DIGESTORVM, SEV Pandectarum.

PARS SEXTA:

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

*

Cum Priuilegio Regis.

LVGDVNI,
Apud Gulielmũ Rouillium.
1581.

PARS SEXTA, DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

OCTO LIBRIS SEQVENTES titulos complectitur.

Primo, qui totius corporis XXXVII. est, quindecim titulos.

Tertio

Tertiò, qui XXXIX. est, VI. titulos.

Quartò, qui XL. est, XVI. titulos.

VII.

DIGEST.

DIGESTORVM SEV PANDECTARVM PARS SEXTA LIBER TRIGESIMVS SEPTIMVS.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

Bonorum possessio quid sit, quémque effectum habeat.

VLPIANVS libro trigensimonono ad Edictum.

BONORVM *possessio admissa, commoda & incommoda hereditaria, itémque dominium rerum, quæ in his bonis sunt, tribuit. nam hæc omnia bonis sunt coniuncta.*

Ant.Aug. lib.3.c.9. hanc legé in aliis libris perperam legi ait.

II. IDEM libro quartodecimo ad Edictum.

I*N omnibus enim vice heredum bonorum possessores habentur.*

l. prætor. inf. de re iust.

III. IDEM libro trigensimo nono ad Edictum.

Bona autem hic, vt plerumq; solemus dicere, ita accipienda sunt, vniuersitatis cuiusque successionem, qua succeditur in ius demortui, suscipitúrque eius rei commodum & incōmodum. nam siue soluendo sunt bona, siue non sunt: siue damnum habent, siue lucrum: siue in corporibus sunt, siue in actionibus: in hoc loco proprie bona appellabuntur. ¶ 1 *Hereditatis autem bonorúmue possessio, vt Labeo {re} scribit, non vti rerum possessio accipienda est. est enim iuris magis quàm corporis possessio. denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen rectè eius bonorum possessionem adgnitam Labeo ait.* ¶ 2 *Bonorū* * *igitur possessionem ita rectè definiemus, ius persequendi retinendiq; patrimonij, siue rei. quæ cuiusque cum moritur fuit. Inuito autem nemini bonorum possessio adquiritur.* ¶ 3 *A municipibus, & societatibus, & decuriis,* * *& corporibus bonorum possessio adgnosci potest. proinde siue actor eorum nomine admittat, siue quis alius: rectè competet bonorum possessio. sed etsi nemo petat vel adgnouerit bonorum possessionem nomine municipij, habebit municipium bonorū possessionem pratoris edicto.* ¶ 4 *Dari autem bonorum possessio potest tam patris familias, quàm filij familias: si modo ius testandi habuit de peculio ca-*

* Alciat. libro 4. paradox. c. 1.

* Rectè sic Floren. & in manuscri. perperam verò in vulga. curiis decuriæ erãt Romæ scribarū & eorum qui scriniis custodiendis erant ordinati.

lio castrensi, vel quasi castrensi. sed & eius, qui apud hostes decessit, bonorum possessionem admitti posse, quamuis in seruitute decedat nulla 5 *dubitatio est.* ¶ *Adquirere quis bonorum possessionem potest vel per semetipsum, vel per alium. quòd si me non mandante bonorum possessio mihi petita sit, tunc competet, cum ratum habuero id quod actum est. denique si ante decessero, quàm ratum habeam: nulla dubitatio est, quin non competet mihi bonorum possessio. quia neque ego ratum habui, neque heres meus ratum habere potest, cum ad eum non* 6 *transeat ius bonorum possessionis.* ¶ *Si causa cognita bonorum possessio detur, non alibi dabitur, quàm pro tribunali. quia neque decretum de plano interponi, neque causa cognita bonorum possessio alibi quàm pro tribunali dari potest.*

In bonorum possessionibus locum habet ius adcrescendi. Bart.

7 ¶ *In bonorum possessione sciendum est ius esse adscrescendi. proinde si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum vnus admisit bonorum possessionem, ceteri non admiserunt.*

IIII. CAIVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

Veluti quòd spreuerunt ius suum, aut tempore bonorum possessionis finito exclusi

clusi sunt, aut ante mortui sunt, quàm petierunt bonorum possessionem:

V. VLPIANVS libro trigensimonono ad Edictum.

EI qui admisit, adcrescent etiam hæ portiones, quæ ceteris competerent, si petÿssent bonorum possessionem.

VI. PAVLVS libro quadragensimoprimo ad Edictum.

SED cum patrono quidem contra tabulas certæ partis bonorum possessionen prætor polliceatur, scripto autem heredi secundum tabulas alterius partis: conuenit, non esse ius adcrescendi. igitur non petente scripto secundum tabulas, alterius quoq; partis nominatim patrono possessionem pollicetur: cum ceteri, quibus adscrescendi ius est, semel debent adgnoscere bonorum possessionem. ¶ Bonorum possessionis beneficium multiplex est. nam quædam bonorum possessiones competunt contra voluntatem, quædam secundum voluntatem defunctorum: nec non ab intestato habentibus ius legitimum, vel non habentibus propter capitis deminutionem. quamuis enim iure ciuili deficiant liberi, qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse: propter æquitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem prætor. Legum quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem. ¶ Notis scriptæ tabulæ non

non continentur edicto. quia notas litteras non esse, Pedius libro vicensimoquinto ad edictum scribit.

VII. VLPIANVS libro primo ad Sabinum.

S*eruus bonorum possessionem rectè admittere potest, si prætor de condicione eius certus sit. nam & absenti, & non petenti, dari bonorum possessio potest, si hoc ipsum prætor non ignoret. ergo & fœmina poterit alij bonorum possessionē petere.* 1 ¶ *Impubes nec bonorū possessionem admittere, nec iudicium sine tutoris auctoritate accipere potest: quia* * *tutor pupillo, & pater infanti filio bonorum possessionē petere possunt.* 2 ¶ *Dies, quibus tutor aut pater scit, cedere placet.*

cc. l. potuit. C. de iure deli.

* Sunt qui deleant hanc vocem.

VIII. PAVLVS lib. octauo ad Plautium.

T*utor autem bonorum possessionem pupillo competentem repudiare non potest: quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.*

IX. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

S*I plures gradus sint possessionis admittendæ, quamdiu incertum sit, petierit, nécne, posteriori diem non procedere constat.*

X. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

I*N bonorum possessionibus iuris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat. & ideo heredi instituto & ante apertas tabulas dies cedit. satis est enim scire mortuum esse, seq;*

proximo

*proximum cognatum fuisse, copiámque eorum quos consuleret habuisse. scientiam enim non * hanc * accipi, quæ iuris prudentibus sit: sed eam quam quis aut per se habeat, aut consulendo prudentiores adsequi potest.*

Erasm. in prouerb Nec sibi nec aliis.

XI. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

SI pupillo tutor bonorum possessionem petierit, & plus incommodi quàm commodi hæc bonorum possessio habeat: tutor tutelæ iudicio tenetur.

XII. VLPIANVS libro quadragensimo-octauo ad Edictum.

*NOn est ambigendum, quòd plerumque & contra fiscum & contra rempublicam admitti debeant quidam, vtputa venter: item furiosus. * item * is qui captiui bonorum possessionem petit. Vbicumque lex vel senatus vel constitutio capere hereditatem prohibet, & bonorum possessio cessat.*

XIII. AFRICANVS libro quinto Quæstionum.

EDicto prætoris bonorum possessio his denegatur, qui rei capitalis damnati sunt, neque in integrum restituti sunt. Rei autem capitalis dãnatus intelligitur is, cui pœna mors, aut aquæ & ignis interdictio sit. cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

Qui

Qui dicit testamentum falsum, videtur bonorum possess. agnoscere, si de testamenti viribus certus erat. Bart.

XIIII PAPINIANVS libro tertiodecimo Quaestionum.

CVM quidam propinquus falsum testamentum accusaret, ac post longum spatium temporis probasset, licet dies ei petendae possessionis, quam fortè certus accusationis petere debuit, cessisse videtur: attamen quia hoc proposito accusationem instruit, vt suum ius sibi seruet, adgnouisse successionem non immeritò videbitur.

XV. PAVLVS libro vndecimo Responsorum.

PAulus respondit, petitionem matris solam non adquisisse filiae impuberi bonorum possessionem: nisi si is qui eam dedit, euidenter voluit eam impuberi dare.

XVI. IDEM libro tertio Sententiarum.

QVotiens is cui bonorum possessio ab altero postulata est, furere cœperit: magis probatum, ratum eum videri habuisse. ratihabitio enim ad confirmationem prioris postulati pertinet.

SI TABVLAE TESTAMENTI EXTABVNT.

TIT. II.

PAVLVS

PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

ec.l.1.§. sed si.& §. sed cōsulto. sup. de his quę in test. del.l. vlt. sup. de iniust. rupt. l. pe. C. de test.

*H*Eredi, cuius nomen incōsulto ita deletū sit, vt penitus legi non possit: dari bonorum possessio minime potest. quia ex coniectura non propriè scriptus videretur. quamuis, si post prolatas tabulas deletum sit testamentū, bonorū possessio cōpetat. nam & si mortis tēpore tabulæ fuerint, licet postea interierint, competet bonorum possessio: quia verum fuit tabulas exstare.

DE BONORVM POSSESSIONE FVRIOSO INFANTI MVTO SVRDO CÆCO COMPETENTE.

*In indice tit competenti.

TIT. III.

PAPINIANVS libro quintodecimo Quæstionum.

*F*Vrioso Titius substitutus est. bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadem condicione est, neque instituto neque substituto cedit. nec si curator furiosi nomine possessionē accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus præfinitū est, videbitur cedere. nam & pater infanti filio possessionem accipit: quo tamen cessante infans non excluditur. quid ergo si curator accipere nolit? nónne iustius atq; vtilius

vtilius erit, ad eundem modum proximo cuiq; possessionem dari, ne bona iaceant? quo admisso, substitutus cautionem præstare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent: si fortè institutus in eodem furore decesserit, aut compos mentis effectus ante mortem obierit, quàm hereditatem agnosceret. nam & fieri potest, vt vivo furioso substitutus decedat. nec tamen furiosus obstet ceteris, si prius & ipse decesserit, quàm hereditatem adquireret.

* Hāc abrogauit Iustinia. l. vlt. C. de curat. furios. §. penult. & vlt.

II. VLPIANVS libro trigensimonono ad Edictum.

MVtus, surdus, cæcus, bonorum possessionem admittere possunt, si quod agatur intelligant.

DE BONORVM POSSESSIONE CONTRA TABVLAS.

TIT. IIII.

VLPIANVS libro trigensimonono ad Edictnm.

IN contra tabulas bonorũ possessione liberos accipere debemus siue naturales siue adoptiuos, si neq; instituti neq; exheredati sunt. 1 *¶ Vocantur autem ad contra tabulas bonorum possessionem liberi eo iure eoq; ordine, quo vocan-*

tur ad successionem ex iure ciuili. ¶ Hae autem 2 clausula etiam ad postumos videtur pertinere. sed etsi ab hostibus postliminio redierint filij, Pomponius putat, ad contra tabulas bonorum possessionem eos admitti. ¶ Si ex tribus filiis 3 vnus ab hostibus captus sit, duobus qui sunt in ciuitate, vessis bonorum possessio competit. Idē & in postumo. nam quamdiu postumus speratur, in ea causa est, vt partem faciat. ¶ Et sui 4 iuris factos liberos inducit in bonorum possessionem prætor. siue igitur emancipati sunt, siue aliàs exierunt de patris potestate, admittuntur ad bonorum possessionem. sed adoptiui patris non potest. vt enim admitti possit, ex liberis esse eum oportet.

Filius incapax non magis obstat sequentibus in gradu quàm mortuus Bart.

¶ Qui habebat filium, habebat & nepotem ex 5 eo, filium emancipauit, & adoptauit in locum nepotis, deinde emancipauit. quæritur an nepoti obstet. & mihi magis videtur, hunc nepotem non excludi, siue pater eius in adoptione mansisset quasi nepos, siue emancipatus est. puto enim & emancipato patre nepotem quoque cum patre suo ex edicto admitti. ¶ Filium 6 habuit, & ex eo nepotem. filius emancipatus, vel in potestate manens, deportatus est, quæritur, an nepoti noceat. & verius est, in vtroque

casu

casu nepotem admittendum: deportatos enim mortuorum loco habendos. 7 *¶ Si & pater & filius deportati sint, & ambo restituti: dicemus ad bonorum possessionem admitti filium. sed & si filius in metallum damnatus, vel alia pœna quæ seruum efficit, restitutus sit: nihilo minus admittetur. aliter non.*

II. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

IDémque est, & si pater pœna & seruus efficiatur, & postea restituatur.

III. *VLPIANVS libro trigesimonono ad Edictum *

NOn tantùm autem ipsi emancipati admittuntur ad bonorum possessionem, verumetiam hi quoque qui ex his nati sunt. 1 *¶ Si duos habens nepotes, alterum emancipatū loco filij adoptauerit: videndum, an solus ille quasi filius admittatur. quod ita scilicet procedit, si quasi patrem eius nepotis, quem retinuerat, sic adoptauerit. melius est autem dicere, posse eum solum ad bonorum possessionem peruenire.* 2 *¶ Sed si sit hic nepos emancipatus, verum est dicere, non admitti eum quasi filium. hic enim quasi filius non est ex liberis, cum iura adoptionis emancipatione finita sint.* 3 *¶ Si filium habens, & ex eo nepotem, in locum filij nepotem adoptauero: utrumque admittetur. planè si fuerit emancipatus nepos, non admittetur, quia pater*

eum præcedit. ¶ *Si quis post emancipationem* 4 *quæsitum sibi filium, patri suo in adoptionem dederit in locum filij: æquissimum est ei præstari quod cuiuis adrogato filio. idcircóq; patri suo iungendus est. sed si emancipatus hic nepos post adoptionem proponatur, æquissimum erit eum abstinere. recipit enim locum suum, nec debet patri suo iungi.* ¶ *Si emancipatus filius vxo-* 5 *re non ex voluntate patris ducta filium fuerit sortitus, dein nepos patre iam mortuo, ad bonorum possessionem aui velit venire: admittendus est ad eam. non enim per rescissionē* [v] *is qui filius iustus est, efficietur non filius. cum* [r] *rescissio quo magis admittantur, nō quo minus adhibeatur. nam etsi tam ignominiosam duxerit vxorem filius, vt dedecori sit tam ipsi quàm patri, mulierem talem habere: dicemus & ex ea natum ad bonorum possessionem aui admitti. cum possit auus iure suo vti, eúmq; exheredare. nec enim minus in hoc nepote is qui de inofficioso cogniturus est, merita nepotis, quàm patris eius delicta perpendet.* ¶ *Si emancipa-* 6 *tus filius præteritus ante petitā bonorum possessionem adrogandum se dederit, amittit contra tabulas bonorum possessionem.*

v Capitis diminutionis filij emancipati. sic Alcia. lib. 4. par. c. 22. nam per hanc rescissionē videbatur redire in potestatem.

Datus in adoptionem alicu de familia, non repellitur à contra tab[ulas] ubi [illegible] alius non præcedebat. Bart.

¶ *Si quis filio suo emancipato nepotem, quem* 7

exeo

ex eo retinuerat, dederit in adoptionem: nepos iste ad contra tabulas bonorum possessionem aui sui admittitur, patre eius ante defuncto: quia in eius est familia. quia & ipse admitti potuit ad bonorum possessionem contra tabulas. Idémq; est & si emancipatus filium, quem post emancipationem quaesierat, patri suo in adoptionem dederit, & decesserit. nam & hic nepos iste ad bonorum possessionem patris sui admitti debet, quasi non sit in alia familia.

8 ¶ *Si pater alicuius peruenerit in adoptiuam familiam, filius non: an patris sui in adoptiua familia mortui bonorum possessionem accipere possit? & arbitror humaniorem esse hanc sententiam, vt filius hic, quamuis non sit in eadem familia in qua pater, ad bonorum possessionem tamen eius admittatur.*

9 ¶ *Liberi, qui institui heredes iure non possunt, nec contra tabulas bonorum possessionem petere possunt. haec autem verba,* INSTITVI NON POSSVNT, *ad mortis tempus referuntur.*

10 ¶ *Si quis ex liberis heres scriptus sit, ad contra tabulas bonorum possessionem vocari non debet. cum enim possit secundum tabulas habere possessionem, quo bonum est ei contra tabulas dari? Planè si alius committat edictum, & ipse ad contra tabulas bonorum possessionem admittetur.*

11 ¶ *Sed si sub condicione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere*

non potest. & ita Iulianus quoque libro vicensimotertio Digestorum scripsit. quid ergo si defecerit condicio? verum est eum contra tabulas accipere bonorum possessionem. ¶ *Si sub ea condicione filius emancipatus heres sit institutus, quæ in ipsius potestate non est: quia scriptus heres est, bonorum possessionem secundum tabulas accipere potest, & debet. nec contra tabulas potest. & si fortè defecerit condicio, tuendus erit à prætore in tantum, quantum ferret, si contra tabulas bonorum possessionem accepisset. Sed & si nepos sub huiusmodi condicione scriptus sit heres, idem erit dicendum.* ¶ *Si quis ex liberis non sit scriptus heres, sed seruus eius scriptus sit, eumque iusserit adire hereditatem: denegari ei debet bonorum possessio contra tabulas. idemque est, & si legatum relictum sibi vel seruo suo elegerit: nam & hic dicemus bonorum possessionem contra tabulas debere denegari.*

12

13

IIII. PAVLVS libro quadragensimoprimo ad Edictum.

ILlud notandum est, quòd bonorum possessio contra tabulas, quæ liberis promittitur, locum habet, siue quis heres exstiterit, siue non. & hoc est quod dicimus contra ipsum testamentum liberis competere bonorum possessionem. quod in patrono contra est. ¶ *Si quis filium, quem in potestate habuit, instituerit heredem,*

1

redem, vel exheredauerit, & ex eo nepotem omiserit: bonorum possessioni locus non est. quia non esset nepos suus heres futurus: eadem sunt
2 *& in sequentibus gradibus.* ¶ *Ad testamenta feminarum edictu contra tabulas bonorũ possessionis non pertinet, quia suos heredes non*
3 *habent.* ¶ *Si quis eum qui in vtero est prætermiserit, etiam nondum nato*[*] *eo alius qui heres institutus est, bonorum possessionem contra tabulas admittere potest: quia iniquum est, neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest: nec contra tabulas, quamdiu non nascitur præteritus: vt & si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maximè necessarium est in filio emancipato scripto herede: qui nec hereditatem interim adire potest.*

[*] In arch. erat, Dato, minus rectè. Taur. in adnot.

V. IVLIANVS libro vicensimoquarto Digestorum.

SEd & si decesserint antequam peterent bonorum possessionem, non est iniquum, prætorem decernere, heredibus eorum saluum fore cõmodum bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

VI. *PAVLVS libro quadragesimoprimo ad Edictum.*

SI emancipatus filius nepotem procreauerit, & ita decesserit, deinde auus eius: nepos

ad aui bonorum possessionem venire potest. ¶ *Quòd si & filium & nepotem emancipauerit, viuente quidem filio nepos non veniet. post mortem autem eius ad bonorum possessionem aui veniet. nepote quoq; solo emancipato, & auo mortuo, deinde patre eius, nepos præteritus accipiet patris bonorum possessionem: quia suus heres esset futurus patri, si potestate aui nõ exisset.* ¶ *Filio emancipato si nepos retetus sit, & vtriq; præteriti: vtrique accipient bonorum possessionem.* ¶ *Si filius emancipatus in adoptiua familia nepotem sustulerit, ne nepos quidem ad bonorum possessionem aui naturalis veniet. sed & si emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, vt eum filij sequantur: idem erit. Planè si is qui apud adoptiuum auum procreatus est, emancipatus sit: veniet ad bonorum possessionem aui naturalis. adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit. Ceterũ emancipatus ad bonorum possessionẽ parentium naturalium venit. sed emancipatus viuis eis, non etiam post mortem eorum. hoc enim verius est, post mortem eorum emancipatum non admitti.*

1 2 3

VII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

S*I retentus fuerit in potestate nepos filio emancipato, admittitur nepos viuo auo ad patris bonorum possessionem.*

VIII. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

Non putauit prætor exheredatione notatos & remotos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos: sicuti nec iure ciuili testamenta parentium turbant. sanè si velut inofficiosi querellã instituere, est in ipsorum arbitrio. 1 *¶ Aliqua parte tabularum exheredem scribi non sufficit. sed eo gradu, contra quem petitur bonorum possessio. vnde si à primo gradu exheredatus sit filius, à secundo præteritus, & primo gradu scripti non petierint bonorum possessionem: poterit contra tabulas* 2 *accipere bonorum possessionem. ¶ Non quæuis exheredatio summouet filium à contra tabulas bonorum possessione, sed quæ rite facta* 3 *est. ¶ Si ab vno ex heredibus sit filius exheredatus, Marcellus libro nono Digestorũ scribit, filium non videri exheredatum. idcirco contra tabulas bonorum possessionẽ peti posse contra* 4 *vtrumq; heredem. ¶ Si exheredatus sit filius, & institutus, optinente eo gradu in quo institutus est, puto cõmisso edicto ab alio filio, contra tabulas eum bonorum possessionem petere* 5 *posse. ¶ A primo gradu præteritus est filius, à secundo exheredatus, si in primo gradu scripti non sint in rebus humanis mortui tempore testatoris, dicendum est contra tabulas bonorum possessionem præteritum petere non posse. he-*

B 5

reditas enim in secundo gradu versatur, non in primo. ex quo neque adiri hereditas, neque bonorum possessio peti potest. Sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti, idem Marcellus putat, contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere. Sed & si defecerit condicio institutionis, adhuc tantum d m dicit, præteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. Idē scribit, & si postumus, qui institutus fuit, non fuerit natus. nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio, Marcellus ait. ¶ Si quis sua manu se exheredem scripsit, an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus. & Marcellus libro nono Digestorum nocere ei hanc exheredationem ait. quia senatus hoc pro nō scripto non facit, quod contra eum est. Si quis emancipatum filium exheredauerit, eumque postea adrogauerit: Papinianus libro duodecimo quæstionum ait, iura naturalia in eo præualere. idcirco exheredationem nocere. sed in extraneo Marcelli sententiam probat, vt exheredatio ei adrogato postea non noceat. postliminio autem reuerso filio, dicendum est exheredationem ante factam nocere. ¶ Si filium in adoptiua familia constitutum pater naturalis exheredauerit, deinde sit filius emancipatus: nocevit* ei exheredatio. ¶ In adoptionem datos filios

6 7 8 9

l. filio. sup. de liberis & posth.

* Sic rectè edidit Taur. cū sua archet. esset, nocuit &c.

filios non summoueri prætor voluit, modò heredes instituti sint. & hoc iustissimè eum fecisse Labeo ait. nec enim in totum extranei sunt. ergo si fuerunt heredes scripti, accipient contra tabulas bonorum possessionem sed ipsi soli non committent edictum, nisi fuerit alius præteritus ex liberis qui solent committere edictum. s d si ipse scriptus non sit, sed alius quò ei adquirere hereditatem potest: non est in ea causa, vt eum ad bonorum possessionem contra tabulas admittamus. 10 ¶ *Vt autem admittantur ad bonorum possessionem, ex liberis esse eos oportet. ceterum si adoptiuum filium dedi in adoptionem, & heredem scripsi: commisso per alios edicto, bonorum possessio contra tabulas ei non dabitur.* 11 ¶ *Datur autem ei qui in adoptiua familia est, contra tabulas * bonorum * possessio, si eo gradu heres scriptus sit, contra quem peti potest bonorum possessio.* 12 ¶ *Non est nouum, vt emancipatus præteritus plus iuris scriptis heredibus fratribus suis tribuat, quàm habituri essent, si soli fuissent: quippe si filius qui in potestate patris est, ex duodecima parte heres scribatur emancipato præterito, dimidiam partem beneficio emancipati occupat: qui, si emancipatum fratrem non haberet, duodecimam partem habiturus esset.* † *Sed si ex parte minima sit heres institutus, non pro ea parte qua institutus*

† *Nam*

est, tuendus est commisso edicto: sed amplius per bonorum possessionem habere potest. prætori enim propositum est, cum contra tabulas bonorum possessionem dat, eas partes vnicuiq; liberorum tribuere, quas intestato patre mortuo in hereditate habiturus esset, si in potestate mansisset. & ideo siue emancipatus, siue is qui in potestate mansit, siue in adoptionem datus, ex minima parte heres scriptus sit: non redigitur ad eam portionem, ex qua institutus est, sed virilem accipit.

IX. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

VTrum autem pater adoptiuus viuit, an defunctus est, nihil interest: nam hoc solum quæritur, an in adoptiua familia sit.

X. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

SI post mortem testatoris heres institutus filius in adoptionem se dederit, bonorum possessionem contra tabulas accipere potest. quia scriptis heredibus instituti non solet nocere adoptio. ¶ Si filius in adoptionem datus auo materno, heres institutus sit à patre naturali: commisso per alium edicto, magis est vt bonorum possessionem accipere possit. nec enim exigimus, vt adeat hereditatem: sed sufficit vt ei delata sit, adquiriq; possit. ¶ Si in adoptionem datus, posteaquam iussu patris adoptiui

hered.

hereditatem adiit, emancipatus fuerit: potest contra tabulas bonorum possessionē accipere, hereditatem * que * ipse potius habebit quàm
3 pater adoptiuus. ¶ Illud notandum est, quòd & si adierit hereditatem in adoptionē datus, contra tabulas ei datur. aliàs autem si quis legatum, si quis portionem sibi datā adgnouerit: à contra tabulas bonorum possessione repellen-
4 dus est. ¶ Liberi, qui contra tabulas habere non possunt, nec partem faciunt si per alios cō-mittatur edictum. quo enim bonum est eis fa-
5 cere, vt partem faciant, nihil habituris? ¶ Exheredati liberi quemadmodum edictum non committunt, ita nec commisso per alios edicto cum illis venient ad bonorum possessionem. vnáq; eis querella superest, si de inofficioso dicant.

Beneficio mihi competenti ex iure alterius, possum vti contra alium. Bart.

6 ¶ Hi qui propter alios contra tabulas bonorum possessionem petunt, non exspectant vt præteriti * bonorum * possessionem accipiant. verùm ipsi quoq; bonorum possessionem petere contra tabulas possunt. cum enim * semel * beneficio aliorum ad id beneficium fuerint admissi, iam non curant, petant illi nécne bonorum possessionem.

XI. PAVLVS lib. quadragensimoprimo ad Edictum.

Si

SI in adoptionem datus sub condicione scriptus sit heres à naturali patre, alio committente contra tabulas edictum, & ipse veniet. sed si defecerit condicio, repellitur ab ea possessione. idem puto & in eo, qui purè quidem, sed non iure scriptus sit heres. ¶ *Exemplo iuris legitimi & bonorum possessio contra tabulas distribuitur.* * *igitur* * *nepotes ex vno filio vnam partem habebunt.*

XII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

SI duobus filiis, & ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat; & alter ex nepotibus non petat: pars eius fratri adcrescit. Si verò ex filiis alter non petat, tam fratri quàm nepotibus id prodest. namque tunc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur.

* Perperā in vulg. edit. hîc cōstituebatur punctū, & sequenti dictioni nota §. præponebatur, vt rectè ex Græca metaphrasi probauit Viglius Inst. quib. mo. test. infir §. ex e..

Per secundum testamentum in quo filius est præteritus, si in eo sunt scripti venientes ab intestato, rumpitur primum. Bart.

¶ *Si prius testamentum exstet iure factum, quo filius exheredatus est: sequens imperfectum, in quo præteritus sit filius: posteriore testamento præteritus rectè petet bonorum possessionem,* * *si remoto quoq; filio potiores sunt in ea hereditate posteriore testamento scripti*

hered

heredes. & ita ius habet, vt cum is, contra quem filius petit bonorum possessionem, amoto filio possit optinere hereditatem. filius quoque rectè videatur petere bonorum possessionem. si verò ille non possit optinere hereditatem, filius quoque excludatur.

Quæ heres effectus iure ciuili adquirit, ea ipsa adquirit bono. possessor iure prætorio effectus.
Bart.

XIII. IVLIANVS libro vicensimotertio Digestorum.

C*Vm emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, scriptus heres ei hereditatē petenti cogendus est, & prædia & seruos hereditarios præstare. omne enim ius transferri æquum est, quod per causam hereditariā scriptus heres nanciscitur, ad eum quem prætor heredis loco constituit.* 1 ¶ *Qui duos filios, & ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionē dedit, & heredē instituit præterito altero filio. quæritur quid in his seruari debeat: vtrū in partē patris sui admittatur, an virilē portionem habeat. respondi, in adoptionē datus nepos, & heres scriptus, quādiu pater eius aut in potestate aut emancipatus est, nō potest contra tabulas bonorum possessionē accipere. sed & si pater eius antequam bonorum possessionem acciperet, decesserit: non admittitur nepos*

nepos ad bonorum possessionem ¶ *Si pater emancipato filio prȩterito heredes duos scripserit, filium quem in potestate habebat, & alterum quem in adoptionē dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui & ipsi testamento prȩteriti sint: bonorum possessionē pro parte tertia emancipatus, pro parte tertia is qui in potestate remansit, pro parte tertia qui in adoptionem datus est, & filij eius simul habebunt: ita vt sextans patri, sextans nepotibus cedat.* ¶ *Si pater ex duobus filiis alterū habentem filios emancipauerit, & vnum ex nepotibus, quem ante emancipauerat, in locum filij adoptauerit, prȩterito deinde emancipato decesserit: ȩquius erit, nepoti, qui in locum filij venerit, succurri, & in tres partes hereditatem diduci: vt vnam habeat qui in potestate remanserit, alteram nepos adoptatus in locum filij, tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. sed & si mortuo filio alter ex nepotibus in locum filij adoptatus fuerit, tres partes in bonis fient. cum sit ȩquius eum, qui in locum filij adoptatus est, non minus habere, quàm si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.*

2

3

XIIII. AFRICANVS libro quarto Quȩstionum.

SI duobus filiis emancipatis alter heres institutus sit, alter prȩteritus: si institutus ad

tus adierit, quamuis verbis edicti parum expressum sit, tamen non posse eum petere bonorum possessionem respondit: quia iudicium patris secutus sit. nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem: siue ab heredibus institutis, siue ab his qui contra tabulas petierint, acceperit. sed illud obseruandum, vt prætor eum, qui heres institutus adierit, in eam partem, qua scriptus sit, tueri debeat: dum tamen non ampliorem quàm habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset. vt hactenus deteriorē causam suam fecerit, quòd si ex minore parte sit institutus, eam dumtaxat retinere possit, & quòd extraneis quoque legata præstare cogatur. Quòd si is qui in potestate est, heres institutus sit, quoniam necessarius heres fit, non aliud dici posse, quàm & ipsum petere posse bonorum possessionem, si modò hereditati se non inmiscuerit. tūc enim quia iudicium patris comprobasse videtur, in eodem loco quo emancipatum haberi debere.

2 ¶ Filius in adoptiua familia vxore ducta filium sustulit, eumque post mortem patris adoptiui emancipauit. hunc nepotem contra tabulas aui naturalis decreto posse petere bonorum possessionem respondit. Item si filius emancipatus sublato filio & emancipato adrogandū se dederit, & mortuo adoptiuo patre decesserit: & contra patris & cōtra aui tabulas

ex decreto hũc admitti, minime dubitari debere, ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

XV. MARCIANVS libro quinto Regularum.

SI præteritus filius emãcipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris oppoſuerit de eo quod patri debuit; non poſſe eum contra tabulas bonorum poſſeſsionem petere exiſtimo. nam hoc ipſo quaſi repudiauit bonorum poſſeſsionem. quod ita intellegendum eſt, ſi heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione, SI NON CONTRA TABVLAS BONORVM POSSESSIO FILIO DARI POTEST, *ſed magis doli exceptione vſus eſt.*

XVI. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

SI emancipatus filius nepoti in poteſtate aui relicto ab extraneo herede fideicommiſſam hereditatem, ſi liberatus aui poteſtate fuiſſet, reliquiſſet: ſi ſuſpectus auus ſit, quaſi conſumpturus bona nepotis: non eſſe ei dandam bonorum poſſeſsionem.

XVII. VLPIANVS libro trigenſimo quinto ad Sabinum.

SI pater ſe dederit in adoptionem, nec ſequatur eum filius, emancipatus ab eo antea factus: quia in alia familia ſit pater, in alia filius: bonorum poſſeſsionem contra tabulas nõ poteſt filius eius habere. & ita Iulianus ſcripſit,

scripsit. Marcellus autem ait, iniquum sibi videri, excludi eos à bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem. vbi enim filius non datur in adoptionem, AD pater se dat: nullum patrem filio adsignat. quæ sententia non est sine ratione.

XVIII. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

SEd sub condicione exheredatus contra tabulas bonorum possessionem petet. licet sub condicione heres institutus à contra tabulas bonorum possessione excludatur. certo enim iudicio liberi à parentium successione remouendi 1 *sunt.* ¶ *Ei qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati quàm fideicommissi exactio, sed & mortis causa donationis retentio denegatur. nec interest, per semetipsos, an per alium quæratur.*

XVIIII. TRYPHONINVS libro quintodecimo Disputationum.

QVod volgo dicitur, liberis datam bonorum possessionem contra lignū esse, sic intellegēdum est, vt sufficiat exstitisse tabulas mortis tēpore patris, ex quibus vel adiri hereditas, vel secundū eas bonorū possessio peti potuit: quāuis neutrū eorū postea secutū sit, vel sequi potuit. nā si vel omnes instituti substitutique ante testatorē decesserint, vel* is * scriptus heres fuit, cū quo testamenti factio nō fuit: peti contra tabulas inane est, quæ sine effectu foret.*

*Rectè sic in archetyp. cū in manuscr. & vulg. scriptū & cusum sit, cōtra legē, quod valde miror. cæterū lignū & pro testamento dixit Apuleius. it ē Iuuen. satyr. vlti. Vana superuacui dicēs chirographa ligni.

XX. IDEM libro nonodecimo Disputationum.

Filium, quem in potestate habebat, exheredauit. emancipatum præteriit. quæsitum est, quatenus emancipatus bonorum possessionem habiturus sit. dixi, si scripti heredes extranei adierint hereditatem: repellendũ esse filium qui mansit in potestate. quòd si hi repudiauerint hereditatem. quod facilè sunt facturi, nihil laturi ex hereditate propter eum qui contra tabulas accepit bonorum possessionem: filius ab intestato patris suus heres deprehendetur. emancipatus autem petens contra tabulas bonorum possessionem, solus habebit bonorum possessionem. Sed cum exheredatio non adita hereditate ex testamento nullius sit momenti, ideoque non obstare eam nec quò minus contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum possessionem, Iulianus rectè respondit, ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solam profecisse videatur: redit res ad intestati exitum, vt aduersus filium suum ex asse heredem ab intestatò patre emancipatum prætor in parte dimidia tueatur. Erit ergo venale beneficium scripti heredis extranei: vt cum ipse iure hereditatis nihil sit consecuturus, adeundo repellat filium in potestate relictum, præstetque assem emancipato filio iure contra tabulas bonorum possessionis. Si autem omiserit here

vit hereditatem, in portionem bonorum exheredatum effectum[a] *admittet iure factum solum suum heredem.* 1 ¶ *Sed quemadmodum prætor emancipatum tueatur, si adita non fuerit hereditas: ita nec filius, qui in potestate remansit, aditione adhibita in totum expellendus erit. sed ad hereditatis petitionem admittendus est ex causa inofficiosi querellæ contra emancipatum mouendæ.*

[a] Sunt qui legant effectu, vt iuri opponatur. Sanè ita scriptũ disertè reperi in vno fidelissimo exẽplari.

Inter eos qui diuerso iure succedunt, non habet locum collatio. Bart.

2 ¶ *Videamus tamen isto casu, quo vtrique ad bona patris veniunt, an ei conferre debeat emancipatus. nam neque ex hac parte edicti verbis id facere cogitur, vnde contra tabulas accepit bonorum possessionem: quæ inter eos, quibus ita bonorum possessio dabitur, caueri de collatione ab emancipato iubet: iste enim qui mansit in potestate, quòd exheredatus nominatim fuit, non est vocatus ad bonorum possessionem contra tabulas: neque ex illa parte edicti, qua intestato patre mortuo emancipatus ad bonorum possessionem admissus ad collationem compellitur. quia etsi frater ab intestato heres sit, emancipatus tamen non inde accepit bonorũ possessionem. & vereor ne hactenus filio suo profuerit factum heredis scripti non adeuntis, vt eum ad portionem admitteret*

bonorum paternorum; non etiam eorum quæ emancipatus propria habuit. Et hoc sit consequens illi, quod cum ex minore parte scriptus à patre heres relictus in potestate, admisso fratre emancipato ad contra tabulas bonorum possessionem, eius beneficio plus consequatur: quamuis edicti verbis collatio inducatur, ex mente prætoris denegandam eam respondetur. multo magis autem huic conferri non oportet, quia & à patre exheredatus, à prætore ad bonorum possessionem contra tabulas non vocatus, occasione omissæ hæreditatis à scripto herede nihil habituro propter delatam emancipato à prætore cõtra tabulas bonorum possessionem, nomen sui heredis adeptus est. ¶ 3 *Legata tamen ex parte sua iste emancipatus liberis & parentibus præstare cogetur: non solida, sed deminuta in dimidium quod relinquitur manenti in potestate. sed nec aduersus eum constituendæ actionis legatorum ratio est, qui* † *merito iure intestato heres exstitit.* ¶ 4 *Sed qui accepit contra tabulas bonorum possessionem, etiam si non fuerit adita hereditas à scripto, præstat legata ea parte testamenti data, contra quam bonorum possessio accepta est. erit ergo melior hoc casu condicio in familia relicti filij, quàm foret, si exheredatus non esset.*

† mero

XXI. MODESTINVS libro sexto Pandectarum.

SI is qui filium, & ex eo nepotem in potestatem habebat, filium in adoptionem dedit, nepote retento in potestate: postea filius emancipatus à patre adoptiuo decessit extraneis heredibus institutis: filius huius, qui in potestate aui remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit, quamuis numquam in potestate huius fuerit. ideo nec debuisse in potestate esse videtur. nam si aliter obseruatur, nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo qui in potestate aui remansit, bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. Idemque iuris est, si emancipato filio nepos ex eo in potestate aui remanserit, & postea patri suo in adoptionem datus fuerit. id est contra tabulas aui bonorum possessionem petere poterit: quia per adoptionem aliena familia non fuerit. Sed si emancipatus filius meus adoptauerit extraneum filium, is qui adoptatus est filius, contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit: quia numquam nepotis loco apud me fuit.

DE LEGATIS PRAESTANDIS CONTRA TABVLAS BONORUM POSSESSIONE PETITA. TIT. V.

Intercifo teſtamento per bon.poſſeſs. contra tabul.nihilominus quibuſdam perſonis legata debentur.Bart.

VLPIANVS libro quadrageſimo ad Edictum.

Nou. 115. c.ſanè igitur. producit ſententiã huius tituli & ad alia permulta.

* 1.contra reg. iuris l.ſi nemo. de reg. iuris l.Si nemo.ff.de teſtamét. tutel.

HIC titulus æquitatem quandam habet naturalem, & ad aliquid nouam: vt qui iudicia patris reſcindũt per contra tabulas bonorum poſſeſsionem, ex iudicio eius quibuſdam perſonis legata & fideicommiſſa præſtarent:hoc eſt liberis, & parẽtibus,vxori, nuruique dotis nomine legatum. ¶Generaliter* autem* parẽtes & liberos prætor excepit, nec gradus liberorum parentiũmue enumerauit. in infinitũ igitur eis præſtabitur. Sed nec perſonas proſecutus eſt,vtrum ex virili ſexu,an ex feminino deſcẽdent. quiſquis igitur ex liberis parentibusque fuerit, ad legati petitionem admittetur.ſed ita demum, ſi iura cognationis ſunt inter eos. Liberos autem etiam eos ad legatorum petitionem admittimus, qui in adoptionem dati ſunt, vel etiam {in} adoptiui: dummodo maneant liberi. Poſtumis liberis legata relicta vtique præſtabuntur.*

II. IVLIANVS libro viceſimotertio Digeſtorum.

ET ideo ſi prægnãte vxore filius emancipatus fuerit, & bonorum poſſeſsionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti præſtare debebit.

III. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

SEd & si mortis causa donationes collatæ, credo, tuendæ sunt. si autem excepti non sunt, auferendas eis puto mortis causa donationes. 1 ¶ *Liberis autem tantùm & parentibus prætor prospexit. non etiam fratri, & sorori conseruabit legatum.* 2 ¶ *Hoc autem solum debetur, quod ipsis parentibus relictum est, & liberis. ceterum si seruo eorum fuerit adscriptum, vel subiectæ iuri eorum personæ: non debetur. nec enim quærimus, cui adquiratur: sed cui honor habitus sit. sed etsi coniunctim ei fuerit legatum relictum cum eo cui non præstatur, sua tantùm portio ei conseruabitur.* 3 ¶ *Item si quis ex his personis rogatus sit restituere extero, quod sibi relictum est: dicendum, non esse legatum præstandum. quia emolumentum ad eum non respicit.* 4 ¶ *Sed si proponas extero legatum, rogatumque eum præstare hoc alicui ex liberis, parentibusque: consequenter dicemus, præstari debere.* 5 ¶ *Hoc amplius, & si extraneo relictum sit sub hoc modo, vt alicui ex liberis præstet: æquissimum erit dicere, non debere ei prætorem denegare actionem.* 6 ¶ *Ea autem legata sola præstant, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiunt, quæ vtiliter data sunt. verùm idcirco non debentur, quòd filius contra tabulas bonorum possessio-*

nem accipit.

IIII. IVLIANVS libro vicensimo tertio Digestorum.

CVM propter hoc plerumque scripti heredes omittant hereditatem, cum scirent emancipatum aut petisse, aut petiturum contra tabulas bonorum possessionem.

Relicta à substituto debentur omnibus, salua ratione Falcidiæ. Bart.

V. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

FIlium quis impuberem heredem scripsit, eique substituit: emancipatum autem filium præteriit. deinde vterque filius acceperunt bonorum possessionem. legata sunt etiam substituto impuberis relicta, non tantùm liberis, & parentibus, verumetiam extraneis. quæritur, an mortuo impubere cogatur substitutus ea præstare. & si quidem ab impubere relicta sunt, solis liberis, parentibusque præstanda sunt. sin verò (à) substituto impuberis, omnibus eum præstare oportet, habita ratione legis Falcidiæ. scilicet vt partis dimidiæ, quæ ad eum ex bonis patris peruenit, quartam, id est totius aßis sescunciam retineat. ¶ Quòd si impubes ex vncia dumtaxat institutus heres fuerit, magis est, semissem vsque legata præstaturum, habita ratione legis Falcidiæ, licet enim

ex vncia fuerit impubes institutus, tamē quòd acceßit augebit legata à substituto relicta.
2 ¶ Omnibus autem liberis præstari legata prætor voluit, exceptis his liberis, quibus bonorum possesßionem prætor dedit ex causis supra scriptis. nam si dedit bonorum possesßionem, non putat legatorum eos persecutionem habere. Constituere igitur apud se debet, vtrum contra tabulas bonorum possesßionem petat, an verò legatum persequatur. si elegerit contra tabulas, non habebit legatum. si legatum elegerit, eo iure vtimur, ne petat bonorum posses-
3 sionem contra tabulas. ¶ Si quis contra tabulas bonorum possesßionem acceperit, deinde postea apparuerit eum ex his liberis non fuisse, qui eam bonorum possesßionē accipere possunt: ex his tamen esse, quibus legata præstantur: optinuit, non esse ei denegandam petitionem legatorum: siue ordinariam bonorū posses-
4 sionem petierit, siue Carbonianā. ¶ Non solùm autem legatū denegatur ei qui bonorum possesßionem accepit: verumetiam si quid aliud ex voluntate accepit. Cui consequens est quod Iulianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit, acceperitque contra tabulas bonorum possesßionem: denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui à patre
5 substitutus est. ¶ Si legata fuerint relicta liberis & extraneis, licet vtrorumque præstatio

Falcid

Falcidiæ locum faceret, legataque liberorum recideret: tamen nunc ob hoc, quòd extraneis non præstantur, legata liberorum augentur. ¶ *Sed & si portio hereditatis fuerit adscripta ei qui ex liberis parentibúsue est: an ei conseruanda sit, vt solent legata? & Iulianus sæpissime scripsit, in portione quoq; hæreditatis idem quod in legato provandum. cuius sententia rescripto Diui Pij comprobata est: cum hereditates nō modò honesto titulo, sed & pleniore ho nore" tribuantur. Ad eum autem modum talibus personis succurrendum est, vt ampliore quidem quàm virili portione hereditatis data, vsque ad virilem tueantur. in minorem autem eatenus actiones his tribuantur, quatenus scriptæ sint. Idem obseruatur & circa legata, fideíue commissa, quæ his data fuerint, & in mortis causa donationbus.* 6

¶ *Is autem, cui portio hereditatis conseruatur, vtrum omnibus, an tantùm exceptis personis legata cogatur præstare? & magis probatur, exceptis personis solis præstanda. nec tamen solius commodo id cedit. nam si legatis onerata sit portio tam liberorum parentiúmue, quàm extraneorum: id quod extraneis non præstatur, liberis, parentibúsue profuturum non dubitamus. Igitur ita demum, quod extraneis non præstatur, communicatur cum eo qui contra tabulas petit, si non legatariis liberis parentibusque dandum sit.* 7

"In archetyp. erat honere, ita edidit Taurell. vt fatetur in adnot. præsertim cum in manuscr. sit, honore. sunt tamen qui malint honere pro onere, quibus non assentior.

Hi

Hi quibus legatum vel portio hereditatis conseruatur, vltra virilem non admittuntur. Bart.

VI. IVLIANVS libro vicesimo tertio Digestorum.

*Saluius Aristo Iuliano salutem. Qui filium emancipatum habebat, præterito eo patrem suum & extraneum heredem instituit, & patri legatum dedit. filius contra tabulas bonorum possessionem petit. quæro, si aut vterque hereditatem adisset, aut alter ex his, aut neuter: an, & quantum legatorum nomine patri debeatur. respondit, sæpe animaduerti hanc partem edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione liberis & parentibus legata præstare iubetur, habere nonnullas reprehensiones. nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est * is* cui legatum erit, quàm emãcipatus. decreto itaque ista temperari debebunt, vt & hereditatis partem emancipatus præstet, ita ne scriptus heres amplius habeat, quàm emancipatus: & legatorum modus temperaretur, vt nihil plus ex legatis ad aliquem perueniat, quàm apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.*

VII. TRYPHONINVS libro sextodecimo Disputationum.

NAM secundum constitutionem Diui Pij ad Tuscium Fuscianũ Numidiæ legatum

gatũ,placuit parentes & liberos heredes quoq; institutos tueri vsque ad partẽ virilem exemplo legatorum:ne plus haberent ex institutione tales personæ,quàm ad eum peruenturum esset, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit.

VIII. VLPIANVS libro quadragesimo ad Edictum.

VIrilis portio quemadmodum accipienda sit,videamus.pone duos esse, qui contra tabulas bonorum possessionem accipiũt:vnum esse ex liberis parentibusque.virilis tertia erit portio.sed si tres sunt,qui contra tabulas acceperunt:quarta erit virilis.hoc idem & in legatis obseruabitur. sed si vnus sit ex liberis, qui accepit cõtra tabulas bonorum possessionem, plures sint,qui ex liberis parentibusque legata acceperunt: sic hoc accipiendum est, vt filius præteritus semissem habeat, ceteri omnes, qui sunt ex liberis parẽtibúsve,semissem. ¶ *Si quis ex liberis parentibusque & heres institutus sit,& legatum acceperit:vtrum tantùm portionem ei conseruamus, an verò & legatum, an alterutrum quod elegerit? & magis est, vtrumque conseruetur. sed sic, ne amplius in vtroque quàm virilem habeat. Si adierit hereditatem * is * cui virilis conseruatur:libertates competent ex necessitate per aditionem. verumtamen videndum est,an de dolo actione tenea*

teneatur qui adit. & magis est, vt si denũtiante eo, qui præteritus accepit contra tabulas bonorum possessionem, hic adiit hereditatẽ pollicẽte eo portionem virilem: sit quod ei imputetur, & de dolo actione teneatur. damno enim adficit hereditatem, dum competunt libertates. 2 *¶ Si quid vxori, nuruique fuerit legatũ præter dotem: accepta contra tabulas bonorũ possessione nõ præstabitur. Nurus autem appellatione, & pronurũ ceterasque contineri nulla dubitatio est. Cum autem dotis nomine legatur, non puto ad virilem vxorẽ nurúmve redicendam: cum mulier ista ad æs alienũ veniat.* 3 *¶ Non solùm autem dotem prælegatã prætor complectitur, verumetiam si pro dote aliquid fuerit relictũ. vtputa si dos in rebus sit, & pro rebus ei quantitas relinquatur: vel contra. dum tamen hoc nominetur, quod pro dote relinquitur.*

VIIII. PAVLVS libro quadragensimoprimo ad Edictum.

S*Ed & si plus sit in legato quàm in dote, dabitur illis actio.*

X. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

S*Ed & si pro dote ex parte aliqua eandem heredem scripserit, tuendam esse puto.* 1 *¶ Esse autem vxorem mortis tempore exigemus. Si nurui dotem prælegauerit, eaque mortis tempore nupta sit, nullum legatum est: quia dos nondum debeatur. sed cum & constante*

matrim-

matrimonio aduersus heredes soceri dabitur actio, dicendum est, etiam prælegatæ dotis petitionem dari debere.

Ea legata debentur ex hoc edicto, quæ sunt relicta ab eo gradu, contra quem petita est bonorum possessio. Bart.

¶ *Non omnia, quæ ab omnibus gradibus relicta sunt, legata præstare eum oportet, qui contra tabulas petit. sed ea sola, quæ in eo gradu data sunt, contra quem bonorum possessionem accepit. Sed nonnumquam contra alium quidem gradum petita est bonorum possessio, ex alio verò legata præstanda sunt. vt ecce duo gradus heredum facit, emancipatum præteriit: ab vtroque tamen gradu liberis & parentibus legata adscripsit. ait Iulianus, si quidẽ aliquis ex primo gradu viuit: ea legata præstabit, quæ liberis & parentibus à primo gradu data sunt. sin verò nemo viuit eorũ, ea quæ à sequenti. quòd si neque ex primo gradu, neque ex secundo quisquam in rebus fuerit humanis, cum testator moritur: tunc ab intestato magis bonorum possessionem præterito filio cõpetere, nec legata cuiquã præstanda. quòd si post mortem testatoris, ante aditam hereditatem instituti decesserint: contra ipsos quidem videri petitũ. verumtamen ab eis relicta legata non esse præstanda. sed quæ à substitutis relicta sunt.*

XI. PAVLVS libro quadragesimo primo ad Edictum.

At

AT vbi institutus & substitutus viuant, licet nemo adeat hereditatem: ea tamen legata deberi dicimus, quæ ab instituto data sunt.

XII. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

SIue autem omiserint instituti, siue non omiserint: dicendum est legata, quæ ab ipsis relicta sunt præstanda. quamuis secundo gradu instituti omittẽtibus eis adierint hereditatem.

XIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum.

ITem à substituto legata deberi dicimus, si institutus condicione defectus esset, quæ in ipsius potestate non fuit. nam si eam, quæ in ipsius potestate fuit, non impleuit, pro eo habendus est, qui noluit adire hereditatem: quando nihil habiturus emolumenti condicioni meritò non paruerit.

XIIII. VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

NOnnunquam contra tabulas bonorum possessionem quis habet iure secundum tabulas bonorum possessionis. vtputa heres institutus est emancipatus filius: alius emancipatus præteritus. institutus accepit contra tabulas bonorum possessionem: præteritus omisit. apertissimum est, vt cogatur omnibus perinde legata præstare, atque si commissum edictum non fuisset. nec enim occasio emancipati præ-

teriti debet institutum lucro adficere, cum præteritus iure suo non[a] *vtatur.* ¶ *Si ab vno exfilius herede instituto nominatim alicui ex liberis parentibusque legatum datum sit, & acceperit bonorum possessionem cõtra tabulas cum aliis: melius est probare, omnes, qui cõtra tabulas bonorum possessionem acceperunt, cogendos id legatum præstare.* 1

[a] Perperã hanc negatioẽ tollebat Haloan. Ant. Aug. lib. 4. c. 17

XV. PAVLVS libro quadragensimo-primo ad Edictum.

IS qui in potestate est, præteritus legata non debebit præstare, & si contra tabulas bonorum possessionem petierit: quia & non petita bonorum possessione intestati hereditatem optineret. nec enim exceptio doli mali huic noceat. & absurdum est, eum cogi legata præstare, quia bonorum possessionem petierit: cum & sine hac hereditatem habiturus sit suo iure. vnde si duo præteriti sunt, emancipatus, & is qui in potestate est: quidam nec emancipatum præstare debere legata existimant. quia effectu fratris aufert partem dimidiam. cum & si hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. Quid ergo est, vbi præteritus sit suus? verius est quod dictum est. vbi verò scriptus est, & voluntatem patris habet: debet teneri legatariis, etiam si omiserit bonorum possessionem. ¶ *Sed si vnus emancipatus heres scriptus sit, alter præteritus, & vtrique contra* 1

tabulas

tabulas bonorum possessionem acceperint: & institutus eadem præstat, quæ præteritus. Sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit: omnibus debebit legata præstare, perinde atque si adisset hereditatem. Sed si scriptus quidem adierit hereditatem, præteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis personis legata debebit. De scripto autem quæritur. & complures putant, certis personis & eum præstare debere. quod puto verius esse. nam & prætor hac ratione eum tuetur, quòd ex liberis est, qui contra tabulas petere potuerunt.

2 ¶ *Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte quàm dimidia heres institutus sit, aut ex semisse. quòd si ex minore parte quàm dimidia institutus sit, dicimus non ex maiori parte, quàm institutus sit, tuendum eum esse. qua enim ratione maiorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit, nec ex maiore parte institutus sit?*

3 ¶ *Ei quæ dotem non habet, nullum legatum debebitur, licet sub prætextu dotis legetur.*

Conditio debet impleri in persona eius qui periit contra tabulas. Bart.

4 ¶ *Si extraneo herede instituto sub hac condicione exceptæ personæ legatum sit, si heredi decem dederit: ita ei legatorum actio dabi-*

tur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit: non si heredi instituto. quia absurdum est illum cõmoda hereditatis habere, alium onera sustinere in præstando legato, sed & si Titio iussus fuerit dare, non illis sed filio dare debet.

XVI. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

SI duo proponantur esse, vnus in potestate præteritus, alius emancipatus institutus: apparet commissum esse edictum per eum qui in potestate est. & si ambo petissent contra tabulas bonorum possessionem, is quidem qui in potestate mansit, cum rem ab intestato habeat, non præstabit liberis & parentibus legata. emancipatus verò nũquid nec ipse præstat, quia ei rem auferret, qui præstaturus non erat, si solus esset? sed verius est, vel hunc saltem debere liberis & parentibus præstare legata. Proinde si contra tabulas non accepit, dicendum est, tuendum eum in partem, & vtique liberis parentibusque legata præstaturum. sed an & omnibus, dubito. tamen quia plena fruatur voluntate, plenum & obsequium præstare testatoris iudicio pro sua parte debet.

XVII. IVLIANVS libro trigensimosexto Digestorum.

Si emanc

SI emancipato filio præterito pater extraneum heredem instituisset, & ab eo rem legasset, eáque adita hereditate dolo scripti heredis perisset, aduersus emancipatum vtilis actio dari debebit: ei scilicet personæ, cui filius legata præstare cogitur. quia prætori propositum est, sine iniuria ceterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

XVIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

NEpos, qui in potestate mansit, & filius suus heredes instituti sunt: nepoti legatum dedit: pater eius emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est, quidam in eum solum qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt: quia ei nihil auferatur, & emancipatus partem filij sui occupet, in qua onus legatorũ non consisteret. sed rectius dicetur, in emancipatum solum dandam actionem nepoti. & quidem non vltra quadrantem.

XVIIII. IDEM libro quinto Quæstionum.

QVia & si omnes petissent bonorũ possessionem, semis nepotis inter eum & patrem eius diuideretur.

XX. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SI filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionẽ petierit, tuendos quidem

liberos & parentes constat. sed si variè donatum fuerit exceptis personis à testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato. sicut accidit in portionibus hereditariis, & legatis. ¶ *Intestato autem mortuo patre,* 1 *super donationibus mortis causa factis non poterit filius queri. quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.*

XXI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum.

SI portio hereditatis, quam excepta persona beneficio legis habere potuit, repudietur: pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis quàm exceptis personis legata præstabit.

XXII. IDEM libro quinto Responsorum.

BOnorum possessione contra tabulas testamenti preterito emancipato filio data, scriptus heres alter filius, qui possessionem accepit, vel iure ciuili contentus non accepit, legata præcipua non habebit.

XXIII. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

HI [a] *quibus vel relictũ vel virilem Diuus Pius conseruari constituit, ex seruis qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.*

[a] Vaticanus liber habet, Hi quibus legatũ relictũ est, in virilẽ portionẽ D. Pius conseruare cõstituit, ex seruis qui libertatẽ, &c. vulg. editio & quidã manuscript. Hi quibus relictũ in virilem portione, &c.

XXIIII. TRYPHONINVS libro sexto decimo Disputationum.

INteruenit illa quæstio, quando numero liberorum esse debeat is, cui legatum datum est, vt id ferre poßit à filio contra tabulas bonorum possessionem accipiente. & placet sufficere in ea neceßitudine tunc esse, quando dies legati cedit.

XXV. MARCELLVS libro nono Digestorum.

QVi filium emancipauerat, & nepotem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exhæredauit: nepotem ex aliqua parte instituit heredem, & alium filium emancipatum præteriit. potest defendi nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse. nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bonorum possessio defertur. 1 *¶ Is cuius filius in adoptione erat, nepotẽ, quem filius postea procreauerat, scripsit heredem. emancipatum filium præteriit. num habet nepos ex edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentium & liberorum, quibus legata præstare coguntur qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt. Si fortè ex eodem filio retinuerat nepotem vnum pluresue, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tuetur, si ex filia nepos, aut mater defuncti heredes instituti essent. nam his comparatur.*

In indice tit. Flo. & in vulga. edit. & manuscri. additur bonorum.

DE COLLATIONE.

TIT. VI.

Emancipatis liberis ex edicto datur bon. possessio, si parati sint cauere fratribus suis, qui in potestate manserunt, bona, quæ moriente patre habuerunt, se collaturos.

VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictũ.

HIC titulus manifestam habet æquitatem. cum enim prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesq; faciat cum his qui sunt in potestate, bonorum paternorum: consequens esse credit, vt sua quoque bona in medium cõferant, qui appetant paterna. ¶ *Inter eos dabitur collatio, quibus possessio data est.* 1 ¶ *Planè si minorem, vel alium, quem restituere in integrum solet prætor, restituerit ad bonorum possessionẽ contra tabulas petendam, quam omiserat: vtique etiam collationis commodum *ei* restituit.* 2

Emancipatus confert suo pro ea parte quam aufert: & si nihil aufert, collatio cessat. Bart.

¶ *Si ex dodrante fuit institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante: emancipatum accipientem contra tabulas, pro quadrãte tantùm bona sua collaturum Iulianus* 3

nus ait. quia solum quadrantem fratri abstulit. argumentum pro hac sentẽtia adfert Pomponius, quòd filius emancipatus nepotibus ex se natis solis conferre cogitur. 4 ¶ *Pater filium, quem in potestate habebat, & extraneum heredem scripsit, emancipatum præteriit. bonorum possessionem contra tabulas vterque filius accepit. potest non incommode dici, emancipatum ita demum conferre fratri suo de vere, si aliquid ei ex causa hereditaria abstulerit. nam si minore ex parte quàm dimidia is qui in potestate erat, heres scriptus fuerit: inique videbitur collationẽ postulare ab eo, propter quem amplius hereditate paterna habiturus est.*

5 ¶ *Totiens igitur collationi locus est, quotiens aliquo incommodo affectus est is qui in potestate est, interuentu emancipati. ceterum si non est, collatio cessabit. vel maximè autem tunc emancipatum conferre non oportet, si etiam iudicium patris meruit. nec quicquam amplius nanciscitur, quàm ei pater dedit. sed & si legatis meruit semissem, vel tantum quantum contra tabulas bonorum possessionem occupat: dicendum est, non esse cogendum ad collationem.*

6 ¶ *Ibidem Iulianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum: vt tantum heredi eius conferat, quantum conferret ipsi, si viueret. Quòd si ante acceptã bo-*

norum possessionẽ decesserit suus, heredem eius prætor ita tueri debebit, inquit, pro ea parte, qua heres scriptus fuit is qui in potestate erat, non tamen vltra virilẽ. ad collationem autem non admittit eum in hunc casum: quia bonorum possessio admissa non est.

Qui debet conferre, cogitur satisdare cum fideiussoribus vel pignoribus de conferendo. Bart.

¶ *Iubet autem prætor ita fieri collationem, vt rectè caueatur. caueri autem per satisdationem oportere, Pomponius ait. An pignoribus caueri posit, videamus. & Pomponius libro septuagensimonono ad edictũ scripsit, & reis & pignoribus rectè caueri de collatione. & ita ego quoque puto.* 7 ¶ *Si frater cauere non posit, curator portionis eius constituitur, apud quem refecta pecunia collocetur, vt tunc demum recipiat quod redactũ est, cum bona propria contulerit. Quòd si per contumaciã actiones denegatæ sint, oblata postea cautione recipit pristinum ius.* 8 ¶ *Quamuis autem edictum prætoris de cautione loquatur, tamen etiam re posse fieri collationem, Pomponius libro septuagensimonono ad edictũ scripsit. aut enim re, inquit, aut cautione facienda collatio est. Igitur diuidat, inquit, bona sua cum fratribus, & quamuis non caueat, satisfacit edicto. sed & si quædam diuidat, de quibusdam caueat: æquè dicimus* 9

cimus eum satisfecisse. sed cum posint esse quædam in occulto, non satis confert qui non cauit, quamuis diuidat, si igitur constet inter partes, quid sit in bonis emancipati: sufficiens collatio est diuiso. si non constet, sed dicantur quædam non esse in commune redacta: tunc propter incertum cautio erit interponenda. sed & si tantum fortè in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione suus habere debet: dicendũ est, emancipatum satis contulisse videri. Idẽ & si nomen paterni debitoris delegauerit, vel fundũ, rémue aliam dederit pro portione bonorum quæ conferre debuit.

10 *¶ Si cum duobus conferre deberet, alteri cõtulerit, alteri non: vel cum cauet, vel cum diuidit, videndum est, vtrũ sextãtis tantũ ei auferatur emolumentum, an verò trientis totius detrahi debeat. & puto, si quidem per contumaciã nõ* * *caueat: totius triẽtis ei denegãdas actiones. nec enim videtur cauisse, qui nõ omnibus cauit. quòd si per inopiam, sextantis tantũ denegandas sic tamẽ, vt posit supplere cautionem vel collatione, vel ceteris modis quibus supra diximus: aut curator constituatur rem ei saluam facturus. haberi enim debet ratio eius, qui non per contumaciam collationem non implet.*

* Perperã Haloãder detrahebat hanc negationem. Ant. Aug. libr. 4. c. 17.

Cum adoptiuus admittitur ad contra tab. patris naturalis, pater eius adoptiuus pro eo debet cõferre. Bart.

¶ Is

Is quoque, qui in adoptiua familia est, conferre cogitur. hoc est non ipse, sed is qui eum habet, si maluerit contra tabulas bonorum possessionem accipere. Planè si hic adoptiuus pater ante bonorum possessionem petitam emancipauerit eum, non cogetur ad collationem. & ita rescripto Diuorum fratrum expressum est. sed ita demum adoptiuus emancipatus collatione fratres priuavit, si sine fraude hoc factum sit. 13

Castrense peculium, vel quasi, & quod dignitatis filij nomine à patre datur, vel debetur, in collationem non venit.

Nec castrense, nec quasi castrẽse peculium fratribus confertur. hoc enim præcipuum esse oportere, multis constitutionibus cõtinetur. Sed an id, quod dignitatis nomine à patre datum est, vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus. & ait Papinianus libro tertiodecimo quæstionum, non esse cogendum. hoc enim propter onera dignitatis præcipuum haberi oportere. sed si adhuc debeatur, hoc sic interpretandum est, vt non solus oneretur is qui dignitatem meruit: sed commune sit omnium heredum onus hoc debitum. 14

Quod quis habet post mortem patris, verè venit in collationem, & retro habitum fingitur. Bart.

Qui ab hostibus captus post mortem patris redit, licet moriente patre nihil habuit, cum 15

apud

apud hostes fuerit: tamen & ad bonorum possessionem admittetur, & conferet scilicet ea, quæ moriente patre haberet, si ab hostibus captus non fuisset. sed etsi redemptus ab hostibus mortis tempore patris inueniatur, æque colla-
16 *tio erit facienda.* ¶ *Si emancipato legatum fuerit, cum pater morietur: etiam hoc conferre*
17 *debet.* ¶ *Si ab ipso patre herede instituto filio eius fideicommissum fuerit relictum, cum morietur: an id conferendum est, quoniam vtile est hoc fideicommissum? & eueniet vt pro eo habeatur, atque si post mortem patris relictum fuisset. nec cogetur hic conferre: quia moriente*
18 *eo (eius) non fuisset.* ¶ *Emancipatus filius si dotem habeat ab vxore acceptam, hoc minus confert, & si ante vxor decesserit.*

Quæ non transmittuntur ad heredem, non conferuntur. Bart.

19 ¶ *Si impubere adrogato secundum Diui Pij rescriptum quarta debetur, videndum est, an si patris naturalis bonorum possessionem petat, conferre quartam debeat. quæstio in eo est, an heredi suo relinquat quartæ actionem, an non. & magis est, vt ad heredẽ transferat: quia personalis actio est. Igitur etiam de quarta conferenda cauere eum oportebit. sed hoc ita demũ, si iam nata est quartæ petitio. ceterum si adhuc pater adoptiuus viuat, qui eum emancipauit: dicendum est, cautionem quoq; cessare. præma-*

tura

tura est enim spes collationis, cum adhuc viuat is, cuius de bonis quarta debetur.

Quod quæritur post mortem, si retro quæsitum fingitur, venit in collationem. Bart.

¶ Si is qui bona collaturus est, habeat filium peculium castrense habentem: non cogetur vtique peculiũ eius conferre. sed si iam tunc mortuus erat filius eius, & castrense peculium habuit, cum moritur is cuius bonorum possessio petenda est: an conferre cogatur? cum autem vindicari id patri non sit necesse, dici oportebit conferendum. non enim nunc adquiritur, sed non adimitur. Amplius dico, & si institutus fuerit à filio heres, nec dum adierit, habeatq; substitutum, quia non magis nunc quæritur peculium, quàm nunc non alienatur, conferri debere. ¶ Confertur autem etiam si quid eius non fuerit, dolo malo autem factum sit, quo minus esset. sed hoc sic accipiendũ est, vt hoc demum conferatur, quod eius esse desiit dolo malo. ceterum si id egit, ne adquireret: non venit in collationẽ. nam hic & sibi insidiatus est. ¶ Portiones collationum ita erunt faciendæ. vtputa duo sunt filij in potestate, vnus emancipatus habens trecenta. ducenta fratribus confert, sibi centum. facit enim eis partem, quamuis is sit, cui conferri non solet. Quòd si duo sint filij † trecena emancipati habentes † trecenta & duo in potestate:

testate: æque dicẽdum est, singulos singulis, qui sunt in potestate, centena conferre, centena retinere. sed ipsos inuicem nihil conferre. Dotis quoque collatio in eundem modum fiet: vt quicumque confert, etiam suam personam numeret in partibus faciendis.

Nepos ex filio natus post mortem, petens contra tabulas aui, debet cõferre, licet tẽpore mortis aui in rerum natura non sit.

II. PAVLVS libro quadragesimo primo ad Edictum.

CVm emancipati filij nomine nepotẽ postumum post aui mortem editum dicimus bonorum possessionem accipere oportere, necessarium erit dicere, bona sua eum conferre. licet non potest dici, mortis tempore aBi bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur siue hereditatẽ à patre, siue legatum acceperit: hoc conferre debebit. 1 ¶ *Illud autem intellegendum est filium in bonis habere, quod deducto ære alieno superest. sed si sub condicione debeat, non statim id deducere debebit, sed id quoque conferre. contra autem caueri ei oportebit ab eo qui in potestate est, vt existente condicione defendatur pro ea parte quam contulit.* 2 ¶ *De illis, quæ sine culpa filij emancipati post mortem patris perierunt, quæritur ad cuius detrimentum ea pertinere debeant. & ple*

plerique putant ea quæ ſine dolo & culpa perierint, ad collationis onus non pertinere. & hoc ex illis verbis intellegẽdum eſt, quibus prætor viri boni arbitratu iubet conferri bona. vir autẽ bonus non ſit arbitraturus, conferendũ id quod nec habet, nec dolo nec culpa deſiit habere. ¶ Id quoq;, quod ſub cõdicione ex ſtipulatu 3 debetur, emancipato cõferri debet. diuerſum eſt in legato condicionali: quia etſi in poteſtate fuiſſet, & poſt mortem patris cõdicio extitiſſet, ipſe haberet actionem. ¶ Emancipatus filius 4 ſi iniuriarum habet actionem, nihil cõferre debet. magis enim vindictæ quàm pecuniæ habet perſecutionem. ſed ſi furti habeat actionem, conferre debebit. ¶ Si tres emancipati, duo in po 5 teſtate ſint: Gaius Caßius libro ſeptimo iuris ciuilis tertias conferendas putat: vt emancipati, quia inuicem non conferunt, vnius loco ſint. nec indignari eos oportere, ſi plus cõferant, & minus accipiant: quia in poteſtate eorum fuerit bonorum poſſeßionẽ omittere. Iulianus quoque Caßij ſententiã ſequitur. ¶ Si ex emanci- 6 pato filio nepos emancipatus mortuo patre ſimul & auo bonorum poſſeßionẽ vtriuſq; acceperit, cùm vterque eorum ſuum heredem relinquerit: eo modo collatio explicari poteſt, vt ſi, verbi gratia, centum in bonis habuit, & patruo quinquaginta, & fratri quinquaginta conferre debet. hoc enim ratio facit, ſiue perſo-

nas,

7 *nas, siue portiones numeremus.* ¶ *Si duo nepotes ex filio mortuo emancipati bonorum possessionem aui petant, vtrum dimidias, an quartas patruo conferre debeant, quaeritur. & verius est, semisses conferre eos oportere. quia & si viuo auo, cum in eius potestate essent, ducenta, puta, adquisissent: centum filius, centum duo fratres per hereditatem aui haberent.*
8 ¶ *Si duo emancipati bonorum possessionem petierint, & vnus contulerit, alter non contulerit: huius portio tantùm ei qui in potestate est, prodesse debet, non etiam emancipato, quoniam eius causa, qui in potestate est, denegantur ei actiones.*
9 ¶ *Si per inopiam emancipatus cauere non possit, non statim ab eo transferēda est possessio: sed sustinendum donec possit inuenire fideiussores: vt tamen de his, quae mora deteriora futura sunt, his qui in potestate sunt, actio[a] detur. ipsique caueant in medium collaturos si cautum eis fuerit.*

[a] Sic in archetypo & in omnibus scriptis & vulgatis. nō desunt qui malint auctio, aut qui actionem pro auctione hîc dictā putent.

Ius implendi conditionem, non transit ad heredem ex dispositione legis. Bart.

III. IVLIANVS libro vicensimotertio Digestorum.

P*Raetor non sub condicione collationis bonorum possessionem contra tabulas promittit: sed demonstrat quid data bonorum possessione fieri oporteat. alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum posses-*

sionem accipere intellegeretur, nisi cauisset de collatione. nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret. Item si frater eius decessisset, non admitteretur ad bonorum possessionem. quid ergo est? intellegendum est bonorum possessionem accipere, & antequam caueat. sed si non cauerit, ita obseruabitur, vt tota hereditas apud eum qui in potestate fuerit remaneat. ¶ *Emancipatus filius controuersiam facit impuberi, qui se filium, & in potestate patris fuisse dicit. quaero, si bona sua ei emancipatus conferre debeat. Paulus notat: puto conferendum esse exacta cautione, vt victus, sicut hereditatem, ita & quae collata sunt, praestet.* 1 ¶ *Iulianus: quotiens contra tabulas bonorum possessio datur, emancipati bona sua conferre debent his solis qui in potestate patris fuerint. hoc quemadmodum expediri oporteat, quaeri solet. nam si bona à patre relicta, & emancipatorum in medium conferantur, & ita viriles partes sumantur: eueniet, vt & emancipatis quoque collatio ab ipsis facta prosit. videamus ergo, ne commodissimum sit, emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex suis tertiam. quod dico, exemplo manifestius fiet. ponamus patrem quadringenta* [a] *reliquisse, & duos in potestate filios, duos emancipatos: ex quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere. is qui centum habebit,* 2

[a] In archetypo erat quadraginta, sed rectè Taurellus edidit quadringenta, vt ait in adnot.

habebit, centum triginta tria & trientem feret: is verò, qui sexaginta contulerit, centum viginti. atq; ita eueniet, vt collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perueniat. 3 ¶ *Emancipati bona sua conferre cum his qui in potestate fuerunt, iubentur. quare sicut is qui in potestate est, dotem vxoris præcipit: ita emancipatus quoque, quasi præcipiat, retinere debet. Emancipatus præteritus, si dum deliberat, cauerit de bonorum collatione, nec bonorum possessionem petierit: agente fratre ex stipulatu, ipso iure tutus erit. sed & si pecuniam contulerit, condictione eam repetit. omissa enim bonorum possessione incipit pecunia sine causa esse apud heredem.* 4 ¶ *Qui duos » filios in potestate habebat, & ex vno eorum » nepotem, emancipauit filium, ex quo nepotem » habebat: deinde emancipatus factus procrea- » uit filium, quem auus in locum filij adoptauit: » & vel intestatus, vel testamento facto præte- » rito emancipato filio decessit. quæsitum est, quid » de bonorum possessione, quid de collatione iuris » esset. respondi, bonorum, de quibus quæritur, » tres partes fieri debent, ex quibus vna perti- » net ad filium qui in potestate remansit: altera » ad nepotem qui in locum filij adoptatus est: » tertia ad emancipatum filium, & nepotem, » qui in potestate remanserit: ita vt pater soli ei » conferat, cum quo bonorũ possessionẽ accipiat.*

l. 13. §. 2. de bonor. poss. cõt. tab

Dos profectitia non dicitur esse in bonis patris. Bart.

IIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

Filium emancipatum dotem, quam filiæ suæ nomine dedit, conferre non debere. quia non sicut in matrisfamilias bonis esse dos intellegatur, ita & in patris, à quo sit profecta.

Si nepos in potestate retẽtus veniat ad successionem patris emancipati, auus pro eo cogitur conferre, nisi eum bona fide emancipet. Bart.

V. VLPIANVS libro septuagensimo-nono ad Edictum.

SI quis filium habeat sui iuris, & ex eo nepotem in potestate sua: consequẽter erit dicendum, si nepos patris sui emancipati accipiat bonorum possessionem: de conferendis suis quoque bonis cauere eum debere, & esse similẽ ei qui adoptauit. hoc enim Diui fratres rescripserunt, vt ad collationem auus compellatur. planè eodem rescripto adiectum est sic. nisi fortè auus iste nullum ex his bonis fructum adquirere vult, paratusque est de potestate nepotem dimittere, vt ad emancipatum omne emolumentum bonorum possessionis perueniat. nec idcirco ea filia, quæ post emancipationem nata patri heres exstitit, iuste queri poterit, inquit, quòd eo facto collationis commodo excludi-tur:

tur: cum auo quandoque defuncto ad bona eius simul cum fratre poßit venire. hæc in patre adoptiuo ratio reddi non poteſt. & tamen & ibi idem dicemus, ſi ſine dolo malo emancipauerit. 1 ¶ *Stipulatio autem collationis tunc committitur, cum interpellatus cū aliquo ſpatio, quo conferre potuit, non facit. maximè, cum boni viri arbitratu collationem fieri edicto prætoris inſertum eſt. ſiue ergo in totum collatio facta non eſt, ſiue in partem facta: locum habebit hæc ſtipulatio. & ſiue quis non conferat ex hac ſtipulatione, ſiue dolo fecerit, quo minus conferat: quanti ea res erit, in tantam pecuniam condemnabitur.*

Si auus dat dotem pro nepote ex filio, in ius quod habet auus in dote, ſuccedit ille filius, ſiue inſtitutus, ſiue exheredatus. Bart.

VI. CELSVS libro decimo Digeſtorum.

Dotem quam dedit auus paternus, an poſt mortem aui mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quæritur. occurrit æquitas rei, vt quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proinde ſit, atque ipſe dederim: quippe officium AVI *circa neptem, ex officio patris erga filium pendet. & quia pater filiæ, ideo auus propter filium nepti dotem dare debet. quid ſi filius à patre exheredatus eſt? exiſtimo non abſurde etiam in exheredato fi-*

lio idem posse defendi. nec infavorabilis sententia est, vt hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

VII. IDEM libro tertiodecimo Digestorum.

SI nepotes in locum filij successerũt, vna portio is conferri debet, vti bonorum possessionis vnam partem habeant. sed & ipsi ita conferre debent, quasi omnes vnus essent.

Circa hereditatem admittitur variatio vsque ad annum. Bart.

VIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

NOnnunquam prætor variantem non repellit, & consilium mutantis non aspernatur.[a] *vnde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferẽdis cauere fratribus noluit: audiẽdũ postea putauerũt, si vellet oblata cautione beneficiũ bonorũ possessionis exercere. tãetsi responderi potest, videri eum possessionem repudiasse, qui formam possessionis conseruare noluit. sed benignior est diuersa sententia: maximè cũ de bonis parentis inter fratres disputetur. quem tamen facilius admittendum existimo, si intra tempus delatæ possessionis cautionem offerat. nam post annum quàm delata esset bonorum possessio, voluntariam moram cautionis admitterre, difficilius est.*

[a] Quod sæpe etiam in republica laudandum est. Cic. 1. epist. epi. penult.

VIIII. IDEM libro quinto Responsorum.

Filius

Filius emancipatus intestati patris bonorũ possessionem accepit. nepos ex eodem in familia retentus semissem hereditatis cum emolumẽto collationis habebit. idem nepos si postea possessionem intestati patris accipiat, fratri post emancipationem patris quæsito, & in familia retento, bona sua conferre cogetur.

In his qui succedunt diuerso iure, habet locum collatio. Bart.

X. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum.

Si filius in potestate heres institutus adeat, & emancipato petente bonorum possessionem contra tabulas, ipse non petat: nec conferendum est ei. & ita edictum se habet. sed magis sentio, vt quemadmodum pro parte hereditatem retinet iure eo, quòd bonorum possessionem petere posset: ita & cõferri ei debeat. vtiq; cũ iniuriam per bonorũ possessionem patiatur.

XI. PAVLVS libro vndecimo Responsorum.

Paulus respondi, ea quæ post mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamuis prius consecutus sit quàm deberentur fratri qui in potestate patris relictus est, conferre non debere. cum post mortem patris non tam ex donatione, quàm ex causa debiti ea possidere videatur.

XII. IDEM libro quadragensimoprimo ad Edictum.

SI prægnantem quis vxorem reliquerit, & ea ventris nomine in possessionem missa fuerit: interim cessat collatio. nam antequam nascatur, non potest dici in potestate morientis fuisse. sed nato conferetur.

In indice ti. De collatione dotis.

DE DOTIS COLLATIONE. TIT. VII.

Si filia emancipata petat contra tabulas, cogitur dotem conferre: idem & si non petat, si modò se bonis paternis misceat.

VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

In vulga. edit. est l. Quāuis. & in plerisq; manusc.

Q VAMQVAM ita demum *ad collationem dotis prætor cogat filiam, si petat bonorum possessionem: attamen & si non petat, conferre debebit: si modò se bonis paternis misceat. & hoc Diuus Pius Vlpio Adriano rescripsit, etiā eam, quæ non petierit bonorum possessionem, ad collationem dotis per arbitrum familiæ herciscundæ posse compelli.*

Si filia stipulata est dotem reddi, locus est collationi: sed si pater est stipulatus nomine filiæ, tūc collationi non est locus.

¶ *Si in stipulatum deducta sit dos, si quidem* 1 *ipsa*

ipsa mulier stipulata sit, vel ipsi negotium gestum: æque conferre cogetur. si verò alij quæsita est stipulatio, dicendum est cessare collationem. & si tantùm promissa sit dos, collatio eius fiet.

2 ¶ *Si sit nepos & neptis ex eodem filio, & dotata sit neptis: sit & filius non pater eorum: neptis omnem dotẽ soli fratri collatura est. emancipata autem neptis dotẽ & bona sua soli nepoti, non etiam patruo conferet. sed si sit neptis sola, non etiam nepos ex eodem: tunc confertur patruo, itemque nepoti vel* [a] *nepti ex alio. sed & si duæ neptes sint ex diuersis filiis, conferent & inuicem, & patruo. si ex eodem patre, tantùm inuicem conferent.*

[a] Hęc duo verba, vel nepti, qui dã delét.

3 ¶ *Cum dos confertur, impensarum necessariarum fit detractio. ceterarum non. quòd si iam factum diuortium est, & maritus non sit soluendo: non debebit integra dos computari mulieri, sed id quod ad mulierem potest peruenire: hoc est, quod facere maritus potest.*

4 ¶ *Si sub cõdicione pater vel extraneus dotem promiserit, cautione opus erit, vt tunc conferat mulier dotẽ, cum dotata esse cœperit.*

5 ¶ *Filiam, quæ ab intestato patri heres sit, conferre quidem dotẽ oportet. consequens autẽ est, vt ex pollicitatione dotis pro parte dimidia fratrem suum liberet. æquius enim est, in solidum de suo eam dotatam esse.*

6 ¶ *Si emancipa-„tus filius, qui cõtra tabulas bonorum possessio-„nem accepit, filiam dotatam habeat, non debet*

l. 4. ℥. tit. prox.

dotem eius conferre: quia in bonis eius non est.

II. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

Filia in adoptionem data, & heres instituta, debet sicut emancipata, non solùm bona sua, sed & dotem quæ ad eam pertinere poterit conferre. si adhuc pater adoptiuus vixit, hic necesse habebit conferre.* *

Filia dotata heres instituta, non tenetur conferre.

III. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

Si filia fuerit heres instituta, collatione dotis non fungetur. vnde si commisso ab altero edicto, necesse habuerit contra tabulas bonorum possessionem accipere: dicẽdum est, quoniam nullam iniuriam fratri facit, non debere eam dotem conferre. nam quod habuit ex iudicio, conuertitur ad contra tabulas bonorum possessionem. planè si ex minore parte fuit heres instituta, & alia quædam in eam contulit contra tabulas bonorum possessio, aucta portione eius dicendum erit collationis munere eam fungi. nisi forte contenta fuerit portione, ex qua instituta est. tunc enim dicendum est, ex iudicio parentis eam venientem non debere munus collationis sustinere.

IIII. POMPONIVS libro tertio ad Quintum Mucium.

Si pater pro filia dotem promiserit, deinde exheredatæ, vel etiam emãcipatæ & præteritæ

teritæ legatum dederit: habebit filia etiam dotem præcipuam, & legatum.

Erronea successio non inducit collationem. Bart.

V. PAPINIANVS libro quinto Responsorum.

FIlius emancipatus, qui possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit. atque ita filia, quæ mansit in potestate, cum eiusdem familiæ fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit. dotem scripto fratri conferre non cogetur. cum ea possessio frustra petita sit, & filia† fratris voluntatem fini virilis partis retineat. id est, vt omnes trientes habeant, & bonorum possessio vnde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita. 1 *¶ Filia, quæ soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit. viri boni arbitratu cogetur vsuras quoque dotis conferre. cum emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis suæ fructus percipiat.*

†*patris*

Si testamentum rumpitur per querelam pro parte, & pro parte non, cessat collatio. Bart.

VI. IDEM libro sexto Responsorum.

PAter filium emancipatum heredem instituit, & filiam exheredabit, quæ inofficiosi lite perlata partem dimidiam hereditatis abstulit. non esse fratrem bona propria conferre

ferre cogendum respondi. nam & libertates competere placuit.

VII. PAVLVS libro vndecimo Responsorum.

NEC *ipsa dotem fratribus suis conferet, cùm diuerso iure fratres sunt heredes.*

Verba enunciatiua per modum condicionis prolata, exceptionem inducunt. Bart.

VIII. PAPINIANVS libro vndecimo Responsorum.

P*Ater nubenti filiæ quasdam res præter dotem dedit, eamque in familia retinuit. ac fratribus sub condicione, si dotem & cetera quæ nubenti tradidit cõtulisset, coheredem adscripsit. cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res non in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare. quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.*

Qui non vult hereditatem, non cogitur ad collationem. Bart.

VIIII. TRYPHONINVS libro sexto Disputationum.

F*Vit quæstionis, an si sua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abstineat se bonis, compellatur eam conferre. & Diuus Marcus rescripsit, non compelli abstinentem se ab hereditate patris. ergo non tantùm data apud maritum remanebit, sed & promissa exigetur etiam à fratribus. & est æris alieni loco. abscessit enim à bonis patris.*

DE

DE CONIVNGENDIS CVM EMANCIPATO LIBERIS* EIVS*. TIT. VIII.

In archetyp. Flor. vt & in omnibus manuscr. hic titu. scriptus erat post sequentē De vētre in possess. mitt. sed in archety. adscriptū erat ad hunc titu. ita, ϰτ⊕ ο τε τλ⊕ μεγα τον εξης ετιμ. qua admonitione motus Taur. & quia in indice hic tit. priore loco ponebatur, eum in hunc suū locū reposuimus.

VLPIANVS libro quadragensimo ad Edictum.

" *Si quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis cum moritur non fuerit: ei, liberisque quos in eiusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredationis meruerunt: bonorum possessio eius partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset. ita vt ex ea parte dimidiam, reliquā liberi eius: hisque*

1 *dumtaxat bona sua conferat.* ¶ *Hoc edictum æquissimum est: vt neque emancipatus solus veniat, & excludat nepotes in potestate manentes: neque nepotes iure potestatis obiciantur patri suo.*

2 ¶ *Et in adoptionē datus filius, & heres institutus, ad hoc edictum pertinet, vt ei iungatur nepos qui in aui sui naturalis potestate est. Iungitur autē nepos patri suo emancipato, siue pater præteritus sit, siue institutus. & hæc erit differentia inter in adoptionē datum & emancipatū: quod in adoptionem quidem dato non aliàs iungitur, nisi instituto &*

alio

& alio committente edictum: emancipato autem, siue sit institutus emãcipatus, siue sit præteritus. ¶ Filio in potestate ex besse, emancipato ex triente herede instituto, Iulianus ait, nepotem præteritum petita contra tabulas bonorum possessione, patruo sextantem, patri vnciam ablaturum. ¶ Si pater emancipatus exheredatus sit, nepotibus ex eo præteritis, qui erant in potestate retenti: nepotes admittuntur. absurdum enim est, cum patri præterito iungantur, instituto eo, vel exheredato non admitti. Sed & si patruus eorum, qui erat in potestate, sit præteritus, pater exheredatus: debent nepotes admitti. nam exheredatus pater eorum pro mortuo habetur. ¶ Si pater in potestate manens exheredatus vel institutus sit, nepotem ex eo, siue in potestate manentẽ siue emancipatum, ad bona aui neque vocari neque vocandum esse, Scæuola ait. totiens enim nepoti consulendum est, quotiens in potestate retentus est, patre emancipato. liberos igitur in familia esse oportet, vt huic edicto locus sit. eius scilicet familia, cuius bonorũ possessio petitur. sed & si postumus natus sit ex emancipato, ante emancipationem conceptus: idem erit dicendum. ¶ Liberos autem non omnes simul vocat prætor, sed gradatim, hoc est eos qui sui sunt. scilicet nepotes si sunt. si minus, eos qui sunt inferioris gradus: nec eos miscevimus.

mus.planè si sint ex emancipato nepos, & ex nepote eius alio pronepos: dicẽdũ erit, vtrũque ei iungi. ambo enim in suorũ loco successerũt.

7 ¶ *Si postliminio nepos redierit, dicendum est, eum patri emãcipato coniungi.*

8 ¶ *Si pater ex duobus filiis, quos in potestate habuit, alterũ emancipauerit, & nepotẽ ex eo in locum filij adoptauerit, & præterito emancipato decesserit: Iulianus ait, nepoti in locum filij adoptato succurri oportere: vt quasi filius portionem habeat, quam haberet, & si extraneus adoptatus esset. sic fiet, inquit, vt filius qui in potestate fuit, tertiam partem: nepos in locum filij adoptatus aliam tertiã: emancipatus filius cũ nepote altero retento in potestate partiatur. nec enim minus debet ferre nepos in locũ filij adoptatus, quàm si ab extraneo esset adoptatus.*

l. 13. §. si pater. ff. de bono. poss. cõt. tab. l. 3. §. qui duos. ff. de coll. bon.

9 ¶ *Illud nõ interest, quota portio hereditatis ad nepotẽ pertineat, an per quàm modica. nam & si modica sit, attamẽ dicemus esse locũ huic parti edicti.*

10 ¶ *Inter ipsum filiũ & liberos eius diuiditur hereditas, ita vt ipse dimidiũ, liberi dimidium habeant. proinde pone solũ esse filiũ emancipatũ, & nepotes in potestate duos, neminẽ præterea ex liberis. habebit emãcipatus dimidiã partem hereditatis, & aliam dimidiã duo nepotes, vt quadrãtes ferãt. sed si sit præterea alius filius, eueniet vt filius habeat dimidiã partẽ hereditatis, ex quo nepotes nõ sunt: alius filius semis-*

sem

sem cũ filiis suis. ita vt quadrãtem hereditatis ipse ferat, quadrans inter liberos eius diuidatur. Sed si ambo filij sint emãcipati, & habeãt singuli nepotes: eueniet, vt singuli singulos semisses cũ nepotibus suis diuidãt: ita vt ipsi quidem quadrantes ferant, nepotes autẽ residuos quadrantes. & si alter duos filios, alter tres habeant: quadrans vnus inter duos, alius inter tres diuiditur. ¶ Si quis ex nepotibus portionem suam omiserit, eueniet, vt non ad patrem eius, sed magis ad fratrem pertineat. sed & si omnes nepotes omittant, patruo nihil adcrescet: sed soli patri. quòd & si pater omiserit, tunc patruo adcrescet. ¶ Emancipatus filius, siquidem nepotes in aui potestate non habeat, fratribus suis conferet. sed si sint nepotes, voluit eum prætor filiis suis, qui sunt in potestate, solis conferre. meritò: quia veniendo ad bonorum possessionem, illis solis iniuriam facit. ¶ Nunc videamus quantum eis conferat. & quidem semper cum fratribus emãcipatus confert, virilem sibi detrahit. vtrum & in eo casu virilem detrahat, an verò quia dimidiam partem habeat bonorum possessionis, dimidiam partem etiam bonorum suorum conferat? & puto dimidiam tantùm bonorum eis partem conferre. nam & si alius emancipatus sit filius, alius in potestate retentus: filius emancipatus his duobus nepotibus vnam partẽ tantùm conferet,

11

12

13

feret, & patruo eorũ, qui in potestate mansit, vnam partem dabit, tertiam ipse habebit. nec quod nepotibus confertur à patruo emãcipato, ipsi patri conferent. hoc enim non de bonis aui, sed propter bona postea eis accessit. 14 ¶ *Eueniet igitur, vt pater emancipatus, si centum in bonis habeat, quinquaginta sibi detrahat: residua quinquaginta omnibus nepotibus, id est filiis suis conferat. aut si vnum nepotem habeat, & duos ex alio pronepotes, ita diuidat quinquaginta, vt nepos habeat vigintiquinque, pronepotes ex alio vno vigintiquinque. nam & bonorum possessionis ambo vnam partem habent.*

15 ¶ *Si sit filius in potestate, alius emãcipatus, ex defuncto vnus*[a] *nepos in potestate, alius nepos emancipatus: eleganter Scæuola tractat, patruus emancipatus quantum*[b] *nepotibus, quantum fratri suo conferat. & ait posse dici, tres eum partes facere: vnam sibi, vnam fratri, vnã istis collaturum: quamuis hi minus quàm patruus ex hereditate aui concurrente patre sint habituri. quæ sententia vera est.* 16 ¶ *Sed & si sint duo nepotes ex eodẽ filio, hique emancipati sunt, & ex altero eorum pronepos in potestate defuncti: partẽ habebit nepos vnus, alia nepos cum filio suo. sed & si nepos, & ex alio nepote defuncto duo pronepotes: vnus ex pronepotibus emancipatus soli fratri suo cõferat. vel si frater non est, soli patruo, non etiam patruo maiori.*

[a] Sunt qui hic legãt, duo nepotes, & dicant illa verba, alius nepos emancipatus, abundare.

[b] Pro, quãtum nepotibus, erat in archet. nepotum quãtibus inuersè. Ant. Aug. lib. 4. c. 2.

Clausula adiecta in lege interpretata, videtur repetita in lege interpretante. Bart.

II. PAVLVS libro quadragensimo-primo ad Edictum.

NIhil in hac parte edicti cauit prætor, vt legata exceptis personis nepos præstet. sed potest superior sermo & ad hunc casum referri. nam absurdum est, patrem quidem eius legata præstare, ipsum verò plus habere. cum eadem condicione in eandem partem vocantur.

III. MARCELLVS lib. nono Digestorum.

QVI duos filios habebat, alterum ex his emancipauit, nepotẽ ex eo in potestate retinuit. emancipatus filium sustulit, & à patre exheredatus est. quæro, cũ frater eius & ipse emancipatus præteritus sit, & nepotes ex emancipato filio ab auo heredes instituti: quid de bonorum possessione iuris sit. & quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, præteritum esse ponamus. respondi, si filium retento ex eo nepote emancipauerit, & emancipatus procreauerit filiũ, & heres vterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius præteritus: solus filius præteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit. exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis. nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet: quoniã si pater eius emancipatus

cipatus præteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput edicti; quod à Iuliano introductum est: id est ex noua clausula. nec debet deterioris esse condicionis, quia pater eius exheredatus sit. idque ei præterito quoque præstari oportebit. sed fratris eius, qui post emancipationem natus est, diuersa condicio est. conseruanda est tamen & illi ad virilem partem hereditas. sicut etiam imperator Antoninus in persona † neptis ex filia rescripsit.

† nepotis

IIII. MODESTINVS libro sexto Pandectarum.

E*Mancipato quis filio retinuit ex eo nepotes in potestate. filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. placuit in aui potestate manentes simul cum his qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere: manente eo, vt si velit auus sibi per nepotes adquiri, bona sua conferat: aut nepotes emancipet, vt sibi emolumentum paternæ hereditatis adquirant. idque ita Diuus Marcus rescripsit.*

V. IDEM libro sexto Differentiarum.

S*I nepos exheredatus heres extiterit ei quem auus heredem fecerat, deinde pater eius emancipatus testamento præteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem; iungi patri suo nepos non poterit, sed*

traneus excludetur. quia non suo nomine auo heres extiterit.

VI. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum.

SI quis filium habens in potestate, extraneum in nepotis locum quasi ex eo filium natum adoptet, mox filium emancipet: nõ iungetur hic nepos filio emãcipato. quia desiit esse emancipato" *ex liberis.*

"Sic Flor. inquit Aug. li. I. c. 2. i. desiit esse ex liberis emãcipati filij: itaq; non est cũ eo ex edicto cõiungendus. Haloan. hũc locũ deprauarat.

VII. TRYPHONINVS libro sexto* decimo* Disputationum.

SI post emancipationẽ filij susceptus ex eo fuerit nepos, cõseruanda illi erit portio. sed quãta, videamus. finge enim patruo scripto heredi coheredem datũ hunc nepotem: patrẽ autem eiusdem præteritũ accepisse contra tabulas bonorũ possessionem. quod ad edictum prætoris attinet, semisses bonorum fient. nunc verò post constitutionẽ Diui Pij, si conseruatur pars nepoti, vtrum virilis, an quarta debeat seruari? nam si in aui natus potestate fuisset, coniungebatur in vnam partẽ cum patre suo. & proponamus esse alium ex eodem nepotẽ in familia aui. duo vnam quartam habituri erant, patre eorũ accipiente contra tabulas bonorum possessionem, si fuissent in AVI *potestate. an ergo nunc in sescunciã tuendus sit, qui nõ in familia retentus est? & cui abscedet pars, quæ huic cessura est? patri eius tãtùm, an & patruo? & puto & patruo. nam & legatũ eidem datũ præstaret.*

DE.

DE VENTRE[a] IN POSSESSIONEM MITTENDO ET CVRATORE EIVS. TIT. VIIII.

[a] In indice titu. Bentre.

VLPIANVS libro quadragensimoprimo ad Edictum.

SIcuti[a] liberorũ eorum, qui iam in rebus humanis sunt, curam prætor habuit: ita etiã eos, qui nõdum nati sint, propter spem nascendi nõ neglexit. nam & hac parte edicti eos tuitus est, dum ventrẽ mittit in possessionem vice contra tabulas bonorũ possessionis. 1 *¶ Prægnatem esse mulierẽ oportet omnimodo, nec dicere se prægnatem sufficit. quare nec tenet datio bonorum possessionis, nisi verè prægnas fuit & mortis tempore, & eo quo mitti in possessionem petit.* 2 *¶ Totiẽs autem mittitur in possessionem venter: si non est exheredatus, & id quod in vtero erit, inter suos heredes futurum erit. Sed & si incertum sit, aliquo tamen casu possit existere, quo qui editur, suus futurus sit: ventrem mittemus: æquius enim est vel frustra nonnũquam impendia fieri, quàm denegari aliquando alimenta ei qui dominus bonorum aliquo casu futurus est. quare & si ita exheredatio facta sit,* SI MIHI FILIVS VNVS NASCETVR

[a] Hęc verba mõstrãt non rectè olim hunc tit. fuisse præpositum superiori titu. Ant. Aug. lib. 1. c. 1. vide quæ notaui ad superiorẽ titu.

EXHERES ESTO: *quia filia nasci potest, vel plures filij, vel filius & filia, venter in possessionem mittetur. satius est enim sub incerto eius qui edetur, ali etiam eum qui exheredatus sit: quàm eum, qui non sit exheredatus, fame necari. ratumque esse debet, quod deminutum est: quamuis is nascatur, qui repellitur. Idem erit dicendum, & si mulier, quæ fuit in possessione, avortũ fecisset.* ¶ *Sed & si sub condicione postumus sit exheredatus, pendente condicione Pedij sententiam admittimus, existimãtis posse ventrem in possessionem mitti: quia sub incerto vtilius est ventrem ali.* 3 ¶ *Si venter ab institutis exheredatus sit, à substitutis præteritus, Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viuentibus institutis: quia exheredatus est. quod verũ est. per contrarium autem si ab institutis præteritus sit venter, à substitutis exheredatus: viuis institutis, mittendus est in possessionem. quòd si non viuãt, negat mittendum. quia ad eum gradum deuoluta hereditas est, à quo exheredatus est.* 4 ¶ *Si filius ab hostibus captus sit, vxor eius prægnas in possessionem soceri bonorum mittẽda est. nam aliquo casu spes est, id quod nascitur, inter suos heredes futurũ. vtputa si pater eius apud hostes decedat.* 5 ¶ *Sed & si quis ventrem exheredasset,* QVI MIHI INTRA MENSES TRES MORTIS MEAE NATVS ERIT, EXHERES ESTO: *vel* QVI 6

POST

POST TRES MENSES. vẽter in possessionem vtique mittetur. quia aliquo casu suus heres futurus est. & sanè benigniorem esse prætorem in hac parte oportebit, ne qui speratur, ante vitam necetur. ¶ Rectissime autem prætor nusquam vxoris fecit mentionem: quia fieri potest, vt mortis tempore vxor non fuerit, quæ se ex eo prægnatem dicit. ¶ Etiam ex emancipato venter ad possessionem admittitur. vnde apud Iulianum libro vicẽsimoseptimo digestorũ quæritur, si emancipatus quis sit vxore iam prægnate, deinde decessisset, & pater eius mortuus sit: an venter in possessionem emancipati patris mitti possit. & rectissime scripsit, rationem non esse, cur venter, quem edictum admittit, repelli debeat. est enim æquissimum partui consuli, qui natus bonorum possessionem accepturus est. sed * & * si auus viueret, similiter ventrem admittemus. ¶ Si filius in adoptionẽ datus decesserit prægnate vxore, tũc deinde adoptator defunctus fuerit: mittetur venter in possessionem aui adoptiui. sed an etiam in eius qui in adoptionem dederat filium, mittetur, videamus. & si hic nepos postumus heres ab auo naturali institutus sit, mittetur in possessionem. quia & nato ei, si nemo ex liberis sit alius, bonorum possessio secundum tabulas dari potest. aut si sint liberi præteriti, etiam contra tabulas cum ipsis potest accipere. ¶ Si pater nuru præ-

7

8

9

10

gnate filium emancipauerit, non in totum repelli vterus debet. namque natus solet patri ex nouo edicto iungi. & generaliter quibus casibus patri iungitur natus, admittendus est venter in possessionem. ¶ *Si ea, quæ in possessionem vult ire, vxor negetur, vel nurus vel esse vel fuisse, vel ex eo prægnas non esse contendatur: decretum interponit prætor (ad) exemplum Carboniani edicti. & ita diuus Hadrianus Claudio Proculo prætori rescripsit: vt summatim de re cognosceret, & si manifesta calumnia videbitur eius quæ ventris nomine in possessione mitti desiderat, nihil noui decerneret. si dubitari de re poterit, operã daret, ne præiudicium fiat ei quod in vtero est. sed ventrem in possessionem mitti oportet. apparet itaque, nisi manifesta sit calumniatrix mulier: debere eam decretum eligere. & vbi omnino iuste dubitari poterit, an ex eo prægnas sit: decreto tuenda est, ne præiudicium partui fiat. idemque est, & si status mulieri controuersia fiat.* ¶ *Et generaliter ex quibus causis Carbonianam bonorum possessionem puero prætor dare solitus est, ex hisdem causis ventri quoque subuenire prætorem debere non dubitamus. eo facilius, quòd fauorabilior est causa partus quàm pueri. partui enim in hoc fauetur, vt in lucem producatur. puero, vt in familiã inducatur. partus enim iste alendus est. qui & si non tantùm parenti,*

11

12

cuius

cuius esse dicitur, verum etiam reipublicæ nascitur.[a] ¶ Si quis prima vxore prægnate facta, mox aliam duxerit, eamque prægnatem fecerit, diémque suum obierit: edictum amvobus sufficiet. videlicet cum nemo contendit, nec calumniatricem dicit. ¶ Quotiens autem venter in possessionem mittitur, solet mulier curatorem ventri petere: solet & bonis. sed si quidem tantùm ventri curator datus sit, creditoribus permittendum, in custodia bonorum esse. si verò non tantùm ventri, sed etiam bonis curator datus est, possunt esse securi creditores: cum periculum ad curatorem pertineat. idcirco curatorem bonis ex inquisitione dandum, idoneum scilicet, oportet creditores curare: vel si quis alius est, qui non edito partu successionem speret. ¶ Hoc autem iure vtimur, vt idem curator & bonis & ventri detur. sed si creditores instent, vel qui sperat se successurum: diligentius atque circunspectius id fieri debebit. & plures, si desiderentur, dandi sunt. Mulier autem in possessioné missa, ea sola, sine quibus fetus sustineri, & ad partum vsque produci non possit, sumere ex bonis debet. & in hanc rem curator constituendus est, qui civum, potum, vestitum, tectum mulieri præstet pro facultatibus defuncti, & pro dignitate eius atq; mulieris. ¶ Deminutio auté ad hos sumptus fieri debet primùm ex pecunia numerata. si ea

[a] Vt ex Platone ait Cice. 1. de off. & 5. in Verré, ibi suscep eras liberos nó solùm tibi, sed etiam patriæ &c.

(Margin numbers: 13, 14, 15, 16)

non fuerit, ex his rebus quæ patrimonia onerare magis impendio, quàm augere fructibus consueuerunt. ¶ *Item si periculum est, ne interim* 17 *res vsu capiantur, ne debitores tempore liberentur: idem curare debet. ita igitur curam hoc quoque officio administrauit, quo solent curatores atque tutores pupillorum.* ¶ *Eligitur au-* 18 *tem curator aut ex his qui tutores dati sunt postumo, aut ex necessariis adfinibusque, aut* * *ex* * *substitutis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus. Sed vtique is qui idoneus videbitur. aut si de personis eorum quæstio moueatur, vir bonus eligitur. Quòd si nondum sit curator constitutus, quia plerumque aut non petitur, aut tardius petitur, aut serius datur: Seruius aiebat, res hereditarias heredem institutum vel substitutum obsignare non debere, sed tantùm pernumerare, & mulieri adsignare.* ¶ *Idem ait, ad custodiēda ea quæ* 19 *sine custodia salua esse non possunt, custodem ab herede ponendum. vtputa pecoris. & si nondum meßis, vindemiáue facta sit. & si fuerit controuersia, quātum deminui oporteat: arbitrum dandum. Curatore autem constituto, hæc omnia cessare puto. conscribere tamen curatori debent & vendenti, & inuentarium rerum facienti.* ¶ *Tamdiu autem venter in possesßio-* 20 *nem esse debet, quamdiu aut pariat, aut abortum faciat, aut certū sit eam non esse prægna-*
tem.

tem. & si sciens, prudensque se prægnatem non esse, consumpserit: de suo eam id consumpsisse Labeo ait.

II. PAVLVS libro quadragensimo-primo ad edictum.

SEd & si eum ediderit, qui repulsus est: discedere debet.

III. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

SVmptus autem ab ea facti bona fide non repetuntur.

IIII. PAVLVS libro quadragensimo-primo ad Edictum.

HAbitatio quoque, si domum defunctus non habuit, conducenda erit mulieri. seruis quoque mulieris, qui necessarij sunt ad ministerium eius, secundum dignitatem cibaria præstanda sunt.

V. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

CVrator ventris alimenta mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, vnde sustentare se posit. quia videtur, quæ ita præstantur, ipsi præstari qui in vtero est. Curator ventri datus soluendi debiti rationem habere debet. vtique eius quod sub pœna, aut pignoribus pretiosis debetur.

VI. VLPIANVS lib. quadragensimo-primo ad Edictum.

EXtraneo postumo herede instituto, non aliter venter in possessionē mittitur, nisi

mater

mater aliunde se alere non poßit. ne fortè ei, qui natus bonorum possessor futurus est, denegasse alimenta videamur.

VII. IDEM libro quadragensimoseptimo ad Edictum.

V*Bicumque ab intestato admittitur quis, illic & venter admittitur. scilicet si talis fuerit is qui in vtero est, vt si in rebus humanis esset, bonorum possessionem petere posset: vt in omnibus partibus edicti pro superstite habeatur is qui in vtero est.* ¶ *Interdum non paßim, sed cum causæ cognitione mitti vẽter in possessionem debet, si qui sit, qui controuersiam referat. sed hoc tãtùm ad eum ventrem erit referendum, qui cum liberis admittitur. ceterum si mittatur vnde legitimi, vel qua alia ex parte: dicendum est, non esse causæ cognitionem necessariam. nec enim æquum est, in tẽpus pubertatis ventrem vesci de alieno, in tẽpus pubertatis dilata controuersia. sed enim placet omnes cõtrouersias, quæ quasi status controuersiam continent, in tempus pubertatis differri. sed non vt in possessione sit, status controuersia dilata: sed sine possessione. quãuis autem prætor ventrẽ in possessionẽ mittat cũ his, quibus possessionem dederit: attamen etiam solus venter admittetur ad bonorum possessionem.* 1

VIII. PAVLVS libro primo de Adulteris.

SI

Si ventris nomine mulier missa sit in possessionẽ, Diuus Hadrianus Calpurnio Flacco differendam accusationem adulterij rescripsit: ne quod praeiudicium fieret nato.

VIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum.

Cum venter mittitur in possessionem, quod in ventris alimenta deminutum est, detrahitur velut aes alienum.

X. PAVLVS lib. septimo Quaestionum.

Postumus natus quocumque tempore, qui tamen testatoris morte cõceptus iam erit, potest agnoscere bonorum possessionem. nam & ventrem praetor ex omnibus edicti (partibus) mittit in possessionem bonorum. non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

DE CARBONIANO EDICTO. TIT. X.

VLPIANVS libro quadragensimoprimo ad edictum.

Si cui controuersia fiet, an inter liberos sit, & impubes sit: causa cognita perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controuersia esset. & iudicium in tempus pubertatis causa cognita differtur. 2 ¶ *Eum qui controuersiam facit, si pro pupillo satis ei non detur: simul in possess.*

possessionem eorum bonorum esse, prætor iubet. ¶ *Non tantùm masculi, sed & feminæ ex virili sexu descendentes, Carboniani commodum habebunt. Et generaliter dicimus, his demum Carbonianum competere, quibus contra tabulas bonorũ possessio competit. his verò non competere, qui repellentur à contra tabulas bonorum possessione.* 2 ¶ *Si quis non ab aliquo hanc controuersiam patiatur, quòd inter liberos non sit, sed ab ipso patre: vtputa nepos qui se retentum in potestate ABI dicit ab emancipato patre, cui iungi desiderat: an differri debeat? & magis est, vt differatur. parui enim refert, quis ei controuersiam faciat. cum & si testator eum negauerit ex liberis, non tamen exheredem scripserit, Carboniano possit esse locus.* 3 ¶ *Sed & si quis non tantùm ex liberis negetur esse, verùm seruus etiã esse dicatur, fortè ex ancilla editus: Iulianus scripsit, adhuc Carboniano locũ esse. quod & Diuus Pius rescripsit. nam vel magis consulendum est his quibus maius periculum intenditur. nam si aliter obseruetur, inuenta erit ratio, quemadmodum audacissimus quisque maiore iniuria inpuberem adficiat, quòd & plura & grauiora de eo mẽtiatur. sed etsi ipse defunctus seruus esse dicatur, idem erit dicendum. Sed & si fiscus facit impuberi controuersiam, Carbonianum edictum potest locum habere.* 4

Ei

Ei qui habet bon.poss.secundum tabulas, non datur Carbonianum.Bart.

5 ❡ *Pomponius libro septuagensimonono ad edictum scripsit, cum filius heres vel exheres scriptus est, Carbonianum edictum cessare, quamuis filius esse negetur. quia vel quasi scriptus habet bonorum possessionem, etiam si filius non est: vel repellitur quasi exheredatus, & si filius esse videatur. nisi fortè postumus, inquit, est heres institutus, & natus negetur esse filius: sed subiectus esse dicetur. quo casu eius partis tantùm danda est ei bonorum pos-*6 *sessio, ex qua institutus est.* ❡ *Idem ait, cum quidam exheredem scripsisset filium, quòd diceret eum ex adulterio conceptum: quia fieret ei hæc controuersia, an inter liberos sit, ex hac parte edicti ei bonorū possessionem competere: cum si sine elogio exheres scriptus esset, non haberet bonorum possessionē. idemq; & si ita sit scriptum,* QVISQVIS EST, QVI FILIVM MEVM SE ESSE DICIT, EXHERES

7 ESTO: *quia non est filius exheredatus.* ❡ *Si quis filium suum heredem instituerit ex minima parte sic,* ILLE QVI EX ILLA NATVS EST, HERES ESTO, *non quasi filium suum deinde hic contendat patrem intestatum decessisse, seque ei suum heredem esse: interest, coheredes eius vtrum negent eum filium, an verò contendunt testamentum valere. si testamen-*

tum

tum valere contendunt, controuersia non est differenda, & Carbonianum cessat. quòd si filium eum negant, & ad ipsos potius quasi ad consanguineos hereditatem pertinere dicunt: data bonorum possessione impuberi, controuersia in tempus pubertatis differtur. ¶ *Si mater subiecti partus arguatur, an differẽda sit quæstio propter statum pueri, quæritur: & si quidem pupilli status in dubiũ deuocatur, differri quæstio in tẽpus pubertatis debet. cũ metus potest esse, ne minus idonee defendatur. cum verò mater rea postulatur, vtiq; integra fide & maiore constantia causam defensura recenti tempore, dubium nõ est cognitionem fieri oportere. & post euentũ cognitionis, si suppositum * partum * apparuerit, actiones hereditariæ puero denegandæ sunt. omniaque perinde habenda, atque si heres scriptus non fuisset.* 8

&.l.3.§.8. & l.13.j. eod.

Donec viuit aliquis ex participibus criminis, nõ potest agi ciuiliter de crimine contra tertium. Bart.

II. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum.

Licet mulier, quæ partum subiecisse dicitur, decesserit: tamen si participes maleficij sint, in præsenti cognoscendum est. si autem nemo sit qui puniri possit, quia omnes participes facinoris fortè decesserint: secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

Post

Postumo instituto, licet habeat secundum tabulas, potest etiam habere locum hoc edictum. Bart.

III. VLPIANVS libro quadragesimo-primo ad Edictum.

Carbonianum edictum aptatum est ad contra tabulas bonorum possessionem, & intestati. cum & in secundum tabulas in quibusdam casibus possit videri necessarium edictum: veluti si paterfamilias ita instituerit, POSTVMVS HERES ESTO, *vel* POSTVMA HERES ESTO, *& negetur esse verum quod in testamento scriptum est. Et cum de fideicommissis vel de legatis quæritur, differri potest causa in tempus pubertatis. id enim Diuus Pius Claudio Hadriano rescripsit.*

1 *¶ Quamuis scripto heredi non promitti bonorum possessionem ex edicto Carboniano certum sit, tamen quæstionem status in tempus pubertatis differri, procul dubio est. ergo si quidem de parentis bonis simul & de statu controuersia fiat, hoc edictum locum habebit. sin verò tantùm status, differetur quæstio in tempus pubertatis. sed non ex Carboniano, sed ex constitutionibus.*

2 *¶ Puberi quamuis minori vigintiquinque annis Carbonianum non succurrit. sed (si) cum esset pubes, quasi impubes obrepserit, bonorúmque possessionem accepit: dicendum erit, nihil eum egisse. nam etsi impubes esset, mox pubes factus: finiretur bonorum possessionis emolu-*

mentum. ¶ *Causæ cognitio in eo vertitur, vt si manifesta calumnia appareret eorum qui infantibus bonorum possessionem peterent: non daretur bonorũ possessio. summatim ergo, cum petitur ex Carboniano bonorum possessio, debet prætor cognoscere. & si quidem absolutam causam inuenerit, euidenterque probatur filium non esse: negare debet ei bonorum possessionem Carbonianam. si verò ambiguam causam, hoc est, vel modicum pro puero facientem, vt non videatur euidenter filius non esse: dabit ei Carbonianam bonorum possessionem.* ¶ *Duæ autem sunt causæ cognitiones: vna dandæ Carbonianæ possessionis, quæ habet commodum illud, vt perinde atque si nullam controuersiam pateretur impubes, possessionem accipiat. alia causæ cognitio illa, vtrum differri debeat in tempus pubertatis cognitio, an repræsentari. hoc autem diligentissimè prætori examinandum est, an expediat pupillo repræsentari cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis. & maxime inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribusque pupilli debet. finge esse testes quosdam, qui dilata controuersia aut mutabunt consilium, aut decedent, aut propter temporis interuallum non eandem fidem habebunt. vel finge esse anum obstetricem, vel ancillas quæ veritatem pro partu possunt insinuare, vel instrumenta satis idonea ad victoriam, vel quædam*

3

4

dam alia argumenta: vt magis damnum patiatur pupillus quòd differtur cognitio, quàm compendium quòd non repræsentatur. finge pupillum satisdare non posse: & admissos in possessionem qui de hereditate controuersiam faciunt, multa posse subtrahere, nouare, moliri. aut stulti aut iniqui prætoris erit, rē in tempus pubertatis differre cum summo eius incommodo, cui consultum velit. Diuus etiam Hadria-
» nus ita rescripsit. quòd in tempus pubertatis
» res differri solet, pupillorum causa fit, ne de
» statu periclitentur antequam se tueri possint.
» ceterum si idoneos habeant, à quibus defendan
» tur, & tam expeditam causam, vt ipsorum in-
» tersit mature de ea iudicari, & tutores eorum
» iudicio experiri volunt: non debet aduersus pu-
» pillos obseruari quod pro ipsis excogitatum est:
» & pendere status eorum, cum iam possit indu-
5 bitatus esse. ¶ Si mater impuberis subiecti partus rea postulata causam optinuerit, poterit adhuc superesse status quæstio. vtputa si dicatur aut non esse ex ipso defuncto conceptus, aut ex ipso quidem, sed non ex matrimonio editus.
6 ¶ Si is qui status controuersiam filio faciebat, & solum se filium dicebat, decesserit, & mater ei heres extiterit: si quidem eandem controuersiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum adfirmat, quam filius eius faciebat, scilicet vt neget eum filiū, idcircoque ad se totam

hereditatem ex persona filij sui defuncti pertinere debere: in tẽpus pubertatis differri Iulianus ait. quia nihil interest, suo, an hereditario nomine controuersiam faciat. ¶ *Planè si mater concedat** *hunc quoque defuncti filium esse, idcircoque partem dimidiam hereditatis solam sibi vindicet ex bonis paternis: non erit iudicium in tempus pubertatis differendum. non enim de paternis, sed de fraternis bonis impuberi fit controuersia.* ¶ *Ibidem Iulianus quærit, si duo impuberes patiantur status controuersiam, & alter eorum pubuerit: expectari alterius*** *quoque pubertas debet. scilicet vt sic de vtriusq; statu agatur, ne aliquod præiudicium fiat impuberi per puberis personam.* ¶ *Parui refert, vtrum petitor sit impubes, an possessor, qui status cõtrouersiam patitur. nam siue possideat siue petat, in tempus pubertatis differtur.*

7 8 9

*Sic Flo. sed in manusc quibusdã est, negat: in vno reperi, nõ negat, quã varietatẽ etiã Accursius notauit, sed Flor. videtur verissima. Vide Ant. Aug. lib. 1. ca. 3.
**&. l. Titia. j. eod. l. 7. §. si mater. j. eodem.

Ad petitionem impuberis inferentis causam status non debet in tempus pubertatis differri, sed ad petitionem impuberis patientis. Bart.

¶ *Si duo impuberes inuicem faciant status controuersiam, interest vtrum quisque se solum filium dicat, an & se. nam si se solum dicat filium, dicendum est, debere controuersiam ad vtriusque pubertatem differre, siue petitor siue possessor sit. si verò alter se solum, alter & se dicat, is quidem ille adoleuerit, qui se solum dicat:* 10

cat: adhuc differtur controuersia propter pueritiam eius qui & se dicit. sed de parte, non de toto. de parte enim vtique nec litigatur. quòd si ille adoleuerit, qui & se dicit: ille impubes sit, qui se solum dicit: non differtur controuersia. nec enim patitur impubes status controuersiam, sed facit: cum hic pubes & se dicat, illum non neget filium. 11 *¶ Si quis liber & heres esse iussus status controuersiam impuberi faciat, qui filius esse, & testamentum patris rupisse dicitur: Iulianus ait, vtraque iudicia & hereditatis & libertatis in tempus pubertatis differenda. neutrum enim eorum ita explicari potest, vt non condicioni eius qui se filium esse contendat, præiudicetur. ceteræ quoque libertatis quæstiones ex testamento pendentes in tempus pubertatis differuntur.*

Etiam si propter debita quæstio status infertur impuberi, differtur in tempus pubertatis. Bart.

12 *¶ Cum extaret impubes, qui se filium defuncti diceret, debitoresque negent eum filium esse defuncti, & intestati hereditatem ad adgnatum, qui fortè trans mare aberit, pertinere: necessarium erit puero Carbonianum edictum. sed & absenti erit prospiciendum, vt cautio præstetur.* 13 *¶ Missum autem ex Carboniano in possessionem student prætores possessorem constituere. quòd si cœperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus, aut*

singulas res: rectißime Iulianus libro vicensimoquarto digestorum scribit, exceptione eum summouendum. contentus enim esse debet hac prærogatiua, quòd possessorem eum prætor tantisper constituit. si igitur vult hereditatem aut singulas res petere, petat, inquit, directa actione quasi heres, vt ea petitione iudicari poßit, an quasi ex liberis heres sit. ne præsumptio Carbonianæ bonorum possessionis iniuriam aduersariis afferat. quæ sententia habet rationem & æquitatem. hæc autem possessio intra annum datur, sicuti ordinariæ quoque, quæ liberis dantur, intra annum dantur. sed oportebit hunc, qui se filium dicit, non solùm Carbonianam bonorum possessionem accipere: verumetiam ordinariam agnoscere. Currunt autem tempora ad vtramque bonorum possessionem separatim. ordinariæ quidem ex quo patrem suum deceßisse scit, & facultatem bonorum possessionis petendæ habuit. Carbonianæ verò ex eo tempore, ex quo controuersiam sibi fieri cognouit.

IIII. IVLIANVS libro vicensimoquarto Digestorum.

IDeo si ex prima parte edicti bonorum possessionem non[a] petierit: aliàs poterit, ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem: aliàs non poterit. nam si confestim post patris mortem controuersia

[a]Sunt qui negationem aufserant, perperã. Ant. Aug. libr. 1. c. 3.

trouersia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit: simul ad vtriusque edicti causam annus cessisse videbitur. si verò interposito tempore scierit controuersiam sibi moueri: poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere. quam cum acceperit, perpetuo possessoriis actionibus vtetur. sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit, denegabuntur ei actiones.

Tertium caput edicti de satisdatione.

V. VLPIANVS libro quadragensimoprimo ad Edictum.

SED *si is qui controuersiam impuberi facit, ex liberis sit: eueniet, vt siue caueat hic, cui status sit controuersia, siue non caueat, attamen simul sit in possessionem* ¶ 1 *Si impubes non defendatur, idcircoque missus sit in possessionem etiam aduersarius eius: actiones hereditarias quis exercebit? & ait Iulianus libro vicensimoquarto digestorum, curatorem constitui debere, qui omnia curet, actiones exerceat. denique scribit etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse aduersus curatorem intendere, nec esse prohibendum. nullum enim per hoc praeiudicium hereditati fieri. nam & aduersus ipsum pupillum, si satisdedisset, rectè ex-*

In vulga. edit. est I. Sed etiā

periretur. ¶ *Quotiens impubes satis non dat, mittitur in possessionem aduersarius eius, siue satisdet, siue non det. si velit aduersarius committi sibi administrationem, satisdare debet pupillo. ceterum si satis non det, debet curator constitui, per quem bona administrentur. Aduersarius autem si satisdederit, res quæ tempore perituræ, aut deteriores futuræ sint, distrahere debet. item à debitoribus, qui tempore liberabuntur, exigere debet. cetera cum pupillo possidebit.* ¶ *An autem vescendi causa deminuere possit is qui ex Carboniano missus est, videamus. & si quidem satis impubes dedit, siue decreuit præses siue non: deminuet vescendi causa, & hoc minus restituet hereditatis petitori. quòd si satisdare non potuit, & aliter alere se videtur non posse: deminuendi causa vsque ad id quod alimentis eius necessarium est, mittendus est. nec mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui eius, quem fortaßè iudicabitur filium non esse. cum omnium edictis venter in possessionem mittatur, & alimenta mulieri præstentur propter eum qui potest non nasci. Maiorque cura debeat adhiberi, ne fame pereat filius, quàm ne minor hereditas ad petitorem perueniat, si apparuit filium non esse.* ¶ *Maxime autem puto, si missus fuerit in possessionem aduersarius, desiderandum à prætore, ne instrumenta*

2

3

4

menta

menta in possessionem suam redigat. ceterum decipietur pupillus, dum vel instruitur aduersarius eius, vel etiã intercipere ea potest. ¶ Cum autem in satisdatióne & pupillus & aduersarius eius cessant, curator constituendus est, qui bona administret, & quandoque ei qui iudicio vicerit restituat. Quid tamen si tutores pupilli velint administrare? non erunt audiendi, nisi satisdederint nomine pupilli, aut curatores quoque idem ipsi sint constituti.

VI. PAVLVS libro quadragensimoprimo ad Edictum.

DE bonis matris an decretum interponendum sit, queritur. & decretum quidem non est interponendum. dilatio autem longissima danda est, que in tempus pubertatis extrahet negotium. Planè si simul de paternis & de maternis bonis controuersia sit, vel etiam de fratris: & has controuersias in tempus pubertatis differẽdas esse Iulianus respondit. ¶ Huic autem edicto locus est, etiam si ab intestato ad bonorum possessionẽ veniant liberi: tametsi ex inferioribus partibus petãt, qua legitimi vocantur, quoniã sui sint: vel ex illa, qua cognatis datur. Ita demum autẽ huic edicto locus est, si status & hereditatis controuersia sit. nam si tantùm status, quòd, puta, seruus dicatur esse, nec vlla bonorum controuersia sit: hoc casu liberale iudicium statim explicandum erit.

Missio in possessionem vim cautionis habet. Bart.

¶ *Qui pupillo controuersiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est: ali ex bonis defuncti non debebit, nec quicquam de bonis deminuere. hæc enim possessio pro satisdatione cedit. Non solùm alimenta pupillo præstari debent, sed & in studia & in ceteras necessarias impensas debet impendi pro modo facultatium.* 2

¶ *Post pubertatem quæritur, an actoris partes sustinere debeat, qui ex Carboniano missus est in possessionem. & respõsum est, rei partes eum sustinere debere. maxime si cauit. sed & si non cauerat, si nunc paratus sit cauere, quasi possessor conueniendus est. quòd si nunc non caueat, possessio transfertur aduersario satis offerente, perinde atque si nunc primùm ab eo peteretur hereditas.* 3

VII. IVLIANVS libro vicensimo-quarto Digestorum.

SI impubes negetur iure adoptatus, & ideo paternæ hereditatis ei controuersia fiat: non erit iniquum simile Carboniano decretum interponi. ¶ *Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur, & ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere: quia & hoc casu quæritur, an iure filij hereditatem optinere possit, locus erit Carboniano edicto. Cum verò proponitur exheredatus esse, non est necessarium* 1

ſarium, controuerſiam pubertatis differri. quia non de ipſius filij, ſed de teſtamẽti iure quæ-
2 *ritur.* ¶ *Si mater eius, cui & de libertate & de hereditate paterna controuerſia ſit, in quæſtionem libertatis vocatur: iudicium de matre non ſemper in tempus pubertatis differendum erit. nam & ipſi, qui ſubiectus eſſe dici-*
3 *tur, ex cauſa repræſentari ſolet.* ¶ *Quotiens Carbonianum decretum interponitur, eodem loco rem haberi oportet, quo eſſet, ſi nulla controuerſia fieret ei qui bonorum poſſeſſionem acceperit. Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto miſſis alter pro parte ſua paternam hereditatem non defendit: compellitur alter totam defendere, aut vniuerſa creditoribus*
4 *cedere.* ¶ *Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorũ poſſeſſionem accipiet, ſi non cõtra tabulas petit bonorum poſſeſſionem, ſed ab inteſtato vnde liberi. quia neget tabulas teſtamenti patris tales eſſe, vt ſecundum eas bonorum poſſeſſio dari poſſit. & di-*
5 *catur non eſſe filius.* ¶ *Si pupillus liberti paterni bonorum poſſeſſionẽ petet, negaretur autẽ filius patroni eſſe: quia de paternis bonis nulla cõtrouerſia ei fieret: differendum hoc iudicium non eſt. ſi verò poſt interpoſitũ Carbonianũ decretum hæc quoque cõtrouerſia moueretur, hoc*
6 *iudicium in id tempus differri debet.* ¶ *Quæſitum eſt, an ſimul & pupillus ex Carboniano,*

& ſcripti

& scripti heredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent. respondi, si filius non[a] esset, aut non accepisset contra tabulas, vel ab intestato bonorum possessionem: simul & ipsum ex Carboniano, & scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

[a] Hæc verba, nõ esset, quidã putant abundare. cc.l. Scriptus.j.eodem.

VIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

DEcessit, quem ego filium meum & in mea potestate esse dico. existit impubes, qui eum patremfamilias, & ad se hereditatem pertinere dicat. decretum necessarium esse respondit. item emancipatus decessit intestato, superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit. ego contendo ante emancipationem conceptum, atque ideo in mea potestate esse, & bona emancipati ad me pertinere. & quidem hunc filium esse constat. sed hactenus de statu eius quæritur, quòd in potestate patris fuerit, necne. sententia tamen edicti procul dubio ex Carboniano admittitur.

VIIII. NERATIVS libro sexto Membranarum.

QVod Labeo scribit, quotiens suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hereditate controuersia est, curare prætorem debere, vt is in possessione sit: de eo puto eum velle intellegi, qui post mortẽ patrisfami

trisfamiliæ, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici cœpit. nam eius, qui adgnitus est ab eo de cuius bonis quæritur, iustior in ea re causa est, quàm postumi.

X. MARCELLVS lib. septimo Digestorum.

C*Vm mulier deferente herede iurauerit se prægnatem esse, bonorum possessio ex edicto Carboniano dari debet: vel denegari, si illa heredi detulit iusiurandum: cum causa cognita detur possessio, ne aut heredi bonorum possessio data faciat præiudicium, aut denegata ius ordinarium eripiat pupillo.*

XI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum.

C*Vm sine beneficio prætoris, qui patitur controuersiam filius heres esse potest, fortè quia scriptus est: edicto Carboniano locus non est: ac similiter cum certum est, quamuis filius sit, eum tamen heredem non fore. veluti si Titio herede instituto postumus aut impubes exheredatus negetur filius. nec ad rem pertinet, quòd interest illius, in quibusdam filium esse. veluti propter fratris ex alia matre nati bona, vel iura libertorum & sepulchrorum. istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.*

XII. IDEM libro quartodecimo Quæstionum.

S*Criptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex edicto primo bonorum*

norum possessionem petit exemplo legitimi, secundum tabulas interim accipere non potest. quòd si medio tempore scriptus, vel ille qui intestati possessionem habere potuerit, moriatur: heredibus eorũ succurrendum erit. quid enim si non potuerunt adire hereditatem iure cessante, vel ob litem in dubio constituti?

XIII. PAVLVS libro vndecimo Responsorum.

Titia post mortem mariti sui postumam enixa est. eidem Titiæ crimen adulterij Sempronius apud præsidem prouinciæ obiecit. quæro, an in tempus pubertatis quæstio adulterij differri debeat, ne præiudicium postumæ fiat. Paulus respõdit, si ei pupillæ, de qua quæritur, bonorum paternorum quæstio non moueatur: sine causa tutores desiderare adulterij quoque quæstionem in tempus pubertatis pupillæ differri.

XIIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum.

Quæritur an impubes, qui bonorũ possessionem ex Carboniano accepit, si antequam possessio ad eum translata fuerit, pubes factus sit: petitoris partibus fungi debeat. respondit, in eo quod à possessore petet, probationem ei incumbere.

XV. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

Hæc

*Haec bonorum possessio, * si satis datum sit, * non tantùm ad possessionem apiscendam, sed ad res etiam persequendas, & debitum exigendum, & collationem bonorum, & dotis, & omnium quae conferri diximus, prodest.*

XVI. PAVLVS libro quadragensimo * primo * ad Edictum.

Sed sicuti de bonis paternis emancipato cauetur, ita de istis quae ipse confert cauendum est.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS [a] SECVNDVM TABVLAS. TIT. XI.

[a] In indice tit. possessione.

VLPIANVS libro trigensimonono ad Edictum.

Tabulas testamẽti accipere debemus omnem materiae figuram. siue igitur tabulae sint ligneae, siue cuiuscũque alterius materiae: siue chartae, siue membranae sint, vel si corio alicuius animalis: tabulae rectè dicentur. 2 *¶ Non autem omnes tabulas praetor sequitur hac parte edicti, sed suppremas. hoc est eas quae nouissimae ita factae sunt, post quas nullae factae sunt. suppremae enim hae sunt, non quae sub ipso mortis tempore factae sunt, sed post quas nullae factae sunt: licet hae vel*

l. 163. §. de ver. sign.

hæ veteres sint. ¶ *Sufficit autē extare tabulas, & si non proferantur: si certum sit eas exstare. igitur & si apud furem sint, vel apud eū apud quem deposita sunt: dubitari non oportet admitti posse bonorum possessionē. nec enim opus est aperire eas, vt bonorum possessio secundum tabulas agnoscatur.* 2 ¶ *Semel autem exstitisse tabulas mortuo testatore desideratur, tametsi exstare desierint. quare & si postea interciderunt, bonorum possessio peti poterit. Scientiam tamen exigemus, vt sciat heres extare tabulas, certusque sit delatam sibi bonorum possessionem.* 3 ¶ *Si quis in duobus exemplaribus fecerit testamentum, & aliud exstet, aliud non exstet: tabulæ exstare videntur, petique potest bonorum possessio. Sed & si in duobus codicibus simul signatis alios atque alios heredes scripserit, & vtrumque extet: ex vtroque quasi ex vno competit bonorum possessio. quia pro vnis tabulis habendum est, & supremum vtrūque accipiemus. Sed si vnum fecerit testator quasi testamētum, aliud quasi exemplum: si quidem id extat, quod voluit esse testamentum: bonorum possessio petetur. si verò id quod exēplum erat, bonorum possessio peti nō poterit, vt Pomponius scripsit.* 4

A quibus debent esse factæ tabulæ, vt bonorum possessio dari possit. Bart.

¶ *Exigit prætor, vt is cuius bonorum possessio datur,* 5

datur, vtroque tempore ius testamenti faciendi habuerit, & cum facit testamentum, & cum moritur. proinde si impubes, vel furiosus, vel quis alius ex his qui testamentum facere non possunt, testamentum fecerit, deinde habens testamenti factionem decesserit: peti bonorum possessio non poterit. Sed & si filiusfamilias putans se patremfamilias testamentum fecerit, deinde mortis tempore paterfamilias inueniatur: nō potest bonorum possessio secundum peti. Sed si filiusfamilias veteranus de castrensi faciat, deinde emancipatus vel aliàs paterfamilias factus decedat: potest eius bonorum possessio peti. Sed si quis vtroque tempore testamenti factionē habuerit, medio tempore non habuerit: bonorum possessio secūdum

6 *tabulas peti poterit.* ¶ *Si quis autem testamentum fecerit, deinde amiserit testamenti factionem vel furore, vel quòd ei bonis interdictum est: potest eius peti bonorum possessio. quia iure testamentum eius valet. & hoc generaliter de omnibus huiusmodi dicitur. qui amittant mortis tempore testamenti factionem. sed ante factum eorum testamentum valet.*

7 ¶ *Si linum, quo legatæ sunt tabulæ, incisum sit, siquidem alius contra voluntatem testatoris inciderit, bonorum possessio peti potest. quòd si ipse testator id fecerit, non videtur signatæ. & ideo*

8 *bonorum possessio peti non potest.* ¶ *Si rosa*

*sint à muribus tabulæ, vel linum aliter ruptũ, vel vetustate putrefactum vel situ vel casu: & sic videntur tabulæ signatæ. maximè si proponas vel vnum linum tenere. Si ter fortè vel quater linum esset circumductum, dicendum est signatas tabulas eius extare, quamuis * vel incisa, * vel rosa sit pars vni.*

Quo tempore peti debet bon. possessio secundum tabulas. Bart.

II. IDEM libro quadragensimo primo ad Edictum.

AEquissimum ordinem prætor secutus est. voluit enim primò ad liberos bonorum possessionem contra tabulas pertinere, mox si inde non[a] sit occupata, iudicium defuncti sequendũ. Exspectãdi igitur liberi erunt quamdiu bonorum possessionem petere possunt. quòd si tempus fuerit finitum, aut ante decesserint, vel repudiauerint, vel ius petendæ bonorum possessionis amiserint: tunc reuertetur bonorum possessio ad scriptos ¶ Si sub conditione heres institutus filius sit, Iulianus peræque putauit secundum tabulas cõpetere ei quasi scripto bonorum possessionem, qualis qualis conditio sit, etiam si hæc, SI NAVIS EX ASIA VENERIT. *& quamuis defecerit conditio, prætor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit, ac si contra tabulas acceperit. quæ tuitio ei qui emancipatus est, necessaria est.*

[a] perperã in vulg. edit. deest negatio. Ant. Aug. lib. 4. ca. vlt.

1

2 *est.* ¶ *Pro qua quisque parte heres scriptus est, pro ea accipiet bonorum possessionem. sic tamen, vt si non sit qui ei concurrat, habeat solus bonorum possessionem. quamdiu tamen ex heredibus vnus deliberat, vtrum admittat bonorum possessionem, an non: portio bonorum possessionis eius coheredi non defertur.*

3 ¶ *Si primus quidem ita substitutus sit, si intra decem, secundus si post decem, intra quattuordecim annos, si quidem intra decem decesserit, primus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem. si verò post decem, intra quattuordecim: secundus solus heres erit, & accipiet bonorum possessionem. nec sibi iunguntur, cum ad suam quisque causam substitutus*

4 *sit.* ¶ *Defertur bonorum possessio secundum tabulas primo gradu scriptis heredibus. mox illis non petentibus, sequentibus nõ solùm substitutis, verùm substituti quoque substitutis: & per seriem substitutos admittimus. primo gradu autem scriptos accipere debemus omnes qui primo loco scripti sunt. nam sicuti ad adeundam hereditatem proximi sunt, ita &*

5 *ad bonorum possessionem admittendam.* ¶ *Si quis ita scripserit,* PRIMVS EX PARTE HERES ESTO. SI PRIMVS HERES NON ERIT, SECVNDVS HERES ESTO. TERTIVS EX ALIA PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SI NON

ERIT, QVARTVS HESES ESTO: *primus & tertius priores ad bonorum possessionem inuitantur.* ¶ *Si quis ita instituerit heredes,* VTER EX FRATRIBVS MEIS SEIAM VXOREM DVXERIT, EX DODRANTE MIHI HERES ESTO: VTER NON DVXERIT, EX QVADRANTE HERES ESTO: *siquidem mortua fuerit Seia, æquas partes habituros heredes constat. quòd si ab altero vxor ducta fuerit, dodrantem & quadrantem eis competere. bonorum autem possessionem, antequam existat condicio, neutrum petere.* ¶ *Si consultò sit inductum nomen heredis, indubitanter probatur bonorum possessionem petere eum non posse: quemadmodum non potest qui heres scriptus est, non consulto testatore. nam pro non scripto est, quem scribi noluit.* 6 7

Si substitutus præfertur coniuncto, conditione cessante coniunctus admittitur. Bart.

¶ *Si duo sint heredes instituti Primus & Secundus, Secundo Tertius substitutus: omittente Secundo bonorum possessionem, Tertius succedit. quòd si Tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum possessionem accipere: reccidit bonorum possessio ad Primum. nec erit ei necesse petere bonorum possessionem, sed ipso iure ei adcrescet. heredi enim scripto,* 8

sicut

sicut portio hereditatis, ita & bonorum pos-
9 *sessio adcrescit.* ¶ *Si seruus heres scriptus sit, ei domino defertur bonorũ possessio, ad quem hereditas pertinebit. ambulat enim cum dominio bonorum possessio. quare si mortis tempore Stichus heres institutus fuit seruus Sempronij, nec Sempronius eum iussit adire, sed vel decessit, vel etiam eum alienauit, & cœpit esse Septicij: euenit, vt si Septicius eum iusserit, Septicio deferatur bonorũ possessio. ad hunc enim hereditas pertinet. vnde si per multos dominos transierit seruus, tres, vel plures: nouissimo dabimus bonorum possessionem.*

III. PAVLVS libro quadragensimo primo ad Edictum.

V*Erum est, omnem postumum, qui moriente testatore in vtero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.*

IIII. VLPIANVS libro quadragensimo secundo ad Edictum.

C*Hartæ appellatio & ad nouam chartam refertur, & ad deleticiam. proinde & si in opisthographo quis testatus sit, hinc peti potest bonorum possessio.*

V. IDEM libro quarto Disputationum.

S*I sub condicione heres quis institutus sit, & accepta bonorum possessione secundum tabulas condicio defecerit: interdum euenit, vt res possessori concedenda sit. vtputa si*

filius sit emancipatus sub condicione heres institutus. nam si defecerit condicio, attamen secundum tabulas bonorum possessionem eum accipere Iulianus scribit. Sed & si is fuerit, qui ab intestato bonorum possessor futurus esset: tuendum esse scripsit. & hoc iure vtimur. ¶ *Videndum, an legata ab eis debeantur. &* 1 *filius quidem quasi contra tabulas bonorum possessione accepta rem habere videtur: ceteri verò quasi ab intestato. & ideo filius liberis parentibusque legata relicta solis præstare cogetur, ceteris non. Planè ei, cui ab intestato fideicommissum relictum est, erit præstãdum. quasi videatur hoc ipso fraudatus, quòd ex testamento petita sit bonorum possessio.*

VI. IDEM lib. octauo Disputationum.

HI demum sub condicione heredes instituti bonorum possessionem secundum tabulas etiam pendente condicione necdum impleta petere possunt, qui vtiliter sunt instituti. quòd si inutiliter quis sit institutus, nec ad bonorum possessionem inutilis institutio proficit.

Ad aliquem actum comprobandum sufficiunt ea quæ necessaria sunt: licet ea quæ necessaria non erant, essent adhibita, & non compareant.
Bart.

VII. IVLIANVS libro vicensimotertio Digestorum.

Cum

CVm tabulæ testamenti plurium signis signatæ essent, & quædam ex his non parent, septem tamen signa maneant: sufficit ad bonorum possessionem dandam septem testium signa comparere. licet non omnium qui signauerint, maneant signa.

VIII. IDEM libro vicensimoquarto Digestorum.

SI ita scriptum sit, SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. TITIVS, SI NAVIS EX ASIA VENERIT, EX PARTE TERTIA HERES ESTO. IDEM TITIVS, SI NAVIS EX ASIA NON VENERIT, EX PARTE SEXTA HERES ESTO: Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intellegi debet. ideoq; nō ex maiore parte *quàm* tertia scriptus videtur. secundum hanc rationem, cum sextans vacuus relinquatur, bonorum possessionem Titius accipiet non solùm tertiæ partis, sed eius quoque quæ ex sextante eidem adcrescit. 1 ¶ Qui filio impuberi substituitur ita, SI FILIVS MEVS MORIATVR PRIVSQVAM IN SVAM TVTELAM VENIAT, TVNC TITIVS MIHI HERES ESTO: sicut hereditatem vindicat perinde ac si verbum hoc MIHI adiectum non esset, ita bonorum quoque eius possessionem accipere potest. 2 ¶ Sed & cum in prænomine, *cognomine

*Vide Anton. August. libr. 3. c. 8.

erratũ est, is ad quem hereditas pertinet, etiam bonorum possessionem accipit. is autem, cuius nomen in testamento voluntate testatoris perductum est, sicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intellegitur, quamuis nomen eius legatur. ¶ *Quidam testamentum in tabulis sibi* 3 *fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit. respõdi, sententiam prætoris in danda bonorum possessione eam esse, vt separatim patris, separatim filij heredes æstimari debeãt. nam quemadmodum scripto filij heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim* * *à* * *scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.*

VIIII. POMPONIVS libro secundo ad Sabinum.

VT bonorum possessio secundum pupillares tabulas admitti posit, requiritur an patris testamentum signatum sit, licet secundæ tabulæ resignatæ proferantur.

X. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

SI seruus sub condicione heres institutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur. & Scæuola noster probat posse.

XI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Quæstionum.

QVI

QVI EX LIBERIS MEIS IMPVBES SVPPREMVS MORIETVR, EI TITIVS HERES ESTO. *duobus peregre defunctis, si substitutus ignoret, vter nouißimus decesserit: admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum condicionis, etiam prioris posse peti poßeßionem bonorum respondit.*

1 ¶ *Filius heres institutus post mortem patris ab hostibus rediit. bonorum poßeßionem accipiet. & anni tẽpus, à quo rediit, ei cõputabitur.*

Testamentum eius qui se dedit arrogandum, irritum fit, nisi postquam factus fuerit sui iuris, noua voluntate approbetur. Bart.

2 ¶ *Testamento facto Titius adrogandum se præbuit, ac postea sui iuris effectus vita decessit. scriptus heres si poßeßionem petat, exceptione doli mali summouebitur. quia dando se in adrogandum testator, cum capite fortunas quoque suas in familiam & domum alienam transferat. Planè si sui iuris effectus, codicillis aut aliis litteris eodem testamẽto se mori velle declarauerit: voluntas, quæ defecerat, iudicio recenti redisse intellegetur: non secus ac si quis aliud testamentum fecisset, ac supremas tabulas incidisset, vt priores suppremas relinqueret. nec putauerit quisquam nuda voluntate constitui testamentum. non enim de iure testa-*

menti maxime quæritur, sed viribus exceptionis, quæ in hoc iudicio, quamquam actori opponatur, ex persona tamen eius qui opponit, æstimatur.

Ad hoc vt heres possit hanc bon. poss. adgnoscere, requiritur quòd ipse certus sit demonstratus in testamento, & quòd certa portio sibi deferatur; aliàs secus.
Bart.

XII. PAVLVS, libro septimo Quæstionum.

VT scriptus heres adgnoscere posßit bonorum possessionem, exigendum puto, vt & demonstratus sit propria demonstratione, & portio adscripta ei inueniri posßit: licet sine parte institutus sit. nam qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem, vel alium assem occupat. quòd si ita heres scriptus sit, vt interdum excludatur à testamento, eo quòd non inuenitur portio, ex qua institutus est: nec bonorum possessionem petere potest. id euenit, si quis ita heredem instituat, TITIVS QVANTA EX PARTE PRIORE TESTAMENTO EVM HEREDEM SCRIPTVM HABEO, HERES ESTO: *vel* QVANTA EX PARTE CODICILLIS SCRIPTVM EVM HABEO, HERES ESTO: *sic scriptus non inueniatur. quòd si ita scripsero,* TITIVS, SI EVM

EVM PRIORE TESTAMENTO EX SEMISSE SCRIPTVM HEREDEM HABEO, *vel* SI EVM CODICILLIS EX SEMISSE HEREDEM SCRIPSERO, EX SEMISSE HERES ESTO: *tunc accipiet bonorum possessionem quasi sub condicione heres scriptus.*

SI A PARENTE QVIS MANVMISSVS SIT.

TIT. XII.

Sicut patronus præteritus vocatur ad contra tabulas, ita pater pręteritus à filio emancipato.

VLPIANVS libro quadragensimoquinto ad Edictum.

EMancipatus à parente in ea causa est, vt in contra tabulas bonorum possessione liberti patiatur exitum. quod æquissimum prætori visum est: † qua à parente beneficium habuit bonorum quærendorũ. quippe si filiusfamilias esset, quodcumq; sibi adquireret, eius emolumentum patri quæreret. & ideo itum est in hoc, vt parens exemplo patroni ad contra tabulas bonorum possessionem admittatur. ¶ *Enumerantur igitur edicto personæ manumissorum sic.* IN EO, QVIA PATRE, AVOVE PATERNO, PROA

† quia

PROAVOVE PATERNI AVI PATRE. *Nepos ab auo manumissus dedit se adrogandum patri suo. siue manens in potestate patris decesserit, siue manumissus diem suum obeat: solus admittetur auus ad eius successionem ex interpretatione edicti. quia perinde defert prætor bonorum possessionem, atque si ex seruitute manumissus esset. porrò si hoc esset, aut non esset adrogatus, quia adrogatio liberti admittenda non est: aut si obrepserit, patroni tamen nihilo minus ius integrum maneret.* ¶ 2 *Si parens vel accepit pecuniam, vt emanciparet, vel postea viuus in eum filius quantum satis est contulit, ne iudicia eius inquietet: exceptione doli repelletur. Est & alius casus, quo bonorum possessionem contra tabulas parens non accipit. si fortè filius militare cœperit. nam Diuus Pius rescripsit, patrem ad contra tabulas bonorum possessionem venire non posse.* ¶ 3 *Liberos autem manumissoris non venire ad contra tabulas bonorum possessionem filij, constat: quamuis patroni veniant.* ¶ 4 *Patrem autem accepta contra tabulas bonorum possessione, & ius* antiquum, quod & sine manumissione habebat, posse sibi defendere, Iulianus scripsit. nec enim ei nocere debet quòd iura patronatus habebat, cum sit & pater.*

ec.l. si quã do. C. de inof. test.

* i. querela inofficiosi.

II. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.

Non

NOn vsque adeo exæquandus est patrono parens, vt etiam Fauiana aut Caluisiana actio ei detur. quia iniquũ est ingenuis hominibus nõ esse liberã rerum suarũ alienationem.

III. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

PAconius ait, si turpes personas, veluti meretricem, à parente emancipatus & manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur, aut constitutæ partis, si nõ turpis heres esset institutus.

Si emancipatus filius præteriit patrem suum, pater præteritus vocatur ad contra tab. & non præstat legata.
Bart.

¶ Si filius emancipatus testamento suo patrem suum præterierit, siue heredem instituerit: fideicommissa non cogetur pater præstare ex sua parte quæ ei debetur, etiam si adierit hereditatem. sed & si filia vel neptis manumissa sit, & pater vel auus præteritus petat bonorum possessionẽ: eadẽ quæ in filio dicẽda sunt.

IIII. MARCELLVS libro nono Digestorum.

PAtri qui filium emancipauit, de his quæ libertatis causa imposita fuerint, prætor nihil edicit. & ideo frustra pater operas stipulabitur de filio.

V.

V. PAPINIANVS libro vndecimo Quæstionum.

Diuus Traianus filium quem pater male contra pietatem adficiebat, coegit emancipare. quo postea defuncto, pater vt manumissor bonorum possessionem sibi competere dicebat. sed consilio Neratij Prisci, & Aristonis ei propter necessitatem soluẽdæ pietatis[a] *denegata est.*

[a] id est, dissoluendæ patriæ potestatis, quæ est pietatis paternæ vinculũ.

DE BONORVM POSSESSIONE EX TESTAMENTO MILITIS. TIT. XIII.

Milites & priuati existentes in acie, possunt testari quomodo volunt. Bart.

VLPIANVS libro quadragensimo quinto ad Edictum.

NOn dubium est, quin debeant ratæ voluntates esse eorum, qui in hosticolo suprema iudicia sua quoquo modo ordinassent, ibidémque diem suum obissent. quamquam enim distet condicio militum ab his personis, quas constitutiones principales separant: tamen qui in procinctu versantur, cum eadem pericula experiantur, iura quoque eadem meritò sibi vindicant. Omnes igitur omnino, qui eius sunt condicionis, vt iure militari testari non possint, si in

hostic

hosticolo[a] *deprehendantur, & illic decedent: quomodo velint, & quomodo poßint, testabuntur: siue præses quis sit prouinciæ, siue legatus, siue quis alius qui iure militari testari non potest.* 1 ¶ *Item nauarchos & trierarchos classium iure militari posse testari, nulla dubitatio est. In claßibus omnes remiges, & nautæ milites sunt.* * *item vigiles milites sunt.* * *& iure militari eos testari posse, nulla dubitatio est.* 2 ¶ *Si quis militum ex alio numero translatus sit in alium, quamuis & hinc sit exemptus, & illo nondum peruenerit: tamen poterit iure militari testari. est enim miles, quamuis in numeris non sit.*

[a] Sic in archet. bis eodẽ modo hîc habetur. Taurel. it adnot. in manuscr. est, in hostili loco.

DE IVRE PATRONATVS.[a] TIT. XIIII.

[a] i. de bo. poss. contra tab. liberti.

VLPIANVS libro nono de officio proconsulis.

PAtronorum querellas aduersus libertos præsides audire, & nõ trãslaticie exsequi debent: cum si ingratus libertus sit, nõ impunè ferre eum oporteat. sed si quidem inofficiosus patrono, patronæ, liberisue eorum sit: tantummodo castigari eum sub comminatione aliqua seueritatis non defuturæ, si rursum causam querellæ præbuerit, & dimitti oportet. enimuero

si con

si contumeliam fecit, aut conuicium eis dixit: etiam in exilium temporale dari debebit. quòd si manus intulit, in metallum dãdus erit. idem & si calumniam aliquam eis instruxit, vel delatorem subornauit, vel quam causam aduersus eos temptauit.

II. IDEM libro primo Opinionum.

L*Iberti homines negotiatione licita prohiberi à patronis non debent.*

III. MARCIANVS libro secundo Institutionum.

S*I quis tutor datus, cum sibi legata esset ancilla, & rogatus eam manumittere, manumiserit adgnito legato, & tutela pupilli se excusauerit: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere.*

IIII. IDEM libro quinto Institutionum.

ff.c.l. 9. & 15. & 17. j. cod.

I*Vra libertorum patronorum liberis, cum pater eorum erat peduellionis damnatus, salua esse diui Seuerus & Antoninus benignissime rescripserunt. sicut ex alia causa punitorum liberis iura libertorum salua sunt.*

V. IDEM lib. tertiodecimo Institutionum.

D*Iuus Claudius libertum, qui probatus fuerit patrono delatores summisisse, qui de statu eius facerent ei quaestionem, seruum patroni esse iussit eum libertum.* ¶ Imperato- 1 *ris nostri rescripto cauetur, vt si patronus libertum suum non aluerit, ius patroni perdat.*

VI.

VI. PAVLVS libro secundo ad legem Aeliam Sentiam.

ADigere iureiurando, ne nubat liberta, vel liberos tollat, intellegitur etiam is qui libertum iurare patitur. sed si ignorante eo suus filius adegerit, stipulatus fuerit: nihil ei nocebit. certè si iussu patroni is qui in potestate est, idem fecerit: dicendum est, eum hac lege[a] teneri. 1 ¶ *Stipulatus est centum operas, aut in singulas aureos quinos dari. non videtur contra legem stipulatus: quia in potestate liberti est operas dare. Quamuis nulla persona lege excipiatur, tamen intellegendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. itaque si castratum libertum iureiurando quis adegerit, dicendum est, non puniri patronum hac lege.* 2 ¶ *Si patronus libertam iureiurando adegerit, vt sibi nuberet: si quidem ducturus eam adegit, nihil contra legem fecisse videbitur. si verò non ducturus, propter hoc solum adegit, ne alij nuberet: fraudem legi factam Iulianus ait. & perinde patronum teneri, ac si coëgisset iurare libertam non nupturam.* 3 ¶ *Lege Iulia[b] de maritandis ordinibus permittitur iusiurandum, quod liberto in hoc impositum est, ne vxorem duxerit, libertæ, ne nuberet: si modo nuptias contrahere rectè velint.*

l. vlt. §. qui & à quibus.

[a] Aelia Sentia lata sub Augusto à Côss. Aelio & Sentio Saturnino.

[b] Lata ab Augusto. Tacitus lib. 3.

VII. MODESTINVS libro singulari de Manumissionibus.

Diuus Vespasianus decreuit, vt si qua hac lege venierit, ne prostitueretur, & si prostituta esset, vt esset libera: si postea ab emptore alij sine condicione veniit, ex lege venditionis liberam esse, & libertam prioris venditoris. ¶ *Mandatis imperatorum cauetur, vt* 1 *etiam in prouinciis præsides de querellis patronorum ius dicentes secundum delictum admissum libertis pœnas irrogent. Interdum illæ pœnæ à liberto ingrato exiguntur, vel pars bonorum eius aufertur, & patrono datur: vel fustibus cæditur, & ita absoluitur.*

VIII. IDEM libro sexto Regularum.

Seruũ à filiofamilias milite manumissum, Diuus Hadrianus rescripsit, militem libertum suum facere, non patris. ¶ *Seruus non ma-* 1 *numissus libertatem consequitur is qui ea lege distractus est, vt manumittatur intra tempus, quod superueniens, licet non manumittatur, faciet tamen libertum emptoris.*

VIIII. IDEM libro nono Regularum.

Filij hereditate paterna se abstinentes, ius, quod in libertis habent paternis, non amittunt. idem & in emancipato. ¶ *Vt in bo-* 1 *nis liberti locum quidam non haberent, lege excipiuntur: rei capitalis damnatus, si restitutus non est: si index cuius flagitij sit, fuerítve: vel maior annis vigintiquinque cum esset, ca-*

pitis accusauerit libertum paternum.

X. TERENTIVS CLEMENS libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

» *EVM patronum, qui capitis libertum ac-*
» *cusasset, excludi à bonorum possessione*
» *contra tabulas, placuit. Labeo existimabat ca*
» *pitis accusationem eam esse, cuius pœna mors,*
» *aut exilium esset. Qui nomen detulit, accu-*
» *sasse intellegendus est: nisi abolitionem petit.*
» *idque etiam Proculo placuisse Seruilius refert.*

Extat Labeonis sententia ab Africano relata.l.edicto.5.de bon.possess.

XI. VLPIANVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

IS autem nec ad legitimam hereditatem, quæ ex lege duodecim tabularum defertur, admittitur.

XII. MODESTINVS libro primo Responsorum.

GAius Seius decedens testamento ordinato, inter filios suos Iulium libertum suum, quasi & ipsum filium, ex parte heredem nominauit. quæro, an huiusmodi scriptura possit liberto statum condicionis mutare. Modestinus respondit, statum mutare non posse.

XIII. IDEM libro primo Pandectarum.

FIliusfamilias seruum peculiarem manumittere non potest. iussu tamen patris manumittere potest. qui manumissus libertus fit patris.

Iurisiurandi & rei iudicatæ differentia. Bart.

XIIII. VLPIANVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

SI iurauero me patronum esse: dicendum est, non esse me quantum ad successionem patronum. quia iusiurandum patronum non facit. aliter atque si patronum esse pronuntiatum sit. tunc enim sententia stabitur.

XV. PAVLVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

QVI contra legem Aeliam Sentiam ad iurandum libertum adegit, nibil iuris habet nec ipse, nec liberi eius.

Alienatio facta in fraudem legis, non valet ipso iure: facta auté in fraudem hominis valet, sed per reuocatoriam rescinditur. Bart.

XVI. VLPIANVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

SI libertus minorem se centenario in fraudem legis fecerit: ipso iure non valebit id quod factum est. & ideo quasi in centenarij liberti bonis locum habebit patronus. quidquid igitur quaqua ratione alienauit, ea alienatio nullius momenti est. ¶ *Planè si qua alienauerit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat: alienatio quidem vires habebit, verumtamen per Fauianam & Caluisianam actionem reuocabuntur ea quae per fraudem sunt alienata. & ita Iulianus saepissime scribit, eoque iure vtimur.* 1

diuer

diuersitatis autem ea ratio est: quotiens in fraudem legis fit alienatio, non valet quod actum est. in fraudem autem fit, cum quis se minorem centenario facit ad hoc, vt legis preceptum euertat. at cum alienatione facta nihilo minus centenarius est, non videtur in fraudem legis factum, sed tantùm in fraudem patroni. idcirco Fauiano vel Caluisiano iudicio reuocabitur id quod alienatum est. Si quis plures res simul alienando, minorem se centenario fecerit, quarum vna reuocata vel omnium partibus maior centenario efficitur: vtrum reuocamus omnes, an pro rata ex singulis, vt centenarium eum faciamus? magisque est, vt omnium rerum alienatio facta nullius momenti sit. Si quis planè non semel alienauerit, sed quasdam res ante, quasdam postea: alienatio earum rerum, quæ postea alienatæ sint, ipso iure non reuocabitur, sed priorum. in posterioribus Fauianæ locus erit.

Delictum aui vel patris non nocet nepoti, vel filio in iure libertorum. Bart.

XVII. IDEM libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam.

DIui fratres in hæc verba[a] rescripserunt. Comperimus à peritioribus dubitatũ aliquando, an nepos contra tabulas auiti liberti bonorum possessionẽ petere possit, si eum libertum pater patris[b], cũ annorũ vigintiquinq; es-

[a] Ad Quintilios. l. in seruitutẽ. ff. de bon. libert.

[b] Videtur expungẽda hæc vox, vt quidã doctè obseruarunt.

set, capitis accusasset. & Proculum sanè non leuem iuris auctorem in hac opinione fuisse, vt nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Cæsidiæ Longinæ. sed & Volusius Mæcianus amicus noster, vt & iuris ciuilis præter veterem & bene fundatam peritiam anxie diligens, religione rescripti nostri ductus, sicut coram nobis adfirmauit, non arbitratum se aliter respondere debere. sed cum & ipso Mæciano[a], & aliis amicis nostris iurisperitis adhibitis plenius tractaremus: magis visum est, nepotem neque verbis neque sententia legis, aut edicti prætoris, ex persona vel nota patris sui excludi à bonis auiti liberti. plurium etiam iuris auctorum, sed & Saluii Iuliani[b] amici nostri clarissimi viri hanc sententiam fuisse.¶Item quæsitum est, si patroni filius capitis accusauerit libertum: an hoc noceat liberis ipsius. & Proculus quidem in hac fuit opinione, notam adspersam patroni filio liberis eius nocere. Iulianus autem negauit. sed hic idem, quod Iulianus, erit dicendum.

[a] Capitolinus ait Marcum studuisse iuri, & audiuisse Volusiũ Mæcianum.

[b] Hæc sententiã Volusij citatur in §.1. 3. dein ius vocando. in fin.

XVIII. SCAEVOLA Libro quarto Responsorum.

QVæro an libertus prohiberi potest à patrono in eadem colonia, in qua ipse negotiatur, idem genus negotij exercere.

cere: Scæuola respondit, non posse prohiberi.

XVIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

INgratus libertus est, qui patrono obsequium non præstat, vel res eius, filiorúmve tutelam administrare detractat.

XX. IDEM libro tertio Sententiarum.

SIcut testamento facto decedente liberto potestas datur patrono, vel libertatis causa imposita petere, vel partis bonorum possessionem: ita & cum intestato decesserit, earum rerum electio ei manet.

XXI. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris epitomarum.

SIue patronus siue libertus deportetur, & post restituatur, amissum patronatus & petendæ contra tabulas bonorum possessionis ius recipitur. quod ius seruatur, & si in metallum patronus vel libertus damnatus restituatur. 1 ¶ *Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus, & si ex vncia heres instituatur, & id quod deest ad supplendam debitam portionem, per seruum iudicio liberti sine condicione & dilatione ei hereditate, vel legato, siue fideicommisso quæri potest.* 2 ¶ *Ex duobus patronis vnus ex debita parte heres institutus sine condicione & dilatione contra tabulas bonorum possessionem petere nõ poterit: licet si minor ei portio esset relicta, & cõtra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiã portio ei*

adcrescere potuisset. ¶ *Naturales liberi liberti* 3 *exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per seruũ ex alia parte parẽti successerint: obiciuntur patrono. Liberti filius heres institutus, si bona repudiauerit, patronus non excluditur.*

XXII. GAIVS libro singulari de Casibus.

Satis constat, {vt) etiam si in potestate sit parentis filius patronæ, nihilo minus legitimo iure ad eum pertinere hereditatem.

XXIII. TRYPHONINVS libro quintodecimo Disputationum.

SI filius patris necem inultam reliquerit, quam seruus detexit, & meruit libertatem: dixi non habendum pro patroni filio, quia indignus est. ¶ *Cum ex falsis codicillis, qui veri* 1 *aliquo tempore crediti sunt, heres ignorans quasi ex fideicommisso libertatem seruis præstitisset, rescriptum est à Diuo Hadriano, liberos quidem eos esse: sed æstimationem sui præstare debere. & hos libertos manumissoris esse recte probatur: quia saluum est etiam in his libertis ius patroni.*

Iudex appellationis potest pro parte sententiam confirmare, pro parte nullam pronuntiare. Bart.

XXIIII. PAVLVS Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum siue decretorum ex libris sex libro primo.

Camelia

Camelia Pia ab Hermogene appellauerat, quòd diceret iudicem de diuidenda hereditate, inter se & coheredem non tantùm res, sed etiam libertos diuisisse. nullo enim iure id eum fecisse. placuit nullam esse libertorum diuisionem. alimentorum autem diuisionem à iudice inter coheredes factam eodem modo ratam esse.

Repetitur in l. vlt. ī. fam. ercisc.

DE OBSEQVIIS PARENTIBVS ET PATRONIS PRAESTANDIS. TIT. XV.

VLPIANVS libro primo Opinionum.

ETIAM *militibus pietatis ratio in parentes constare debet. quare si filius miles in patrem aliqua commisit, pro modo delicti puniendus est. Et inter collibertos matrem & filium pietatis ratio secundum naturam salua esse debet. Si filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumeliis adficit, vel impias manus eis infert: praefectus vrbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo eius vindicat. Indignus militia iudicandus est, qui patrem & matrem, à quibus se educatum dixerit, maleficos appellauerit.*

II. IVLIANVS libro quartodecimo Digestorum.

HOnori parentium ac patronorum tribuendum est, vt quamuis per procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo, aut iniuriarum in eos detur. licet enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa & opinione hominum non effugiunt infamiæ notam. Interdictum quoque vnde vi non est aduersus eos reddendum.

III. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

TItius puerum emit, quem post multos annos veniri iussit. postea exoratus accepto ab eo pretio eum manumisit. quæro, an eum filius & heres manumissoris vt ingratum accusare posit. respōdit posse, si nihil aliud esset impedimento. nam plurimum interesse, à suo seruo quis, vel etiam ab amico eius acceptis nummis dederit libertatem: an ab eo seruo, qui cum esset alienus, in fidem eius deuenit. etenim ille, etiam si non gratuitum, beneficium tamen præstitit. iste nihil amplius quàm operam suam accommodare videri potest.

IIII. MARCIANVS libro secundo Publicorum iudiciorum.

PER procuratorem ingratum libertum posse argui, Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

Parens

Parens, patronus, patrona, liberíve aut parentes patroni, patronæve, neque si ob negotium faciendum, vel non faciendum pecuniam accepisse dicerentur, in factum actione tenentur. sed nec famosæ actiones aduersus eos dantur, nec hæ quidem quæ doli vel fraudis habent mentionem.

VI. PAVLVS lib. vndecimo ad Edictum.

NEC serui corrupti agetur.

VII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

Licet famosæ non sint, & in quantum facere possunt, damnantur. nec exceptiones doli patiuntur, vel vis, metúsve causa: vel interdictum vnde vi, vel quod vi patiuntur. nec deferentes iusiurandum de calumnia iurant. nec non & si ventris nomine in possessionem calumniæ causa missa dicatur patrona, libertus hoc dicens non audietur. quia de calumnia patroni queri nō debet. his enim personis etiam in ceteris partibus edicti honor habebitur. honor autem his personis habebitur ipsis: non etiā interuentoribus eorum. & si fortè ipsi pro aliis interueniant, honor habebitur.

VIII. PAVLVS libro decimo ad Edictum.

Heres liberti omnia iura integra extranei hominis aduersus patronum defuncti habet.

VIIII.

VIIII. VLPIANVS libro sexagensimo *sexto* ad Edictum.

Liberto & filio semper honesta & sancta persona patris ac patroni videri debet.

X. TRYPHONINVS libro septimo decimo Disputationum.

NVllum ius libertatis causa impositorum habet in mancipato filio: quia nihil imponi liberis solet. nec quisquam dixit, iureiurando obligari filium patri manumissori, vt libertum patrono. nam pietatem liberi parentibus, non operas debent.

XI. PAPINIANVS libro tertiodecimo Responsorum.

Liberta ingrata non est, quòd arte sua contra patronæ voluntatem vtitur.

Explicit ex ordine Digestorum trigensimusseptimus.

INCIP

INCIPIT

LIBER TRIGENSIMVSOCTAVVS.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS SECVNDVS.

DE OPERIS LIBERTORVM.

PAVLVS libro singulari de variis lectionibus.

" OPERAE *sunt diurnum officium.* l. 3. j. eo.

II. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Edictum.

HOc edictum prætor proponit coartãdæ persecutionis libertatis causa impositorum. animaduertit enim rem istam, libertatis causa impositorum præstationem vltra excreuisse: vt premeret atque oneraret libertinas personas. initio igitur prætor pollicetur se iudicium operarum daturum in libertos & libertas.

Stipulatus operas ad certũ diem, non potest ante diem petere: sed debens operas, non potest soluere partem operarum.

III.

III. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum.

l.5.§. eod. l.5.§.de oper.ser.

Operas stipulatus, ante peractum diem operam eius diei petere non potest. nec pars operæ per horas solui potest: quia id est officij diurni. itaque nec ei liberto, qui sex horis dumtaxat antemeridianis præsto fuisset, liberatio eius diei contingit.

IIII. IDEM libro quarto ad Sabinum.

A Duobus manumissus vtriq; operas promiserat. altero ex his mortuo, nihil est quare non filio eius, quamuis superstite altero, operarum detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate aut bonorum possessione. perinde enim operæ à libertis, ac pecunia credita petitur. hæc ita Aristo scripsit: cuius sententiã puto veram. nam etiam præteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur & viuo altero patrono.

V. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum.

SI quis operas sit stipulatus sibi liberisque suis, etiam ad postumos peruenit stipulatio.

VI. IDEM libro vicensimosexto ad Sabinum.

FAbriles operæ, cæteraque quæ quasi in pecuniæ præstatione consistunt, ad heredem transeunt. officiales verò non transeunt.

Iurisiur ndi obligatio.

VII. IDEM libro vicensimo octauo ad Sabinum.

VT iurisiurandi obligatio contrahatur, libertum esse oportet qui iuret: & libertatis causa iurare. Planè quæritur, si quis liberto suo legauerit, si filio suo iurauerit se decem operarum nomine præstaturum: an obligetur iurando. & Celsus Iubentius obligari eum ait. paruique referre, quam ob causam de operis libertus iurauit. & ego Celso adquiesco. Iurare autem debet post manumißionem, vt obligetur. & siue statim siue post tempus iurauerit, obligatur. Iurare autem debet, operas, donum, munus se præstaturum. operas qualescunque, quæ modò prove iure licito imponuntur.

cc. l. vlt. §. qui & à quib.

1 *¶ Rescriptum est à Diuo Hadriano, & deinceps, cessare operarum persecutionem aduersus eum qui ex causa fidecommißi ad libertatem perductus est.* 2 *¶ Dabitur & in impuberem, cum adoleuerit, operarum actio. sed interdum & quamdiu impubes est. nam huius quoque est ministerium, si fortè vel librarius vel* * *nomenculator vel calculator sit, vel histrio, vel alterius voluptatis artifex.* 3 *¶ Si liberi patroni ex inæqualibus partibus essent instituti, vtrum pro parte dimidia, an pro hereditariis habeant operarum actionem? & puto verius, liberos pro æqualibus habituros actionem.*

* Augustinus ad Modestinum.

Parui

Parui autem refert, in potestate fuerint liberi, an verò emancipati. sed si in adoptionem datum heredem scripserit patronus, magis est, vt operæ ei debeantur. Nec patronæ liberi summouentur ab operarum petitione.

VIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum.

S*I quando duobus patronis iurauerit libertus operas se daturum, Labeoni placet & deberi, & peti posse partem*[a] *operæ. cum semper præterita opera, quæ iam dari non possit, petatur. quod contingit, si vel ipsis patronis iuretur vel promittatur, vel communi eorum seruo: vel complures heredes vni patrono existãt.* ¶*Pro liberto iurante fideiubere quemuis posse placet.* 1

[a] i. æstimatione partis. l. 54. j. de verb. oblig.

VIIII. VLPIANVS libro trigensimo quarto ad Sabinum.

O*Peræ in rerum natura non sunt. sed officiales quidem futuræ nec cuiquam alij deberi possunt, quàm patrono: cum proprietas earum & in edentis persona, & in eius cui eduntur, constitit. fabriles autem, aliæve eius generis sunt, vt à quocunque cuicumque solui possint. sanè enim si in artificio sint, iubente patrono & alij edi possunt.*

X. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum.

S*Eruus patroni à liberto male ita stipulatur,* OPERAS MIHI DARE SPONDES?

DES? *itaque patrono dari stipulandum est.*

2 *¶ Libertus operarũ nomine ita iurando*, PATRONO AVT LVCIO TITIO, *soluere Lucio Titio non potest, vt à patrono liberetur.*

XI. IVLIANVS libro vicensimosecundo Digestorum.

Nihil autem interest, extraneus sit Lucius Titius, an filius.

XII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum.

Quia aliæ operæ erunt, quæ Lucio Titio dantur. sed si libertatis causa pecuniam promittat libertus egenti patrono aut Titio, omnimodo adiectio Titij valet.

XIII. VLPIANVS libro trigensimooctauo ad Edictum.

Si quis hac lege emptus sit, vt manumittatur, & ex constitutione Diui Marci peruenerit ad libertatem: operæ ei impositæ nullum effectum habebunt. sed nec cui bona addicta sunt ex constitutione Diui Marci libertatium conseruandarum causa, poterit operas petere, neque ab his qui directas, neque ab his qui fideicommissarias acceperunt: quamuis fideicommissarias libertates qui acceperunt, ipsius liberti efficiantur. non enim sic fiunt liberti, vt sunt proprij, quos nulla necessitate cogente manumisimus.

2 *¶ Iudicium de operis tunc locum habet, cum operæ præterierint. præterire autem*

non possunt antequam incipiant cedere. & incipiunt posteaquam fuerint indictæ. ¶ *Etiam* 2 *si vxorem habeat libertus, non prohibetur patronus operas exigere.* ¶ *Si impubes sit patro-* 3 *nus, voluntate eius non videtur liberta nupta: nisi tutoris auctoritas voluntati accesserit. ratihabitio quoq; patrono obest in nuptiis libertæ.*

XIIII. TERENTIVS CLEMENS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

P*Lanè cum desierit nupta esse, operas peti posse, omnes ferè consentiunt.*

XV. VLPIANVS libro trigesimooctauo ad Edictum.

L*Ibertus, qui post indictionem operarum valetudine impeditur, quo minus præstet operas, non tenetur. nec enim potest videri per eum stare, quo minus operas præstet.* ¶ *Neque promitti, neque solui, nec deberi, nec* 1 *peti pro parte poterit opera. ideo Papinianus subicit, si non vna, sed plures operæ sint, & plures heredes existant patrono qui operas stipulatus est: verum est, obligationem operarum numero diuidi. Denique Celsus libro duodecimo scribit, si cõmunis libertus patronis duobus operas mille daturum se iurauerit, aut communi eorum seruo promiserit: quingenas potius deberi, quàm singularum operarum dimidias.*

XVI. PAVLVS libro quadragesimo ad Edictum.

EIus artificij, quod post manumissionem didicerit libertus, operas debebit præstare: si hæc sint, quæ quandoq; honeste & sine periculo vitæ præstantur. nec semper hæ quæ manumissionis tempore præstari debuerunt. sed si turpes operas postea exercere cœperit, præstare debebit eas, quas manumissionis tẽpore præstabat.

1 ¶ *Tales patrono operæ dantur, quales ex ætate, dignitate, valetudine, necessitate, proposito, ceterisque eius generis, in vtraque persona æstimari debent.*

XVII. IDEM libro singulari de Iure patronatus.

NEc audiendus est patronus, si poscit operas, quas vel ætas recusat, vel infirmitas corporis non patiatur, vel quibus institutum vel propositum vitæ minuitur.

XVIII. IDEM libro quadragesimo ad Edictum.

SVo victu vestituque operas præstare debere libertum, Sabinus ad edictum prætoris vrbani libro quinto scribit. quòd si alere se non possit, præstanda ei à patrono alimenta.

XVIIII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

AVt certe ita exigendæ sunt ab eo operæ, vt his quoque diebus, quibus operas edat, satis tempus ad quæstum faciendum, vnde ali

poßit, habeat.

XX. PAVLVS libro quadragensimo ad Edictum.

Quod nisi fiat, prætorem ipsam patrono denegaturum operarum præstationem. idque est verum: quia vnusquisque quod spopondit, suo impendio dare debet, quamdiu id quod debet, in rerum natura est. ¶ *Ex prouincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas, Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire. dummodo patronus, tamquam vir bonus, † & diligens paterfamilias Romæ moraretur, vel in prouinciã proficiscatur. ceterum si vagari per orbẽ terrarũ velit, nõ esse iniungendam necessitatẽ liberto, vbiq; eum sequi.* 1 † ac

XXI. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio.

Operæ enim loco edi debent, vbi patronus moratur, sumptu scilicet & vectura patroni.

XXII. GAIVS libro quartodecimo ad Edictum prouinciale.

Cum patronus operas stipulatus sit, tunc scilicet committitur stipulatio, cum poposcerit, nec libertus præstiterit. nec interest, adiecta sint hæc verba, CVM POPOSCERO, an non sint adiecta. aliud enim est de operis, aliud de ceteris rebus. cum enim operarũ editio nihil aliud sit, quàm officij præstatio: absurdum est credere, alio die deberi officium, quàm

quo

1 quo is vellet, cui præstãdum est. ¶ Cum libertus promiserit patrono operas se daturum, neque adiecerit, liberisque eius: constat liberis eius ita demum deberi, si patri heredes extiterint. heredes tamen extitisse liberos parenti, ita demum prodesse ad operarum petitionem Iuliano placet, si non per alium heredes extiterunt. Itaque si quis exheredato emancipato filio seruum eius heredem instituerit, & per eum seruum heres extiterit filius: repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus qui operas non imposuisset, 2 vel quas imposuit reuendidisset. ¶ In omnibus operis præcipuè obseruandum est, vt temporis spatia, quæ ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur.

XXIII. IVLIANVS libro vicensimosecundo Digestorum.

Hæ operæ, quas libertus promisit, multum distant à fabrilibus vel pictoriis operis. denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono præstare cogitur. quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus à liberto operas sibi aut Sempronio rectè stipulatur. & libertus obligatione soluetur, si tales operas extraneo dederit, qua-3 les patrono præstando liberaretur. ¶ Si patroni plures consultò in diuersas regiones di-

scesserint, & liberto simul operas indixerint: potest dici diem operarum cedere, sed libertum non obligari: quia non per eum, sed per patronos staret, quo minus operæ dentur. sicut accidit, cum ægrotanti liberto operæ indicuntur. quòd si diuersarum ciuitatium patroni sint, & in sua quisque moretur: consentire debent in operis ab eo accipiendis. Durum alioquin est eum, qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad præstandam alteri quinque operarum æstimationem.

XXIIII. IDEM libro quinquagesimo-secundo Digestorum.

Q*Votiens certa species operarum in stipulationem deducitur, veluti pictoriæ, fabriles: peti quidē non possunt, nisi præteritæ. quia etsi non verbis, at re ipsa inest obligationi tractus temporis. sicuti cum Ephesi dari stipulemur, dies cōtinetur. & ideo inutilis est hac stipulatio,* OPERAS TVAS PICTORIAS CENTVM HODIE DARE SPONDES? *cedunt tamen operæ ex die interpositæ stipulationis. sed operæ, quas patronus à liberto postulat, confestim non cedunt. quia id agi inter eos videtur, ne ante cederent, quàm indictæ fuissent. scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet. quod in fabro vel pictore dici non conuenit.*

XXV.

XXV. IDEM libro sexagensimoquinto Digestorum.

Patronus, qui operas liberti sui locat, non statim intellegendus est mercedem ab eo capere, sed ex hoc genere operarum, ex persona patroni atq; liberti colligi debet. nā si quis pantomimum vel archimimum libertum habeat, & eius mediocris patrimonij sit, vt non aliter operis eius vti posſit, quàm locauerit eas: exigere magis operas, quam mercedem capere existimandus est. ¶ 1 *Item plerumque medici seruos eiusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo vti non aliter possunt, quàm vt eas locent. ea & in ceteris artificibus dici possunt. sed qui operis liberti sui vti potest, & locando pretium earum consequi mallet: is existimandus est mercedē ex operis liberti sui capere.* ¶ 2 *Nonnumquam autem ipsis libertis postulantibus patroni operas locāt. quo facto pretium magis operarum, quàm mercedem capere existimandi sunt.*

cæ. l. vlt. ī. qui & à quib.

XXVI. ALFENVS VARVS libro septimo Digestorum.

Medicus libertus, quòd putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum: postulabat vt sequerentur se, neque opus facerent. id ius est, necne? respondit, ius esse: dummodo † liberales operas ab eis exigeret. hoc est, vt adquiescere*

* Duar. libro 1. Disp. ca. 54. p[illegible]tat leg[illegible]dum p[illegible]tr[illegible]nus.

† *liberas*

eos meridiano tempore, & valetudinis, & honestatis suæ rationem habere sineret. ¶ *Item I rogaui, si eas operas liberti dare nollent, quanti oporteret æstimari. respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantum ex incommodo dando illis, si prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus consecuturus esset.*

XXVII IVLIANVS libro primo ex Minicio.

SI libertus artem pantomimi exerceat, verum est, debere eum non solùm ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam præbere. sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est, voluntate patroni curaturum gratis amicos eius. neq; enim oportet patronum vt operis liberti sui vtatur, aut ludos semper facere, aut ægrotare.*

* Vide Alciat. ad l. 4. C. de spectac. li. 11.

XXVIII. PAVLVS libro singulari de Iure patronatus.

SI duorum, pluriúmue communis liberta vnius patroni voluntate nupserit: alteri patrono ius operarum manet.

XXVIIII. VLPIANVS libro sexagensimoquarto ad Edictum.

SI operarum iudicio actum fuerit cum liberto, & patronus decesserit: cõuenit trãslationem heredi extraneo non esse dandam. filio autem, etsi heres non extat, & si lis contesta non fuerat, tamen omnimodo competit.

tit, nisi exheredatus sit.

XXX. CELSVS libro duodecimo Digestorum.

SI libertus ita iurauerit, dare se quod operas patronus arbitratus sit: non aliter ratum fore arbitrium patroni, quàm si æquum arbitratus sit. & ferè ea mens est personam arbitrio substituentium, vt quia sperent eum rectè arbitraturum, id faciant: non quia vel immodice obligari velint. 1 *¶ In libertam, quæ voluntate patroni nupsit, præteritarum ante nuptias operarum actio datur.*

XXXI. MODESTINVS libro primo Regularum.

OPeris non impositis manumissus, etiam si ex sua voluntate aliquo tempore præstiterit, compelli ad præstandas quas non promisit, non potest.

XXXII. IDEM lib. sexto Pandectarum.

IS qui onerandæ libertatis causa pecuniam patrono repromiserit, non tenetur. vel patronus si pecuniam exegerit, bonorum possessionem contra tabulas eius non potest petere.

In vulg. est l. qui oner.

XXXIII. IAVOLENVS, libro sexto ex Casio.

IMponi operæ ita vt ipse libertus se alat, non possunt.

XXXIIII. POMPONIVS lib. vicensimosecundo ad Quintum Mucium.

Interdum & deminutionem, & augmentum, & mutationem recipere obligationes operarum sciendum est. nam dum languet libertus, patrono operæ, quæ iam cedere cœperũt, pereunt. sed si liberta, quæ operas promisit, ad eam dignitatem perueniat, vt inconueniens sit præstare patrono operas: ipso iure hæ intercidũt.

XXXV. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

Liberta maior quinquaginta annis operas[a] præstare patrono non cogitur.

[a] ἐργασίας Græci.

XXXVI. VLPIANVS libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam.

Labeo ait, libertatis causa societatem inter libertum & patronum factam ipso iure nihil valere,[b] palam esse.

[b] Post reuocatum Rutilij edictũ. l. 1. §. de bon. libert.

XXXVII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

QVI LIBERTINVS DVOS PLVRESVE A SE GENITOS, NATASVE IN SVA POTESTATE HABEBIT: PRAETER EVM QVI ARTEM LVDICRAM FECERIT, QVIVE OPERAS SVAS, VT CVM BESTIIS PVGNARET, LOCAVERIT: NE QVIS EORVM OPERAS, DONI, MVNERIS, ALIVDVE QVICQVAM LIBERTATIS CAVSA PATRONO, PATRONAE, LIBERISVE, EORVM DE QVIBVS IVRAVERIT, VEL PROMISERIT

RIT, OBLIGATVSVE ERIT, DARE, FACERE, PRAESTARE DEBETO. ETSI NON EODEM TEMPORE DVO IN POTESTATE HABVERIT, VEL VNVM QVIQVENNEM, LIBERABITVR OPERARVM OBLIGATIONE. ¶ *Amissi antea liberi ad eas operas, quæ postea imponuntur, prosunt, vt Iulianus ait. sed & si vno amisso obliget se, deinde alter nascatur: multo magis Pomponius ait amissum huic iungi, vti liberetur. Nihil autem interest, vtrum ipsi promittat patrono, an eis qui in potestate eius sint.* ¶ *Sed si creditori suo libertum patronus delegauerit, non potest idem dici. solutionis enim vicem continet hæc delegatio. potest tamen dici, si in id quod patrono promisit, alij postea delegatus sit: posse eum liberari ex hac lege. nam verum est patrono eum expromisisse, quamuis patrono nunc non debeat. quòd si ab initio delegante patrono libertus promiserit, non liberari eum. Non solùm futurarum, sed etiam præteritarum operarum liberatio fit. Iulianus, etiam si iam petitæ sunt operæ, liberis sublatis absolutionem faciendam. sed si iam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari: quoniam iam pecuniam debere cœpit.* ¶ *Postumus liberti heredes patris sui non liberat: quòd proficisci liberatio à liberto debet, nec quisquam post mortem liberari intellegi*

legi potest. ex lege autem nati liberi prosunt, etiam si in persona liberti collata liberatio est. fideiussores quoque liberabuntur ex sententia legis. quòd si libertus expromissorem dederit, nihil hoc caput ei proderit.

XXXVIII. CALLISTRATVS libro tertio Edicti monitorij.

H*Ae demum impositæ operæ intelleguntur, quæ sine turpitudine præstari possunt, & sine periculo vitæ. nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono præstare debet, quamuis adhuc corpore quæstum faciat. nec harenarius manumissus tales operas, quia istæ sine periculo vitæ præstari non possunt. si tamen libertus artificium exerceat, eius quoque operas patrono præstare debebit, & si post manumißionem id didicerit. quòd si artificium exercere desierit, tales operas edere debebit, quæ non contra dignitatem eius fuerint. veluti vt cum patrono moretur, peregrè proficiscatur, negotium eius exerceat.*

XXXVIIII. PAVLVS libro septimo ad Plautium.

S*I ita stipulatio, * à * patrono facta sit,* SI DECEM DIERVM OPERAS NON DEDERIS, VIGINTI NVMMOS DARE SPONDES? *videndum est, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandæ libertatis gratia promißi sint.*

nec

nec operarum, quæ promissæ non sint. an verò operæ duntaxat promissæ fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur, & hoc prætor quoque sentit, operas dumtaxat promissas.

1 ¶ Sequens illa quæstio est, an libertus impetrare debeat, ne maioris summæ, quàm viginti condemnetur, quia videtur quodammodo patronus tanti operas æstimasse, ideoque ipse non deberet egredi taxationẽ viginti. sed iniquum est, nec oportet liberto hoc indulgere: quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tamquam de iniqua queri.

XL. PAPINIANVS libro vicensimo Quæstionum.

SI bona patroni venierunt, operarum, quæ post venditionem præterierint, actio patrono dabitur. & si alere se possit, ante venditionem præteritarum non dabitur: quoniam ex ante gesto ait.

XLI. IDEM libro quinto Responsorum.

LIbertus, qui operarum obligatione dimissus est, atque ita liberam testamenti factionem adsecutus est, nihilo minus obsequi verecundiæ tenetur. alimentorum diuersa caussa est: cum inopia patroni per inuidiam libertum conuenit.

XLII. IDEM libro nono Responsorum.

CERDONEM SERVVM MEVM MANVMITTI VOLO ITA VT OPERAS HER

HEREDI PROMITTAT. *non cogitur manumissus promittere. sed etsi promiserit, in eum actio non dabitur. nam iuri publico derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit.*

XLIII. IDEM libro nonodecimo Responsorum.

OPeris obligatus militiæ nomen non sine iniuria patroni dabit.

XLIIII. SCAEVOLA libro quarto Quæstionum.

SI libertus moram in operis fecerit, fideiussor tenetur. mora fideiussoris nulla est. at in homine debito fideiussor etiam ex sua mora in obligatione retinetur.

XLV. IDEM libro secundo Responsorum.

De vestiariis vide Cic. in Vatinium.

LIbertus negotiatoris vestiarij an eandem negotiationem in eadem ciuitate & eodem loco inuito patrono exercere posit? respondit, nihil proponi cur non posit, si nullam læsionem ex hoc sentiet patronus.

XLVI. VALENS libro quinto Fideicommissorum.

LIberta si in concubitu patroni esset, perinde ac si nupta eidem esset, operarum petitionem in eam dari non oportere constat.

XLVII. IDEM libro sexto Fideicommissorum.

CAmpanus scribit, non debere prætorem pati, donum, munus, operas imponi ei qui

ex fid

ex fideicommißi causa manumittatur. sed si cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit: non inhibendam operarum petitionem. quia donasse videtur.

XLVIII. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum.

SIcut patronus, ita etiam patroni filius & nepos & pronepos, qui libertæ nuptiis consensit, operarum exactionem amittit. nam hæc, cuius matrimonio cōsensit, in officio mariti esse debet. si autem nuptiæ, quibus patronus consensit, nullas habeant vires: operas exigere patronus non prohibetur. patronæ, item filiæ & nepti & pronepti patroni, quæ libertæ nuptiis consensit, operarum exactio non denegatur: quia his nec ab ea, quæ nupta est, indecore præstātur.

XLVIIII. GAIVS libro singulari de Casibus.

DVorum libertus potest aliquo casu singulis diuersas operas vno tempore in solidum edere: veluti si librarius sit, & alij patrono librorum scribendorum operas edat, alter verò peregre cum suis proficiscens operas custodiæ domus ei indixerit. nibil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris membranarum scripsit.

L. NERATIVS libro primo Responsorum.

OPerarum editionem pendere ex æstimatione edentis. nam dignitati, faculta- tibus

tibus, consuetudini, artificio eius conuenientes edendas. ¶ *Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem alendum, aut satis temporis ad quæstum alimentorum relinquendum. & in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.*

LI. PAVLVS libro secundo Manualium.

INterdum operarum manet petitio, etiam si ius patroni non sit. vt euenit in fratribus eius, cui adsignatus est libertus: aut nepote alterius patroni, extante alterius patroni filio.

DE BONIS LIBERTORVM.[a] TIT. II.

[a] In indice tit. est, liberti.

VLPIANVS libro quadragensimosecundo ad Edictum.

HOc edictum à prætore propositum est honoris, quem liberti patronis habere debent, moderandi gratia. namque, vt Seruius scribit, antea soliti fuerunt à libertis durissimas res exigere, scilicet ad remunerandum tam grande beneficium, quod in libertos confertur, cum ex seruitute ad ciuitatē Romanam perducuntur. & quidem † prius prætor Rutilius edixit,

† primus

xit, se amplius non daturum patrono, quàm operarum, & societatis actionem: videlicet si hoc pepigisset, vt nisi ei obsequium præstaret libertus, in societatem admitteretur patronus. posteriores prætores certæ partis bonorum possessionem pollicebantur. videlicet enim imago societatis induxit eiusdem partis præstationem: vt quod viuus solebat societatis nomine præstare, id post mortem præstaret.

XI. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

SI patronus à liberto præteritus bonorum possessionem petere potuerit contra tabulas, & antequam peteret, decesserit, vel dies ei bonorum possessionis agnoscendæ præterierit: liberi eius, vel alterius patroni petere poterunt ex illa parte edicti, qua primis non petentibus, aut etiam nolentibus ad se pertinere, sequentibus datur, atque si priores ex eo numero non essent. Sed si patronus heres institutus viuo liberto decessisset superstitibus liberis: quæsitum est, an illi contra tabulas testamenti bonorum possessionem petere possint. & eò decursum est, vt mortis tempus, quo defertur bonorum possessio, spectari debeat, an patronus non sit. vt si sit, ex prima parte edicti liberi eius bonorum possessionem petere non possint. Si filius emancipatus nepotem in potestate aui reliquisset, bonorum possessionem partis dimidiæ dandam ei

filio inteſtati liberti, quamuis iure ipſo legitima hereditas ad nepotem pertineat. quia & contra tabulas eius liberti & *filio potius bonorum poſſeſsio partis debitæ daretur.*

III. VLPIANVS libro quadrageſimo *primo* ad Edictum.

ETiam ſi ius anulorum conſecutus ſit libertus à principe, aduerſus huius tabulas venit patronus, vt multis reſcriptis continetur. hic enim viuit quaſi ingenuus, moritur quaſi libertus. planè ſi natalibus redditus ſit, ceſſat contra tabulas bonorum poſſeſsio. Idem & ſi à principe liberam teſtamenti factionem impetrauit. Sed ſi hac lege emit quis, vt manumittat: ad hanc partem edicti pertinebit. *Si quis nummos accepit, vt manumitteret: non habet contra tabulas bonorum poſſeſsionem*. ¶ 1 *Vt patronus contra tabulas bonorum poſſeſsionem accipere poſsit, oportet hereditatem aditam eſſe, aut bonorum poſſeſsionem petitam. ſufficit autem vel vnum ex heredibus adiſſe hereditatem, bonorúmve poſſeſsionem petiſſe.* ¶ 2 *Patronus contra ea bona liberti omnino non admittitur, quæ in caſtris ſunt quæſita.* ¶ 3 *Si deportatus patronus reſtitutus ſit, liberti contra tabulas bonorum poſſeſsionem accipere poteſt. idemque & in liberto deportato & reſtituto dicendum eſt.* ¶ 4 *Si quis filiuſfamilias ſeruum de caſtrenſi peculio manumiſerit.*

[Margin: &c. l. Si quãdo. C. de inoff. teſt.]

[Margin: Meminit huius vetuſtatis l. vlti. C. de inoff. teſt.]

ſerit, ex constitutione Diui Hadriani patronus eſt, admittique poterit ad contra tabu-
5 *las bonorum poſſeſſionem vt patronus.* ¶ *Si capitis libertum accuſauerit is cui adſignatus eſt, non poteſt is petere contra tabulas bonorum poſſeſſionem, fratribuſque ſuis non obſtabit. ſed hi contra tabulas bonorum poſſeſſionem petent, quemadmodum peterent, ſi ex altero filio nepotes eſſent. libertus enim, qui alteri ex filiis adſignatur, non deſinit alterius filij libertus eſſe. amplius dicendum eſt, etiam ſi omiſerit frater bonorum poſſeſſionem: alter frater, cui adſignatus, non poteſt ſuccedere, & contra tabulas bonorum poſſeſſionem petere.*
6 ¶ *Totiens ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas inuitatur patronus, quotiens non eſt he-*
7 *res ex debita** *portione inſtitutus.* ¶ *Si patronus ſub condicione ſit inſtitutus, eaque condicio viuo teſtatore extitit: contra tabulas bonorum poſſeſſionem accipere non poteſt. quid ergo ſi mortis tempore pependit, extitit tamen antequam patrono deferatur bonorum poſſeſſio, hoc eſt ante aditam hereditatem, an inuitetur ex hac parte edicti? & magis eſt, vt aditæ hereditatis tempus ſpectetur. hoc enim iure vtimur. ſi tamen in præteritum collata ſit condicio, vel ad præſens: non videtur ſub condicione inſtitutus. aut enim impleta eſt, & purè inſtitutus eſt: aut non eſt, & nec heres*

*Olim dimidia, hodie tertia. Inſt. de ſucc. libert.

institutus est. ¶ *Si libertus patronum suum* 8
ita heredem scripserit, SI FILIVS MEVS ME VIVO MORIETVR, PATRONVS HERES ESTO: *non malè videtur testatus. nam si decesserit filius, poterit hic existente condicione accipere bonorum possessionem.* ¶ *Si debita patrono portio legata sit,* 9
etsi scriptus heres non fuerit, satis ei factum est. sed etsi institutus sit ex parte minore, quàm ei debetur, residua verò pars suppleta est ei legatis siue fideicommißis: & ita satisfactum ei videtur. sed & mortis causa donationibus poterit patrono debita portio suppleri. nam mortis causa donationes vice legatorum funguntur. sed etsi non mortis causa donauit libertus patrono, contemplatione tamen debitæ portionis donata sunt: idem erit dicendum. tunc enim vel quasi mortis causa imputabuntur, vel quasi adgnita repellent patronum à contra tabulas bonorum possesßione. ¶ *Si* 10
patrono condicionis implendæ causa quid datum sit, in portionem debitam imputari debet. si tamen de bonis sit liberti profectum. debitam autem partem eorum, quæ cum moritur libertus habuit, patrono damus. mortis enim tempus spectamus. sed & si dolo malo fecit, quo minus haberet: hoc quoque voluit prætor pro eo haberi, atque si in bonis esset.

IIII. PAVLVS libro quadragesimosecundo ad Edictum.

SI necem domini detexerit seruus, prætor statuere solet, vt liber sit. & constat eum quasi ex senatusconsulto libertatem consecutum, nullius esse libertum. 1 *¶ Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit, quamuis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter legem Corneliam, quæ testamentum sic confirmat, atque si in ciuitate decesserit: patrono quoque bonorum possessio danda erit.* 2 *¶ Si deportatus patronus sit, filio eius competit bonorum possessio in bonis liberti. nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. & dissimile est, si patronus apud hostes sit. nam propter spem postliminij obstat liberis suis.* 3 *¶ Si extraneus à liberto heres institutus, rogatus sit filio hereditatem restituere: cum ex senatusconsulto Trebelliano restituta hereditate heredis loco filius habetur, patronus submouendus*[a] *est.*

[a] Summouendus, erat in archetypo, teste Taurell. recté, ideóque miror cur ita nō ediderit.

V. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.

LIbertinus, qui patronū, patronique liberos habet, si patronum ex parte debita heredem instituit, liberos eius in eandem portionem substituere debet: vt licet patronus viuo liberto mortuus fuerit, satisfactum videa-

tur liberis eius. ¶ *Si patroni filium emancipatum, & nepotes ex eo qui in aui familia remansit, libertus habeat: filio tantùm, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus. nec ad rem pertinet, quòd ad parentis bona pariter vocantur.* 1

VI. VLPIANVS libro quadragensimo-tertio ad Edictum.

Etsi ex modica parte instituti sint liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest. nam & Marcellus libro nono digestorum scripsit, quantulacumque ex parte heredem institutum liberti filium patronum expellere. ¶ *Cum patroni filia heres instituta esset à liberto, falsumque testamentum dictum esset, in quo scripta erat, & appellatione interposita & pendente diem suum obisset: heredibus eius Diuus Marcus subuenit, vt id haberent quod haberet patroni filia, si viueret.* ¶ *Si filius liberti heres ab eo institutus abstinuerit, quamuis nomine sit heres, patronus admittitur. sed & si per in integrum restitutionem is qui mixtus est paternæ hereditati, vel qui adit hereditatem, abstinuerit se: poterit quis patronum admittere.* ¶ *Patronus, patronique liberi, si secundum voluntatem mortui liberti hereditatem adierint, legatúmve aut fideicommissum petere maluerint: ad contra tabulas bonorum possess* 1 2 3

sess

ſeſſionem non admittuntur.

VII. GAIVS libro quintodecimo ad Edictum prouinciale.

NAM abſurdum videtur, licere eidem partim comprobare iudicium defuncti, partim euertere.

VIII. VLPIANVS libro quadrageſimotertio ad Edictum.

SI verò non habuit effectum petitio eius, dico non impediri, quo minus adiuuetur. quinimmo & ſi ſic adit, quaſi ex debita portione inſtitutus, mox apparuit eum minorem partem quàm ſperauit accepiſſe: æquiſsimum eſt admitti eum ad ſuum auxilium. ſed etſi teſtato conueniſſet heredem, vt ſibi legatum ſolueretur, mox pœnituiſſet: puto eum poſſe adiuuari. 1 ¶ *Si patronus legatum ſibi relictum adgnouerit, idque fuerit euictum, competit ei legitimum auxilium: quia id quod ſperaBit ſe habiturum, non habet. ſed etſi non totum euictum ſit, verùm aliquo minus habet quàm putauit: erit ei ſubueniendum.*

&c. l. Scimus. C. de inoffi. teſtament.

2 ¶ *Si ſeruo vel filio ſuo aliquid relictum patronus adgnouerit, perinde à contra tabulas bonorum poſſeſſione repelletur, atque ſi adgnouiſſet ſibi relictum. ſed etſi mortis cauſa donationem adgnouerit, dicendum eſt repelli eum à contra tabulas bonorum poſſeſſione.*

sic tamen, si post mortem liberti adgnouit. ceterum si ei viuus libertus donauit, ille accepit: non idcirco erit repulsus à contra tabulas bonorum possessione. quia potest dicere sperasse, quòd in testamento quoque gratus circa eum fieret. remittique ei debet ab eis decedere, vel ea compensare in portionem pro rata. quare dicitur, etsi condicionis implendæ causa quid fuerit datum patrono post mortem liberti: repelli eum à contra tabulas bonorum possessione, quasi adgnouerit iudicium. ¶ *Si* 3 *patronus minor annis vigintiquinque liberti iudicium adgnouerit, in integrum restitui eum oportere existimamus, vt posit contra tabulas accipere.*

VIIII. PAVLVS libro quadragensimosecundo ad Edictum.

QVI in seruitutem libertum paternum petierit, nec nomine liberorum bonorum possessionem accipere potest.

X. VLPIANVS libro quadragensimoquarto ad Edictum.

SI ex patronis alicui satisfactum non erit, ita vt alij amplius sua portione ex bonis liberti relinquatur: ei cui satisfactum non erit, ita actio dabitur, vt eius portio suppleatur ex eo quod extraneo heredi, & quod patrono supra suam portionem relictum est. eadem ratio & in pluribus patronis seruabitur.

¶ *Iulianus*

1 ¶ *Iulianus ait, eum qui ab auo suo exheredatus est, à bonis libertorum eius summoueri: à patris verò sui libertorum bonis non excludi. quòd si à patre sit exheredatus, ab auo non sit: non solùm à libertorum paternorum bonis, verumetiam ab aui quoque excludi debere. quia per patrem auitos libertos consequitur. quòd si pater eius sit ab auo exheredatus, ipse non sit: posse nepotem auitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. Idem ait, si pater me exheredauit, auus meus patrem meum, & prior auus decesserit: ab vtriusque libertis me repelli. sed si ante pater decessisset, postea auus: dicendum erit nihil mihi nocere patris exheredationem ad auitorum libertorum bona.*

XI. IVLIANVS libro vicensimosexto Digestorum.

Q*Vod si pater meus à patre suo sit exheredatus, ego neque à patre meo neque ab auo: mortuo quidē patre, & aduersus auitos & aduersus paternos libertos ius habebo. viuēte patre, quādiu in potestate eius ero, nō petam contra tabulas auitorum libertorum bonorum possessionem. emancipatus non summouebor.*

XII. VLPIANVS libro quadragensimoquarto ad Edictum.

*S*I patronus testamēto iure militari facto filium silentio exheredauerit, debebit no-*

cere ei exheredatio. verum est enim hunc exheredatum esse. * ¶ *Si quis libertum filio suo adsignauerit, eumque exheredauerit: admitti potest ad bonorum liberti possessionem.* 1

¶ *Si quis non mala mente parentis exheredatus sit, sed alia ex causa: exheredatio ipsi nō nocet. vtputa pone furoris causa exheredatum eum: vel ideo, quia impubes erat, heredemque institutum rogatum ei restituere hereditatem.* 2

¶ *Si quis cum esset exheredatus, pronuntiatus vel perperam sit exheredatus non esse: non repellitur. rebus enim iudicatis standum est* 3

¶ *Si filius patroni exheredatus in partem optinuerit de inofficioso, in partem victus sit: videamus, an noceat ei exheredatio. & nocere arbitror. quia testamentum valet, à quo exheredatus est.* 4

¶ *Ex testamento autem, ex quo neque adita hereditas est, neque petita bonorum possessio, liberis exheredatio non nocet. absurdum est enim in hoc tantùm valere testamentum, vt exheredatio vigeat, cum aliàs non valeat.* 5

¶ *Si patroni filius priore gradu sit heres scriptus, secundo exheredatus, huic non nocet exheredatio, cum voluntate patris vel extiterit heres, vel existere potuerit. neq; enim debet videri pater indignum existimasse filium bonis libertorum, quem ad hereditatem suam primum vocauerit. ac ne eum quidem existimandum est summoueri à* 6

bonis

bonis liberti, qui à primo gradu exheredatus, & idem substitutus est. ergo is qui institutus sit heres vel primo gradu vel sequenti, vel alio quo gradu, licet exheres sit eodem testamento: non est summouendus à liberti bonis. 7 ¶ *Si patroni filius emancipatus noluerit adire hereditatem, vel qui in potestate est, retinere: nihilo minus liberti bonorum possessionem habebit.*

XIII. IVLIANVS libro vicensimosexto Digestorum.

Filius patroni exheredatus, quamuis nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest. licet enim necessarius existat patri suo, non per semetipsum, sed per aliũ ad hereditatem admittitur. & certè constat, si emancipatus filius exheredatus fuerit, & seruus eius heres scriptus: & si iusserit seruo hereditatem adire, & ita patri suo heres extiterit: non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

l. 6. §. interdum. ff. de acq. hered.

XIIII. VLPIANVS libro quadragensimoquinto ad Edictum.

Qui cum maior natu esset quàm vigintiquinque annis, libertum capitis accusauerit, aut in seruitutem petierit: remouetur à contra tabulas bonorum possessione. si verò accusauerit minor, dicendum est hunc non excludi, siue ipse siue tutor eius vel curator accusauerit

uerit. ¶ Sed si minor quidem instituerit accusationem, maior autem factus sententiam acceperit: benigne erit dicendum, ignosci ei debere: quia minor cœpit. neque enim imputare ei possumus, cur non deseruit accusationem, vel cur abolitionem non petierit. cum alterum si fecisset, in Turpillianum incideret: alterum non facilè impetretur. certè si abolitione publicè data repetit (iam) maior, dicendum est, hunc esse remouendum. maior enim factus potuit sine timore deserere abolitam accusationem. 1 *¶ Is demum videtur capitis accusasse, qui tali iudicio appetit, cuius pœna aut supplicium habuit, aut exilium quod sit vice deportationis, vbi ciuitas amittitur. si tamen quis libertum eo crimine accusauerit, cuius pœna non est capitis, verumtamen iudicanti placuit augere pœnam: non obest hoc patroni filio. neque enim imperitia aut seueritas iudicantis obesse debet patroni filio, qui crimen leuius inportauit. sed si non accusauerit, sed testimonium in caput liberti dixit, aut subiecit accusatorem, puto eum à contra tabulas remoueri.* 2 *¶ Si libertus maiestatis patroni filium accusauit, & patroni filius calumniæ eum capitis puniri desiderauit: non debet repelli hoc edicto. idem puto, & si ab eo petitus retorsit in eum crimina. ignoscendum enim est ei, si voluit se vlcisci prouocatus.* 3
¶ Si patris mortem defendere necesse habuerit, 4

rit, an dicendum sit, hic quoque ei succurrendum, si libertum paternum propter hoc accusauit: medicum fortè patris, aut cubicularium, aut quem alium qui circa patrem fuerat? & puto succurrendum si affectione & periculo paternæ substantiæ ducente necesse habuit accusationem vel calumniosam instituere.

5 ¶ *Accusasse autem eum dicimus, qui crimina obiecit, & causam perorari vsque ad sententiam effecit. ceterum si ante quieuit, non accusauit. & hoc iure vtimur. Sed si appellatione interposita desiit, benigne dicetur, non pertulisse accusationem. si igitur pendente appellatione decesßit libertus, patroni filius admittetur ad bonorum possesßionem: quia sententia libertus morte subtractus est.*

6 ¶ *Si patroni filius aduocationem accusatori liberti præstitit, non est repellendus. neque enim aduocatus accusat.*

7 ¶ *Si pater testamento cauerit, vt accusaretur libertus, quasi venenum sibi parasset, aut quid aliud in se admisisset: magis est, vt ignosci liberis deberet, qui non sponte accusauerunt. sed & si accusauerit libertum, & probauerit crimen patroni filius, posteaque hic libertus sit restitutus: non erit repellendus. crimen enim quod intendit, etiam perfecit.*

XV. TRYPHONINVS libro septimodecimo Disputationum.

Idem

IDem est etsi crimen quidem, quod in liberto probatum est, meruerat capitis pœnam, benignius autem punitus est libertus, veluti tantum relegatus. de calumniatore enim sensit prætor.

XVI. VLPIANVS libro quadragensimo-quinto ad Edictum.

IN seruitutem petisse non is videtur, qui ei, qui in possessione erat seruitutis, petenti se in libertatem contradixit. verùm is qui ex libertate petit in seruitutem. sed & si quis non totum suum, sed pro parte, vel vsumfructum in eo suum dicat, vel quid aliud quod habere non potest in eo, nisi seruus sit: an repellatur quasi in seruitutem petierit? quod est verius. ¶ *Si petierit in seruitutem, & optinuerit, mox* 1 *cognita veritate passus sit in libertate morari: non debet ei obesse. maxime si habuit iustam causam errandi.* ¶ *Petisse in seruitutem non* 2 *videtur, qui ante litem contestatam destitit. sed etsi post litem contestatam, dicendum est, nec id nocere debere: quia non vsque ad sententiam durauit.* ¶ *Si patroni filius sit vel ex-* 3 *heredatus, vel si in seruitutem libertum paternum petiit, vel capitis accusauerit libertum: non nocet hoc liberis eius, qui in potestate non sunt. & hoc Diui fratres Quintiliis rescripserunt.* ¶ *Si quis bonorum possessionem contra* 4 *tabulas liberti acceperit, ab omni liberti iudi-*

cio

cio repellitur: nec tantùm si ipsi liberto heres fuerit scriptus, verumetiam si inpuberi filio substitutus. nam & Iulianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filij liberti hereditatem patronus: denegari ei deberi actiones. sed & si quid codicillis fuerit patrono relictum, vel mortis causa donatũ: simili modo horum quoque persecutio denegabitur. Nonnunquam planè post petitam bonorum possessionem dabitur patrono legati persecutio, si nihil ad emolumentum eius peruenturum sit, quia fortè rogatus est alij restituere. præterea non tãtùm quod ipsis nominatim datum est, id se prætor denegaturum ait: verumetiam si quid proponas ad ipsos per alios peruenturum: vt puta per subiectas personas. quod quidem sunt habituri non restituturi.

5 ¶ *Dabimus legati petitionem patrono, si seruo patroni dederit libertatem, pretio eius patrono prælegato.*

6 ¶ *Ei, qui substitutus erit patrono qui contra tabulas possessionem petierit, actio eius partis, cuius patrono possessio data erit, non datur.*

7 ¶ *Si patronus sit substitutus, & patronus viuo testatore decesserit: filium patroni petentem contra tabulas bonorum possessionem, non solius substituti partem occupare, verùm omnibus heredibus pro parte aliquid auferre constat.*

XVII.

XVII. IDEM libro quadragensimo septimo ad Edictum.

LIberto sine liberis mortuo, in primis patronus & patrona bonorum possessionem accipere possunt, & quidem simul. sed & si patrono & patronæ proximi sunt aliqui, simul admittuntur.

XVIII. PAVLVS libro quadragensimo tertio ad Edictum.

PAtronæ quidē liberi etiam volgo quæsiti accipiēt materni liberti bonorum possessionem. patroni autem non nisi iure quæsiti.

XVIIII. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

SI patronus ex minore parte, quàm legitima, heres institutus falsum testamentum dixisset, nec optinuisset, non est ambiguum, contra tabulas ei non deferri bonorum possessionem: eo quòd facto suo perdidit hereditatem, cum temere falsum dixit. quòd si ex debita parte fuerit institutus, siue adiit siue non, à contra tabulas bonorum possessione repellitur, quasi debitam sibi portionem acceperit. nec poterit contra tabulas bonorum possessionem petere.

XX. IVLIANVS libro vicensimoquinto Digestorum.

LIbertus sub condicione iurisiurādi, quam prætor remittere solet, patronum instituit heredem. non puto dubitandum, quin à bonorum

rum possessione submoueatur. verum est enim
1 eum heredem factū. ¶ Si Titio legatum fuisset, eiusque fidei commissum, vt patrono restitueret: denegatur legatorum actio Titio, si patrono pro debita parte à scripto herede fuerit
2 satisfactum. ¶ Libertus patronum & extraneum coniunctim ex parte dimidia heredem scripsit. quadrans, ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit. residuum ex debita sibi parte omnibus heredibus pro portione cuiusque aufert. idem seruari conueniet in legato, quod patrono coniunctim & Titio datum fuerit: vt pars legati in portionē debitam patrono imputetur: ex reliqua parte tantum Titio detrahatur, quantum ab herede pro rata
3 portione. ¶ Si libertinus filium emancipatum sub condicione heredem instituerit, & deficiente condicione substitutus adierit: quæro, vtrum patrono aduersus substitutum in partem debitam prætor, an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat. respondi, cum pater filium sub condicione primo gradu heredem instituit: si deficiente condicione, sub qua filius heres institutus est, ad secundum gradum hereditas pertinet, vel adhuc pendente condicione filius decesserit: patrono partis debitæ bonorum possessionem aduersus substitutum competere. idemque est, & si filius vel non petierit bonorum possessionem tēpore exclusus, vel re-

pudiauerit. si verò deficiente condicione hereditas ad filium pertineat: emancipatum potius tuebitur prætor aduersus substitutum. existimo autem, quotiens sub condicione heres filius scribitur, aliàs necessariam esse exheredationẽ à substitutis, aliàs superuacuãm. nam si id genus condicionis fuerit, quæ in potestate filij esset, veluti CVM TESTAMENTVM FECERIT: *puto etiam omissa condicione filium locum substitutis facere. si verò condicio non fuerit in potestate filij, veluti* SI TITIVS CONSVL FACTVS FVERIT: *tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit.* ¶ *Si libertus filium emancipatum heredem instituerit, eiusque fidei cõmiserit, vt totam hereditatem Sempronio restitueret: & filius cum suspectam sibi hereditatem diceret, iussu prætoris adierit eam, & Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitæ dabitur, perinde ac si non filius, sed is cui hereditas restituta est, liberto heres exstitisset.* ¶ *Item cum filius hereditatem liberti patris omiserit, & coheres eius totius hereditatis onus susceperit: danda erit patrono bonorum possessio. vtroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.* 4 5

XXI. IDEM libro vicensimosexto Digestorum.

Ex

EX tribus patronis vno cessante bonorum possessionem petere, duo æquas partes habebunt.

XXII. MARCIANVS libro primo Institutionum.

SI filiusfamilias miles manumittat: secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro vicensimoseptimo digestorum probat, patris libertum faciet. sed quamdiu, inquit, viuit, præfertur filius in bona eius patri. sed Diuus Hadrianus Flauio Apro rescripsit, suum libertum eum facere, non patris.

XXIII. IVLIANVS libro vicensimoseptimo Digestorum.

SI libertus præterito patrono extraneũ instituerit heredem, & patronus antequam contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem se dederit, deinde scriptus omiserit hereditatem: patronus totorum bonorum liberti possessionem vt legitimus petere potest.

1 *¶ Si libertus intestato decesserit, relictus patroni filio & ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur quandiu filius esset: quia proximum quemque ad hereditatem liberti vocari manifestum est. si autem ex duobus patronis alter vnum filium, alter duos reliquisset: dixi viriles inter eos partes fieri.*

XXIIII. IDEM libro sexagensimoquinto Digestorum.

COmmuni liberto, si ex duobus patronis alter iusiurandum exegerit, ne uxorem ducat: vel viuo liberto decesserit: [a] is qui extra hanc culpam fuerit, vel superuixerit: partis vtrique debitæ bonorum possessionem solus habebit.

[a] Ita hîc dispunximus, & gemina puncta addidimus, quæ perperam in editione Florẽ. erãt omissa.

XXV. IDEM libro primo ad Vrseium Ferocem.

QVamdiu patrono bonorũ possessio partis debitæ dari potest, exceptio debitoribus datur aduersus heredem petentem SI NON IN EA CAVSA SIT PATRONVS, VT BONORVM POSSESSIONEM PRO PARTE DEBITA CONTRA TABVLAS PETERE POSSIT.

XXVI. AFRICANVS libro secundo Quæstionum.

LIberto octoginta habenti fundus quadraginta legatus est. is die cedente legati decessit extraneo herede instituto. respondit, posse patronum partem debitam vindicare. nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum: [b] cum hereditas eius propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum, nec ne. nam & si de lege Falcidia quæratur, tale legatum, quamuis repudiatum, in quadrantem hereditatis imputatur

[b] Quid hodie sit centenarius libertus Iustin. definit Inst. de succ. libertor.

tatur legatariis.

XXVII. IDEM libro quarto Quæstionum.

VIuo filio si nepos exheredatur, nocebit ei exheredatio ad bona libertorum auitorum.

XXVIII. FLORENTINVS libro decimo Institutionum.

SI in libertinum animaduersum erit, patronis eius ius quod in bonis eius habituri essent, si is, in quem animaduersum est, sua morte decessisset, eripiendum non est. sed reliquam partem bonorum, quæ ad manumissorem iure ciuili non pertineat, fisco esse vindicandam placet. Eadem seruantur in bonis eorum qui metu accusationis mortem sibi consciBerint, aut fugerint, quæ in damnatorum bonis constituta sunt.

XXVIIII. MARCIANVS libro nono Institutionum.

QVi ex causa fideicommissi manumittitur, est quidem libertus manumissoris, & tam contra tabulas, quàm ab intestato ad bona eius venire potest quasi "patronus. sed operas ei imponere non potest, "nec impositas ab eo petere. sed si defunctus fi-"lio suo legauit seruum, & rogauit vt eum ma-"numittat, ea mente vt plenum ius patroni ha-"beat: defendendum est † postea eum operas iure imponere.

Repetitur i. de oper. libert.

† posse

XXX. GAIVS libro ſecundo ad edictum prætoris vrbani titulo de liberali cauſa.

SI quis libertum paternum in ſeruitutem ea voluntate petierit, vt cauſam euictionis ſibi conſeruet: non amittit beneficium bonorum poſſeßionis.

XXXI. MARCELLVS libro nono Digeſtorum.

PAtrono libertus fundũ, quem ab eo alienum emerat, legauit. & conſtituit patronus ad ſe pertinere legatum. contra tabulas bonorum poſſeßionem accipere non poteſt, & ſi nihil profecit ei legatum, quia alienam rem legauerit ei libertus. quia patronus ipſe eum liberto vendiderat.

XXXII. IDEM libro decimo Digeſtorum.

SI libertus meus in ſeruitutem redactus, poſtea ab alio liberatus eſt, & eius cœperit eſſe libertus: præfertur mihi in contra tabulas bonorum poſſeßione, qui eum manumiſit.

XXXIII. MODESTINVS libro ſingulari de Manumiſſionibus.

SI patronus non aluerit libertum, lex Aelia Sentia adimit eius libertatis cauſa impoſita, tam ei, quàm ipſi ad quem ea res pertinet. item hereditatem ipſi, & liberis eius, niſi heres inſtitutus ſit. & bonorum poſſeßionem, præter quam ſecundum tabulas.

XXXIIII. IAVOLENVS libro tertio ex Caſſio.

Si lib

SI libertus cum duos patronos haberet, alterum præteriit, alterum ex semisse fecit heredem, & alteri extraneo semissem dereliquit: scriptus quidem patronus debitam sibi partem immunem habet. de cetera autem parte patroni, quæ supra debitum ei relicta est, & de semisse extraneo relicto, alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

XXXV. IDEM lib. tertio Epistularum.

A Liberto suo herede Seius vsumfructum fundi Mæuio legauit. is libertus Mæuio herede relicto decessit. quæro, cum contra tabulas testamenti petierit filius Seij aduersus Mæuium: vtrum deducto vsufructu pars debita ei fundi restituenda sit, an solida: quia eorum bonorum acceperit possessionem, quæ liberti cum moreretur fuerũt. respondit, vsumfructum in causam pristinam restituendum puto. optimũ itaq; erit arbitrum postulare, vt arbitrio eius vsusfructus in integrũ restituatur.

cc. l. 17. s. quib. mo. vsusfruc. amit.

XXXVI. IDEM libro octauo Epistularum.

LIbertus qui soluendo non erat, præterito patrono extrarios relinquit heredes. quæro, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem. respondit, cum à scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest:

quia soluendo hereditas est, quæ inueniat heredem. & sanè absurdum est, ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum computatione, non iudicio ipsius patroni æstimari, auferrique patrono quod medicum vindicaturus est. multi enim casus interuenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamuis æris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonij eius excedat. veluti si prædia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum patroni sepulchra sint, & magni æstimat patronus bonorum possessione iura pro parte ea ad se pertinere. vel aliquid mancipium, quod non pretio, sed affectu sit æstimandum. non ergo ideo minus habere debet ius petendæ bonorum possessionis, qui animo potius quàm aliorum computatione bona liberti æstimat: cum eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quòd & heredem habeat & bonorum possessorem.

XXXVII. VLPIANVS libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam.

IVlianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertæ reuendiderit, filium eius à bonorum possessione summoueri. scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat, quotiens pater eius donum, munus, operas liberto reuendiderit. planè si

patroni

patroni filius libertatis causa imposita reuendiderit, nihilo minus † familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait. quia filius reuendendo libertatis causa imposita fratrem suum non summouet. ¶ *Si libertus heredem scripserit, isque prius quàm de familia quęstionem haberet, adierit hereditatem: patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti, Iulianus ait. debuit enim & patronus liberti necem vindicare. quod & in patrona erit dicendum.*

† filiam

XXXVIII. TERENTIVS CLEMENS libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

Q*Væritur an filio exheredato etiam nepotes ex eo à bonorum possessione liberti excludantur. quod vtique sic dirimendum est, vt viuo filio, donec in potestate eius liberi manent, non admittantur ad bonorum possessionem. ne qui suo nomine à bonorum possessione summouentur, per alios eam consequantur. sin autem emancipati à patre fuerint, vel alio modo sui iuris effecti: sine aliquo impedimento ad bonorum possessionem admittantur.* ¶ *Si filius liberti omiserit patris sui hereditatem, hoc patrono proficiet.*

XXXVIIII. IDEM libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

P*Atroni filia si in adoptiua familia sit, ad bona libertorum paternorum admittitur.*

XL. IDEM libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

SI pater exheredato filio ita cauit, vt ius in libertum saluum ei esset: nihil ei ad hanc rem nocet exheredatio.

XLI. PAPINIANVS libro duodecimo Quæstionum.

SI libertus patrono, quod ad debitam portionem attinet, satisfaciat, inuito tamẽ aliquid extorquere conetur: quid statuendum est, quæritur. quid enim si ex parte debita instituto decem præterea legentur, & rogetur seruum proprium, qui sit decem, vel minoris pretij, manumittere? iniquum est, & legatum velle percipere, & libertatem seruo non dare. sed parte debita accepta, & legato temperare, & libertatem imponere non cogi: ne seruum fortè de se male meritũ cogatur manumittere. quid ergo si solo eodem herede instituto, idem libertus petierit? si substitutum habebit, æquè decreti remedium poterit procedere, vt accepta debita portione cetera pars ad substitutũ perueniat: ita vt si fortè seruus redimi potuisset, præstaretur libertas. cessante verò substitutione, patronum hereditatem liberti amplectentem prætor qui de fideicommisso cognoscit, libertatem seruo eum imponere cogat.

XLII. IDEM libro tertiodecimo Quæstionum.

Filius

Filius qui patri heres exstitit, fratrẽ exheredatum adrogauit: atque ita herede eo relicto defunctus est. bonorum possessione libertum patris naturalis exheredatus non habebit. nam cui non exheredato* talis adoptio noceret, nocere debet exheredato. quoniã pœna, quæ legibus aut edicto irrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. Paulus notat: ei qui alio iure venit, quàm eo quod amisit, non nocet id quod perdidit, sed prodest quod habet. sic dictum est, patrono eodemque patronæ filio non obesse, quòd quasi patronus deliquit, si vt patronæ filius venire possit. ¶ Papinianus: Castrensium bonorum Titium libertus fecit heredem, ceterorum alium. adita est à Titio hereditas. magis nobis placebat, nondum patronum possessionem contra tabulas petere posse. verùm illa quæstio interuenit, an omittente eo qui reliqua bona accepit, perinde Titio adcrescant, ac si partes eiusdem hereditatis accepissent. verius mihi videtur, intestati iure deferri bona cetera. Titius igitur heres non poterit inuitare manumissorem, cum Titio nihil auferatur: nec bonis ceteris, quæ nondum ad causam testamenti pertinent. ¶ Cum filius liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat, an patronus defuncti possessionẽ accipere possit, quæsitum est. & sine dubio qui sequentis gradus sunt,

In vulg. edit. est lex Si filius.

* Quidam cõtra fidẽ omniũ librorũ emendant, cui non adrogato talis exheredatio noceret, nocere debet adrogato.

1

2

sunt, non admituntur interim. cum enim præcedit alia possessio, qui sequitur, accipere non potest. planè si contra eum, qui subiectus dicitur, fuerit iudicatum: data non intellegitur. sed & in patrono pendente controuersia idem erit dicendum. planè quod ad patroni quoque personam pertinet, differri controuersia debebit. ¶ *Si falsum liberti testamentum ab* 3 *aliis in prouincia dictum, atque ita res per appellationem extracta esset: defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat: filio mulieris seruabit Diuus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel iure intestati, si vixisset, habere potuit.*

XLIII. IDEM libro quartodecimo Quæstionum.

I*Vlianus putat patronum, qui Titio pro parte dimidia herede instituto substitutus, eo deliberante bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei qui adiit hereditatem abstulisse: non magis quàm si sub condicione fuisset institutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, vtrúmue semis ex substitutione in possessionem conuertatur, an Titio adeunte singulis heredibus partes debitæ auferantur.*

XLIIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum.

S*I patronum ex debita portione heredem instituas, & purè roges fundum dare, eiq; sub*

sub condicione tantumdem leges : in condicionem fideicommissum redigitur. erit tamen & hic quod moueat. onerabitur enim patronus satisdatione fideicommissi. sed dicendum est ab eo fideicommissario cauendum, à quo patrono legatum est, vt vndique patronus suum ius habeat imminutum. ¶ 1 *Patronus heres institutus, legato ei seruo per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionem, quamuis seruus clusis tabulis decessit.* ¶ 2 *Si ex bonis, quæ mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate vel legato, seruus tamen post mortem liberti reuersus ab hostibus augeat patrimonium : non potest patronus propterea queri, quòd minus habeat in seruo, quàm haberet, si ex debita portione esset institutus. idem est & in alluuione, cum sit satisfactum ex his bonis, quæ mortis tempore fuerunt. idem est & si pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, vel hereditatis, nunc illis abstinentibus, adcrescat.*

XLV. IDEM libro nono Quæstionum.

SI patronus ex sexta, & seruus eius ex reliqua parte sit heres institutus : nec ex serui portione fideicōmissum debetur. at si seruus dumtaxat heres institutus est, puto nec hic ex

debita

debita portione præstandum.

XLVI. IDEM libro tertio Responsorum.

PAulus respondit, patronus, qui deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

XLVII. IDEM libro vndecimo Responsorum.

PAulus respondit, exheredationem nepotis, quæ non notæ gratia, sed alio consilio adiecta est, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum aui bonorum possessionem petere posit. ¶ Quæro, an si Titia patroni filia iactat Titum patrem suum prius quam moreretur literas ad se fecisse, quibus diceret per libertos suos maleficiis appetitum: easque litteras se secutam post mortem patris libertos accusare: an aliquid ei prodesse posit hæc excusatio. Paulus respondit, eam quæ ex voluntate patris accusauit, non debere repelli à bonorum possessione contra tabulas: quoniam non suum iudicium, sed alienum exsecuta est. ¶ Patroni filius epistulam talem liberto emisit. Sempronius Zoilo liberto suo salutem. Ob merita tua fidemque tuam, quam mihi semper exhibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem. quæro, an patroni filio nihil relinquere debeat. Paulus respondit, eum libertum, de quo quæritur, liberam testamenti fact

1

2

3 *tisfactionem consecutum non videri.* ¶ *Paulus respondit, nepotem etiam post mortem aui conceptum, superstitem liberto bonorum possessionem contra tabulas liberti auiti petere posse, & ad hereditatem legitimam eius admitti. responsum enim Iuliani tantùm ad hereditatem legitimam, item bonorum possessio-*
4 *nem aui petendam pertinere.* ¶ *Paulus respondit, quamuis filij à patre milite præteriti pro exheredatis habeantur: tamen non eousq; silentium patris eis nocere debere, vt & à bonis libertorum auitorum repelli debeant. idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum.*

XLVIII. SCAEVOLA libro secundo Responsorum.

Quæro de eo, qui libertum effracturæ crimine accusauit. respondit, si eiusmodi effracturæ crimine accusatus sit, ex quo, si probaretur, in metallum datus esset: denegandam bonorum possessionem.

XLVIIII. PAVLVS libro tertio Sententiarum.

Liberto per obreptionẽ adrogato, ius suum patronus non amittit.

L. TRYPHONINVS libro septimodecimo Disputationum.

Nihil interest, ipse patronus scriptus heres ex minore parte adierit hereditatem, an seruum suũ scriptum iusserit adire hereditatem quam

quam retinet.nihilo minus enim repulsus erit à contra tabulas bonorũ possessione.si tamen antequam iuberet liberti hereditatem adire, seruum vendiderit, aut manumiserit, & ita ipse nouus libertus aut emptor heredes extiterint: verbis edicti non prohibetur patronus accipere contra tabulas bonorum possessionem. Sed numquid prætor ei denegare possessorias actiones debeat, si fraudem edicto eius facere voluit: vt pretio vberiore percepto, vel tacita pactione etiam hereditatis ex institutione delatæ commodum, & bonorum possessionis contra tabulas haberet? faciliorque suspicio per filium scriptum heredem, quamuis emancipatum adeuntem, liberti hereditatem ipsum patronum habere.cum omnia quæ nostra sunt, liberis nostris ex voto paremus. ¶ Si tamen clusis adhuc tabulis testamenti liberti, cum ignoraret indicium eius patronus, eorum quid, quæ supra scripta sunt, circa institutum subiectum iuri suo fecit: amota fraudis suspicione, suo iure in bonorum possessione contra tabulas vtetur. ¶ Si patronus ex debita portione à liberto scriptus, rogatusque hereditatem restituere, suspectam dixit, & compulsus adire, cum retinere posset, restituerit: non poterit accipere contra tabulas bonorum possessionẽ: & quia adgnouit indicium liberti, & quia spreuit, & quasi damnauit eam possessionem. longe distat ab hoc 1 2

patroni

patroni filius quem libertus adrogauit, & ex minore parte heredem scripsit, cum nemo ex familia patroni alius esset. quamquam enim hic ipso iure, quippe suus, heres deprehendatur: si tamen se non immiscuit hereditati vt patris, sed abstinuit quasi patroni: tamen filius admittendus est ad contra tabulas bono- 3 *rum possessionem.* ¶ *Si debenti patrono certam pecuniam liberationem libertus reliquisset, isque vsus est aduersus heredem petentem debitum doli exceptione, aut acceptilatione liberatus est debito propter legatum: dicendum est, eum non posse accipere contra tabulas bonorum possessionem.*

LI. LABEO libro primo Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI eundem libertum & tu capitis accusasti, & pater tuus manumisit: non poterit tibi eius liberti bonorum possessio ex edicto prætoris dari. Paulus: immo contra accidet, si quem seruum accusaueris, deinde is patris tui fuerit factus, & is postea eum manumisit.

DE LIBERTIS VNIVERSITATIVM.

TIT. III.

In indice titul. additur, De libertis municipum & aliarú vniuersitatium.

VLPIANVS libro quadragensimonono ad Edictum.

MVNICIPIBVS *plenum ius in bonis libertorum, libertarum defertur: hoc est id ius, quod etiam patrono. sed an omnino petere bonorum possessionem possint, dubitatur. mouet enim, quòd consentire nō possunt. sed per alium possunt petita bonorum possessione ipsi adquirere. sed qua ratione senatus censuit, vt restitui eis ex Trebelliano hereditas possit, qua ratione alio senatusconsulto*[a]*, heredibus eis institutis à liberto, adquirere hereditatem permissum est, ita bonorum quoque possessionem petere dicendum est. temporáque bonorum possessionis petendæ cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod & Papinianus respondit.*

[a] Aproniano, l. omnibus. §. ad Trebell. cuius etiam meminit Vlpia. in fragm. titu. 22 §. 5.

DE ADSIGNANDIS LIBERTIS.

TIT. IIII.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Sabinum.

SEnatusconsulto, *quod factum est Claudianis temporibus Velleo Rufo & Osterio Scapula consulibus*[b]*, de adsignandis libertis in hac verba cauetur.* SI QVI DVOS PLVRESVE LIBEROS IVSTIS NVPTIIS QVAESITOS IN POTESTATE HABERET

[b] Suffectis anno vrbis 799.

HABERET, DE LIBERTO LIBERTAVE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS [a] EX LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EAMVE LIBERTAM ESSE VELLET: IS EAVE, QVANDOQVE [b] IS QVI EVM EAMVE MANVMISIT INTER VIVOS VEL TESTAMENTO, IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS SOLAVE PATRONA ESSET, PERINDE ATQVE SI AB EO EAVE LIBERTATEM CONSECVTVS CONSECVTAVE EST. VTIQVE SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT: CETERIS EIVS LIBERIS, QVI MANVMISIT, PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR, AC SI NIHIL DE EO LIBERTO EAVE LIBERTA IS PARENS SIGNIFICASSET. *Quamuis singulari sermone senatusconsultum scriptum est, tamen & pluribus liberis, & plures libertos libertásve posse adsignari, certum est.* ¶ 1 *Is quoque libertus, qui apud hostes est, adsignari potest. Adsignare autem quis potest quibuscumque verbis, vel nutu, vel testamento, vel codicillis, vel viuus. Adimere adsignationem etiam nuda voluntate poterit.* ¶ 2 *Sed & si exheredato filio libertum quis adsignauerit, valet adsignatio. nec nocet ei nota exheredationis, quantum ad ius patronatus. Sed si post adsignationem fue-*

[a] Hoc enim est adsignare l. adsignare. j. de verb. sig.

[b] Anto. August. libr. 3. c. 7.

rit exheredatus, non semper exheredatio adimet adsignationem: nisi hoc animo facta sit. Sed si is cui adsignatus est, repudiauerit: puto verius, quod & Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius. ¶ *Si sit ex patrono filius vnus, ex altero duo; & vni eorum libertus adsignatus est: videndum, quot partes fiant hereditatis liberti. vtrum tres, vt duas habeat is cui adsignatus est, id est suam & fratris: an verò æquales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur. & Iulianus libro septuagesimoquinto scripsit, magis esse, vt bessem hic habeat, qui fratrem excludit. quod verum est quamdiu frater eius viuat, vel admitti potuit ad legitimam hereditatem. ceterum si fuerit capite minutus, æquales partes habebunt.* 3

II. POMPONIVS libro quarto Senatusconsultorum.

SED si is cui adsignassem, decessisset relicto filio & fratre, & alterius patroni filio: semissem habiturum eum nepotem, quem esset filius meus is qui viuit, habiturus, si ego eum libertum non adsignassem.

III. VLPIANVS libro † quintodecimo ad Sabinum.

† *quartodecimo*

IDem erit dicendum, & si is qui filium & nepotem habebat, nepoti libertum adsignauerit: admittetur nepos ad legitimam hereditatem

tatem, licet sit alterius patroni filius. & hoc contingit patrui vita. ceterum si ille non esset, nihil ei prodesset adsignatio ad deminuendum
1 *ius alterius patroni filij. ¶ Posse autem & nepoti adsignari certum est. & præferri filio nepotem adsignatoris constat. vnde quæri poterit, an si filium habeat, & ex eo nepotem, possit quasi duos habeat in potestate, ius senatusconsulti inducere. in qua specie cum placeat etiam ei qui in potestate recasurus est, adsignari: quare non admittimus, cum vtrumque esse in potestate negare non possumus? An autem ad legitimam hereditatem admitti possit hic qui est in potestate, tractari poterit. & cum multi sint casus, quibus & libertum habere, qui in potestate est, possit: cur non hoc quoque admittendum sit, vt per eum pater ad legitimæ hereditatis admittatur emolumentum? quod & Pomponio rectè videtur. habent autem libertos etiam filiifamilias: vtputa si castrensem seruum eorum quis*
2 *manumiserit. ¶ Emancipatos quoque filios eius, cui adsignatus est libertus, habere commodum senatusconsulti puto: non vt ad legitimam hereditatem admittantur: sed ad ea quæ possunt. secundum quod liberto intestato defuncto, quoniam ad legitimam hereditatem admitti nō possunt, vidēdum ne admittatur filius adsignatoris in familia remanēs, an non. & putem*

emancipatos per prætorem præferendos. liberos autem eius, cui adsignatus est, accipere debemus non solùm filios, verumetiam nepotes & neptes, & deinceps descendentes. ¶ *Si quis duobus adsignauerit libertum, & alter in ciuitate esse sine liberis desierit, alter non,* 3

IIII. POMPONIVS libro quarto Senatusconsultorum.

VEL viuus noluerit [a] *ad se hereditatem liberti pertinere,*

[a] Malè quidã legunt, voluerit. Augúst. lib. 4. cap. vlt.

V. VLPIANVS libro quartodecimo ad Sabinum.

VTrum portio eius qui in ciuitate esse desiit, vel repudiauit, in familiam redeat: an verò ei potius adcrescat, in cuius persona durat adsignatio? & Iulianus libro septuagensimo quinto scripsit, adsignationem in huius solius persona locum habere, & solum admittendum. quod est verum. Quòd si non [a] *sine liberis decesserit, an cum viuo admittantur? & putat adhuc solum admittendum. Defuncto autem eo, liberos alterius succedere: non in familiam libertum redire. sed si ex duobus istis alter filios, alter nepotes reliquerit: an simul ad legitimam hereditatem admittantur? & puto ordinem inter eos faciendum.*

[a] Sic Flor. vulg. editio nõ habet negationem, malè. Anto. Augu. libr. 4. ca. vlti. ego in omnimanuscr. reperi negationẽ.

VI. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

SI seruus liber esse iussus fuerit, & filio legatus, deinde viuus testator eũ manumiser

ferit: ad filiũ libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est, sive expressum est, vel certè intellexit non quasi seruum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.

VII. SCAEVOLA libro secundo Regularum.

ADsignare & purè, & sub condicione, & per epistulam, vel testationem, vel chirographum possumus. quia adsignatio liberti neque quasi legatum neque quasi fideicommissum percipitur. denique nec fideicommisso onerari potest.

VIII. MODESTINVS libro septimo Differentiarum.

LIberi patroni quamquã & ipsi in plerisque causis manumissoris iure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare non potuerunt: etiam si eis à parente fuerit adsignatus. idque & Iulianus & Marcellus probant.

VIIII. IDEM libro nono Pandectarum.

VTrum ei tantùm qui in potestate sit, an etiam emancipato filio adsignare libertum patronus possit, si modo non pauciores quàm duos praeterea in potestate habeat, dubitari solet. & magis est posse.

X. TERENTIVS CLEMENS libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

SVB condicione vel in diem liberto adsignato, interim pendente die vel condi-

cione, omnia perinde obseruabuntur, ac si adsignatus non esset. itaque mortuo eo interim ad omnes liberos hereditas, & bonorum possessio pertinebit. ¶ *Si vni purè, alij sub condicione libertus adsignatus sit: eum, cui pure adsignatus sit, pendente condicione solum patroni ius habere, dicendum est.* 1

XI. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum.

Alimentorum causa libertos filiis adtributos, filiis adsignatos non videri, respondi. cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur saluo iure communi.

XII. POMPONIVS libro duodecimo Epistularum.

Si ex duobus patronis alter eorum filio suo libertum adsignauerit, non obstat, quo minus alter patronos ius solidum suum haberet.

XIII. IDEM libro quarto Senatusconsultorum.

Testamento potest quis & seruum manumittere, & eundem vt libertum adsignare. De liberis qui sunt in potestate, senatus locutus est. ergo de postumis nihil hoc senatusconsulto prouisum est. magis tamen puto etiam postumos contineri. ¶ *Quod inquit senatus*, SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, *eum significat, qui in perpetuum in ciuitate esse desierit: non* 1

etiam

etiam si quis ab hostibus captus reuerti possit.
2 ¶ *Ex die quoque certa adsignari potest. sed vsque in diem certum vix potest. nam ipse senatus huic negotio finem præposuit.*

SI QVID IN FRAVDEM PATRONI FACTVM SIT.

TIT. V.

VLPIANVS libro quadragensimoquarto ad Edictum,

SI QVID *dolo malo liberti factũ esse dicetur, siue testamento facto, siue intestato libertus decesserit, quo minus quàm pars debita bonorum ad eorum quem perueniat, qui contra tabulas bononum possessionem accipere possunt: cognoscit prætor, & operam dat, ne ea res ei fraudi sit.* 1 ¶ *Si alienatio dolo malo facta sit, non quærimus, vtrum mortis causa facta sit, an non sit. omni enim modo reuocatur. si verò non sit dolo malo facta, sed aliàs: tunc actori probandum erit, mortis causa factam alienationem. si enim proponas mortis causa factam alienationem, non requirimus, vtrum dolo malo facta sit, an non sit. sufficit enim docere, mortis causa factam. nec immeritò: mortis causa enim donationes comparantur legatis: & sicut in legatis non quærimus, dolo ma-*

lo factum sit, an non sit: ita nec in mortis causa donationibus. quod autem mortis causa filio donatum est, non reuocatur. nam cui liberum fuit legare filio quantum quantum vellet, is donando non videtur fraudasse patronum. omne autem, quodcunque in fraudem patroni gestum est, reuocatur. ¶ *Dolum* 2 *accipere nos oportet eius qui alienauit, non eius cui alienatum est. & ita euenit, vt qui fraudis vel doli conscius non fuit, carere debeat re in fraudem patroni alienata, etsi putauit ingenuum, nec credidit libertinum.* ¶ *Aduersus* 3 *coNpatronum, qui contra tabulas bonorum possessionem omisit, Fauiana non competit, si non plus sit in eo quod donatum est, quàm pars debita patrono. quare si mortis causa ei donatum sit, partem faciet coNpatrono, quemadmodum legatarius patronus facit.* ¶ *Vtrum autem ad ea sola reuocãda Fauiana* 4 *pertinet, quæ quis libertus de bonis deminuit: an etiam ad ea quæ non adquisiit, videndum est. & ait Iulianus libro vicensimosexto digestorum, si hereditatem libertus nõ adierit fraudandi patroni causa, vel legatum reppulerit: Fauianam cessare. quod mihi videtur verum. quamuis enim legatum retro nostrum sit, nisi repudietur: attamen cum repudiatur, retro nostrum non fuisse, palam est. In ceteris quoque liberalitatibus, quas non admisit*

misit is libertus, cui quis donatum voluit, idem erit probandum, Fabianam cessare. sufficit enim patrono si nihil de suo in necem eius libertus alienauit: non si non adquisiit. proinde etsi cum sub condicione ei legatum esset, id egit, ne condicio existeret: vel si sub condicione stipulatus fuerit, maluit deficere condicio-
5 nem: dicendum est Fauianam cessare. ¶ Quid si in lite vinci voluit? si quidem condemnatus est data opera, vel in iure confessus: dicendum erit Fauianam locum habere. quòd si noluit optinere, cum peteret: hic videndum. & puto hunc deminuisse de patrimonio. actionem enim bonis deminuit, quemadmodum si passus esset actionis diem abire. sed si, puta, querellam inofficiosi, quam potuit, vel quam aliam, fortè iniuriarum, vel similem, instituere noluit: non potest patronus ob eam rem Fauia-
6 na experiri. ¶ At si transegit in fraudem patroni, poterit patronus Fauiana vti. sed si libertus filiam dotauit, hoc ipso quòd dotauit, non videtur fraudare patronum: quia pietas pa-
7 tris non est reprehendenda. ¶ Si pluribus in fraudem libertus donauerit, vel pluribus mortis causa: æqualiter patronus aduersus omnes in partem sibi debitam, siue Fauiana siue Cal-
8 uisiana experietur. ¶ Si quis in fraudem patronorum rem vendiderit, vel locauerit, vel permutauerit: quale sit arbitrium iudicis, videamus

videamus. & in re quidem distracta deferri condicio debet emptori, vtrum malit rem emptam habere iusto pretio, an verò à re discedere pretio recepto. neque omnimodo rescindere debemus venditionem, quasi libertus ius vendendi non habuerit: nec fraudemus pretio emptorem: maximè cum de dolo eius non disputetur, sed de dolo liberti. ¶ *Sed si emerit in fraudem patroni libertus, æque dicendum si magno emit, in pretio releuandum patronum, cõdicione non ipsi delata, an velit ab emptione discedere: sed venditori vtrum malit de pretio remittere, an potius rem quam vẽdidit, recipere persoluto pretio. & in permutatione, & in locatione & conductione similiter idẽ obseruabimus.* 9

¶ *Sed si rem quidem bona fide vendiderit, & sine vlla gratia libertus; pretium autem acceptum alij donauit: videndum erit, quis Fauiana inquietetur: vtrum qui rem emit, an verò is qui pretium dono accepit. & Pomponius libro octagensimotertio rectè scripsit, emptorem non esse inquietandum. fraus enim patrono in pretio facta est. eum igitur qui pretium dono accepit, Fauiana conueniẽdum. Et aliàs videamus, si dicat patronus rem quidem iusto pretio venisse, verumtamen hoc interesse sua non esse venundatam, inque hoc esse fraudem, quòd venerit possessio, in quam habet patronus affectionem * vel opportunitatis, * vel vicinitatis, * vel* 10

*Erasmus prouerb. Aliquid mali propter vicinum malum.

cæli,

cæli, vel quòd illic educatus sit, vel parentes sepulti: an debeat audiri volens reuocare. sed nullo pacto erit audiendus. fraus enim in damno accipitur pecuniario. Sed si fortè & res vilius distracta sit, & pretium alij donatum: vterque Fauiano iudicio conuenietur, & qui vili emit, & qui pecuniam accepit muneri. is tamen qui emit, si malit rem restituere: nõ aliàs restituet, quàm si pretiũ quod numerauit recipiat. Quid ergo si delegatus emptor soluit ei cui donavat libertus: an nihilo minus reciperaret? & magis est vt reciperare debeat, licet pretium ad aliũ peruenit, qui soluendo non est. nam & si acceptum pretium libertus prodegisset, diceremus nihilo minus eum qui dedit, recipere debere, si velit ab emptione discedere.

11 ¶ *Si mutuam pecuniã libertus in fraudẽ patroni acceperit, an Fauiana locum habeat, videamus: & quod remedium in hoc est. accepit mutuam: si quod accepit, donauit, conuenit eum patronus, cui donauit libertus. sed accepit, & prodegit: non debet perdere qui mutuum dedit. nec ei imputari, cur dedit. planè si non accepit, & spopondit stipulanti: erit Fauianæ locus.*

12 ¶ *Si fideiussit apud me libertus, vel rem suam pro alio pignori dedit in necem patroni: an Fauiana locum habeat, videamus. & nunquid cum damno meo non debeat patrono subueniri. neque enim donauit aliquid mihi, si pro aliquo interuenit, qui*

qui non fuit soluendo. eoque iure vtimur. igitur creditor non poterit Fauiana conueniri. debitor poterit quidem, sed potest & mandati. planè si deficiat mandati actio, quia donationis causa interuenit: erit Fauianæ locus. sed & si mandator extitit pro aliquo libertus, idem erit prorsum. ¶ Quamuis autem in partem 13 *Fauiana competat, attamen in his quæ diuidi non possunt, in solidum competit: vtputa in seruitute. ¶ Si seruo meo vel filiofamilias libertus* 14 *in fraudem patroni quid dederit: an aduersus me iudicium Fauianum competat, videamus. & mihi videtur sufficere aduersus me, patrémque. arbitrioque iudicis contineri, tam id quod in rem versum est, cōdemnandi, quàm id quod in peculio. Sed si iussu patris contractum cum filio est, pater vtique tenebitur. ¶ Si cum seruo* 15 *in fraudem patroni libertus contraxerit, isque fuerit manumissus: an Fauiana teneatur, quæritur. & cum dixerimus dolum tantùm liberti spectandum, non etiam eius cum quo contraxit: potest manumissus iste Fauiana non teneri. Item quæri potest, manumisso vel mortuo vel alienato seruo, an intra annum agendum sit. & ait Pomponius, agendum. ¶ Hæc actio* 16 *in personam est, non in rem. & in heredem cōpetit, & in ceteros successores, & heredi, & ceteris successoribus patroni. & non est hereditaria, id est ex bonis liberti, sed propria patroni.*

¶ *Si*

17 ¶ *Si libertus in fraudem patroni aliquid dederit, dein defuncto patrono viuo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti: an Fabiana vti possit ad reuocanda ea quæ sunt alienata? & est verum, quod & Pomponius probat libro octagensimotertio, item Papinianus libro quartodecimo quæstionum, competere ei Fauianam. sufficere enim quòd in fraudem patronatus factum sit. magis enim fraudem rei, non personæ accipimus.*

18 ¶ *In hanc actionem etiam fructus veniunt, qui sunt post litem contestatam percepti.*

II. MARCIANVS libro tertio Regularum.

IN Fauiana & Caluisiana actione rectè dicetur, etiam præteritos fructus venire, quatenus prætor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

III. VLPIANVS libro quadragensimoquarto ad Edictum.

SI patronus heres institutus ex debita parte adierit hereditatē, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse: videamus, an succurri ignorantiæ eius debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. & Papinianus libro quartodecimo quæstionum respondit, in eadem causa manere ea quæ alienata sunt: idcircoque patronum sibi imputare debere, qui cum

cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea quæ alienata, vel mortis causa donata sunt, non fecit. ¶ *Hæc actio in perpetuum datur: quia habet rei persecutionem.* 1 *Patronum ex asse heredem institutum, volentem Fauiana actione vti, prætor admittit: quia erat iniquum excludi eum à Fauiana, quia non sponte adiit hereditatem: sed quia bonorum possessionem contra tabulas petere non potuit.* ¶ *Si intestatus libertus decesserit, patronus adeundo hereditatem eius reuocat per Caluisianam actionem ea quæ alienata sunt dolo malo, quo minus pars ex testamento debita bonorum liberti ad patronum, liberósve eius perueniret. idque est, siue petita sit à patrono ab intestato bonorum possessio, siue non sit.* 2 ¶ *Si plures sint patronæ & patroni, singuli virilem tantùm reuocabunt vel Caluisiana.* 3 ¶ *Si libertus intestatus decesserit, relicta patrono debita portione, aut aliquo amplius, aliquid etiam alienauerit: Papinianus libro quartodecimo quæstionum scribit, nihil esse reuocandum. nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat: præterea donando, nihil videtur, in fraudem facere.* 4

IIII. IDEM libro quadragensimotertio ad Edictum.

Quod

*Q*Vodcumque dolo malo liberti alienatum est, Fauiana actione reuocatur. & si plures patroni sint, omnes vnam partem habebunt. sed si viriles non petent, portio ceteris adcrescet. quod in patronis dixi, & in liberis patroni est. sed non simul venient, sed patronis deficientibus.*

V. PAVLVS libro quadragensimosecundo ad Edictum.

*T*Enetur FABIANA actione tam is qui accepit ipse, quàm qui iussit alij dari id quod ipsi donabatur. In actione Fauiana si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iurauerit.*

VI. IVLIANVS libro vicensimosexto Digestorum.

*S*I libertus cum fraudare patronum vellet, filiofamilias contra senatusconsultum pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Fauiana: quia libertus donasse magis in hunc casum intellegendus est in fraudem patroni, quàm contra senatusconsultum credidisse.*

VII. SCAEVOLA libro quinto Quæstionum.

*E*Rgo si senatusconsultum locum non habet, cessat Fauiana cum exigi possit.*

VIII. IVLIANVS libro vicensimosexto Digestorum.

*S*Ed si minori quàm vigintiquinque annis natu filiofamilias crediderit, causa cogni-*

ta ei succurri debet.

VIIII. IDEM libro sexagensimoquarto
Digestorum.

VIuus libertus donare bene merentibus amicis potest. legare verò nec bene merentibus amicis potest, qui patroni partem minuat.

X. AFRICANVS libro primo
Quæstionum.

SI id quod à liberto in fraudem alienatum est, non extet, actio patroni cessat: quemadmodum si pecuniam in fraudem abiecisset. aut etiam si is qui mortis causa à liberto accepisset, eam rem vendidisset: & bonæ fidei emptor eam vsucepisset.

XI. PAVLVS libro tertio ad legem
Aeliam Sentiam.

NOn videtur patronus fraudari eo, quod consentit. sic & quod volente patrono libertus donauerit, nō poterit Fauiana reuocari.

XII. IAVOLENVS libro tertio
Epistularum.

LIbertus cum fraudandi patroni causa fundum Seio tradere vellet, Seius Titio mandauit vt eum accipiat, ita vt inter Seium & Titium mandatum contrahatur. quæro, post mortem liberti patronus vtrum cum Seio dumtaxat, qui mandauit, actionem habet: an cum Titio qui fundum retinet: an cum quo velit, agere posit. respondit, in eum, cui donatio

quæsita

quæsita est, ita tamen si ad illum res peruenerit, actio datur. cũ omne negotiũ, quod eius voluntate gestũ sit, in condemnationẽ eius conferatur. nec potest videri id præstaturus quod alius possidet: cum actione mãdati consequi rẽ possit, ita vt aut ipse patrono restituat, aut eũ, cum quo mandatũ contraxit, restituere cogat. quid enim dicemus IS qui in re interpositus est nihil dolo fecit? nõ dubitabimus, quin omnimodo cũ eo agi non possit. quid enim? nõ potest videri dolo fecisse, qui fidẽ suã amico cõmodauit, qua alij quàm sibi ex liberti fraude adquisiit.

XIII. PAVLVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

COnstitutione Diui Pij cauetur de impubere adoptando, vt ex bonis, quæ mortis tempore illius qui adoptauit fuerunt, pars quarta ad eum pertineat qui adoptatus est. sed & bona ei, quæ adquisiit patri, restitui iussit.[a] si causa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit. si quid itaq; in fraudem eius alienatũ fuerit, quasi per Caluisianam vel Fauianam actionem reuocandum est.

[a] Inst. de adopt. §. cum autẽ impubes

[b] Nũc incipit tractatus bonorũ possessionũ ab intestato.

[c] lib. 45. βασιλ. tit. 1.

[b]SI TABVLAE TESTAMENTI NVLLAE EXTABVNT vnde liberi.

TIT. VI.[c]

VLPIANVS libro quadragensimoquarto ad Edictum.

Posteaquam prætor locutus est de bonorum possessione eius qui testatus est, transitum fecit ad intestatos, eum ordinem secutus, quem & lex duodecim tabularum secuta est. fuit enim ordinarium, ante de iudiciis testantium, dein sic de successione ab intestato loqui. sed successionem ab intestato in plures partes diuisit. fecit enim gradus varios: primum liberorum, secundum legitimorum, tertium cognatorum, deinde viri & vxoris. ¶ *Ita autem ab intestato potest competere bonorum possessio, si neque secundum tabulas, neque contra tabulas bonorũ possessio agnita sit. planè si tempora quidem petendæ bonorum possessionis ex testamento largiebantur, verumtamẽ repudiata est bonorum possessio: dicendum erit ab intestato bonorum possessionem iam incipere. cum enim is qui repudiaBit, petere bonorum possessionem non potest post repudiationem: consequens erit, vt ab intestato posse peti incipiat. sed & si ex Carboniano edicto bonorum possessio data sit: magis est, vt dicere debeamus, ab intestato nihilo minus posse peti. vt enim suo loco ostendimus, non impedit bonorum possessionem edictalem Carboniana bonorum possessio.* ¶ *Rectè autem prætor à liberis initium fecit ab intestato successionibus.*

Margin: &c.l. 82. ſ. de her. inſt. — 1 — 2

nibus. vt sicuti contra tabulas ipsis defert, ita
3 *& ab intestato ipsos vocet.¶ Liberos autẽ acci pere debemus, quos ad contra tabulas bonorum possessionem admittendos diximus. tam naturales quàm adoptiuos. sed adoptiuos hactenus admittimus, si fuerint in potestate. ceterum si sui iuris fuerint, ad bonorum possessionem non inuitãtur: quia adoptionis iura dissoluta sunt emãcipatione.*
4 *¶ Si quis filium suum emancipatum in locum nepotis adoptauit, & emancipauit, cum haberet & nepotem ex eo: quæsitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa impediat nepotem. sed cum soleat emancipato patri iungi nepos, quis non dicat, etsi adoptatus sit & quasi filius, nihilo minus filio suo eum non obstare? quia quasi filius adoptiuus est in potestate, non quasi naturalis?*
5 *¶ Si heres institutus non habeat volũtatem, vel quia incisæ sunt tabulæ, vel quia cancellatæ, vel quia alia ratione voluntatem testator mutauit, voluitque intestato decedere: dicendum est, ab intestato rem habituros eos qui bonorum possessionem acceperunt.*
6 *¶ Si emancipatus filius exheres fuerit, is autem qui in potestate fuerat, præteritus: emancipatum petentem ab intestato bonorum possessionem vnde liberi, tueri debet prætor vsque ad partem dimidiam, perinde atque si nullas tabulas pater reliquisset.*

II. IVLIANVS libro vicensimoseptimo Digestorum.

EMancipatus præteritus si contra tabulas bonorum possessionem non acceperit, & scripti heredes adierint hereditatem: sua culpa amittit paternam hereditatem. nam quamuis secundum tabulas bonorū possessio petita non fuerit, non tamen eum prætor tuetur, vt bonorum possessionem accipiat vnde liberi. nam & patronum præteritū, si non petat contra tabulas bonorum possessionem ex illa parte edicti, vnde legitimi vocantur: non solet tueri prætor aduersus scriptos heredes.

III. VLPIANVS libro octauo ad Sabinum.

Ec.l.2.§.de iniust. rupto.l. vlt. C.de test. l.21. ibid. Nou.107.

BOnorum possessio potest peti ab intestato, si certum sit tabulas non extare septem testium signis signatas.

IIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

* videtur legēdum etiam.

LIberi & capite minuti per edictum prætoris ad bonorum possessionem vocantur parentium: nisi si adoptiui fuerint. hi enim & liberorum nomē amittunt post emancipationē. sed si naturales emācipati & adoptati, iterum emancipati sint: habent ius naturale liberorū.*

V. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

Verba Prætoris.

SI quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, de cuius bonis agitur, cum is moritur, non fuerit:

» fuerit: ei liberisque, quos in eiusdem familia
» habebit, si ad eos hereditas suo nomine perti-
» nebit, neq; nominatim exheredes scripti erunt,
» bonorum possessio eius partis datur, quae ad
» eum pertineret, si in potestate permansisset. ita
» vt ex ea parte dimidiam habeat, reliquum
» liberi eius, hisque dumtaxat bona sua confe-
1 rat. ¶ Sed & si filium & nepotem ex eo pa-
ter emancipauerit, filius solus veniet ad bono-
rum possessionem, quamuis capitis deminutio
per edictum nulli obstet. quin etiam hi quoque
qui in potestate numquam fuerunt, nec sui he-
redis locum obtinuerunt, vocantur ad bonorum
possessionem parentium. nam si filius emanci-
patus reliquerit in potestate aui nepotem, da-
bitur ei qui in potestate relictus sit, patris emã-
cipati bonorum possessio. & si post emancipa-
tionem procreauerit, ita nato dabitur aui bo-
norum possessio, scilicet non obstante ei patre
2 suo. ¶ Si filius emancipatus non petierit bo-
norum possessionem: ita integra sunt omnia
nepotibus, atque si filius non fuisset: vt quod
filius habiturus esset petita bonorum posses-
sione, hoc nepotibus ex eo solis, non etiam re-
liquis adcrescat.

VI. VLPIANVS libro trigensimo-
nono ad Edictum.

SI pater filium emancipauerit, nepotem
retinuerit, deinde filius decesserit: & rei

æquitas & causa edicti, quo de bonorum possessione liberis danda cauetur, efficit vt eius ratio habeatur, & bonorum possessio intestatò patris detur. vt tamen bona sorori, quæ necessaria heres patri extitit, conferre cogatur auus, qui per eum bonorum possessionis emolumentum adquisiturus [a] *est. nisi fortè auus iste nullum ex his fructum adquirere vult, paratusque est de potestate nepotem demittere, vt ad emancipatum emolumentum omne bonorum possessionis perueniat. nec idcirco soror, quæ patri heres extitit, iustè queri poterit, quòd eo facto à collationis commodo excluditur. cum auo quandoque intestato defuncto, ad bona eius simul cùm fratre possit venire.*

[a] Hoc tollitur per Nou. 118. §. 5.

VII. PAPINIANVS libro vicensimonono Quæstionum.

S*Cripto herede deliberante filius exheredatus mortem obiit: atque ita scriptus heres omisit hereditatem. nepos ex illo filio susceptus auo suus heres erit. neque pater videbitur obstitisse, cuius post mortem legitima defertur hereditas. nec dici potest heredem, sed non suum nepotem fore, quòd proximum gradum numquam tenuerit: cum & ipse fuerit in potestate, neque pater eum in hac successione præuenerit. & alioquin si non suus heres est, quo iure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? ceterum etsi non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex*

testam

testamento hereditas à scripto herede filio mortuo. quarè qui non obstat iure intestati, iure testati videbitur obstitisse. ¶ *Non sic parentibus liberorum, vt liberis parentium debetur hereditas. parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturæ simul & parentium commune votum.*

VIII. IDEM libro sexto Responsorum.

Filiusfamilias vt proximus cognatus patre consentiente possessionem adgnouit. quamuis per condicionem testamento datam, quòd in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus: tamen vtiliter possessionem adgnouisse videbitur. nec in edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundum tabulas non adgnouit: cum inde rem habere non poterit, nec in filij potestate condicio fuerit, nec facilè pater emacipare filium cogi poterit.

VIIII. PAVLVS libro vndecimo Responsorum.

SI postea quàm filius emancipatus bonorum possessionem patris petit, statum suum mutauit: nihil obesse ei, quo minus id quod adquisiit, retineat. quòd si prius condicionem suam mutauit, bonorum possessionem eum petere non posse.

VNDE LEGITIMI.

TIT. VII.

IVLIANVS libro vicensimo* septimo* Digestorum,

Haec verba edicti, TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, *παρατατικῶς*[a] *& cum quodam temporis spatio accipiuntur* [*non ad mortis testatoris tempus referuntur:*] *sed ad id, quo bonorum possessio peteretur. & ideo legitimum heredem, si capite deminutus esset, ab hac bonorum possessione summoueri palam est.*

[a] i. cũ tractu & extensione tẽporis. Inclusa sunt addita Florentię ad marginem ab eodem librario, aut nõ minus antiquario, quę causa fuit librariis recentioribus id trãscribentibus errandi. Aug. lib. 3. c. 3.

II. VLPIANVS libro quadragensimo sexto ad Edictum.

SI repudiauerint sui ab intestato bonorum possessionem: adhuc dicemus obstare eos legitimis, hoc est his quibus legitima potuit deferri hereditas: idcircó, quia repudiando quasi liberi bonorum possessionem, hanc incipiunt habere quasi legitimi. ¶ Haec autem bonorum possessio non tantùm masculorum defertur, verumetiam feminarum. nec tantùm ingenuorum, verumetiam libertinorum. communis est igitur pluribus. nam & feminae possunt vel consanguineos vel adgnatos habere. item libertini possunt patronos patronasq; habere. nec tantùm masculi

masculi hanc bonorum possessionem accipere possunt: verum etiam feminæ. ¶ Si quis decesserit, de quo incertum est, vtrum paterfamilias an filiusfamilias sit, quia pater eius ab hostibus captus adhuc viuat, vel quòd alia causa suspendebat eius statum, magis est, ne possit peti bonorum eius possessio. quia nondum intestatum eum esse apparet, cum incertum sit, an testari possit. cum igitur cœperit certi status esse, tunc demum petenda est bonorum possessio. non cum certum esse cœperit, intestatum esse: sed cum certum esse cœperit, patremfamilias esse. ¶ Hæc autem bonorum possessio omnem vocat, qui ab intestato potuit esse heres: siue lex duodecim tabularum eum legitimum heredem faciat, siue alia lex senatúsue consultum. Denique mater quæ ex senatusconsulto venit Tertylliano, item qui ex Orphitiano ad legitimam hereditatem admittuntur, hanc bonorum possessionem petere possunt.

III. PAVLVS libro quadragensimotertio ad Edictum.

GEneraliter igitur sciendum est, quotienscunque vel lex vel senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac parte eam peti oportere. cum verò etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte, qua ex legibus, peti debere. sed & ex hac parte poterit.

IIII. IVLIANVS libro vicensimosept imo Digestorum.

SI ex duobus fratribus alter decesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit, & scriptus heres omiserit hereditatem: patruus legitimam hereditatē habebit. nam hæc bonorum possessio TVM QVEM HEREDEM ESSE OPORTET, *ad id tempus refertur, quo primùm ab intestato bonorum possessio peti potuisset.*

V. MODESTINVS lib. tertio Pandectarum

INter adgnatos & cognatos hoc interest, quòd in adgnatis & cognati continentur, in cognatis non vtique & adgnati. verbi gratia, patris frater, id est patruus, & adgnatus est, & cognatus: matris autem frater, id est auunculus, cognatus est, adgnatus non est. ¶ *Quamdiu spes est suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu cōsanguineis locus non est. puta si defuncti vxor prægnas sit, aut defuncti filius apud hostes sit.* 1

VI. HERMOGENIANVS libro tertio Iuris Epitomarum.

NAti post mortem patris, vel post captiuitatem, siue deportationem, sed & hi qui tempore quo capiebatur vel deportabatur pater in potestate fuerunt, ius inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non extiterint, sicuti exheredati.

VNDE

VNDE COGNATI.

TIT. VIII.

VLPIANVS libro quadragensimo-sexto ad Edictum.

Haec bonorum possessio nudam[*] *habet prætoris indulgentiam, neque ex iure ciuili originem habet. nam eos inuitat ad bonorum possessionem, qui iure ciuili ad successionem admitti non possunt, id est cognatos. Cognati autem appellati sunt, quasi ex vno nati, aut, vt Labeo ait, quasi commune nascendi initium habuerint.* 1 ¶ *Pertinet autem hæc lex ad cognationes non seruiles. nec enim facilè vlla seruilis videtur esse cognatio.* 2 ¶ *Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, & ex septimo duas personas, sobrino & sobrina natum & natam.* 3 ¶ *Cognationem facit etiam adoptio. etenim quibus fiet adgnatus hic qui adoptatus est, isdem etiam cognatus fiet. nam vbicumque de cognatis agitur, ibi sic accipiemus, vt etiam adoptione cognati facti contineantur. euenit igitur, vt is qui in adoptionem datus est, tam in familia naturalis patris iura cognationis retineat, quàm in familia adoptiua nanciscatur. sed eorum tantùm cognationem in adoptiua familia nancisetur, quibus fit adgnatus. In naturali autem*

[*] Sic Flo. vulg. edit. perperam habet nō-dum. Ant. Aug. lib. 4. c. vlt.

omnium

omnium retinebit. ¶ *Proximus autem ac-* 4 *cipietur etiam is qui solus est: quamuis propriè proximus ex pluribus dicitur. proximum accipere nos oportet eo tempore, quo bonorum possessio defertur.* ¶ *Si quis igitur proxi-* 5 *mus cognatus, dum heredes scripti deliberant, diem suum obierit: sequens quasi proximus admittetur. hoc est, quicumque fuerit tum deprehensus, proximum locum optinens.* ¶ *Si quis* 6 *proximior cognatus nasci speretur, in ea condicione est, vt dici debeat obstare eum sequentibus. sed vbi natus non est, admittemus eum qui post ventrem proximus videbatur. sed hoc ita demum erit accipiēdum, si hic qui in vtero esse dicitur, viuo eo, de cuius bonorū possessione agitur, fuit conceptus. nam si post mortem, neque obstabit alij, neque ipse admittetur. quia non fuit proximus cognatus ei, quo viuo nondum* † *animax fuerit.* ¶ *Si qua prægnas decesse-* 7 *rit, & vtero exsecto partus sit editus: in ea condicione est partus iste, vt matris suæ accipere bonorum possessionem possit vnde proximi cognati. sed post senatusconsultum Orphitianum. & vnde legitimi petere poterit: quia mortis tempore in vtero fuit.* ¶ *Gradatim autem admit-* 8 *tuntur cognati ad bonorum possessionem: vt, qui sunt primo gradu, omnes simul admittuntur.* ¶ *Si quis apud hostes fuerit mortis tem-* 9 *pore eius, de cuius bonorum possessione quæritur:*

† *animal* Gel. lib. 3. c. 10. Plin. lib. 7. c. 9.

ritur: dicendum est, bonorum possessionem peti ab eo posse.

II. GAIVS libro sextodecimo ad Edictum prouinciale.

HAc parte proconsul naturali æquitate motus omnibus cognatis promittit bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet iure ciuili deficiant. Itaque etiam vulgo quæsiti liberi matris, & mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se, ex hac parte bonorum possessionē petere possunt: quia sunt inuicem sibi cognati. vsque adeo, vt prægnas quoque manumissa si pepererit: & is qui natus est, matri, & mater ipsi, & inter se quoque qui nascuntur, cognati sint.

III. IVLIANVS libro vicensimoseptimo Digestorum.

CApitis deminutione peremuntur cognationes, quæ per adoptionem adquisitæ sunt. igitur si post mortem, verbi gratia, fratris adoptiui intra centēsimum diem adoptiuus frater capite deminutus fuerit: bonorū possessionem accipere non poterit, quæ proximitatis nomine fratris defertur. prætorem enim non solùm mortis tempus, sed etiam id quo bonorum possessio petitur, intueri palàm est.

IIII. VLPIANVS libro sexto Regularum.

SI spurius intestato decesserit, iure consanguinitatis aut adgnationis hereditas eius ad nul

ad nullũ pertinet: quia consanguinitatis, itemq; adgnationis iura à patre oriuntur. proximitatis autem nomine mater eius, aut frater eadem matre natus, bonorum possessionem eius ex edicto petere potest.

V. POMPONIVS lib. quarto ad Sabinum.

LEgitimis capite deminutis non datur bonorum possessio iure heredis legitimi: quia non eadem causa eorum est, quæ liberorum. sed gradu cognatorum rursus vocantur.

VI. VLPIANVS libro quadragensimo-quinto ad Edictum.

COgnatis accusatio nihil obest ad successionem, si accusauerint cognatos suos.

VII. MODESTINVS libro sexto Regularum.

IS qui aliqua ratione seruus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationẽ.

VIII. IDEM libro quartodecimo Responsorum.

MOdestinus respondit, non ideo minus ad auiæ maternæ bona ab intestato nepotes admitti, quòd vulgo quæsiti proponuntur.

VIIII. PAPINIANVS libro sexto Responsorum.

OCtaui gradus adgnato iure legitimi heredis, etsi nõ extiterit heres, possessio defertur. vt proximo autem cognato, quamuis extiterit heres, non defertur. ¶ *Fratris filius pro* 1 *parte*

parte heres institutus, cum patruum surdum esse contenderet, atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionem vt proximus cognatus accepit. ex die mortis temporis haberi rationem placuit. quia verisimile non videbatur, tam coniunctum sanguini defuncti valetudinem ignorasse.

X. SCAEVOLA libro secundo Responsorum.

I*Ntestata reliquit sororem Septiciam diuerso patre natam, & prægnatem matrem ex alio marito. quæro, si mater hereditatem repudiauerit dum adhuc prægnas est, posteaque enixa fuerit Semproniam: an etiam Sempronia bonorum Titiæ possessionem accipere possit. respondit, si mater hereditate exclusa est, eam quæ, vt proponeretur, postea nata est, accipere posse.*

DE SVCCESSORIO EDICTO. TIT. VIIII.

VLPIANVS libro quadragensimo nono ad Edictum.

SVCCESSORIVM *edictum idcirco propositum est, ne bona hereditaria vacua sine domino diutius iacerent, & creditoribus lõgior mora fieret. è re igitur* prætor* putauit, præstituere tempus his quibus bonorum possessionem detulit, &*

*dare inter eos successionem: vt maturius possint creditores scire, vtrum habeant cum quo congrediantur: an verò bona vacantia fisco sint delata: an potius ad possessionem bonorum procedere debeant, quasi sine successore defuncto. Vnus enim quisque suam bonorum possessionem repudiare potest, alienā non potest. Proinde procurator meus sine mea voluntate meam bonorum possessionem repudiare non potest. Per seruum delatam bonorum possessionem dominus repudiare potest. Tutor impuberis an repudiare possit bonorum possessionem, videamus. & magis est, ne possit. sed ille ex auctoritate tutoris repudiare potest. Furiosi curator nequaquam poterit repudiare: quia necdum delata est. ¶ Qui semel noluit bonorum possessionem petere, perdidit ius eius, etsi tempora largiantur. vbi enim noluit, iam cœpit ad alios pertinere bonorum possessio, aut fiscum inuitare. ¶ Decretalis bonorum possessio an repudiari possit, videamus. & quidem diebus finiri potest. sed repudiari eam non posse, verius est. quia nondum delata est, nisi cum fuerit decreta. rursum posteaquam decreta est, sera repudiatio est. quia quod adquisitum est, repudiari non potest. ¶ Si intra centensimum diem mortuus sit prior, statim sequens admitti potest. Quod dicimus, intra dies centum bonorum possessionem peti posse, *ita*intellegendum*

1

2

3

dum est, vt & ipso die centesimo bonorum possessio peti possit. quemadmodum intra Kalendas etiam ipsæ Kalendæ sint. idem est, & si in diebus centum dicatur.

4 ¶ Quibus ex edicto bonorum possessio dari potest, si quis eorum aut dari sibi noluerit, aut in diebus statutis non admiserit: tunc ceteris bonorum possessio perinde competit, ac si prior ex eo numero non fuerit.

5 ¶ Sed videndum est, an inter ceteros ipse quoque qui exclusus est admittatur. vtputa filius est in potestate: delata est ei bonorum possessio ex prima parte, vnde liberis defertur: exclusus est tempore, aut repudiatione. ceteris defertur. sed ipse sibi succedat ex hac successoria parte? & magis est, vt succedat: vt vnde legitimi possit petere. & post hos suo ordine ex illa parte, vnde proximi cognati vocantur. & hoc iure vtimur, vt admittatur. poterit igitur ex sequenti parte succedere ipse sibi. itẽ hoc dici poterit & in secundum tabulas bonorum possessione: vt si secundum tabulas non petierit bonorum possessionem is qui potuit & ab intestato succedere: ipse sibi succedat.

6 ¶ Largius tempus parentibus liberisque petendæ bonorũ possessionis tribuitur. in honorem sanguinis videlicet. quia artandi non erant, qui penè ad propria bona veniunt. ideoque placuit eis præstitui annum. scilicet ita moderate, vt neque ipsi vrguerentur ad bonorum possessionis petitionem,

neque bona diu iacerent. sanè nonnumquam vrguentibus creditoribus interrogandi sunt in iure, an sibi bonorum possessionem admittant. vt si repudiare se dicant, sciant creditores quid sibi agendum esset. si deliberare se adhuc dicant, præcipitandi non sunt. ¶ *Si quis autem* 7 *a patre suo impuberi filio sit substitutus: non intra annum, sed intra diem centensimum bonorum possessionem petere poterit.* ¶ *Non solùm* 8 *autem, cum suo nomine veniunt liberi parentesque, hoc eis tribuitur: verumetiam si seruus eius, qui ex liberis parentibusque est, heres institutus est, intra annum competit bonorum possessio. persona enim ea est, quæ meruit hoc beneficium, quæ petat. sed & si pater emancipati filij bonorum possessionem contra tabulas accipere velit, anni tempus ei competere constat. & generaliter ait Iulianus, ex omnibus causis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.*

II. PAPINIANVS libro sexto Responsorum.

&c.l.1.§.ad Tertyll. vide Alc. lib. 4. parad.c.15.

INferioris gradus cognatus beneficium edicti successorij non habuit, cum prior ex propria parte possessionem accepisset. nec ad rem pertinuit, quòd abstinendi facultatem ob auxilium ætatis prior cognatus acceperat. igitur fisco vacantia bona rectè deferre placuit.

DE GRA

DE GRADIBVS ET ADFINIBVS ET NOMINIBUS EORUM.

TIT. X.

GAIVS libro octauo ad Edictum prouinciale.

G RADVS *cognationis alij superioris ordinis sunt, alij inferioris, alij ex transuerso siue à latere. superioris ordinis sunt parentes: inferioris, liberi: ex transuerso siue à latere, fratres & sorores liberique eorum. sed superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit. ex transuerso siue à latere nullus est primus gradus, & ideo incipit à secundo. itaque in primo gradu cognationis, superioris quidem & inferioris ordinis cognati possunt concurrere. ex transuerso verò numquam eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo, & tertio, & deinceps in ceteris possunt etiam ex transuerso quidam concurrere & cum superioris ordinis cognatis. sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quæramus: non semper eos, qui eiusdem gradus sint, concurrere.* ¶ *Primo gradu sunt supra, pater mater. infra, filius filia. Secũdo gradu sunt supra, auus auia. infra, nepos neptis. ex transuerso, frater, soror. Tertio gradu sunt supra, proauus proauia. infra, pro-*

Inst. eod. tit.

Inst. eod.

nepos proneptis. ex transuerso, fratris sororisque filius filia: & conuenienter patruus[a], amita, auunculus, matertera. Quarto gradu sunt supra, abauus abauia. infra, abnepos abneptis. ex transuerso fratris sororisque nepos neptis. & conuenienter patruus magnus, amita magna, id est aui frater & soror: auunculus magnus, matertera magna, id est auiæ frater & soror. item fratres patrueles, sorores patrueles, id est qui quæve ex duobus fratribus progenerantur. item consobrini, consobrinæque, id est qui quæve ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini. item amitini, amitinæ, id est qui quæve ex fratre & sorore propagantur. sed ferè vulgus omnes istos communi appellatione consobrinos vocant. Quinto gradu sunt supra, atauus atauia, infra, adnepos[b] adneptis. ex transuerso, fratris & sororis pronepos proneptis, & conuenienter propatruus, & proamita, id est proaui frater & soror: proauunculus, & promatertera, id est proauiæ frater & soror. item fratris patruelis, sororis patruelis filius filia. & similiter consobrini consobrinæ, item amitini amitinæ filius filia. propior sobrino, propior sobrina. isti sunt patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ filius filia.

[a] Sequentium nominum Græcas quoq; appellationes Iustinian. tradit in Instit.

[b] Sic rectè. perperam in archetyp. erat abnepos abneptis, inquit Taurell.

II. VLPIANVS libro quadragesimosexto ad Edictum.

HOC

HOC est patris eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinus consobrina, siue frater patruelis.

III. GAIVS libro octauo ad Edictum prouinciale.

Inst. eod. tit. §. 6.

" *SExto gradu sunt supra, triauus* triauia: infra, trinepos trineptis: ex transuerso, fratris & sororis abnepos abneptis. & conuenienter abpatruus, abamita, id est abaui frater & soror. abauunculus, abmatertera, id est abauiæ frater & soror. item patrui magni, amitæ magnæ auunculi magni, materteræ magnæ nepos neptis. item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini, consobrinæ, amitini, amitinæ nepos neptis. propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia. item qui ex fratribus patruelibus, aut consobrinis, aut amitinis vndiq; propagantur, qui propriè sobrini vocantur. In septimo gradu quàm multæ esse possint personæ, ex his quæ diximus, satis apparet. admonendi tamen sumus parentium liberorumque personas semper duplari. auum enim & auiam, tam maternos quàm paternos intellegemus. item nepotes neptesque tam ex filio quàm ex filia. quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.*

* Vulg. edit. & libri scripti, tritauus tritauia.

IIII. MODESTINVS libro duodecimo Pandectarum.

*NON facilè autem, quod ad nostrum ius attinet, cum de naturali cognatione quæritur, septimum gradũ quis excedit. * quatenus * vltra eum ferè gradum rerum natura cognatorum vitam cõsistere non patitur.* ¶ 1 *Cognati ab eo dici putantur, quòd quasi vnà communiterve nati, vel ab eodem orti, progenitive sint.* ¶ 2 *Cognationis substantia bifariam apud Romanos intellegitur. nam quædam cognationes iure ciuili, quædam naturali connectentur. nonnumquam vtroque iure concurrente & naturali & ciuili, copulatur cognatio. & quidem naturalis cognatio per se sine ciuili cognatione intellegitur, quæ per feminam[a] descendit, quæ volgo liberos peperit. ciuilis autem per se, quæ etiam legitima dicitur, sine iure naturali cognatio constitit per adoptionem. vtroque iure consistit cognatio, cum iustis nuptiis contractis copulatur. sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur. ciuilis autem cognatio licet ipsa quoque per se plenißimè hoc nomine vocetur, proprie tamen adgnatio vocatur, videlicet quæ per mares contingit.* ¶ 3 *Sed quoniam quædam iura inter adfines quoque versantur, num alienum est hoc loco de adfinibus quoque breuiter disserere? Adfines sunt viri & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ * inter se * sunt, per nuptias copulantur, & altera*

[a] Sic rectè. in archetyp. feminas, inquit Taurel. sanè, neque id debuit mutari.

altera ad alterius cognationis finem accedit. namque coniungendæ adfinitatis causa fit ex nuptiis. Nomina verò eorum hæc sunt: socer, socrus, gener, nurus, nouerca, vitricus, priuignus, priuigna.¶ Gradus autem adfinitati nulli sunt. & quidem viri pater vxorisque, socer: mater autem eorum socrus appellatur. cũ apud Græcos "proprie viri pater ἑκυρὸς", mater verò ἑκυρὰ vocitetur. vxoris autem pater πενθερὸς", & mater πενθερὰ vocatur. filij autem vxor, nurus, filiæ verò vir gener appellatur. vxor liberis ex alia vxore natis nouerca dicitur: matris vir ex alio viro natis vitricus appellatur. eorum vterque natos aliunde priuignos priuignasque vocant. Potest etiam sic definiri socer, vxeris meæ pater, ego illius sum gener. socer magnus dicitur vxoris meæ auus, ego illius sum progener. & retro pater meus vxoris meæ socer est, hæc illi nurus. & auus meus socer magnus est, illa illi pronurus. item prosocrus mihi vxoris meæ auia est, ego illius sum progener. & retro mater mea vxoris meæ socrus est, illa huic nurus. & auia mea socrus magna est, & vxor mea illi pronurus est. priuignus est vxoris meæ filius ex alio viro natus, ego* illorum) vitricus. & in contrarium vxor mea liberis, quos ex alia vxore habeo, nouerca dicitur: liberi mei illi priuigni. viri frater leuir, is apud Græcos δαὴρ appellatur, vt est apud. Homerum re-*

"Et etiam Homer. Iliad. γ.
"i. socer. & postea ἑκυρὰ, i. socrus, vt apud Terent. in Hecyra.
"i. socer. & postea πενθερὰ, i. socrus. ex parte vxoris scilicet.

Iliad.ζ. *latum. sic enim Helena ad Hectorem dicit.*

Δᾶερ ἐμοῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης.

i. leuir mei caniculæ malorũ auctricis perniciosę. *Viri soror glos dicitur, apud Græcos galos. duorum fratrum vxores ianitrices dicuntur, apud Græcos εἰνάτερες, quod vno versu idem Homerus significat:*

Iliad.ζ. ἤ πῃ ἐς γαλόων, ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων.*

*Ita se emendasse ait Taurell. secutum vestigia scripturæ.

vel alicubi inter glores [suas] vel ianitrices pulchris peplis ornatas. ¶ *Hos itaque inter se, quòd adfinitatis causa parentium liberorũq; loco habentur, matrimonio copulari nefas est.* 5

¶ *Sciendum est, neque cognationem neque adfinitatẽ esse posse, nisi nuptiæ nõ interdictæ sint, ex quibus adfinitas coniungitur.* 6

¶ *Libertini libertinæque inter se adfines esse possunt.* 7

¶ *In adoptionem datus, aut emancipatus, quascumque cognationes adfinitatesque habuit, retinet. adgnationis iura perdit. sed in eam familiam, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi cognatus, præter patrem, eosve quibus adgnascitur. adfinis autem ei omnino in ea familia nemo est.* 8

¶ *Is cui aqua & igni interdictum est, aut aliquo modo capite deminutus est, ita vt libertatem & ciuitatem amitteret, & cognationes & adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.* 9

V. PAVLVS libro sexto ad Plautium.

SI filium naturalem emancipauero, & alium adoptauero: non esse eos fratres. si filio meo mortuo Titium adoptauero, videri eum defuncti fratrem fuisse Arrianus ait.

VI. VLPIANVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

LAbeo scribit, nepotis ex filia mea nati vxorem nurũ mihi esse. Generi & nurus appellatione sponsus quoque & sponsa continetur. item socri & socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur.

VII. SCAEVOLA libro quarto Regularum.

PRiuignus etiam is est, qui volgo conceptus ex ea natus est, quæ postea mihi nupsit. æque & is qui, cum in concubinatu erat mater eius, natus ex ea est, eaque postea alij nupta sit.

VIII. POMPONIVS libro primo Enchiridij.

SEruius rectè dicebat, socri & socrus & generi & nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.

VIIII. PAVLVS libro quarto Sententiarum.

Στέμματα [a] cognationum directo limite in duas lineas separantur: quarum altera superior, altera inferior. ex superiore autem

[a] l. corollas, ramos, stirpes, descriptiones. Latini etiam vocant stemmata.

autem & secundo gradu transuersæ lineæ pendent. quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem contexinius.

X. IDEM libro singulari de Gradibus & adfinibus & nominibus eorum.

In hac lege multa se correxisse ait Taurell. quæ nec in cæteris nec in ipsis Pandectar. libr. rectè scripta sunt, quorũ se aliàs rationẽ redditurum ait.

*1. vnà nati.

IVrisconsultus cognatorum gradus & adfinium nosse debet: quia legibus hereditates & tutelæ ad proximum quemque adgnatum redire consuerunt. sed & edicto prætor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem. præterea lege iudiciorum publicorum contra adfines & adgnatos testimonium inuiti dicere non cogimur.¶ Nomen cognationis à Græca voce dictum videtur. συγγενεῖς enim illi vocant, quos nos cognatos appellamus. cognati sunt, & quos agnatos lex duodecim tabularum appellat. sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia. qui autem per feminas coniunguntur, cognati tantùm nominantur. proximiores ex adgnatis sui dicuntur.* Inter * adgnatos igitur & cognatos hoc interest, quod inter genus & speciem. nam qui est adgnatus, & cognatus est. non vtique autem qui cognatus est, & adgnatus est. alterum enim ciuile, alterum naturale nomen est. Non parcimus his nominibus, id est cognatorum, etiam in seruis. itaque parentes, & filios, fratresque etiam seruorum dicimus. sed ad leges seruiles cognationes non pertinent. Cognationis origo & per feminas solas*

contin-

contingit. frater enim est, & qui ex eadem matre tantùm natus est. nam qui eundem patrem habẽt, licet diuersas matres, etiã adgnati sunt.

2 ¶ *Parentes vsque ad tritauum apud Romanos proprio vocabulo nominantur. vlteriores qui non habent speciale nomen, maiores appellantur. item liberi vsque ad trinepotem. vltra*

3 *hos posteriores vocantur.* ¶ *Sunt & ex lateribus cognati, vt fratres sororesque, & ex his prognati. item patrui, amitæ, & auunculi, & materteræ. Nam quotiens quæritur, quãto gradu quæque persona sit: ab eo incipiendum est, cuius de cognatione quærimus. & si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea sursum*[a] *versum, vel deorsum tendentium, facilè inuenimus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus. nam qui ei, qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi. similiter enim accedentibus singulis, crescit numerus. Idẽ faciendum in transuersis gradibus. sic frater secundo gradu est: quoniam patris vel matris persona, per quos*

4 *coniungitur, prior numeretur.* ¶ *Gradus autẽ dicti sunt à similitudine scalarum locorúmve procliuiũ, quos ita ingredimur, vt à proximo in proximum, id est in eum qui quasi ex eo nascitur,*

5 *transeamus.* ¶ *Nunc singulos gradus numeramus. Primo gradu cognationis sunt sursum*[a] *versum duo, pater & mater. deorsum versum duo,*

[a] recta scriptura vt ǰ. ead. l. §. 5.

[a] recta scriptura. vt ǰ. monui, argu. l. 17. ǰ. si seruit. vind. l. 9. ǰ. de diuort.

duo, filius & filia. qui tamen & plures esse possunt. ¶ Secundo gradu duodecim personæ continentur, hæ. Auus, hoc est patris & matris pater. itẽ auia, similiter tam paterna quàm materna. Frater quoque per vtrumque parentem accipitur, id est aut per matrem tantùm, aut per patrem, aut * per * vtrumque, id est ex vtroque parente eodem. sed hic numerũ non auget: quòd nihil differt hic ab eo qui eundem patrem habet tantùm, nisi quòd is eosdem cognatos tam paternos quàm maternos habet. et ideo euenire solet in his qui diuersis parentibus nati sunt, vt qui meo fratri frater sit, meus cognatus non sit. pone * me * fratrem habere ex eodem tantùm patre, illum habere ex eadem matre. illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. Soror similiter numeratur vt frater. Nepos quoque dupliciter intellegitur, ex filio vel filia natus. idem est & in nepte. 6

¶ Tertio gradu personæ continentur trigintaduo. Proauus, qui quadrifariter intellegitur. est enim aui paterni aut materni pater. item auiæ paternæ aut auiæ maternæ pater. Proauia quoque quattuor personas complectitur. est enim aut aui paterni, aut auiæ paternæ mater. item aui materni, & similiter auiæ maternæ mater. Patruus, is autem est patris frater, & ipse dupliciter intelligendus est, ex patre vel matre. auia paterna mea nupsit patri 7

tuo,

tuo, peperit te: aut auia paterna tua nupsit patri meo, peperit me: ego tibi patruus sum, & tu mihi. Id euenit, si mulieres altera alterius filio nupserit. nam qui ex his masculi nati fuerint, inuicem patrui sunt. quæ feminæ, inuicem amitæ. item masculi feminis similiter patrui, feminæ illis amitæ. Si vir & mulier, ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupserit: qui ex patre adulescentis nati erunt, ex matre puellæ natos fratris filios: illi eos patrnos & amitas appellabunt. Auunculus est matris frater. eadem significatione, qua in patruo diximus, contigit. si duo viri alter alterius filiam duxerint, qui ex his masculi nati fuerint, inuicem auunculi, quæ feminæ inuicem materteræ erunt. & eadem ratione masculi puellis auunculi, & illæ illis erunt materteræ. Amita est patris soror sicut supra accipiendi. Matertera est matris soror similiter vt supra. Illud notandum est, non quemadmodum patris matrisque fratres & sorores, patrui, amitæ, auunculi, materteræ dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere. sed ita demōstrari, fratris sororisque filios filias. quod quidem & in aliis accidere, ex posterioribus † apparuit. Pronepos quoque & proneptis quadrifariter intelleguntur. aut enim ex nepote ex filio, aut ex nepote ex filia descendunt: aut ex nepte ex filio, aut ex nepte ex filia propagant

† appare-bit.

pagant

pagantur. ¶ *Quarto gradu personæ continentur octaginta.* *Abauus, cuius intellectus in octo personas porrigitur. est enim proaui paterni aut materni pater: quos singulos duplici modo intellegendos diximus. aut proauiæ paternæ aut maternæ pater, quæ & ipsæ singulæ dupliciter accipiuntur.* *Abauia: & hæc octies numeratur. est enim proaui paterni aut materni, item proauiæ paternæ aut maternæ mater.* *Patruus magnus est frater aui. qui auus, item frater, cum duobus modis intelleguntur: quatuor personas hoc nomen amplectitur: vt sit aui paterni vel materni frater, qui vel eodem patre id est proauo, vel tantùm matre eadem, id est proauia natus est. qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meæ patruus est.* *Amita magna est aui soror. auus autem, item soror, vt supra diximus, dupliciter intelleguntur. & ideo hic quoq; quattuor personas intellegimus. similiter quæ patris mei vel matris meæ amita est, mihi erit amita magna.* *Auunculus magnus est auiæ frater. quattuor personæ huic nomini eadem ratione subiectæ sunt. mihique is est auunculus magnus, qui patri meo vel matri meæ auunculus est.* *Matertera magna est auiæ soror. quattuor modis & hæc ob eandem caucausam intellegitur. ea quæ patri meo vel matri meæ matertera est, mihi matertera magna*

voca

vocatur. Eodem gradu ſunt & illi qui vocantur fratres patrueles, item ſorores patrueles, (amitini amitinæ,) conſobrini conſobrinæ. hi autem ſunt, qui ex fratribus vel ſororibus naſcuntur. † quod quidam ita diſtinxerunt, vt eos quidem qui ex fratribus nati ſunt, fratres patrueles: item eas quæ ex fratribus natæ ſunt, ſorores patrueles: ex fratre autem & ſorore, amitinos amitinas: eos verò & eas, qui quæve ex ſororibus nati natæve ſunt, conſobrinos conſobrinas, quaſi conſororinos: ſed plerique hos omnes conſobrinos vocant, ſicut Trebatius. Sub hac appellatione nominum perſonæ cadunt ſedecim, hæ. patrui filius, item filia: bifariam, ſicut ſupra, numerantur. nam patris mei frater eſſe poteſt vel ex patre † ſolo, vel etiam ex matre ſola. Amitæ filius, item filia. Auunculi filius, item filia. Materteræ filius, item filia. amita, auunculo, matertera acceptis duplici intellectu ſecundum eandem rationem. Fratris ſororiſque nepos ac neptis eodem gradu ſint. ſed & frater, item ſoror, nepoſve & neptis, dupliciter accepti continebunt perſonas ſedecim, ſic. Fratris eodem patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fatris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio, nepos ex filia. Fratris eodem patre nati neptis ex filio, neptis ex filia. Fratris alio patre eadem matre nati neptis ex filio, neptis ex filia. eademque cauſa octo per-

† quos

† eodem

sonæ efficient, vt aliæ octo accedant ex sorore natorum nepotes neptesque. & similiter numerantur à nobis. fratris autem mei nepos neptisque me patruum magnum appellant. sororum fratrumque meorum nepotes neptesque, item mei[a] *inter se, consobrini sunt. Abnepos, abneptis. hi sunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis neptisve nepos neptis, filij filiæve pronepos proneptis: nepote vel ex filio nato vel ex filio, nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis: vt ad singulas personas gradu descendamus, sic. Filius nepos, pronepos, abnepos. Filius, nepos pronepos, abneptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos. (Filius, nepos, proneptis, abneptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos. Filius, neptis, pronepos, abneptis. Filius, neptis. proneptis, abnepos. Filius, neptis, proneptis) abneptis. similiter hæ personæ enumerabuntur proposita filia, & sic fient sedecim.* ¶ *Quinto* 9 *gradu personæ continentur centumoctagintaquattuor.*[b] *Atauus scilicet & atauia. atauus est abaui * vel * abauiæ pater, proaui vel proauiæ auus, aui auiæque proauus, patris vel matris abauus. huius appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per mares quàm per feminas: vt sic ad singulas perueniamus. Pater, auus, proauus, abauus, atauus. Pater, auus, proauus, abauia, atauus. Pater, auus, proauia, abauus, atauus.*

[a] Quidam putant dispungendū post, item mei, sed hęc dispunctio Taur. videtur mihi rectior

[b] Emendādū, centū nonaginta duæ, vt indicat progressio numeri dupla cum additione numeri adcrescētis.

atauus. Pater, auus, proauia, avauia, atauus. Pater, auia, proauus, avauus, atauus. Pater, auia, proauus, abauia, atauus. Pater, auia, proauia, avauia, atauus. Pater, auia, proauia, avauus, atauus. similiter matris persona proposita numeratio fiet. Atauia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est sedecim. Patruus maior. est proaui frater, patris vel matris patruus magnus. sub hoc nomine erunt personæ octo, & sic enumerabuntur. Pater, auus, proauus, abauus, frater proaui. Pater, auus, proauus, avauia, frater proaui. Pater, auia, proauus, abauus, frater proaui. Pater auia, proauus; abauia, frater proaui. totidem erunt matris persona & proauo eius propositis. ideo autem fratrem proaui enumerantes ante abauum ponimus, quòd, vt supra significauimus, non aliter † venietur ad eum de quo quæritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur. Auunculus maior. is est proauiæ frater, patris vel matris auunculus magnus. eadem denumeratione hic quoque octo personas computabimus: hoc tantùm immutato, vt is frater proauiæ ponatur. Amita maior. ea est proaui soror, patris vel matris amita magna. quod ad numerum & expositionem personarum, eadem erunt: immutato hoc, vt proaui soror ad extremum ponatur. Matertera ma-

† peruenietis

ior. hæc est soror proauiæ, patris vel matris matertera magna. numerus personarum idem est, vt in nouissimo ponatur proauiæ soror. hos omnes à patruo maiore, quos rettulimus, quidam appellant ita. propatruus, proauunculus, proamita, promatertera. quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. Patrui magni filius filia. hi sunt aui fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio (filia) patris vel matris consobrinus consobrina. octo personas & hic computabimus, quòd auus & frater, vt iam dictum est, dupliciter accipiuntur. & ideo patrui magni filius quattuor implet, totidem filia. Amitæ magnæ filius filia. hi sunt aui sororis filius filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. numerus personarum idem qui supra. Auunculi magni filius filia. hi sunt auiæ fratris filius filia, proaui aut proauiæ nepos neptis ex filio patris vel matris consobrinus aut consobrina. numerus idem. Matertera magnæ filius filia. hi sunt auiæ sororis filius filia, proaui proauiæ nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina. computatio eadem. Personæ, quas enumerabimus à patrui magni filio, ei, de cuius cognatione quæritur, propius sobrinis vocantur. nam vt Massurius ait, quem quis

appellat

appellat propiorem sobrino, qui est patris matrisue consobrinus aut consobrina. ab eo consobrini cōsobrinæve filius filia nominatur. Patrui nepos neptis: hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinæ filius filia. octo personas continebunt, quattuor nepos, quattuor neptis: quia & patruus dupliciter accipitur, & nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. Amitæ nepos vel neptis: hi sunt aui paterni vel auiæ paternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinæ filius filia. numerus idem est. Auunculi nepos neptis: hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis. cetera eadem, quæ in patrui nepote vel nepte. (Materteræ nepos neptis: hi sunt aui materni vel auiæ maternæ pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis. personarum numerus idem.) his omnibus, quos † ad patrui † nepotem proposuimus, is de cuius cognatione quæritur, propius sobrino est: nam patris vel matris eorum consobrinus est. Fratris pronepos proneptis: continebunt hi personas sedecim: fratre dupliciter, & pronepote & pronepte singulis quadrifariam, vt supra demonstrauimus, acceptis. Sororis pronepos proneptis, similiter sedecim personas continent. Adnepos adneptis: hi sunt abne-

Inclusa desunt Flor.

† à † nepote

potis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filij vel filiæ abnepos abneptis. numerabitur sub hac appellatione triginta duo personæ: quia abnepos sedecim habet, & totidem abneptis. ¶ Sexto gradu continentur personæ quadringentæ quadraginta octo, hæ. Tritauus. est autem tritauus patris & matris atauus, aui vel auiæ abauus, proaui proauiæ proauus, abaui vel abauiæ auus, ataui vel atauiæ pater. dictus quasi tertius auus. personas autem complectitur triginta duo. geminetur enim necesse est numerus qui in atauo fuit, immutatione per singulas personas propter atauiam facta: vt sedecies tritauus intellegatur ataui pater, & totiens atauiæ. Tritauia similiter numerata faciet personas triginta duo. Patruus maximus. is est abaui frater, ataui & atauiæ filius, patris vel matris patruus maior. personas continevit sedecim, sic. Pater, auus, proauus, abauus, atauus, abaui frater. Pater, auus, proauus, abauus, atauia, frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauus, frater abaui. Pater, auus, proauia, abauus, atauia, frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauus, frater abaui. Pater, auia, proauus, abauus, atauia, frater abaui. (Pater, auia, proauia, abauus, atauus, frater abaui.) Pater, auia, proauia, abauus, atauia, frater abaui. totidem erunt matris appellatione proposita.

10

Auus

Auunculus maximus. is est abauiæ frater, patris vel matris auunculus maior. & numerus idē, & personarū expositio eadē quæ supra: hoc dumtaxat immutato, vt pro abaui fratre abauiæ fratrem ponas. Amita maxima. ea est abaui soror, patris vel matris amita maior. cetera vt in patruo maximo: immutato hoc tantùm, vt vbi est abaui frater, ponatur abaui soror. Matertera maxima. ea est abauiæ soror, patris vel matris matertera maior. cetera vt supra, ad extremum dumtaxat pro abauiæ fratre proposita abauiæ sorore. hos omnes, quos à patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: abpatruus, abauunculus, abamita, abmatertera. itaque & nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos, abauunculos, abamitas, abmaterteras: illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. Patrui maioris filius filia. hi sunt proaui fratris filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filio. personæ sub hoc erunt sedecim: enumeratione sic ducta, vt in quinto gradu, cum patruum maiorem demonstraremus, fecimus: adiecto dumtaxat filio filia: quia filius patrui maioris totidem necesse est personas complectatur, quod patruus maior, id est octo. totidem ex filiæ persona computatis, is numerus efficietur, quem supra posuimus. Amitæ maioris filius filia. hi

*sunt proaui sororis filius filia, abaui abauiæ per proauum nepos neptis ex filia. & hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem. Auunculi maioris filius filia. hi sunt { proaui) proauiæ fratris filius filia, abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filio. eadem hic dinumeratio facienda est, quæ in patrui maioris filio filia. Materteræ maioris filius filia. hi sunt proauiæ sororis filius filia. abaui abauiæ per proauiam nepos neptis ex filia. circa numerum personarum & expositionem, vt supra. hi omnes, quos proposuimus à patrui maioris filio, auo auiæ * esse) eius de cuius cognatione quæritur, fratribus & sororibus eorum, consobrini consobrinæue sunt: at patri matrique eiusdem, fratribusque & sororibus vtrius eorum propius sobrinis. Patrui magni nepos vel neptis, amitæ magnæ nepos vel neptis, auunculi magni nepos vel neptis, materteræ magnæ nepos vel neptis. hæc singula nomina: continent personas sexagintaquattuor. nam cum patrui magni, verbi gratia, persona quadrifariam intellegatur, nepotis bifariam: geminatur is numerus nepote dumtaxat adnumerato, & quadruplatur is qui geminatus erat. duplicatur etiam nepte computata, & tantùm vnius denumerationem proponimus exempli gratia. Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filius*

*filius eius, nepos eiusdem ex filio, item neptis. Pater, auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filius eius, nepos * eius* ex filio, item neptis. (Pater, auus, proauus, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis.) Pater, auus, proauia, frater aui, qui est patruus magnus, filia eius, nepos eiusdem ex filia, item neptis. totidem & eadem ratione exponuntur matris nomine anteposito, id est vt aui materni fratrEs nepotes & neptes computemus. item in amita magna, id est aui sororis nepotes neptesque enumerabimus. idemq; in auunculo magno, id est auiæ fratris. eadem ratione in materteræ magnæ, id est auiæ sororis. ex quibus vniuersus numerus completur sexagintaquattuor. hi omnes proaui aut proauiæ eius, de cuius cognatione quæritur, pronepotes & proneptes: eiusdem aui auiæue fratrEs sororEsue nepotes, neptesue. & contra, eorum eiusdem auus auia patruus magnus, amita magna, auunculus magnus, matertera magna. erunt autem pater materue eiusdem, fratresque & sorores vtrius, eorum propius sobrini. ipse his sobrinus est, & inuicem huic illi sobrini. Patrui pronepos patrui proneptis: continent personas octo. nam vtriusque sexus fiunt sedecim sic. Pater, auus, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio.*

pronepos eiusdem ex nepote filio nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, nepos eiusdem ex filio, pronepos ex nepote filio nato, item proneptis. Pater auus, patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, nepos eiusdem ex filia, pronepos ex nepote filia nato, item proneptis. Pater, auus, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filius patrui, neptis eiusdem ex filio, pronepos ex nepte filio nata, item proneptis. Pater, auus, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Pater, auia, patruus, filia patrui, neptis eiusdem ex filia, pronepos ex nepte filia nata, item proneptis. Amitæ pronepos, proneptis. totidem personas eadẽ ratione & is continet: tantùm pro patruo amita sumpta. Item Auunculi pronepos proneptis: item pro patruo auunculo posito. Matertera pronepos, proneptis. & hic vbi patruus positus est, matertera enumerata, eundem numerum personarum inueniemus. hi omnes eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinorum nepotes neptesue sunt. Fratris sororisque abnepos abneptis: efficiunt personas sexagintaquattuor, vt ex suprascriptis apparere potest. Trinepos trineptis. hi sunt filij filiæue adnepos adneptis,

nepotis

nepotis neptis abnepos abneptis, pronepotis proneptisue pronepos proneptis, abnepotis abneptisue nepos neptisue, adnepotis adneptis filius filia. hæ appellationes demonstrant personas sexagintaquattuor. nam trigintaduo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit trigintaduo: ipso nepote duas significante, pronepote quatuor, abnepote octo, adnepote sedecim. his accedunt trinepos trineptis, vna ex atnepote nati, altera ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adiciuntur feminæ, ex quibus proximus quisque progenitur: & numerabuntur sic. Filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, pronepos, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, neptis, proneptis, abnepos, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filia, nepos, pronepos, abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, nepos,

pronep

proneptis,abneptis,atnepos,trinepos , item trineptis. Filia , nepos,proneptis,abneptis, atnepos , trinepos , item trineptis. Filius , neptis, proneptis,abneptis,atnepos,trinepos,item trineptis.Filia, neptis, pronepos , abneptis, atnepos, trinepos, item trineptis. Filius, neptis, proneptis ,abneptis , atnepos , trinepos , item trineptis. Filia, neptis,proneptis, abneptis,atnepos, trinepos,item trineptis. Filius,nepos,pronepos, abnepos,atneptis,trinepos,item trineptis.Filia, nepos,pronepos,abnepos,atneptis,trinepos,item trineptis.Filius,neptis,pronepos,abnepos, atneptis,trinepos,item trineptis.Filia,neptis,pronepos,abnepos , atneptis, trinepos,item trineptis. Filius,nepos,proneptis,abnepos, atneptis, trinepos,item trineptis.Filia,nepos,proneptis,abnepos,atneptis,trinepos,item trineptis. Filius,neptis,proneptis, abnepos, atneptis,trinepos,item trineptis. Filia,neptis,proneptis,abnepos,atneptis,trinepos,item trineptis. Filius,nepos , pronepos,abneptis,atneptis, trinepos, itē trineptis. Filia,nepos , pronepos, abneptis , atneptis,trinepos, item trineptis. Filius , nepos, proneptis, abneptis,atneptis,trinepos, item trineptis. Filia,nepos.proneptis,abneptis,atneptis,trinepos, item trineptis.Filius,neptis,pronepos,abneptis, atneptis,trinepos , item trineptis. Filia neptis, pronepos,abneptis, atneptis,trinepos, item trineptis. Filius,neptis, proneptis,abneptis,atneptis

ptis,trinepos,item trineptis.Filia neptis,proneptis,abneptis,atneptis,trinepos,itē trineptis.Filius, neptis, proneptis,abneptis, atneptis,trinepos,item trineptis. Flia,neptis,proneptis,abneptis,atneptis, trinepos,item trineptis. Septimo gradu personæ continentur mille vigintiquattuor,hæ. Tritaui , itemque tritauiæ pater mater. personas efficiunt centum vigintiocto. tritaui enim patres tot sint , quot ipsius tritaui: item eiusdem matres totidem : fiunt sexagintaquattuor.idem numerus tritauiæ patris matrisque. Ataui atauiæ frater sororue. hi sunt tritaui filius filia : avaui avauiaeue patruus, auunculus,amita, matertera : proaui proauiæ patruus magnus , auunculus magnus , amita magna , matertera magna: aui auiæue propatruus,proauunculus , proamita,promatertera. patris vel matris abpatruus, abauunculus,abamita,abmatertera.fiunt personæ ataui fratris trigintaduo.nam sedecim,quas atauus explet, acedant totidem propter fratris duplicem personam necesse est. nam sedecim fratres ataui ex patre computentur, & * sedecim ex matre.similiter ataui sorores triginta duo,fiunt sexaginta quattuor : & totidem atauiæ fratris, item sororis. Patrui maximi filius filia.hi sunt ataui nepos neptis ex filio,abaui fratris filius filia. Amitæ maximæ filius filia. hi sunt ataui nepos neptis ex filia , abaui sororis filius filia.*

Auunc

Auunculi maximi filius filia. hi sunt atatu nepos neptis ex filio, avauiæ fratris filius filia. Materteræ maximæ filius filia. hi sunt atauì nepos neptis ex filia, avauiæ sororis filius filia. hæ omnes personæ, quas à patrui maximi filio enumerauerimus, proaui proauiæque eius, de cuius cognatione quæritur, consobrinæ sunt: aui auiæq; eiusdem propius sobrinis. singulæ appellationes continent personas sedecim: quia cum patruus maximus sedecim efficiat, filius eius eandem habet enumerationem, totidemque filia. & fit ex omnibus his, quas à patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies, centum viginti octo. Patrui maioris nepos personas continet sedecim. est enim abaui abauiæ pronepos: & cum abauus octiens numeretur, nepotes vis octiens computati suprascriptum numerum efficiunt. Patrui maioris neptis.[a] *Item auunculi maioris nepos neptis, eadem ratione personas conplebunt trigintaduo. Amitæ maioris nepos neptis: eadem ratione item. Materteræ maioris nepos neptis item. & sic ex omnibus colliguntur cētum viginti octo. his personis auus auia eius, de cuius cognatione quæritur, propius sobrinis sunt. pater mater sobrinus sobrina. is de cuius cognatione quæritur, sobrino natus est. hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus, vt Trebatius ait. rationem quoque nominis hanc reddit, quòd vltimi*

cogn-

[a] Rectius sic, neptis ité, auunculi, &c. vt notatur Flor. inter errata.

cognationum gradus sobrinorum fiunt. itaque sobrini filium rectè proximum nomen: ab eo ipso huius sobrini filius dicetur. & ideo eos qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare. hos enim nullum proprium habere nomen, quo inter se vocentur. Patrui magni pronepos proneptis. Auunculi magni pronepos proneptis. Amitæ magnæ pronepos proneptis. Materteræ magnæ pronepos proneptis. ex his omnibus centum viginti octo personæ efficiuntur: † qua singulæ appellationes sedecim complent. nam cum, exempli gratia, patruus magnus quadrifariā intellegatur: ad singulorum patrvm magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis, triginta duo personas reddet: totq; quater numeratæ illam, quæ proposita est, summam efficiunt. eorum patres matresq; ei, de cuius cognatione quæritur, sobrini sobrinæque sunt. ipse autē isdem sobrino sobrináue natus. Patrui abnepos abneptis. Auunculi abnepos abneptis. Amitæ abnepos abneptis. Materteræ abnepos abneptis. hæc singula vocabula senas denas continent personas. verbi enim gratia patrui abnepos sic enumerabitur, vt vifariā patruo accepto, quater pronepos, totiēs proneptis ducatur: & sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos. eadem ratione ad filiam, item in ceteros. & per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum cen-

† quia

tum

tum viginti octo. hi sunt ei de cuius cognatione quæritur, consobrinorum pronepotes pronepteśque. eorum, de cuius cognatione quæritur, patrui maximi, auunculi maximi, amitæ maximæ, materteræ maximæ filius filia. item proaui proauiæ consobrinus. Fratris sororisque adnepos adneptis: personas continent centum viginti octo. Trinepotis filius, item filia: trineptis filius, item filia. hi centum viginti octo fiunt: quòd cum trinepos trineptisque, vt supra demonstrauimus, sexagintaquattuor impleant: filius eorum eadem enumeratione, totidemque filia, computabitur.

VNDE VIR ET VXOR.

TIT. XI.

VLPIANVS libro quadragensimo- s:ptimo ad Edictum.

VT bonorũ possessio peti possit vnde vir & vxor, iustum esse matrimonium oportet. ceterum si iniustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit. quemadmodum nec ex testamento adiri hereditas, vel secundum tabulas peti bonorum possessio potest. nihil enim capi propter iniustum matrimonium potest. Vt autem hæc bonorum possessio locum habeat, vxorem esse oportet mortis

temp

tempore. sed si diuortium quidem secutum sit, verumtamen iure durat matrimonium: hæc successio locum non habet. hoc autem in huiusmodi speciebus procedit. liberta ab inuito patrono diuortit. lex Iulia de maritandis ordinibus retinet istam in matrimonio, dũ eam prohiberet alij nubere inuito patrono. Item Iulia de adulteriis, nisi certo modo diuortium factum sit, pro infecto habet.

DE VETERANORVM ET MILITVM SVCCESSIONE. TIT. XII.

Lib. 45. βασιλ. tit. I.

MACER libro secundo de Re militari.

MILITI, *qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum Paulus & Menander scribunt: eiusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos eius pertinere, si tamen ex militari delicto, non ex communi punitus est.*

II. PAPINIANVS libro sextodecimo Responsorum.

B*Ona militis intestati defuncti castrensia fisco non vindicantur, cum heres legitimus ad finem quinti gradus exstitit, aut proximus cognatus eiusdem gradus intra tempus possessionem acceperit.*

Lib.45. βασιλ. tit.1.

QVIBVS NON COMPETIT BONORVM POSSESSIO. TIT. XIII.

IVLIANVS libro vicensimooctauo Digestorum.

SERVO *meo herede instituto dolo feci, ne testamentum mutaretur, eumque postea manumisi. quesitum est, an actiones ei denegandæ essent. respondi, hic casus verbis edicti non continetur. sed æquum est, si dominus dolo fecerit,* " *ne testamentum mutaretur, quo seruus eius he-* " *res scriptus erat, quamuis manumissus adierit* " *hereditatem, ei denegari. cum etiam emanci-* " *pato filio denegetur, si pater dolo fecerit, ne te-* " *stamentum mutaretur.* "

l.1.§.1.ff. si quis aliq. test. prohib.

VT EX LEGIBVS SENATVSVE CONSVLTIS bonorum possessio detur. TIT. XIIII.

VLPIANVS libro quadragensimonono ad Edictum.

PRAETOR *ait,* VTI ME QVAQVE LEGE, SENATVSCONSVLTO BONORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO. *Numquam bonorum*

norum possessio, quæ ex alia parte edicti adgnita est, impedit istam bonorum possessionem.
1 ¶ *Cum ex lege duodecim tabularum quis habet hereditatem, hinc non petit, sed inde* TVM QVEM EI HEREDEM ESSE OPORTET. *quippe cum non aliàs hinc competat bonorum possessio, quàm si lex specialiter deferat bonorum possessionem.*

QVIS ORDO IN[a] POSSESSIONIBVS SERVETVR.[b] TIT. XV.

[a] In indice tit. additur bonorum.
[b] In indice titul. detur.

MODESTINVS libro sexto Pandectarum.

INTESTATI *hi gradus vocantur. primùm sui heredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, deinde vir & vxor.* 1 ¶ *Sive tabulæ testamenti non exstent, siue exstent, si secundum eas, vel contra eas bonorum possessionem nemo accepit: intestati detur bonorũ possessio.* 2 ¶ *Intestati patris liberis bonorum possessio datur, non tantùm his qui in potestatem parentis vsque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis.*

II. VLPIANVS libro quadragesimonono ad Edictum.

V*Tile tempus est bonorum possessionum admittendarum. ita autem vtile tem-*

pus est, vt singuli dies in eo vtiles sint. scilicet vt per singulos dies & scierit & potuerit admittere. ceterum quacumque die nescierit, aut non potuerit, nulla dubitatio est, quin dies ei non cedat. fieri autem potest, vt qui initio scierit, vel potuerit bonorum possessionem admittere, hic incipiat nescire, vel non posse admittere. scilicet si cum initio cognouisset eum intestatum decessisse, postea quasi certiore nuntio allato dubitare cœperit, numquid testatus decesserit, vel numquid viuat, quia hic rumor postea perrepserat. idem & in contrarium accipi potest, vt qui ignorauit initio, postea scire incipiat.

¶ *Dies bonorum possessionis vtiles esse palam est. sed non sessionum numerabuntur, si modo ea sit bonorum possessio, quæ de plano peti potuit. quid si ea quæ causæ cognitionem pro tribunali desiderat, vel quæ decretum exposcit? sessiones erunt nobis computandæ, quibus sedit is: quibúsque per ipsum prætorem factum non est, quo minus daret bonorum possessionem.* 1

¶ *In bonorum possessione, quæ pro tribunali datur, illud quæritur, si se dedit quidem prætor pro tribunali, sed postulationibus non dedit. potest dici, tempus ad bonorum possessionem non cedere, cum præses aliis rebus, aut militaribus, aut custodiis, aut cognitionibus fuerit occupatus.* 2 ¶ *Si præses prouinciæ in proxima fuit ciuitate, accedere debet ad vtilitatem* 3

tem

temporis ratio itineris, scilicet numeratione viginti milium passvm facta. nec enim exspectare debemus, vt præses prouinciæ veniat ad eum qui bonorum possessionem petiturus est.

4 ¶ *Si venter in possessionem missus sit, bonorum possessionis tempus non cedere sequentibus, nequaquam ambigendum est. nec tantùm intra cent nsimum diem: verumetiam quamdiu nasci posit. nam & si natus fuerit, ante ei deferri bonorum possessionem sciendum est.*

5 ¶ *Scientiam eam obseruandam Pomponius ait, * non * quæ cadit in iuris prudentes: sed quam quis aut per se, aut per alios adsequi potuit: scilicet consulendo prudentiores, vt diligentiorem patremfamilias consulere dignum sit.*

III. PAVLVS libro quadragensimoquarto ad Edictum.

C*Irca tempora bonorum possessionis patris scientia ignoranti filio non nocet.*

IIII. IVLIANVS libro vicensimooctauo Digestorum.

S*I coheredi tuo substitutus fuisses, & bonorum possessionem acceperis: † quando coheres tuus constituerit nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intellegitur: coheres tuus amplius petendæ bonorum possessionis facultatem non habebit. Filius non solùm si tamquam filius, sed & si tamquam adgnatus, vel*

† quandoque

tamquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur: annuum spatium habet. sicuti pater filium manumisisset, quamuis vt manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

V. MARCELLVS libro nono Digestorum.

CVM filiofamilias bonorum possessio delata est, dies, quibus certiorare patrē non potest, vt vel iubeat adgnosci bonorū possessionem, vel ratam habeat adgnitionem bonorum possessionis, non cedunt. fingamus statim primo die quo fuerit delata, adgnouisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, vt comprobet, non posse. non cedent dies centum. incipient autem cedere, cum certior fieri potuit. præteritis autem centum diebus frustra ratum habebit. ¶ Quæri potest, si cum posset filius petere bonorum possessionē, patre ita absente, vt certiorare eum non possit, vel etiā furente, petere neglexerit: an peti amplius nō possit. sed vt quid noceat non petitam bonorum possessionem, quæ si petita esset, tamen non ante adquireretur, quàm pater comprobasset? ¶ Si seruus alienus heres institutus venisset, quæritur an posteriori domino dies bonorum possessionis petendæ imputari oporteret. & placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari. 1 2

DE

DE SVIS ET LEGITIMIS HEREDIBVS. TIT. XVI.

Lib. 45. βασιλ. tit. 1.

VLPIANVS libro duodecimo ad Sabinum.

INTESTATI propriè appellantur, qui cum possent testamentum facere, testati non sunt. sed & is qui testamentum fecit, si eius hereditas adita non est, vel ruptum, vel irritum est testamentum: intestatus non impropriè dicetur decessisse. planè qui testari non potuit, proprie non est intestatus: puta impubes, furiosus, vel cui bonis interdictum est. sed hos quoque pro intestatis accipere debemus. eum quoque qui ab hostibus captus est: quoniam per legem Corneliam successio his defertur, quibus deferetur, si in ciuitate decessisset. nam & eius hereditas fuisse creditur.

Ex seruo qui moram patitur libertatis, dicitur nasci suus & liber. Bart.

1 ¶ Quæri poterit, si ex ea, quæ in fideicommissa libertate moram passa est, conceptus & natus sit: an suus patri existat. & cum placeat eum ingenuum nasci, vt est à Diuis Marco & Vero, & imperatore nostro Antonino Augusto rescriptum, cur non in totum pro manumissa hæc habeatur, vt vxor ducta suum pariat? nec

&c. l. 26. §. 1. j. de fideicom. libers.

mirum sit, ex serua ingenuum nasci: cum & ex captiua rescriptum sit ingenuum nasci. quare ausim dicere, & si pater huius pueri eiusdem sortis fuerit, cuius mater moram passa in libertate fideicommissa, ipseque moram passus est: suum eum patri nasci exemplo captiuorum parentium, cum quibus rediit. ergo siue postea pater eius post morā manumittatur, recipiet eum in potestate: siue ante decesserit, definiendum erit suum existere. ¶ *Suos heredes accipere debemus, filios, filias, siue naturales siue adoptiuos.* 2 ¶ *Interdum etiā filius suus heres excluditur, fisco prælato. vtputa si perduellionis[a] fuerit damnatus pater post mortem suam. hoc quoq; vt nec iura sepulchrorum hic filius habeat.* 3 ¶ *Si filius suus heres esse desiit, in eiusdem partem succedunt omnes nepotes neptesque ex eo nati, qui in potestate sunt. quod naturali æquitate contingit. filius autem suus heres esse desinit, si capitis deminutione vel magna vel minore exiit de potestate. quòd si filius apud hostes sit, quādiu viuit, nepotes nō succedūt. proinde etsi fuerit redemptus, nondum succedūt ante luitionem. sed si interim decesserit, cum placeat eum statu recepto decessisse, nepotibus obstabit.* 4

[a] *τυράννιδος.* Græci, rectè.

Succedere dicimur non solùm ei qui
habere desinit, sed etiam ei
cui spes habendi
deficit. Bart.

Sed

Sed si quis nō desiit esse in potestate, sed numquam cœpit: vtputa si filius meus viuo patre meo ab hostibus captus est, mox ibi me patrefamilias facto decesserit: nepotes in eius locum succedēt. Non minus autem neptes quàm nepotes succedent in locum parentium. 5 ¶ *Interdum licet parens alicuius in potestate esse non desierit, sed nec cœperit: tamen dicimus succedentes ei liberos suos existere. vtputa adrogaui eum, cuius filius ab hostibus erat captus, nepos autem in ciuitate. mortuo filio adrogato, mortuo * & * captiuo apud hostes: pronepos iste suus heres mihi erit.* 6 ¶ *Sciendum est autem, nepotes & deinceps interdum etiam si parentes eos mortis tempore præcesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamuis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit, si paterfamilias testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decesßit, postea deinde repudiauit heres institutus. nepos poterit suus heres esse, vt & Marcellus libro decimo scripsit. quoniam nec delata est filio hereditas. idem erit dicendum, & si filius ex asse sub condicione quæ fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus non impleta cōdicione decesserint. nam dicendum erit, suos posse succedere: si modò mortis testatoris tempore vel in rebus humanis, vel saltem concepti fuerint. idque & Iu-*

liano & Marcello placet. ¶ *Post suos statim* 7 *consanguinei vocãtur. consanguineos autẽ Cassius definit eos, qui sanguine inter se connexi sunt. & est verum, eos esse consanguineos, etiam si sui heredes non extiterunt patri, vtputa exheredatos. sed etsi pater eorum deportatus fuerit, nihilo minus eos inter se esse consanguineos, licet patri sui heredes non extitissent. & qui numquam in potestate fuerunt, erunt sibi consanguinei. vtputa qui post captiuitatem patris nascuntur, vel qui post mortem.* ¶ *Non solùm autem naturales, verumetiam* 8 *adoptiui quoque iura consanguinitatis habebunt cum his qui sunt in familia, vel in vtero, vel post mortem patris nati.*

II. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum.

P*OST consanguineos admittuntur adgnati, si consanguinei non sunt. meritò: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legititimis non defertur. sed hoc sic erit accipiendum, si nec sperantur esse. ceterum si vel nasci consanguineus, vel de captiuitate reuerti potest: adgnati impediuntur. Adgnati autem sunt cognati virilis sexus ab eodem orti. nam post suos & consanguineos statim mihi proximus est consanguinei mei filius, & ego ei. patris quoque frater, qui patruus appellatur: deincepsque ceteri, si qui sunt, hinc*

orti

1 *orti in infinitum.* ¶ *Hæc hereditas proximo agnato, id est ei quem nemo antecedit, defertur: & si plures sint eiusdem gradus, omnibus: in capita scilicet. vtputa duos fratres habui, vel duos patruos. vnus ex his vnum filium, alius duos reliquit. hereditas mea in tres partes di-*
2 *uidetur.* ¶ *Parui autem refert, adgnatus hic natiuitate, an adoptione sit quæsitus. nam qui adoptatur, isdem fit adgnatus, quibus pater ipsius fuit. & legitimam eorum hereditatem habebit,*
3 *vel ipsi eius.* ¶ *Legitima hereditas tantùm proximo defertur. nec interest, vnus solus sit, an ex duobus prior, pluribusve, an duo pluresve ab eodem gradu venientes, qui vel ceteros antecedant, vel soli sint. quia is est proximus, quem nemo antecedit. & is vltimus, quem nemo sequitur. & interdum idem primus postremusque, qui solus occurrit.*

&c.l. 34. ff. de vulg. l. 9. ff. de rebus dub. l. 162. ff. de verb. sign. l. 1. §. 4. ff. vnd. cog.

Proximior intelligitur tempore mortis, si nullum conditum est testamentum, aliàs quo tempore testamentum destituitur. Bart.

4 ¶ *Interdum vlteriorem adgnatum admittimus. vtputa fecit quis testamentum, cum haberet patruum, & patrui filium. deliberante herede scripto patruus decessit. mox heres institutus repudiauit hereditatem. patrui filius admittetur. ergo & bonorum possessionem pete-*
5 *re potest.* ¶ *Proximum non eum quærimus,*

qui

*qui tunc fuit, cum moreretur paterfamilias: sed eum qui tunc fuit, cum intestatum decessisse certum est. secundum quæ, etsi suus erat qui præcedebat, vel consanguineus, si nemo eorum cum repudiatur hereditas viuit: proximũ eum accipimus, qui tũc cũ repudiatur hereditas, primus est. ¶ Vnde belle * quæri potest, an etiã post repudiationẽ adhuc demus successionem. propone heredem scriptum rogatum restituere hereditatem, repudiasse eam, cum nihilo minus cõpelli potuit adire hereditatem, & restituere, vt Diuus Pius rescripsit. finge eum superuixisse centum diebus, verbi gratia, & interim proximum decessisse: mox & eum qui erat rogatus restituere. dicendum, posteriorem admitti cum onere fideicommissi.* 6

*sic scribẽdum monet Aug. lib. 1. c. 9.

III. IDEM libro quartodecimo ad Sabinum.

*INtestato liberto mortuo primùm suis deferri hereditatem verum est. si hi non fuerint, tunc patrono. ¶ Libertum accipere debemus * eum, * quẽ quis ex seruitute ad ciuitatẽ Romanam perduxit, siue sponte, siue necessitate, quoniam rogatus fuit eum manumittere. nam & ad huius legitimam hereditatem admittitur. Si dotalem quis seruum manumisit, ipse patronus habetur, & ad legitimam hereditatem admittetur. is planè, quem hac lege emi* 1

Hoc corrigitur per l. vlt. Græcã. C. de iur. patro. vt notant Græci hoc loco.

vt

vt manumittam, etsi ex constitutione Diui Marci peruenerit ad libertatem: tamen, vt eadem constitutione expressum est, meus libertus est, & legitima eius hereditas mihi deferatur. † *Qui si necem domini detexit, & ex senatusconsulto libertatem meruerit, si quidem adsignauit prætor, cuius libertus sit, sine dubio eius erit, & ei legitima hereditas deferetur. quòd si non addidit, efficietur quidem ciuis Romanus. sed eius erit libertus, cuius proximè fuerit seruus, & ad legitimam hereditatem ipse admittetur. nisi sicubi quasi indigno deneganda fuerit hereditas.*

† quid

2 ¶ *Si quis libertam sic iureiurando adegit, ne illicite nubat: non debere incidere in legem Aeliam Sentiam. sed si intra certum tempus ne ducat, neve aliam, quam de qua patronus consenserit, vel non nisi conlibertam, aut patroni cognatam: dicendum est, incidere eum in legem Aeliam Sentiam. nec ad legitimam hereditatem admitti.*

3 ¶ *Si municipes seruum manumiserint, admittentur ad legitimam hereditatem in bonis liberti vel libertæ intestatorum. Miles manumittendo seruum peculiarem, suum faciet libertum, & ad legitimam hereditatem eius admittitur. Principem ad bona libertorum suorum admitti, plusquam manifestum est.*

4 ¶ *Vtique & ex lege duodecim tabularum ad legitimam hereditatem is qui in vtero fuit, admitti*

mittitur, si fuerit editus. inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur, si fuerit editus. inde & partem facit his qui pari gradu sunt. vtputa frater vnus est, & vterus: vel patrui filius vnus natus, & qui in vtero est. ¶ *Est autem tractatum, pro qua partem faciat, quia ex vno vtero plures nasci possunt. & placuit, si in rerum natura certum sit, hanc quæ se dicit, prægnatem non esse: ex asse iam esse heredem hunc qui iam natus est. quoniam & ignorans heres fit. quare si medio tempore decesserit, integram hereditatem ad heredem suum transmittit.* ¶ *Post decem menses mortis natus non admittetur ad legitimam hereditatem. de eo autem, qui centensimo octogensimo[a] secundo die natus est, Hippocrates scripsit, & Diuus Pius pontificibus rescripsit, iusto tempore videri natum. nec videri in seruitutem conceptum, cum mater ipsius ante centensimum octogensimum secundum diẽ esset manumissa.*

5

6

[a] i. septimo mẽse inchoato, vel si lunares mẽses medij motus probabilius accipias, id est septimo perfecto, paucis diebus deficientibus.

IIII. POMPONIVS libro quarto ad Sabinum.

HI *quorum parens capite minutus est, legitimæ hæreditatis ius & in ceteris personis, & inter se retinent: & alij aduersus eos.*

V. VLPIANVS libro quadragensimo-sexto ad Edictum.

SI *quis cum haberet fratrem & patruum, decesserit testamento facto: deinde penden-*

te

te condicione heredum scriptorum, frater intestato decesserit, mox cõdicio defecerit: patruum posse vtriusque adire legitimam hereditatem constat.

VI. IVLIANVS libro quinquagensimo-nono Digestorum.

T*Itius exheredato filio extraneum heredẽ sub condicione instituit. quaesitum est, si post mortem patris pendente condicione filius vxorem duxisset, & filium procreasset, & decessisset, deinde condicio instituti heredis defecisset: an ad hunc postumum nepotem legitima hereditas aui pertineret. respondit, qui post mortem aui sui concipitur, is neque legitimam hereditatem eius tamquam suus heres, neque bonorum possessionem tãquam cognatus accipere potest: quia lex duodecim tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quaeritur, in rerum natura fuerit.*

VII. CELSVS libro vicensimooctauo Digestorum.

V*El si viuo eo conceptus est. quia conceptus quodammodo in rerũ natura esse existimatur.*

VIII. IVLIANVS libro quinquagensimo nono Digestorum.

I*Tem praetor edicto suo proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur his qui defuncto*

functo mortis tempore cognati fuerint. nam quòd in consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum post quorum mortem concepti sunt, non proprie, sed per abusionem vel potius ἀναφορικῶς accidit.* ¶ *Si quis prægnatem* 1 *vxorem reliquisset, & matrem, & sororem: si viua vxore mater mortua fuisset, deinde vxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet: quia certum esset, matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.*

*i. per relationem seu analogiam, vel metaphoram. vide Alcia. lib. 1. dispũct. c. 28.

Ius accrescendi sequitur rem, & ideò ad heredes transit: ius substitutionis personam, quare non transmittitur. Bart.

VIIII. MARCIANVS libro quinto Institutionum.

SI ex pluribus legitimis heredibus quidam omiserint adire hereditatẽ: vel morte, vel qua alia ratione impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio. & licet decesserint antequam adcresceret, hoc ius ad heredes eorum pertinet. alia causa est instituti heredis, & coheredi substituti. huic enim viuo defertur ex substitutione hereditas: non etiam, si decesserit, heredem eius sequitur.

X. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

Si

SI ad patrem manumissorem filij intestati legitima hereditas perueniat, vel non manumissori bonorum possessio competat: mater defuncti summouetur.

XI. POMPONIVS libro decimo ad Quintum Mucium.

CApitis deminutione pereunt legitimæ hereditates, quæ ex lege duodecim tabularum veniunt: siue viuo aliquo, siue antequam adeatur hereditas eius, capitis minutio intercessit: quoniam desinit suus heres, vel adgnatus rectè dici. quæ autem ex legibus nouis, aut ex senatusconsultis, non vtique.

XII. IDEM libro trigensimo ad Quintum Mucium.

FIlius patri adgnatus proximus est.

XIII. GAIVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

NVlla femina aut habet suos heredes, aut desinere habere potest propter capitis deminutionem.

XIIII. IDEM libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

IN suis heredibus aditio non est necessaria: quia statim ipso iure heredes existunt.

XV. PAPINIANVS libro vicensimonono Quæstionum.

SI pater apud hostes moriatur, defunctum iam in ciuitate filium credimus patremfa-

milias decessisse, quamuis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus. itaque heredem habiturus est iste non reuerso patre. sed si postliminio redierit pater iã defuncto filio, quidquid medio tẽpore per eum quæsitum est, habebit. & non est mirum si peculium quoque defuncti pridem filij defertur patri: cum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi iuris [a] constitutionem.

[a] l. postliminium.

XVI. IDEM libro duodecimo Responsorum.

PAter instrumento dotali comprehendit, filiam ita dotem accepisse, ne quid aliud ex hereditate patris speraret. eam scripturam ius successionis non mutasse constitit. priuatorum enim cautionem legum auctoritate non censeri.

l. 20. ff. de relig. l. 27 ff. de reg. iur. &c.

AD SENATVSCONSVLTVM TERTVLLIANVM ET Orphitianum.

TIT. XVII. [a]

[a] lib. 45. βασιλ. tit. 1.

VLPIANVS libro duodecimo ad Sabinum.

SIue ingenua, siue libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatẽ eius ex senatusconsulto Orphitiano. [a] ¶ Si ea sit mater, de cuius statu dubitatur, vtrũ materfamilias sit, an

[a] Facto tẽporibus D. Marci. Inst. cod.

1

an filiafamilias: vtputa quoniam pater eius ab hostibus captus sit: si certum esse cœperit matremfamilias esse, liberi admittentur. vnde tractari potest, an medio tempore, dum status pendet, succurri eis per prætorem debeat: ne si medio tẽpore decesserint, nihil ad heredem transmittãt. & magis est vt subueniatur: vt in multis casibus placuit. 2 ¶ *Sed & vulgo quæsiti admittuntur ad matris legitimam hereditatem.* 3 ¶ *Interdum & in seruitute quæsito erit concedenda hereditas legitima. veluti si post moram fideicommissariæ libertati matris suæ factam natus sit. certè si post manumißionem matris fuerit natus, licet in seruitute conceptus, ad legitimam eius hereditatem admittetur. sed & si apud hostes conceptus, à captiua procreatus, cum ea rediit: secundum rescriptum Imperatoris nostri & Diui patris eius ad Ouinium Tertyllum poterit ex hoc senatusconsulto admitti, quasi vulgo quæsitus.* 4 ¶ *Filio* * *qui mortis tempore matris ciuis Romanus fuit, si ante aditam hereditatem in seruitutem deducatur, legitima hereditas non defertur, nec si postea liber factus sit. nisi fortè seruus* * *pœnæ* * *effectus beneficio principis sit restitutus. sed si matris exsecto ventre filius editus sit, magis dicendum est, hunc quoque ad legitimam hereditatem admitti. nam & institutus secundum tabulas, & ab intestato vnde cognati, & multo*

* sic dispũgendũ & legẽdum vt est Flo. Ant. Aug. lib. 1. c. 9. nõ vt vulgo legitur, vulgo quæsitus filius, &c.

magis vnde legitimi bonorum possessionem petere potuit. argumento est, quòd venter in possessionem ex omni parte edicti mittitur.

¶ Qui operas suas vt cum bestiis pugnaret locauit, quive rei capitalis damnatus, neque restitutus est, ex senatusconsulto Orphitiano ad matris hereditatem non admittebatur. sed humana interpretatione placuit eum admitti. idẽ erit dicendum, & si hic filius in eius sit potestate, qui in causa supra scripta sit: posse eum ex Orphitiano admitti. 5

*¶ Sed si mater testamento facto filium heredem scripserit vnum sub condicione, cum plures haberet: si condicione pendente *bonorum* possessionem petierit, & postea condicio defecit: æquum est, ceteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri. quod & Papinianus libro sextodecimo quæstionum scripsit.* 6

¶ Capitis minutio saluo statu contingens liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. nam vetus sola hereditas, quæ lege duodecim tabularum defertur, capitis minutione peremitur. nouæ, vel ex lege vel ex senatusconsultis delatæ, non peremuntur capitis deminutione. 7

¶ Proinde siue quis ante delatam, siue (post) delatam capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur: nisi magna capitis deminutio interueniat, quæ vel ciuitatem adimit. vtputa si deportetur.* 8

*vel media.

¶SI NEMO FILIORVM EORVM-VE, 9

VE, QVIBVS SIMVL LEGITIMA HEREDITAS DEFERTVR, VOLET AD SE EAM HEREDITATEM PERTINERE: IVS ANTIQVVM ESTO. *hoc ideo dicitur, vt quamdiu vel vnus filius vult legitimam hereditatem ad se pertinere, ius vetus locum non habeat. itaque si ex duobus alter adierit, alter repudiauerit hereditatem: ei portio adcrescet. & si fortè sit filius & patronus, repudiante*

10 *filio, patrono defertur.* ¶ *Si quis adita matris hereditate, per in integrum restitutionem fuerit abstentus: an ius antiquum possit locum habere? verba admittunt vt possit:* VOLET AD SE, *inquit,* EAM HEREDITATEM PERTINERE. *nam & hic non vult, etsi aliquando voluit. & dico posse ius*

11 *antiquum locum habere.* ¶ *Vtrum autem ei defertur successio, qui tunc legitimus deprehenditur: an verò ei qui tunc fuit, cum filio defertur? vtputa proponamus fuisse defunctæ consanguineum, eiúsque filium. deliberante filio, defunctæ consanguineum obisse: mox filium repudiasse matris hereditatem. an consanguinei filius admitti possit? & Iulianus rectè putat circa Tertyllianũ, locum esse succedẽ*

12 *ti adgnato.* ¶ *Quod ait senatus,* QVAE IVDICATA, TRANSACTA, FINITAVE SVNT, RATA MANEANT, *ita intellegendũ est, vt iudi*

Sed hodie & parentes & fratres eius manumissi præferuntur patrono. Inst. de cogn. seruil. & l. Græca. C. de iur. patron.

cata accipere debeamus ab eo, cui iudicãdi ius fuit. transacta, scilicet bona fide, vt valeat transactio. finita, vel consensu, vel longo silentio sopita.

II. IDEM lib. tertiodecimo ad Sabinum.

SIue ingenua sit mater, siue libertina, habebit Tertyllianum commodum. filium autem vel filiam accipere debemus, siue iustè sint procreati, vel volgo quæsiti. idq; in vulgo quæsitis & Iulianus libro quinquagensimonono digestorũ scripsit. sed si filius vel filia libertini sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit. quoniam mater esse huiusmodi filiorum desiit. idque & Iulianus scripsit, & constitutum est ab Imperatore nostro. ¶ *Sed* 1 *si in seruitute concepit filium, & manumissa ediderit, ad legitimam eius hereditatem admittetur. idemque & si serua pœnæ concepit, & restituta edidit. hoc idem & si libera concepit, edidit serua pœnæ, mox restituta est. sed & si libera concepit, & in seruitutem redacta edidit, mox manumissa est: ad legitimam hereditatem eius admittetur. Item si adhuc prægnas manumissa est, dicendum erit prodesse. Et in seruitute editi filij ad legitimam hereditatem mater admittetur. vtputa si post moram factam in fideicommissa libertate pepererit: vel apud hostes, & cum eo rediit. vel si redempta edidit.* ¶ *Si mulier sit famosa, ad legitimam* 2 *hered*

3 *hereditatem liberorum admittetur.* ¶ *Impuberem, cui pater secundas tabulas fecit, tunc certum est intestatum decessisse, cum omiserint substituti hereditatem eius. quare & si impubes adrogatus sit, dicendum est matrem ad bona eius admitti, quæ haberet, si intestatus* 4 *decessisset.* ¶ *Liberi defuncti sui quidem obstabunt matri eius, tam virili sexus quàm feminini, tam naturales quàm adoptiui. matremque excludunt. bonorum possessores verò etiam non sui. & quidem soli naturales. Adoptiui autem liberi post emancipationẽ ita admittuntur, si ex liberis naturalibus fuerint. vtputa nepos naturalis ab auo adoptatus. nam licet sit emancipatus, bonorum possessione accepta, matri obstabit. si verò apud hostes est filius, vel nasci speratur: pendet ius matris, donec redierit, vel nascatur. sed si sint sui heredes, verùm hereditas ad eos non pertineat: videamus an mater admittatur. vtputa abstinuit se hereditate. Africanus & Publicius temptant dicere, in casum quo se abstinent sui, matrem venirè: & tunc ei obstent, quotiens rem haberent. ne nudum nomen sui heredis noceat ma*5 *tri. quæ sententia æquior est.* ¶ *Sed si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta & matre: Diuus Pius decreuit cessare senatusconsultũ Tertyllianũ, & simul esse admittendas ad bonorũ possessio-*

nem vnde proximi cognati matrem & filiam. sed quod idem Iulianus scripsit, matrē ex senatusconsulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessauerit: verum non erit. succedit enim filiæ. & ideo dicendum erit matrem, donec filia bonorum possessionem petere potest, bonorum possessionem accipere non posse. quoniam succedere quasi legitima speraretur. ¶ *Si bonorum possessione accepta* 6 *filius emancipatus abstinuerit se hereditate per in integrum restitutionem: verum est, senatusconsultum posse locum habere. sed si fuerit rursus immixtus, rursus debet mater abstinere.* ¶ *Si quis ex liberis, dum est in vtero, in* 7 *possessione missus sit, mox natus sit, & ante bonorum possessionem acceptam decesserit: an matri noceat videndum, quasi bonorum possessor. & puto non nocere, si non suus patri adgnascitur. neque enim sufficit mitti in possessionem, nisi natus quoque acceperit bonorum possessionem. igitur & si furioso decreto petita sit possessio, & priusquam ipse mentis compos factus bonorum possessionem petierit, decesserit: matri non obstabit.* ¶ *Sed si quis, cum* 8 *status controuersiam pateretur, Carbonianam solam acceperit: an noceat matri bonorum possessio, quæsitum quidem est. sed cum hæc tempore finiatur, dicendum est, matri post tempus non nocere. aut si impubes decesserit, matrem*

9 posse admitti. ¶ Sed si infanti per tutorem petita sit possessio, licet statim decesserit, dicendum erit, matri obstitisse. non enim similis est ei quæ furioso datur. ¶ Ita demum au-
10 tem mater senatusconsulti beneficio excludetur, si filius adiit legitimam hereditatem. ceterum si omiserit legitimam hereditatem, mater ex senatusconsulto Tertylliano[a] admittetur. sed si non sit solus iste filius legitimus heres, sed sint qui cum eo admittantur: nec in partem eorum mater ex senatusconsulto erit vocanda.
11 ¶ Obicitur matri pater in vtriusq; bonis, tā filij quàm filiæ; siue heres siue bonorum possessor existat. Sed neq; auus, neq; proauus in Tertylliano matri nocent, quamuis fiduciam contraxerint.[b] pater autem tantùm naturalis, non etiam adoptiuus matri noceat. verius est enim, cum pater esse desierit, à matre eum excludi. sed nec ab bonorum possessionem contra tabulas eum admitti, cum pater esse desierit. vndecunque autem acceperit bonorum possessionem pater naturalis, siue legitimus, siue contra tabulas: ex quauis parte excludit matrem.
12 ¶ Si sit adgnatus defuncti, & naturalis pater sit in adoptiua familia, sit & mater, admittimus matrem: quoniam patrem adgnatus exclusit.
13 ¶ Si sit consanguinea soror defuncti, sit & pater adoptatus, vel emancipatus: si consanguinea velit habere heredi-

[a] Facto temporibus D. Hadriani. Instit. eod.

[b] Quid hoc sit, explicat Caius in frag. Inst. lib. 1. tit. 6. sed hodie rem: sta est hæc solennitas L. vlti. C. de emancip. libe. Inst. de leg. adgna. succeß. §. vl.

tatem, matrem ex senatuscõsulto vnà cum ea venire, patrem excludi placet. si consanguinea repudiet, matrem ex senatusconsulto propter patrem non venire. & quamuis aliàs non soleat mater exspectare consanguineam, velit nec ne adire hereditatem, nunc tamen exspectaturam: consanguinea enim est quæ patrem excludit. repudiante igitur consanguinea, bonorum possessionem habebit mater cum patre, quasi cognata. sed & in hac moram patietur. nec ante accipiet bonorum possessionem, quàm pater petierit. quoniam omittente eo potest ex senatusconsulto succedere. Sed & si ipsa mater eadem sit & soror consanguinea, vtputa quoniam pater matris nepotem suum ex filia adoptauit, sit præterea & pater naturalis: hæc mater si quidem quasi consanguinea veniat, excludet patrem. si ius consanguineæ repudiauit, vel capitis deminutione amisit: ex senatusconsulto venire propter patrem non potest. repudiante verò patre, rursum ex senatusconsulto potest venire. ¶ *Si mater hereditatem filij, filiæue non adierit ex senatusconsulto Tertylliano, in bonis eorum antiquum ius seruandum est. cum enim esset prælatio, matre omittente senatusconsulti beneficium, ius succedit vetus. sed si mater repudiauerit bonorum possessionem, de adeunda autem hereditate deliberet: dicendum erit, adgnatum non succedere* 14

dere

dere: quoniam nondum verum est, non adisse matrem. quod autem diximus, ius antiquum seruari matre non adeunte: cui personae deferatur hereditas, videndum. vtrum ei quae nunc proxima inuenitur, cum mater repudiat: an ei quae fuit, cum intestato decessisse certum est. vtputa fuit patruus, cum intestato decederet, & patrui filius. cum mater repudiasset patruo nondum delatam hereditatem, atque ideo defuncto eo matre deliberante, patrui filium vocari.

15 ¶ *Si mater*[a] *non petierit tutores idoneos*
,, *filiis suis, vel prioribus excusatis, reiectisue,*
,, *non confestim aliorum nomina ediderit: ius*
,, *non habet vindicandorum sibi bonorum inte-*
,, *statorum filiorum.* *& quidem si non petit, in-*
,, *cidit. ait enim,* VEL NON PETERE. *sed à quo non petere? loquitur quidem de praetore constituto. sed puto & in prouinciis locum habere, etiam si à magistratibus municipalibus non petat. quoniam & magistratibus municipalibus dandi necessitas iniungitur. Quid ergo si petiit, sed admonita vel à libertis vel à cognatis? an incidat in senatusconsultum?*[b] *& puto eam incidere, si compulsa fecit, non si, cum petere non cunctaretur, admonita est. Quid si pater eis peti prohibuerat tutorē, quoniam per matrem rem eorum administrari voluit? incidet, si nec petat, nec legitime tutelam administrat. quòd si penitus egenis filiis*

non

[a] Hęc sunt verba cōstitutionis D. Seueri, quae suppresso nomine hîc citantur. extat autē illa sub illius nomine in l. 2. ff. qui pe. tu. §. diuus. Ant. Aug. lib. 1. c. 7.

[b] Sunt qui emendāt, in sententiam constitutionis, cōtra fidem omnium lib.

*non petit, ignoscendum est ei. sed si fortè absens à libertis præuenta est, vel ab aliis: dicendum est eam non excludi. nisi fortè cum frustraretur, id contigit. filiis autem non petendo punitur. vtique & filiabus. quid si nepotibus? similiter non petendo punitur. quid si curatores non petiit? verba rescripti deficiunt. sed dicendum est, si quidem impuberibus curatores non petiit: eandem esse rationem. si iam puberibus, cessare debere. quid si cum prægnas esset, bonis non petiit curatorem? dico in sententiam incidere. nam & si apud hostes habuit impuberem, idem erit dicendum. quid si furioso tutorem, * vel curatorem * non petiit? magis est, vt incidat.* ¶ Non solùm autem 16 *quæ non petiit, coërcetur: sed & quæ defunctorie petiit, vt rescripto declaratur: vel priuilegio munitum, vel oneratum tribus, puta, tutelis. sed ita demum, si data opera hoc fecit. Quid ergo si tales petiit, & susceperunt nihilo minus, vel detenti sunt? excusata erit mater. quid si indignos, id est minus habiles ad tutelam petierit, quoniam sciebat prætorem eos non daturum? quid tamen si dedit eos prætor, matris petitionem secutus? iam quidem prætoris delictum est. sed & matris punimus consilium. igitur si fortè excusati sint illi, vel improbati: debet mater alios sine mora petere. ergo siue non petierit, siue idoneos non petierit,*

rit, punietur etiam si dati fuerint minus ido-
17 *nei, prætore errante.* ¶ *Idoneos autem vtrum facultatibus, an & moribus petere debeat, dubitationis esse potest. puto autem facilè ei ignosci, si locupletes sint hi, quos petiit. sed & si prioribus excusatis reiectisue non confe-*
18 *stim aliorũ nomina ediderit: punitur.* ¶ *Quid ergo si non fuerint omnes excusati, vel non omnes reiecti? videndum, an ei imputetur, cur in locum excusati non petiit. & puto imputandum. quid si decesserint quidam? puto, licet verba deficiant, sententiã constitutionis locum habere. Sed quod diximus reiecti, vtrum sic accipimus, à prætore non dati, an & si suspecti fuerint remoti, vel ob neglegentiam, vel ignauiam repulsi? etiam hos quis reiectos rectè dicet. ergo & si latitent. sed longum est. nam nec hoc ei imputetur, cur suspectos non fecit. alioquin & si latitarent, potuit edicto desiderare, vt eos prætor adesse iuberet: & suspectos eos remouet, si deessent. Quid si non compulit eos miscere se tutelæ? & cum plenum officium à matre desideremus, & hæc ei cu-*
19 *randa sunt, ne in hereditate ei obstent.* ¶ *Confestim autem sic erit accipiendum, vbi primum potuit, id est prætoris copiam habuit huic rei sedentis. nisi fortè infirmitate impedita est, vel alia magna causa, quæ etiam mandare eam ad petendos tutores impediret. ita tamen,*
vt null

vt nullo modo annale tempus excederet. si enim mortalitate filij præuenta est, nibil matri imputetur. ¶ *Tractari belle* [*] *potest, si pupillo amplum legatum sub condicione sit relictum.* SI TVTORES NON HABVERIT, *& propterea ei mater non petierit, ne condicione deficeretur: an constitutio cesset. & puto cessare, si damnum minus sit cumulo legati. quod & in magistratibus municipalibus tractatur apud Tertyllianum. & putat dandam in eos actionem, quatenus plus esset in damno, quàm in legato. nisi fortè quis putet, condicionem hanc quasi vtilitati publicæ obpugnantem remittendam, vt alias plerasque. aut verba cavillatus imputauerit matri, cur curatores non petierit. finge autem plenius condicionem conscriptam. nonne erit matri ignoscendum? aut hoc imputatur matri, cur non desideravit à principe condicionem remitti? & puto non esse imputandum. ego etiam si mater ei, qui soluendo non erit, non petiit tutorem: puto ignoscendum. consuluit enim ei, vt minus inquietetur, quasi indefensus.* ¶ *Et si fortè quis vxorem communis filij matrem heredem scripsit, rogauitque remissa etiam satisdatione, vt filio puberi facto restitueret hereditatem, nec mater ei petiit tutores: debet dici cessare constitutionem, cum patris voluntatem secuta sit, & nihil habenti filio tutores nō petierit. quòd si ei remiss*

20

21

[*] Sic scribendum. Ant. Aug. lib. 1. c. 9. vbi ait me rè hîc falli Accurs.

remissa satisdatio non fuerit, contra erit: quoniam vel propter hoc debuit tutores habere. sed si fortè impubes post matris cessationem fuerit adrogatus, & impubes obierit: dicendum erit, matri aduersus adrogatorem non competere ex 22 *stipulatu actionem.* ¶ *Videndum est, matre prohibita ius suũ vindicare, vtrum ceterosque admittamus, atque si mater non esset. an ipsam heredem dicimus fieri, vel aliud nomen successionis induere. sed denegamus ei actiones. & inuenimus rescriptum ab imperatore nostro Antonino Augusto & Diuo patre eius Mammiæ Maximinæ pridie idus Apriles Plautiano iterum consule, matre remota eos admitti, qui venirent, si mater non fuisset. ergo & adgnati ceteriq; succedent. aut si nemo sit, bona vacabunt.*

III. MODESTINVS libro octauo Regularum.

P*Atrem adoptiuum matri non obesse plerique probant.*

IIII. IDEM libro nono Regularum.

M*Atris intestatæ defunctæ hereditatem ad omnes eius liberos pertinere, etiam si ex diuersis matrimoniis nati fuerint, iuris est.*

V. PAVLVS libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

A*Equissimum visum est, omnes filios matri præferri, etiam si per adoptionem in familiam relicti essent. sed & nepos ex adoptiuo*

ptiuo filio natus ex verbis senatusconsulti matri obstabit. Si ex filio nepotem auus manumiserit, isque patre & auo & matre superstitibus decesserit: potest quæri, quis potior esse debeat. nam si mater excluserit auum manumissorem, qui patri anteponitur, edicto prætoris inducetur pater defuncti. quo admisso desinit senatusconsulto locus esse, & rursus auus vocabitur. itaque rectius est auo ius suum conseruare, qui & contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

VI. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

Filij mater ex hoc senatusconsulto, etiam si in aliena potestate sit, ad hereditatem admittitur. Filius, qui se nolle adire hereditatem matris dixit, an potest mutata voluntate adire antequam cõsanguineus vel adgnatus adierit, videndum: propter hæc verba, SI NEMO FILIORVM VOLET HEREDITATEM SVSCIPERE, *quia extensiua sunt: & cum verba extensiua sint, pænitentia eius vsque ad annum admittenda est: cum & ipsa filij bonorum possessio annalis est.*

Hodie maius tépus tribuitur ex l. vlti. C. de rep. her.

VII. IDEM lib. singulari ad Senatusconsultũ Tertyllianum & Orphitianum.

Si quis intestatus decesserit relicta matre, & fratre consanguineo, vel sorore, quamuis per adrogationem quæsitis: eadem iura in person

persona matris seruantur, quæ & naturalibus exstantibus liberis.

VIII. GAIVS libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

IN suspenso est ius matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda.

VIIII. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orphitianum.

SAcratissimi principis nostri oratione cauetur, vt matris intestatæ hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat.

Capitolinus in Marco ait Marcũ eade re leges tulisse. & puto hîc intelligi SC. Tertyllianum.

X. POMPONIVS libro secundo Senatusconsultorum.

SI filiusfamilias miles non sit testatus de his quæ in castris adquisierit, an ea ad matrẽ pertineant, videndum est. sed non puto. magis enim iudicio militum hoc beneficium cõcessum est, non vt omnimodo quasi patresfamiliarum in ea re sint. 1 *¶ Quando in pendenti est, an quædam personæ possint obstare matri, & casus tulerit, vt non inducerentur: matri ius integrum erit, quod medio tempore appenderit. veluti si filio intestato mortuo, postumus ei filius potuerit nasci, nec natus sit, aut mortuus editus: vel quòd etiam filius, qui in hostium potestate erat, postliminio non sit reuersus.*

"Explicitus est liber ex ordine Digestorum trigensimusoctauus. De bonorum possessionibus secundus.

"Hoc addendũ ex indice titu. In vno manuscr. additur, Expliciũt tres partes. i. illa pars Infortiati quæ incipit ab illis verbis Tres partes.

INCIPIT EX ORDINE

LIBER TRIGENSIMVSNONVS.

Lib.58. βασιλ. titul.10. περὶ καινοτομίας ἐπαγγελίας.

DE OPERIS NOVI NVNTIATIONE.

Nuntiatio noui operis potest fieri etiam ei qui iure ædificat.

VLPIANVS libro quinquagensimosecundo ad Edictum.

HOC EDICTO *promittitur*[a], *vt siue iure siue iniuria opus fieret, per nuntiationem inhiberetur. deinde remitteretur prohibitio actenus, quatenus prohibēdi ius is qui nūtiasset, non*[b] *haberet.*

[a] Vulg. permittitur. sed rectè promittitur, quia à prætore hoc erat petendū.

[b] Perperā in quibusdā libris deest negatio. Anto. Augu. lib.1.ca.3.

Per hoc edictū, quatenus est prohibitorium, subuenitur aduersus futura opera: pro præteritis non, sed datur quod vi aut clam. Bart

¶ *Hoc autem edictum, remediumque operis noui nuntiationis aduersus futura opera inductū est, non aduersus præterita. hoc est, aduersus ea quæ nondum facta sunt, ne fiant. nam si quid operis*

operis fuerit factum, quod fieri non debuit, cessat edictum de operis noui nuntiatione, & erit transeũdum ad interdictum quod vi aut clam factum " *erit, vt restituatur. & quod in loco sacro, religiosove, & quod in flumine publico, ripave publica factum erit. nam his interdictis restituetur, si quid illicite factum est.*

"Hæc verba multis modis esse corrupta docet Aug. libr. 3. c. 9.

2 ¶ *Nuntiatio ex hoc edicto non habet necessariam prætoris aditionem. potest enim nuntiare quis etsi eum non adierit. item nuntiationem & nostro & alieno nomine facere possumus. item nuntiatio omnibus diebus fieri potest. Et aduersus absentes etiam & inuitos, & igno-*
3 *rantes operis noui nuntiatio procedit.* ¶ *In operis autem noui nuntiatione possessorem aduersarium facimus.*

Omnis actio præiudicialis ad istud edictum, interim debet silere. Bart.

Sed si is, cui opus nouum nuntiatum est, ante remissionem ædificauerit, deinde cœperit agere, ius sibi esse ita ædificatum habere, prætor actionem ei negare debet: & interdictum in
4 *eum de opere restituendo reddere.* ¶ *Potest autem quis nuntiare etiam ignorans quid opus fieret. Et post operis noui nuntiationem committunt se litigatores prætoriæ iurisdictioni. Inde quæritur apud Celsum libro duodecimo digestorum, si post opus nouum nuntiatum con-*

ueniat tivi cum aduersario, vt opus faceres: an danda sit conuentionis exceptio. & ait Celsus, dandam. nec esse periculum, ne pactio priuatorum iussui prætoris anteposita videatur. quid enim aliud agebat prætor, quàm hoc vt cõtrouersias eorum dirimeret? à quibus si sponte recesserunt; debebit id ratum habere. ¶ *Opus nouũ facere videtur, qui aut ædificãdo, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat.* 5

Hoc edictum solùm ad opera quæ cohærent solo, pertinet, non ad alia. Bart.

¶ *Hoc autem edictum non omnia opera complectitur. sed ea sola quæ solo coniuncta sunt, quorum ædificatio vel demolitio videtur opus nouum continere. Idcirco placuit, si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet: quamquam opus faciat, tamẽ ad hoc edictum non pertinere. quia ad ea opera, quæ in solo fiunt, pertinet hoc edictum.* 6

Reficienti vetus ædificium, nouum opus non nuntiatur. Bart.

¶ *Si quis ædificium vetus fulciat, an opus nouum nuntiare ei possumus, videamus. & magis est, ne poßimus. hic enim non opus nouum facit, sed veteri sustinendo remedium adhibet.* 7

Siue in ciuitate, siue extra fiat opus, habet locum noui operis nunciatio. Bart.

¶ *Siue autem intra oppida, siue extra oppida* 8

in villis

in villis vel agris opus nouum fiat: nuntiatio ex hoc edicto locum habet. siue in priuato, siue in publico opus fiat. 9 ¶ *Nunc videmus, quibus ex causis fiat nuntiatio, & quæ personæ nuntient, quibusque nuntietur, & in quibus locis fiat nuntiatio, & quis effectus sit nuntiationis.* 10 ¶ *Nuntiatio fit, aut iuris nostri conseruandi causa, aut damni depellendi, aut publici iuris tuendi gratia.* 11 ¶ *Nuntiamus autem, quia ius aliquid prohibendi habemus: vel vt damni infecti caueatur nobis ab eo, qui fortè in publico vel in priuato quid molitur: aut si quid contra leges edictave principum, quæ ad modum ædificiorum facta sunt, fiet: vel in sacro, vel in loco religioso, vel in publico, ripáve fluminis: quibus ex causis & interdicta proponuntur. Quòd si quis in mare vel in litore ædificet, licet in suo non ædificet, iure tamen gentiũ suum facit. Si quis igitur velit ibi ædificantem probibere, nullo iure probibet. neq; opus nouum nuntiare nisi ex vna causa potest, si fortè damni infecti velit sibi caueri.* 12 ¶ *Iuris nostri conserBandi,[a] aut damni depellẽdi causa opus nouum nuntiare potest is ad quem res pertinet.*

Vsufructuarius nuntiat nouum opus extraneo procuratorio nomine domini: domino non, sed poterit confessoriam intentare. Bart.

13 ¶ *Vsufructuarius autem opus nouum nun-*

[a] Quamuis verbũ nostri cũ verbo potest, nõ rectè vtiq; videtur congruere, tamen hæc locutio ferenda est, nihil q; emẽdandum.

tiare suo nomine non potest. sed procuratorio nomine nuntiare poterit, aut vindicare vsumfructum ab eo qui opus nouum faciat. quæ vindicatio præstabit ei, quod eius interfuit, opus nouum factum non esse.

II. IVLIANVS libro quadragesimo-nono Digestorum.

cr.l.1.§ si vsustr. petat.

SI autem domino prædij nuntiauerit, inutilis erit nuntiatio. neque enim, sicut aduersus vicinum, ita aduersus dominum agere potest, ius ei non esse inuito se altius ædificare. sed (si) hoc facto vsusfructus deterior fiet, petere vsumfructum debebit.

Beneficium huius edicti est extraordinarium: ideo cessat, vbi habet locum ordinarium. Bart.

III. VLPIANVS libro quinquagesimo-secundo ad Edictum.

IN prouinciali etiam prædio si quid fiat, operis noui nuntiatio locum habebit. ¶ Si in loco communi quid fiat, nuntiatio locum habebit aduersus vicinum. planè si vnus nostrum in communi loco faciat, non possum ego socius opus nouum ei nuntiare. Sed eum prohibebo communi diuidundo iudicio, vel per prætorem. ¶ Quòd si socius meus in communi insula opus nouum faciat, & ego propriam habeam, cui nocetur, an opus nouum nuntiare ei possim? 1 2

& pu

& putat Labeo, nō posse nuntiare: quia possum eum alia ratione prohibere ædificare, hoc est vel per prætorem, vel per arbitrum communi diuidundo. quæ sententia vera est.

Superficiarius qui habet vtile dominium, potest nuntiare nouum opus. Bart.

3 ¶ *Si ego superficiarius sim, & opus nouum fiat à vicino: an poßim nuntiare? mouet, quòd quasi inquilinus sum. sed prætor mihi vtilem in rem actionem dat. & ideo & seruitutium causa actio mihi dabitur: & operis noui nuntiatio debeat mihi concedi.* 4 ¶ *Si in publico aliquid fiat, omnes ciues opus nouum nuntiare possunt.*

IIII. PAVLVS libro quadragensimooctauo ad Edictum.

NAM reipublicæ interest, quamplurimos ad defendendā suam causam admittere. Cic. 1. in Verr.

V. VLPIANVS libro quinquagensimosecundo ad Edictum.

DE pupillo quæsitum est. & Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit, pupillo non esse operis noui nuntiationis executionem dandam, nisi ad ipsius priuatum commodum res pertineat. veluti si luminibus eius officiatur, aut prospectui obsit. non aliter autem pupilli rata habebitur nuntiatio, quàm intercedente tutore auctore. 1 ¶ *Seruo autem opus nouum nuntiari potest. ipse verò nuntiare non potest, neque nuntiatio vllum effectum habet.*

Nuntiatio noui operis debet fieri in re præsenti, nec requiritur præsentia domini. Bart.

¶ Nuntiationem autem in re præsenti faciendam, meminisse oportebit, id est eo loci, vbi opus fiat, siue quis ædificet, siue inchoet ædificare. 2 *¶ Nuntiari autem non vtique domino oportet. sufficit enim in re præsenti nuntiari ei qui in re præsenti fuerit. vsque adeo, vt etiam fabris, vel opificibus qui eo loci operantur, opus nouum nuntiari posit. & generaliter ei nuntiari opus nouum potest, qui in re præsenti fuit domini operisve nomine. neque refert quis sit iste, vel cuius condicionis, qui in re præsenti fuit. nam & si seruo nuntietur, vel mulieri, vel puero, vel puellæ: tenet nuntiatio. sufficit enim in re præsenti operis noui nuntiationem factam sic, vt domino posit renuntiari.* 3 *¶ Si quis fortè in foro domino opus nouum nuntiat, hanc nuntiationem nullius esse momenti, exploratissimum est. in re enim præsenti, & pene dixerim, ipso opere, hoc est in re ipsa nuntiatio facienda est. quod idcirco receptum est, vt confestim per nuntiationem ab opere discedatur. ceterum si alibi fiat nuntiatio, illud incommodi sequitur, quòd dũ venitur ad opus, si quid fuerit operis per ignorantiam factum: euenit, vt contra edictum prætoris sit factum.* 4 *¶ Si plurium res sit, in qua opus nouum fiat,* 5

& vni

& vni nuntietur: rectè facta nuntiatio est, omnibusque dominis videtur denũtiatum. Sed si vnus ædificauerit post operis noui nuntiationem, alij qui non ædificauerint, non tenebuntur. neque enim debet nocere factum alterius ei qui nihil fecit. 6 ¶ *Si plurium dominorum rei opus noceat, vtrum sufficiet vnius ex sociis nuntiatio, an verò omnes nuntiare debeant? & est verius, vnius nuntiationem omnibus non sufficere: sed esse singulis nuntiare necesse. quia & fieri potest, vt nuntiatorum alter habeat, alter non habeat ius prohibendi.* 7 ¶ *Si quis ipsi prætori velit opus nouum nuntiare, debet, vt interim testetur, non posse se nuntiare. & si nuntiauit postea, & quod retro ædificatum erit, destruendum erit. quasi repetito die nuntiatione facta.* 8 ¶ *Sed & si in ædes nostras quis immittit, aut in loco nostro ædificet: æquum est, nos operis noui nuntiatione ius nostrum nobis conseruare.*

Ex causa triplici nuntiatur, scilicet aut naturali, aut publica, aut impositicia. Bart.

9 ¶ *Et velle* * *Sextus Pedius definiit triplicem esse causam operis noui nuntiationis: aut naturalem, aut publicam, aut impositiciam. naturalem, cum in nostras ædes quid immittitur, aut ædificatur in nostro. publicam causam,*

*Pro belle. rectè autem sic dispungit Ant. Aug. lib. 1. c. 9. nõ vt antea vulgò, cum post verbum belle pungebatur, & à verbo Sextus, inchoabatur paragraphus.

quotiens leges, aut senatusconsulta, constitutionesque principum per operis noui nuntiationem tuemur impositiciam, cum quis posteaquam ius suum deminuit, alterius auxit, hoc est posteaquam seruitutem ædibus suis imposuit, contra seruitutem fecit.

Qui nunciat simplici verbo, perdit possess. si eam habet: secus si per prætorem, vel iactum lapilli. Bart.

¶ *Meminisse autem oportebit, quotiens quis in nostro ædificare, vel in nostrum immittere, vel proicere vult: melius esse eum per prætorem, vel per manum, id est lapilli ictum prohibere, quàm operis noui nuntiatione. ceterum operis noui nuntiatione possessorem eum faciemus, qui nuntiauerimus. aut si in suo quid faciat, quod nobis noceat: tunc operis noui denuntiatio erit necessaria. & si fortè in nostro aliquid facere quis perseuerat, æquissimum erit interdicto aduersus eum quod vi aut clam, aut vti possidetis, vti.* 10

In riuis & cloacis, & vbicunque dilatio est periculum allatura, spernitur nuntiatio. Bart.

¶ *Si quis riuos vel cloaces velit reficere, vel purgare: operis noui nuntiatio meritò prohibetur. cum publicæ salutis & securitatis intersit, & cloaces & riuos purgari.* 11 ¶ *Præterea* 12

gene

generaliter prætor cetera quoque opera excepit, quorum mora periculum aliquod allatura est. nam in his quoque contemnendam putauit operis noui nuntiationem. quis enim dubitat, multo melius esse, omitti operis noui nuntiationem, quàm impediri operis necessarij vrguentem extructionem? Totiens autem hæc pars locum habet, quotiens dilatio periculum allatura est. proinde si quis, cum opus hoc mora periculum allaturum esset, nuntiauerit opus nouum, vel si in cloacis, vel ripa reficiendis aliquid fieret: dicemus apud iudicem quæri debere, an talia opera fuerint, vt contemni nuntiatio deberet. nã si apparuerit vel in cloaca, riuove, cove, cuius mora periculum allatura esset: dicendum est, non esse verendum ne hæc nuntiatio noceret. ¶ Qui opus nouum nuntiat, iurare debet, non calumniæ causa opus nouum nuntiare. hoc iusiurandum auctore prætore defertur. idcirco non exigitur, vt iuret is ante, qui iusiurandum exigat. ¶ Qui nuntiat, necesse habeat demonstrare, in quo loco opus nouum nuntiet. sciturо eo cui nuntiatum est, vbi possit ædificare, vbi interim abstinendum est. Totiens autem demonstratio facienda est, quotiens in partem fit nuntiatio. ceterum si in totum opus fiat, non est necesse demonstrare: sed hoc ipsum dicere. ¶ Si in pluribus locis opus fiat, vtrum vna nuntiatio sufficiat: an verò

13

14

15

verò plures sint necessariæ? & ait Iulianus libro quadragensimo nono digestorum, quia in re præsenti sit nuntiatio, plures nuntiationes esse necessarias. & consequenter plures remissiones.

Post satisdationem præstitam vel oblatam, censetur nuntiatio remissa ipso iure. Bart.

¶ *Si is cui renuntiatū erit, ex operis noui nuntiatione satisdederit, repromiseritve, aut per eum non fiet, quominus boni viui arbitratu satisdet, repromittat ve: perinde est, ac si operis noui nuntiatio omissa esset. havet autem hoc remedium vtilitatem. nam remittit vexationem ad prætorem veniendi, & desiderandi vt missa fieret nuntiatio.* 16 ¶ *Qui procuratorio nomine nuntiauerit, si non satisdabit eam rem dominum ratam habiturum: nuntiatio omni modo remittitur, etiam si verus sit procurator.* 17 ¶ *Qui remißionem absentis nomine desiderat, siue ad priuatum, siue ad publicum ius ea remißio pertinet, satisdare cogitur. sustinet enim partes defensoris. sed hæc satisdatio non pertinet ad ratihabitionem, sed ad operis noui nuntiationem.* 18

Qui defendit conuentum ex hoc interdicto, præstat satisdationem iudicatum solui. Bart.

¶ *Si procurator autem opus nouum mihi nuntiauerit, & satis acceperit, deinde interdicto* 19

aduer

aduersus eum vtar, ne vim mihi faciat, quo minus ædificẽ: ex interdicto eum oportet iudicatum solui satisdare. quia partes sustinet defensoris.

VI. IVLIANVS libro quadragensimoprimo Digestorum.

ET ideo neque exceptiones procuratoriæ opponi ei debent: nec satisdare cogendus est, ratam rem dominum habiturum.

VII. VLPIANVS libro quinquagensimosecundo ad Edictum.

ET si satisdationem non dabit, summouendus erit ab executione operis noui. et actiones, quas domini nomine intendit, debent ei denegari. Et tutor [a] & curator opus nouum recte nuntiant.

VIII. PAVLVS libro quadragensimooctauo ad Edictum.

NOn solùm proximo vicino, sed etiam superiori opus facięti nũtiare opus nouum potero. nam & seruitutes quadam, interuenientibus mediis locis vel publicis vel priuatis, esse possunt. 1 *¶ Qui opus nouum nũtiat, si quid operis iam factum erit, in testationem referre debet, vt appareat quid postea factum sit.*

[a] Sic Flo. non tutori, &c. vt in aliis perperã. Ant. Aug. lib. 3. c. 9.

Pro priuata nuntiatione requiritur satisdatio: pro publica, sufficit sola promissio. Bart.

2 *¶ Si cum possem te iure probibere, nuntiauero tibi*

tibi opus nouum: nō aliàs ædificandi ius habebis, quàm si satisdederis. ¶ *Quòd si nuntiauero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias, promittere debebis: quoniam de eo opere alieno iure contendo, non meo: & tamquam alieni iuris petitor repromißione contentus esse debeo.* 3

¶ *Sciendum sit, facta operis noui nuntiatione, cui nūtiatum est, abstinere oportere donec caueat, vel donec remißio nuntiationis fiat. tunc enim, si ius ædificandi habet, rectè ædificabit.* 4

¶ *Sed vt provari poßit, quid postea ædificatum sit, modulos sumere debet is qui nuntiat. qui vt sumantur, conferantúrque, prætor decernere solet.* 5

Nuntiatio ex parte nuntiantis est in personam: ex parte eius cui nuntiatur, in rem, ideo morte eius & alienatione non extinguitur. Bart.

¶ *Morte eius qui nuntiauit, extinguitur nuntiatio, sicut alienatione. quia his modis finitur ius prohibēdi. quòd si is, Qui opus nouum nuntiatum erat, decesserit, vel ædes alienauerit: non extinguitur operis noui nuntiatio, ídque ex eo apparet, quòd in stipulatione, quæ ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.* 6

VIIII. GAIVS ad Edictum vrbicum titulo de operis noui nuntiatione.

C*Reditori cui pignoris nomine prædium tenetur, permittendum est de iure, id est de*

de seruitute opus nouum nuntiare. nam ei vindicatio seruitutis datur.

X. VLPIANVS libro quadragensimo-quinto ad Sabinum.

OPeris noui nuntiatio in rem fit, non in personam. & ideo furioso, & infanti fieri potest, nec tutoris auctoritas in ea nuntiatione exigitur.

XI. PAVLVS libro vndecimo ad Sabinum.

CVilibet enim intellegenti, veluti fabro, nuntiatum, infantem & furiosum tenet.

XII. IDEM libro tertiodecimo ad Sabinum.

EX operis noui nuntiatione si caueatur, tanti stipulatio committitur, quanti iudicatum sit.

XIII. IVLIANVS libro quadragensimo-primo Digestorum.

CVm procurator opus nouum nuntiat, & satisdat rem ratā dominum habiturum: & remissio in domini personam confertur. [a] *Si dominus opus nouum nuntiauerit, intra diē, quæ stipulatione ex operis noui nuntiatione interposita comprehensa esset, committitur stipulatio. si præterita ea die dominus* † *nuntiaret, non committitur. nam & ipsi domino, cum semel nuntiauerit, non permittitur iterum nuntiare, quamdiu stipulatio ex operis noui nuntiatione teneret.*

[a] Non est hic faciēdus paragraphus, sed legendū coniūctim cum veteribus interpretibus & græcis lib. 58. βασιλ. tit. 10.

† *nuntiauerit*

Remiss

Remißio facta per falsum procuratorem, non nocet domino.

¶ *Si in remißione à parte eius, qui opus nouum nuntiauerat, procurator interueniat: id agere prætorem oportet, ne falsus procurator absenti noceat. cum sit indignum quolibet interueniente beneficium prætoris amitti.* 1

XIIII. IDEM libro quadragensimonono Digestorum.

Vide Alciat lib. 3. parerg. c. 24. cc. l. 5. §. eodem.

Q*Vi viam habet, si opus nouum nuntiauerit aduersus eum qui in via ædificat, nihil agit: sed seruitutem vindicare non prohibetur.*

XV. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

S*I priusquam ædificatum esset, ageretur ius vicino non esse ædes altius tollere, nec res ab eo defenderetur: partes iudicis nõ alias futuras fuisse ait, quàm vt eum, cum quo ageretur, cauere iuberet, non prius se ædificaturũ, quàm vltro egisset ius sibi esse altius tollere. Idemque è contrario, si cum quis agere vellet ius sibi esse inuito aduersario altius tollere: eo non defendente, similiter, inquit, officio iudicis continebitur, vt cauere aduersarium iuberet, nec opus nouum se nuntiaturum, nec ædificanti vim facturum. eaque ratione hactenus is qui rem non defenderet, punietur, vt iure suo provare necesse haberet. id enim esse petitoris partes sustinere.*

Per

Per secundam interloquutoriam contrariam primæ, censetur à prima recessum. Bart.

XVI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SI opus nouum prætor iusserit nuntiari, deinde prohibuit: ex priore † renuntiatione agi non potest, quasi aduersus † dictum eius factum sit.

† nuntiatione

† edictum

XVII. PAVLVS libro quinquagensimo-septimo ad Edictum.

SI procurator opus nouum facientem prohibuerit, domino competit quod vi aut clam interdictum.

XVIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

AEdibus communibus si ob opus nouum nuntiatio vni fiat, si quidem ex voluntate omniũ opus fiat: omnes nuntiatio tenebit. si verò quidã ignorent, in solidum obligabitur qui contra edictum prætoris fecerit. nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat: sed quis eius soli possessor inueniatur. modò si eius nomine opus fiat.

XVIIII. PAVLVS libro Quæstionum.

SCiendum est, denegata exsecutione operis noui, nihilo minus integras legitimas actiones manere. sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis noui denuntiationem prætor denegat.

Nunciatio debet cócipi in rem, non in personam, scilicet ne aliquid fiat. Bart.

XX. VLPIANVS libro septuagensimoprimo ad Edictum.

PRætor ait, QVEM IN LOCVM NVNTIATVM EST, NE QVID OPERIS NOVI FIERET, QVA DE RE AGITVR: QVOD IN EO LOCO, ANTEQVAM NVNTIATIO MISSA FIERET, AVT IN EA CAVSA ESSET VT REMITTI DEBERET, FACTVM EST: ID RESTITVAS. *Interdictũ hoc proponitur ex huiusmodi causis. edicto expressum est, ne post operis noui nuntiationem quicquam operis fiat, antequam vel nuntiatio missa fiat, vel vice nuntiationis missæ satisdatio de opere restituendo fuerit interposita. qui igitur facit, etsi ius faciendi habuit, tamen contra interdictũ prætoris facere videtur: & ideo hoc destruere cogitur.* ¶ *Siue autem vacuus locus sit, vbi nuntiatum est, siue ædificatus: æque hoc interdicto locus erit.* 1

Quando lex indistinctè loquitur, indistinctè debet intelligi.

¶ *Ait prætor,* QVOD FACTVM EST, RESTITVAS. *quod factum est, iubet restitui. neq; interest, iure factum sit, an non. siue iure factũ est, siue non iure factum est, interdictũ locum habebit. Quidquid autem ante remißionem fit, vel illud quod loco remißionis habetur, pro eo habendum est, atque si nullo iure factum esset.* 2

3 *esset.* ¶ *Si quis paratus fuerit satisdare, deinde actor stipulari nolit: in ea causa est, vt remitti debeat. nam cum per actorem fiet, apparet in* 4 *ea causa esse, vt remitti debeat.* ¶ *Hoc interdictum perpetuo datur. & heredi, ceterisque successoribus competit. aduersus ipsum quoque, qui opus fecit, vel factū ratum habuit, interdicto locus erit. Planè si quæratur, an in heredē eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat: sciendum est, Labeonē existimasse, in id quod ad eum peruenit, dumtaxat dari oportere. vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perueniret. nonnulli putant,* " *in factum esse dandam, quàm interdictum. quod verum est.*

"tam subaudiendū Anto. August. lib. 4. c. 8. docet: ego verò puto subaudiendum esse non tam, sed, potius. nā vt in factum pro interdicto detur, in Institutionibus primū introduxit Iustinianus.

Præstita satisdatione, vel oblata & non recepta, competit interdictum ne prohibeatur volens ædificare.

5 ¶ *Deinde ait prætor,* QVEM IN LOCVM NVNTIATVM EST, NE QVID OPERIS NOVI FIERET: QVA DE RE AGITVR, SI DE EA RE SATISDATVM EST: QVOD EIVS CAVTVM SIT, AVT PER TE STAT QVO MINVS SATISDETVR: QVO MINVS ILLI IN EO LOCO OPVS FACERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum prohibitorium est, ne quis prohibeat facere volentem eum qui satisdedit. etenim pertinet ad decus vrbium, ædificia non dere-*

*Vide Sueton. in Augusto hac de re.

linqui. nec quicquam interest, iure quis ædificet, an non iure ædificet: cum sit securus is qui opus nouum nuntiauit, posteaquam ei cautum est. Hoc autem interdictum competit ei qui satisdedit.* ¶ *Adicitur & illud,* AVT PER TE STAT, QVO MINVS SATISDETVR. *proinde si satisdatum non est, sed repromissum: interdicto huic locus non erit. neque enim permittendum fuit in publico ædificare, prius quàm appareat, quo iure quis ædificet. & si satisdatum sit, cautum tamen non perscueret: interdictum cessat. Si aliquando stetit per nũtiatorem, quo minus satisdetur, nunc non stat: interdictum cessat.* ¶ *Hoc interdictum etiam post annum, & heredi, ceterisque successoribus competit.* 8 9

XXI. IDEM libro octogensimo ad Edictum.

STipulatio de operis noui nũtiatione interponi solet quotiẽs vicinus dicit, ius sibi esse prohibere vicinum opus nouum inuito se facere.

Effectus huius stipulationis seu satisdationis.

¶ *Si quis autem vult post opus nouum nũtiatum impune ædificare, offerre debet satis nuntiatori. quod si fecerit, vtrique consultum est, tam ei qui nuntiauit, quoniam cautum habet* 1

de

de opere restituendo: quàm ei cui nuntiatum est, quia molitio eius non impeditur. antequam enim caueat, quidquid ædificauerit, interdicto
2 *restitutorio destruere compellitur.* ¶ *Habet autem ista stipulatio condicionem, vt ita demum committatur, si iudicatum fuerit, siue ante rem iudicatam causa quæ acciderit, neque res defendatur. & de dolo malo subicitur*
3 *clausula.* ¶ *Opus autem factum accipimus, non si vnum vel alterum cementum fuit impositum: sed si proponatur instar quoddam operis, & quasi facies quædam facta operis.*
4 ¶ *Siue autem res iudicetur, siue res non defendatur: stipulatio in id committitur, vt res viri boni arbitratu restituatur. Quòd si ita restitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, si hoc petitori placuerit.*

Si pluribus nuntiatur, omnes debent satisdare: si plures nuntiant, omnibus vel vni vice omnium satisdabitur.

5 ¶ *Quæsitum est, si plures domini ædificent, an omnes cauere debeant. & ait Labeo, vnum** *cauere debere: quia restitutio operis fieri pro parte non poßit. Idem ait, etsi plures nuntient, curandum esse vt vni caueatur, si inter eos conueniat. planè si non conueniat, & singulis erit cauendum. Idem dicit adiciendum esse in stipulatione, vt tantum præstetur, quanti vnius-*

*Sic in pā de. in vet. omnes. in alio veteri, vnūquéque. putamus vnum. i. vnā cautioné pro omnibus. Taurell. in adnot.

cuiusque intersit, si hoc maluerint. ceterum si ita fuerit, inquit, cautum, QVANTI EA RES ERIT: *dubitabitur, vtrum ad totius corporis æstimationem hæc verba referuntur: an verò ad quod eius interest, qui stipulatur. ego puto, & si sic fuerit vni cautum,* QVANTI EA RES ERIT: *defendi posse stipulationem sufficere. ad operis enim quantitatem ea refertur.*

XXII. MARCELLVS libro quintodecimo Digestorum.

CVi opus nouum nuntiatum est, ante remissam nuntiationem opere facto decessit. debet heres eius patientiam destruendi operis aduersario præstare. nam & in restituendo huiusmodi opere, eius qui contra edictum fecit, pœna versatur. porrò autem in pœnam heres non succedit.

Istud interdictum est in rem scriptum: ideo transit in singularem successorem. Bart.

XXIII. IAVOLENVS libro septimo Epistularum.

IS cui opus nouum nuntiatum erat, vendidit prædium. emptor ædificauit. emptorem, an venditorem teneri putas, quòd aduersus edictum factum sit? respondit, cum operis noui nuntiatio facta est, si quid ædificatum est,

est, emptor, id est dominus prædiorum tenetur: quia nuntiatio operis, nō personæ fit. & is demum obligatus est, qui eum locum possidet, in quem opus nouum nuntiatum est.

DE DAMNO INFECTO ET DE SVGRVNDIS† & protectionibus.[a]

† vel

[a] In indice tit. & proiectionibus & suggruendis.

TIT. II.

Quod est imperij, magistratus municipalis hoc casu facit.

VLPIANVS libro primo ad Edictum.

CVm res damni infecti celeritatē desiderat, & periculosa dilatio prætori videtur, si ex hac causa sibi iurisdictionē reseruaret: magistratibus municipalibus delegandū hoc rectè putabit.

II. GAIVS libro vicensimooctauo ad Edictum prouinciale.

DAmnum infectum est, damnum nondum factum, quod futurū veremur.

III. PAVLVS libro quadragensimoseptimo ad Edictum.

DAmnum & damnatio ab ademptione, & quasi deminutione patrimonij dicta sunt.

IIII. VLPIANVS libro primo ad Edictum.

DIes cautioni præstitutus si finietur, prætoris vel præsidis officiū erit, ex causa vel

† renouare

† reum notare, vel protelare eum. & si hoc localem exigit inquisitionē, ad magistratus municipales hoc remittere. ¶ Si intra diē à prætore constituendum non caueatur, in possessionem eius rei mittendus est. Eius rei sic accipe, siue tota res sit, siue pars sit rei. An tamen is qui nō admittit, etiam pignoribus à magistratibus coërceatur? non puto. sed in factum actione tenebitur. nam & si à prætore missus non admittatur, eadem actione vtendum est. Duas ergo res magistratibus municipalibus prætor vel præses iniūxit, cautionem, & possessionem. cetera suæ iurisdictioni reseruauit. ¶ Si fortè 2 duretur non caueri, vt possidere liceat, quod causa cognita fieri solet, non duumuiros, sed prætorem vel præsidem permissuros. item vt ex causa decedatur de possessione. 1

Non fit missio contra absentem, nisi prius denuntietur ad domū inquilini vel procuratoris: vel nullo habitante, libellus ad ipsam domum applicetur. Bart.

¶ Prætor ait, DVM EI QVI ABERIT, 3 PRIVS DOMVM DENVNTIARI IVBEAM. Abesse autem videtur, & qui in iure non est. quod & Pomponius probat. verecundè autem prætorem denuntiari iubere, non extrahi de domo sua. sed DOMVM, IN QVAM DEGIT, DENVNTIARI, sic accipere

pere debemus, vt etsi in aliena domo habitet, ibi ei denuntietur. quòd si nec habitationẽ habeat, ad ipsum prædium erit denuntiãdum vel 4 procuratori eius, vel certè inquilinus. ¶ Totiẽs autem prætorem exigere denuntiationem intellegendum est, si sit cui denuntietur. ceterum si non sit, veluti quòd hereditaria insula est, nec dum hereditas adita: vel si heres non exstet, nec inhabitetur: cessat hæc pars edicti. est tamen tutius, libellũ ad ipsas ædes proponere. fieri enim potest, vt ita monitus, defensor existat.

In magistratum qui prædicta non fecerit, datur actio in factum. Bart.

5 ¶ *In eum, qui quid eorum quæ supra scripta sunt non curauerit, quanti ea res est, cuius damni infecti nomine cautum non erit, iudicium datur. quod non ad quantitatem refertur, sed ad id quod interest. & ad vtilitatem venit, non ad pœnam.*

Cautio damni infecti, debet postulari iudice sedente pro tribunali. Bart.

6 ¶ *Hoc autem iudicium certam condicionem habet: si postulatum est. ceterum qui non postulabit, experiri non potest. postulare autem preprie hoc dicimus, pro tribunali petere: non ali-7 bi. ¶ Si tam vicinum vrbi municipium sit, vt magistratu se non interponente potuerit prætor vel præses adiri: potest dici cessare hanc actionem aduersus magistratus, quasi nihil*

intersit, cum in tua potestate fuerit, à prætore vel præside desiderare in possessionem mitti. ¶ *Hæc autem actio cum rei habeat persecutionem, & heredi, & in heredem, & perpetuo dabitur.* 8

V. PAVLVS libro primo ad Edictum.

PRætoris officium est, vt missus in possessionem etiam eam per longi temporis spatium in suum dominium capere possit.

Contra vnum ex pluribus non cauentem, fit missio in possessionem. Bart.

¶ *Si plures sint domini qui cauere debent, & aliquis non caueat: in portionem eius mittetur. & contra, si aliquot sint qui caueri sibi desiderant, & alius pretiosiores, alius viliores habeat ædes: siue vnius domus plures habeant dispares partes: tamen non magnitudine dominij quisque, sed æqualiter mittentur omnes in possessionem.* ¶ *Si & dominus proprietatis, & fructuarius desideret sivi caueri damni infecti: vterque audiendus est. nec enim iniuriam sentiet promissor, non plus cuique præstaturus, quàm quod eius intersit.* 1 2

Si damnum contingit ante petitam cautionem, dominus non tenetur si omnia quæ iacent pro derelicto habet. Bart.

VI. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale.

Euenit

EVenit vt nonnumquam damno dato nulla nobis competat actio, non interposita antea cautione. veluti si vicini ædes ruinosæ in meas ædes ceciderint. adeo vt plerisque placuerit, nec cogi quidem eum posse, vt rudera tollat. si modo omnia quæ iaceant, pro derelicto habeat.

Istud edictum fit contra non admittentem, & contra contumacem. Bart.

VII. VLPIANVS libro quinquagensimo-tertio ad ad Edictum.

P*Rætor ait*: DAMNI INFECTI SVO NOMINE PROMITTI, ALIENO SATIS DARI IVBEBO EI QVI IVRAVERIT, NON CALVMNIAE CAVSA ID SE POSTVLARE, EVMVE, CVIVS NOMINE AGET, POSTVLATVRVM FVISSE, IN EAM DIEM, QVAM CAVSA COGNITA STATVERO. SI CONTROVERSIA ERIT, DOMINVS SIT NECNE, QVI CAVEBIT: SVB EXCEPTIONE SATISDARI IVBEBO. DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. EVM, CVI ITA NON CAVEBITVR, IN POSSESSIONEM EIVS REI, CVIVS NOMINE VT CAVEATVR POSTVLABITVR, IRE, ET, CVM IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR, ETIAM

ETIAM POSSIDERE IVBEBO. IN EVM QVI NEQVE CAVERIT, NEQVE IN POSSESSIONE ESSE, NEQVE POSSIDERE PASSVS ERIT, IVDICIVM DABO: VT TANTVM PRAESTET, QVANTVM PRAESTARE EVM OPORTERET, SI DE EA RE EX DECRETO MEO, EIVSVE QVIVS DE EA RE IVRISDICTIO FVIT, QVAE MEA EST, CAVTVM FVISSET. EIVS REI NOMINE, IN CVIVS POSSESSIONEM MISERO, SI AB EO, QVI IN POSSESSIONE ERIT, DAMNI INFECTI NOMINE (NON) SATISDABITVR: EVM QVI NON SATISDABITVR, SIMVL IN POSSESSIONE ESSE IVBEBO.

Hoc edictum pertinet ad futura damna, non ad præsentia. Bart.

¶ *Hoc edictum prospicit damno nondum facto: cum ceteræ actiones ad dãna, quæ contigerunt, sarcienda pertineant. vt in legis Aquiliæ actione, & aliis. de damno vero facto nihil de edicto cauetur. cum enim animalia, quæ noxam commiserunt, nón vltra nos solent onerare, quàm vt noxæ ea dedamus: multo magis ea quæ anima carent, vltra nos non deberent onerare. præsertim cum res quidem animales, quæ damnum dederint, ipsæ extent: ædes autem si ruina sua damnum dederunt, desierint extare.* 1

Idē Exod. cap. 21. de boue cornupeta.

2 *extare.* ¶ *Vnde quæritur, si antequam caueretur, ædes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere, eáque derelinquat: an sit aliqua aduersus eum actio. & Iulianus consultus, si priusquam damni infecti stipulatio interponeretur, ædes vitiosæ corruissent, quid facere deberet is, in cuius ædes rudera decidissent, vt damnum sarciretur: respondit, si dominus ædium quæ ruerunt, vellet tollere: non aliter permittendum, quàm vt omnia, id est & quæ inutilia essent, auferret. nec solùm de futuro, sed & de præterito damno cauere eum debere. quòd si dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit: interdictum reddendum ei in cuius ædes rudera decidissent, per quod vicinus compelletur aut tollere, aut totas ædes pro derelicto habere.*

VIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani titulo de damno infecto.

QVod fortè tunc rectè dicetur, cum non ipsius neglegentia, sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit.

VIIII. VLPIANVS libro quinquagesimotertio ad Edictum.

HOc amplius Iulianus posse dici, compellendum eum, vt etiam de præterito damno caueret: quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam ædium præstabitur. integra autem re vnusquisque cogitur

gitur aut de damno infecto cauere, aut ædibus carere, quas non defendit. denique, inquit, si quis propter angustias temporis, aut qua reipublicæ causa aberat, non potuerit damni infecti stipulari: nõ inique prætorem curaturum, vt dominus vitiosarum ædium aut damnum sarciat, aut ædibus careat. sententiam Iuliani vtilitas comprobat.

Exportata in fundum alienum vi fluminis, non potest quis tollere, nisi de damno futuro caueat, & etiam de præterito. Bart.

¶ *De his autem, quæ vi fluminis importata sunt, an interdictũ dari posit quæritur. Trebatius refert, cum Tiberis abundasset, & res multas multorum in aliena ædificia detulisset: interdictũ à prætore datum, ne vis fieret dominis, quo minus sua tollerent, auferrent, si modo damni infecti repromittent.* 1 ¶ *Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum, eamque petas, dandum in te iudicium de damno iam facto: idque Labeo probat. nã arbitrio iudicis, apud quem res prolapsæ petentur, damnum, quod ante sensi, non contineri. nec aliter dandam actionem, quàm vt omnia tollantur, quæ sunt prolapsa. ita demum autem crustã vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit, nec vnitatem cum terra mea fecerit. nec arbor potest vindicari à* 2

te,

*te, quæ translata in agrum meum cum terra mea coaluit. sed nec ego potero tecum agere ius * mihi") non esse ita crustam habere, si iam cum terra mea coaluit: quia mea facta est.*

3 ¶ *Neratius autem scribit, si ratis in agrum meum vi fluminis delata sit: non aliter tibi potestatem tollendi faciendam, quàm si de præterito quoque damno mihi cauisses.*

" In exemplari Vat. legitur tibi. in manusc. meis fuerat, mihi, sed postea aptatũ, tibi, & rectius.

Superficiarius tenetur satisdare, dominus verò promittere. Bart.

4 ¶ *Quæsitum est si solum sit alterius, superficies alterius: superficiarius vtrum repromittere damni infecti, an satisdare debeat. & Iulianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum & de soli & de ædificij vitio repromittere: aut eum, ad quem superficies pertinet, de vtroque satisdare. quòd si vterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.*

5 ¶ *Celsus certè scribit, si ædium tuarum vsusfructus Titiæ est: damni infecti aut dominum repromittere, aut Titiam satisdare debere. quòd si in possessionem missus fuerit is cui damni infecti cauendum fuit: Titiam vtifrui prohibebit. Idem ait, eum quoque fructuarium, qui non reficit, à domino vtifrui prohibendum. ergo & si de damno infecto non cauet, dominusque compulsus est repromittere: probiberi debet frui.*

X. PAVLVS libro quadragensimo-octauo ad Edictum.

Quam

QVamuis alienus vsusfructus sit, dominum promittere oportere Caßius ait. nisi proprietarius in totum repromittat, vel fructuarius satisdat: mitti oportet in possesionem eum, Qui non caueatur. sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caueat, denegandam ei fructus petitionem Iulianus scribit. sed si fructuarius de soli Bitio quid præstiterit, ius domini ad eum transferri oportet.

Pigneratitius creditor cogitur satisdare: & etiam ei debet caueri de damno infecto.

XI. VLPIANVS libro quinquagensimo-tertio ad Edictum.

QVid de creditore dicemus, qui pignus accepit? vtrum repromittere, quia suum ius tuetur: an satisdare, quia dominus non est, debebit? quæ species est in cõtrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pigneraticio damni infecti caueri debeat. & ait Marcellus, inutiliter ei caueri. idemque etiam de eo cauendum, qui non à domino emit. nam nec in huius persona committi stipulationem. æquißimum tamen puto, huic prospiciendum, id est creditori, per stipulationem.

XII. PAVLVS libro quadragensimo-octauo ad Edictum.

HIs qui pignori rem acceperunt, potior est is Qui damni infecti non cauetur, si possidere,

ſidere, & per longum tempus rem capere ei permiſſum fuerit.

Poſſeſſor bonæ fidei cauet, non ſatiſdat. Bart.

XIII. VLPIANVS libro quinquageſimotertio ad Edictum.

QVI bona fide à non domino emit, videndum eſt, numquid repromittat non etiam ſatisdet. quod quibuſdam videtur. habet autem rationem, vt magis repromittat, quàm ſatisdet. ſuo enim nomine id facit. 1 *¶ Siue corporis dominus: ſiue is qui ius habet, vtputa ſeruitutem, de damno infecto caueat: puto eum repromittere debere, non ſatisdare, quia ſuo nomini id facit, non alieno.*

Si præſens ſtatus rei tendit ad aliud, inſpicitur quod euenire poteſt. Bart.

2 *¶ Cum inter ædes meas & tuas ſint aliæ ædes non vitioſæ, videndũ eſt, vtrũ tu ſolus mihi cauere debeas: an verò & is cuius ædes vitioſæ nõ ſunt: an ille ſolus: an ambo. & magis eſt, vt ambo cauere debeant. quia fieri poteſt, vt ædes vitioſæ in ædes nõ vitioſas incidẽtes damnũ mihi dent. quamuis poſſit quis dicere, nõ vitio incolumium ædium hoc factum, ſi aliæ in eas incidentes damni cauſam præbuerunt. ſed cum proſpicere ſibi potuerit damni infecti cautionem, non proſpexerit: meritò conuenietur.*

Vbi damnum timetur de re ad rem, petitur cautio damni infecti: secus si de re ad personam. Bart.

¶ Qui damni infecti caueri sibi postulat, prius de calumnia iurare debet. quisquis igitur iurauerit de calumnia, admittitur ad stipulationem. & non inquiretur, vtrum intersit eius, an non. vicinas ædes habeat, an non habeat. totum tamen hoc iurisdictioni prætoriæ subiciendum, cui cauendum sit, cui non. ceterum neque ei qui in meo deambulet, neque ei qui in meo lauet, vel in mea taberna deuertat, caueri debet. vicinis planè, inquilinisque eorum, & inquilinorum vxoribus cauendum esse, ait Labeo. item his qui cum his morentur. 3

Hoc auxilium est extraordinarium: ideo cessat vbi habet locum ordinarium. Bart.

¶ De illo quæritur, an inquilinis suis dominus ædium cauere possit. Et Sabinus ait, inquilinis non esse cauendum. aut enim ab initio vitiosas ædes conduxerunt, & habent quod sibi imputent. aut in vitium ædes inciderunt, & possunt ex conducto experiri. quæ sententia verior est. 4

¶ Si quis iuxta monumentum ædificauerit, vel iuxta ædificium suum monumentum fieri passus sit, de damno infecto ei postea cauendũ non erit: quia rem illicitam[n] admisit. aliàs autem si monumento ædificium noceat, in quo nihil 5

[n] & vetitã lege 12. tabul. l. 3. §. de mortuo infer.

sit

ſit quod imputari poßit ei, ad quem ius monumenti pertinet : cauendum eſt ei, ad quem ius
6 *monumenti pertinet.* ¶ *Superficiarium, & fructuarium damni infecti vtiliter ſtipulari hodie conſtat. ſed ei qui bona fide à nõ domino emit, damni infecti ſtipulationem non competere,*
7 *Marcellus ait.* ¶ *Si quis opus nouũ nuntiauerit, an nihilo minus damni infecti ei caueri debeat, Iulianus tractat. & magis probat, caueri oportere. nam & ei qui egerit, ius aduerſario non eſſe altius tollere ædificium, caueri debere. item eum, aduerſus quem interdictum quod vi aut clam competit, cauere debere Iulianus ait: quia non eſt cautum neque de* BI*tio ædium, neque de damno operis.*

Ei contra quem eſt facta miſſio in poſſeſs. tanquam contra non cauentem, hęc cautio ipſarum ędium nomine non præſtatur. Bart.

8 ¶ *Si quis, quia ſibi non cauebatur, in poſſeſſionem ædium miſſus fuerit : deinde is, cuius ædes fuerunt, cum præterea alias ædes haberet, deſideret ab eo qui in poſſeßionem miſſus eſt, vt ſibi damni infecti harum ædium nomine, quarum in poſſeßionem miſſus eſt, caueret : an ſit audiendus, videamus. & Iulianus ſcribit, is qui vitioſis ædibus ceſſerit, ſi integras retinuerit, numquid improbè ab eo, qui*

vitiosas ædes cœpit poßidere, cautionem exigit? cum ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat? & sanè parum probè postulat ab eo caueri sibi earum ædium nomine, quarum ipse cauere superſedit. quæ sententia vera est. ¶ *Si quis stipulaturus iurauerit, nec fuerit stipulatus: an postea ei stipulari volenti iurandum sit, videamus. & puto iterum iurandum: quia poßit fieri, vt aut tunc aut modò calumnietur.* 9

Qui alieno nomine petit caueri, debet iurare de calumnia, nisi is cuius nomine petit, iurare non deberet. Bart.

¶ *Si alieno nomine caueri mibi damni infecti postulem, iurare debeo non calumniæ causa id eum, cuius nomine cautum postulo, fuisse postulaturum. sed si eius nomine postulem, qui si ipse postularet, iurare non compelleretur, veluti patronus vel parens: dicendum est, locum iuriiurando non esse. de quo enim ille non iuraret, nec qui vice eius postulat, in hac stipulatione debet iurare.* 10

In hac stipulatione debet dies inseri, causa cognita. Bart.

¶ *Huic stipulationi debet dies esse insertus, intra quem si quid damni contigerit, cautio locum habet. neque enim in infinitum obligatus esse debet stipulatione. ipse igitur prætor diem dabit stipulationi, æstimatione habita ex causa.* 11

sa.

ſa, & ex qualitate eius damni, quod contingere ſperatur.

XIIII. PAVLVS libro quadrageſimo octauo ad Edictum.

IN cauſæ cognitione etiam longinquitas † ſoli, & operis magnitudo ſpectanda eſt. † loci

Die finita iterum ſtipulatio interponitur. Bart.

XV. VLPIANVS libro quinquageſimotertio ad Edictum.

SI finita ſit dies ſtatuta in cautione: iterum arbitratu prætoris ex integro erit cauendum. ſi verò ſine adiectione diei ſtipulatio fuerit interpoſita, ſi quidem ex conuentione quandoque fuerit commiſſa, ex ſtipulatu agitur. ſi verò per errorem, magis eſt illud dicendum, finito die, in quem alioquin caueri ſolet, deſiderandum eſſe à prætore, vt liberetur.

De eo quod fit in flumine publico, vel eius ripa, ſatiſdatur intra decem annos: ſi in via vel in alio publico loco, tempore iudicis arbitrio ſtatuendo, niſi opus fiat ad publicam vtilitatem. Bart.

1 ¶ *Deinde ait prætor,* DE EO OPERE, QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FIET: IN ANNOS DECEM SATISDARI IVBEBO. *hic exigitur ſatiſdatio, & tempus ſtipulationi præſtituit idcirco, quia in pu-*

blico fit. cum autem in alieno fiat, ſatiſdationem prætor iniungit. Notandum, quòd non etiam de loci vitio, ſed de operis tantùm cauetur. quamuis ſi in priuato fiat, & de loci & de operis vitio caueatur. ſed cum locus publicus ſit, non erat neceſſe ibidem opus facienti de alio vitio quàm operis, ſatiſdare damni infecti. Si quid igitur damni intra decem annos acciderit, id ſtipulatione continetur. & quod ait prætor de eo opere, ſic accipe, de eo damno quod ex opere fiet. ¶ *Si quid in via publica fiat,* 2 *quia in alieno fit, ſatiſdandum eſt. ſed prætor cauſa cognita tempus pro condicione operis determinavit. ſiue autem quis muniat viam, ſiue quid aliud in via publica faciat: debebit cautio locum habere, ne per hoc damno priuati contingantur. de ceteris locis publicis nihil ſpecialiter cauetur. verùm ex generali ſermone, quaſi in alieno fiat, ſatiſdari debebit damni infecti. Si publicus locus publicè reficiatur, rectiſsime Labeo ſcribit, eoque iure vtimur, de damno infecto non eſſe cauendum.*[a] ¶ *Si quid* 3 *vitio loci, aut operis fiat, certè legem dandam operis talem, nequid noceat vicinis, damnive detur.*

[a] Sic videtur diſpũgendum, nõ eſſe cauendum, NE QVID vitio loci aut operis fiat, certè legem &c. vt illa verba, NE QVID &c. ſint verba cautionis.

Si pars domus eſt ruinoſa, & non cauetur, fit miſſio in poſſeſ. non ſolùm illius partis, ſed etiam alterius non ruinoſæ. Bart.

Ex hoc

4 ¶ *Ex hoc edicto; si non caueatur, mittitur in possessionem à pretore in eam partem, quæ ruinosa esse videtur. An verò in totas ædes mis sio locum habeat, videamus. & extat Sabini sententia, in totas ædes mittendum. alioquin si ex superficie, inquit, damnũ timeatur: non habebit res exitum. nec profuturum in possessionem eius rei mitti, quam quis possidere non possit, aut ei non expediat. & verior est Sabini sen tentia. Sed si in plures partes diuisa domus sit, vtrum in partem, an in totam domum possidendam mitti quis debeat, videamus. si tam ampla domus sit, vt & spacia inter vitiosam partem intercedant, & eam quæ vitium non facit: dicendum in eam solam partem mitti. si verò vnita sit contextu ædificiorum, in totam. itaque & in spatiosis domibus melius dicetur, in eam partem domus mittendum, quæ vitiosæ parti vnita est. ceterum si modica portiuncula ædium amplissimarum vitium faceret, quale erat dicere, totas ædes iubendum possidere eum, cui damni infecti non caueretur, cum sint amplissimæ? item quid dicemus, si insula adiacens* domui vitium faciat? vtrum in insulæ possessionem, an verò in totius domus possessionem mittendum sit? & magis est, vt non in domus possessionem, sed in insulæ mittatur.*

*Proxima, non autẽ continens. sic enim appellatur domus ab aliis semota, vt aiunt Festus & Tacitus de moribus Germa.

Si plures ex primo decreto siue simul siue separatim mittantur, omnes sunt pares in iure: sed si vnus in secundo decreto præuenerit, loco domini habetur. Bart.

¶ *Si plures sunt, qui postulent vt caueatur: omnes mitti in possessionem solent. idemque Labeo probat, & si prius quis in possessionem missus sit, & alius mitti desideret. nam non spectabimus ordinem: sed habebunt ambo possessionem. quòd si iam prior posidere iussus sit, & alius damni infecti caueri desideret: tūc nisi cauetur, mittetur in possessionē posterior.* 5 ¶ *Iulianus scribit eum, qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus dominium capere, quàm secundo decreto à prætore dominus constituatur.* 6 ¶ *Si ante hoc decretum alius quoque in possessionem missus fuerit, æqualiter ambo ædium fiunt domini: scilicet cum iussi fuerint possidere. si verò iam constituto domino eo qui primus in possessionem missus est, Titius damni infecti sibi caueri desiderabit: cessante primo cauere, solus Titius erit in possessione.* 7 ¶ *Cū autem plures mittūtur in possessionem, æqualiter mittuntur, non pro rata damni quod vnumquēq; contingeret. & meritò. nam & cū vnus mittitur, non pro portione damni mittitur, sed in totum. cum igitur plures mittuntur, æqualiter* 8

liter

liter omnes quaſi in totum miſſi concurſu partes habebunt. Sed ſi quis eorum miſſus in poſſeſsionem ſumptum fecerit, deinde iubeatur poßidere: an ſumptum conſequi poßit is qui fecit? & quo iudicio? & placet, communi diuidundo iudicio conſequi eum poſſe.

Per miſſionem ex primo decreto, ille contra quem facta eſt miſſio, non compellitur de poſſeſſione decedere. Bart.

¶ Si quis autem in poſſeſsionem miſſus, nondum poßidere iuſſus ſit: an dominus decedere poſſeſsione debeat, videamus. et ait Labeo, non decedere. ſicuti nec cum creditores, vel legatarij mittuntur. idque eſt verius. ¶ Non autem ſtatim vbi miſit prætor in poſſeſsionem, etiam poßidere iubet. ſed tunc demum, cum iuſta cauſa videbitur. ergo interuallum aliquod debebit intercedere, quod aut pro derelicto ædes longo ſilentio dominus videatur habuiſſe, aut emiſſo in poſſeſsionem, & aliquamdiu immorato nemo caueat.

c̄c. l. 4. in fi. ſ. cõm. diuid.

Ex cauſa damni infecti & contra non latitantem proceditur ad ſecundum decretum, ſaluo iure reſtitutionis in integrum. Bart.

¶ Si fortè dominus reipublicæ cauſa abeſt, aut ex alia iuſta cauſa, aut in ea ſit ætate, cui ſubueniri ſolet: probandum eſt, non debere præto-

rem festinare ad decernendum, vt iubeat posſidere. ſed etſi decreuerit, nemo dubitat, in integrum reſtitutionem indulturum. Vbi autem quis poſſidere iuſſus eſt, dominus deiciendus erit poſſeſſione. ¶ *Si qua ſint iura debita his* 12 *qui potuerunt de damno infecto ſatiſdare, denegand a erit eorum perſecutio aduerſus eum qui in poſſeſſionem miſſus eſt. & ita Labeo probat. Item quæritur in pigneraticio creditore, an pignoris perſecutio denegetur aduerſus eum qui iuſſus ſit poſſidere. & magis eſt, vt ſi neque debitor repromiſit, neque creditor ſatiſdedit: pignoris perſecutio denegetur. quod & in fructuario rectè Celſus ſcribit.*

Contumacia eius qui fundum vectigalem habet, non præiudicat domino quoad ſecundum decretum, ſed ipſius domini contumacia requiritur. Bart.

Alciat. libro 3. diſpu. c. 10.

¶ *Si de vectigalibus ædibus non caueatur, mittendum in poſſeſſionem dicemus, nec iubendum* 13 *poſſidere. nec enim dominium capere poſſidendo poteſt. ſed decernendum, vt eodem iure eſſet, quo foret is qui non cauerat. poſt quod decretum vectigali actione vti poterit. ſed in vectigali prædio, ſi municipes non cauerint: dicendum eſt dominium per longum tempus adquiri.* ¶ *Eleganter quæritur, ſi dum præ-* 14 *tor de danda ſtipulatione deliberat, damnum*

conti

tigerit: an sarciri poßit. & mißio quidem stabit. prætor tamen decernere debet, quid-id damni contigerit, vt de eo quoque ca-atur. aut si putat quòd vtiliter actionem da-rus sit, decernat. ¶ Si pupillus tutorem non beat, quo auctore damni infecti promittat: asi non defendatur, mißio in possessionem cum habebit.

Missus ex primo decreto, non tenetur rem reficere, licet habeat pignus prætorium.

Si quis damni infecti in possessionem mis-s sit, fulcire eum & reficere insulam debere, nt qui putent. eamque culpā præstare exem-o eius qui pignori accepit. sed alio iure vti-ur. cum enim ob hoc tantùm missus sit, vt ice cautionis in possessione sit: nihil ei impu-ri, si non refecerit. ¶ Item videamus, si ei utio offeratur posteaquam missus est: an on prius decedere debeat, quàm si ei cauea-r etiam de eo damno, quod contigit postea-uam missus est in possessionem. quod quidem agis provatur. repetita igitur die promitten-um erit. hoc amplius de impensis quoque, si uas fecerit, erit ei cauendū. ¶ Illud quæritur, x quo tempore damni ratio habeatur. vtrum x quo in possessionem ventum est, an verò ex uo prætor decrevit, vt eatur in possessionem.

Labeo

Labeo, ex quo decretum est. Sabinus, ex quo ventum est in possessionem. ego puto, causa cognita modò hanc modò illam sententiam probandam. plerumque enim subuenitur etiam ei qui missus in possessionem, aliqua ex causa aut non venit, aut tardius venit in possessionem. postea quam autem quis possidere iure dominij à prætore iussus est, nequaquam locus erit cautionis oblationi. & ita Labeo. ceterum nullus, inquit, finis rei inuenietur. & est hoc verissimum, seposito eo, quòd quibusdam vel ætate vel qua alia iusta causa subuenitur.

Si post primum decretum, & ante realem missionem ruat, potest fieri missio in ipsam ruinam.

¶ *Si iam ruerunt ædes, an in possessionem ruinæ vel areæ mittendus sit nihilo minus is cui cautum non est, videamus. & magis est, vt mitti debeat. & ita Labeo. sed adicit, si posteaquã decreuerit prætor eum in possessionẽ mittendũ, tunc ædes deciderint. & puto Labeonis sententiam veram. proinde etsi refecit aliquid, erit probandum non prius eum discessurum, quàm si ei sarciatur, & de præterito caueatur. potest autem & in factum actione reciperare hoc quod impendit. sed non amplius quàm quod boni viri arbitratu factum sit. idem est, & si alius iussu rogatúve meo eorum quid sine dolo malo fecerit: & eo nomine condemnatus sim,* 19

aut

aut dederim sine dolo malo.

Si quis metu ruinæ decesserit possessione, prætoris beneficium non perdit: secus si animo deserendi. Bart.

20 ¶ *Si quis metu ruinæ decesserit possessione, si quidem cum adiuuare rem non posset, id fecit: Labeo scribit, integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseuerasset. quòd si cum posset succurrere, maluit relinquere: amisisse eum prætoris beneficium. neque si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinæ recesserit, non hoc animo, vt ædificia derelinqueret: restituendum in possessionem. eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si ædificia ruerint, beneficium prætoris amisisse scribit. hoc ita accipiendum erit, si venire in possessionem neglexit. nō si dum venit ruerunt.*

Contra eum qui non admittit missum ex primo decreto, secuto postea damno datur actio in factum.

21 ¶ *Si quis ex hoc edicto à prætore in possessionē missus non est admissus: in factum actione vti poterit, vt tantum præstetur ei, quantum præstari ei oporteret si de ea re cautum fuisset. extenditur enim actio in id tēpus, quo damnum committitur.*

XVI.

XVI. PAVLVS libro † sexagensimo ad Edictum.

† *quadragensimo octauo*

ANtequam damnum detur, impunitum est factum eius, qui neq; promisit, neque admisit in possessionem. si tamē ante damnum datum vel cauit, vel possessione cessit.

Hæc actio in factum oritur ex delicto non admittentis, & ideo ex facto serui datur contra dominum noxaliter.

XVII. VLPIANVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

SI quis missum in possessionem, cum esset in aliena potestate, non admiserit: plerique putant, noxalem actionem eo nomine competere. quid deinde, si procurator prohibuerit? vtrū in ipsum, an in dominum dabimus? sed verius est, in ipsum dandam. sed & in actore municipum, tutore, ceterisque qui pro aliis interueniunt, idem erit dicendum. ¶ Actio ista, quæ 1 in factum est, perpetuo dabitur. & heredi, & in heredem, ceterasque, itemque ceteris personis. ¶ Iudex, qui de damno infecto cognoscit, 2 etiam alienato prædio ab eo, cum quo actum fuerit, damnum æstimare solet omne, quodcumque ante iudicium contigit.

Etiam ei qui ius habet in re, competit ius agendi ex stipulatione de damno infecto. Bart.

XVIII.

XVIII. PAVLVS libro quadragensimo-octauo ad Edictum.

D*Amni infecti stipulatio competit non tãtùm ei, cuius in bonis res est: sed etiam cuius periculo res est. * sed * quod opere facto consecutus sit dominij capione promissor, non teneri eum eo nomine Pomponius ait: quia nec loci nec operis vitio, sed publico iure id consecutus sit.*

Ordinarium auxilium excludit extraordinarium. Bart.

1 ¶ *Ei, cuius vsusfructus ædium est, de Bitio earundem ædium caueri non oportet, etsi alias vicinas habeat. quia reficiendi habet facultatem. nam qui viri boni arbitratu vti deberet, reficiendi quoque potestatem consequitur. ergo nec proprietarius audiri debet, si velit sibi caueri à fructuario ædium nomine, quas vicinas † fructuario habeat. quia habet cum fructuario actionem, vt Biri boni arbitratu is fruatur. sed inquilino meo, si vicinas ædes habeat, cauere debebo damni infecti propter eas ædes.*

† *fructuarius*

2 ¶ *Ei qui in conducto solo superficiem imposuit, dominus soli, quod vitio soli damnum futurum sit, cauere non debebit: nec soli domino superficiarius: quia inuicem ex conducto & locato habent actiones. in quas tamen actiones vltra culpam nihil venit. plus autem in stipulationem venit damni infecti, quòd quidem vitium eius esse dicitur.*

Stipul

Stipulatio de damno infecto simpliciter interposita, non refertur ad aliam domum, vel aliam domus partem post stipulationem quæsitam. Bart.

¶ Si is qui vnas ædes habebat, stipulatus fuerit, deinde vicinas cõparauerit: an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quæsitum est. Iulianus scribit videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum & promissorem initio actum fuerit. Cui consequens videri posse, vt & cum ædium communium nomine duo socij stipulentur, de eo dumtaxat damno caueri videatur, quod in parte ædium cuique socio datum fuerit. siue ergo redemerit alteram partem quis ex his, siue adiudicata fuerit: non augeri promißionis obligationem. Pomponius relata Iuliani scriptura dicit non se improbare. Si autem res aliquas post stipulationem interpositam in domo habere cœperit stipulator, quæ ex ruina vicinarum ædium perierint, agere ex stipulatu potest: licet tunc cum stipularetur, hæ res non fuerint. 3

Stipulatio emptoris porrigitur ad damnum tantum post traditionem contingens, non ad id quod ante contigerat. Bart.

¶ Emptor prædij si ante traditionem stipulatus 4

tus sit, cautum habebit de eo damno, quod post traditionem factum erit. Venditorem autem ædium prius quàm possessionem tradat, stipulari oportet, quia huius quoque rei culpam præstat. Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit, & ob hoc emptor stipulatus fuerit, nonne damnũ patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit, reuoluitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet? sed nihil in hac causa proficit stipulatio, nisi in id quod post traditionem accidit: quia dum venditoris custodia est, is stipulari debet, omnemque diligẽtiam emptori præstare. & quod alia actione quæri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur. sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit. quod esse iniquissimum Aristo ait. quoniam si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur. nisi fortè id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit. vt posit videri, nihil interesse iam venditoris stipulatione damni infecti interposita.

Quando finis habet necessariam consequentiam ad principium, inspicimus principium. Bart.

5 ¶ *Sabini sententia vera est, existimantis vt si*

dum ædificatur, intra diem stipulationi comprehensum supra parietem meum domus deciderit, eumque vitiauerit: licet post diem stipulationis paries decidet, poßim agere. quia damnum iam tunc acceperim, cum paries vitiosus factus sit. nec quicquam obstare, quo minus etiam antequam decidat, agi poßit. & si ita concussus sit paries, vt nulla ratione recipi possit, ideoque deponendus est: non minoris litem æstimandam, quàm si decidisset. ¶ *Si vicinas ædes habeamus, & inuicem desideremus damni infecti caueri: nihil obstabit, quo minus & ego in tuarum ædium possesionem mittar, & tu in mearum.* 6

Actio in factum quæ oritur ex prohibitione, datur etiam contra pupillum, si ipse prohibuit immissum, & erat doli capax.

¶ *Si pupillus prohibuit iri in possesionem damni infecti, placet in eum non iniustè competere hanc in factum actionem. Si mandatu meo alius prohibuerit, in me hæc actio competit.* 7

¶ *Non solùm autem eum punit prætor, qui in possesione esse, sed etiam eum qui poßidere passus non fuerit. cum alioquin si is qui iussu prætoris cœperat poßidere, & poßidendo dominium capere, aut non admissus, aut eiectus inde fuerit, vtile interdictum vnde vi vel Publicianam actionem habere potest. Sed si in factum* 8

ctum actione egerit, his actionibus experiri nõ potest. cum prætor id agat, ne damnum faciat 9 actor, non vt in lucro versetur. ¶ Si procurator meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit.

Ex processu agitato contra vnum, non fit præiudicium alteri absenti, & non citato.

XVIIII. GAIVS ad Edictum Prætoris vrbani titulo de damno infecto.

EOrum qui bona fide absunt, in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur, si reuersis cauendi ex bono & æquo potestas datur: siue domini sint, siue aliquid in ea re ius habeant: qualis est creditor, & fructuarius, & 1 superficiarius. ¶ Siue ædium vitio, siue operis, quod vel in ædibus, vel in loco vrbano, aut rustico, priuato, publicove fiat, damni aliquid futurum sit: curat prætor, vt timenti damnum caueatur.

XX. IDEM libro nonodecimo ad Edictum prouinciale.

INter fructuarium & dominum proprietatis ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caueri sibi desideret: dominus verò proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius ædificet. nam de ruina ædium neuter ab altero cautionem desiderare potest. fructuarius ideo, quia refectio ædium ad

eius ipsius onus nō pertinet: proprietarius ideo, quia vsitata stipulatio, qua de RE*stituenda fructuarius cauet, ad hunc quoque casum porrigitur.*

Si filiusfam. est inquilinus, sibi & patri cauebitur pro periculo rerum peculiarium. Bart.

XXI. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

SI filiusfamilias inquilinus sit, videamus an damni infecti nomine in possessionem ædiū vicinarum mittendus sit. quæritur enim, an filiusfamilias non videtur damnum pati, si res peculiares sint: & pater possit stipulari, si quid ei damni fiat. & placet, vtrumque eorum in possessionem mitti. nisi sic filius conduxerat, vt eius periculo ædes essent. tunc enim, quia solus tenetur ex locato, rectè dicetur, ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caueatur.

XXII. IDEM libro decimo ad Plautium.

SI proprietarius de damno infecto repromisisset, vel fortè aliquid præstitisset, aut contra fructuarius aliquid præstitit: iniquum est, alterum sine damno vti ædibus, aut ædes habere. & si obtulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum vti, nisi contulerit. idémque fructuario præstandum est, vt proprietarius cogatur ei conferre, ergo & solū retinebit fructuarius, si ædes ceciderint, donec præ-

stetur

ſtetur ei dãnum. vt quod haberet vicinus miſſus in poſſeſſionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino ſarciit. eadem erunt, & ſi minimum dãnum detur. Plautius: ſi ab eo, quem dominum eſſe negarem, vellem ſub hac exceptione SI DOMINVS NON ESSET, *ſatiſdari: ab eo verò, quẽ dominum eſſe dicerem, pure repromitti, conſtitit non debere me impetrare, ſed debere me eligere, à quo velim mihi caueri.*

XXIII. VLPIANVS libro ſexageſimo-tertio ad Edictum.

IN ſtipulatione damni infecti, quæ ædium nomine interponitur, niſi in ſolidum fuerit cautum, mittetur in poſſeſſionem.

De eo opere quod fit in publico ad priuatam vtilitatem, debet ſatiſdari de vitio operis: ſecus ſi ad publicam vtilitatem. Bart.

XXIIII. IDEM libro octogeſimoprimo ad Edictum.

FLuminum publicorum cõmunis eſt vſus, ſicuti viarum publicarum, & litorum. in his igitur publice licet cuilibet ædificare, & deſtruere: dum tamen hoc ſine incommodo cuiuſquam fiat. propter quod operis duntaxat nomine cum ſatiſdatione cauetur, de vitio loci nihil cauetur: hoc eſt operis quod quis facit. ceterum ſi ex loci vitio damnum timeatur, minime dicendum eſt, damni infecti ſtipulationem interponi oportere. quis enim dubi-

tat, neminem esse, à quo stipuletur, cum nemine nihil faciente * *locus ipse publicus damnum inferat sui natura? ad ea igitur opera stipulatio pertinet, quæcumque priuatim fiant. Quid ergo si publice opus fiat? de Bitio eius quid faciemus? & planè vel princeps adeundus est, vel si in prouincia fiat, præses prouinciæ. sed quod dictum est, operis vitio, sic accipiendum est, etiam si proponas, non tantùm tempore quo opus fit: sed etiam si postea contingat. quid enim si ideo quia male ædificatum erat, corruit?* ¶ *Adicitur in hac stipulatione &* 1 *heredum nomen, vel successorum, eorúmque ad quos ea res pertinet. successores autem non solùm qui in vniuersa bona succedunt, sed & hi qui in rei tantùm dominium successerint, his verbis continentur. Sed vt ne quid ædium, loci, operisue vitio damnum factũ sit, stipulatio interponitur de eo sine satisdatione. quæ non solùm ad totas ædes, sed etiam ad partem ædium pertinet.*

*In archetyp. fauéte, minus rectè. Taurellus. At Antonius Aug. legit faciéte, & ait hîc esse Græcã phrasim ob pluriũ negationum concursum, libro 5. Emend. c. 1.

Stipulatio damni infecti simpliciter interposita, non porrigitur ad damnum quod vitio naturali contingit, vel casu, qui præuideri non potuit. Bart.

Vitium autem ædium, & loci esse Labeo ait, quod accidens extrinsecus infirmiores eas facit. denique nemo dixit palustris loci vel ha-

renosi

renosi nomine, quasi vitiosi, committi stipulationem: quia naturale vitium est. & ideo nec ea stipulatio interponitur, neque interposita cõmittetur. 2 ¶ *Hæc stipulatio vtrum id solum damnum contineat, quod iniuria fit: an verò omne damnum quod extrinsecus cõtingat? & Labeo quidem scribit, de damno dato nõ posse agi, si quid fortè terræ motu, aut vi fluminis, alióue quo casu fortuito acciderit.* 3 ¶ *Seruius quoque potat, si ex ædibus promissoris vento tegulæ deiectæ damnũ vicino dederint: ita eum teneri, si ædificij vitio id acciderit, non si violentia vẽtorum, vel qua alia ratione quæ vim habet diuinam. Labeo & rationem adicit: quo si hoc non admittatur, iniquũ erit. quo enim tam firmum ædificiũ est, vt fluminis, aut maris, aut tempestatis, aut ruinæ, incendij, aut terræmotus vim sustinere posit.* 4 ¶ *Idem Seruius putat, si controuersia aquæ insulam subuerterit, deinde stipulatoris ædificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturũ: quia id nec operis nec loci vitio factum est. Si autem aqua vitiet fundamenta, & sic ædificium ruisset: committi stipulationem ait. multũ enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus: an verò ante sit vitiatũ. deinde sic deciderit. & ita Labeo probat. etenim multũ interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat, an verò factum*

inuecilliorem. ¶ *Quamquam autem stipulatio committitur, cum vitio operis damnum factum sit: tamen si opus factum est ab eo, quem promissor prohibere non potuit: stipulatio non committetur. planè si prohibere potuit, committetur. sed si quis promissoris nomine fecerit, vel eius pro quo promissum est, aut alius qui prohiberi potuerit: stipulatio ista committetur.* 5
¶ *Præterea si furni nomine damni infecti fuerit cautum, deinde furnarij culpa damnum datum fuerit: non venire in hanc stipulationem plerisque videtur.* 6 ¶ *Caßius quoque scribit, quod contra ea damnum datum est, Qui nulla ope occurri poterit, stipulationẽ nõ tenere.* 7

Hæc stipulatio damni infecti habet locum, quando res suo vitio damnum dat.

¶ *Item apud Viuianum relatum est, si ex agro vicini arbores vi tẽpestatis confractæ in meum agrum deciderint: eoque facto vitibus meis vel segetibus nocent, vel ædificia demoliũt: stipulationem istam, in qua hæc comprehenduntur,* SI QVID ARBORVM LOCIVE *bITIO* ACCIDERIT, *non esse vtilem. quia non arborum vitio, sed vi ventorum damnum mihi datum est. planè si vetustate arborum hoc fiebat, possumus dicere vitio arborum damnum mihi dari.* 8 ¶ *Idem ait, si damni infecti ædium mearum nomine tibi promisero, deinde hæ ædes vi* 9

temp

tempestatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint, nihil ex ea stipulatione præstari: quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi [a] *contingit. nisi fortè ita vitiosæ meæ ædes fuerint, vt qualibet vel minima tempestate ruerint. hæc omnia vera sunt.* 10 ¶ *Sed & quod Labeo putat, verum est, referre vtrum impulsu fluminis ruit ædificium, an deterius ante factum postea ceciderit.* 11 ¶ *Itē videamus, quando damnum dari videatur. stipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis damnum fit. vtputa in domo mea puteum aperio: quo aperto venæ putei præcisæ sunt. an tenear? ait Trebatius nō teneri me damni infecti. neq; enim existimari operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua iure meo vsus sum. si tamen tam alte fodiā in meo, vt paries tuus stare non possit: damni infecti stipulatio cōmittetur.*

[a] Sic rectius quàm mihi.

XXV. PAVLVS libro septuagesimooctauo ad Edictum.

Trebatius ait, etiam eum accipere damnum, cuius ædiū luminibus officiatur.

XXVI. VLPIANVS libro octogesimoprimo ad Edictum.

Proculus ait, cum quis iure quid in suo faceret, quamuis promisisset damni infecti vicino: non tamen eum teneri ea stipulatione. veluti si iuxta mea ædificia habeas ædificia, eáque iure tuo altius tollas. aut si in vicino tuo

agro cuniculo vel fossa aquam meam auoces. quamuis enim & hic aquam mihi abducas, & illic luminibus officias, tamen ex ea stipulatione actionem mihi non competere: scilicet quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc vtebatur, prohibetur. multumque interesse, vtrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, vti prohibeatur. mihi videtur vera esse Proculi sententia.

Si plures stipulantur, debent simpliciter stipulari: sed si plures promittunt, debent pro parte promittere. Bart.

XXVII. PAVLVS libro septuagensimo-octauo ad Edictum.

PLures earundem ædium domini singuli stipulari debent sine adiectione partis: quia de suo quisque damno stipulator. quin immo pars adiecta partis partē faciet. cōtra si plures domini sint vitiosarum ædium, pro sua quisq; parte promittere debet: ne singuli in solidum obligentur.

XXVIII. VLPIANVS libro octogensimo-primo ad Edictum.

IN hac stipulatione venit quanti ea res erit. & ideo Caßius scribit eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine sibi cauit, fulsit: impensas

pensas eius rei ex stipulatu consequi posse. idéq; iuris esse, cum propter vitium communis parietis qui cauit sibi damni infecti onerum eorum releuandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia sua fulsit. in eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non male adicit, sicuti hic exigit Caßius, vt si iustus metus migranti causam præbuerit: ita in eius personam, qui fulsit, eadem Caßium dicere debuisse, si iusto metu ruinæ fulcire coactus est.

XXVIIII. GAIVS libro vicensimooctauo ad Edictum prouinciale.

S*Ed & si conducere hospitium nemo velit propter vitium ædium, idem erit dicendũ.*

Pro opere quod fit iure seruitutis, debet domino caueri, non satisdari. Bart.

XXX. VLPIANVS libro octogensimo primo ad Edictum.

D*Amni infecti stipulatio pertinet, etiam si quid eius operis, quod in fundo meo aquæ ducendæ causa, vitio damnum mihi contigerit. solet enim opus in alieno fieri, cum iure seruitutis, quam quis habet alieno agro impositam, opus in alieno faciat.*

1 ¶ *Vtrum autẽ de hoc opere promittere, an satisdare debeat, videamus. mouet, quòd in alieno facit. qui autem de alieno cauet, satisdare debet.*

debet. qui de suo, repromittere. Vnde Labeo putabat eum, qui modulorum aut riui faciendi causa opus faceret, etiā satisdare debere: † qua * *& in alieno solo faceret. sed cum de opere, quod faciet, exigatur stipulatio, consequens erit dicere, sufficere repromissionem. quodā modo enim de re sua cauet. Quod dictum est aquæ ducendæ causa, exempli gratia scriptum est. ceterum ad omnia opera stipulatio accommodabitur.*

† *quia*

* De hac dictione vide Ant. Aug. lib. 2. c. 2.

XXXI. PAVLVS libro septuagensimo-octauo ad Edictum.

QVi vias publicas muniunt, sine damno vicinorum id facere debent. Si controuersia sit, dominus sit nec ne, is à quo cautio exigitur: sub exceptione satisdare iubetur.

Qui habet ius reficiendi, non habet ius repetendi hanc cautionem. Bart.

XXXII. GAIVS libro vicensimooctauo ad Edictum prouinciale.

SI ædibus meis proximæ sint ædes meæ & tuæ: quæritur, an si hæ vitium mihi faciant, cauere mihi debeas pro damno propriarum mearum ædium: scilicet pro qua parte dominus existes. & hoc plerisque placet. sed mouet me, quòd ipse meas ædes reficere possim, & impensas pro socio aut communi diuidundo iudicio pro parte consequi. nam & si vnas ædes communes tecum habui, eæq; vitium faciant, & circa refectionem earum cessare videaris:

nostri

nostri præceptores negant cauere te debere. quia ipse reficere poßim, recepturus pro parte quod impenderim, iudicio societatis aut communi diuidundo. ideo & interpositam cautionem minus vtilem futuram: quia alia ratione damnum mihi posset sarciri. & est planè nostrorum præceptorum hæc sententia, vt credamus inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu damnum alia actione sarciri poßit. quod & in superiore casu intellegendum est.

XXXIII. VLPIANVS libro quadragesimosecundo ad Sabinum.

INquilino non datur damni infecti actio: quia poßit ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet.

XXXIIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

VTique si pro præterita pensione satisfacere paratus fuit. alioquin iusta retentio pignoris domino fieri videretur. sed etsi quasi pignora retinuerit, & ea interierint ruina vicinarum ædium: potest dici etiam pigneraticia actione locatorem teneri, si poterat eas res in locum tutiorem transferre.

XXXV. VLPIANVS libro quadragesimosecundo ad Sabinum.

IN parietis communis demolitione ea quærì oportet, satis aptus fuerit oneribus ferendis, an non fuerit aptus.

XXXVI. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

SEd ita idoneum esse plerique dixerunt, vt vtrarumq; ædiũ onera, quæ modò iure imponantur, communis paries sustinere posit.

XXXVII. VLPIANVS libro quadragensimosecundo ad Sabinum.

NAm si non fuit, vtique demolire eum oportuit. nec debet, si quid dãni ex hac causa attigit, is qui demolitus est, teneri: nisi sumptuose, aut parũ bonus nouus paries sit restitutus. Quòd si fuerit idoneus paries qui demolitus est: in actionem damni infecti venit id, quant Interfuit actoris eum parietẽ stare. meritò: nam si non debuit demoliri, restituere eum debet proprio sumptu. sed & si qui reditus ob demolitionem amissus est, consequenter restitui eum Sabinus voluit. Si fortè habitatores migrauerunt, aut non tam cõmode habitare possunt: imputari id ædificatori potest.

De damno contingente ante traditionem, emptori non cauetur, nisi cum ad eum custodia pertinet. Bart.

XXXVIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

In vulg. libris est lex, Cum emptor.

EMptor ædium ante traditã sibi possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnem diligentiam ei præstare debet. tunc certè vtiliter stipulatur, cum omnis culpa à ven

à venditore aberit. veluti si precario emptori in his ædibus esse permisit, custodiámque ei afuturus tradidit. 1 ¶ *Si agri nomine non caueatur, in eam partem agri mittendum est, ex qua periculum timeatur. eiúsque rei ratio hæc est, quòd in ædificiis partes quoque reliquæ à vitiosa parte traherentur. at in agris non idem est. sed dicendum est, vt in domibus quoq; maioribus interdum causa cognita prætor statuere debeat, in cuius partis possessionem is cui non caueatur, mitti debeat.* 2 ¶ *Deducto veteris parietis pretio, si quid amplius sit, æstimari debet. & si quid ex veteri in nouum coniectum sit, deduci ex æstimatione oportet.*

Si in pariete communi vnus ædificat vel vterque & alter habet pretiosiora ædificia, cautio ab initio exigitur. Bart.

XXXVIIII. POMPONIVS libro vicensimoprimo ad Sabinum.

INter quos paries communis est ædificiorum nomine, quæ quisq; propria habet, stipulari damni infecti solet. sed tunc ea cautio necessaria est, cum aut alter solus ædificat, & vitium ex opere futurum est, aut alter pretiosiora ædificia habet, & plus damni sensurus sit decidēte pariete. alioquin si æquale periculum est, quantum quis vicino præstat, tantum ab eo consequitur. 1 ¶ *Si domus in controuersia sit, dicendum est, damni infecti onus possessoris esse, cum*

id quod

id quod præstiterit, imputare domino prædij posit. quòd si non caueat, possessionem ad petitorem, qui cauere dãni infecti sibi velit, transferant. nam iniquum est, stipulatorem compelli relicto prædio, ex quo damnum vereatur, dominum quærere. ¶ *Damni infecti stipulatio latius patet. & ideo & ei qui superficiariam insulam habet, vtilis est ea stipulatio, si quid in superficie damnũ datum fuerit. & nihilo minus & soli domino vtilis est, si solo damnum datum fuerit: vt tota superficies tolleretur. fraudabitur enim dominus soli in pẽsione percipienda.* ¶ *Alieno nomine stipulari ita licet, vt quod damnum domino datum sit, comprehendatur. cauere autem debebit is qui stipulabitur, dominum ratam rem habiturum. exceptióque procuratoria stipulationi inserenda erit, sicut in stipulatione legatorum. quòd si ei non cauebitur, mittendus est in possessionẽ procurator omnimodo, vt ei exceptio procuratoria non noceat.* ¶ *In æstimando nouo pariete ratio haberi debet eius impensæ quæ modum probabilem non excedet in vetere eius † cultus: non qui non adgrauet.*

2 3 4

† cultu

XL. VLPIANVS libro quadragensimo tertio ad Sabinum.

Ex damni infecti stipulatione non oportet infinitam, vel immoderatam æstimationem fieri, vtputa ob tectoria & ob picturas.

licet

licet enim in hæc magna erogatio facta est: attamen ex damni infecti stipulatione moderatam æstimationem faciendam. quia honestus modus seruandus est, non immoderata cuiusque luxuria subsequenda. 1 ¶ *Quotiens communis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil præstare debet: cum communis rei vitio contigerit. quòd si quia alter eum presserat, vel onerauerat, idcirco damnum contigit: consequens est dicere, detrimentum hoc quod beneficio eius contingit, ipsum sarcire debere. quòd si æqualiter vtriusque oneribus pressus decidit, rectissimè Sabinus scripsit, *parietem "vtriusque causam esse. sed si alter plures, vel pretiosiores res amiserit: melius est dicere, quia ambo onera imposuerunt, neutri aduersus alterum competere actionem.*

"Sic in archet. fortè pariatam. i. parem redditã, à verbo pariare. an pariatam vtriusque causam esse. i. ad vtrumq; casum parietis spectare. Taurell. In Vaticano legitur, parietis. in quibusdã manuscr. legitur, pariem. in aliis parem. vt & in impressis.

Si communis paries sine alicuius vitio damnum inferat, stipulatio non committitur. Bart.

2 ¶ *Quotiens ex damni infecti plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in ædibus, non debet vnusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri. neque enim damnum, quod pluribus datum est, vnicuique in solidum datum est: sed in partem datum esse videtur. & ideo vnicuique in partẽ competere actionem Iulianus scripsit. item si plurium sint ædes, quæ damnose imminent: vtrum aduersus*

vnumquemque dominorum in solidum competit, an in partem? & scripsit Iulianus, quod & Sabinus probat, pro dominicis partibus cōueniri eos oportere. ¶ Si plures domini sint ædium, qui damni infecti sibi prospicere volunt, nec quisquam eis damni infecti caueat: mittendi omnes in possessionem erunt, & quidem æqualibus partibus, quamuis diuersas portiones dominij habuerint. & ita Pomponius scribit. 3

XLI. POMPONIVS libro vicensimoprimo ad Sabinum.

IN reficiendo communi pariete ei potius facultas ædificandi præstatur, qui magis idonee reficere parietem velit. idemque dicendum est, & si de eodem itinere, riuóve reficiendo inter duos vel plures quæratur.

XLII. IVLIANVS libro quinquagensimooctauo Digestorum.

SI seruus communis damni infecti stipulatus fuisset, perinde habetur, ac si ipsi domini sua voce pro partibus stipularentur.

Ex damno contingente non vitio rei, sed casu fortuito, non agitur ista stipulatione

XLIII. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum.

DAmni infecti quidam vicino repromiserat. ex eius ædificio tegulæ vento deiectæ ceciderant in vicini tegulas, easque fregerant

gerant. quæsitum est, an aliquid præstari oportet. respondit, si vitio ædificij, & infirmitate factum esset: debere præstari. sed si tanta vis venti fuisset, vt quamuis firma ædificia conuelleret: non debere. & quod in stipulatione est SIVE QVID IBI RVET, *non videri sibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet: sed quod* 2 *ipsum per se concideret.* ¶ *Cum parietem communem ædificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromisit, adeóque restipulatus est. posteaquam paries sublatus esset, habitatores ex vicinis cenaculis emigrassent, vicinus ab eo mercedem, quam habitatores non redderent, petere vult. quæsitum est an rectè petet. respondit, non oportuisse eos, cum communem parietem ædificarent, inter se repromittere. neque vllo modo alterum ab altero cogi potuisse. sed si maximè repromitterent, tamen non oportuisse amplius quàm partis dimidiæ. quo amplius ne extrario quidem quisquam, cum parietem communem ædificaret, repromittere deberet. sed quoniam iam in totum repromissent, omne quod detrimenti ex mercede vicinus fecisset, præstaturum. Idem consulebat, posset ne quod ob eam rẽ dedisset, rursus repetere: quoniam restipulatus esset à vicino, si quid ob eam rem, quòd ibi ædificatum esset, sibi damnum*

datum esset, id reddi. cum & ipsam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet. respondit, non posse: propterea quia non operis vitio, sed ex stipulatione id amitteret.

&c. l. 1. & 2. C. Si aduersus cred.

Interpellatio extra iudicium non constituit in mora eum, qui solum per iudicis officium potest conueniri. Bart.

XLIIII. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

CVM postulassem vt mihi damni infecti promitteres, noluisti. & priusquam prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt, & damnum mihi dederunt. potius esse ait, vt nihil noui prætor constituere debeat, & mea culpa damnum sim passus, qui tardius experiri cœperim. at si cum prætor vt promitteres decreuisset, & te non promittente ire me in possessionem iussisset, & priusquam eò venissem, corruerunt: perinde omnia seruanda esse existimauit, atque si posteaquam in possessionem venissem, damnum datum esset.

Ab eo qui est missus ex secundo decreto, creditor non potest rem auocare, nisi expensas reficiat, & de damno caueat. Bart.

1 ¶ *Damni infecti nomine in possessionem missus possidendo dominium cepit. deinde creditor eas ædes pignori sibi obligatas persequi vult.*

non

non sine ratione dicetur, nisi impensas, quas in refectionem fecerim, mihi præstare sit paratus: inhibendam aduersus me persecutionem. Cur ergo non emptori quoque id tribuendum est, si fortè quis insulam pigneratam emerit? non rectè hæc inter se comparabuntur. quando is qui emit, sua voluntate negotium gerat. ideoque diligentius à venditore sibi cauere & possit, & debeat. quod non æque & de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest.

cc, l. 29. §. penul.

XLV. SCAEVOLA libro duodecimo Quæstionum { à quo fundus petetur si rem nolit."}

"Hæc qui dē verba sunt in archetypo, sed circūscripta, vtpote aliena. Anton. Aug. lib. 3. c. 9. in meo manuscr. est, à quo fundus petetur, si ædificatum habes, &c.

AEdificatum habes. ego tibi ius non esse habere. nō defendis. ad me possessio trāsferenda est. non quidem vt protinus destruatur opus: iniquum enim est demolitionem protinus fieri: sed vt id fiat, nisi intra certum tempus egeris, ius tibi esse ædificatum habere.

XLVI. PAVLVS libro primo Sententiarum.

AD curatoris reipublicæ officium spectat, vt dirutæ domus à dominis extruantur. Domum sumptu publico exstructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam cum vsuris restituere noluerit, iure eam respublica distrahit.

XLVII. NERATIVS libro sexto Membranarum.

QVod conclaue binarum ædium dominus ex aliis ædibus in aliarum vsum conuertit, non solùm si contignatio, qua id sustinebitur, orietur ex parte earum ædium, in quarum vsum conuersum erit, earum fiet: sed etiam si transuersa contignatio tota in aliarum ædium parietibus sedebit. sed & Labeo in libris posteriorum scribit, binarum ædium dominum vtrisque porticum superposuisse, inque eam aditu ex alteris ædibus dato, alteras ædes seruitute oneris porticus seruandæ imposita vendidisse. totam porticum earum ædium esse, quas retinuisset: cum per longitudinem vtriusque domus extensa esset transuersæ contignationi, quæ ab vtraque parte parietibus domus quæ venisset, sustineretur. nec tamen consequens est, vt superior pars ædificij, quæ nulli coniuncta sit, neque aditũ aliunde habeat, alterius sit, quàm cuius est id cui superposita est.

Domus non potest demoliri causa negotiandi, sed causa concedendi ad opus publicum. Bart.

XLVIII. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

SI quis ad demoliendum negotiandi causa vendidisse domum, partemve domus fuerit conuictus: vt emptor & venditor singuli pretium, quo domus distracta est, præstent, constitutum est. ad opus autem publicum si transferat marmora, vel columnas: licito iure facit.

DE

DE AQVA ET AQVAE PLVVIAE ARCENDAE.

TIT. III.

VLPIANVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

SI CVI *aqua pluuia damnum dabit, actione aquæ pluuiæ arcendæ auertetur aqua.* 1 ¶ *Aquam* [a] *pluuiam dicimus, quæ de cælo cadit, atque imbre excrescit: siue per se hæc aqua cælestis noceat, vt Tubero ait, siue cũ alia mixta sit.*

Sunt qui putẽt hæc esse verba 12. tab. quibus nõ adsentior.

[a] In hanc definitionem vide Cic. in Topic.

Quando timetur damnũ ex aliquo opere manu facto, ista actio locum habet.

2 ¶ *Hæc autem actio locũ habet in damno nondum facto. opere tamen iam facto. hoc est de eo opere, ex quo damnum timetur, totiensque locum habet, quotiens manu facto opere agro aqua nocitura est. id est cum quis manu fecerit, quo aliter flueret, quàm natura soleret: si fortè immittendo eam aut maiorem fecerit, aut citatiorem, aut vehementiorem: aut si comprimendo redundare effecit. quòd si natura aqua noceret, ea actione non continentur.* 3 ¶ *Neratius scribit, opus, quod quis fecit vt aquam excluderet, quæ exundante palude in agrum eius refluere solet, si ea palus aqua pluuia ampliatur, eaq; aqua repulsa eo opere agris vicini noceat: aquæ pluuiæ actione cogetur tollere.*

Opus quod fit agri colendi causa, siue fiat aratro, siue alio modo, si ager aliter coli non poterat, in hac actione non venit. Bart.

¶ *De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem non quod agri, sed quod frumenti dumtaxat quaerendi causa aratro factum, solum excepit.* 4 *¶ Sed & fossas agrorum siccandorum causa factas, Mucius ait fundi colendi causa fieri. non tamen oportere corriuandae aquae causa fieri. sic enim debere quem meliorem agrum suum facere, ne vicini deteriorem faciat.* 5 *¶ Sed etsi quis arare, & serere possit etiam sine sulcis aquariis: teneri eum, si quid ex his, licet agri colendi causa videatur fecisse: quod si aliter serere non possit, nisi sulcos aquarios fecerit: non teneri. Ophilius autem ait, sulcos agri colendi causa directos ita, vt in vnam pergant partem, ius esse facere.* 6 *¶ Sed apud Seruij auctores* [a] *relatum est si quis salicta posuerit, & ob hoc aqua restagnaret: aquae pluuiae arcendae agi posse, si ea aqua vicino noceret.* 7 *¶ Labeo etiam scribit ea, quaecumque frugum fructuumque recipiendorum causa fiunt, extra hanc esse causam. neque referre, quorum fructuum percipiendorum causa id opus fiat. Item Sabinus, Cassius opus manu factum in hanc actionem venire aiunt:* 8

[a] Quidam putāt rectius legi posse, auditores. l. frugē. §. de verbo. signific.

nisi

nisi si quid agri colendi causa fiat. sulcos tamen aquarios, qui "ἐλικες" *appellantur, si quis faciat: aquæ pluuiæ actione eum teneri ait.*

9 ¶ *Idem aiunt, si aqua naturaliter decurrat: aquæ pluuiæ arcendæ actionem cessare. quòd si opere facto aqua aut in superiorem partem repellitur, aut in inferiorem deriuatur, aquæ*

10 *pluuiæ arcendæ actionem competere.* ¶ *Idem aiunt, aquam pluuiam in suo retinere, vel superficientem* "*ex vicini*" *in suum deriuare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse. prodesse enim sibi vnusquisque, dum alij non nocet, non prohibetur. nec quemquam hoc nomine teneri. Denique Marcellus scribit, cum eo qui in suo fodiens vicini fontem auertit, nihil posse agi: nec de dolo actionem. & sanè non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi, id fecit.*

"ɪ. sulci aquarij, in quos aqua collecta educitur. Ant. Aug. libr. 4. c. 16.

"Hoc verbo etiam vtitur Columel.

"Græcismus. subauditur enim fundo. vt notauit Petrus Vict. & Anto. Aug. lib. 2. cap. 1.

Hæc actio competit, cum per aquam nocetur prædio rustico: & nihilominus competit negatoria.

11 ¶ *Item sciendum est, hanc actionem vel superiori aduersus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per suum agrum decurrere. & inferiori aduersus superiorem, ne aliter aquam mittat, quàm fluere natura solet. Huic illud etiam applicandum, numquam competere hanc actionem,*

cuns ipsius loci natura nocet. nam vt verius quis dixerit, non aqua, sed loci natura nocet. ¶ In summa puto ita demum aquæ pluuiæ arcendæ locum actionem habere, si aqua pluuia, vel quæ pluuia crescit, noceat non naturaliter, sed opere facto: nisi si agri colendi causa id factum sit. imbre autem crescere eam aquam, quæ colorem mutat, vel increscit. ¶ Item sciendum est hanc actionem non aliàs locum habere, quàm si aqua pluuia agro noceat. ceterum si ædificio vel oppido noceat, cessat actio ista. agi autem ita poterit, ius nõ esse stillicidia, flumina immittere. & ideo Labeo & Cascellius aiunt, aquæ quidem pluuiæ arcendæ actionem specialem esse: de fluminibus & stillicidiis generalem. & vbique agi ea licere. itaque aqua quæ agro nocet, per aquæ pluuiæ arcendæ actionem coërcebitur. nec illud quæramus, vnde oriatur. nam & si publico oriens, vel ex loco sacro per fundum vicini descendat, isque opere facto in meum fundum eam auertat: aquæ pluuiæ arcendæ teneri eum Labeo ait. Casſius quoque scribit, si aqua ex ædificio vrbano noceat vel agro, vel ædificio rustico: agendum de fluminibus, & stillicidiis. ¶ Apud Labeonem autem inuenio relatum, si ex agro meo aqua fluens noceat loco qui est intra continentia, hoc est ædificio, non posse me aquæ pluuiæ arcendæ conueniri. quòd

12

13

14

quòd si ex continentibus profluens in meum agrum defluat, eique noceat: aquæ pluuiæ arcendæ esse actionem.

Hæc actio non habet locum, cum opere manu facto non infertur damnum, sed aufertur lucrum.

15 ¶ *Sicut autem opus factum, vt aqua pluuia mihi noceat, in hanc actionem venit: ita per contrariũ quæritur, an posset aquæ pluuiæ arcẽdæ agi, si vicinus opus fecerit ne aqua, quæ alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur & Laveo putant, agi non posse, etiam si intersit mea ad me aquam peruenire. hanc enim actionem locum habere, si aqua pluuia noceat, non si non prosit.* 16 ¶ *Sed & si vicinus opus tollat, & sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perueniens noceat: Laveo existimat aquæ pluuiæ arcẽdæ agi non posse. semper enim hanc esse seruitutem inferiorum prædiorum, vt natura profluentem aquam excipiant. planè si propter id opus sublatum vehementior aqua profluat, vel corriuetur: aquæ pluuiæ arcendæ actione agi posse, etiam Labeo confitetur.*

In cursu aquæ primo debet inspici conuentio, secundo loci natura, tertio vetustas. Bar.

17 ¶ *Denique ait condicionibus agrorum quasdam leges esse dictas: vt quibus agris magna sint flumina, liceat mihi scilicet in agro tuo aggeres*

aggeres vel fossas habere. si tamen lex non sit agro dicta, agri naturam esse seruandam: & semper inferiorem superiori seruire. † AD *hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum à superiore, compensareque debere cum alio commodo. sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inueniatur, vetustatem vicem legis tenere. sanè enim & in seruitutibus hoc idem sequimur, vt vbi seruitus non inuenitur imposita, qui diu vsus est seruitute neque vi neque precario neque clam, habuisse longa consuetudine vel ex iure impositam seruitutem videatur. non ergo cogemus vicinum aggeres munire: sed nos in eius agro muniemus. eritque ista quasi seruitus. in quam rem vtilem actionem habemus, vel interdictum.*

† ADque

II. PAVLVS libro quadragensimo nono ad Edictum.

I*N summa tria sunt, per quæ inferior locus superiori seruit: lex, natura loci, vetustas quæ semper pro lege habetur: minuendarum scilicet litium causa.*

Qui impedit me vti seruitute mihi debita vel præscripta, tenetur hac actione. Bart.

¶ *Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa, nec memoriam extare quando facta est. hanc inferior vicinus*

vicinus non purgabat. sic fiebat, vt ex restagnatione eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo, aquæ pluuiæ arcendæ cum inferiore agi posse, vt aut ipse purgaret, aut te pateretur in pristinum statum eam redigere. Præterea si in confinio fossa sit, neque purgari vicinus patiatur eam partem quæ tibi accedat, posse te magis aquæ pluuiæ arcendæ Labeo ait. 2 ¶ *Caßius autem scribit, si qua opera aquæ mittendæ causa publica auctoritate facta sint:* * *in aquæ pluuiæ arcendæ actionem nõ venire. in eadémque causa esse ea, quorum memoriam vetustas excedit.* 3 ¶ *Apud Atcium verò relatum est, eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit, cogendum esse vicinum purgare, siue extet fossæ memoria, siue non extet. quod & ipse puto probandum.*

* De quibus faciẽdis statuit Plato lib. 6. leg.

Qui non patitur opus naturale vel quasi in pristinum statum reduci, hac actione vtili conuenitur. Bart.

4 ¶ *Item Varus ait, aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ deiecit. per quod effectum est, vt aqua pluuia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit: non posse me vicinum cogere aquæ pluuiæ arcendæ actione, vt eum reponat, vel reponi sinat. idémque putat & si manu factus fuit, neque memoria eius extaret. quòd si extet, putat aquæ pluuiæ arcendæ actione eum teneri. Labeo autem si manu factus sit agger,*

etiam

etiam si memoria eius non exstat, agi posse vt reponatur. nam hac actione neminẽ cogi posse vt vicino prosit: sed ne noceat, aut interpellet facientem quod iure facere poßit. ¶ Quanquam 5 *tamen deficiat aquæ pluuiæ arcendæ actio, attamen opinor vtilem actionẽ vel interdictum mihi competere aduersus vicinum, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi verò nihil nociturus est. hæc æquitas suggerit, etsi iure deficiamur. ¶ Apud Namusam relatum est, si aqua* 6 *fluens iter suum stercore obstruxerit, & ex restagnatione superiori agro noceat: posse cum inferiore agi, vt sinat purgari. hanc enim actionem non tantùm de operibus esse vtilem manu factis: verumetiam in omnibus quæ non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namusam probat. ait enim naturam agri ipsam à se mutari posse. & ideo cum per se natura agri fuerit mutata, æquo animo vnumquemque ferre debere, siue melior, siue deterior eius condicio facta sit. idcirco etsi terræ motu, aut tempestatis magnitudine soli causa mutata sit: neminem cogi posse, vt sinat in pristinam loci condicionem redigi. sed nos etiam in hunc casum æquitatem admisimus. ¶ Idem Labeo ait,* 7 *si in agro tuo aquarum concursus locum excauauit, aquæ pluuiæ arcendæ actione agi non posse tecum à vicinis. planè si fossam iure fa-*

ctam,

ctam, aut cuius memoria non extat: agi tecum posse aquæ pluuiæ arcendæ, vt reficias. 8 ¶ *Idem Labeo ait, cum quæritur an memoria exstet facto opere, non diem & consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere si quis sciat* [a] *factum: hoc est, si factum esse non ambigatur. nec vtique necesse esse superesse qui * meminerint: verumetiam si qui audierint eos qui * memoria tenuerint.* 9 ¶ *Idem Labeo ait, si vicinus flumen, torrentem auerterit, ne aqua ad eum perueniat, & hoc modo sit effectum vt vicino noceatur: agi cum eo aquæ pluuiæ arcendæ non posse. aquam enim arcere hoc esse, curare ne influat. quæ sententia verior est. si modò non hoc animo fecit, vt tibi noceat: sed ne sibi noceat.*

[a] In archetyp. sciat factũ est. in veter. esse. nos vtrũq; tã quã super fluũ reiecimus. Taurell.

Qui tenetur aquam recipere iure seruitutis, non habet hanc actionem, nisi immoderatè lædatur.

10 ¶ *Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit, si fundus tuus vicino seruiat, & propterea aquam recipiat: cessare aquæ pluuiæ arcendæ actionem. sic tamen si non vltra modum noceat. Cui consequens est quod Labeo putat, si quis vicino cesserit, ius ei esse aquam immittere, aquæ pluuiæ arcendæ eum agere non posse.*

III. VLPIANVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

Apud

APud Trebatium relatum est eum, in Quius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontẽ instituisse, & ex his aquam { vicini) in fundum vicinimmittere cœpisse. ait ergo, non teneri eum aquæ pluuiæ arcendæ actione. si tamen aquam conriuat, vel si spurcam quis immittat: posse eum impediri plerisque placuit. ¶ *Idem Trebatius putat eum, Qui aquæ fluentes calidæ noceant, aquæ pluuiæ arcendæ cum vicino agere posse. quod verum non est: neque enim aquæ calidæ aquæ pluuiæ sunt.* ¶ *Si vicinus, qui aruum solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, cœperitque adsidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti neque aquæ pluuiæ arcendæ actione eum teneri, nisi locum complanauit: eóque facto citatior aqua ad vicinũ peruenire cœpit.* 1 2

Hæc actio non datur pro opere quod fit in publico, sed solùm pro eo quod fit in priuato.

¶ *Aquæ pluuiæ arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est: eoque iure vtimur. quare si quis in publico opus faciat, hæc actio cessat. sibique imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in priuato opus factum sit, & publicum interueniat: de toto agi posse aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait.* ¶ *Neque fructuarius, neque cum eo aquæ pluuiæ arcendæ agi potest.* 3 4

Suffi

Sufficit ad hanc actionem quem esse dominum loci tempore quo ædificat. Bart.

IIII. IDEM libro quinquagensimotertio.

Quanquam autem cum domino operis tantùm aquæ pluuiæ arcendæ actio sit: tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum ædificauerit, ex quo aqua noceat: etiam si operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamẽ magis probandum est, inquit, aquæ pluuiæ arcendæ eum teneri. fuit enim dominus cum opus faceret. & si iussu iudicis compulsus opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem. 1 *¶ Iulianus quoque scribit, si post iudicium aquæ pluuiæ arcendæ susceptum fundum alienauerit is cum quo actũ esset de præterito dãno, & de opere restituendo: id statuere iudicem debere, quod indicaret, si nulla alienatio facta esset. nam & fundo alienato nihilominus iudicium manere. & damni rationem venire etiam eius quod* " *alienationem contingit.*

" In archetypo sic erat. in vet. aũt quod ante alienationé. Taurell. in vno reperi, post alienationé, in alio vt hîc. Cõtius.

Dominus qui non fecit, nec nomine suo vtiliter factum est, tenetur hac actione ad patientiam. Bart.

2 *¶ Idem Iulianus scribit, aquæ pluuiæ arcendæ actionem non nisi cum domino esse. idcircoque*

si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quàm patientiam præstare debere. colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caueri sibi damni infecti ab eo, ex cuius prædio nocet: æquissimum erit, caueri oportere. ❡ *Item si non ego, sed procurator* 3 *meus tale opus fecerit, vt aqua pluuia noceat vicino: aduersus me hactenus erit actio, quatenus aduersus colonum. ipse autem procurator interdicto quod vi aut clam conueniri poterit secundum Iuliani sententiam etiam post opus restitutum.*

V. PAVLVS libro quadragensimonono ad Edictum.

SI colonus insciente domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum interdicto quod vi aut clam teneri. dominum verò fundi aquæ pluuiæ arcendæ actione. quia is solus restituere opus potest. sed patientiam duntaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caueatur. & si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum à colono locati actione. nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. sed si iussu domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri.

Si

Si opere facto manu in prædiis plurium, detur mihi damnum, possum agere contra quem volo.

VI. VLPIANVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

SI tertius vicinus opus fecerit, vnde decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me vel cum primo vel cum tertio omisso primo agere. 1 *quæ sententia vera est.* ¶ *Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque iure vtimur, vt siue plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conueniantur, & in partem fiat condemnatio.*

2 ¶ *Inde quæritur, si communi agro meo & proprio agro tuo aqua noceat: an agi possit aquæ pluuiæ arcendæ. & putem agendum. sic tamen, vt pars damni præstetur. versa quoque vice si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, vt quis damnum consequatur: sed in partem.*

3 ¶ *Si quis prius quàm aquæ pluuiæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi: desinit habere aquæ pluuiæ arcendæ actionem, eaque ad eum transibit, Quius ager esse cœpit. cum enim damnum futurum contineat, ad eum qui dominus erit, incipiet actio perti-*

nere: quamuis cum alterius dominium esset, opus à vicino factum sit. Aquæ pluuiæ arcendæ actionem sciendum est, non in rem, sed personalem esse.

Hæc actio est personalis scripta in rem, & ideo pro damno futuro ad singularem successorem transit. Bart.

¶ *Officium autem iudicis hoc erit, vt si quidem à vicino opus factum sit: eum iubeat restituere, damnumque sarcire, si quid post litem contestatam contigit. quòd si ante litem contestatam damnum contigit, tantùm opus restituere debebit, damnum non sarciet.* 4 ¶ *Celsus scribit, si quid ipse feci, quo tibi aqua pluuia noceat: mea impensa tollere me cogendum. si quid alius qui ad me non pertinet, sufficere vt patiar te tollere. sed si seruus meus fecerit, aut is cui heres sum, hoc fecit: seruum quidem noxæ dedere debeo. quod autem is cui heres sum, fecit, perinde est, atque si ipse fecissem. æstimationem autem iudex faciet ex rei veritate, hoc est eius damni quod aparuerit datum.* 5

Qui conuenitur ex suo facto, non liberatur & si re cedat: secus si ex qualitate rei conueniatur. Bart.

VII. PAVLVS libro octauodecimo ad edictum.

IS cum quo aquæ pluuiæ arcendæ agitur, quòd opus fecit, licet cedere loco paratus sit, cogitur

cogitur accipere iudicium: quoniam & suo nomine conuenitur, vt opus tollat. aliud est in bonæ fidei emptore. hic enim tantùm patientiam præstat. igitur si & fundo cedat, audiendus est. plus enim præstat.

In seruitute constituenda requiritur consensus omnium, qui habent ius in re vel in seruitute. Bart.

VIII. VLPIANVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

*IN concedendo iure aquæ ducendæ non tantùm eorum, in quorum loco aqua oritur: verùm eorum * etiam *, ad quos eius aquæ vsus pertinet, voluntas exquiritur: id est eorum quibus seruitus aquæ debebatur. nec immeritò: cũ enim minuitur ius eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant. & generaliter siue in corpore, siue in iure loci, vbi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis ius: voluntatem eius esse spectandam placet.*

VIIII. PAVLVS libro quadragensimononο ad Edictum.

IN diem addicto prædio, & emptoris & venditoris voluntas exquirenda est: vt siue remanserit penes emptorem, siue recesserit: certum sit voluntate domini factam aquæ cessionem. ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat. nullam enim potest videri iniuriam accipere, qui semel voluit. Non autem solius eius, ad quem

ius aquæ pertinebit, voluntas exigitur in aquæ cessione: sed etiam domini locorum, etsi dominus vti ea aqua non posit. quia reccidere ius solidum ad eum potest.

X. VLPIANVS libro quinquagensimo-tertio ad Edictum.

S*I autem plures sint eiusdem loci domini, vnde aqua ducitur: omnium voluntatem esse sequendam non ambigitur. iniquum enim visum est, voluntatem vnius ex modica fortè portiuncula domini præiudicium sociis facere. an tamen subsequi voluntas posit, videamus. & placet nihil interesse, vtrum præcedat voluntas aquæ ductionem, an subsequatur. quia & posteriorem voluntatem prætor tueri debet. ¶ Si flumen nauigavile sit, non oportere prætorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quæ flumen minus nauigabile efficiat. idemque est, & si per hoc aliud flumen fiat nauigabile.* 2

Qui habet ius ducēdi aquam, non potest facere arcum causa ducendi supra iter alienum. Bart.

XI. PAVLVS libro quadragensimonono ad Edictum.

S*Vpra iter alienum arcus aquæ ducendæ causa non iure fiet. nec is cui iter, actus debetur, pontem qua posit ire agere, iure extruet. at si specus, non cuniculum sub riuo aget, aqua corrumpetur: quia suffosso eo aqua manabit,*

& riu

& riuus ſiccatur.

Vnius ſolutione aliorum actio perimitur, licet ſoluenti cõtra ceteros ſuccurratur. Bart.

1 ¶ *Caſſius ait, ſiue ex communi fundo, ſiue communi aqua noceat: vel vnum cum vno agere poſſe, vel vnum ſeparatim cum ſingulis, vel ſeparatim ſingulos cum vno, vel ſingulos cum ſingulis. ſi vnus egerit, & reſtitutio operis, litiſque æſtimatio facta ſit: ceterorũ actionẽ euaneſcere. itẽ ſi cum vno actũ ſit, & ſi præſtiterit: ceteros liberari. idque quod ſociorum nomine datum ſit, per arbitrum communi diuidundo reciperari poſſe: & ex ſociis non vtique cum eo agendum, qui opus fecerit: nec minus eum quoque damnum reſtituere debere, qui auctor operis*

2 *fuit.* ¶ *Apud Ferocem Proculus ait, ſi cum vno dominorum actum ſit, qui opus non fecerit, debere eũ opus reſtituere ſua impenſa: quia communi diuidundo actionem habet. ſed ſibi magis placere, patientiam dumtaxat eum præſtare oportere: quia ſua culpa actor id patiatur, qui non agit cum eo, à quo opus factum ſit. & eſt iniquum, eum qui non fecit, id reſtituere oportere, quoniam communi diuidundo agere poteſt. quid enim fiet, ſi ſocius eius ſoluendo non fuerit?*

Vnus ex pluribus dominis ſiue agat, ſiue conueniatur hac actione, pro parte ſua tantum condemnatur. Bart.

¶ Officium autem iudicis inter duos accepit 3 quale futurum sit, dubitare se Iulianus ait: si fortè vnius fundus fuerit, cui aqua noceat. si verò in quo opus factum, sit plurium, & cum vno eorum agatur: vtrum & eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat: quemadmodum cum serui communis nomine noxali iudicio cum vno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniã quod præstiterit, potest à socio recipere: an verò is cũ quo agitur, pro parte sua & dãni dati, & operis nõ restituti nomine dãnandus sit: vt in actione dãni infecti fiat, cum eius prædij, ex quo damnũ metuatur, plures domini sint, & cũ vno eorum agatur: licet opus, ex quo damnũ futurum sit, indiuiduum sit, & ipsæ ædes, solumque earum nõ potest pro parte dumtaxat damnum dare: nihilo minus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari. magisque existimat, id seruandum in aquæ pluuiæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia vtrubique non de præterito, sed de futuro damno agitur. Quòd si is fundus, cui aqua pluuia nocet, plurium sit: agere quidem vel singulos posse. sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturum. item si opus restitutum nõ fuerit, non amplius quàm quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condem

l.4.§.Cato.j.de verb.ob.

4 *condemnationem fieri oportere.* ¶ *Si ex priuato agro in agrum communẽ aqua immittatur, Ofilius ait, socium cum eo agere posse.*

Cogitur præcisè quis ad demoliendum. Bart.

5 ¶ *Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit: omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur. si verò vi fluminis ager deletus sit, aut glarea iniecta, aut fossa limo repleta: tunc patientiam dumtaxat præstandam.*

Vbi hæc actio est in rem scripta, datur contra singularem successorem non simulatum. Bart.

XII. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum.

EMptor nisi simulata venditio est, ceterique successores, vel restituere si velint opus factum, vel patientiam præstare debent. nam actori moram suam nocere debere manifestum est. in eadem causa est etiam socius eius qui opus fecit, si ipse auctor non fuit. idemque in donato fundo, legatoue est.

XIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani titulo de aquæ pluuiæ arcendæ

SEd venditor aut donator interdicto quod vi aut clam de damno & impẽsis ab actore factis tenebitur.

XIIII. PAVLVS libro quadragesimo-nono ad Edictum.

[a] In vul. est l. Ateius.

Vt l. 1 §. Idē Pomponius. 7. de dolo.

ANtæus[a] ait, si is qui opus fecerit, potētiori vendiderit prædium: quatenus desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam. quod si annus præterierit, de dolo iudicium dandum. ¶ *Cum agitur aquæ pluuiæ arcendæ, de facto quod nocet quæritur. ideoque si vitio loci pars aliqua soli subsedit, quamuis per eam causam aqua pluuia inferiori noceat, nulla competit actio. idem fortasse dicitur, si in agro manu factum aliquid subsederit.* 1

Pro damno præterito intra annum potest quis conueniri quod vi aut clam. Bart.

¶ *In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum damnū venit: cum reliquis ferè omnibus iudiciis præteritum præstetur.* ¶ *De eo quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti caueri oportet. vel ita opus restituendum est, vt nullum periculum damni supersit.* ¶ *De eo opere, quod post litem contestatā factum est, nouo iudicio agendū est.* 2 3 4

XV. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum.

SEd interdum opus & quod post litem contestatam factum est tolletur. si id quod antecessit, tolli sine eo non potest.

Damnum contingens post litem contestatam ex fundo vendito, venit in hoc iudicio. Bart.

XVI. POMPONIVS libro vicesimo ad Sabinum.

Post venditionem & traditionē quod nocitum sit ei fundo, de quo ante iudicium acceptum sit aquæ pluuiæ arcendæ, nihilo minus eo iudicio venditorem posse consequi: non quia venditori, sed quòd rei damnum datum sit. idque eum emptori restituere debere. sed si antequam noceatur, is cum quo actum sit, vendat: statim agendum cum emptore. vel intra annum cum eo qui vendiderit, si iudicij euitandi causa id fecerit.

Per vsum seruitutis vnius, alia non retinetur. Bart.

XVII. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium.

» *Si prius nocturnæ aquæ seruitus mihi cessa*
» *fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ*
» *quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, &*
» *per constitutum tempus nocturna dumtaxat*
» *aqua vsus fuerim, amitto seruitutē aquæ diur-*
» *næ: quia hoc casu plures sunt seruitutes diuer-*
» *sarum causarum.*

Videtur iā hoc positū ſ. l. 10. §. 1. quē. ad. seruit. amitt.

Contractus factus in dubio potest intelligi secundum consuetudinem. Bart.

1 *Rectò placuit non aliàs per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda comprehensum sit. non enim consuetudinis est, vt qui aquam habeat, per lapidem † statum ducat. illa autē quæ ferè in consuetudine esse solent,*

† *stratum*

lent, vt per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in seruitute constituenda, fieri possunt. ita tamen, vt nullum damnum domino fundi ex his detur.

Locus publicus medius interueniens, non impedit seruitutem haustus imponi. Bart.

¶ *Via publica intercedēte haustus seruitutem constitui posse placuit. & est verum. sed non solùm si via publica interueniat, sed & si flumen publicum. eodem casu, quo interueniente flumine publico, viæ, itineris, actus seruitus imponi potest, id est si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis.* 2 ¶ *Sic etsi non proximo meo prædio seruitutem vicinus debeat, sed vlteriori: agere potero, ius esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam. sicut interueniente via publica, vel flumine quod vado transiri potest.* 3

Locus sacer medius impedit seruitutem constitui. Bart.

Sed loco sacro, vel religioso, vel sancto interueniente, quo fas non sit vti, nulla eorum seruitus imponi poterit. ¶ *Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit, haustus seruitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius dominus iter ad transeundum cesserit. quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu* 4

velim

velim vti, cui flumini ager tuus proximus sit: iter mihi ad flumen cedi potest.

XVIII. IAVOLENVS lib. decimo ex Cassio.

SI in publico opus factum est, † qua" aqua pluuia noceret, agi non potest. interueniente loco publico, agi poterit: causa eius rei hæc est, quòd ea actione non tenetur nisi dominus

† quo

"Ant. August. li. 2. cap. 2.

1 *solus.* ¶ *Sine permissu principis aqua per viam publicam duci non potest.*

XVIIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Quintum Mucium

LAbeo ait, si patiẽte vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluuia noceat: non teneri me actione aquæ pluuiæ arcendæ.

XX. IDEM libro trigensimoquarto ad Sabinum.

SEd hoc ita, si non per errorem, aut imperitiam deceptus fuerit. nulla enim voluntas errantis est.

XXI. IDEM libro trigensimosecundo ad Quintum Mucium.

SI in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris, & ob id desierit ad me aqua peruenire: tu non videris vi fecisse, si nulla seruitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

Hæc actio non datur vsufructuario, nec in vsufructuarium directa, sed vtilis. Bart.

XXII.

Apud Trebatium relatum est eum, in cuius fundo aqua oritur, fullonicas circa fontē instituisse, & ex his aquam in fundum vicini immittere cœpisse. ait ergo, non teneri eum aquæ pluuiæ arcendæ actione. si tamen aquam conriuat, vel si spurcam quis immittat: posse eum impediri plerisque placuit. ¶ Idem Trebatius putat eum, qui aquæ fluentes calidæ noceant, aquæ pluuiæ arcendæ cum vicino agere posse. quod verum non est: neque enim aquæ calidæ aquæ pluuiæ sunt. ¶ Si vicinus, qui aruum solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit, cœperitque adsidua irrigatione vicino nocere: ait Ofilius, neque damni infecti neque aquæ pluuiæ arcendæ actione eum teneri, nisi locum complanauit: eóque facto citatior aqua ad vicinū peruenire cœpit. 1 2

Hæc actio non datur pro opere quod fit in publico, sed solùm pro eo quod fit in priuato.

¶ Aquæ pluuiæ arcendæ non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est: eoque iure vtimur. quare si quis in publico opus faciat, hæc actio cessat. sibique imputare debet is qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in priuato opus factum sit, & publicum interueniat: de toto agi posse aquæ pluuiæ arcendæ, Labeo ait. ¶ Neque fructuarius, neque cum eo aquæ pluuiæ arcendæ agi potest. 3 4

Suffi-

Sufficit ad hanc actionem quem esse dominum loci tempore quo ædificat. Bart.

IIII. IDEM libro quinquagesimotertio.

QVanquam autem cum domino operis tantùm aquæ pluuiæ arcendæ actio sit, tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum ædificauerit, ex quo aqua noceat: etiam si operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamē magis probandum est, inquit, aquæ pluuiæ arcendæ eum teneri. fuit enim dominus cum opus faceret. & si iussu iudicis compulsus opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem. 1 *¶ Iulianus quoque scribit, si post iudicium aquæ pluuiæ arcendæ susceptum fundum alienauerit is cum quo actū esset de præterito dāno, & de opere restituendo: id statuere iudicem debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset. nam & fundo alienato nihilominus iudicium manere. & damni rationem venire etiam eius quod " alienationem contingit.*

" In archetypo sic erat. in vet. aūt quod ante alienationē. Taurell. in vno reperi, post alienationē, in alio vt hîc. Cōtius.

Dominus qui non fecit, nec nomine suo vtiliter factum est, tenetur hac actione ad patientiam. Bart.

2 *¶ Idem Iulianus scribit, aquæ pluuiæ arcendæ actionem non nisi cum domino esse. idcircoque*

si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quàm patientiam præstare debere. colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis, & damnum, si quod ex eo datum fuerit, præstare cogendum. si tamen dominus desideret caueri sibi damni infecti ab eo, ex cuius prædio nocet: æquissimum erit, caueri oportere. ¶ *Item si non ego, sed procurator meus tale opus fecerit, vt aqua pluuia noceat vicino: aduersus me hactenus erit actio, quatenus aduersus colonum. ipse autem procurator interdicto quod vi aut clam conueniri poterit secundum Iuliani sententiam etiam post opus restitutum.* 3

V. PAVLVS libro quadragensimonono ad Edictum.

SI colonus insciente domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat: Labeo respondit, colonum interdicto quod vi aut clam teneri. dominum verò fundi aquæ pluuiæ arcendæ actione. quia is solus restituere opus potest. sed patientiam duntaxat eum præstare debere, si ei damni infecti stipulatione caueatur. & si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum à colono locati actione. nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. sed si iussu domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri.

Si

Si opere facto manu in prædiis plurium, detur mihi damnum, possum agere contra quem volo.

VI. VLPIANVS libro quinquagensimotertio ad Edictum.

SI tertius vicinus opus fecerit, vnde decurrens aqua per fundum primi vicini mei mihi noceat: Sabinus ait, posse me vel cum primo vel cum tertio omisso primo agere. quæ sententia vera est. 1 *¶ Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat, vel si plurium fundo noceatur: placuit, eoque iure vtimur, vt siue plurium fundus sit, singuli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat: siue cum pluribus agatur, singuli in partem conueniantur, & in partem fiat condemnatio.*

2 *¶ Inde quæritur, si communi agro meo & proprio agro tuo aqua noceat: an agi possit aquæ pluuiæ arcendæ. & putem agendum. sic tamen, vt pars damni præstetur. versa quoque vice si communis ager sit, qui nocet proprio: poterit aquæ pluuiæ arcendæ agi, vt quis damnum consequatur: sed in partem.*

3 *¶ Si quis prius quàm aquæ pluuiæ arcendæ agat, dominium ad alium transtulerit fundi: desinit habere aquæ pluuiæ arcendæ actionem, eaque ad eum transibit, cuius ager esse cœpit. cum enim damnum futurum contineat, ad eum qui dominus erit, incipiet actio perti-*

nere: quamuis cum alterius dominium esset, opus à vicino factum sit. Aquæ pluuiæ arcendæ actionem sciendum est, non in rem, sed personalem esse.

Hæc actio est personalis scripta in rem, & ideo pro damno futuro ad singularem successorem transit.
Bart.

¶ *Officium autem iudicis hoc erit, vt si quidem à vicino opus factum sit: eum iubeat restituere, damnumque sarcire, si quid post litem contestatam contigit. quòd si ante litem contestatam damnum contigit, tantùm opus restituere debebit, damnum non sarciet.* 4 ¶ *Celsus scribit, si quid ipse feci, quo tibi aqua pluuia noceat: mea impensa tollere me cogendum. si quid alius qui ad me non pertinet, sufficere vt patiar te tollere. sed si seruus meus fecerit, aut is cui heres sum, hoc fecit: seruum quidem noxæ dedere debeo. quod autem is cui heres sum, fecit, perinde est, atque si ipse fecissem. æstimationem autem iudex faciet ex rei veritate, hoc est eius damni quod apparuerit datum.* 5

Qui conuenitur ex suo facto, non liberatur & si re cedat: secus si ex qualitate rei conueniatur. Bart.

VII. PAVLVS libro octauodecimo ad edictum.

IS cum quo aquæ pluuiæ arcendæ agitur, quòd opus fecit, licet cedere loco paratus sit, cogitur

cogitur accipere iudicium: quoniam & suo nomine conuenitur, vt opus tollat. aliud est in bonæ fidei emptore. hic enim tantùm patientiam præstat. igitur si & fundo cedat, audiendus est. plus enim præstat.

In seruitute constituenda requiritur consensus omnium, qui habent ius in re vel in seruitute. Bart.

VIII. VLPIANVS libro quinquagesimo-tertio ad Edictum.

*IN concedendo iure aquæ ducendæ non tantùm eorum, in quorum loco aqua oritur: verùm eorum * etiam *, ad quos eius aquæ vsus pertinet, voluntas exquiritur: id est eorum quibus seruitus aquæ debebatur. nec immeritò: cũ enim minuitur ius eorum, consequens fuit exquiri, an consentiant. & generaliter siue in corpore, siue in iure loci, vbi aqua oritur, vel in ipsa aqua habeat quis ius: voluntatem eius esse spectandam placet.*

VIIII. PAVLVS libro quadragesimo-nono ad Edictum.

IN diem addicto prædio, & emptoris & venditoris voluntas exquirenda est: vt siue remanserit penes emptorem, siue recesserit: certum sit voluntate domini factam aquæ cessionem. ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat. nullam enim potest videri iniuriam accipere, qui semel voluit. Non autem solius eius, ad quem

& riuus siccatur.

Vnius solutione aliorum actio perimitur, licet soluenti cõtra ceteros succurratur. Bart.

1 ¶ *Cassius ait, siue ex communi fundo, siue communi aqua noceat: vel vnum cum vno agere posse, vel vnum separatim cum singulis, vel separatim singulos cum vno, vel singulos cum singulis. si vnus egerit, & restitutio operis, litisque æstimatio facta sit: ceterorũ actionẽ euanescere. itẽ si cum vno actũ sit, & si præstiterit: ceteros liberari. idque quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi diuidundo reciperari posse: & ex sociis non vtique cum eo agendum, qui opus fecerit: nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor operis* 2 *fuit.* ¶ *Apud Ferocem Proculus ait, si cum vno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eũ opus restituere sua impensa: quia communi diuidundo actionem habet. sed sibi magis placere, patientiam dumtaxat eum præstare oportere: quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit cum eo, à quo opus factum sit. & est iniquum, eum qui non fecit, id restituere oportere, quoniam communi diuidundo agere potest. quid enim fiet, si socius eius soluendo non fuerit?*

Vnus ex pluribus dominis siue agat, siue conueniatur hac actione, pro parte sua tantum condemnatur. Bart.

¶ *Officium autem iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se Iulianus ait: si fortè vnius fundus fuerit, qui aqua noceat. si verò in quo opus factum, sit plurium, & cum vno eorum agatur: vtrum & eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, & operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat: quemadmodum cum serui communis nomine noxali iudicio cum vno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniã quod præstiterit, potest à socio recipere: an verò is cũ quo agitur, pro parte sua & dãni dati, & operis nõ restituti nomine dãnandus sit: vt in actione dãni infecti fiat, cum eius prædij, ex quo damnũ metuatur, plures domini sint, & cũ vno eorum agatur: licet opus, ex quo damnũ futurum sit, indiuiduum sit, & ipsæ ædes, solumque earum nõ potest pro parte dumtaxat damnum dare: nihilo minus eum, cum quo agitur, pro sua parte condemnari. magisque existimat, id seruandum in aquæ pluuiæ arcendæ actione, quod in actione damni infecti: quia vtrubique non de præterito, sed de futuro damno agitur. Quòd si is fundus, cui aqua pluuia nocet, plurium sit: agere quidem vel singulos posse. sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturum. item si opus restitutum nõ fuerit, non amplius quàm quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condem*

l. 4. §. Cato. j. de verb. ob.

4 *condemnationem fieri oportere.* ¶ *Si ex priuato agro in agrum communẽ aqua immittatur, Ofilius ait, socium cum eo agere posse.*

Cogitur præcisè quis ad demoliendum. Bart.

5 ¶ *Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit: omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur. si verò vi fluminis ager deletus sit, aut glarea iniecta, aut fossa limo repleta: tunc patientiam dumtaxat præstandam.*

Vbi hæc actio est in rem scripta, datur contra singularem successorem, non simulatum. Bart.

XII. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum.

Emptor nisi simulata venditio est, ceterique successores, vel restituere si velint opus factum, vel patientiam præstare debent. nam actori moram suam nocere debere manifestum est. in eadem causa est etiam socius eius qui opus fecit, si ipse auctor non fuit. idemque in donato fundo, legatoue est.

XIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani titulo de aquæ pluuiæ arcendæ

Sed venditor aut donator interdicto quod vi aut clam de damno & impẽsis ab actore factis tenebitur.

XIIII. PAVLVS libro quadragesimo-nono ad Edictum.

[a] In vul. est l. Atteius.

ANtæus[a] ait, si is qui opus fecerit, potētiori vendiderit prædium: quatenus desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam. quod si annus præterierit, de dolo iudicium dandum. ¶ Cum agitur aquæ pluuiæ arcendæ, de facto quod nocet quæritur. ideoque si vitio loci pars aliqua soli subsedit, quamuis per eam causam aqua pluuia inferiori noceat, nulla competit actio. idem fortasse dicitur, si in agro manu factum aliquid subsederit. 1

Vt l. 1 §. idé Pomponius. ff. de dolo.

Pro damno præterito intra annum potest quis conueniri quod vi aut clam. Bart.

¶ In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum damnū venit: cum reliquis ferè omnibus iudiciis præteritum præstetur. 2 ¶ De eo quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti caueri oportet. vel ita opus restituendum est, vt nullum periculum damni supersit. 3 ¶ De eo opere, quod post litem contestatā factum est, nouo iudicio agendū est. 4

XV. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum.

SEd interdum opus & quod post litem contestatam factum est tolletur. si id quod antecessit, tolli sine eo non potest.

Damnum[a] contingens post litem contestatam ex fundo vendito, venit in hoc iudicio. Bart.

XVI. POMPONIVS libro vicesimo ad Sabinum.

Post venditionem & traditionẽ quod nocitum sit ei fundo, de quo ante iudicium acceptum sit aquæ pluuiæ arcendæ, nihilo minus eo iudicio venditorem posse consequi: non quia venditori, sed quòd rei damnum datum sit. idque eum emptori restituere debere. sed si antequam noceatur, is cum quo actum sit, vendat: statim agendum cum emptore. vel intra annum cum eo qui vendiderit, si iudicij euitandi causa id fecerit.

Per vsum seruitutis vnius, alia non retinetur. Bart.

XVII. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium.

» *SI prius nocturnæ aquæ seruitus mihi cessa*
» *fuerit, deinde postea alia cessione diurnæ*
» *quoque ductus aquæ concessus mihi fuerit, &*
» *per constitutum tempus nocturna dumtaxat*
» *aqua vsus fuerim, amitto seruitutẽ aquæ diur-*
» *næ: quia hoc casu plures sunt seruitutes diuer-*
» *sarum causarum.*

Videtur iã hoc positũ s. l. 10. §. 1. quẽad. seruit. amitt.

Contractus factus in dubio potest intelligi secundum consuetudinem. Bart.

1 *Recto placuit non aliàs per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in seruitute constituenda comprehensum sit. non enim consuetudinis est, vt qui aquam habeat, per lapidem † statum ducat. illa autẽ quæ ferè in consuetudine esse solent,*

† stratum

lent, vt per fistulas aqua ducatur, etiam si nihil sit comprehensum in seruitute constituenda, fieri possunt. ita tamen, vt nullum damnum domino fundi ex his detur.

Locus publicus medius interueniens, non impedit seruitutem haustus imponi. Bart.

¶ Via publica intercedēte haustus seruitutem constitui posse placuit. & est verum. sed non solùm si via publica interueniat, sed & si flumen publicum. eodem casu, quo interueniente flumine publico, viæ, itineris, actus seruitus imponi potest, id est si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis. ¶ Sic etsi non proximo meo prædio seruitutem vicinus debeat, sed vlteriori: agere potero, ius esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamuis seruitutem ipse per fundum meum non habeam. sicut interueniente via publica, vel flumine quod vado transiri potest. 2 3

Locus sacer medius impedit seruitutem constitui. Bart.

Sed loco sacro, vel religioso, vel sancto interueniente, quo fas non sit vti, nulla eorum seruitus imponi poterit. ¶ Sed si fundus medius alterius inter me & te intercedit, haustus seruitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius dominus iter ad transeundum cesserit. quemadmodum si ex flumine publico perenni haustu velim 4

velim vti, cui flumini ager tuus proximus sit: iter mihi ad flumen cedi potest.

XVIII. IAVOLENVS lib. decimo ex Cassio.

SI in publico opus factum est, † qua[a] aqua pluuia noceret, agi non potest. interueniente loco publico, agi poterit: causa eius rei hæc est, quòd ea actione non tenetur nisi dominus solus. 1 *¶ Sine permissu principis aqua per viam publicam duci non potest.*

† quo [a]Ant. August. li. 2. cap. 2.

XVIIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Quintum Mucium.

LAbeo ait, si patiẽte vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluuia noceat: non teneri me actione aquæ pluuiæ arcendæ.

XX. IDEM libro trigensimoquarto ad Sabinum.

SEd hoc ita, si non per errorem, aut imperitiam deceptus fuerit. nulla enim voluntas errantis est.

XXI. IDEM libro trigensimosecundo ad Quintum Mucium.

SI in meo aqua erumpat, quæ ex tuo fundo venas habeat: si eas venas incideris, & ob id desierit ad me aqua peruenire: tu non videris vi fecisse, si nulla seruitus mihi eo nomine debita fuerit. nec interdicto quod vi aut clam teneris.

Hæc actio non datur vsufructuario, nec in vsufructuarium directa, sed vtilis. Bart.

XXII.

XXII. IDEM libro decimo ex variis lectionibus.

SI vsusfructus fundi legatus fuerit, aquæ pluuiæ arcendæ actio heredi & cum herede est, Quius prædium fuerit. quòd si ex opere incommodum aliquod patitur fructuarius, poterit quidem interdum vel interdicto experiri quod vi aut clam. quòd si ei non competet, quærendum est, an vtilis ei quasi domino actio aquæ pluuiæ arcẽdæ dari debeat. an verò etiam contendat ius sibi esse vti frui. sed magis est, vtilem aquæ pluuiæ arcendæ ei actionem accommodare. Non aliter restituisse rem videtur is qui opus fecit, quàm si aquam coërceat: sed & si fructuarius opus fecerit, per quod aqua pluuia alicui noceat: erit quidem actio legitima cum domino proprietatis. an verò etiam vtilis in fructuarium actio aquæ pluuiæ arcendæ danda sit, quæsitum est. & magis est vt detur.

XXIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

QVod principis aut senatus iussu, aut ab his qui primi agros cõstituerunt, * *opus factum fuerit, in hoc iudiciũ non venit.* ¶ 1 *Hæc actio etiam in vectigalibus agris locum habet.* ¶ 2 *Aggeres iuxta flumina in priuato facti in arbitrium aquæ pluuiæ arcẽdæ veniunt, etiam si trans flumen noceant. ita si memoria eorum exstet: & si fieri non debuerunt.*

* qua de re vide apud Aggenum Vrbicum & cęteros auctores limitum.

Si at

Si arando aliquis opus faciat, ex quo aqua possit nocere vicino, si aliter fundus coli non poterit, hac actione non tenetur. Bart.

XXIIII. ALFENVS libro quarto Digestorum à Paulo Epitomatorum.

VIcinus loci superioris pratum ita arabat, vt per sulcos itemque porcas[a] *aqua ad inferiorem veniret. quæsitum est, an per arbitrum aquæ pluuiæ arcendæ posit cogi, vt in alteram partem araret, ne sulci in eius agrum spectarent. respondit, non posse eum facere, quo minus agrum vicinus quemadmodum vellet. araret. Sed si quos sulcos transuersos aquarios faceret, per quos in eius agrum aqua deflueret, hosce vt operiret, per arbitrum aquæ pluuiæ arcendæ posse cogere. sed & si fossas fecisset, ex quibus aqua pluuia posset nocere: arbitrum, si appareat futurum vt aqua pluuia noceret, cogere oportere fossas eum explere: & nisi faceret, condemnare. tametsi antequam adiudicaret, aqua per fossas nunquam fluxisset. Lacus cum aut crescerent, aut decrescerent, nunquam neque accessionem neque decessionem in eos vicinis facere licet.*

[a] Porca est terra elata inter duos sulcos, quia frumentũ porrigat. Var. lib. 1. rei rusticæ c. 29.

Si aliquid noceret viæ per quam itur ad fundum, noceret fundo. Bart.

XXV. IVLIANVS libro quinto ex Minucio.

IS cuius fundo via debetur, aquæ pluuiæ arcendæ agere potest fundi sui nomine: quo-

niam

niam deteriore via facta fundo nocetur.

Consuetudo dat iurisdictionem contentiosam. Bart.

XXVI. SCAEVOLA libro quarto Responsorum.

SCæuola respondit, solere eos qui iuri dicundo præsunt, tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetustas daret, tametsi ius non probaretur.

DE PVBLICANIS ET VECTIGALIBVS ET commissis.

TIT. IIII.

Pro exactis illicitè à publicano vel eius familia, datur actio ex hoc edicto in factum.

VLPIANVS libro quinquagesimoquinto ad Edictum.

PRAETOR *ait*, QVOD PVBLICANVS, EIVS PVBLICANI NOMINE VI ADEMERIT, QVODVE FAMILIA PVBLICANORVM: SI ID RESTITVTVM NON ERIT, IN DVPLVM[a]: AVT SI POST ANNVM AGETVR, IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM SI DAMNVM INIVRIA, FVRTVMVE FACTVM ESSE DICETVR: IVDICIVM DABO. SI ID AD QVOS EA RES

[a] Verres in octuplum dabat. Cic. 5. in Verr.

RES PERTINEBIT, NON EXHIBEBITVR: IN DOMINOS SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. *Hic titulus ad publicanos pertinet. publicani autem sunt, qui publico fruuntur. nam inde nomen habent, siue fisco vectigal pendant, vel tributum consequantur. & omnes qui quod à fisco conducunt, re-* 1 *ctè appellantur publicani.* ¶ *Dixerit aliquis, quid vtique hoc edictum propositum est? quasi non & alibi prætor prouiderit furtis, damnis, vi raptis, sed è re putauit, & specialiter aduersus publicanos edictum proponere. quod quidem edictum in aliqua parte mitius est: quippe cum in duplum datur, cum vi bonorum raptorum in quadruplum sit, & furti manife-* 2 *sti æque in quadruplum.* ¶ *Et restituendi facultas publicano vi abreptum datur. quod si fecerit, omni onere exuitur, & pœnali actione ex hac parte edicti liberatur. vnde quæritur, si quis velit cum publicano non ex hoc edicto, sed ex generali vi bonorum raptorum, damni iniuriæ, vel furti agere: an possit. & placet posse. idque Pomponius quoque scribit. est enim absurdum, meliorem esse publicanorum causam, quàm ceterorum effectam opinari.*

Nomen familiæ porrigitur ad seruos & liberos, qui in eodem ministerio habentur. Bart.

¶ *Familiæ nomen hic non tantùm ad seruos publicanorum referemus: verùm & qui in numero familiarum sunt publicani. siue igitur liberi sint, siue serui alieni, qui publicanis in eo vectigali ministrant, hoc edicto continebuntur. proinde & si seruus publicani rapuit, non tamen in ea familia constitutus, quæ publico vectigali ministrat: hoc edictum cessabit.* 3

Si famulus delinquens à publicano non exhibeatur, sine noxæ deditione tenetur. Bart.

¶ *Quod nouissime prætor ait,* SI HI NON EXHIBEBVNTVR, IN DOMINOS SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO: *hoc proprium est huius edicti, quòd si non exhibeantur serui, competit iudicium sine noxæ deditione, siue habeant eos in potestate, siue non. siue possint exhibere, siue non possint.* 4

II. GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

NEC *liceat domino absentem defendere.*

III. VLPIANVS libro quinquagesimo quinto ad Edictum.

CVM *si exhibuissent, noxali iudicio conuenirentur. idcirco autem tam dura condicio eorum effecta est, quia debent bonos seruos ad hoc ministerium eligere.* ¶ *Quod ait* 1 IN DOMINOS, *sic accipiendum est, in socios*

vectig

2 *vectigalis, licet domini non sint.* ¶ *Ante autem auctorem dicere oportet, quem, vel quos desideret exhiberi. vt si non exhibeantur, hinc agitur. sed si dicatur,* EXHIBE OMNES, VT POSSIM DINOSCERE QVIS

3 SIT: *puto audiendum.* ¶ *Si plures serui id furtum vel damnum admiserint: hoc debet seruari, vt si tantum præstetur, quantum si vnus liber fecisset: absolutio fiat.*

Hæc actio datur contra heredem publicani, quatenus ad eum peruenit. Bart.

IIII. PAVLVS libro quinquagensimo secundo ad Edictum.

SI publicanus, qui vi ademit, decesserit: Labeo ait in heredem eius, quo locupletior fa-

1 *ctus sit, dandam actionem.* ¶ *De rebus, quas in vsus aduehendas sibi mandant præsides, Diuus Hadrianus præsidibus scripsit, vt quotiens quis in vsus aut eorum qui prouinciis exercitibusve præsunt, aut procuratorum suorum, vsus sui causa mittet quendam empturum: significet libello manu sua subscripto, eumque ad publicanum mittat: vt si quid amplius quàm mandatum est, transferret: id muneficium sit.*

Consuetudo seruatur in vectigalibus. Bart.

2 ¶ *In omnibus vectigalibus ferè cõsuetudo spectari solet. idque etiam principalibus constitutionibus cauetur.*

Si publicanus soluit ante sententiam, liberatur à pœna. Bart.

V. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani titulo de publicanis.

HOC edicto efficitur, vt ante acceptum quidem iudiciũ restituta re actio euanescat. post acceptum verò iudicium nihilo minus pœna duret. sed tamen absoluendus est etiam qui post acceptum iudicium restituere paratus est. Quærentibus autem nobis, vtrum duplum totum pœna sit, & præterea rei sit persecutio: an in duplo sit & rei persecutio, vt pœna simpli sit: magis placuit, vt res in duplo sit.

Plures publicani ex eodem edicto tenentur in solidum, sed exactio fit pro parte, nisi essent non soluendo. Bart.

VI. MODESTINVS libro secundo de Pœnis.

SI multi publicani sint, qui illicite quid exegerunt: non multiplicatur dupli actio, sed omnes partes præstabunt. & quod ab alio præstari non potest, ab altero exigetur: sicut Diuus Seuerus & Antoninus rescripserunt. nam inter criminis reos & fraudis participes multum esse constituerunt.

Onus dandi vectigal incumbit possessori. Bart.

VII. PAPIRIVS IVSTVS libro secundo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, in vectigalibus ipsa prædia, non personas

sonas conueniri. & ideo possessores etiam præteriti temporis vectigal soluere debere*, eóque exemplo" actionem, si ignorauerint, habituros.*
1 ¶ *Item rescripserunt, pupillo remittere se pœnam commissi, si intra diem trigensimum vectigal intulisset.*

Pœna fraudati vectigalis non transmittitur ad heredem ante litem contestatam.

VIII. PAPINIANVS libro tertiodecimo Responsorum.

F*Raudati vectigalis crimen ad heredē eius qui fraudem contraxit, commissi ratione transmittitur. Sed si vnus ex pluribus heredibus rem munem" causa vectigalis subripiat, portiones ceteris non auferuntur.*

In locatione vectigalis non admittitur plus offerens, nisi præstet fideiussores idoneos. Bart.

VIIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

L*Ocatio" vectigalium, quæ calor licitantis vltra modum solitæ conductionis inflauit, ita demum admittenda est, si fideiussores idoneos & cautionem is qui licitatione vicerit, of-*
1 *ferre paratus sit.* ¶ *Ad conducendum vectigal inuitus nemo compellitur. & ideo impleto*
2 *tempore conductionis elocanda" sunt.* ¶ *Reliquatores vectigalium ad iterādam conductio-*

*Sic Floren. sed in manuscr. est ex empto. rectius.
"Sic Floren. in archetyp. quòd forte sit simplex, quo vtitur Plautus, cuius cōpositú sit immunis, cōtrariæ significationis. in vet. est ré cōmuné.
"In vulg. est l. licitatio. cc. l. 11. §. vlt. j. eod.
"Sic in archetyp. ab initio scriptum fuisse putat Anto. Aug. libr. 3. c. 9.

nem antequam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt. ¶ *Debitores fisci,* 3 *itemque reipublicæ, vectigalia conducere prohibentur: ne ex alia causa eorum debita onerentur. nisi fortè tales fideiussores optulerint, qui debitis eorum satisfacere parati sint.* ¶ *Socii* 4 *vectigalium si separatim partes administrent, alter ab altero minus idoneo in se portionem transferre iure desiderat.* ¶ *Quod illi-* 5 *cite publicè, priuatímque exactum est, cum altero tanto passis iniuriam exsoluitur. per vim verò extortum cum pœna tripli restituitur. amplius extra ordinem plectuntur. alterum enim vtilitas priuatorum, alterum vigor publicæ disciplinæ postulat.* ¶ *Earum rerum vectigal,* 6 *quarum numquam præstitum est, præstari non potest. quòd si præstari consuetum indiligentia publicani omiserat, alius exercere non prohibetur.* ¶ *Res exercitui paratas præstationi ve-* 7 *ctigalium subici non placuit.* ¶ *Fiscus ab om-* 8 *nium vectigalium præstationibus immunis est. mercatores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt, nullam immonitatem soluendi publici vectigalis vsurpare possunt.*

X. HERMOGENIANVS libro quinto Epitomarum.

V*Ectigalia sine imperatorum præcepto, neque præsidi neque curatori neque cu-*

riæ constituere, nec præcedentia reformare, & his vel addere vel deminuere licet. 1 ¶ *Non solutis vectigalium pēsionibus, pellere conductores necdum etiam tēpore conductionis cōplēto, vel ab his vsuras ex mora exigere permittitur.*

XI. PAVLVS libro quinto sententiarum.

Cotem ferro *subigendo necessariam hostibus quoque venundari, vt ferrum, & frumentum, & sales, non sine periculo capitis licet.* 1 ¶ *Agri publici, qui in perpetuum locantur, à curatore sine auctoritate principali reuocari non possunt.*

*Vide Timarchi hac de re decretum apud Demosthen. περὶ παραπρεσβ.

Pro illicitis mercibus, bona transferentis, non alterius publicantur. Bart.

2 ¶ *Dominus nauis si illicitè aliquid in naue vel ipse, vel vectores imposuerint: nauis quoque fisco vindicatur. quòd si absente domino id à magistro, vel gubernatore, aut proreta, nautáve aliquo id factum sit: ipsi quidem capite puniuntur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur.* 3 ¶ *Illicitarum mercium persecutio heredem quoque* †*adfligit.* 4 ¶ *Eam rem, quæ commisso vindicata est, dominus emere non prohibetur vel per se, vel per alios quibus hoc mandauerit.* 5 ¶ *Qui maximos fructus ex redemptione vectigalium consecuntur, si postea tanto locari non possunt: ipsi ea prioribus pensionibus suscipere compelluntur.*

†*adficit*

cc.l.9.§.1.t.cod.

Contra nõ exhibentem familiam, quæ in hoc edictum commisit, datur iudicium sine noxæ deditione.

XII. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Edictum.

Quantæ audaciæ, quantæ temeritatis sint publicanorum facttiones, nemo est qui nesciat. idcirco prætor ad compescendam eorum audaciam hoc edictum proposuit.* QVOD FAMILIA PVBLICANORVM FVRTVM FECISSE DICETVR, ITEM SI DAMNVM INIVRIA FECERIT: ET ID, AD QVOS EA RES PERTINET, NON EXHIBETVR: IN DOMINVM SINE NOXAE DEDITIONE IVDICIVM DABO. *Familiæ autem appellatione hic seruilem familiam contineri sciendum est. sed & si bona fide publicano alienus seruus seruit, æque continebitur. fortasis & mala fide. plerũque enim vagi serui & fugitiui in huiusmodi operis etiã à scientibus habentur. ergo & si homo liber seruiat, hoc edictum locum habet. Publicani autem dicuntur, qui publica vectigalia habent conducta.*

*Insigne exẽplum est apud Liuium lib. 25. Vide etiam Tacitum lib. 13.

XIII. GAIVS libro tertiodecimo ad Edictum prouinciale.

Sed & hi qui salinas, & cretifodinas, & metalla habẽt, publicanorũ loco sunt. Præterea & si quis vectigal cõductũ à republica cuiusdam municipij habet, hoc edictũ locũ habet.

Dom

Dominus serui delinquentis non liberatur ab hoc edicto, licet seruum alienauerit.

1 ¶ *Siue autem vendidit seruum, vel manumisit, vel etiam fugit seruus: tenebitur serui nomine qui tam factiosam familiam habuit. quid tamen si seruus decesserit? videndum an publicanus teneatur, quasi facti sui nomine. sed puto, quia facultatem non habet exhibendi, nec dolus eius intercessit, debere eum liberari.*

2 ¶ *Hanc actionem perpetuam dabimus, & heredi, ceterisque successoribus.*

Res quæ incidit in commissum, vendicatur ab herede, prout à quolibet possessore. Bart.

XIIII. VLPIANVS libro octauo Disputationum.

C*Ommissa vectigalium nomine etiam ad heredem transmittuntur. nam quod commissum est, statim desinit eius esse qui crimen contraxit: dominiumque rei vectigali adquiritur. ea propter commissi persecutio sicut aduersus quemlibet possessorem, sic & aduersus heredem competit.*

Inspicitur tempus quo quis possederit, non quo repulsus per vim recessit. Bart.

XV. ALFENVS VARVS libro septimo Digestorum.

C*Aesar cum insulæ Cretæ cotorias locaret, legẽ ita dixerat.* NE QVIS PRAE-

TER REDEMPTOREM POST IDVS MARTIAS COTEM EX INSVLA CRETA FODITO, NEVE EXIMITO, NEVE AVELLITO. *cuiusdam nauis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretæ profecta, vento relata in portũ erat. deinde iterum post idus Martias profecta erat. cõsulebatur num contra legẽ post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur. respõdit, tametsi portus quoq; qui insulæ essent, omnes eius insulæ esse viderentur: tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu esset, & relatus tempestate in insulam deductus esset: si inde exisset, non videri contra legem fecisse præterea: quòd iam initio euectæ cotes viderentur, cum & ex portu nauis profecta esset.*

XVI. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

I.1.C.de vectigal.

INterdũ nec vendẽdus est is seruus qui in cõmissum cecidit, sed pro eo æstimatio à domino danda est. Diui enim Seuerus & Antoninus rescripserunt, cum is seruus, qui actum domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset: venire non debuisse. sed pro eo viri boni arbitratu æstimationem oportuisse dari.*

Propter pœnam inferendam seruus debet reddi domino, iusta æstimatione recepta. Bart.

Idem autem eadem epistula rescripserunt, si quis inprofessus seruus fuerit, & probabitur in com

in commissum cecidisse: & aut vxorem corrupisse domini dicatur, aut aliud quid grauius admisisse: vt cognoscat procurator. & si in his causis esse compertus sit, æstimetur, & ad pœnam domino tradatur.

Ad publicationem serui non sequitur publicatio peculij. Bart.

1 ¶ *Idem Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, mancipiis commissis res peculiares non esse in eadem causa, nisi hoc quod proprio nomine in causam commissi incidit.*

2 ¶ *Quotiens quis mancipia inuecta professus non fuerit, siue venalia, siue vsualia: pœna commissi est. si tamen nouicia mancipia fuerint, non etiam veterana: sunt autem veterana, quæ anno continuo in vrbe seruierint. nouicia autem mancipia intelleguntur, quæ annum nondum seruierint.*

Serui fugitiui non incidunt in commissum. Bart.

3 ¶ *Serui qui in fuga sunt, in commissum non cadunt, cum sine voluntate domini fines egressi sunt. & ita principalibus constitutionibus cauetur: sicut Diuus quoque Pius sæpissime rescripsit. ne, inquit, in potestate seruorum sit, inuitis vel ignorantibus dominis fugæ se tradendo, potestate dominorum se subtrahe-*

4 *re.* ¶ *Licet quis se ignorasse dicat, nihilo minus eum in pœnam vectigalis incidere*

Diuus

Diuus Adrianus constituit. ¶ *Diui quoque* 5 *Marcus & Commodus rescripserunt non imputari publicano, quòd non instruxit transgredientem. sed illud custodiendum, ne decipiat profiteri volentis.* ¶ *Species pertinentes ad* 6 *vectigal: cinnamomum, piper longum, piper album, folium pentaspherum,* " *folium barbaricum, costum, costamomum, nardi stachys, cassia turiana, xylocassia, smyrna, amomum, Zingiberi, malabathrum, aroma Indicum, chalbane, laser,* * *alchelucia), sarcogalla, onyx Arabicus, cardamomum, xylocinnamomum, opus byssicum, pelles Babylonicæ, pelles Parthicæ, ebur, ferrum Indicum, carpasum, lapis vniuersus, margarita, sardonyx, ceraunium, hyacinthus, smaragdus, adamas, saffirinus, callainus, veryllus, chelyniæ,* * *hopia) Indica, vel adserta, metaxa, vestis serica vel subserica, vel attincta, carbasea, nema sericum, spadones, indici leones, leænæ, pardi, leopardi, pantheræ, purpura, item* * *marocorum) lana, fucus, capilli Indici.* ¶ *Si propter necessitatem aduersæ* 6 *tempestatis expositum onus fuerit, non debere hoc commisso vindicari, Diui fratres rescripserunt.* ¶ *Diuus quoque Pius rescripsit, cum* 7 *quidam intra legitimam ætatem esse dicebat, & vsus causa mancipia duxisset, & in sola professione errasset: ignoscendum esse ei Diui quoque fratres rescripserunt, cum quidam non*

De singulis his speciebus vide librum qui inscribitur Pandectæ medicinæ, & Dioscoridem.

" sic in veter.

per

per fraudem, sed per errorem in causam commißi incidisset: vt duplo vectigali contenti publicani seruos restituant. 8 ¶ *Magnus Antoninus rescripsit, si colonus, vel serui domini prædij ferrum illicite in prædio fecerint ignorante domino: nulla pœna dominum teneri.*

Remissio publicani excusat quem à pœna. Bart.

9 ¶ *Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal soluerit, hoc concedente publicano, vt solent facere: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, res in commissum non cadere. cum enim, inquiunt, professiones recitantur, commissum cessat: cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicanorum vel fideiussorum.*

10 ¶ *Pœnæ ab heredibus peti non possunt, si non est quæstio mota viuo eo qui deliquit. & hoc sicut in ceteris pœnis, ita & in vectigalibus est.*

11 ¶ *Si quid autem indebitum per errorem soluentis publicanus accepit: retro eum restituere oportere, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.*

DE DONATIONIBVS. TIT. V.

lib.47. βασιλ. tit.1. Harmenop. lib.6. ti.1.

Donationum tres species, propria, conditionalis, resolutoria. Propria, vt sponsalitia largitas: resolutoria, vt eadem nuptiis non secutis facta, & vt donatio mortis causa.

Iulianus

IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum.

Donationes complures sunt. Dat aliquis ea mente, vt statim velit accipientis fieri, nec vllo casu ad se reuerti. & propter nullam aliam causam facit, quàm vt liberalitatem & munificentiam exerceat. hæc proprie donatio appellatur. Dat aliquis, vt tunc demum accipientis fiat, cum aliquid secutum fuerit. non propriè donatio appellabitur, sed totum hoc donatio sub condicione est. Item cum quis ea mente dat, vt statim quidem faciat accipientis: si tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, velit ad se reuerti: non propriè donatio dicitur. sed totum hoc donatio est, quæ sub condicione soluatur, qualis est mortis causa donatio. ¶ *Igitur cum dicimus inter sponsum & sponsam donationem valere, propria appellatione vtimur, & factum demonstramus quod ab eo proficiscitur qui liberalitatis gratia aliquid dat, vt confestim faciat accipientis, nec vnquam vllo facto ad se reuerti velit. cum verò dicimus, si hac mente donat sponsus sponsæ, vt nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti: non cōtrarium priori dicimus, sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quæ sub condicione soluatur.* 1

&c. l. cum veterum. C. de dona. ante nupt.

Filius potest voluntate patris donare. Bart.

II.

II. IDEM libro sexagensimo Digestorum.

SI cum filiusfamilias pecuniam donare vellet, patris iussu eam promisit: valet donatiō perinde ac si fideiussorē dedisset. Si verò pater donaturus Titio pecuniā, iusserit filium suum eam promittere: poterit dici interesse, debitor filius patri suo fuerit, nec ne. nam si tantumdem filius patri debuit, quantum promisit: valere donatio intellegitur perinde ac si quemlibet alium debitorem pater iußisset pecuniam promittere. cum verò ego Titio pecuniam donaturus, te, qui mihi tantundem donare volebas, iussero Titio promittere: inter omnes personas donatio perfecta est.

Exceptio quæ obstat deleganti, obstat ei cui facta est delegatio ex causa lucratiua. Bart.

, Aliud iuris erit, si pecuniam, quam me tibi , debere existimabam, iussu tuo spopondérim ei , Qui donare volebas. exceptione enim doli ma-, li tueri me potero. & præterea incerti condictio-, ne stipulatorem compellam, vt mihi acceptum 1 faciat stipulationem. ¶ Item si ei quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniā, quam me tibi debere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione summouebo. & amplius incerti agendo cum stipulatore, consequar vt mihi acceptum faciat stipulationem.

l. Iulianus ait. ∫. de doli except.

Donat

Donatio simplex conditionalis, valet conditione existente post mortem donatoris. Bart.

¶ *Si pecuniam mihi Titius dederit absque vlla stipulatione, ea tamen condicione, vt tunc demum mea fieret, cum Seius consul factus esset: siue furente eo siue mortuo Seius cõsulatum adeptus fuerit, mea fiet. Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit aliquũi, vt ad me perferret, & ante mortuus erit quàm ad me perferat: non fieri pecuniam dominij mei constat.* 2

l.10.& 15. j.eod.§.3.

Defectus causæ finalis parat donatori condictionem ob causam. Bart.

¶ *Titio decem donaui ea condicione, vt inde Stichum sibi emeret. quæro, cum homo antequam emeretur mortuus sit: an aliqua actione decem recipiam. respondit, facti magis quàm iuris quæstio est. nam si decem Titio in hoc dedi, vt Stichum emeret, aliter non daturus: mortuo Sticho condictione repetam. si verò aliàs quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, vt Stichum emeret: causa magis donationis, quàm condicio dandæ pecuniæ existimari debebit. & mortuo Sticho pecunia apud Titium remanebit.* 3

III. VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

Et

ET generaliter hoc in donationibus definiẽdum est, multum interesse, causa donandi fuit, an condicio. si causa fuit, cessare repetitionem. si condicio, repetitioni locum fore.

IIII. † PAVLVS libro septimodecimo ad Sabinum.

ETiam per interpositam personam donatio consummari potest.

† Pomponius. sic in βασιλ.

V. VLPIANVS libro trigensimosecundo ad Sabinum.

AFfectionis gratia neque honestæ neque inhonestæ donationes sunt prohibitæ. honestæ, erga bene merentes amicos, vel necessarios. inhonestæ, circa meretrices.

VI. IDEM libro quadragensimo secundo ad Sabinum.

QVi saxum mihi eximere de suo permisit donationis causa, statim cum lapis exeptus est, meus fit. neque prohibendo me euehere, efficit vt meus esse desinat. quia quodammodo traditione meus factus est. planè si mercennarius meus exemit, mihi exemit. sed si is qui à me emerat, siue mercede conduxerat vt paterer eum sibi iure eximere: si antequã eximat, me pænituerit: meus lapis durat. si postea, ipsius factum auocare non possum. quasi traditio enim facta videtur, cum eximitur domini voluntate. quod in saxo est, idem erit etiã si in arbore cæsa, vel dẽpta acciderit.

l. 34. ff. de dol. l. 16. ff. de præscr. verb.

VII. IDEM libro quadragensimoquarto ad Sabinum.

Filiusfamilias donare nõ potest, neque si liberam peculij administrationem habeat. non enim ad hoc ei conceditur libera peculij administratio, vt perdat. [a] *quid ergo si iusta ratione motus donet? nunquid possit dici locum esse donationi? quod magis probabitur. Item videamus, si quis filiofamilias liberam peculij administrationem concesserit, vt nominatim adiiceret, sic se ei concedere, vt donare quoque possit: an locum habeat donatio. & non dubito donare quoque eum posse. Nonnunquam etiã ex persona poterit hoc colligi. pone* [b] *enim filium esse senatoriæ, vel cuius alterius dignitatis. quare non dicas, videri patrem, nisi ei specialiter donandi facultatem ademit, hoc quoque concessisse, dum liberam dat peculij administrationem?*

[a] Martialis tamen, Extra fortunã est si quid donatur amicis. Quas dederis solas semper habebis opes. sed ciuilis vita aliud spectat.

[b] l. 15. §. de excus. tut.

Filiusfam. causa mortis donare non potest sine expressa patris concessione, nisi in castrensi vel quasi castrensi. Bart.

1 ¶ *Pari autem ratione, qua donare filiusfamilias prohibetur, etiam mortis causa donare prohibebitur. quamuis enim ex patris voluntate mortis quoque causa donare possit, attamen vbi cessat voluntas, inhibebitur hæc quoque donatio. Sed enim meminisse oportebit, si cui donare quoque permissum est, nisi specialiter etiam*

l. tam is. §. tit. prox.

etiam mortis causa donare fuerit permissum: non posse mortis causa donare. hæc omnia locum habebunt in paganis. ceterum qui habent castrense peculium, vel quasi castrense, in ea condicione sunt, vt donare & mortis causa, & non mortis causa poßint, cum testamenti factionem habeant.

VIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum.

Q*Væ liberti imposita libertatis causa præstant, ea non donantur. res enim pro his interceßit.*

Qui donat habitationem, videtur donare mercedem. Bart.

VIIII. POMPONIVS libro trigensimo *tertio* ad Sabinum.

I*N ædibus alienis habitare gratis, donatio videtur. id enim ipsum capere videtur qui habitat, quòd mercedem pro habitatione non soluit. potest enim & citra corporis donationem valere donatio. veluti si donationis causa cum debitore meo paciscar, ne ante certum tempus ab eo petam.* 1 ¶ *Ex rebus donatis fructus perceptus in rationem donationis non computatur. si verò non fundum, sed fructus perceptionem tibi donem: fructus percepti venient in computationem donationis.*

Si filius donat nomine patris, ipse pater videtur donare. Bart.

Harmenop. lib. 3. tit. 1. th. 9.

2 ¶ *Quod filiusfamilias patris iussu aut volun-*

tate donabit, perinde est, ac si pater ipse donauerit: aut si mea voluntate rem meam tu nomine tuo Titio dones. ¶ 3 *Donari non potest, nisi quod eius fit, cui donatur.*

Res donata non quæritur absenti per seipsum, sed per seruum suum, si tradens hoc agat. Bart.

X. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum.

Absenti, siue mittas qui ferat, siue quod ipse habeat, sibi habere eum iubeas, donari rectè potest. sed si nescit rem quæ apud se est, sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit: donatæ rei dominus non fit, etiam si per seruum eius Qui donabatur, missa fuerit: nisi ea mente seruo eius data fuerit, vt statim eius fiat.

XI. GAIVS libro tertio de legatis ad Edictum prætoris vrbani.

Cum de modo donationis quæritur, neque partus nomine, neque fructuum, neque pensionum, neque mercedum vlla donatio facta esse videtur.

Donator tenetur in quantum facere potest deducto ære alieno. Bart.

XII. VLPIANVS libro tertio Disputationum.

Qui ex donatione se obligauit, ex rescripto Diui Pij in quantum facere potest, conuenitur. sed enim id quod creditoribus debetur, erit detrahendum. hæc

verò

verò de quibus ex eadem causa quis obstrictus est, non debebit detrahere.

XIII. IDEM libro septimo Disputationum.

Qui mihi donatum volevat, seruo communi meo & Titij rem tradidit. seruus vel sic accepit, quasi socio adquisiturus: vel sic, quasi mihi & socio. quaerebatur quid agere. & placet, quamuis serbus hac mente acceperit, vt socio meo, vel mihi & socio acquirat: mihi tamen adquiri. nam etsi procuratori meo hoc animo rẽ tradiderit, vt mihi adquirat, ille quasi sibi acquisiturus acceperit: nihil agit in sua persona, sed mihi adquirit.

l. 3. §. vlt. ff. de acq. poss.

Expensae culturae factae causa donationis, non repetuntur. Bart.

XIIII. IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum.

Qui alienum fundum donationis causa excolit, nullam retentionẽ propter impensas faciet: quia domini res ab eo iniectas continuò efficit.

cc. l. 1. §. per procuratorem. ff. de acq. rer. dom.

Reus potest donare post crimen contractum, & ante sententiam condemnatoriam, post non. Bart.

XV. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

» *Post contractum capitale crimen donatio-*
» *nes factae non valent ex constitutione Di-*
» *uorum Seueri & Antonini, * nisi) condem-*
» *natio secuta sit.*

l. 31. ff. eod.

Verba enuntiatiua in vltimis voluntatibus dispositionem inducunt. Bart.

XVI. VLPIANVS libro secundo Responsorum.

EX *hac scriptura*, SCIANT HEREDES MEI ME VESTEM VNIVERSAM AC RES CETERAS, QVASCVMQVE IN DIEM MORTIS MEAE MECVM HABVI, ILLI ET ILLI LIBERTIS MEIS VIVVM DONASSE, *dominium ad libertos benigna interpretatione pertinere.*

XVII. IDEM libro quinquagensimo octauo ad Edictum.

S*I in stipulatum iudicatum nouationis causa deductum sit, & stipulatio donationis causa accepto lata: dicendum est, locum liberationem habere.*

Contractus innominatus quatenus continet donationem, non potest ex pœnitentia reuocari.

XVIII. IDEM libro septuagensimoprimo ad Edictum.

A*Risto ait, cum mixtum sit negotiũ cum donatione, obligationem non contrahi eo casu quo donatio est. & ita & Pomponius eum existimare refert. denique refert Aristonem putare, si seruum tibi tradidero ad hoc vt eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi: quia donatio*

aliqua

aliqua inesse videtur. aliter atque, inquit, si ob hoc tibi tradidissem, vt continuò manumittas. hic enim nec donationi locum esse. & ideo esse obligationem. sed & superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait. potest enim quinquennium non ad hoc esse positum, vt aliquid donetur. 1 ¶ *Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur seruus, vt post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari an vsucapiatur: quia aliquid donationis interueniret. & hoc genus quæstionis in mortis causa donationibus versari Pomponius ait. & magis putat, vt si ita donetur, vt post quinquennium manumittatur: posse dici vsucapionem sequi.* 2 ¶ *Labeo ait, si quis mihi rem alienam donauerit, inque eam sumptus magnos fecero, & sic euincatur: nullam mihi actionem contra donatorem competere. planè de dolo posse me aduersus eum habere actionem, si dolo fecit.*

Donatio reipublicæ sine causa fieri non potest. Bart.

XVIIII. IDEM libro septuagensimosexto ad Edictum.

HOc iure vtimur, vt in rebus publicis, cum de donatione quæritur, illud solum spectetur, vtrum ob causam aliquam iustam reipublicæ promittat quis, vel polliceatur, an non. vt si ob honorem aliquem promittat, teneatur. si minus, non.

hac de re C. c. offic. lib. 2.

Quod ob causam datur, non est donatio. Bart.

¶ Labeo scribit, extra causam donationũ esse talium officiorũ mercedes. vtputa si tibi adsuero: si satis pro te dedero: si qualibet in re opera vel gratia mea vsus fueris. ¶ Non potest liberalitas nolenti adquiri. 1 2

Mandatum morte finitur, sed propter ignorantiam eius effectus durat quo ad liberationem, & quo ad actionem. Bart.

¶ Si quis dederit pecuniam mutuam Titio, reddendam Seio cui donatum volebat, deinde Titius mortuo donatore Seio dedisse proponatur: erit consequens dicere, pecuniam Sey fieri, siue mortuum sciuit, siue ignorauit is qui dabat: quia pecunia fuit dantis. sed si quidem ignorauit mortuum, erit liberatus, si sic mutuam pecuniam accepit soluendam Seio. si autem mandauero tibi, vt pecuniam Titio des, cui donare volebam: & tu ignorans me mortuum hoc feceris: habebis aduersus heredes meos mandati actionem. si sciens, non habebis. ¶ Si quis seruo pecuniam crediderit, deinde is liber factus eam expromiserit: non erit donatio, sed debiti solutio. idem in pupillo qui sine tutoris auctoritate debuerit, dicendum est, si postea tutore auctore promittat. 3 4

Stipulatio ob causam non est donatio. Bart.

¶ Sed & hæ stipulationes, quæ ob causam fiunt, 5

fiunt, non habent donationem. denique Pegasus putabat, si tibi centum spopondero hac condicione, si iurasses te nomen meũ laturum: nõ esse donationẽ. quia ob rem facta est, res secuta est.

Promissio facta per errorem, non præiudicat patrono in portione sibi debita. Bart.

XX. MARCELLVS libro vicensimosecundo Digestorum.

SI patronus ex debita parte heres instituatur, & libertus fidei eius commisit, vt quid daret, & hoc stipulanti fideicommissario promiserit: non erit cogendus soluere. ne pars ex legibus[a] verecũdiæ patronali debita minuatur. 1 ¶ *De illo dubitari potest, qui quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatẽ testatoris secutus spopondit se daturum. sed magis est, vt non possit suæ confessioni obuiare. quemadmodum enim si soluisset, fidem testatori suo adimplesse videbatur, & nulla ei repetitio concessa fuerat: ita & stipulatione procedente, contra fidem testatoris, quam adgnouit, venienti ei meritò occurretur.*

[a] Iulia & Papia. Instit. de succes. liber.

Verus debitor delegatus, non habet exceptionem donationis immodicæ, nisi rescissoria sit conuentus. Bart.

XXI. CELSVS libro vicensimooctauo Digestorum.

VT mihi donares, creditori meo delegante me promisisti. factum valet. ille enim suum recepit. sed si debitorem meum tibi donationis immodicæ causa promittere iussi, an summoueris donationis exceptione, nécne, tractabitur. & meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest. quia perinde sum, quasi exactam à debitore meo summam tibi donauerim, & tu illam ei credideris. sed ego, si quidem pecuniæ à debitore meo nondum solutæ sint, habeo aduersus debitorem meum rescissoriam[a] in id quod supra legis modũ tibi promisit: ita vt in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus. sin autem pecunias à debitore meo exegisti, in hoc quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem.

[a] ex quib. causis maiores Instit. de act. §. Rursum.

Donatio est contractus stricti iuris, ideo non veniunt vsuræ ex mora. Bart.

XXII. MODESTINVS libro octauo Differentiarum.

EVM qui donationis causa pecuniam vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniæ vsuras non debere, summæ æquitatis est. maximè cum in bonæ fidei contractibus donationis species non deputetur.

XXIII. IDEM libro quintodecimo Responsorum.

MOdestinus respondit, creditorem futuri tẽporis vsuras & remittere & minuere pacto posse. nec in ea donatione ex summa

quant

1 *quantitatis aliquid vitij incurrere.* ¶ *Modestinus respondit, mente captũ donare non posse.*

Exceptio donationis immodicæ competit fideiussori inuito reo. Bart.

XXIIII. IAVOLENVS libro quartodecimo ex Cassio.

Fideiussori eius, qui donationis causa pecuniam supra modum[a] *legis promisit, exceptio dari debet etiam inuito reo. ne si fortè reus soluendo non fuerit, pecuniã fideiussor amittat.*

[a] olim vsque ad cc. aureos. l. pen. §. vlt. C. de don.

XXV. IDEM libro sexto Epistularum.

SI tibi dederim rem, vt Titio meo nomine donares, & tu tuo nomine eam ei dederis: an factam eius putes? respondit, si rem tibi dederim, vt Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis: quantum ad iuris suptilitatem, accipientis facta non est: & tu furti obligeris. sed benignius est, si agam contra eum qui rem accepit, exceptione doli mali me summoueri.

Ex ratione sine partis consensu confecta, donatio non perficitur. Bart.

XXVI. POMPONIVS libro quarto ad Quintum Mucium.

NVda ratio non facit aliquem debitorem. vtputa quod donare libero homini volumus, licet referamus in rationes nostras, debere nos: tamen nulla donatio intellegitur.

Ab

Ab eo cui facultas inhabitandi ex causa remunerationis confertur, non debet reuocari. Bart.

XXVII. PAPINIANVS libro vicensimo-nono Quæstionum.

Aquilius Regulus iuuenis ad Nicostratum[a] *rhetorem ita scripsit.* QVONIAM ET CVM PATRE MEO SEMPER FVISTI, ET ME ELOQVENTIA ET DILIGENTIA TVA MELIOREM REDDIDISTI: DONO, ET PERMITTO TIBI HABITARE IN ILLO CENACVLO, EOQVE VTI. *defuncto Regulo controuersiam habitationis patiebatur Nicostratus. & cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi non meram donationem esse: verùm officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum. ideoque non videri donationem sequentis temporis irritam esse. quòd si expulsus Nicostratus veniat ad iudicem, ad exemplum interdicti quod fructuario proponitur, defendendus erit: quasi loco possessoris constitutus, qui vsum cenaculi accepit.*

[a] genere Macedonem Romæ sub Caracalla docétem inter 10. posteriores Rhetores à criticis nominatũ, qui & scripsit orationem de laudibus Diui Marci. Alciatus 2. Parerg. c. 49.

XXVIII. IDEM libro tertio Responsorum.

Hereditatem pater sibi relictam filiæ sui iuris effectæ donauit. creditoribus hereditariis filia satisfacere debet. vel si hoc minime faciat, & creditores contra patrem veniant: cogendam eam per actionem præscri-

ptis

ptis verbis patrem aduersus eos defendere.

XXVIIII. IDEM libro † duodecimo Responsorum.

† decimo

" * D*Onari videtur, quod nullo iure cogente conceditur.* *

l. 82. ff. de reg. iur.

Qui confitetur debitorem suum sibi non teneri, videtur ipsum liberare ex causa donationis. Bart.

1 ¶ *Quidam* * *in iure interrogatus, nihil sibi debere tutoris heredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi. licet enim non transactionẽ, sed donationis hæc verba esse quis accipiat: attamen eum qui in iure confessus est,* 2 *suam confessionem infirmare non posse.* ¶ *Donationem quidem partis bonorũ proximæ cognatæ viuentis nullam fuisse constabat. verùm ei qui donauit, ac postea iure prætorio successit, quoniam aduersus bonos mores & ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit.*

* Perperã hic noua lex inchoatur in vulg. edit. Ant. Aug. li. 3. c. 1.

XXX. MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

N*Am ei vt indigno aufertur hereditas.*

Donatio facta concubinæ, non reuocatur secuto matrimonio. Bart.

XXXI. PAPINIANVS libro duodecimo Responsorum.

D*Onationes in concubinam collatas non posse reuocari conuenit. nec si matrimonium*

nium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum reccidere, quod ante iure valuit. an autem maritalis honor & affectio pridē praecesserit, personis comparatis, vitae coniunctione considerata, perpendendum esse respondi. neq; enim tabulas facere matrimonium. ¶ *Species* 1 *extra dotem à matre filiae nomine viro traditas, filiae quae praesens fuit donatas, & ab ea viro traditas videri respondi. nec matrem offensam repetitionem habere, vel eas rectè vindicare, quòd vir cauisset extra dotem vsibus puellae sibi traditas. cum ea significatione non modus donationis declaretur, nec ab vsu proprietas separetur: sed peculium à dote puellae distingueretur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensa* [a] *eas reuocare velit. & verecundiae maternae congruam, bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam.* ¶ *Pater qui filiae, quam habuit in* 2 *potestate, mancipia donauit, & peculium emancipatae non ademit, ex post facto donationem videbatur perfecisse.* ¶ *Eiusmodi lege* 3 *deposita in aede arca, vt eam ipse solus qui deposuit tolleret, aut post mortem domini Aelius Speratus, non videri celebratam donationem respondi.*

[a] rectè sic Flor. perperā legitur in vulgar. offensam, &c.

Reus criminis laesae maiestatis non potest donare, etiamsi non sit accusatus. Bart.

¶ *Rata*

4 ¶ *Ratæ donationes esse non possunt post crimen perduellionis contractum: cum heredem quoque teneat, etsi nondum postulatus vita decesserit.* l.15.7.co.

XXXII. SCAIVOLA libro quinto Responsorum.

L*Vcius* TIus *epistulam talem misit.* ILLE ILLI SALVTEM. HOSPITIO ILLO QVAMDIV VOLVERIS VTARIS, SVPERIORIBVS DIAETIS OMNIBVS GRATVITO, IDQVE TE EX VOLVNTATE MEA FACERE HAC EPISTVLA NOTVM TIBI FACIO. *quæro an heredes eius habitationem prohibere possunt. respondit, secundum ea quæ proponerentur, heredes eius posse mutare voluntatem.*

Ex causa donationis obstat priuilegium, ne quis condemnetur nisi in quantum facere potest. Bart.

XXXIII. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

Q*Vi id quod ex causa donationis stipulanti spoponderat, solui cõstituit, actione constitutæ pecuniæ non in solidum, sed in quantum facere potest, conuenitur. causam enim & originem constitutæ pecuniæ, non iudicij potestatem præualere placuit. sed & condemnatus ex causa donationis, in actione iudicati non frustra desiderat, in quãtum facere potest*

Eadẽ species in l. 20. ff. de rebus cred.

potest, conueniri. ¶ *Ea lege donationis causa* 1 *pecunia Titio numerata, vt statim donatori mutuo detur, non impeditur dominij translatio. ac propterea isdem nummis donatori creditis, nouum dominium in his quaeritur.*

Exceptio merè personalis quae obstat deleganti, non obstat ei cui facta est delegatio. Bart.

¶ *Mutus, & surdus donare non prohibentur.* 2 *Si cum Primus tibi donare vellet, & tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secundo ex voluntate tua stipulanti promiserit: perficitur donatio. & quia nihil Primus Secundo, à quo cõuenitur, donauit: & quidem in solidum, non in id quod facere potest, condemnatur. idque custoditur, & si delegante eo qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiserit. & hoc enim casu creditor suum negotium gerit.*

Patre patiente stipulari filium, perficitur donatio. Bart

XXXIIII. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

[a]extat hęc posterior sententia, non prior in Pauli sententiis quas hodie habemus, licet immutata li. 5. tit. 11.

† nam

SI pater emancipati filij nomine donationis animo pecuniam fœnerauit, eamque filius stipulatus: & ipso iure perfectam donationem, ambigi non potest. ¶ *Si [a] quis aliquem à la-* 1 *trunculis vel hostibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipso accipiat: haec donatio inreuocabilis est.* † *non merces eximij laboris appellanda est: quòd*

quòd contemplatione salutis certo modo æstimari non placuit.

Mandatum in rem suam ex causa donationis, morte finitur hoc iure. Bart.

XXX. VSCAEVOLA libro trigensimo * primo* Digestorum.

AD eum quem manumiserat, epistulam misit in hæc verba, TITIVS STICHO LIBERTO SVO SALVTEM. CVM TE MANVMISERIM, PECVLIVM QVOQVE TVVM OMNE, QVIDQVID HABES TAM IN NOMINIBVS QVAM IN REBVS MOVENTIBVS SIVE IN NVMERATO, ME TIBI CONCEDERE, HAC EPISTVLA MANV MEA SCRIPTA NOTVM TIBI FACIO. *eundem libertum testamento ex besse scripsit heredem, Sempronium ex triente, nec peculium Sticho legauit, nec actiones præstari iussit. quæsitum est, vtrum in assem Sticho actio detur eorundem nominum quæ in peculio habuit: an vtrisque heredibus pro portionibus hereditariis. respondit, secundum ea quæ proponerentur, vtrisque heredibus pro hereditariis portionibus competere.*

Per ignorantiam non reuocatur donatio, sed res transit cum sua causa. Bart.

¶ *Lucius Titius fundum Mæuiæ donauit, & ante traditionem eundem fundũ post dies pau-*

cos Seio pignori obligauit, & intra dies triginta Mæuiam in vacuam possessionem eiusdem fundi induxit. quæro, an donatio perfecta sit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, perfectam. verùm creditorẽ firmam pignoris obligationem habere. ¶ *Auia sub nomine Labeonis nepotis sui mutuam pecuniam dedit, & vsuras semper cepit. & instrumenta debitorum à Labeone recepit, quæ in hereditate eius inuenta sunt. quæro an donatio perfecta esse videatur. respondit, cum debitor Labeoni obligatus est, perfectam donationem esse.* 2

DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS [ET CAPIONIBVS.] TIT. VI.

Inclusa desunt in indice titulorum.

Quid sit mortis causa donare.

MARCIANVS libro nono Institutionum.

MORTIS *causa donatio est, cum quis habere se vult, quàm eum cui donat. magisque eum cui donat, quàm heredem suum. sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo.*

II. VLPIANVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

I*Vlianus libro septimodecimo digestorũ tres esse species mortis causa donationum ait. vnam, cum quis nullo præsentis periculi metu conter*

conterritus, sed sola cogitatione[v] *mortalitatis donat. aliam esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente periculo commotus ita donat, vt statim fiat accipientis. tertium genus esse donationis ait, si quis periculo motus non sic det, vt statim faciat accipientis: sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.*

[v] Suspicione. Instit. eod. §.1. quę opponitur metui. l. metũ. 5. quod met. caus.

III. PAVLVS libro septimo ad Sabinum.

MOrtis causa donare licet, non tantùm infirmæ valetudinis causa: sed periculi etiam propinquæ mortis, vel ab hoste, vel à prædonibus, vel ab hominis potentis crudelitate, aut odio: aut nauigationis ineundæ.

IIII. GAIVS libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum.

AVT per insidiosa loca iturus.

V. VLPIANVS libro secundo Institutionum.

AVT ætate fessus.

VI. PAVLVS libro septimo ad Sabinum.

HAEC enim omnia instans periculum demonstrant.

VII. VLPIANVS libro trigensimosecundo ad Sabinum.

SI aliquis mortis causa donauerit, & pœna fuerit capitis affectus: remouetur donatio vt inperfecta. quamuis ceteræ donationes

Iunge l. 15. & 31. 5. tit. prox.

sine suspicione pœna facta valeant.

Quicquid occasione mortis alterius capitur, causa mortis capio nuncupatur. Bart.

VIII. IDEM libro septimo ad Sabinum.

l.2.§.Si quis omissa causa testam.

QVI pretio accepto hereditatem prætermisit, siue ad substitutum peruentura sit hereditas, siue ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur. nam quidquid propter alicuius mortem obuenit, mortis causa capitur. quam sententiam & Iulianus probat: & hoc iure vtimur. Nam & quod à statulibero condicionis implendæ causa capitur, vel à legatario, mortis causa accipitur. & quod pater dedit propter mortem filij vel cognati, mortis causa capi Iulianus scripsit. Denique & sic posse donari ait, vt si conualuerit, recipiatur.*

VIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

OMnibus mortis causa capere permittitur, qui scilicet & legata accipere possunt.*

X. VLPIANVS libro vigensimoquarto ad Sabinum.

EI cui mortis causa donatum est, posse substitui constat in hunc modum: vt promittat alicui, si ipse capere non poßit, vel sub alia condicione.*

XI. IDEM libro trigensimotertio ad Sabinum.

Mortis

MOrtis causa filij sui pater rectè donare poterit, etiã constante matrimonio filij.

XII. IDEM libro quadragensimoquarto ad Sabinum.

SI mulier ventris nomine per calumniam, vt in possessionẽ mitti desideret, pecuniam accepit, fortè dum substituto patrocinatur, vt institutum aliqua ratione excludat: mortis causa eam capere Iulianus sæpius scribit.

XIII. IVLIANVS libro septimodecimo Digestorum.

SI alienam rem mortis causa donauero, eaque vsucapta fuerit: verus dominus eam condicere non potest. sed ego si conualuero.

In mortis causa donationibus inspicitur quod inter partes de reuocatione agitur. Bart.

Marcellus notat: in mortis causa donationibus etiam facti quæstiones sunt. nam & sic potest donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo res non reddatur: & vt reddatur, etiam si prior ex eadem valetudine donator decesserit: si iam mutata voluntate restitui sibi voluerit. sed & sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille qui acceperit decesserit. Sic quoque potest donari mortis causa, vt nullo casu sit eius repetitio. id est nec si conualuerit quidem donator.

XIIII. IVLIANVS libro octauodecimo Digestorum.

SI mortis causa donatus fundus est, & in eum impensæ necessariæ atque vtiles factæ sint: fundum vindicantes doli mali exceptione summouentur, nisi pretium earum restituant.

Cui permittitur testari, permittitur mortis causa donare. Bart.

XV. IDEM libro vicensimo septimo Digestorum.

Perperã Haloander hanc legẽ cum superiore cõmiscebat cõtra fidẽ Flor. & vulg. Anto. August. lib. 3 cap. 1.

MArcellus notat: cum testamento relinquendi cui velint, adepti sint filiifamilias milites liberam facultatem: credi potest ea etiam remissa, quæ donationes mortis causa fieri prohibent. Paulus notat: hoc & constitutum est, & ad exemplum legatorum mortis causa donationes reuocatæ sunt.

XVI. IVLIANVS libro vicensimo nono Digestorum.

MOrtis causa donatio, etiam dum pendet an conualescere poßit donator, reuocari potest.

Non valet donatio causa mortis vltra vires hereditatis. Bart.

XVII. IDEM libro quadragensimo septimo Digestorum.

ETsi debitor consilium creditorũ fraudandorum non habuisset, auelli res mortis causa ab eo donata debet. nam cum legata ex testamento eius qui soluendo non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiam donationes mortis causa factæ rescindi debere: quia

lega

legatorum instar optinent.

Potest quis donare causa mortis suæ & alterius. Bart.

XVIII. IDEM libro sexagensimo Digestorum.

M*Ortis causa capimus non tunc solùm, cum quis suæ mortis causa nobis donat: sed & si propter alterius mortem id faciat. veluti si quis filio vel fratre suo moriente, donet Mæuio ea condicione, vt si conualuerit alteruter eorum, reddatur sibi res: si decesserit, maneat apud Mæuium.* 1 ¶ *Si donaturus mihi mortis causa debitorem tuum creditori meo delegaueris, omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta à creditore meo liberatus fuero. quòd si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor soluendo fuerit. nam etsi conualuisset creditor, idemq; donator: condicione, aut in factũ actione debitoris obligationem dumtaxat reciperet.*

Mandatum quod confertur post mortem, non finitur morte. Bart.

2 ¶ *Titia chirographa debitorum suorum Septicij & Mæuij donatura illis Ageriæ dedit: & rogauit eam, vt ea si decessisset, illis daret: si conualuisset, sibi redderet. morte secuta, Mænia Titiæ filia heres extitit. Ageria autem, vt rogata erat chirographa Septicio & Mæuio suprascriptis dedit. quæritur, si Mænia hæres summam quæ debebatur, ex chirographis su-*

Idem l. 3. §. de liber. legat.

præſcriptis petat, vel ipſa chirographa: an ex-ceptione excludi poßit. reſpondit Mæuiam vel pacti conuenti vel doli mali exceptione ſum-ueri poſſe. ¶ *Qui hominem noxæ nomine, vel aliàs obligatum mortis cauſa acceperit: tan-tum cepiſſe intellegendus eſt, quanti is homo venire potuiſſet. idem in fundo qui obligatus eſt obſeruari poterit, vt pretium excutiatur.*

Contra patrem naturalem datur actio de peculio: contra arrogatorem, vtilis vindicatio. Bart.

XVIIII. IDEM libro octogenſimo Digeſtorum.

l. Si filiofam. 7. de cond. & demonſt.

SI filiofamilias res mortis cauſa data fuerit, & conualuiſſet donator: actionem de peculio cum patre habet. at ſi paterfamilias, cum mortis cauſa donationem accepiſſet, in adoptionem ſe dederit: res ipſa à donatore repetitur. nec huic ſimilis eſt is qui rem, quam mortis cauſa acceperat, alij porrò dederit: nam donator huic nõ rem, ſed pretium eius condiceret.

Dandum cauſa conditionis implendæ minuitur legato. Bart.

XX. IDEM libro primo ad Vrſeium Ferocem.

EI qui non amplius parte capere poterat, legatus eſt fundus, ſi decem dediſſet heredi. non totam ſummam is dare debet, vt par-

tem

tem fundi haberet. sed partem dumtaxat pro rata qua legatum consequitur.

XXI. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem.

EVM qui vt adiret hereditatẽ, pecuniam accepisset, pleriq; in quibus Priscus quoque, responderunt mortis causa eum capere.

XXII. AFRICANVS libro primo Quæstionum.

IN mortis causa donationibus non tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere poßit.

In donatione facta filiofam. inspicitur cuius contemplatione sit facta donatio. Bart.

XXIII. IDEM libro secundo Quæstionum.

SI filiofamilias mortis causa donatum sit, & viuo donatore moriatur filius, pater viuat: quæsitum est quid iuris sit. respondit morte filij condictionem competere: si modò ipse potius filio, quàm patri donaturus dederit. alioquin si quasi ministerio eius pater vsus sit, ipsius patris mortem spectandam esse. idque iuris fore, & si de persona serui quæratur.

Qui est liberatus acceptilatione, non potest vti præscriptione, qua vteretur si liberatus non esset. Bart.

XXIIII. IDEM libro nono Quæstionum.

QVod debitori acceptũ factũ esset mortis causa, si conualuerit donator, etiã tẽpo-

re liberato ei potest condici. namque acceptilatione interueniente abitũ ab iure pristinæ obligationis, eamq; in huius condictionis trãsfusam.

XXV. MARCIANVS libro nono Institutionum.

TAM is qui testamentum facit, quàm qui non facit, mortis causa donare potest. ¶ *Filiusfamilias, qui non potest facere testamentum nec voluntate patris, tamen mortis causa donare patre permittente potest.*

XXVI. IDEM libro secundo Regularum.

*In vulg. Si hi qui.

SI quimuicem sibi mortis causa donauerũt, pariter decesserunt, neutrius heres repetet: quia neuter alteri superuixit. idem iuris est, si pariter maritus & vxor sibi donauerunt.*

XXVII. IDEM libro quinto Regularum.

VBI ita donatur mortis causa, vt nullo casu reuocetur, causa donandi magis est, quàm mortis causa donatio. & ideo perinde haberi debet, atque alia quæuis inter viuos donatio. ideoque inter viros & vxores non valet. & ideo nec Falcidia locum habet quasi in mortis causa donatione.

Qui contra voluntatem defuncti petit, exceptione doli repellitur. Bart.

XXVIII. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

AVunculo suo debitori mortis causa donaturus quæ debebat, ita scripsit. tabulæ vel

chiro

rographum tot," *vbicumq; sunt, inanes esse, ue eum soluere debere. quæro an heredes, si tniam ab auunculo defuncti petant, excene doli mali tueri se possint. Marcellus redit posse. nimirum enim contra volunta- defuncti heres petit ab eo.*

"Exéplar Vaticanum, inanes esse volo. & post, an heredes eius. & postea, respondit tueri posse. deest auté particula, tot.

i dominium non est translatum, donator reuocat rei vindicatione, vel condictione. Bart.

XXVIIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

I mortis causa res donata est, & conualuit qui donauit: videndum, an habeat in rem onem, & si quidem quis sic donauit, vt si s contigisset, tunc haberet cui donatum sine dubio donator poterit rem vindicare. tuo eo, tunc is cui donatum est. si verò vt iam nunc haberet, redderet si conuaet, vel de prælio vel peregre redisset: poteſt ndi in rem competere donatori, si quid ho- contigisset. interim autem ei cui donatum sed & si morte præuentus sit is cui dona- est, adhuc quis dabit in rem donatori.

XXX. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum.

QVI mortis causa donauit, ipse ex pænitentia condictionem, vel vtilem anem habet.

Vbi speciale nomen non cadit, mortis causa capio nuncupatur. Bart.

mihi, aut creditori meo expromittere decem: quid iuris esset quæritur, si iste debitor soluendo non sit. & ait Iulianus, si ego stipulatus fuerim: tantam pecuniam videri me cepisse, inquantum debitor soluendo fuisset. nam etsi con ualuisset, inquit, donator, obligationem duntaxat debitoris recipere deberet. si verò creditor meus stipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepisse, inquantum à creditore meo liberatus essem. Per accepti quoque lationem egens debitor liberatus, totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse videtur.

XXXII. VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

N*On videtur perfecta donatio mortis causa facta, antequam mors insequatur.*

XXXIII. PAVLVS libro quarto ad Plautium.

Q*Vi alienam rem mortis causa traditam vsucepit, non ab eo videretur cepisse, cuius res fuisset: sed ab eo qui occasionem vsucapionis præstitisset.*

s.eod.l.13.

XXXIIII. MARCELLVS libro vicensimo octauo Digestorum.

M*Ortis causa donatio etiam sic constitui potest, vt quid stipuletur in annos singulos quoad viueret. scilicet vt post mortem promissoris incipiat exactio.*

Potest mortis causa donari, cui potest legari. Bart.

XXXV.

XXXV. PAVLVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

Senatus censuit, placere mortis causa donationes factas in eos quos lex prohibet capere, in eadem causa haberi in qua essent quæ testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. ex hoc senatusconsulto multæ variæque quæstiones agitantur, de quibus pauca referamus. ¶ *Donatio dicta est à dono, quasi dono datum, rapta à Græco. nam hi dicunt, δῶρον καὶ δωρεῖσθαι. sed mortis causa donatio longe differt ab illa vera & absoluta donatione, quæ ita proficiscitur, vt nullo casu reuocetur. & ibi qui donat, illum potius quàm se habere mauult. at is qui mortis causa donat, se cogitat; atque amore vitæ recepisse potius quàm dedisse mauult. & hoc est, quare vulgo dicatur, se potius habere vult, quàm eum cui donat. illum deinde potius quàm heredem suum. ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit. scilicet vt cum conualuerit, reddatur sibi. nec dubitauerunt Caßiani, quin condictione repeti poßit, quasi re non secuta, propter hanc rationem, quòd ea quæ dantur, aut ita dātur vt aliquid facias, aut vt ego aliquid faciam, aut vt Lucius Titius, aut vt aliquid optingat. & in istis condictio sequitur.* ¶ *Mortis causa donatio fit multis modis. aliàs extra suspicionem vllius periculi à sano, & in bona*

Græci veteres doron vocabant palmum, & ideò dora munera, quia manu darentur. Plin. lib. 35.

bona valetudine posito, & cui ex humana sorte mortis cogitatio est: aliàs ex metu mortis aut ex præsenti periculo aut ex futuro. siquidem terra marique, tam in pace quàm in bello, & tam domi quàm militiæ, multis generibus mortis periculum metui potest. Nam & sic potest donari, vt omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo, res non reddatur. & vt reddatur etiam si prior ex eadem valetudine decesserit. si tamẽ mutata voluntate restitui sibi voluerit. Et sic donari potest, vt non aliter reddatur, quàm si prior ille qui accepit decesserit. sic quoque potest donari mortis causa, vt nullo casu sit repetitio. id est ne si conualuerit quidem donator.

3 ¶ *Si quis societatem per donationem mortis causa inierit, dicendum est, nullam societatem esse.* 4 ¶ *Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor, vni acceptum tulit, & conualuerit: eligere potest, vtri eorum condicat.*

Stipulatio mortis causa annua, est vna: legata annua sunt plura.

5 ¶ *Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei cui in annos singulos legatum est. nam licet multa essent legata, stipulatio tamen vna est. & condicio eius cui expromissum est, semel intuenda est.*

Nõ aliud voluit Iustinianus in l. sancimus. §. vltim. C. de donat. si rectè legatur.

XXXVI. VLPIANVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

Quod

*QVod cōdicionis implendæ causa datur, licet non ex bonis mortui proficiscitur: capere tamen supra modū non poterit is cui certum modū ad capiendum lex concessit. certè quod à statulibero condicionis implendæ causa datur, indubitatè modo legati * concesso imputatur: sic tamen, si mortis tempore in peculio id habuit. ceterum si post mortem, vel etiam si alius pro eo dedit, quia non fuit ex his bonis quæ mortis tempore testator habuit, in eadem erunt causa, in qua sunt quæ à legatariis dantur.*

*Sunt qui legēdum putent, legatis.

Mortis causa donatio legatis assimilatur. Bart.

XXXVII. IDEM libro quintodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

ILlud generaliter meminisse oportebit, donationes mortis causa factas legatis comparatas. quodcumque igitur in legatis iuris est, id in mortis causa donationibus erit accipiendum. ¶ *Iulianus ait, si quis seruum mortis causa sibi donatum vendiderit, & hoc viuo donatore fecerit: pretij condictionem donator habebit, si conualuisset, & hoc donator elegerit. alioquin & ipsum seruum restituere compellitur.* 1

Mortis causa donatio est, quando præsens præsenti dat causa mortis: sed mortis causa capio est, quæ in speciale nomen non cadit. Bart.

XXXVIII. MARCELLVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

INter mortis causa donationem, & omnia quæ mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia: nam mortis causa donatur, quo præsens præsenti dat. à mortis causa capi intellegitur & quod non cadit in speciem donationis. etenim cum testamento quis suo Pamphilum seruum suum liberum esse iussit, si mihi decem dederit: nihil mihi donasse videbitur. & tamen si accepero à seruo decem: mortis causa accepisse me conuenit. idem accidit, quòd quis sit heres institutus, si mihi decem dederit. nam accipiendo ab eo qui heres institutus est, condicionis explendæ eius causa, mortis causa capio.

XXXVIIII. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium.

SI is cui mortis causa seruus donatus est, eum manumisit: tenetur condictione in pretium serui, quoniam scit posse sibi condici si conualuerit donator.

XL. PAPINIANVS libro vicensimonono Quæstionum.

SI mortis causa inter virum & vxorem donatio facta sit, morte secuta reducitur ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

XLI. IDEM libro secundo Responsorum,

QVod statuliber vni ex heredibus de peculio dedit, [a] ei qui accepit, in Falcidiæ

[a] Quia pecunia hereditaria est l. 13. §. 5. T. de petit. hered.

rationem venit, & in hereditatis petitione: item ex Trebelliano restituitur. ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit, & dedit. & quod ab alio nomine ipsius eo præsente datur, prope est vt ab ipso datum intellegatur.

Ant. August. lib. 3. c. 9.

Mortis donatio extinguitur si donatarius prædecedat: & viuo donatore non potest peti.

Bart.

XLII. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

SEia cum bonis suis, traditionibus factis, Titio cognato donationis causa cessisset, vsumfructum sibi recepit, & conuenit vt si Titius ante ipsam vita decessisset, proprietas ad eam rediret. si postea superstitibus liberis Titij mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. ¶ Igitur si res singulas heredes Lucij Titij vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio. bonæ fidei autem iudicio [a] *constituto, quærebatur an mulier promittere debeat, se bona, cum moreretur, filiis Titij restituturam, incurrebat hæsitatio non extorquendæ donationis, quæ nondum in personam filiorum initium acceperat. sed numquid interposita cautione prior donatio, quæ dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? vtrum ergo certæ conditionis donatio fuit, an quæ mortis consilium ac titulum*

[a] Hinc colligit Dorotheus, doli exceptioné oppositã in omnibus strictis iudiciis reddere ea bonæ fidei: sed reprehenditur ab alio Græco interprete.

tulum haberet? sed denegari non potest mor-
s causa factam videri. sequitur, vt soluta prio
e donatione, quoniã Seia Titio superstes fuit,
equens extorqueri videatur. muliere denique
postea diem functa, liberi Titij si cautionem ex
consensu mulieris acceperint, contributioni pro
pter Falcidiam ex persona sua tenebuntur.

Infirmus non præsumitur causa mortis donare, nisi de reddendo conueniat, vel fiat mentio mortis. Bart.

¶ Cum pater in extremis vitæ constitutus emancipato filio quædam sine vlla condicione redhibendi donasset, ac fratres & coheredes eius bonis contribui donationes Falcidiæ causa vellent: ius antiquum seruandum esse respondi. non enim ad alia constitutionem pertinere, quàm quæ lege certa donarentur, & morte insequuta quodammodo bonis auferentur, spe retinendi perempta. eum autem qui absolute donaret, non tam mortis causa quàm morientem donare.

Ad donationem causa mortis inter virum & vxorem, sufficit mortis cogitatio. Bart.

XLIII. NERATIVS libro primo Responsorum.

FVlcinius: inter virum & vxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. Neratius: suf-

ficere existimationem donantis hanc esse, vt moriturum se putet: quam iuste nec ne susceperit, non quaerendum. quod magis tuendum est.

XLIIII. PAVLVS libro primo Manualium.

SI seruo mortis causa donatum sit, videamus, cuius mors inspici debeat, vt sit locus condictioni: domini, an ipsius serui. sed magis eius inspicienda est, cui donatum esset. sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum haec donatio non sequitur.

Explicit liber ex ordine digestorum trigensimus nonus.

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS.

Respõdet lib. 48. βασιλ. tit. 1.

DE MANVMISSIONIBVS.

Qui est in vltima die viginti annorum, nõ est minor 20. neque maior. Bart.

VLPIANVS libro sexto ad Sabinum.*

*Aug. lib. 2. c. 1. & lib. 4. c. 13.

PLACVIT *eum, qui calendis Ianuariis natus post sextam noctis pridie* Kalendas *quasi annum vicensimum compleuerit, posse manumittere. non enim maiori viginti annis permitti manumittere: sed minorem manumittere vetari, iam autem minor non est, qui diem supremum agit anni vicensimi.*

l. à qua ætate. ff. qui test. fac. poss. l. 6. ff. de vsuca.

II. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum.

S*I heres deliberante legatario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit: manumissum liberum fore placet.*

III. PAVLVS libro trigensimonono ad Edictum.

" S*Eruus pignori datus, etiam si debitor locu*
" *ples, manumitti non potest.*

l. seruum. ff. qui & à quib.

Qui suis nummis emitur, nanciscitur libertatem.

IIII. VLPIANVS libro sexto Disputationum.

Eius fit mentio in l. 67. ff. de iudic.

IS qui suis nummis emitur, epistula Diuorum fratrum ad Vrbium Maximum in eam condicionem redigitur, vt libertatem adipiscatur. & primò quidem nummis suis non proprie videtur emptus dici, cum suos nummos seruus habere non possit. verùm conniuentibus oculis credendum est suis nummis eum redemptum: cum non nummis eius qui eum redemit, comparatur. proinde siue ex peculio quod ad venditorem pertinet, siue ex aduenticio lucro, siue etiam amici beneficio, vel liberalitate, vel prorogante[a] eo, vel repromittente, vel se delegante, vel in se recipiente debitum redemptus sit: credendum est, suis nummis eum redemptum. satis est enim quòd is, qui emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo inpendit. ¶ *Si ab ignoto emptus sit, postea autem pretium suum optulerit: dicendum erit, non esse audiendum. ab initio enim hoc agi debet, vt imaginaria fieret emptio, & per fidem contractus inter emptorem & seruum agatur. siue igitur non hoc ab initio esset actum, vt suis nummis redimeretur: siue hoc acto, nummos seruus non dedit: cessabit libertas. vnde quæri poterit, si cum hoc ab initio esset actum, emptor* 1

[a] i. repræsentante. Ant. Aug. lib. 4. c. 12

ptor

ptor festinauit, & pretium numerauit: an postea ei satisfacto, "seruus constitutione vti posit. & puto posse. proinde & si ei nummos prorogauit emptor, cum ei pariauerit," poterit

2 ad libertatem peruenire. ¶ *Siue autem exprimetur in contractu, velut in emptione, hoc vt manumittatur, siue non exprimatur: verius est libertatem competere. ergo & si fortè quis sic comparauerit suis nummis, ne eum manumittat: benigna est opinio dicentium, hunc ad libertatem peruenire: cum & nomen emptionis imaginarius iste emptor accommodet, & praeterea nihil ei absit.*

3 ¶ *Nihil autem interest, à quo quis suis nummis ematur, à fisco, vel ciuitate, vel à priuato: cuiúsque sit sexus is qui emit. Sed & si minor sit viginti annis, qui vendidit: interueniet constitutio. Nec comparantis quidem aetas spectatur. nam & si pupillus emat, aequum est, eum fidem implere, cum sine damno eius hoc sit futurum. idem & si seruus est. In illis sanè seruis non interuenit constitutio, qui in totum perduci ad libertatem non possunt. vtputa si exportandus, vel hac lege venierit, vel testamento hanc condicionem acceperat, ne vmquam manumitteretur.*

4 ¶ *Suis autem nummis redemptus, etsi totum pretium non numerauit, ex operis tamen ipsius accesserit aliquid, vt repleri pretium posit: vel si quid suo merito adquisierit: dicendum est liberta-*

" Graecismus. Ant. Aug. lib. 2. cap. 1.

" Pariare est ita rationes reddere, vt paria sint expensa acceptis. hinc pariator seruus.

tem competere. Quòd si partem suis nummis redimeret, cum partem serui haberet: ad constitutionem non pertinebit. non magis quàm qui cum proprietatem haberet, vsumfructum redemit. Sed quid cum fructuarius esset proprietatem redemit? in ea condicione est, vt ad constitutionem pertineret. ¶ Sed & si duo seruum redemerint, alter propriis nummis, alter nummis serui: dicendum erit constitutionem cessare. nisi forte is qui propriis nummis redemit, manumittere fuerit paratus. Sed & si partem quis redemit, pars altera ex causa lucratiua accesserit: dicendum erit constitutionem locum habere.

Qui suis nummis emitur, potest contra dominum in iudicio consistere.

V. MARCIANVS libro secundo Institutionum.

SI quis dicat se suis nummis emptum, potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit: & queri quòd ab eo non manumittatur: Romæ quidem apud præfectũ vrbi. in prouinciis verò apud præsides ex sacris constitutionibus Diuorum fratrum. sub ea tamen denuntiatione, vt is seruus qui hoc intenderit, nec inpleuerit, in opus metalli detur. nisi fortè dominus reddi eum sibi maluerit, vtique non maiorem ex ea causa pœnam constituturus. Sed & si rationibus redditis liber esse iussus

fuerit

fuerit: arbiter in seruum & dominum, id est heredem datur de rationbus excutiendis.

VI. ALPHENVS VARVS libro quarto Digestorum.

SEruus pecuniam ob libertatẽ pactus erat, & eam domino dederat. dominus prius quàm eum manumitteret, mortuus erat, testamentoque liberum esse iusserat, & ei peculium suum legauerat. consulebat, quàm pecuniam domino dedisset ob libertatem, an eam sibi heredes patroni reddere deberent, necne. respondit, si eam pecuniam dominus posteaquam accepisset, in suæ pecuniæ rationem[a] *habuisset: statim desisse eius pecułij esse. sed si interea dum eum manumitteret, acceptum seruo rettulisset: videri pecułij fuisse, & debere heredes eam pecuniam manumisso reddere.*

[a] i. in suas rationes cõuertisset, vt Græci interpretantur libro 48. βασιλ. tit. 1. c. 6.

VII. IDEM libro septimo Digestorum.

DVo filiifamilias peculiares seruos separatim vterque habebant. ex his alter seruulum suum peculiarem viuo patre manumisit. pater vtrique testamento peculium prælegauerat. quærebatur, seruus iste vtrum amborum, an eius, à quo manumissus erat, libertus esset. respondit, si prius testamentum pater fecisset, quàm filius eum liberum esse iussisset: vnius esse libertum. ideo quòd eum quoque in peculio legasse videretur. sed si postea testamentum pater fecisset, non videri eam mentem

eius fuisse, vt eum, qui manumissus esset, legaret. eumque seruũ, quoniã prælegatus non esset, mortuo patre amborum seruum fuisse.

Si alienatio est reuocabilis, reus criminis capitalis non potest reuocare. Bart.

VIII. MARCIANVS libro tertiodecimo Institutionum.

Qui pœnæ serui efficiuntur, indubitate manumittere non possunt: quia & ipsi serui sunt. sed nec rei capitalium criminum manumittere seruos suos possunt, vt & senatus censuit. ¶ *Diuus quoque Pius Calpurnio rescripsit libertates ab eo, qui iam lege Cornelia damnatus esset, vel cum futurum prospiceret vt damnaretur, seruis datas non competere. sed ne quidem illos ad iustam libertatem peruenire Diuus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, vt crimini subtraherentur.* 1

VIII. PAVLVS lib. singulari Regularũ.

Seruus hac lege venditus ne manumittatur, vel testamento prohibitus manumitti, vel à præfecto vel à præside prohibitus ob aliquod delictum manumitti, ad libertatem perduci non potest.

Quod non est in bonis debitorum simpliciter, non transit in obligationem creditorum.

X. IDEM Imperialium sententiarum in cogitationibus prolatarum ex libris sex libro secundo.

AElianus[a] debitor fiscalis Euemeriā ancillam ante annos multos emerat hac lege vt manumitteret: eamque manumiserat. procurator cum bona debitoris non sufficientia quæreret, etiam Euemeriæ status quæstionem faciebat. placuit non esse iuri fiscali locum, quo omnia bona debitorum iure pignoris tenerentur. quia ea lege empta est, & si non manumitteretur, ex constitutione Diui Marci ad libertatem perueniret.

[a] vulg. Iulianus.

XI. IDEM libro sexagensimoquarto ad Edictum.

SEruum qui sub condicione legatus est, interim heres manumittēdo liberū non facit.

XII. IDEM libro quinquagensimo ad Edictum.

LEge Fauia[a] prohibetur seruus qui plagium admisit, pro quo dominus pœnam intulit, intra decem annos manumitti. in hoc tamen non testamenti facti tempus, sed mortis intuebimur.

[a] Lata anno vrbis 571. Fabio & Claudio Coss.

XIII. POMPONIVS libro primo ex Plautio.

SEruus furiosi ab adgnato curatore manumitti non potest: quia in administratione patrimonij manumissio non est. si autem ex fideicommissi causa deberet libertatem furiosus, dubitationis tollendæ causa ab adgnato tradendum seruum, vt ab eo cui traditus esset

manumittatur, Octauenus ait.

Minor magiſtratus poteſt apud maiorem manumittere, non autem apud parem.

XIIII. PAVLVS lib. ſextodecimo ad Plautiũ.

Apud eum, cui par imperium eſt, manumittere non poſſumus. ſed prætor apud conſulem manumittere poteſt. Imperator cum ſeruum manumittit, non vindictam imponit: ſed cum voluit, fit liber is qui manumittitur, ex lege Augu[illegible].

XV. MARCELLVS libro vicenſimotertio Digeſtorum.

Mortis cauſa ſeruum manumitti poſſe, non eſt dubitandum. quod non ita tibi intellegẽdum eſt, vt ita liber eſſe iubeatur, vt ſi conualuerit dominus, non fiat liber. ſed quemadmodum ſi vindicta eum liberaret abſolute, ſcilicet quia moriturum ſe putet, mors eius exſpectabitur: ſimiliter & in hac ſpecie in extremum tempus manumiſſoris vitæ confertur libertas: durante ſcilicet propter mortis cauſa tacitam condicionem voluntate manumiſſoris. quemadmodum cum rem ita tradiderit, vt moriente eo fieret accipientis; quæ ita demum alienatur, ſi donator in eadem permanſerit voluntate.

XVI. MODESTINVS lib primo Regularũ.

Si conſentiente patre filius minor annis viginti ſeruum eius manumiſerit, patris facit

ciet libertum: & vacat [a] *causæ probatio ob patris consensum.*

[a] In Archetyp. vagat pro vacat. Taurel. in adnot.

XVII. [a] IDEM libro sexto Regularum.

SErui quos filiusfamilias in castris quæsiit, nõ in patrisfamiliæ cõputabuntur. nec enim pater tales filij seruos manumittere poterit.

XVIII. GAIVS libro duodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

EVm qui venierit, venditor, & promissor { & } quem promiserit manumittere possunt.

XVIIII. PAPINIANVS libro trigensimo Quæstionum.

SI quis ab alio nummos acceperit, vt seruum suum manumittat: etiam ab inuito libertas extorqueri potest, licet plerumque pecunia eius numerata sit. maxime si frater, vel pater naturalis pecuniam dedit. videbitur enim similis ei qui suis nummis redemptus est.

Minor donatum sibi seruum vt manumittat, cogitur manumittere, nõ probata causa: secus in libertate relicta per fideicommissum. Bart.

XX. IDEM lib. decimo Responsorum.

CAusam minor viginti annis, qui seruũ donatũ manumittendi gratia accepit, ex abundanti probat post Diui Marci litteras ad Aufidium Victorinum. etenim si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet. non idem in fideicommissaria libertate iuris est,

cuius

cuius causam minor debet probare. nam libertas nisi ita manumisso nō competit. ¶ *Puellam* 1 *ea lege vendidit, vt post annum ab emptore manumitteretur. quòd si non manumisisset, cōuenit vti manum iniceret, aut decem aureos emptor daret. non seruata fide, nihilo minus liberam ex sententia constitutionis fieri respondit: quoniam manus iniectio plerumque auxilij ferendi causa interuenit. itaque nec pecunia petetur, cum emolumentum legis voluntatē venditoris secutum sit.* ¶ *Tempore alienationis* 2 *conuenit, vt homo libertatis causa traditus, post quintum annum impletum manumitteretur, & vt certam mercedem interea menstruam præberet. condicionem libertati mercedes non facere, sed obsequio temporariæ seruitutis modum præstitutum esse respondi. neque enim in omnibus libertatis causa traditum comparari statulibero.*

XXI. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

SEruum dotalem vir qui soluendo est, constante matrimonio manumittere potest. si autem soluendo non est, licet alios creditores non habeat, libertas serui impedietur, vt constante matrimonio deberi dos intellegatur.

XXII. IDEM libro secundo Definitionum.

NEpos ex filio voluntate aui, vt filius voluntate patris potest manumittere. sed manum

manumissus patris vel aui libertus est.

XXIII. IDEM libro quintodecimo Responsorum.

G*Aius Seius Pamphilam hac lege emit, vt intra annũ manumitteretur. deinde intra annum Seius seruus pronuntiatus est. quæro an ex lege venditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus respondit, cum ea condicione ancillam emptam domino adquisitam, cum qua condicione venisse proponeretur.*

XXIIII. HERMOGENIANVS libro primo iuris Epitomarum.

L*Ege Iunia Patronia,* ª *si dissonantes pares iudicum existant sententiæ, pro libertate pronuntiari iussum. sed etsi testes non dispari numero tam pro libertate, quàm contra libertatem dixerint: pro libertate pronuntiandum esse, sæpe constitutum est.*

ª Sic Flor. antea legebatur Petronia, cuius fit mentio in l. 11. §. 11. ad l. Cor. de sicar. Quidam hanc latã putãt anno vrbis 814. Cæsonio & Petronio Turpilliano Coss.

XXV. GAIVS libro primo de Manumissionibus.

I*Vris ratio efficit, vt infantibus quoque competat libertas.*

XXVI. IAVOLENVS libro quarto ex posterioribus Labeonis.

S*Eruum furiosum omni genere manumissum ad libertatem perduci putat posse Labeo.*

DE

DE MANVMISSIS VINDICTA. TIT. II.

POMPONIVS libro primo ad Sabinum.

APud prætorem, eundémque tutorem posse pupillum ipso auctore manumittere constat.

II. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SI minor sit annis viginti fructuarius, an consentire libertati possit? & puto, consentiendo posse ad libertatem perducere.

Vide Vlp. frag. tit. 17.

III. IDEM libro quarto Disputationum.

SI heres seruum legatum manumittat, mox repudiet legatarius: retro competit libertas. idémq; est & si duobus pure seruus legetur, & post alterius manumissionem alter repudiauerit: nam & hic retro libertas competit.

Reuocatio non debet peruenire in notitiam mandatarij, si ex reuocatione non læditur.

IIII. IVLIANVS libro quadragensimosecundo Digestorum.

SI pater filio permiserit seruum manumittere, & interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum libertatem imposuerit: libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas. sin autem ignorante filio vetuisset

fuisset pater per nuntium, & antequam filius certior fieret, seruum manumißisset: liber non fit. nam vt filio manumittente seruus ad libertatem perueniat, durare oportet patris voluntatem. nam si mutata fuerit, non erit verum volente patre filium manumißisse.

Error domini non credentis seruum quem manumittit suum esse, non impedit libertatem. Bart.

1 ¶ *Quotiens dominus seruũ manumittat, quãuis existimet alienum esse eum: nihilo minus verum est voluntate domini seruum manumissum. & ideo liber erit. & ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse: nihilo minus libertatem contingere. plus enim in re est, quàm in existimatione. & vtroque casu verum est, Stichum voluntate domini manumissum esse. idémque iuris est, & si dominus & seruus in eo errore essent, vt neque ille se dominum, nec hic se seruum eius putaret. Minor viginti annis dominus nec communem quidem seruum sine consilio rectè manumittit. Paulus notat: sed si pignori obligatum sibi minor viginti annis manumitti patiatur, rectè manumittitur: quia non tam manumittere is, quàm non impedire manumittentem intellegitur.*

V. IVLIANVS eodem libro.

In vulg. An manumittere.

AN apud se manumittere poßit is qui consilium præbeat, sæpe quæsitum est. ego

quum meminissem Iauolenum preceptorem meum & in Africa & in Syria seruos suos manumisisse, cum consilium præberet, exemplum eius secutus, & in pratura & consulatu meo quosdam ex seruis meis vindicta liberaui. & quibusdam pratoribus consulentibus me idem suasi.

VI. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem.

S*Eruus communis quin à minoribus viginti annis dominis possit apud consilium manumitti, quamuis vnus ex sociis causam* [a] *adprobauerit, dubium non est.*

[a] Sic rectè Florent. perperã in vulga. causam non adprobauerit. Anto. Aug. lib. 7. c. 2.

VII. GAIVS libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum.

N*ON est omnino necesse pro tribunali manumittere. itaque plerũque in transitu serui manumitti solent, cum aut lauandi, aut gestandi, aut ludorum gratia prodierit prætor, aut proconsul, legatúsve Cæsaris.*

VIII. VLPIANVS libro quinto ad Edictum.

E*GO cum in villa cum pretore fuissem, passus sum apud eum manumitti, etsi lictoris præsentia non esset.*

VIIII. MARCIANVS libro tertiodecimo Institutionum.

I*Vsta causa manumissionis est, si periculo vitæ, infamiæúe dominum seruus liberauerit. ¶ Sciendum est qualiscumque causa probata* [r]

sit &

sit & recepta, libertatē tribuere oportere. nam Diuus Pius rescripsit, causas probatas reuocari non oportere, dum ne alienum seruum possit quis manumittere. nam causæ probationis contradicendum, non etiam causa iam probata retractanda est.

X. IDEM libro tertio Regularum.

SVrdi vel muti patris filius iussu eius manumittere potest. furiosi verò filius non potest manumittere.

XI. VLPIANVS libro sexto de officio Proconsulis.

SI minor annis viginti manumittit, huiusmodi solent causæ manumißionis recipi, si filius filiave, frater sororve naturalis sit:

XII. IDEM libro secundo ad legem Aeliam Sentiam.

VEL si sanguine eum contingit. habetur enim ratio cognationis.

XIII. IDEM libro de officio Proconsulis.

SI collactaneus, si educator, si pædagogus ipsius, si nutrix, vel filius filiave cuius eorum, vel alumnus, vel capsarius, *id est qui portat libros. *vel si in hoc manumittatur, vt procurator sit, dummodo non minor annis decem & octo sit. præterea & illud exigitur, vt non vtique vnum seruum habeat, qui manumittit. Item si matrimonij causa virgo vel mulier manumittatur: exacto prius iureiurando, vt*

*Sic dictus, quia capsam librorum eius portabat. Græcus paraphrastes hic lib. 48 βασιλ. tit. 1. c. 13.

intra sex menses vxorem eam duci oporteat. ita enim senatus censuit.

XIIII. MARCIANVS libro quarto Regularum.

ALumnos magis mulieribus couueniens est manumittere. sed & in viris receptum est, satisq; est permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint. ¶ *Sunt qui putant etiam feminas posse matrimonij causa manumittere: sed ita, si forte conseruus suus in hoc ei legatus est. Et si spado velit matrimonij causa manumittere, potest. non idem est in castrato.* 1

XV. PAVLVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam.

ETiam condicionis implendæ causa minori viginti annis manumittere permittendum est: veluti si quis ita heres institutus sit, (si) seruum ad libertatem perduxerit. ¶ *Ex præterito tempore plures causæ esse possunt. veluti quod dominum in prœlio adiuuauerit, contra latrones tuitus sit, quod ægrum sanauerit, quod insidias detexerit. & longum est, si exequi voluerimus: quia multa merita incidere possunt, quibus honestũ sit libertatem cum decreto præstare. quas æstimare debebit is apud quem de ea re agatur.* ¶ *Plures vindicta pariter manumitti possunt. & sufficit præsentia seruorum, vt vel plures manumitti poßint. Absens quoque causam probare per procura-* 1 2

torem

torem poterit. ¶ *Si duo matrimonij causa manumittent, recipi causa non debet.* ¶ *Hi qui in Italia, vel alia prouincia domicilium habent, apud alterius prouinciæ præsidem consilio adhibito manumittere possunt.*

Si minor vult manumittere ancillam, vt eam habeat concubinam, non est audiendus.

XVI. VLPIANVS libro secundo ad legem Aeliam Sentiam.

ILlud in causis probandis meminisse iudices oportet, vt non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent. neque enim deliciis, sed iustis affectionibus dedisse iustam libertatem legem Aeliam Sentiam credendum. ¶ *Si quis minori viginti annis hac lege seruum dederit aut pretio accepto, vel donationis causa, vt eum liberum faciat: potest ille causam manumissionis* † *illivs* *stius probare, hoc ipsum allegans, legem datam: & perducere ad libertatem. ergo hic debet ostendere hoc inter ipsos actum: vt proinde vel ex lege donationis, vel ex affectione eius qui dedit, res æstimetur.*

Aug. lib. 4. c. 11.

† *istius* " Quidam addēdum putāt nō, ex suis manuscriptis, vt cōueniat cū l. 1 ʒ. de offic. procons. sed in nullo meorum manuscr. reperi negatione.

XVII. PAVLVS libro quinquagesimo ad Edictum.

APud proconsulem, postquam vrbē egressus est, vindicta manumittere possumus. sed & apud legatum eius manumittere" possumus.

XVIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

Apud filiumfamilias magistratum manumitti potest, etiam si ipse filiusfamilias manumittere non potest. ¶ *Apud collegam suum prætor manumittere non potest.* [a] *filius quoque voluntate patris apud patrem manumittere poterit.*

[a] Hic in archetyp. Flor. quæ dã verba superflua & falsa fuerant adscripta, népe hęc, filius quoque volũtate patris apud patré manumittere nõ potest. Ant. Aug. lib. 4. ca. vlt.

XVIIII. CELSVS libro vicensimonono Digestorum.

Si minor annis apud consilium matrimonij causa prægnatem manumiserit, eáque interim pepererit: in pendenti erit, seruus an liber sit, quem ea peperit.

Si quis minori legat seruum vt manumittat, debet prorsus eum manumittere.

XX. VLPIANVS libro secundo de officio consulis.

Si rogatus sit minor vigintiquinque annis manumittere per fideicommissum, incunctanter debet ei permitti: nisi si proprium seruum rogatus fuit manumittere. hic enim conferenda erit quantitas emolumenti, quæ ad eum peruenit ex iudicio eius qui rogauit, cum pretio eorum quos rogatus est manumittere. Sed & si hac lege ei seruus fuerit donatus, vt manumittatur: permittendum erit manumittere, ne constitutio Diui Marci superueniens cunctationem consulis dirimat. ¶ *Matrimonij causa manumittere si quis velit, & is sit, qui non indigne huiusmodi condicionis vxorem sortiturus*

turus sit: erit ei concedendum. ¶ *Mulieri quoque volenti suum filium naturalem, vel quem ex suprascriptis manumittere, permittendum esse Marcellus scribit.* ¶ *Consul apud se potest manumittere, etiam si euenerit, vt minor annis viginti sit.*

XXI. MODESTINVS libro primo Pandectarum.

APud praefectum Aegypti possum seruum manumittere ex constitutione Diui Augusti.

XXII. PAVLVS libro duodecimo Quaestionum.

PAter ex prouincia ad filium sciens Romae agentem epistulam fecit: quae permisit ei, quem vellet ex seruis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare: post quam filius Stichum manumisit apud praetorem. quaero, an fecerit liberum. respondi, quare non hoc concessum credamus patri, vt permittere posit filio, ex his quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit. ceterum ipse manumittit.

XXIII. HERMOGENIANVS libro primo iuris epitomarum.

MAnumissio per lictores hodie domino tacente expediri solet. & verba sollemnia licet non dicantur, vt dicta accipiuntur.

XXIIII. PAVLVS libro secundo ad Neratium.

Pupillus qui infans non est, apud consilium rectè manumittit. Paulus: scilicet tutore auctore. ita tamen, vt peculium eum non sequatur.

XXV. GAIVS libro primo de Manumissionibus.

SI tutoris habendi causa pupillus manumittat, probationis esse causam Fufidius [a] *ait. Nerua filius contra sentit. quod verius est. namque perabsurdum est, in eligendo tutore firmum videri esse iudicium pupilli, cuius in omnibus rebus vt infirmum iudicium tutore auctore regitur.*

[a] Sic Floren. Græci tamen & vulg. libri legũt Aufidius. Fufidij fit mẽtio in l.5. de auro & arg. leg.

[b] Lib.48. βασιλ. tit.3.

DE [b] MANVMISSIONIBVS QVAE SERVIS AD VNIuersitatem pertinentibus imponuntur.

TIT. III.

VLPIANVS libro quinto ad Sabinum.

DIVVS Marcus omnibus collegiis, quibus coërcendi ius est, manumittendi potestatem dedit.

II. IDEM libro quartodecimo ad Sabinum.

QVare hi quoque legitimam hereditatem liberti vindicabunt,

III. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum.

Seruus

SEruus ciuitatis iure manumiſſus non ademptum peculium retinet. ideoque debitor ei ſoluendo liberatur.

DE MANVMISSIS TESTAMENTO.
TIT. IIII.

Lib.48. βασιλ. tit.3.c.4.

VLPIANVS libro quarto ad Sabinum.

CVM ſæpius datur ſeruo libertas, placet eam fauore valere, ex qua peruenit ad libertatem.

Fauore libertatis ſeruus ſubſtitutus cum libertate fit liber, licet heres non efficiatur. Bart.

II. IDEM libro quinto ad Sabinum.

SI quis ita heredē inſtituerit, TITIVS HERES ESTO. SI TITIVS HERES NON ERIT, STICHVS HERES ESTO. STICHVS LIBER ESTO: *non eſſe Stichum liberum Ariſto ait, Titio herede exiſtente. mihi videtur poſſe dici liberum fore. quaſi nō vtique alio gradu acceperit libertatem: ſed dupliciter. quo iure vtimur.*

III. POMPONIVS libro primo ad Sabinum.

NEC militi minori annis viginti permittitur, poſſe teſtamento ſuo ſeruum manumittere.

IIII. IDEM libro ſecundo ad Sabinum.

SI quis ita scripserit, STICHVS LIBER ESTO, EIQVE MEVS DECEM DATO: *nulla dubitatio est, quin debeantur ei, etiam si eum paterfamilias viuus manumiserit. Sed & si sic,* STICHVS LIBER ESTO, SIVE STATIM, SIVE POST TEMPVS: EIQVE CVM LIBER ERIT, HERES MEVS DECEM DATO: *idem dicendum est. illud constavit, si libertate data sic, fuerit legatum,* EIQVE, SI EVM VINDICTA LIBERAVERO, HERES MEVS DECEM DATO: *licet ex nimia suptilitate separatũ est à testamẽto, attamẽ humanitatis intuitu valevit legatũ, si viuus eũ manumiserit.*

V. IDEM libro tertio ad Sabinum.

IN libertatibus[a] *leuißima scriptura spectãda est: vt si plures sint, quæ manumisso facilior sit, ea leuißima intellegatur. sed in fideicõmissariis libertatibus nouißima scriptura spectatur.*

[a] In textu βασιλ. additur directis. rectè.

Quando testator legat rem suam, transit dominium recta via in legatarium: sed quando fit heredis, non trãsit recta via. Bart.

VI. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinũ.

SI fructuariũ dominus proprietatis heredem scripserit, & seruo sub condicione sit libertas data: quoniam interim fit heredis, confusione facta vsusfructus, si extiterit condicio, perueniet ad libertatem.

VII. IDEM libro nonodecimo ad Sabinum.

NEratius scribit eius, cui libertas sic data est, SI MIHI NVLLVS FILIVS

ERIT CVM MORIAR, STICHVS LIBER ESTO: *impediri libertatem postumo nato, sed dum speratur nasci, vtrum in seruitute remanere dicimus: an verò ex postfacto respondemus retro liberum fuisse, nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.*

Si fauore certæ rei verba trahuntur ad impropriam significationem, talis fauor ad dispositionem sibi coniunctam non trahitur. Bart.

VIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI ITA *sit scriptum,* STICHVS SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO: *diligentiam desiderandam, quæ domino non quæ seruo erit vtilis, coniuncta fidei bona & in reliquis quoque reddendis.*

VIIII. VLPIANVS libro vicensimoquarto ad Sabinum.

S*I quis ita legatus sit, vt manumittatur: si manumissus non fuerit, liber esse iussus est, eique legetur: & libertatem competere, & legatum deberi, sæpe responsum est.* 1 ¶ *Quod constitutum est, vetitum in testamento ad libertatem perduci, non posse manumitti: hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt vel heredis. seruo enim alieno id irrogari non poterit.*

X. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

Si

SI peculium prælegatum est, & vicarius liber esse iussus sit: liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus & speciem. speciem enim eximi de genere placet. quod est in peculio legato, & vicario manumisso. ¶ *Si* 1 *seruus legatus liber esse iussus est, liber est. sed si prius liber esse iussus, postea legatus sit: si quidem euidens voluntas sit testatoris, quòd ademit libertatem: cum placeat hodie etiam libertatem adimi posse: legato eum cedere puto. quòd si in obscuro sit, tunc* FABORAVILIUS *responderur, liberum fore.*

XI. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum.

SI legato seruo fideicommissa libertas relicta est, vel heres vel legatarius eum cogitur manumittere. ¶ SI STICHVS ET PAMPHILVS DECEM DEDERIT, LIBERI SVNTO. *potest alter quinque dando liber esse, quamuis alter non dederit.* ¶ *Cum testamento* 2 *seruus liber esse iussus est, vel vno ex pluribus heredibus institutis adeunte hereditatem, statim liber est.*

Conditio sub qua relicta est libertas, est implenda cupienti ad libertatem peruenire, licet dura videatur.

XII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum.

SI quis libertatem sub iurisiurandi condicione reliquerit, edicto prætoris locus non

erit,

erit, vt iurisiurandi condicio remittatur. & merito: nam si quis remiserit condicionem libertatis, ipsam libertatem impedit: dum competere aliter non potest, quàm si paritum fuerit condicioni. ¶ Proinde & si legatum quis cum libertate acceperit, non aliter legatum habebit, nisi condicioni iurisiurandi paruerit. Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub iurisiurandi condicione: putat Iulianus libro trigensimo primo digestorum, remitti ei condicionem iurisiurandi. idem puto dicendum, & si libertate quoque iniecta condicio sit, sed testator eum viuus manumiserit: nam & hic condicio legati remittetur.

XIII. IDEM libro quinto Disputationum.

SI ita fuerit seruis duobus libertas data, si insulam ædificauerint, vel si statuam posuerint: diuidi hæc condicio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente, satisfactum voluntati videatur: ideoque ad libertatem perueniat. quod magis est: nisi aliud expreßit testator. faciendo tamen, sibi condicionem impleuit, alteri non. quinimmo extinguitur ei condicio. nec enim amplius parere condicioni potest, cum semel expleta sit. ¶ Idem quæri potest, & si fabris duobus, vel pictoribus, si membrum* depixissent, vel si fabricassent nauem, quid adscriptum sit. nam voluntatis erit quæstio, num alteri alterius facti condicionem iunxerit.

* i. cubiculum.

iunxerit. quæ res efficit, vt quoad alter cessat, alteri quoque qui facere paratus est, condicio deficiat. quòd si ex his quæ scripsit vel dixit, ostenditur contentus esse testator vel alterum facere: res erit expedita. nam alter faciẽdo, aut & sibi & socio proderit, aut sibi tantùm: prout voluisse testatorem apparuerit. ¶ *Hæc quæstio* 2 *& in eo tractatur, si quis libertatem dederit seruis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus enim tractat, si alter reddere sit paratus, alter non sit: an alter per alterum impediatur. & rectißime ait, si quidem separatim rationes gesserunt: sufficere ad libertatem adipiscendam ei qui suas rationes reddit. si verò simul, non aliàs videri alterum paruisse, nisi vtriusque reliqua exsoluerit. in reliquis accipere debemus, vt & ipsa volumina rationum reddantur.* ¶ *Sed &* 3 *si ancilla cum filiis libera esse iussa sit, etsi nullos habeat, erit libera. vel si habeat quidem, filij autem eius ad libertatem pertinere non possint: idem erit dicendum. & si ipsa libera esse non poßit, filij tamen eius peruenient ad libertatem. nam hæc adiectio,* CVM FILIIS *non facit condicionem, nisi mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse. tunc enim pro condicione erunt hæc verba accipienda. condicionem autem non facere, argumento est & edictum prætoris, quo ita cauetur,* VENTREM CVM LIBERIS IN POSSESSIONEM ESSE

IVBEBO. *placet enim, etsi nulli liberi sint, ventrem tamẽ ex edicto in possessionẽ mittendum.*

XIIII. IDEM libro octauo Disputationum.

CVm seruus pure liber scribitur, & heres sub condicione: placet deficiente cõdicione habere eum libertatem.

XV. IVLIANVS libro trigensimosecundo Digestorum.

STICHVM SEMPRONIO DO LEGO. SI SEMPRONIVS STICHVM INTRA ANNVM NON MANVMISERIT, IDEM STICHVS LIBER ESTO. *quæsitum est quid iuris sit. respondit, hoc modo libertate data,* SI SEMPRONIVS NON MANVMISERIT, STICHVS LIBER ESTO, *Sempronium, nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturũ: sed liberum eum futurum.*

XVI. IDEM libro trigensimosexto Digestorum.

SI ita scriptum fuerit, CVM TITIVS ANNORVM TRIGINTA ERIT, STICHVS LIBER ESTO, EIQVE HERES MEVS FVNDVM DATO, *& Titius antequã ad annum trigensimum perueniret, decesserit: Sticho libertas competet. sed legatum non debebitur. nam fauore libertatis receptum est, vt mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas cõtingeret. circa legatum defecisse condicio visa est.*

XVII.

XVII. IDEM libro quadragensimosecundo Digestorum.

l.vlt,j. eo. *Libertas, quæ in vltimum vitæ tempus* " *confertur, veluti* STICHVS CVM MORIETVR, LIBER ESTO, *nullius mo-* " *menti existimanda est. Hæc autem scriptura,* " STICHVS SI CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, LIBER ESTO, *ita accipienda est, si cum primum potuerit, capitolium non ascenderit. isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi capitolium abstinuerit.*

Hæc verba, ita vt, faciunt modum, & potest quis compelli ad modum implendum. Bart.

¶ *Hæc scriptura testamenti* PAMPHILVS LIBER ESTO, ITA VT FILIIS MEIS RATIONEM REDDAT: *an sub condicione libertas data videretur, quæsitum est. respondi, purè quidem datam libertatem, & illam adiectionem* ITA VT RATIONES REDDAT *condicionem libertati non inicere. tamen quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum eum ad rationes reddendas.*

Pluralis locutio duorum numero est contenta. Bart.

Post annos indistinctè liber esse iussus, post biennium liber erit. idque & fauor libertatis exigit, & verba patiuntur; nisi si aliud sensisse patrem

patremfamilias manifestissimis rationibus is à quo libertas relicta est, probauerit.

XVIII. IDEM libro secundo ad Vrseium Ferocem.

Qui duos heredes instituebat, post alterius mortem seruum liberum esse iusserat. is ex cuius morte libertas pendebat, viuo testatore decesserat. Sabinus respondit, liberum futurum.

Si tempus apponitur substantiæ legati, in dubio incipit à morte testatoris. Bart.

1 ¶ *Hæc condicio,* CVM MORIAR, LIBER ESTO, *vitæ tempus complectitur: & idcirco inutilis esse videtur. sed melius est verba benignius interpretari, vt post mortẽ suam videatur testator ei libertatem reliquisse. sed multo magis hæc* AD ANNVM LIBER ESTO, *vel ita accipi potest,* POST ANNVM QVAM MORIAR, LIBER ESTO. *& licet hoc modo accipiatur,* POST ANNVM QVAM HOC TESTAMENTVM FACTVM ERIT, LIBER ESTO: *si euenerit vt intra annum testator decedet, inutilis non erit.*

Vide Gel. lib.6.c.13. vbi deciditur hæc quæstio.

XVIIII. IDEM libro tertio ad Vrseium Ferocem.

Quidam heredem suum rogauerat, vt seruum manumitteret. deinde si heres eum non manumiserit, liberum

esse iusserat, eique legauerat. heres eum manumisit. plerique existimant, hunc ex testamento libertatem consequi. secundum hoc legatum quoque ei debetur.

XX. AFRICANVS libro primo Quæstionum.

S*Eruos legauit, & cauit ita,* ROGO, SI TE PROMERVERVNT, DIGNOS EOS LIBERTATE EXISTIMES. *pratoris hæ partes sunt, vt cogat libertatem præstari: nisi si quid tale hi serui admiserint, vt indigni sint, quo libertatem consequantur. non etiam vt talia officia ab his exigătur, pro quibus libertatē mereri debent. arbitrium tamē eius erit, qui rogatus sit, quo tēpore quemque velit manumittere. ita vt si viuus non manumisisset, heres eius statim libertatem præstare cogatur.*

Dictio, imo, corrigit. Bart.

XXI. IDEM libro quarto Quæstionum.

STICHVS IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO. *Pamphilum liberum futurum respondit. quodammodo enim emēdasse errorem suum testatorem. idemque iuris fore, etiam si ita scriptum fuerit,* STICHVS LIBER ESTO, IMMO PAMPHILVS LIBER ESTO.

Liberatio à tutore facta valet, nisi inter ipsum & eum cui est facta, sit collusum. Bart.

XXII. IDEM libro nono Quæstionum.

Qui

QVi filium impuberem heredem instituit, Stichum ratione argenti quod sub cura eius esset, reddita, liberum esse iusserat. is seruus parte argenti subtracta, cum tutore diuisit. atque ita tutor ei parem rationem adscripsit. consultus an Stichus liber esset, respondit non esse liberum. nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare iussus tutori det, vel per tutorem stet, quo minus condicioni pareatur, peruenire eum ad libertatem: ita accipiẽdum, vt bona fide & citra fraudem statuliberi, & tutoris id fiat, sicut & in alienationibus rerũ pupillarium seruatur. itaque & si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit: non aliter libertatem contingere, quàm si seruus fraude careat. eademque & de curatore dicenda. Item quæsitum est, rationem argenti reddere iussus in quem modum intellegendus sit condicioni paruisse. id est an si quædam vasa sine culpâ eius perierint, atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignauerit: perueniat ad libertatem. respondit, peruenturũ. nam sufficere, si ex æquo & bono rationem reddat. denique quam rationem bonus paterfamilias reciperet, ea heredi reddita impletam condicionem videri.

XXIII. MARCIANVS lib. primo Institutionũ.

TEstamento manumissus ita demum fit liber, si testamentum valeat, & ex eo

adita sit hereditas. vel si quis omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem. Testamento data libertas competit, pure quidem data, statim quàm adita fuerit hereditas vel ab vno ex heredibus. si in diem [a] *autem libertas data est, vel sub condicione: tunc competit libertas, cum dies venerit, vel condicio extiterit.*

[a] i. ex dic. sic in l. 9. §. vlt. ff. de hered. instit.

XXIIII. GAIVS libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum.

Nominatim videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo euidenter denotati essent: veluti dispensator meus, cellarius meus, cocus meus, Pamphili serui mei filius.

XXV. VLPIANVS libro quarto Regularum.

Testamento liber esse iussus, tum fit liber, cùm adita fuerit hereditas qualibet ex parte: si modò ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit, & pure quis manumissus sit.

XXVI. MARCIANVS libro primo Regularum.

Diuus Pius & Diui fratres fauorabiliter rescripserunt, cum seruo cum libertate substituto legatum erat: si heres non esset, non adscripta libertate: perinde haberi, atque si adscripta esset & libertas.

XXVII. PAVLVS libro primo ad legem Æliam Sentiam.

Qui

Qvi potuerint apud consilium manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, vt hæc ipsa necessitas probabilem faciat manumißionem.

XXVIII. IDEM libro singulari de Iure codicillorum.

STICHVS, SI CODICILLIS EVM NON VETVERO LIBERVM ESSE, LIBER ESTO. *sic est, atque si diceret*, STICHVS SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERO, LIBER ESTO. *nam & heres sic institui potest.*

Licet testamentum rumpatur propter præteritionem, serui tamen si per quinquennium fuerint in libertate, liberi remanent.

XXVIIII. SCAEVOLA libro vicensimotertio Digestorum.

Vxorem prægnatem repudiauerat, & aliam duxerat: prior enixa filium exposuit: hic sublatus ab alio educatus est, nomine patris vocitatus vsque ad vitæ tempus patris, tam ab eo quàm à matre, an viuorum numero esset, ignorabatur. mortuo patre, testamentoque eius, quo filius neque exheredatus neque heres institutus sit, recitato: filius & à matre & ab auia paterna adgnitus, hereditatē patris ab intestato quasi legitimus poßidet. quæsitū est, hi

Alciat. lib.4. dispunc. c.1.

qui testamento libertatem acceperunt, vtrum liberi, an serui sint. respondit, filium quidem nihil præiudicij passum fuisse, si pater eum ignorauit. & ideo cum in potestate & ignorantis patris esset, testamentum non valere. serui autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sunt, semel datam libertatem infirmari, contrariũ studium fauore libertatis est.

XXX. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum.

SI serui, qui apud hostes sunt, liberi esse iussi sunt, ad libertatem perueniunt: quamuis neque testamenti neque mortis tempore testantis, sed hostium fuerunt.[a]

[a] Ant. August. lib. 3. c. 1. ait in lib. Flo. se quẽtes leges fuisse transpositas, sed verum earũ ordinẽ literis Grecis fuisse indicatũ.

Incertitudo rerum & personarum vitiat legatum.

XXXI. PAVLVS libro vicensimosexto ad Edictum.

CVm ex pluribus eodẽ nomine seruis vnus liber iussus non appareat qui sit, nullus liber est.

Existentia sui heredis confirmat libertates. Bart.

XXXII. VLPIANVS libro sexagensimoquinto ad Edictum.

SCiendum est, necessario herede existente, quamuis se abstineat, tamen libertates competere: si modo non in fraudem legis Aeliæ Sentiæ datæ fuerint.

XXXIII.

XXXIII. PAVLVS libro duodecimo Quæstionum.

Libertas ad tempus dari non potest.

Quintil. libro 7. c. de ambiguo.

XXXIIII. IDEM libro septuagensimo-quarto ad Edictum.

Ideoque si ita scriptum sit, STICHVS VSQVE AD ANNOS DECEM LIBER ESTO: *temporis adiectio superuacua est.*

XXXV. IDEM libro quinquagensimo ad Edictum.

Seruius existimabat, IS posse seruis dari testamento directam libertatem, qui vtroque tempore & quo testamentum fit, & quo moritur, testatoris fuerunt. quæ sententia vera est.

XXXVI. IDEM libro septimo ad Plautium.

Seruum testamento ita manumisi, SI IVRAVERIT SE CORNELIO FILIO MEO DECEM OPERARVM DATVRVM, LIBER ESTO. *quæritur quid iuris sit. & sciendũ est, iurando seruum condicionem implere: sed non teneri operarum nomine: quia nisi post manumißionem iuret, non obligatur.*

XXXVII. IDEM libro nono ad Plautium.

Nominatim codicillis manumissus videtur seruus, cuius nomẽ testamento cõtinetur.

XXXVIII. IDEM libro duodecimo ad Plautium.

Libertas testamento seruo ita dari potest, CVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO.

Datio libertatis in id tempus quo seruus alienus futurus est, non valet.

XXXVIIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

STICHVS SERVVS MEVS, SI EVM HERES ALIENAVERIT, LIBER ESTO. *inutiliter libertas datur: quia in id tempus confertur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber etiam si venierit, ex testamento libertatem consequitur.* COEppe" *vtiliter libertas data facto heredis non peremitur. Aut quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla ratione dicetur. nam inter libertatem & legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. igitur nec si directo dabitur libertas*, SI HEREDIS MEI ESSE DESIERIT, LIBEE ESTO. *quia nullum casum vtilem habet.*

"pro quippe. vt ī. de acq. here. l. 5. §. ex cōtrario. & l. 18. §. si furioso.

XL. POMPONIVS libro quinto ex Plautio.

IVlianus ait, cum idem homo & per fidecommissum detur alicui, & liber esse iubeatur: heredem libertatem præstare debere. non enim cogetur, inquit, ex causa fideicommissi æstimationem † sufficere, cum debitam libertatē reddiderit. Sed & cum sub condicione seruo libertas per fideicommissum detur, & ipse præsenti die

† *sufferre*

die daretur, non aliter tradere eum cogetur, quàm vt caueatur, existente condicione libertati eum restit viri. nam in omnibus ferè causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. Sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse. si verò onerari heredem à testatore legatarius ostenderit, æstimationem nihilominus legatario præstandam.

XLI. IDEM libro septimo ex Plautio.

S*I ita fuerit libertas relicta*, STICHVS SERVVS MEVS ANNO DVODECIMO POSTQVAM EGO MORTVVS ERO, LIBER ESTO: *verisimile est, principio duodecimi anni eum liberũ esse. nam hoc mortuũ sensisse. & † in*" *hos sermones*, DVODECIMO ANNO, ET POST DVODECIM ANNOS, *multum interest. & ita loqui solemus*, DVODECIMVS ANNVS EST, *cum quantumlibet ex duodecimo anno venisset. aut preteriisset. & qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iussus est.* ¶ *Sed si ita sit scriptũ in testamento*, STICHVS SERVVS MEVS HEREDI MEO MILLE NVMMOS ANNO, BIENNIO, TRIENNIO POSTQVAM EGO MORTVVS ERO, SI SOLVERIT, SATISVE FECERIT, LIBER ESTO: *non potest is seruus, nisi triennio præterito, liber*

l. quod quis. ÿ. de obliga. & act.

† *inter*

"In pro inter etiam vsurpat Virgil.

esse. nisi præsentem eam pecuniam soluat, aut satisfaciat. cōpensanda etenim est heredi libertatis celeritas prematura pecuniarum solutioni. Labeo scribit, si sic libertas relicta sit, STICHVS INTRA ANNVM POSTQVAM MORTVVS ERO, LIBER ESTO: *statim eum liberum esse. nam & si ita sit,* SI INTRA ANNVM DECIMVM HEREDI MEO DEDERIT, LIBER ESTO: *statim soluendo eo liberum esse sine mora futurum.*

XLII. MARCELLVS libro sextodecimo Digestorum.

SI *quis ita scripserit,* ILLVM ILLIVS LIBERTVM ESSE VOLO: & *seruus libertatem petere potest, & ille vt habeat libertum.*

XLIII. MODESTINVS libro singulari de Manumissionibus.

L*ibertates directæ & testamento & codicillis testamento confirmatis rectè dantur. fideicommissæ, & ab intestato & codicillis non confirmatis, relinqui possunt.*

Si quis sub modo relinquit libertatem, statim adita hereditate competit libertas. Bart.

XLIIII. IDEM lib. decimo Responsorum.

M*æuia decedēs seruis suis nomine Sacco & Eytychiæ & Hirenæ sub condicione libertatem reliquit his verbis,* SACCVS

SERVVS

SERVVS MEVS ET EYTYCHIA ET HIRENE ANCILLAE MEAE OMNES SVB HAC CONDICIONE LIBERI SVNTO, VT MONVMENTO MEO ALTERNIS MENSIBVS LVCERNAM ACCENDANT, ET SOLLEMNIA MORTIS PERAGANT. *quæro, cum adsiduo monumento Mæuiæ Saccus & Eutychia, & Hirene non adsint: an liberi esse possunt. Modestinus respondit, neque contextum verborum totius scripturæ, neque mentem testatricis eam esse, vt libertas sub condicione suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit. officio tamen iudicis eos esse compellendos, testatricis iussioni parere.*

XLV. IDEM libro Pandectarum.

QVod volgo dicitur, sub pluribus condicionibus data libertate leuissimam condicionem spectandam esse, ita verum est, si separatim condiciones sint datæ. quòd si coniunctim datæ sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit.

XLVI. POMPONIVS libro septimo ex variis lectionibus.

ARisto Neratio Appiano rescripsit, testamento liber esse iussus cum annorum triginta esset, antequam ad eam ætatem perueniret, si in metallum damnatus sit, ac postea reuocetur: sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere, neq; metallorum pœna

ius

ius eius mutari. nec aliud, si heres esset sub condicione institutus. futurum enim eum etiam necessarium.

XLVII. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum.

C*Vm ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, præstita tamen ab herede fuisset: viginti solidos à singulis hominibus inferendos esse heredi princeps constituit. sed etsi condicionis implendæ gratia seruum institutus manumiserit, ac postea filius de inofficioso agendo tenuerit, vel testamentum falsum fuerit pronuntiatum: consequens erit, idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.*

XLVIII. IDEM libro decimo Quæstionum.

S*I socius testamento libertatem ita dederit,* PAMPHILVS, SI EVM SOCIVS MANVMISERIT, LIBER ESTO: *Seruius respondit, socio manumittente, communem fieri libertum familiæ atque manumissoris. neque enim nouum aut incognitum est, vario iure communi mancipio libertatem optingere.*

XLVIIII. IDEM libro sexto Responsorum.

T*Estamento militis ita manumissam,* SAMIAM IN LIBERTATE ESSE IVSSI, *directam libertatem iure militiæ cepisse placuit.*

L. ID

L. IDEM libro nono Responsorum.

QVod Diuo Marco pro libertatibus conseruandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona venitura sint. alioquin vacantibus fisco vindicatis, non habere constitutionem locum, aperte cauetur. Seruos autem testamento manumissos, vt bona suscipiant, iure cautionem idoneam offerre non minus quàm ceteros defuncti libertos, aut extrarios declarauit. quod beneficiũ minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis præstitutum more solito desiderantibus non auferetur.

LI. IDEM libro quartodecimo Responsorum.

TEstamento cẽturio seruos suos venire prohibuit, ac petit, prout quisq; meruisset, eos manumitti. libertates vtiliter datas respondit. cũ si nemo seruorũ offenderit, omnes ad libertatem peruenire possunt. quibusdã per offensam exclusis, residui in libertatem perueniunt.

1 ¶ Cum ita testamento adscriptũ esset, SERVI, QVI SINE OFFENSA FVERVNT, LIBERI SVNTO: condicionem adscriptam videri placuit. cuius interpretationem talem faciendam, vt de his in libertate danda cogitasse non videatur, quos pœna coërcuit, aut ab honore ministrandi, vel administrandæ rei negotio remouit.

LII. PAVLVS lib. duodecimo Quęstionũ.

Imper

Imperatores Missenio Frontoni. testamento militis his verbis adscripta libertate, STEPHANVM SERVVM MEVM LIBERVM ESSE VOLO *vel* IVBEO: *adita hereditate libertas competit. & ideo ea quæ postea adiecta sunt,* SIC TAMEN, VT CVM HEREDE MEO SIT QVOADVSQVE IVBENIS SIT. QVOD SI NOLVERIT, AVT CONTEMPSERIT, IVRE SERVITVTIS TENEATVR: *ad reuocandam libertatem quæ competit, non sunt efficacia. idem & in paganorum testamentis obseruatur.*

Ius consistens in dando, non potest impleri per personam curatoris adulti. Bart.

LIII. IDEM libro quintodecimo Responsorum.

Lucius Titius seruo libertatem dedit, si rationẽ actus sui ex fide dedisset Gaio Seio filio suo. cum annos pubertatis egressus fuisset Gaius Seius, à curatoribus eiusdem conuentus seruus, etiam apud iudicem omnibus satisfecit. exacta cautione à curatoribus, pronuntiatum est liberum eum esse. nunc Caius Seius filius testatoris negat curatoribus suis rectè pecuniam inlatam. quæro an iure soluta sit quantitas. Paulus respondit, curatoribus quidem adulescentis reliquam rationem, vt condicio testamento adscripta impleatur, non iure exsolutam

tam videri. sed si præsente adulescente pecunia illata est, vel in rationibus eius relata: impletam condicionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

Error in syllaba non nocet. Bart.

LIIII. SCAEVOLA libro quarto Responsorum.

QVi habebat seruum Cratistum, testamento ita cauit, SERVVS MEVS CRATINVS LIBER ESTO. *quæro an seruus Cratistus ad libertatem peruenire posit, cum testator seruum Cratinum non habebat, sed hunc solum Cratistum. respondit, nihil obesse, quòd in syllaba errasset.* ¶ *Scripti testamento heredes ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, vt parte dimidia contenti essent. & ita decreto à prætore interposito hereditatem adierunt. quæro an libertates in eo testamento datæ competierunt. respondit, si testator fraudandi consilium non habuisset, competere libertates.*

De conditione, quæ habetur pro impleta.

LV. MARCIANVS libro secundo Fideicommissorum.

LIbertate sub condicione data, huc iam decursum est, vt si per statuliberũ non stet, quominus condicioni pareat: quamuis ne per heredem quidem stet, tamẽ ad libertatem perueniat. quod credo responderi oportere & si per fideic

fideicommissum vtique hereditariis seruis libertas data fuerit. non absurdè & de heredis seruis idem dicetur. De his autem, quos redimendos habebit, non iuste dubitamus. siquidem eo casu iniquum erit, heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si condicio impleta esset: quòd fortè dominus probiberet condicioni parere, vt & pretium perciperet, & in condicionem non rogaret.

LVI. PAVLVS libro primo Fideicommissorum.

SI quis seruo testamento dederit libertatem & directo & per fideicommissum: in potestate serui est, vtrum velit ex directo, an ex fideicommisso ad libertatem peruenire. & ita Marcus Imperator rescripsit.

LVII. GAIVS libro tertio de Manumissionibus.

Vulg. l. Si quis.

SI locuples egenti heres exstiterit, videamus an ea res testamēto datis libertatibus proficiat, vt creditores fraudari (non) videantur. & sanè sunt quidam, qui cum heres locuples existeret, tale esse crediderunt, quale si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est, hoc iure nos vti, vt ad rem non pertineat, locuples, an egens heres extiterat: sed quarum facultatium testator decesserit. quam sententiam Iulianus adeo sequitur, vt existimet, ne eum quidem libertatem consecut

secuturum, quem is qui soluendo non esset, ita liberum esse iußisset, CVM AES ALIENVM SOLVTVM ERIT, STICHVS LIBER ESTO. *sed non hoc est consequens Sabini & Caßij sententiæ, quam & ipse sequi videtur: qui existimat, consilium quemque manumittẽtis spectare debere. nam qui sub ea condicione seruum suum liberum esse iubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse iubet, vt apertißime curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.*

LVIII. MAECIANVS libro tertio Fideicommissorum.

V*Erum est, eum qui liber esse iussus esset, alienatum à testatore, si ante aditam eius hereditatẽ rursus hereditarius fieret, mox adiretur hereditas: ad libertatem peruenire.*

LVIIII. SCAEVOLA libro vicensimo-tertio Digestorum.

T*Itia seruis quibusdam, & ancillis nominatim directas libertates dedit, deinde ita scripsit,* ET PEDISEQVAS OMNES, QVARVM NOMINA IN RATIONIBVS MEIS SCRIPTA SVNT, LIBERAS ESSE VOLO. *quæsitum est, an Eutychia, quæ testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore inueniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedisequarum libertatem consequi posset. respondit, nihil impediri libertatem pedisequæ,*

quòd mortis demum tempore pedisequa esse desiit. ¶ *Puram & directam domini sui testamento libertatem Stichus acceperat, & ex hereditate multa per fraudem amouisse dicitur. quæsitum est, an nō ante in libertatem proclamare debeat, quàm ea, quæ ex hereditate amouisse probari poterit, heredibus restitueret. respondit, secundum ea quæ proponerētur, eum de quo quæreretur, liberum esse. Claudius: videtur absoluisse & id de quo quæritur. nam heredibus satis consultum est edicto de furtis.* 1

¶ *Lucius Titius testamēto suo ita cauit,* ONESIPHORE NISI DILIGENTER RATIONEM EXCVSERIS, LIBER NE ESTO. *quæro, an Onesiphorus ex his verbis libertatem sibi vindicare posit. respondit, verbis quæ proponerentur, libertatem adimi potius quàm dari.* 2

Falsa demonstratio non vitiat legatum.

XX. IDEM libro vicensimoquarto Digestorum.

T*Estamēto ita cauit,* Εὔδονι βούλομαι δοθῆναι νομίσματα χίλια, ἐπεὶ ἔφθασεν γεννηθῆναι μετὰ τὸ τὴν μητέρα αὐτοῦ γενέσθαι ἐλευθέραν. i. Eudoni volo dari numismata mille, propterea quòd præuenit natus esse postquam mater eius facta est libera. *quæro, an si Eydo non probet se post manumißionem matris suæ natum, posit his verbis*

bis testamenti libertatem consequi. respondit, non oportere eiusmodi consultationem praeiudicium parare.

LXI. POMPONIVS libro vndecimo Epistularum.

SCio quosdam efficere volentes," ne *serui sui vnquam ad libertatem perueniant, hactenus scribere solitos,* STICHVS CVM MORERETVR, LIBER ESTO. *sed & Iulia-*
,, *nus ait, libertatem, quae in vltimum vitae tem-*
,, *pus conferatur, nullius momenti esse: cum te-*
,, *stator impediendae magis quàm dandae liber-*
,, *tatis gratia ita scripsisse intellegitur. & ideo etiam si ita sit scriptum,* STICHVS SI IN CAPITOLIVM NON ASCENDERIT, LIBER ESTO: *nullius momenti hoc esse, si apparet in vltimae vitae tempus conferri libertatem testatorem voluisse. nec Mucianae cautioni locum esse. & si ita in testamento scriptum fuerit,* STICHVS SI CAPVAM IERIT, LIBER ESTO: *aliter liberum non esse, quàm si Capuam ierit.*
1 ¶ *Hoc amplius Octauenus aiebat, si quis in testamento sub qualibet condicione libertate seruo data ita scripsisset,* ANTE CONDICIONEM NOLO EVM AB HEREDE LIBERVM FIERI: *nihil valere hanc adiectionem.*

"Pãdectę, nolentes. Taureli. in adnot. l.17.5.eodem.

DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBVS. TIT. V.

VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

SI quidam ex his, qui fideicommissam libertatem debeant, præsentes sint, alij ex iusta causa absint, alij latitent: † proinde is cui fideicommissaria libertas relicta est, liber erit, atque si soli qui adessent, & qui ex iusta causa abessent, rogati essent. pars ergo latitantis his proficit.

† perinde

Ad confirmationem eorum quæ in testamento relinquuntur, requiritur aditio ab intestato. Bart.

II. IDEM libro sexagensimo ad Edictum.

SI quis intestatus decedens codicillis dedit libertates, neque adita sit ab intestato hereditas: fauor constitutionis Diui Marci debet locum habere & hoc casu. quæ iubet libertatem competere seruo, & bona ei addici, si idoneè creditoribus cauerit de solido, quod cuique debetur, soluendo.

III. IDEM libro sexagensimoquinto ad Edictum.

IN quem etiam vtiles actiones plerumque creditoribus competunt.

IIII. IDEM libro sexagensimo ad Edictum.

Ergo quamdiu incertum sit, vtrum existat successor, an non, cessavit constitutio. cum certum esse cœperit, tunc erit constitutioni 1 *locus.* ¶ *Si is qui in integrũ restitui potest, abstinuerit se hereditate: an quamdiu potest in integrum restitui, existimamus constitutionem cessare, quia non est certum ab intestato neminem successorem exstare? est tamen verius, admittendam constitutionem. quid ergo si post addictionem libertatium conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? vtique non erit dicendum reuocari libertates quæ semel* 2 *competierunt.* ¶ *Illud videamus, vtrum præsentes esse debent qui libertatem acceperunt, an verò non. & cum inuitis illis possunt bona propter libertatem ADici, vtique etiam absentibus. quid ergo si quidam præsentes sint, quidam absentes? videamus, an etiam absentibus competat libertas. & potest dici, exemplo aditæ hereditatis competere libertatem etiam absentibus.* 3 ¶ *Si ex die data sit libertas, an dies exspectãdus sit? & puto exspectandum. ante ergo non addicentur. Quid deinde si sub condicione data sit libertas? & si quidem aliquæ puræ, aliquæ sub condicione: vtique addici statim possunt. si omnes sub condicione, quid consequens erit dicere? vtrum exspectandum, vt condicio*

existat: an verò statim addicimus, tunc demum competitura libertate, si exstiterit cōdicio? quod magis erit probandum. Addictis itaque bonis directæ libertates puræ datæ statim competunt. ex die, cum dies venerit. condicionales, cum condicio extiterit. nec erit ab re, existimare etiam pendente condicione libertatium, licet omnes sub condicione datæ sint, constitutionem locum habere. vbi enim libertatis spes est, ibi dicendum est vel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurum est, addictionem admittendam.

Facultas implendi conditionem, ad heredem transfertur. Bart.

¶ *Si sub condicione dandorum decem libertas data sit, siue heredi dare iussus sit qui libertatem accepit, siue non sit dictum cui: an dando ei cui bona addicenda sunt, perueniat ad libertatem, quæri potest. & magis est, vt ei dare debeat, cui bona addicta sint: quasi translata condicio videatur. certe si alij quàm heredi dare iussus sit, ipsi, cui iussus*" *est, dabit.* 4

"cuiusSur. nam cuiussus in archetyp. Taurell.

¶ *Si qui fideicommissam libertatem acceperunt, non statim vbi addicta bona sunt, liberi sunt: sed fideicommissam libertatem possunt consequi, hoc est manumittendi sunt ab eo cui addicta bona sunt.* 5

¶ *Addici ita demum bona voluit, si idonee creditoribus cautum fuerit de solido quod cuique debetur. ergo cauendum est* 6

idonee

idonee. quid est idonee? satisdato vtique, aut pignoribus datis. sed si ei fides habita fuerit promittenDi sine satisdatione, idonee cautum videbitur. Creditoribus caueri quemadmodum debet? vtrum singulis, an verò omnium nomine vni ab ipsis creato? & oportet officio iudicis constitui, conuenire creditores, vnúmque creare, cui caueatur omnium nomine. Illud videndum, ante caueri debet creditoribus, & sic addici bona: an verò sub condicione hæc sunt addicenda, si fuerit cautum. & puto sic comprehendendum decreto, si omnia ex cõstitutione Diui Marci facta sint. De solido vtique sic accipiemus, de sorte, & vsuris debitis.

7 ¶ *Hi qui ad libertatem peruenerunt, quorum liberti fiant, constitutio ostendit. vt qui directam libertatem, orcini erunt liberti: nisi fortè is qui addici sibi bona desiderat, ita velit addici, vt etiam hi qui directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant. Qui autem volunt ipsius liberti fieri, vtrum manumittendi sint ab eo, an verò ipsa addictione hoc comprehendendum, hac condicione sibi addici bona, vt hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant liberti? & puto hoc esse probandũ, vt ipsa addictione hoc comprehendatur. idque verba quoque constitutionis admittunt.*

8 ¶ *Cum autem seruus libertatem nanctus est, vtique etiam tutelam eius habebit is cui bona addi-*

cta sunt. ¶ *Si alienos seruos rogauerat heredem manumittere, vtrum dicimus constitutionem locum habere, an verò cessavit constitutio? magisque est, vt locus sit constitutione. addictis enim bonis, redimere, & praestare libertatem cogitur à pratore.* ¶ *Si non heres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere: numquid cesset constitutio, quòd legatis non debitis nec libertates possunt deberi? magisque est, vt idem fauor sit. omnibus enim generaliter voluit libertatem praestare, quibus competeret, si hereditas adita fuisset.* ¶ *Eadem constitutio prospexit, vt si fiscus bona admiserit: aeque libertates competant. ergo siue iacent bona fisco spernente, siue adgnouerit: constitutio locum habet. ceterum si alia ratione adgnoscat, apparet cessare debere constitutionem. quare & si caducis[a] legionis bona delata sint, idem erit probandum.* ¶ *Item si minor viginti annis dedit libertatem, dicemus non competere, nisi si fidei commissam: haec enim competeret, si modò potuit causam probare minor vigiti annis, si viuus manumitteret.* ¶ *Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo qui mortis tempore soluendo non est, an competat? & si quidem fiscus bona non adgnouerit, fortè competet libertas: quia solidum creditoribus offertur. atquin si adita hereditas fuisset, non competeret. certè si fiscus adgnouit*

Margin numbers: 9, 10, 11, 12, 13

[a] Vatican. ex épl. habet, si ad ducis legionis, vt sit pro ad duces legionis, ad quos totius vexillationis nomine bona deferũtur. l. 2. C. de hered. decur. In vno etiam manuscr. meor. legitur duces. Sunt qui legendum contendũt, caducariis legibus, sed sine authoritate vllius libri id cõiiciũt.

gnouit hereditatem, facilius probabitur cessare libertatem: nisi si quis verba constitutionis secutus, dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac condicione bona voluit, vt li-
14 bertates competant. ¶ Si quis autem exemplum aditæ hereditatis fuerit secutus, directæ libertates non competent, si consilium & euentus fuerit fraudandorum creditorum. nec fideicommissæ præstabuntur, si euentu frauden-
15 tur creditores. ¶ Si bona fuerint à fisco non adgnita, eaque addicta libertatis conseruandæ gratia: an possit fiscus postea adgnoscere? & magis est, ne possit. planè si non certioratis præfectis ærario bona fuerunt libertatis conseruandæ causa addicta, videndum est, an constitutioni locus sit. & si quidem talia fuerunt, vt adgnosci deberent: addictio cessat. si
16 verò non fuerunt, addictioni locus est. ¶ Is autem cui bona addicta sunt, bonorum possessori adsimilari debet, & secundum hoc & iu-
17 ra sepulchrorum poterit habere. ¶ Item videamus, an conueniri à creditoribus possit hereditariis actionibus. an verò non nisi ex cautione quam interposuit. magisque est, vt non aliter conueniatur, quàm ex ea cautione quam
18 interposuit. ¶ Si duobus pluribusve addicta fuerint bona, & communem rem, & communes libertos habebunt, & secum familiæ herciscundæ iudicio experientur.

Iudex absente herede potest pronuntiare seruum, cui debetur fideicomm. libertas, liberum esse.

V. PAVLVS libro quinquagensimoseptimo ad Edictum.

IN fideicommissariis libertatibus si absente herede prætor pronuntiasset libertatem deberi: est & liber, & defuncti libertus, si & seruus eius fuit: aut heredis, si seruus heredis sit. immo & si sine successore heres decesserit, conseruandam esse libertatem senatus Hadriani temporibus censuit.

VI. IDEM libro sexagensimo ad Edictum.

DEcem legata sunt, & rogatus est legatarius Stichũ emere, & manumittere. Falcidia interuenit, & minoris emi seruus non potest. quidã putant dodrantem accipere debere legatarium, nec emere compellendum. Idem putant, etiam si suum seruum rogatus sit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit: non esse compellendum manumittere. videamus, [a]ne vtique in hac specie aliud dicendum sit. sed in superiore sunt qui putant, cogendum legatarium redimere seruum, & se oneri subiecisse, dum accipit vel dodrantem. sed si paratus sit retro restituere quod accepit, an audiendus sit, videndum. sed cogendus heres tota decem præstare, perinde atque si adiecisset testator, vt integra præstentur.

[a] Asseuerationem significat cõtra Dureni interpretationem.

VII.

VII. VLPIANVS libro sexagesimotertio ad Edictum.

SI cui legata sint centum ita, vt seruum alienum redimat, & manumittat: & bonis heredis venditis, partem, non totum persequatur: non aliàs debet consequi legatum, quàm si cauerit se manumissurum. sed hoc tunc demum, si largiatur portio, quam accepit, ad serui pretium: paratusque sit dominus tanti eum vendere. alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.

Legatarius non cogitur subire onus iniunctum à testatore, nisi soluto legato.

VIII. POMPONIVS libro septimo ex Plautio

EVM cui mille nummi legati fuissent, si rogatus fuisset viginti seruum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem præstare, si legatum non caperet, constat.

VIIII. MARCELLVS libro quintodecimo Digestorum.

CVM fidei heredis commisit, ne seruus alienam seruitutem patiatur: experiri potest confestim vt fuerit alienatus petere libertatem. sed vbi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendeat, prope est, vt nondum debeat præstari fideicommissum: quòd potest videri defunctus nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.

X. IDEM libro sextodecimo Digestorum.

Quidam

Q*Vidam in testamento scripserat*, ILLVM ET ILLVM SERVOS MEOS VENIRE NOLO. *si ideo eos noluit venundari, vt si veneant, ad libertatem perueniant: præstanda erit libertas. nam & illi videtur libertas relicta, de quo ita scriptum est,* NOLO ALII QVAM TIBI SERVIAT. *secũdum hæc igitur, si quoquo modo vendere temptauerit seruum, cõfestim peti poterit libertas. nec quominus præstet libertatẽ, proderit heredi, si eum redemerit. quia semel extitit condicio.*

Si heres grauatus seruum manumittere, eum vendat, potest seruus etiam absente emptore petere se ab herede manumitti.

1 ¶ *Is cui libertas debebatur, veniit. si vult ab herede manumitti, non erit interueniendum ei, cui heres præsens erit, emptor latitauit: quoniã poterat vti senasconsulto, vt quasi ex testamento ad libertatem perueniat.* 2 ¶ *Is cui ex fideicommisso libertas debebatur, ab eo qui soluendo non erat, passus est se bonæ fidei emptori tradi. existimas in manumissum constituendam actionem exemplo eius, qui liberi hominis emptorem simulata seruitute decepit. ego quoque adducor, vt putem rectè aduersus venditos actionem competere. & magis similem videri statulibero, qui pridie quàm ex testamento ad libertatem perueniret, idem fieri passus est.*

XI.

XI. MODESTINVS libro primo Differentiarum.

EX causa fideicommißi seruo libertatem dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

XII. IDEM libro singulari de Manumissionibus.

IMperator Antoninus, cum Firmus Titiano tragœdos tres legasset, & adiecisset, QVOS TIBI COMMENDO, NE CVI ALII SERVIANT: *publicatis bonis Titiani, rescripsit debere eos publice manumitti.* 1 ¶ *Et legatarius non minus quàm heres rogari potest seruum manumittere, & si ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere.* 2 ¶ *Diuus Antoninus & Pertinax rescripserũt, hereditate fisco vindicata, quoniam tacitè quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem: & directò, & per fideicommissum datas libertates deberi.*

XIII. IDEM libro nono Regularum.

SI prægnas ancilla moram non studio manumissoris, sed fortuito patiatur, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet: sed cogetur qui manumittere debuit, natum matri tradere, vt per eam perueniat ad libertatem.

Non intelligitur repetitum, quod repetitum vitiaret. Bart.

XIIII. IDEM libro decimo Responsorum.

Lucius

Lucius Titius testamēto facto Seiam vxorem suam, item Titiam filiam cōmunem æquis portionibus scripsit heredes. itē alio capite, EROTEM SERVVM MEVM, QVI ET PSYLLVS VOCATVR, LIBERVM ESSE VOLO, SI VXORI MEAE PLACEAT. *cum itaque Seia vxor Lucij Titij abstinuerit ab eadem hereditate, & ex substitutione portio eius ad Titiam filiam peruenerit: quæro, an Eroti, qui & Psyllus vocatur, ex his verbis suprascriptis libertas competit. Modestinus: Eroti, quòd vxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondi. Item quæro, an Seia vxor, quæ se hæreditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iustè contradicere poßit. Modestinus respondit, Seiæ dissensum nullius esse momenti.*

XV. IDEM libro tertio Pandectarum.

In vulg. Is qui.

Si quis ex causa fideicommißi manumissurus est, nullo modo deteriorē eius serui condicionem facere potest. ideóque nec vēdere eum interdum alij potest, vt ab eo cui traditus est manumittatur. & si tradiderit, redimere illum cogitur, & manumittere. interest enim nonnunquam à sene potius manumitti, quàm à iuuene.

XVI. LICINNIVS RVFINVS libro quinto Regularum.

Liber

LIbertates etiam per fideicommissum dari possunt, & quidē largius quàm directo. nam non tantùm propriis, sed & alienis seruis per fideicommissum libertas dari potest. ita tamen, vt vulgaribus verbis, & quibus euidenter voluntas testatoris exprimi possit.

XVII. EX libro vicesimoprimo Digestorum Scæuolæ Claudius.[a]

CVM TIBI VISVM FVERIT MANVMITTERE: vtiliter datur fideicommissa libertas.

XVIII. SCAEVOLA libro vicesimotertio Digestorum.

TEstamento ita cauit: PAMPHILVS SI BENE SE GESSERIT RATIONIBVS MEIS LIBER ESTO. quæsitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit, nec* vllæ) querellæ locus de Pamphilo circa rationes patroni sit: an ex testamento libertatem sit consecutus. respondit nihil proponi, cur non sit consecutus.

XVIIII. IDEM libro vicesimoquarto Digestorum.

HErede instituto marito, per fideicommissum libertatē seruis dedit, in quibus & Sticho actori mariti. quæsitum est, cum absente domino isti præsidem prouinciæ adierint, vt libertas sibi præstaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, & præses prouinciæ pronuntiauerit libertatem deberi; an agi cum Sticho possit,

[a] Scilicet Triphoninus, qui & Venuleius, qui notas scripsit ad Scęuolæ digesta. hic locus in vulgar. edit. valde erat deprauatus. Ant. Aug. lib. 1. c. 4.

poßit, vt rationem actus à se administrati red dere compellatur: respondit, non posse. ¶ *Vxori* 2. *dotem, & alias res plures legauit, & eius fidei commisit, vt Aquilinum seruum proprium mulieris apud consilium manumitteret. id negat se facere debere, quòd ipsius proprius esset. quæro, an libertas ei debeatur: respondit, vxorem, si ex testamento non solùm dotem, sed etiam cetera legata præstari sibi vellet: compellendã ex causa fideicommißi Aquilinum manumittere, eúmque cum liber erit, petiturum ea quæ sibi legata sunt.*

XX. POMPONIVS libro septimo Epistularum.

Aug. lib. 2. emend. c.8.

APud Iulianum ita scriptum est: si heres rogatus seruum manumittere, ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem restituerit: cogi debebit manumittere. & si latitabit, vel si iusta ex causa aberit: prætor causa cognita secundum senatusconsulta ad eas causas pertinentia pronuntiare debevit. si verò seruum susceperit is cui hereditas restituta fuerit, ipsum competit manumittere. & eadem in personam eius obseruari conueniet, quæ circa emptores custodiri solet. an hæc vera putes? nam ego discendi cupiditate, quam solam viuendi rationem optimam in octauum & septuagesimum annum ætatis duxi, memor sum eius sententiæ qui dixisse fertur κἂν τὸν ἕτερον πόδα ἐν τῇ σορῷ

*Vide eandẽ sententiam Soloni tributam apud Cic. de Senect.

σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βουλοίμην.i.etiāsi alterum pedem in sepulchro haberem, addiscere aliquid vellem.*bellißime Aristo & Octauenus putabant hunc seruum, de quo quæreretur, fideicommissæ hereditatis non esse: quia testator rogando heredem, vt eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse. si tamen per errorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt, quæ Iulianus scribit.*

XXI. PAPINIANVS libro nonodecimo Quæstionum.

ROGO, NE STICHVS ALTERIVS SERVITVTEM EXPERIATVR. *intellegi datam fideicommissam libertatem placuit principi. quid enim tam contrarium est seruituti, quàm libertas? nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur. quod eo pertinet, vt si viuus eum alienauerit, confestim libertas petatur. nec prosit ad impediendam libertatis petitionē, si redemerit eum, cuius semel condicio extitit. Idem probandum est, & si non voluntaria alienatio ab herede facta est. nec refragabitur, quòd non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber: & quacumque ratione condicio impleta est.*

XXII. IDEM libro vicensimosecundo Quæstionum.

SI *legatario fundi decem pretij nomine relicta sint in hoc, (vt) seruum suum manumittat: quamuis fundi legatum adgnouerit: si*

tamen pecuniæ propter interuentum Falcidiæ non adgnouerit: cogendus est & pecuniam accipere habita legis Falcidiæ ratione, & seruo fideicommissariam libertatem præstare, cum semel fundi legatum adgnouit. ¶ 1 *A duobus heredibus, qui tres seruos habebat, petit vt duos ex his quos voluissent manumittant. altero heredum latitante alter declarat quos velit manumittere. potest dici fieri liberos. vt perinde libertas competat, ac si præsens solus manumittere potuisset. Quòd si ex seruis vnus decesserit, siue iusta ex causa absit heres, siue fari non possit à quo petitum est: decernente prætore duos, qui supersunt, fieri* † *libertos conuenit.* ¶ 2 *Cum is qui fideicommissam libertatem præstare debet, iusta ex causa abest, aut latitat: aut quidā præsentes sunt, alij ex iusta causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiā sui non faciunt: aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit, aut suus heres hereditate se abstinuit: prætor pronuntiare debet, ex testamento Lucij Titij fideicōmissam libertatem competere. idque senatusconsulto demonstratum est: quo senatusconsulto comprehensum est, ne dubium & obscurum esset, cuius libertus fieret, prætorem pronuntiare debere, qui ex iusta causa, & qui detractandæ libertatis gratia absit.*

† liberos.

XXIII. IDEM libro nono Responsorum.

Fideic

Fideicommissaria libertas prætextu compilatæ hæreditatis, aut rationis gestæ non 1 differtur. ¶ *Fideicommissariam libertatem ab herede non præstitam cogendus est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano senatusconsulto hereditatem, præstare, si eius personam eligat, qui manumittendus est.*

Onus manumittendi seruum, transit ad heredem fideicommissarij, qui rogatus fuit manumittere.

2 ¶ *Seruum peculij castrensis, quem pater fideicommissi verbis à legitimis filiis heredibus liberari voluit, filium militem, vel qui militauit, si patris heres extitit, manumittere cogendũ respondi. quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimauit. portionem enim à fratre domino fratrẽ eundémque coheredem citra damnum voluntatis redimere non cogendum. nec ob eundem errorem cetera, quæ pater in militia profecturo filio donauit, fratri qui mansit in potestate, conferenda: cum peculium castrense filius etiam inter legitimos heredes præcipuum retineat.*

3 ¶ *Etiam fideicommissaria libertas à filio post certam ætatem eius data, si ad eam puer non peruenit, ab herede filij præstituta die reddatur. quam sententiam iure singulari receptam ad cætera fideicommissa relicta porrigi non*

placuit. ¶ *Seruum à filio post quinq; annos, si eo tēpore mercedē diurnā filio præstitisset, manumitti voluit. biennio proximo vagatus non præstiterat. cōdicione defectus videbatur. si tamen heres filius aut tutores eius ministerium serui per biennium elegisset: eam rem ex præterito, quòd per heredem stetisset, impedimento residuæ condicioni non esse constitit.* 4

XXIIII. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

GEneraliter dicemus, eos posse fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relinquere. ¶ 1 *Et principis seruo, vel municipij, & cuius alterius, fideicommissa libertas adscripta valet.* ¶ 2 *Hostium seruo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax. & fortaßis quis dixerit, indignum esse, ciuem Romanum fieri hostium seruum. sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit: quid prohibet dicere libertatem valere?* ¶ 3 *Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta, & is in seruitutem redactus proponatur: petere potest libertatem, si modò mortis tempore, vel condicionis existentis inueniatur seruus.* ¶ 4 *Seruo eius qui nondum in rebus humanis est, libertas rectè per fideicommissum relinquitur.* ¶ 5 *Si seruus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit.*

rit. Quid ergo si fideicommissaria libertas † & † ei relicta sit, & pœna metalli indulgentia principis sit liberatus? & est rescriptum ab Imperatore nostro, hunc in dominium prioris domini non restitui. cuius tamen sit, non adicitur. certè cum fisci efficiatur, sperare potest fideicommissariam libertatem.

6 ¶ Ex damnata in metallum concepto & nato fideicommissaria libertas dari poterit. quid mirum, cum etiam venundari eum posse quasi seruum Diuus Pius rescripsit?

7 ¶ Si petitum à testatore fuerit, ne postea Stichus seruiret: placuit fideicommissariam libertatem datam videri. nam qui hoc petit, ne postea seruiat, videtur petere, vt libertas ei præstetur. Sed & si ita scripsit, NE EVM ALIENES, NE EVM VENDAS: idem erit dicendum. si modò hoc animo fuerit adscriptum, quòd voluerit eum testator ad libertatem perduci. ceterum si alia mente id scripsit, vtputa quia cõsilium dabat heredi retinere talem seruũ: vel quia coërcere voluit seruũ, & cruciare, ne meliorem dominum experiatur, vel aliqua mente, non tribuendæ libertatis animo: dicendum est cessare libertatis præstationem. & ita Celsus libro vicensimotertio digestorum scribit. non tantùm enim verba fideicommißi, sed & mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam. sed cum ex præsumptione libertas præstita esse videtur,

heredis est, contrariam voluntatem testatoris probare.

Datus tutor, quem testator putauit liberum, non propter hoc efficitur liber.

¶ Si quis tutorem ideo scripserit, quia liberum putauit: certissimum est, neque libertatem peti posse, neque tutelam libertatis præstationi patrocinari. & ita & Marcellus libro quintodecimo digestorum, & Imperator noster cum patre rescripsit. 8 *¶ Si quis seruo pignerato directam libertatem dederit, licet videtur iure suptili inutiliter relinquisse: attamen quasi & fideicommissaria libertate relicta seruus petere potest vt ex fideicommisso liber fiat. fauor enim libertatis suadet, vt interpretemur, & ad libertatis petitionem procedere testamenti verba, quasi ex fideicommisso fuerat seruus liber esse iussus. nec enim ignotum est, quòd multa contra iuris rigorem pro libertate sint constituta.* 9 *¶ Ex testamento, quod adgnatione postumæ ruptum esse constitit, neque directas libertates competere, neque fideicommissarias deberi, si quas non à legitimis quoque heredibus paterfamilias reliquerit, satis constat.* 10 *¶ Si quis alienum vel suum seruum rogatus sit manumittere, & minus sit in eo quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio serui: an cogatur vel alienum redimere,* 11

mere, vel suum manumittere, videndum est. & Marcellus scripsit, cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere. & sanè hoc iure vtimur, vt multum intersit, suum quisque rogatus sit manumittere, an alienum: si suum, cogetur manumittere etiam si modicum accepit. quòd si alienum, non aliàs erit cogendus, quàm si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris cõsecutus sit.

12 *¶ Proinde consequenter Marcellus ait, eum quoque qui heres institutus est, si quidem aliquid ad eum deducto ære alieno peruenit, cogendum esse suum manumittere. si verò nihil peruenit, non esse cogendum. Planè si fortè minus relictum est alicui, verùm creuit legatum ex aliqua causa: æquissimum erit, tanti eum cogi redimere, quantum ad eum peruenit. nec causari debere, quòd minus illi relictum sit, cum creuerit eius legatum per testamenti occasionem. nam etsi ex mora fructus, vsuræve fideicommisso accessissent: dicendum est, libertatem præstandam. proinde etsi serui pretium decreuit, dicendum est, redimere cogendum. Quòd si legatum sit imminutum, videndum an cogatur seruum manumittere, qui sperauit legatum vberius consecuturum. & putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum: idcirco, quia alia contemplatione adgnouit legatum, quod ex inopinato deminutum est: a-*

rato igitur ei à legato recedere, concedendum erit: nisi fortè residuum legatũ ad pretium sufficit. ¶ *Quid ergo si pluris seruos rogatus sit manumittere, & ad quorundam pretium sufficiat id quod relictum est, ad omnium non sufficiat? an cogendus sit quosdam manumittere? & putem, debere eum cogi, vel eos, quorum pretium patitur, manumittere. quis ergo statuet qui potius manumittitur? vtrúmne ipse legatarius eligat, quos manumittat, an heres est? & fortaßis quis rectè dixerit, ordinem scripturæ sequendum. quòd si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis vel gratiæ suspicionem prætor subeat:*[a] *aut meritis cuiusque allegatis arbitrari eos oportet.* 13

[a] Hoc enim vitãdũ esse ait Cic. 1. epi. ad Quintum Frat.

¶ *Similì modo dicendum est, etsi redimere iussus sit, libertatémque præstare, nec pecunia, quæ legata est, sufficiat ad redemptionem omnium quibus libertas data est. nam & hic idem erit, quod supra probauimus.* 14

Nemo cogitur seruum proprium manumittere rogatus, repudiato legato quod propter id ei fuit relictum.

¶ *Si cui legatum sit relictum, ísque rogatus sit seruum proprium manumittere et id quod legatum est, præstare: an fideicommissaria libertas præstanda sit? quosdam mouet, quia si fuerit coactus ad libertatem præstandam, ex necesſit* 15

necessitate ad fideicommißi quoque præstationem erit cogendus: † etsi qui putant non esse cogendum. nam etsi mihi legatum fuisset relictum, & id rogatus essem Titio restituere confestim, & præterea fideicommissam libertatem seruo meo præstare: sine dubio diceremus, non esse me cogendum ad libertatis præstationem: quia nihil pretij nomini videor accepisse. Planè si fortè post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, dici potest, propter medij temporis fructum cogendum eum manumittere. † *et sunt*

16 *¶ Si rogatus quis alij fundum, cum morietur, alij centum præstare, si tantum ex fructibus fundi perceperit, quantum est in fideicommisso: cogendum eum præstare. sic fit, vt sit in pendẽti fideicommissum pecuniarium, & fideicommissæ libertatis præstatio.*

17 *¶ Quotiens autẽ fideicõmissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea causa est, vt neque alienatione neq; vsucapione extingui poßit. ad quemcumq; enim peruenerit is seruus, cui fideicommissa libertas relicta est, cogi eum manumittere. & ita est sæpißime constitutum. cogetur igitur is ad quem seruus peruenerit, fideicommissam libertatem præstare, si hoc maluit is qui rogatus est. latius enim acceptum est, vt etsi sub condicione fuit ei libertas relicta, & pendente condicione alienatus sit: attamen cum sua causa alienatur. quòd si nolit ab eo manumitti, sed*

potius ab eo velit ad libertatem perduci, qui erat rogatus eum manumittere: audiri eum oportere, Diuus Hadrianus & Diuus Pius rescripserunt. Quinimmo & si iam manumissus est, velit tamen potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manumittere: audiendum eum Diuus Pius rescripsit. sed etsi ex persona manumissoris, vel ex quacumque causa manumissus ostendere potest ius suum lædi manumißione, vel etiam læsum: succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra voluntatem defuncti durior eius condicio constituatur. Planè si ea sit defuncti voluntas, vt vel à quacumque manumitti voluerit: dicendum est constitutiones supra scriptas cessare.

XXV. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SI heres qui vendidit seruum, sine successore decesserit: emptor autem extet, & velit seruus defuncti libertus esse, non emptoris: non esse eum audiendum Valens scripsit, ne emptor & pretium & libertum perdat.

XXVI. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

CVm verò is qui rogatus (non) est alienum seruum manumittere, mortalitatis neceßitate, vel bonorum publicatione ad alium seruum perduxit, magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior condicio

fdeic

fideicommissæ libertatis fiat. Nam & cum quidam rogatus esset, cum moreretur, seruum manumittere, isque decessisset libertate seruo non data: perinde eum habendum constitutum est, atque si ad libertatem ab eo perductus esset. potest enim eo testamento dare libertatem, vtique directam. sic fit, vt quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio, quàm qui erat rogatus, manumittatur: auxilium constitutionum habeat, perindéque habeatur, atque si ab eo manumissus fuisset. quoniam fideicommissis libertatibus fauor exhibetur, nec intercidere solet destinata fideicommissa libertas. qui enim ea donatus est, in possessionē libertatis interim esse videtur. 2 ¶ *Apparet igitur subuentum fideicommissis libertatibus, vt in re mora facta esse his videatur. & ex die quidem quo libertas peti potuit, matri traderentur manumittendi causa: ex die verò quo petita est, ingenui nascantur. plerumque enim per ignauiam, vel per timiditatem eorum quibus relinquitur libertas fideicommissa, vel ignorantiam iuris sui, vel per auctoritatem & dignitatem eorum à quibus relicta est, vel serius petitur, vel in totum non petitur fideicommissa libertas. quæ res obesse libertati non debet. Quod igitur defendimus, ita determinandum est, vt ingenui quidem exinde nascantur, ex quo*

mora

mora libertati facta est. manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamuis non sit petita. certè minoribus viginti quinque annis & in hoc tribuendum est auxilium, vt videatur in re mora esse. nam qua ratione decretum, & à Diuo Seuero constitutum est, in re moram esse circa pecuniaria fideicommissa quæ minoribus relicta sunt, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti.

Heres rogatus manumittere ancillam, dicitur esse in mora sine aliqua interpellatione.

¶ *Cum quidam Cæcilius ancillam quam pignori obligauerat, dimisso creditore, per fideicommissum manumitti voluisset: & heredibus creditorem non liberantibus, infantes qui postea erant editi, venissent à creditore: Imperator noster cum patre rescripsit secundum ea quæ Diuo Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori restituto perinde eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset.* 2

¶ *Idem Imperator noster cum patre rescripsit, si post quinquennium mortis testatoris tabulæ testamenti apertæ essent vel codicilli, & partus medio tempore editus sit: ne fortuita mora seruitutem partui irrogauerit, matri partum tradendum, vt ab ea ad libertatem perducatur.* 3

tur. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo quod à Diuo Pio rescriptum diximus, noluisse eos moram libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicommissa libertas data est. Non tamen si à substituto impuberis fideicommissa libertas data sit ancillæ, quæ viuo impubere partum ediderit: vel si post tempus, vel sub condicione libertatem acceperit, & ante diem, vel condicionem partum ediderit: ad libertatem partus perducetur. quia horum alia condicio est. non enim moram fortuitam, sed ex

4 *voluntate testantis passi sunt. ¶ Si pro non scripto habitus sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est: quæstionis est, num fideicommissa libertas debeat intercidere. & an si seruus petat fideicommissam libertatem ab eo, penes quem remansisset, pro non scripto habito legato, quod erat relictum ei qui eum rogatus fuerat manumittere: vel si ipse seruus, vt supra dictum est, fuit legatus: an libertas non debeat intercidere. & putem debere dici fideicommissam libertatem saluam esse, licet ad eum nihil peruenerit, qui eum rogatus erat manumittere. cogetur igitur libertatem præstare is, ad quem peruenit legatum: quia libertas fideicommissa*

5 *nullum impedimentum pati debet. ¶ Subuentum libertatibus est senatusconsulto, quod factum est temporibus Diui Trabiani Rubrio*

Gallo

Anno vrbis 854. Plin. lib. 4. ep. ad Vrsum.

Gallo & Cælio Hispone consulibus, in hæc verba. SI HI, A QVIBVS LIBERTATEM PRAESTARI OPORTET, EVOCATI A PRAETORE ADESSE NOLVISSENT: SI CAVSA COGNITA PRAETOR PRONVNTIASSET LIBERTATEM HIS DEBERI: EODEM IVRE STATVM SERVARI, AC SI DIRECTO MANVMISSI ESSENT. *Hoc senatusconsultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicommissi libertas debeatur. Proinde si libertas non deberetur, obreptum tamen prætori est de libertate, pronuntiatúmque: ex hoc senatusconsulto libertas non competit. & ita Imperator noster cum patre suo rescripsit.* ¶ 6 *Euocari autem à prætore oportet eos qui fideicommissam libertatem debēt. ceterum nisi fuerint euocati, cessat Rubrianum senatusconsultum. proinde denuntiationibus, & edictis, litteris'que euocandi sunt.* ¶ 7 *Hoc senatusconsultum ad omnes pertinet latitantes, quos fideicōmissam libertatem præstare oportet. proinde siue heres rogatus, siue quis alius: senatusconsulto locus est. omnes enim omnino qui deberent fideicommissam libertatem præstare, in ea causa sunt, vt ad senatusconsultum pertineant. quare si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem præstare, præsens sit: senatusconsultum deficit, & nihilo minus impedietur*

*dicetur * libertas. * proponamus enim legatarium nondum dominium serui nactum esse.*

XXVII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

I*Taque hoc casu princeps adeundus est, vt & in hoc casu libertati prospiciatur.*

XXVIII. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

S*I eum seruum, cui erat fideicōmissa libertas relicta, distraxerit is qui erat rogatus: & emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat, præsens sit: an Rubriano senatusconsulto locus sit? & ait Marcellus Rubrianum locum habere: quia abest quem manumittere oportet.* 1 ¶ *Hæc autem verba* ADESSE NOLVISSENT, *non vtique exigunt vt latitet is qui libertatem præstare debebit. nam etsi non latitet, contemnat autem venire: senatusconsultum locum habebit. Idem obseruatur, etiam si plures heredes constituti fideicommissam libertatem præstare rogati, non iusta ex causa abesse pronuntiatum fuerit.* 2 ¶ *Eorum qui ex iusta causa abessent, & eorum qui præsentes fideicommissæ libertati moram non facient, perinde libertus erit, atque si soli rogati ad iustam libertatem perduxissent.* 3 ¶ *Si quis seruum non hereditarium rogatus manumittere latitet, factum est senatusconsultum Æmilio Iunco & Iulio Seuero consulibus in hæc.*

hæc verba. PLACERE, SI QVIS EX HIS QVI FIDEICOMMISSAM LIBERTATEM EX QVACVMQVE CAVSA DEBERENT SERVO, QVI MORTIS TEMPORE EIVS QVI ROGAVIT NON FVERIT, ISQVE ADESSE NEGABITVR: PRAETOR COGNOSCAT. ET SI IN EA CAVSA ESSE VIDEBITVR, VT SI PRAESENS ESSET, MANVMITTERE COGI DEBERET: ID ITA ESSE PRONVNTIET. CVMQVE ITA PRONVNTIASSET, IDEM IVRIS ERIT, QVOD ESSET, SI ITA VT EX FIDEICOMMISSO MANVMITTI DEBVISSET, MANVMISSVS ESSET. ¶ *Ex iusta causa abesse eos demum dicendum est, qui non habent iniustam causam absentiæ: cum sufficiat quòd non in fraudem libertatis absint, quo magis videantur ex iusta causa abesse. ceterum non est necesse, vt rei publicæ causa absint. Proinde si alibi domicilium quis habeat, alibi petatur fideicommissaria libertas: dicendum est, non esse necesse euocari eum qui fideicommissam libertatem debere dicitur. quia etiā absente eo, si constiterit libertatē deberi, pronuntiari potest iusta de causa eum abesse, nec libertū perdit. nāque eos, qui apud sedes suas & domicilium suum sunt, nemo dubitavit ex iusta causa abesse.* 4

XXVIIII.

XXVIIII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SI quis posteaquam in ea causa esse cœperit, vt ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit: is quidem, cuius interim seruus erit, manumittere cogetur. sed hic non distinguitur, iusta, an non iusta causa absit. omnimodo enim libertas ei seruatur.

XXX. VLPIANVS libro quinto Fideicommissorum.

CVM quasi absente quodã decretum fuisset interpositũ, ex iusta causa eum abesse, is autem mortuus iam esset: Imperator noster rescripsit in heredis personam transferendum decretum, eóque loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronuntiasset. 1 *¶ Si infans sit inter eos qui manumittere debent, senatus censuit, cum vnius ætas impedierit: vt liberi liberæq; sint hi quibus libertates ex causa fideicommissi præstari oportet. Hoc idem erit dicendum, & si solus sit heres institutus, qui fari non potest. Si verò pupillus tutorem habet, isque nolit ad libertatem præstandam auctor esse: adeò non debet impedimento esse neque pupillo, vt libertos non habeat, neque libertati: vt Diui fratres rescripserint, ex causa fideicommissi libertatem præstari debere seruo, perinde atque si ab ipso pupillo tutore auctore manumissus esset. Qui-*

cumque igitur casus inciderit, quo is qui fari non potest, fideicommissæ libertati subiectus est: accommodavimus mentem senatuscõsulti. quæ etiam ad heredem infantem rogati trahenda est. ¶ *Adeundus est autem etiam ex hac causa prætor: præsertim cum rescripto Diui Pij effectum est, vt si quidam ex rogatis præsentes sunt, alij latitent, alij ex causa absint: intercedente infantis persona, non omnium libertus efficiatur, sed tantùm infantis, & eorum qui ex iusta causa absunt, vel etiam præsentium.* 2 ¶ *Si plures heredes sunt instituti, & inter eos qui fari non potest: sed non ipse rogatus sit seruum manumittere: non oportere intercidere libertatem ob hoc, quòd coheredibus suis vendere eum infans non poßit. & exstat quidem senatusconsultum Vitrasianum, sed & Diuus Pius Caßio Dextro rescripsit, ita rem explicari, vt partes seruorũ, quibus per fideicõmissum libertas data est, iusto pretio æstimentur. atque ita seruus ab his qui rogati sunt, manumittatur. Hi autem, qui eos manumiserunt, pretij nomine perinde fratribus & coheredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi poßit.* 3 ¶ *In furiosi persona Diuus Pius rescripsit, fideicommissam libertatem non impediri sub condicione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur. Igitur si constiterit ei rectè* 4

datam

datam per fideicommissum libertatem: decretum interponetur, quo id ipsum complectatur. ad exemplum infantis ergo & in muto & in

5 surdo subuenietur. ¶ Sed & si quis sine herede, vel alio successore decesserit, qui fideicommissam libertatem præstare debebat: adito prætore libertatem præstandam esse censuit senatus. Sed & si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissæ per senatusconsultũ subuentum est. tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet, licet abstinentem se.

6 ¶ Idem dicendum, & si minor vigintiquinque annis adierit hereditatem eius qui libertatem fideicommissam debebat, & in integrum sit restitutus abstinendi causa. Quærendum est autem, cuius libertus iste fit. ex constitutione enim seruo libertas perinde competit, atque si ex testamento libertatem consecutus esset. erit igitur libertus orcinus, non eius qui fideicom-

7 missam libertatem debebat. ¶ Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit: extat rescriptum Diuorum Marci & Veri, perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo qui sine successore decessit, & ab eo qui ex iusta causa abesset, ad

8 libertatem vt oportuit perductus esset. ¶ Eleganter quæri potest, cum heres sine successore decedit, vtrum exspectari debet donec certum sit heredem vel bonorum possessorem non exta-

turum: an verò etiam dum incertum est, fortè deliberante herede scripto, possit ad libertatem peruenire. & melius est exspectari oportere quoad certum esse cœperit, successorem non extaturũ. ¶ *Imperator noster Antoninus rescripsit, eum cui fideicommissa libertas debetur, sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse.* ¶ *Diuus etiam Marcus rescripsit,* 10 *fideicommissas libertates neque ætate neque condicione neque mora non præstantium, tardiúsve reddentium corrumpi, aut in deteriorem statum perduci.* ¶ *Quamquam ex irritis* 11 *codicillis libertates non debeantur, attamen si heres hos codicillos ratos habuit, & ex his quædam præstitit, & seruos præstandæ fideicommissæ libertatis gratia in libertate morari voluit: ad iustam libertatem eos peruenisse, rescripto Imperatoris nostri & Diui patris eius declaratur.*

XXXI. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

Alieno seruo dari potest per fideicommissum libertas: si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est. ¶ *Cum intestato moritu-* 1 *rus fidei filij commisisset vt seruum manumitteret, & postumus ei natus fuisset: Diui fratres rescripserunt, quia diuidi non potest, ab vtroque præstandum.*

Minor potest dare fideicom. libertatem, licet alienare non possit.

Qui

2 ¶ *Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore quo alienare prohibitus erit, 3 manumittere poterit.* ¶ *Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum præterierit libertus: non cogetur vendere seruum proprium, quem rogatus erat à liberto suo manumittere.* 4 ¶ *Si is cuius seruus est, nolit eum vendere, vt manumitteretur: nullæ prætoris partes sunt. idem est & si pluris iusto vendere velit. Sin autem certo quidem pretio, quod non prima facie videtur esse iniquum, dominus seruum vendere paratus est, is verò qui rogatus est manumittere, immodicum id esse nititur: prætoris partes erunt interponendæ, vt iusto pretio volenti domino dato, libertas ab emptore præstetur. Quòd si & dominus vendere paratus sit, & seruus velit manumitti: cogendus est heres redimere, & manumittere: nisi dominus velit seruum manumittere, vt actio sibi pretij in heredem detur. Idque faciendum est etiam si heres latitet. & ita Imperator Antoninus rescripsit.*

XXXV. MAECIANVS libro quintodecimo Fideicommissorum.

SED *si alienare quidem sit paratus, non ante tamẽ id velit facere, quàm sibi in pretium satisfiat, non erit manumittere compellendus: ne & seruum manumittat, & inter-*

dum nihil, aut minus consequatur, si fortè is qui rogatus est manumittere, soluendo non sit. inuito tamen seruo neque alij neque domino eam rem persequi concedendum est. quia non tale sit hoc fideicõmissum, ex quo domino quid adquiratur. alioquin ipsi datum videretur. quod potest cõtingere, si testator pluris eum seruum, quàm quanti est, redimi ac manumitti voluit. nam tunc & domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest, præter verum pretium, id quod plus ei iussus est dare, consequi: & serui, vt ad libertatem perueniat. Quod eueniet, & si rem alienam certa pecunia redimere, atque alij præstare heres vel legatarius intellegerentur. namque tunc & domino rei, & cui eadem præstare deberet, persecutionem esse. vtriusque enim interesse, & domini, vt præter pretium accipiat quo pluris eam testator redimi iussit: & eius cui relicta est, vti eam habeat.

XXXIII. PAVLVS libro tertio Fideicommissorum.

SI filius defuncti rogatus fuerit seruum sui patris manumittere, dicendum est posse eum etiam contra tabulas habere, & operas imponere. hoc enim potuisset etiam si directam libertatem accepisset, quasi patroni filius.

Seruus cui cõpetit fideicom. libertas sub condicione, si non stat per eum quo minus conditionem impleat, debet manumitti. Bart.

Erit

1 ¶ *Erit Rubriano senatusconsulto locus, etiam si sub condicione libertas data sit: si modò per ipsum seruum non fiet, quo minus condicioni pareat: nec refert in dando, an in faciendo, an in aliquo casu condicio consistat. Immo etiam amittit libertum heres, si condicioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit: quamuis alio iure habiturus sit libertum. nonnullam enim & hic pœnam patitur. nam & si in seruitutem petierit, aut capitis accusauerit: perdit bonorum possessionem contra tabulas.* 2 ¶ *Si is cui seruus legatus est, rogatus fuerat vt eum manumitteret, & nolit eum accipere, compellendus est: aut actiones suas ei præstare, (cui) seruus velit, ne intercidat libertas.*

XXXIIII. POMPONIVS libro tertio Fideicommissorum.

Inuitus is cui fideicommisso libertas relicta est, non est tradendus alij, vt ab eo manumittatur, & fiat alterius libertus, quàm qui rogatus est manumittere. 1 ¶ *Campanus ait, si minor annis viginti rogauerit heredem, vt proprium seruum manumittat, præstandam ei libertatem: quia hic lex Aelia Sentia locum non habet.* 2 ¶ *Seruus legatus erat Calpurnio Flacco, isque rogatus erat eum manumittere: & si non manumisisset, idem seruus Titio legatus erat, & is æque rogatus erat, vt eum manumitteret. si non manumisisset, liber esse*

iussus erat. Sabinus dicit, inutiliter legatũ fore, & ex testamento eum cõtinuò liberũ futurum.

Heres post acceptam hereditatem, tenetur seruum proprium, de quo rogatus est, manumittere.

XXXV. MARCIANVS libro quintodecimo Fideicommissorum.

G*Aÿ Caßÿ non est recepta sententia, existimantis & heredi & legatario remittendam interdum proprÿ serui manumittendi neceßitatem, si vel vsus tam necessarius esset, vt eo carere non expediret: veluti dispensatoris, pædagogíve liberorum: vel tantum delictum est, vt vltio remittenda non esset. visum est enim ipsos in sua potestate habuisse. nam potuissent discedere à causa testamenti: qua non omissa, debere voluntati defuncti obsequi.*

XXXVI. IDEM libro sextodecimo Fideicommissorum.

N*Eque infantes, neque furiosi, neque ab hostibus capti, neque hi quos religio, aut honestior causa, vel calamitas aliqua, vel maior res familiaris, aut capitis famæue periculũ, aut similis causa moretur, Rubriano senatusconsulto continentur. ac ne pupilli quidem, qui tutores non habent. aut eos habeant, quos earum quæ causa detinet. sed nec si hi data opera sui potestatẽ non faciunt, puto pupillis libertos eripi: quia & iniquũ est facto tutoris, qui forsitan*

soluen

soluendo non sit, pupillum damno adfici. & senatusconsulto non continetur alius quis, quàm qui ex causa fideicommissi debet præstare libertatẽ. Quid ergo est? Dasumiano senatusconsulto subuenitur his. quo cautum est de his qui iusta ex causa abessent: vt nec libertas impediatur, nec libertus eripiatur his qui fraude careant. ¶ Si per procuratorem quis defendatur, semper iusta ex causa abesse dicitur, nec libertus ei eripitur. 2 *¶ Nihil facit ad interpellãdam iurisdictionem eius, qui de fideicõmissa libertate cognoscit, priuilegium cuiusque vel ciuitatis, vel corporis, vel officij in quo quisque est, vel condicio personarum.*

XXXVII. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum.

SI purè data sit fideicõmissa libertas, & is seruus rationes administrasse dicatur: Diuus Marcus rescripsit, morã libertati non esse faciendam. ex cõtinenti tamen arbitrum dandum esse, qui computationem ineat. verba rescripti ita se habent. Aequius videtur Trophimo ex causa fideicõmissi præstari libertatem, quam sine condicione reddendarum rationum datam esse constat. neque humanum fuerit ob rei pecuniariæ quæstionem libertati moram fieri. qua tamen repræsentata, confestim arbiter à prætore erit dandus, apud quem rationem, quam administrasse eum apparuit, ex fi-

de reddat. tantùm igitur rationes reddere cogetur. Sed an & reliqua restituere debeat, nihil †dicitur. nec puto cogendum. nam de eo quod in seruitute gessit, post libertatē conueniri non potest. corpora planè rationum, & si quas res vel pecunias ex his detinet, cogendus est per prætorem restituere. item de singulis instruere.

†adicitur

XXXVIII. PAVLVS libro tertio Decretorum.

IN testamento, quod perfectum non erat, alumnæ suæ libertatē & fideicommissa dedit. cum omnia vt ab intestato egissent, quæsiit Imperator, an vt ex causa fideicommissi manumissa fuisset. & interlocutus est, etiam si nihil ab intestato pater petisset: pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. pronuntiauit igitur rectè eam manumissam, & ideo fideicommissa etiam ei præstanda.

Val. Max. lib. 5. c. 4. multa in hanc sententiam.

Error testatoris putantis seruum esse suum, cui reliquit fideicomm. libertatem, non officit eiusdem libertati.

XXXVIIII. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

PAulus respondit, etsi alienus inueniatur seruus, quem vt suum testator ab vno ex heredibus voluerit manumitti: tamen cogendum eum qui rogatus est, redimere eum, & manumittere. quoniam non putauit similem

esse causam libertatis & fideicommissi pecu-
1 niarij. ¶ *Paulus respondit his verbis,* πίστευσόν δέ μοι Ζώϊλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος καί σοι καὶ τοῖς σοῖς παισίν, i. crede mihi Zoile, quoniam gratias tibi reddet filius meus Martialis & tibi & tuis liberis. *Plenam voluntatem defuncti contineri circa benefaciendum coniunctis personis Zoilum. qui si serui sint, nihil est gratum his praestari posse, quàm libertatem. ideóq; praesidē debere sequi voluntatē defuncti.*

XL. IDEM libro quintodecimo Responsorum.

L*Vcius Titius Septiciae filiae suae naturali Concordiam ancillā suam donauit. idem postea testamēto filiae suae cum aliis quibusdam ancillam supra scriptam legauit, vt manumitteretur. quaero, an Septicia filia naturalis ancillam supra scriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit, si viuo patre naturali donatio ancillae fuit, neque patris naturalis iudicium in ceteris legatis filia adgnouit: non posse eam compelli ancillam propriam ex causa fideicom-*
1 missi manumittere. ¶ *Lucius Titius Stichum seruum Maeuio legauit, & petit, vt neque ab eo neque ab herede eius vmquam manumitteretur. Paulus respondit, testatorem potuisse postea hunc seruum ad libertatem perducere: quia non sibi legem dixisset, sed legatario.*

ELI.

XLI. SCAEVOLA libro quarto Responsorum.

THAIS ANCILLA MEA CVM HEREDI MEO SERVIERIT ANNOS DECEM: VOLO SIT MEA LIBERTA. *quæritur, cum libertam suam esse voluerit, nec id heres facere potuerit, nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos in seruitutem remanæret. respondit, nihil proponi cur non Thaidi libertas debeatur.* ¶ *Lucius Titius* 1 *ita cauit,* MAEVI FILI CARISSIME TE ROGO, VT SI STICHVS ET DAMAS ET PAMPHILVS TE PROMERVERINT, AERE ALIENO LIBERATO, NE ALTERIVS QVAM TVAM SERVITVTEM EXPERIANTVR. *quæro, an si per heredem steterit, quo minus æs alienum exsolueretur, ex causa fideicommissi libertatem consequi possint. respõdit, non quidem imputandum heredi, si pro commoditatibus rei suæ administrandæ æs alienum tardius exsoluerit. verùm si manifeste studium non soluentis ei rei paratum, vt libertatibus mora fieret, probaretur: repræsentandas libertates.* ¶ *Tutoris, quem & ipsum* 2 *testamento liberis dederat, fidei commisit de manumittendis seruis ipsius tutoris. sed is à tutela excusatus fuerat. quæro, an eisdem seruis libertatem præstare deberent tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent.*

respon

respondit, secundum ea quæ proponerentur, libertates & ab heredibus scriptis videri datas. SEIO AVRI LIBRAS TRES, ET STICHVM NOTARIVM, QVEM PETO MANVMITTAS. *Seius eodem testamento tutor datus, à tutela se excusauit. quæritur an nihilo minus fideicommissa libertas debeatur. respondit, nihil proponi, cur non debeatur.*

3 ¶ *Sorore sua herede instituta de seruis ita cauit,* βούλομαι καὶ παρακαλῶ γλυκυτάτη μου ἀδελφή, ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτάς μου, οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφους ἀποκαταστήσωσιν. ἐὰν δὲ καὶ σοὶ ἀρέσωσιν, ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μου. i. Volo & rogo dulcissima soror mea, te in commendato habere Stichum & Damam actores meos quos ego non manumisi donec rationes reddiderint. Si autem tibi placuerint, significaui tibi mentem meam. *quæro, si paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præstet, dicendo eos non placere sibi: an audienda esset. respondit, non spectandum quod heredibus displiceret: sed id quod viro bono posset placere, vt libertatem consequantur.*

Alciat. lib. 1. disp. c. 27.

4 ¶ *Lucia Titia heredũ fidei commisit, vti Pamphilam ancillam Seiæ cum filiis eius redimerent, & manumitterent: & iuridicus quãti singuli essent redimẽdi æstimauit.*

mauit. medio tempore Pamphila, antequã pecunia solueretur, peperit. quæro, id quod natũ est ex Pamphila, vtrum ad heredes Seiæ, an ad heredẽ Titiæ pertineat. respondit, id quod natũ est ex Pamphila, eius quidẽ esse, cuius ea fuerat tunc cum pareret: verum heredem, si moram fideicommissæ libertati fecit, cõpellendum partũ quoque ad libertatem perducere. ¶ *Lucius Titius ita testamento cauit,* MEDICOS TIBI COMMENDO ILLVM ET ILLVM. IN TVO IVDICIO ERIT, VT HABEAS BONOS LIBERTOS ET MEDICOS. QVOD SI EGO LIBERTATEM EIS DEDISSEM, VERITVS SVM, QVOD SORORI MEAE CARISSIMAE FECERVNT MEDICI SERVI EIVS MANVMISSI AB EA, QVI SALARIO EXPLETO RELINQVERVNT EAM, *quæro an fideicommissa libertas suprascriptis cõpetere potest. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum.* ¶ *Titius Sticho seruo suo libertatem dedit, si rationes sic dederit. quæro an ratio per eum gesta ita putari debeat, vt dãna quæ casu contingerunt, ad onus reliquorum non pertineant. respondi, in negotio, quod volũtate domini administrasse proponatur, ea damna, quæ casu ita acciderint, vt seruo nihil possit imputari, non pertinere ad reliquorum onus.* ¶ *Item quæro, cum omne peculium*

5

6

7

lium reddere iussus sit, an ita peculium computari debeat, vt id solum peculij esse videatur, quod quaque ex causa domino debeat superesse. respondit, in ea specie, de qua quaereretur, non debere deduci ex peculio, quod domino debeatur. 8 ¶ *Item quaero, an si ex reliquis in peculio aliquid conuerterit: deduci hoc ex peculio reddendo debeat. respondit, si id quod ex causa quae proponeretur, in peculium versum est, reliquorum nomine desolutum est: fieri satis conditioni, si id quod reliquum est peculij, soluatur.* 9 ¶ *Libertatem ita testamẽto dedit,* CVPITVM SERVVM MEVM, CVM MARCIANVS FILIVS MEVS SEDECIM" ANNOS IMPLEVERIT, RATIONIBVS REDDITIS LIBERVM ESSE VOLO. *post mortem testatoris tutores Cupito exactionem commiserunt, isque nummos redactos expensauit eisdem tutoribus. deinde filius impubes decessit. cui mater heres extitit, & tutorem tutelae iudicio filio condemnatum habuit. Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo si viueret Marcianus, annos sedecim" aetatis habiturus esset: offerens rationes vnius anni in diem mortis testatoris, quòd ceterae subscriptae fuerunt. quaesitum est, an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat. respondit, eum de quo quaeritur, condicioni rationis reddendae ita videri paruisse, si omne ex eo*

"Quidam ex manuscrit. suis emẽdant XIV. i. quatuordecim. quã lectionẽ nec Flor. lectio patitur, nec vlli manuscri. quos quidẽ viderim.

" al. quatuordecim vt F. admonui secũdum aliquorũ sententiã, vt & j. eodem §.

eo quod gessit, (&) rectè desiderari potest, reddiderit. nam alteram condicionem humaniore interpretatione ita accipi posse, vt defuncto pupillo tempus, quo si viueret, sedecim[a] annos impleret, exspectare satis fuerit. ¶ STICHVS ET DAMAS SERVI MEI SI RATIONES REDDIDERITIS, LIBERI ESTOTE. *quæsitum est, an non solùm rationes: verùm si qua alia consilio & fraude eorum amota sunt, præstari ab his debeant, vt ad libertatem perueniant. respondit, rationum reddendarum condicioni contineri omne quod quoque genere serui actum fidémque respiceret.* ¶ 11 *Intra certa tempora condicioni reddendarum rationū non paruerunt. postea parati erant. quæsitum est, an perueniant ad libertatem. respondit, si per ipsos stetisset, quo minus intra tempora præscripta condicioni parerent: non idcirco liberos fore, quòd postea rationes velint reddere.* ¶ 12 AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, CVM FILIVS MEVS SEDECIM[a] ANNOS IMPLEVERIT, STICHVM RATIONIBVS REDDITIS MANVMITTANT. *quæro an eundem seruum testator in diem vsque pubertatis filij sui actum agere voluerit. respondit, manifestum esse, testatorem huius quoque actus rationem à Sticho reddi voluisse.* ¶ 13 STICHVS SERVVS MEVS IVBEO VT DET PRAESTET FILIAE, ET

[a] Vide quod superius notaui.

[a] Quidam legit quatuordecim. vt & supra eadem lege trib. locis.

ET VXORI MEAE HEREDIBVS MEIS SINE VLLA CONTROVERSIA TOT AVREOS: ET VT IPSVM MANVMITTANT, FIDEI EORVM COMMITTO: *quæsitum est, cum vxor ab hereditate abstinuerit: vtrum duobus, an filiæ præstare debeat. respondit, filiæ, quæ heres ex asse extitisse proponeretur, pro solido dandum.*

14 ¶ *Herede filio suo ex asse instituto, libertatem dedit in hæc verba,* DECEMBER DISPENSATOR MEVS, SEVERVS VILICVS, ET VICTORINA VILICA SEVERI CONTVBERNALIS, IN ANNOS OCTO LIBERI SVNTO. QVOS IN MINISTERIO FILII MEI ESSE VOLO. TE AVTEM SEVERE FILI CARISSIME PETO, VTI DECEMBREM ET SEVERVM COMMENDATOS HABEAS: QVIBVS PRAESENTEM LIBERTATEM NON DEDI, VT IDONEA MINISTERIA HABERES, QVOS SPERO TE ET LIBERTOS IDONEOS HABITVRVM. *quæro, cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus annorum fuerat nouem, & Titius post biennium & sex menses decesserit: anni octo, in quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore, an verò ex mortis numerari debeant. respondit, posse videri, testatorem eos annos octo dilatæ libertatis comprehendisse, qui computandi sunt à die testamen-*

ti facti. nisi aliud voluisse testatorem probaretur. ¶ SPENDOPHORVS,[a] CVM 15 FILIA MEA IN FAMILIA NVPSERIT, SI RATIONES IDONEE FILIAE MEAE ADMINISTRATAS REDDIDERIT, LIBER ESTO. filia cum adhuc impubes esset, viuo patre decessit, & ex substitutione Seius heres extitit. quæro, cum Spendophorus rationes pupillæ non administrauerit, & viuo patrefamilias desierit ipsius rationes administrare, & si viueret Titia, annos haberet amplius duodecim: an ex testamento liber sit. respondit, si nullas rationes administrasset, quas reddere heredi deberet, secundum ea quæ proponerentur, liberum esse. ¶ STICHVM RATIONI-16 BVS REDDITIS MANVMITTI VOLO. Stichus arcarius probante domino nomina fecit, & rationes à domino scriptas exhibet, nec postea nomen vllum fecit. quæro, an si qui minus soluendo fuerint debitores, quibus alij exactores erant applicati, nondum videatur condicioni satisfactum. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non pertinere ad onus reddendarum rationum, quòd soluendo non essent debitores.

[a] Quidam sic dictũ quasi libaminis latoré, alij quasi paciferum putant. vide Martial. lib.10. Alciat. lib.8. parerg.c.18. & lib.12. c.5.

XLII. MAECIANVS libro septimo Fideicommissorum.

Anton

ANtoninus Augustus Pius noster, quo militum suorũ per omnia rata esset voluntas suprema, cum & institutus & substitutus in continenti priusquam adirent hereditatem, decessissent: eos, quibus ab his & libertas & hereditas à milite per fideicommissum data esset, perinde liberos & heredes esse iussit, ac si vtrumque directò accepissent. eorum autem, qui à pagano libertatem & hereditatem per fideicommissum acceperant, cum æque in continenti & institutus & substitutus decessisset, satis habuit libertatem confirmare.

XLIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum.

FIdeicõmissa libertas non debetur ei, quem postea vinxit dominus.

Vide Vlp. frag. tit. 1. vbi id tribuit legi Æliæ Sentiæ.

XLIIII. POMPONIVS libro septimo ad Sabinum.

DE libertate fideicommissaria præstanda seruus cum domino rectè contendit.

Debitor rogatus ancillã pigneratam manumittere, si agnouerit legatum, cogitur.

XLV. VLPIANVS libro quinto Disputationum.

SI debitor rogatus sit à creditore, ancillam suam pigneratã manumittere: defENDum est, fideicommissariam libertatem vtiliter relictam à debitore. quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur, an fideicommis-

saria libertas? siue plus sit in pretio, siue minus, cogitur libertatem præstare, si modò semel adgnouit voluntatem creditoris. Adgnouisse autem sic accipimus, si fortè cum conueniretur ab herede, vsus est exceptione, vel aliàs voluntatem suam ostendit. nam si conueniatur debitor ab herede creditoris: doli exceptione vti potest in id, quod intererit debitoris ancillam suam habere. ¶ *In fideicommissaria libertate, quamuis quis modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere. pecuniarium enim fideicommissum si diuisum*[a] *fuerit, satis iniuriam facit*[b] *libertati, quàm fideicõmissario. satius est igitur eum qui adgnouit legatum, onerari, quàm libertatem intercidere.* 1

[a] Græci videntur legisse, donatũ aut solutum.
[b] Subaudi, tam. Ant. Aug.

Cui fideicomm. libertas debetur, interim est seruus, donec manumittatur.

¶ *Quotiens seruo vel ancillæ fideicõmissaria libertas relinquitur, in ea cõdicione est, vt quoad manumittatur, seruilis condicionis sit. & quidẽ si nullam moram præstandæ libertati, qui præstare debet, fecit: nihil de statu eorum mutatur. ideóque eos interim legari posse; sed cum sua causa, constat.* 2

XLVI. IDEM libro sexto Disputationum.

F*Ideicommissa libertas ita potest dari*, HERES SI VOLVERIS, FIDEI TVAE

COMMIT

COMMISSO VT STICHVM MANVMITTAS, *quamuis nihil aliud in testamento potest valere ex nutu heredis. planè & si ita,* SI STICHVS VOLVERIT, *potest ei libertas adscribi. Sed & si ita adscriptum sit,* SI SEIVS VOLVERIT, STICHVM LIBERVM ESSE VOLO: *mihi videtur posse dici, valere libertatẽ: quia condicio potius est. quemadmodum si mihi legatum esset, si Titius capitolium ascenderit.*

1 ¶ *Quòd si ita scriptũ sit,* SI HERES VOLVERIT: *non valebit. sed ita demũ, si totum in voluntate fecit heredis, si ei libuerit. Ceterum si arbitrium illi quasi viro bono dedit, non dubitavimus quin libertas debeatur. nam & eam libertatem deberi placuit,* SI TIBI VIDEBITVR, PETO MANVMITTAS. *ita enim hoc accipiendum, si tibi quási viro bono videbitur. nam & ita relictum,* SI VOLVNTATEM MEAM PROBAVERIS: *puto deberi. quẽadmodum,* SI TE MERVERIT QVASI VIRVM BONVM, *vel* SI TE NON OFFENDERIT QVASI VIRVM BONVM, *vel* SI COMPROBAVERIS, *vel* SI NON REPROBAVERIS, *vel* SI DIGNVM PVTAVERIS. *nam & cum quidam grecis verbis ita fideicommissum dedisset,* τῷ δᾶνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλευθερίαν δοθῆναι βούλομαι: *à Diuo Seuero rescriptum est, fideicõmissũ peti posse.*

2 ¶ *Quãquam autẽ in heredis arbitriũ conferri an debeatur, non posit:*

quando tamen debeatur, cõferri poteſt. ¶ *Quidam cum tres ſeruos legaſſet, fidei heredis ſui commiſit, vt ex his duos quos vellet manumitteret. fideicommiſſa libertas valeuit. & quos ex his vellet heres, manumittet. quare ſi eos vindicaret legatarius, quos heres vult manumittere: exceptione doli repelletur.* 3

XLVII. IVLIANVS libro quadrageſimoſecundo Digeſtorum.

SI pater duos filios heredes inſtituerit, & adgnatione poſtumi ruptum teſtamentum fuerit: quamuis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat: tamen fideicommiſſæ libertates præſtari non debent, ſicuti ne legata quidem aut fideicõmiſſa præſtare coguntur. ¶ *Si cum alienum ſeruum heres rogatus ſit manumittere, item communem, vel eum in quo vſuſfructus alienus eſt, latitet: non inique ſenatuſconſulto libertatibus ſuccurretur.* ¶ *Si Sticho libertas per fideicommiſſum data fuerit ſub condicione ſi rationes reddidiſſet, & is abſente herede paratus ſit reliqua ſoluere: prætoris officio continetur, vt virum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur: & pecuniam, quæ ex computatione colligitur, deponat: atque ita pronuntiet libertatem ex cauſa fideicommiſſi deberi. hæc autem fieri conueniet, ſi heres ex iuſta cauſa aberit. nam ſi latitauit, ſatis erit, liquere prætori, per ſeruum non ſtare* 1 2

quo

quo minus condicioni pareat. atque ita pronuntiare de libertate oportebit. 3 ¶ *Cum sub condicione legato seruo libertas datur, non aliter fideicommissario tradi debet, quàm vt caueatur, existente condicione traditu iri eum.* 4 ¶ *Quædam cum in extrema esset valetudine, præsentibus honestis viris compluribus, & matre sua, ad quam legitimā hereditas eius pertinebat, ita locuta est,* ANCILLAS MEAS MAEVIAM ET SEIAM LIBERAS ESSE VOLO: *& intestata decessit. quæro, si mater ex senatusconsulto legitimam hereditatem eius non vindicasset, & hereditas ad proximum cognatum pertinuisset: an fideicommissa libertas deberetur. respondi deberi. nam eam quæ in extremis dixisset,* ANCILLAS MEAS ILLAM ET ILLAM LIBERAS ESSE VOLO, *videri ab omnibus, qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse vt hoc fieri posit.*

XLVIII. IDEM libro sexagensimo-secundo Digestorum.

C*Vm in testamento scriptum est,* STICHVM TITIO LEGO, *vel* HERES MEVS DATO ITA, VT EVM TITIVS MANVMITTAT, *dixi, petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturam: nisi cauerit se libertatem secundum voluntatem defuncti præstaturum.*

Heres & legatarius si rogati sunt seruum manumittere, & latitãt, seruus efficitur libertus orcinus.

XLVIIII. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

SI is cui seruus legatus est, rogatus manumittere latitet: orcinum fieri libertum respondit, idem fore, etsi non legatarij sed heredis fidei commissum esset. sed etsi non omnium, sed quorundam heredum fidei commissum sit, æque dicendum orcinum fieri. in eos autem qui latitauerint, coheredibus, à quibus redimendæ partes essent, vtilem actionem eo nomine dari debere: vel etiam familiæ herciscundæ iudicio rectè eos acturos.

L. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

SI seruus legatus, & per fideicommissum manumissus sit, Ceruidius Scæuola consultus putabat nouissimam scripturam valere, siue libertas sit, siue legatum. quia cum libertatem datam postea placeat adimi, & per legatum constat posse adimi. sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legauit eundem seruum: in obscuro libertatem præualere. quæ sententia mihi quoque verior esse videtur.

LI. IDEM libro nono Institutionum.

NOn tantùm ipse qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest: sed

sed & successores eius, siue emptione, siue quo alio modo successerint. Sed etsi nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, vt libertas ab eo praestetur. Is autem qui rogatus est manumittere, etiam eo tempore quo alienare prohi-
1 *betur, potest manumittere.* ¶ *Si alienum seruum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset vt emat eum, & manumittat, & dominus nolit eum vendere: le-*
2 *gatum retinet ex voluntate defuncti.* ¶ *Cui per fideicōmissum libertas debetur, liberi quodammodo loco est, & statuliberi locum optinet. vel eo magis, quòd nec in alium transferendus est, vt aut libertas eius impediatur, aut iura*
3 *patronorum grauiora experiatur.* ¶ *Senatusconsulto Dasumiano cautum est, vt si ex iusta causa absit qui fideicommissam libertatem debet, & hoc pronuntiatum fuerit: perinde libertas competat, atque si, vt oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. Abesse autem is intellegitur, qui à tribunali ab-*
4 *est.* ¶ *Et quia heredibus tātùm cautum erat, adiectum est eodem senatusconsulto, vt quicumque fideicommissam libertatem, ex quacumque causa pronuntiatum fuerit, eum eósue abesse: perinde habeatur, atque si, vt oportet,*
5 *ex causa fideicōmissi manumissus esset.* ¶ *Sed Articuleiano senatusconsulto cauetur, vt in prouinciis praesides prouinciae cognoscant, licet*

heres non sit eius prouinciæ. ¶ *Sed si non hereditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium: ex senatusconsulto Iunciano post pronuntiationem peruenit ad libertatem.* ¶ *Siue iusta ex causa abest, siue latitet, siue præsens non vult manumittere: pro absente eum haberi Diuus Pius rescripsit.* ¶ *Emptor quoque vt manumittat, eodem senatusconsulto expressum est. & præsens coheres perinde manumittat, atque si traditum à coherede accepisset. quod & in impuberis persona coheredis, qui non erat rogatus manumittere, eundem principem rescripsisse relatum est. Sed si matrimonij causa quis manumittere rogatus est, non est cogendus eam vxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.*

6 7 8

LII. VLPIANVS libro primo Responsorum.

POsteaquam à creditore alienati sunt serui, quibus fideicommissa libertas adscripta est, non nisi ex iusta causa aduersus heredem subueniri eis posse.

LIII. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SI quis rogatus ancillam manumittere, moram fecerit: si interea enixa fuerit, constitutum est huiusmodi partum liberum nasci, & quidem ingenuum. * *sed sunt constitutiones, quibus cauetur, statim ex quo libertas deberi*

*deberi cœperit, ingenuum * nasci. & hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus libertas non priuata, sed publica res est. vt vltro is qui eam debet, offerre debeat. sed si nondũ devita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio tamen heredis fuerit effectum, vt nondum libertas deberetur, vtique quòd tardius adit hereditatem, vt qui nati sint ex ancilla, serui eius fiant: placet manumittendos, sed tradi matri oportere, vt ab ea manumittentur, & liberti potius matris fiant. nam quos indignus est heres seruos habere, ne quidẽ libertos habebit.*

Multa in hanc rem Cic. Philipp. 10.

LIIII. MARCIANVS libro sextodecimo Fideicommissorum.

SI mater postquam filium accepisset, vel qui in eius locum successit, præstare noluit libertatem: compellendi sunt. amplius si mater aut nollet sibi filium tradi, aut in rerum natura esse desisset: non ab re est dicere, nihilo minus ita natis ab herede libertatẽ præstari.

LV. MARCIANVS libro quarto Regularum.

SEd etsi non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat: idem dictum est. & si postea cognouit se heredem institutum, quàm ancilla peperit: placet hoc quoque casu subueniendum esse. hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere. Sed si directò libertas data fuerit an-

cillæ

cillæ, & horum aliquid euenerit: quemadmodum natis subuenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas, & prætor paruulis subuenit. cum verò directo libertas datur, non petitur. sed etiam hoc casu puto nato subueniendum esse. vt aditus prætor in rem matri decernat actionem exemplo fideicommissariæ libertatis. sic denique & Marcellus libro sextodecimo digestorum scripsit, & ante aditam hereditatem vsucaptis qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, vt eis libertas conseruetur: vtique per prætorem. quamuis his & imputari posit, quare vsucapti sunt. in paruulis autem nulla deprehenditur culpa.[a]

[a] Plutarchus de liber. educ.

Non intelligitur repetitum, quod repetitum vitiaret. Bart.

LVI. MARCELLVS libro singulari Responsorum.

L*Vcius Titius testamento ita cauit,* SI QVOS CODICILLOS RELIQVERO, VALERE VOLO. SI QVIS MIHI EX PAVLA, QVAE VXOR MEA FVIT, INTRA DECEM MENSES NATVS NATAVE ERIT: EX SEMISSE HEREDES SVNTO. GAIVS SEIVS EX SEMISSE HERES ESTO. STICHVM ET PAMPHILVM SERVOS MEOS ET EROTEM ET DIPHILVM PETO: ET FIDEI HEREDVM COMMITTO, VT CVM

CVM AD PVBERTATEM LIBERI MEI PERVENERINT, MANVMITTANT. *deinde nouißima parte ita cauit,* QVOD SI MIHI LIBERI NATI NON ERVNT, AVT INTRA PVBERTATEM DECESSERINT: TVNC HEREDES EX PARIBVS PARTIBVS SVNTO MVCIVS ET MAEVIVS. LEGATA QVAE PRIORE TESTMENTO, QVO FILIOS ET SEIVM, RELIQVI: PRAESTARI VOLO. HOC EST ET A SEQVENTIBVS HEREDIBVS. *deinde codicillis ita cauit,* LVCIVS TITIVS HEREDIBVS PRIMIS ET SVBSTITVTIS SALVTEM. PETO, VT EA QVAE TESTAMENTO CAVI, LEGAVI, ET EA QVAE CODICILLIS CAVERO, LEGAVERO, PRAESTETIS. *quæro, cum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho & Pamphilo & Eroti & Diphilo seruis confestim fideicommissa libertas præstari debeat. Marcellus respondit, condicionem, quæ libertati eorum de quibus quæREtur, si filij heredes exstitissent, adposita esset, repetitam non videri. ideóque confestim libertatem præstandam esse & à primis & à substitutis heredibus. nam vt supra scriptum est, petit vt quæ testamento cauisset, præstarentur. cauit autem de libertate eorum seruorum. atquin sub condicione cauit. & si alterius generis condi-*

cio

cio esset, exspectanda esset. sed non est verisimile, vt hoc in ista condicione cogitauerit; cum fidei substitutorum committerET admitti ad hereditatem non possent, si impleretur condicio.

DE ADEMPTIONE LIBERTATIS. TIT. VI.

TERENTIVS CLEMENS libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

CVm libertas lege adimatur, aut pro non data haberi debeat, aut certè perinde obseruari, ac si à testatore adempta esset.

DE STATVLIBERIS. TIT. VII.

PAVLVS libro quinto ad Sabinum.

STatuliber est, qui statutam & destinatam in tempus vel condicionem libertatem habet. fiunt autem statuliberi vel condicione expressa, vel vi ipsa. condicione expressa quid est, manifestum est. vi ipsa, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur. nam dum incertum est, an creditor iure suo vtatur, interim statuliberi sunt: quoniam fraus cum effectu in lege Aelia Sentia accipitur.

Stat

Statuliber quocunque transeat, cum sua causa transit.

II. VLPIANVS libro quarto ad Sabinum.

Qvi statuliberi causam adprehendit, in ea condicione est, vt siue tradetur, salua spe libertatis alienetur: siue vsucapiatur, cum sua causa vsucapiatur: siue manumittatur, non perdat spem orcini liberti. sed statuliberi causam non prius seruus nanciscitur, nisi adita vel ab vno ex institutis hereditate. Ceterũ ante aditionem siue tradetur, siue vsucapietur, siue manumittetur, spes † statæ libertatis intercidit. † *statutæ*

1 *¶ Sed si impuberis tabulis libertas seruo sit adscripta, an viuo pupillo, post aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat. Iulianus contra existimat. quæ sententia verior habetur. Plus scripsit Iulianus, & si legatus sit seruus ab herede patris, liber esse iussus in pupillaribus tabulis: præualere libertatis dationem.*

2 *¶ Si primis tabulis sub condicione seruus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam optineat, vt adeunte coherede cum sua causa vsucapiatur? cum à semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam optinere. Planè si condicio hereditatis deficiat, quo casu secundum Iulianum vel libertatem apiscitur: dicendum est statuliberi causam optinere, eo quòd non à semetipso, sed à coherede accepisse liber-*

libertatem creditur. ¶ Quocumque gradu pupillo seruus cum libertate substitutus sit, necessarij causam optinet. quæ sententia vtilitatis causa recepta est, & à nobis probatur. Celsus quoque putat libro quintodecimo, cum libertate substitutum statuliberi causam optinere. 3

III. IDEM libro vicensimoseptimo ad Sabinum.

STatuliberos condicioni parere oportet, si nemo eos impediat, & sit condicio poßibilis. sed si in heredis persona iussus sit parere condicioni, quid dici debeat? si quidem paruit condicioni, statim liber est etiam inuito herede. quòd si non patitur heres pareri, puta offert decem quæ dare iussus erat, procul dubio liber est: quia per heredem stare videtur, quo minus condicionem impleat. & parui refert, de peculio ei offerat, an ab alio accepta. receptum est enim, vt seruus peculiares quoque nummos dando perueniat ad libertatem, siue ipse heredi, siue alij dare iussus est. ¶ Inde quæritur si fortè debeatur pecunia huic seruo vel ab herede, quòd in domini rationem plus erogauerat, vel ab extraneo: nec velit heres debitorem conuenire, vel statulibero soluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quasi moram per heredem patiatur. & aut legatum huic statulibero fuit peculium, aut non: si legatum peculium fuit, Seruius scribit moram eum liber- 1

tatis

tatis passum ob hoc ipsum, quòd ei aliquid ex ratione dominica deberetur, nec ei ab herede præstaretur. quam sententiam & Labeo probat. 2 *¶ Idem Seruius probat, & si in eo moram faciat heres, quòd nolit exigere à debitoribus. nam peruenturum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum quod Seruius ait. Cum igitur veram putemus sententiam Serui: videamus an etsi non fuerit prælegatum peculium seruo, idem debeat dici. constat enim statuliberum de peculio posse dare, vel ipsi heredi iussum, vel alij. & si eum dare impediat, perueniet statuliber ad libertatem. Denique etiam remedij loco hoc monstratur domino statuliberi, vt eum extraneo iussum dare prohibeat, ne & nummos perdat cum statulibero. proinde defendi potest, etsi non vult exigere, vel ipse soluere, vt hic habeat vnde condicioni pareat: libertatem competere. & ita Cassius quoque scribit.* 3 *¶ Non solum autem si dare iussum dare prohibeat, statuliber ad libertatem peruenit: verumetiam si ascendere Capitolium iussum, ascendere vetet. item si Capuæ dare iussum, Capuam ire prohibeat: nam qui prohibet seruum proficisci, intellegẽdus est impedire magis velle libertatem, quàm operis serui vti. Sed & si iussum coheredi dare, non patiatur vnus ex heredibus dare: æque liber erit. sed is, cui iussus erat dare, & liber esse, familiæ herciscundæ*

iudicio ab eo qui impedit, consequetur quod sua intererat prohibitum statuliberum nõ esse. ¶ *Si decem iussus dare, & liber esse, quinque det: (non)peruenit ad libertatem, nisi totum det. interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum, tunc etiam id alienatum, cuius ante dominium non erat translatum. ita pendebit praecedentis summae alienatio. sic tamen, vt non retro nummi fiant accipientis: sed tunc cum residua summa fuerit exsoluta.* ¶ *Si plus quàm iussus erat, dederit statuliber: puta decem iussus dare, viginti dedit: siue numerauit, siue in sacculo dedit, peruenit ad libertatem, & superfluum potest repetere.* ¶ *Si quis seruum iussum decem dare, & liberum esse, vendiderit sine peculio: vtrum statim liber sit, quasi prohibitus videatur de peculio dare hoc ipso, quòd sine peculio distractus* *est: *an verò cum fuerit prohibitus peculium tangere? & puto tunc demum liberum fore, cum volens dare prohibeatur: non statim vbi veniit. Si quis seruum iussum decem dare, & liberum esse, operari prohibeat: vel si quod ex operis suis meret, "abstulerit ei heres: vel si quod ex mercedibus suis coëgit, heredi dederit: an ad libertatem perueniat? & puto, si quidem ex operis dederit, vel vndecumque dederit: ad libertatem peruenturum. quòd si prohibeatur operari, non fore liberum*

4 5 6

"Sic Flor. rectè. Anto. Augu. lib. 3. c. 9.

liberum: quia operari domino debet. Planè si ei ablata fuerit pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror: quia de peculio dare prohibetur. sanè si testator vel ex operis vt det, iussit, prohibitum operari, ad libertatem peruenturum non dubito. Sed & si argento subtracto vel rebus aliis distractis nummos corrasos dederit: perueniet ad libertatem. quamuis si nummos subtractos dedisset, ad libertatem non perueniret. nec enim videtur dedisse, sed magis reddidisse. sed nec si aliis subripuerit nummos, & heredi dederit: ad libertatem perueniet. quia auelli nummi ei qui accepit possunt. planè si sic consumpti fuerint, vt nullo casu auelli possit: competet libertas.* 7 ¶ *Non solùm autem si heres moram facit libertati, sed & si tutor vel curator vel procurator vel alius quiuis, in cuius persona condicioni parendum est: libertatem competere dicemus. & sanè hoc iure vtimur in statulibero, vt sufficiat per eum non stare, quo minus cōdicioni pareat.* 8 ¶ *Si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit, deinde heres tardius adierit: Trebatius & Labeo, si sine dolo malo tardius adierit: dantem eum intra dies triginta aditæ hereditatis: ad libertatem peruenire. quæ sententia vera est. sed quid si data opera traxit? an ob id statim (vt) adita est hereditas, ad libertatem perueniat? quid enim si tunc ha-*

*Sic Flor. rectè. Anto. Augu. vbi suprà.

buit, post aditam habere desiit? sed & hic expleta videtur condicio: quoniam per eum non steterit, quo minus impleatur. ¶ *Si quis sic acceperit libertatem*, CVM DECEM DARE POTERIT, LIBER ESTO: *Trebatius ait, licet habuerit decem, vel idoneus fuerit ad adquirendum & conseruandum peculium: tamen non aliàs ad libertatem peruenturum, nisi dederit, aut per eum non steterit, quo minus det. quæ sententia vera est.* 11

¶ *Stichus annua, bima, trima die denos aureos heredi si dederit, liber esse iussus est. si prima pensione stetit per heredem, quo minus acciperet decem: exspectandam esse trimam pensionem placet. quia & tempus adiectum est, & adhuc supersunt duæ pensiones. sed si eadem decem sola habeat, quæ optulit ad primam pensionem: an etiam ad sequentem quoque prosit, si offerat? & an & ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? & puto sufficere hæc eadem, & pænitentiæ heredi locum non esse. quod & Pomponius probat.* 12

¶ *Quid si seruus, qui annua, bima, trima die iussus est dena dare, tota simul offerat heredi non exspectata die? vel decem primo anno datis, secundo anno viginti optulit? benignius est eum in libertatem peruenire, cum vtriusque prouidentia infertur: & serui, quatenus maturius in libertatem perueniat: & heredis, quatenus dilatione interempta* 13

ilico

ilico accipiat quod post tẽpus consequi poterit.

14 ¶ *Si ita sit libertas seruo data, si quinquennio heredi seruierit, deinde eum heres manumiserit, statim liber fit: quasi per eum sit effectum, quo minus ei seruiat. quamuis si non pateretur eum sibi seruire, non statim perueniret, quàm si quinquẽnium præterisset. ratio huius rei euidens est. manumissus enim amplius seruire non potest. at is quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennij tempus. atquin iam quinquennio ei seruire non potest.*

15 *sed vel minus potest.* ¶ *Item Iulianus libro sextodecimo digestorum scripsit, si Arethusæ libertas ita sit data, si tres seruos pepererit, & per heredem steterit, quo minus pepererit: puta quòd ei medicamentum dedisset, ne conciperet: statim liberam futurum esse. quid enim exspectamus? Idémque & si egisset heres vt abortum faceret: quia & vno vtero potuit tres*

16 *edere.* ¶ *Item si heredi seruire iussum statuliberum heres vendidit, & tradidit: credo statim ad libertatem peruenire.*

Deposita pecunia quam statuliber debet pro sua liberatione, efficitur liber.

IIII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum.

C*VM heres reipublicæ causa abesset, & pecuniam statuliber haberet: vel exspe-*

ctari eum debere donec redeat is, qui dare debet, vel deponere in ædem pecuniam consignatam oportet. quo subsecuto statim ad libertatem peruenit. ¶ *Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, vt eo tempore is qui manumissus est, viuere nõ possit. aut si tam difficilem, immo penè inpossibilem condicionem adiecerit, vt aliunde ea libertas optingere non possit. veluti si heredi miles[a] dedisset, aut cum moreretur, liberum esse iussisset. sic enim libertas inutiliter datur. & ita Iulianus scribit: quia nec animus dandæ libertatis est.* 1

[a] Millies, legẽdum. Aug. libr. 2. c. 6. qui ait in archetyp. legi miles, sed mendosè.

¶ *Seruire Titio anno, & liber esse iussus, Titio mortuo non statim liber fiet: sed cum annus transierit. quòd videtur non tantùm sub condicione, sed etiam ex tempore data libertas. etenim absurdum est, maturius eum liberum fieri, cum condicionem non implet, quàm futuros foret, si eam expleret.* 2 ¶ *Si duobus decem datis liber esse iussus sit, & vnus quinque accipere noluerit: melius est dicere, posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem peruenire.* 3 ¶ STICHVS SI TITIO PER TRIENNIVM SERVIERIT, VEL SI ILLI CENTVM OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. 4 *constat hoc modo libertatem vtiliter dari posse. nam & alienus seruus seruire nobis potest, sicuti liber, & multo magis operas dare: nisi testator seruitutis appellatione dominium ma-*

gis quàm operam intellexit. ideóque si prohibet heres Titio seruire, peruenit ad libertatem.

5 ¶ STICHVS SI HEREDI MEO ANNO SERVIERIT, LIBER ESTO. *quærendum est, annus quomodo accipi debeat. an qui ex continuis diebus trecentis sexaginta quinque constet, an quibuslibet.* ** *sed superius magis intellegendum Pomponius scribit. sed etsi quibusdam diebus aut valetudo aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minus seruiat; & hi anno imputandi sunt. seruire enim nobis intelleguntur etiam hi quos curamus ægros, qui cupientes seruire propter aduersam valetudinem impediuntur.* 6 ¶ *Item si decem heredi dare iussus fuerit, heres etiam per partes accipere fauore libertatis cogendus est.* 7 ¶ *Ita liber esse iussus,* SI TITIVS CAPITOLIVM ASCENDERIT: *si Titius nolit ascendere, impedietur libertas. Idémque iuris est in similibus causis & conditionibus.* 8 ¶ *Item Cassius ait, ei qui seruire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit vel in controuersia, pro libertate non procedere.*

** Sic Flor. perperā Haloā. an qui non quibuslibet. perperam etiā vulg. edit. aut qui bissexto. Aug. libr. 1. c. 2. quibuslibet autē hîc. id est, nō cōtinuis.

Obscuritas rationum non impedit libertatem, si statuliber paratus est pro his satisdare.

V. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum.

S*Tatuliber rationem reddere iussus, reliquum quod apparet soluit: de eo quod ob-*

ſcurius eſt, ſatiſdare paratus eſt. Neratius & Ariſto rectè putant liberum fore: ne multi ad libertatem peruenire non poſsint, incerta cauſa rationis, & genere negotij huiuſmodi. ¶ *Statuliber, qui non rationes reddere, ſed pecuniam iuſſus eſt dare: numerare debet, non fideiuſſorem dare.* 1

VI. VLPIANVS libro vicenſimo ſeptimo ad Sabinum.

SI ſtatulibera ſerua pœnæ facta ſit, & poſt damnationem ſtatutæ libertatis condicio exſtiterit: quamuis ipſi ſtatuliberæ nihil proficiat, partui tamen proficere oporteat. vt perinde liber naſcatur, atque ſi mater damnata non eſſet. quid tamen ſi qua conceperit in ſeruitute, deinde ab hoſtibus capta peperit ibi poſt exiſtentem condicionem? an liberum pariat? & interim quidem quin ſeruus hoſtium ſit, nequaquā dubium eſt. ſed verius eſt, poſtliminio eum liberum fieri: quia ſi mater in ciuitate eſſet, liber naſceretur. planè ſi apud hoſtes eum concepiſſet, & poſt exiſtentem condicionem edidiſſet: benignius dicetur competere ei poſtliminium. & liberum eum eſſe. ¶ *Statuliber parendo condicioni in perſona emptoris, peruenit ad libertatem. & ſciendum, hoc ad ſtatuliberos omnis ſexus pertinere. non ſolùm autem ſi venerit hæc condicio, ad eum tranſit qui emit: verumetiam ad omnes quicumque quoquo iure dominium in ſtatulibero nacti ſunt.* 1

ſiue

siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber, siue adiudicatus, siue vsucaptus à te, siue traditus, vel aliquo iure tuus factus: sine dubio dicemus parere condicioni in persona tua posse. sed & in heredem emptoris idem dicitur.

2 ¶ *Si filiusfamilias heres sit institutus, & statuliber filio dare iussus est, & liber esse: siue filio siue patri dando peruenit ad libertatem. quia & ad patrem hereditatis emolumentum peruenit. sed & si post mortem filij patri dederit, quasi heredis heredi: liber erit. nam & si quis extraneo dare iussus sit, & liber esse, deinde hic heredi heres extiterit: non quasi in extranei persona, sed quasi in heredis, condicioni*

3 *parevit.* ¶ *Statuliber decem dare iussus, & liber esse, si quinque datis distractus sit: residua*

4 *quinque emptori dabit.* ¶ *Si seruus tuus statuliberum emerit, tibi datur quod heredibus dare iussus est. sed & si tuo seruo dederit, si modò is eum peculiari nomine emit, neque ei tu peculium ademisti: puto liberum fore. scilicet vt eò modo tibi dedisse intellegatur, perinde atque si tua voluntate cuiuis alij tuorum ser-*

5 *uorum dedisset.* ¶ *Si quis non dare decem, liber esse: sed rationibus redditis liber esse iussus sit: an ad emptorem hæc condicio transeat, videamus. & aliàs sciendum est, eas demum condiciones ad emptorem transire, quæ sunt in dando. ceterum quæ sunt in faciendo, non*

transeunt. vtputa si filium eius litteras edocuerit. hæ enim personis eorum cohærent, quibus adscribantur. rationum autem reddendarum condicio, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit. quo autem ad ipsa volumina rationum tradenda, percontandásque & examinandas rationes, & {in} dispungendas atque excutiendas, factum habet. numquid ergo reliqua quidem & emptori dando perueniat ad libertatem: cetera in persona heredis consistant? puto igitur & ad emptorem reliquorum solutionem transmitti. sic fiet, vt diuidatur condicio. & ita Pomponius libro octauo ex Sabino scripsit.

VII. PAVLVS libro quinto ad Sabinum.

VSusfructus alienatio condicionem statuliberi secum non trahit.

VIII. POMPONIVS libro octauo ad Sabinum.

ITA liber esse iussus, SI DECEM DEDERIT, LIBER ESTO, *heredi dare debet. nam qui non habet cui det, heredi dando ad libertatem peruenit.* ¶ *Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus vendiderit, quas portiones heredibus dare statuliber debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina dumtaxat heredum in testamento posita sint, viriles partes eis dandas. si verò ita,* SI HEREDIBVS DEDIT, *hereditarias.* 1

VIIII.

VIIII. VLPIANVS libro vicensimo octauo ad Sabinum.

STatuliberum medio tempore seruum heredis esse, nemo est qui ignorare debeat. eapropter noxæ dedi poterit. sed deditus sperare adhuc libertatē poterit: nec enim deditio spem illi adimit libertatis. 1 *¶ Si statuliberum non eadem condicione heres vendat, causa eius immutabilis est, & luere se ab eo potest simili modo, vt ab herede. si tamen suppresserit condicionem statuliberi: & ex empto quidem tenetur. grauiores autē etiam stellionatus crimen inportant ei, qui sciens dissimulata condicione statutæ libertatis simpliciter eum vendiderit.* 2 *¶ Illud tractatum est, an liberatio contingat ei qui noxæ dederit statuliberum. & Octauenus putabat liberari. & idem dicebat, & si ex stipulatu Stichum deberet, eúmque statuliberum soluisset. nam & si ante solutionem ad libertatem peruenisset, extingueretur obligatio tota. ea enim in obligatione consistere, quæ pecunia lui præstaríque possunt: libertas autē pecunia lui non potest, nec reparari potest. quæ sententia mihi videtur vera.* 3 *¶ Statuliberi cōdicio ita demum immutabilis est, si adita hereditas fuerit. ceterū ante aditam hereditatem in propriam vsucapitur seruitutē, libertatísque spes infringitur. sed adita postea hereditate spes libertatis fauore sui redintegravitur.*

X.

X. PAVLVS libro quinto
ad Sabinum.

SI decẽ dare iussum heres vendiderit, & tradiderit: dixeritque adscriptũ libertati, si viginti dedisset: ex empto erit actio cum vẽditore. aut si dupla promissa est, ob euictionẽ dũtaxat duplæ repetitio erit: ex empto ob mendacium.

XI. POMPONIVS libro quartodecimo
ad Sabinum.

SI heres pecuniam donasset statulibero, vt sibi eam daret, & liber esset: non fieri liberum Aristo ait. sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.

XII. IVLIANVS libro septimo
Digestorum.

SI quis testamento libertatem acceperit sub condicione, si rationem dederit: debet pro hereditaria parte heredibus reliqua soluere, etiam si nomina quorundam heredum sint in condicione posita

XIII. IDEM libro quadragensimotertio
Digestorum.

SI quis ita libertatem dedisset, STICHVS, SI EVM HERES MEVS TESTAMENTO SVO NON MANVMISERIT, LIBER ESTO, *secundum voluntatem defuncti hoc significari videtur: si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem. quare si quidem heres libertatem seruo testamento suo dederit, defectus condicione videbitur. si non dederit, impleta*

impleta condicione vltimo vitæ tempore heredis ad libertatem perueniet. 1 ¶ *Seruus communis liber esse iussus ita, si decem dederit, ex peculio dare potest quod quocumque modo adquisitum habuerit. nec refert, apud heredem id, an apud socium fuerit: & heredi, an extraneo dare iussus sit. nam per omnia causæ statuliberi applicantur, qui condicionis implendæ gratia alienare peculiares nummos potest.* 2 ¶ *Si duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint, & separatim rationes gesserint: non dubie separatim quoque condicioni parere poterint. Sed si actus eorum communiter gestus ita immixtus fuerit, vt separari non possit: necessariò alter cessando alterius libertatem impediet. nec videvitur condicio in alterius persona impleta, nisi id quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut vterque aut alter totum soluerit.* 3 ¶ *Qui ita liber iussus est,* SI IVRAVERIT SE CAPITOLIVM ASCENSVRVM, *confestim vt iurauerit, quamuis capitolium non ascenderit, liber erit.* 4 ¶ *Seruus heredis rem ipsius heredis dare iussus, & liber esse, ad libertatem perueniet: quia potest testator & sine vlla dandi condicione heredis seruum manumitti iubere.* 5 ¶ *Hæc scriptura,* STICHVS CVM ERIT ANNORVM TRIGINTA, LIBER ESTO. STICHVS SI DECEM NON DEDERIT, LIBER NE ESTO, *hanc vim habet,*

habet, Stichus si decem dederit, & ad annos triginta peruenerit, liber esto. namque ademptio libertatis vel legati sub condicione facta, incipit contrariam condicionem legato vel libertati, quæ prius data erat, iniecisse.

XIIII. ALFENVS VARVS libro quarto Digestorum.

SEruus, qui testamento domini, cum decem heredi dedisset, liber esse iussus erat, heredi mercedem referre pro operis suis solebat. cum ex mercede heres amplius decem recepisset, seruus liberum esse aiebat. de ea re consulebatur. respondit, non videri liberum esse. non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse. nec magis ob eam rem liberum esse, quàm si fundum à domino conduxisset, & pro fructu fundi pecuniam dedisset. ¶ Seruus cum heredi 1 annorum septem operas dedisset, liber esse iussus erat. is seruus fugerat, & annum in fuga fecerat. cum septem anni præterissent, respondit, non esse liberum: non enim fugitiuum operas domino dedisse. quare nisi totidē dies quot afuisset seruisset, non fore liberum. sed & si ita scriptum esset, vt tum liber esset, cum septem annis seruisset: potuisse liberum esse, si tempus fugæ reuersus seruisset.

XV. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

Mort

MOrtuo herede, si statuliber locupletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit, veluti creditoribus soluendo, civaria familiæ dando: statim eum ad libertatem esse venturum existimauit.

¶ Heres cum statuliberum decem dare iussum venderet, condicionem pronuntiauit, & traditioni legem dixit, vt sibi potius quàm emptori eadem decem darentur. quærebatur, vtri eorum statuliber pecuniam dando, libertatem consequeretur. respondit, heredi dare debere. Sed si talem legem dixisset, vt extraneo alicui statuliber pecuniam daret: respondit, & hoc casu conuentionem valere. quia heredi videtur soluere, qui voluntate eius alij soluit.

XVI. VLPIANVS libro quarto Regularum.

STatulibera quicquid peperit, hoc seruum heredis est.

XVII. NERATIVS libro tertio Membranarum.

SI decem heredi dedisset, iussus est liber esse. decem habet, & tantundem domino debet. dando hæc decem, non liberabitur. nam quod statulibero ex peculio suo dare explendæ condicionis causa concessum est, ita interpretari debemus, vt non etiam ex eo dare poßit, quod extra peculium est. nec me præterit, hos nummos peculiares posse dici, quamuis si nihil præterea

terea seruus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin hæc mens fuerit id constituentium, vt quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine seruo potestas esset. quia id maximè sine iniuria dominorum concedi videbatur. quòd si vltra quis progredietur, non multum aberit, quin etiam eos nummos, quos domino subripuerit, dando, statuliberum condicioni satisfacturum existimet.

XVIII. PAVLVS libro singulari de Libertatibus dandis.

SI triennio dena dare iussus, primo anno viginti optulerit: non accipiente herede, non statim liber est. quia etsi accepisset heres, nondum liber esset.

XVIIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

SI seruus liber esse iussus sit, & legatum ei datum, si filius quartumdecimum annum compleuerit, & filius ante decesserit: libertas fauore competet die veniente. legati autem condicio deficit.

Cum non stat per seruum quin conditio libertatis impleatur, perinde est ac si impleta esset, vt competat seruo libertas.

XX. PAVLVS libro sextodecimo ad Plautium.

SI peculium seruo legatum sit, qui iussus est alij dare decem, & sic liber esse: & heres

eum

eum prohibuerit dare, deinde manumissus peculium petat ex causa legati: an per doli exceptionem eam summam quam daturus esset, deducere heres possit, vt ipsi prosit, non manumisso, quòd ea pecunia data non est. an verò indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? & cum seruo nihil absit, & libertas ei competit: inuidiosum est heredem fraudari. 1 ¶ *De illo quæritur, si inuito herede det, aut nesciẽte: an faciat nummos accipientis. & Iulianus verè existimat, ex hac causa concessam videri statuliberis alienationem nummorum etiam inuito herede. & ideo facere eos accipientis pecuniam. quòd si heredi dare iussus est decem, & eam summam heres debeat seruo: si velit seruus eam pecuniã compensare, erit liber.* 2 ¶ *Is cui seruus pecuniam dare iussus est, vt liber esset, decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore: quia non staret per eum, quo minus daret. Iulianus autem ait, fauore libertatis constituto iure hunc ad libertatem peruenturum, etiam si posteà habere cœperit decem. adeo autem constituto potius iure, quàm ex testamento ad libertatem peruenit, vt si eidem & legatum sit mortuo eo cui dare iussus est, ad libertatem quidem perueniet, non autem & legatum habiturus est. idque & Iulianus putat: vt in hoc ceteris legatariis similis sit. diuersa causa est eius, quem he-*

res prohibet condicioni parere. hic enim ex testamento ad libertatem peruenit. ¶ *Heredi au-* 3 *tem iussum dare, etiam heredis heredi dare posse Diuus Hadrianus rescripsit. & si hoc sensit testator, etiam in legatario idem dicendum est.* ¶ *Quædam condiciones natura sui nec pos-* 4 *sunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis diuisionem. velut cum decem operarum** *iussus est dare: quia operæ per singulos dies dantur. igitur & si singulos aureos det statuliber, potest dici eum implesse condicionem. alia causa est operarum: quia hæ necessariò singulæ edendæ sunt. sed & si heres accipere noluerit, non statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas consumatur. Idem dicendum est, si iussum Capuam ire, & liberum esse, heres prohibeat ire. tunc enim erit liber, cum peruenire Capuam potuisset. inesse enim videtur tempus tam operarum præstationi quàm itineri.* ¶ *Si ita quis accepe-* 5 *rit libertatem,* STICHVS, SI HERES EVM NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: *poterit ab herede manumitti. non contra voluntatem testatoris adimitur ei libertus. sed non tam continuum tempus exigendum est, vt præcipitari cogatur heres, vel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittendum, vel administrationem rerum necessariarum intermittere. nec rursus tam longum, vt quamdiu viuat,*

* subaudi nomine. Ant. Aug.

protra

protrahatur manumissio: sed modicum, quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere. quòd si tempus adiectum fuerit, illud spectavitur.

In redditione rationum continentur reliqua.

XXI. POMPONIVS libro septimo ex Plautio.

L*abeo libro posteriorum ita refert,* CALENVS DISPENSATOR MEVS SI RATIONES DILIGENTER TRACTASSE VIDEBITVR, LIBER ESTO, SVAQVE OMNIA ET CENTVM HABETO. *diligentiam desiderare eam debemus, quæ domino, non quæ seruo fuerit vtilis. erit autem ei diligentiæ coniuncta fides bona non solùm in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddendo. & quod ita scriptum est* VIDEBITVR, *pro hoc accipi debet, videri poterit. sic & verba legis duodecim tabularum veteres interpretati sunt,* SI AQVA PLVVIA NOCET, *id est, si nocere poterit. & si quæreretur, cui eam diligentiam probari oporteat: heredum arbitratum viri boni more agẽtium sequi debebimus. veluti si is qui certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cui: si dedisset, eo modo poterit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum,* SI HEREDI DEDISSET. *q Pactum*" *eius Clemens aiebat, si ita sit fi-*

"legendũ vno verbo Pactumeius.

deicommissum reliЀum, CVI EORVM VOLES ROGO RESTITVAS : *si nullum elegisset, cui restitueret : omnibus deberi Imperatorem Antoninum constituisse.*

XXII. PAVLVS libro tertio ad Vitellium.

Qui pecuniam dare iussus est, nisi adiectum sit cui det: heredibus dare debet pro partibus hereditariis. pro ea enim parte quisque accipere debet, pro qua dominus est. Si quidam ex heredibus (quibus) dare debeat, nominati sint: davit his pro hereditariis portionibus. si heredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit, extraneo virilis, ceteris hereditariæ dari debent. & si non solùm Titiũ, sed etiam alios adiecisset: hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias, Iulianus scribit.

Transacto tempore intra quod condicioni quis parere debet, post tempus non admittetur.

XXIII. CELSVS libro vicensimo* secundo* Digestorum.

SI INTRA QVINQVENNIVM STICHVS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO, *nec Titio, vel heredi, vel emptori post quinquennium davit.* ¶ *Si rationes reddidisset, liberum esse iussum, non patitur heres rebus peculiaribus venditis reliqua soluere : perinde liber est, quasi condicioni paruerit.* 1

XXIIII.

XXIIII. MARCELLVS libro ſextodecimo Digeſtorum.

STICHVS SI HEREDI MEO DECEM PROMISERIT, VEL OPERAS DATVRVM SE IVRAVERIT, LIBER ESTO. *poteſt expleri condicio, ſi promiſerit. nam ſpopondiſſe aliqua ſignificatione dici poteſt, etiam ſi non ſit ſecuta obligatio.*

XXV. MODESTINVS libro nono Differentiarum.

Statuliberos venumdari poſſe leges duodecim tabularum putauerunt. duris autem condicionibus in venditione minime onerandi ſunt: veluti ne intra loca ſeruiant, néve vnquam manumittantur.

XXVI. IDEM libro nono Regularum.

Libertate ſeruo ſub condicione rationis redditæ teſtamẽto data, heres non ſolùm ſcriptam rationem exigit, verumetiam quæ ſine ſcriptura ab eo adminiſtrata eſt. ¶ *Seruus iuſſus reddita ratione ad libertatem peruenire, licet nullam adminiſtrauerit rationem, nihilominus erit liber.*

Statuliber tranſit cum ſua conditione.

XXVII. IDEM libro primo Pandectarum.

SI is cui dare iuſſus eſt, redemerit ſtatuliberum, eúmque rurſus alij vendiderit: nouiſſimo emptori dabit. iam enim cum apud eum, cui dare iuſſus eſt, dominium quoque ſerui

peruenit, si eum alienet, cōdicionem quoque ab eo ad emptorem transire Iuliano placuit.

XXVIII. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio.

SI hereditas eius, qui seruum intra dies triginta mortis suæ, si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, post dies triginta adita est: iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam condicione deficitur. sed fauor libertatis eo rem perduxit, vt respondeatur expletam cōdicionem, si per eum cui data esset, non staret quo minus expleretur. ¶ 1 *Statuliber, antequam condicio libertatis optigerit, si quid comparasset: peculio legato non cessurum, in libris Gaij Cassij scriptum est: nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. videamus, ne cum peculium & accessionem & decessionem habeat, augmentum quoque eius peculij, si modò ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit. & magis hoc iure vtimur.*

XXVIIII. POMPONIVS libro octauodecimo ad Quintum Mucium.

STatuliberi à ceteris seruis nostris nihilo penè differunt. & ideo quod ad actiones vel ex delicto venientes, vel ex negotio gesto, contractu pertinet, eiusdem condicionis sunt statuliberi, cuius ceteri. & ideo" in publicis quoque iudiciis easdem pœnas patiuntur, quas ceteri serui. ¶ 1 *Quintus Mucius scribit, paterfamil*

"Pro & ideo, quidam coniectura ducti legendum autumant, sed non.

familias in testamento scripserat, SI ANDRONICVS SERVVS MEVS HEREDI MEO DEDERIT DECEM[a], LIBER ESTO. *deinde de his bonis cœperat controuersia esse. qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat. alter qui hereditatem poßidebat, aiebat testamento se heredem esse. secundum eum sententia dicta erat, qui testamento*[a] *aiebat se heredem esse. deinde Andronicus quærebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurus ne esset liber: an nihil videatur sententia qua vicit, ad eam rem valere. quapropter si viginti heredi scripto dedisset, & res contra possessorem iudicata esset: illum in seruitute fore. Labeo hoc quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse, si re vera lege ab intestato heres fuit is qui vicit. nam si iniuria iudicis victus esset scriptus verus heres ex testamento: nihilo minus eum pa[ru]isse condicioni ei dando, & liberum fore. sed [v]erißimum est, quod & Aristo Celso rescri[p]sit, posse dari pecuniam heredi ab intestato, [se]cundum quem sententia dicta est. quoniam [e]x duodecim tabularum emptionis verbo om[ne]m alienationem complexa videretur, non [in]teresset quo genere quisque dominus eius fie[ret]. & ideo hunc quoque ea lege contineri, se[cu]ndum quem sententia dicta est. & liberum*

[a] viginti quidā legi debere contendunt.

[a] intestato, quidā reponendū putant ex sententia sequētium verborū. rectè: nā & ita reperi in vno meo vetusto manuscrip.

futurum eum qui dedisset pecuniam. hunc autem, id est possessorem hereditatis cui data esset summa, si victus esset hereditatis petitione, cum ceteris eam[a] *quoque pecuniam victori restituere debere.*

[a] Sunt qui putant in archetyp. scriptam fuisse, am pro eam, sed id neque Aug. neq; Taurell. quod sciam retulerunt.

XXX. IDEM libro septimo ex variis lectionibus.

SI *ita liber esse iussus sit*, STICHVS, SI EVM HERES NON ALIENAVERIT, LIBER ESTO: *etiam si statuliber est, alienari tamen poterit.*

XXXI. GAIVS libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

SI *seruo sub cōdicione rationum editarum legatum sit, per eam condicionē eum iussum esse legatum accipere, vt pecuniam reliquorum reddat, non dubitatur. & ideo cum quæsitum est*, STICHVS CVM RATIONES DEDERIT CVM CONTVBERNALI SVA LIBER ESTO, *an mortuo Sticho ante condicionem contubernalis eius libera esse posit: Iulianus dixit, quæstionem esse in hac specie, quæ & in legatis agitatur*, ILLI CVM ILLO DO, *an altero deficiente alter ad legatum admittatur. quod magis sibi placere: perinde ac si ita scriptum esset*, ILLI ET ILLI. *aliam etiam esse quæstionem, an contubernali quoque condicio iuncta sit. quod magis esse. Itaq; si nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam*

eam liberam esse. si habuerit reliqua, debere † *eum numerare pecuniam. nec tamen liciturum ex suo peculio dare: quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur.*

† eam

XXXII. LICINNIVS Ruphinus libro primo Regularum.

SI duobus heredibus institutis seruus liber esse iussus sit, si decem heredibus dederit: ab altero ex heredibus venierit, & traditus fuerit: pro parte alteri ex heredibus, à quo non venierit, dando pecuniam liber erit.

XXXIII. PAPINIANVS libro secundo Quæstionum.

STatuliberorum iura per heredem fieri non possunt duriora.

XXXIIII. IDEM libro vicensimoprimo Quæstionum.

SEruus si heredi decem dederit, liber esse iussus est. statuliberum heres eum manumisit, ac postea defunctus est. heredis heredi pecunia danda non est. quod enim placuit, heredis heredi dari oportere, tunc " *memineris locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit. quæ causa facit ambulatoriam; vt ita dixerim, condicionem. duæ sunt enim causæ per quas in primi heredis persona condicio impletur: dominij ratio, item personæ demonstratio. prior causa transit in omnem successorem, ad quem peruenerit statuli-*

" Sic rectè. in archetypo autẽ perperam scriptum est, nec. Taurel. in adnot.

ber per dominij transtuli continuationem. sequens personæ dumtaxat eius qui demonstratus est, adhæret. ¶ *Imperator Antoninus rescripsit, iussum rationes reddere, & liberũ esse, si heres causabitur accipere rationes, nihilo minus liberum fore. quod rescriptum ita accipi debet, vt si reliqua non trahat, liber sit. quòd si trahat, ita demum, si optulit eam quantitatem quæ refundi debuit, ex fide veritatis. non enim libertati sufficit heredem in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. quid enim si ita manumissum,* DAMA SI IN ISPANIAM PROFECTVS ANNO PROXIMO FRVCTVS COEGERIT, LIBER ESTO, *Romæ retineat heres, neque proficisci patiatur? numquid dicturi sumus, statim ante fructus coactos liberum fore? nam & cum Romæ stipulatio concipitur ita,* CENTVM IN ISPANIA DARE SPONDES? *inesse tempus stipulationi, quòd possit in Hispaniam peruenire, nec ante iure agi placuit. Sed si heres acceptis rationibus & reliquis computatis, donare se eas statulibero non habenti quod inferat, proscribat, aut etiam litteris ad eum missis palam faciat: condicio libertatis impleta videbitur. quid ergo si neget se reliqua traxisse,*[a] *atque ideo quia per heredem steterit, vt accipiat rationes, liberũ factum: heres autem neq; se fec*

[a] Id est, debere porrexisse, vt explicant Græci hoc loco.

se fecisse moram, & reliqua debere statuliberum contendat? apud eum qui de libertate cognoscat, an condicio sit impleta, constabit. cuius officio cõtinebitur de mora considerare, nec minus computare rationes. & si reliqua trahi compererit, nõ esse liberum pronuntiare. sed si numquam negauit reliqua debere, cum autem conueniret heredem, & rationes offerre professus sit, refusurum quidquid in reliquis esse constiterit, & eius pecuniæ reum numerare paratum idoneum optulit, & heres in mora fuit: sententia pro libertate dicetur.

XXXV. IDEM libro nono Responsorum.

NOn videbitur per statuliberum { non) stare, quo minus condicio libertatis existat, si de peculio, quod apud venditorem seruus habuit, pecuniam condicionis offerre non possit. ad alienum enim peculium voluntas defuncti porrigi nõ potuit. idẽ erit & si cum peculio seruus venierit, & venditor fide rupta peculium retinuerit. quamquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorẽ peculiũ seruus nõ habuit.

XXXVI. IDEM libro secundo Definitionũ.

IN tabulis secundis filio seruum data libertate substitutũ iure statuliberi prudẽtes muniuerunt. quod vtilitas recipit: scilicet vt cum sua causa alienaretur, ne patris testamentum puer filius rescindat. quæ iuris auctoritas citra dilectum[a] *ordinis ad secundum quoq; vel tertium*

[a] Sic loquitur omnis antiquitas. Festus in verbo, dilectus.

tium substitutum porrecta est.

XXXVII. GAIVS lib. singulari de Casibus.

SI *ita scriptũ sit*, STICHVM TITIO DO, VT EVM MANVMITTAT: SI NON MANVMISERIT, LIBER ESTO: *statim Stichum liberum esse.*

XXXVIII. PAVLVS lib. primo ad Neratiũ.

NOn *omne ab heredis persona interueniẽs impedimentũ statulibero pro expleta condicione cedit: sed id dumtaxat quod impediendæ libertatis* [a] *factum est.*

[a] Subaudi causa. Anton. Aug.

XXXVIIII. IAVOLENVS libro quarto ex posterioribus Labeonis.

STICHVM ATTIO DO LEGO: ET SI IS EI NVMMOS CENTVM DEDERIT, LIBER ESTO. *si seruus ex testamẽto nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat: quia Attius eos à seruo suo acceperit, non ab heredis seruo. eum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus, & ipse Labeo putant. Seruius, Ofilius nõ esse. superiorem sententiam probo. ita tamẽ, vt is seruus heredis, non legatarij sit. vtpote cum legatũ statulibertate tollatur.* ¶ STICHVS LIBER ESTO, *I* QVANDO AES ALIENVM MEVM SOLVTVM, CREDITORIBVSVE MEIS SATISFACTVM ERIT. *quãuis heres locuples extitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum, quàm creditores pecuniã, aut satis accepissent,*

alióue

alióue quo modo ſivi caBiſſent, Labeo, Ofilius
2 *reſponderunt.* ¶ *Si heres ſeruo pecuniam ad negotiandum dediſſet, ſtatuliberum eam ipſam numerando liberari ex teſtamento non poſſe, Labeo, Trebatius reſponderunt. quia reddere eam magis quàm dare videretur. ego puto, ſi peculiares nummi fuerunt: ex teſtamento eum li-*
3 *berum futurum.* ¶ DAMA SERVVS, CVM HEREDI MEO ANNORVM (SEPTEM) OPERAS SOLVERIT, LIBER ESTO. *& is ſeruus intra ſeptem annos in iudicio publico eſſet, ſeptimus annus præteriſſet: Seruius ait eum non liberari debere. Labeo etſi poſtea ſoluiſſet annorum ſeptem operas, liberum futurũ. quod*
4 *verum eſt.* ¶ SI STICHVS ATTIAE MILLE NVMMOS DEDERIT, LIBER ESTO. *Attia viuo teſtatore deceßit. nõ poſſe Stichũ liberum eſſe, Labeo, Ofilius reſponderunt. Trebatius, ſi ante teſtamentum factum Attia deceßiſſet, idem ſi poſtea, eum liberũ futurum. Labeonis & Ofilij ſententia rationem quidem habet. ſed hoc iure vtimur, vt is ſeruus ex teſtamento li-*
5 *ber ſit.* ¶ *Si ſeruus operas extraneo dare iuſſus eſſet, nullus nomine ſerui ſuas operas dando, liberare ſeruũ poteſt. quod in pecunia aliter obſeruatur. vtpote cum extraneus pro eo ſeruo dando pecuniam, ſeruum liberaret.*

XL. SCAEVOLA libro vicenſimo-quarto Digeſtorum.

STICH

Sticho libertas data est, AB HEREDIBVS MEIS PETO, FIDEIQVE EORVM COMMITTO, VT RATIONIBVS REDDITIS STICHVM MANVMITTANT. *quæsitũ est, cũ ampla pecunia exacta post mortem testatoris sibi commissa reliquetur, & quasdam summas à colonis exactis rationibus non intulerit, hereditatémque spoliauerit apertis clam horreis, sublatísque supellectili & veste, & apothecis exhaustis: an non prius ei fideicõmissa libertas debeatur, quàm ea quæ mala ratione reliquatus est, quæ furatus est, reposuerit. respondit, nõ prius ei fideicõmissam libertatem præstandam, quàm & reliqua, & omnia quæ per eũ abessent, restituisset.* ¶ PAMPHILVS LIBER ESTO, PECVLIO SVO HEREDIBVS VERE DATO. *quæsitum est, cum plus domino debeat, quàm in peculio habeat: & omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat: an libertas ex testamento competat. respondit, nihil proponi, cur nõ competeret.* ¶ *Pamphilo liberto, quem heredem ex parte instituerat, Stichum seruum prælegauerat, & ei libertatem his verbis dederat,* ITA VT SI TIBI EX DIE MORTIS MEAE PER ANNOS CONTINVOS QVINQVE MENSTRVOS SEXAGENOS DEDERIT, TVNC EVM MANVMITTAS. *Pamphilus ante quinquen*

1

2

quennium moriens, heredibus institutis filio & vxore, de eodem Sticho ita cauit, STICHVS SERVVS, QVI MIHI TESTAMENTO PATRONI MEI CERTA CONDICIONE RELICTVS EST, IVBEO DET PRAESTET FILIO ET VXORI MEAE SINE VLLA CONTROVERSIA, ET EVM TEMPORE PERACTO MANVMITTANT. quæsitum est, (si) Stichus sexagenos nummos menstruos non præstiterit, an impleto quinquennio fideicommissa libertas ei debeatur. respondit, nisi præstitisset, fideicommissam libertatem non deberi. 3 ¶ Seruus testamento ita manumissus est, STICHVS SERVVS MEVS ACTOR SI RATIONEM OMNEM ACTVS SVI HEREDI MEO REDDIDERIT, EOQVE NOMINE SATISFECERIT, LIBER ESTO: EIQVE CVM LIBER ERIT, DARI VOLO VIGINTI, ET PECVLIVM SVVM. quæsitum est, an si rationes quas egit per multos annos, sine subscriptione testatoris heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat: cum propter grauem valetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen subscripserit. respondit, si ex fide ratio redderetur, reliquáque inferantur: liberum fore. Item quæro, an ea quæ exacta sunt per adiutores eius, neque calendario illata sunt, aut

aut fraudulenter acta: huic adscribi poßint, cum esset is præpositus. respondit, si id esset quod culpæ eius deberet imputari: spectare ad rationis reddendæ neceßitatem. Item quæro, an eorum quoq; nomine ratio haberi debeat, quòd neque à conductoribus prædiorum, neque à vilicis pensiones exegerit, & insuper etiam promutuum eis dederit. respondit, supra responsum est. Item quæro, an eo nomine teneatur, quòd omnem rem suam, id est peculium exportauerit, antequam rationes redderet. respondit, nihil eam rem impedire condicionem, si modò ratio redderetur. ¶ *Titius testamento seruos actoris singulos diuersis personis legauit cum adiectione,* SI RATIONES HEREDI REDDIDERINT. *deinde proprio capite ita scripsit,* OMNES ACTORES, QVOS LEGAVI VEL MANVMISERO, INTRA QVARTVM MENSEM MORTIS MEAE RATIONES REDDERE VOLO: ET DOMINIS QVIBVS A ME LEGATI SINT, REDDI. *infra deinde alios actores liberos esse iußit æque cum hac adiectione, si rationes heredi reddiderint. quæro cum per heredem fiat quo minus reddantur, vtrum statuliberi esse desinant, an nihilo minus quandoque poßint reddita ratione & reliquis illatis libertatem ex testamento consequi. respondit, legata quidem & libertates non aliàs competere, quàm* 4

rationes

rationes redditæ essent, aut per heredem staret, quo minus redderentur. verùm iudicaturo æstimandum, vtrum tempus condicioni legatorum libertatiúmque additum videatur: an libero tempore reddere volentibus reliqua heredibus, quattuor menses appositi sint, sollicito testatore cunctationi, & moram eorum proscribēte. melius autem est, præsumptionem pro statuliberis

5 *esse.* ¶ *Argentarius coactor cum pæne totam fortunam in nominibus*" *haberet, seruis actoribus libertatem ita dedit:* QVISQVIS MIHI HERES ERIT, SI DAMA SERVVS MEVS ACTVS SVI, QVI AGITVR NOMINE EIVS ET PAMPHILI CONSERVI SVI, HEREDI MEO RATIONES REDDIDERIT, PARIAQVE" FECERIT A DIE MORTIS MEAE INTRA MENSEM SEXTVM: LIBER ESTO.

6 ¶ *Quæsitum est, an hæc verba* PARIAQVE FECIT *ad omnia** *nomina** *pertineant, exceptis perditis, vt hoc significent, si omnem pecuniam ab omnibus exegerint, & heredi soluerint, vel eo nomine satisfecerint. & si in exactione nominum cessauerint intra sex menses, libertas illis non competat. respondit, manifestam esse condicionem verbis testamenti supra scriptis positam. igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant, aut per heredem stet, quo minus pareant.*

Alciat. libro 1. parerg. c. 24

" schedulis. Græci.

" i. nihil reliqui habuerit, vt transferūt Græci libr. 4. βασιλ. tit. 6. Vide Ant. Aug. lib. 4. c. 12

XLI. LABEO libro primo Pithanon à Paulo Epitomatorum.

SI quem seruum tuum ad certum tempus statuliberum relinquere vis, nihil interest vtro modo caueas, SI SERVIERIT, *an* SI TRIENNIO OPERAS DEDERIT, LIBER ESTO. *Paulus: si quis liber esse iussus fuerit, si decem heredi promisisset: quamquam ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur.*

XLII. IDEM libro tertio Pithanon.

[a] Iulia Miscella Græcus interpres.

SI quis eundem hominem vxori suæ legauerit, & cum ea nupsisset, liberum esse iusserit, & ea ex lege[a] nupserit, liber fiet is homo.

Lib. 48. βασιλ. titul. 6.

QVI SINE MANVMISSIONE AD LIBERTATEM PERVENIVNT.

TIT. VIII.

PAVLVS libro quinto ad Plautium.

[a] Ad Aufidium Victorium l. 2. C. Si manci. ita fuer. alienat.

SI SERVVS *venditus est, vt intra certum tempus manumitteretur: etiam si sine herede decessissent & venditor & emptor, seruo libertas competit. & hoc Diuus Marcus[a] rescripsit. sed etsi mutauerit venditor voluntatem, nihilo minus libertas competit.*

II.

II. MODESTINVS libro sexto Regularum.

SEruo, quem pro derelicto dominus ob grauem infirmitatem habuit, ex edicto Diui Claudij competit libertas.

Transacto tẽpore post quod seruus vẽditus est hac lege vt manumittatur, seruus efficitur liber.

III. CALLISTRATVS libro tertio de Cognitionibus.

EVM qui ita venit, vt intra tempus manumitteretur, cum dies præstandæ libertatis venerit viuente venditore & perseuerante in eadem voluntate: perinde haberi, ac si ab eo à quo debuit manumitti, manumissus esset. mortuo autem venditore non esse heredum eius voluntatem explorandam Diuus Marcus cum filio suo rescripsit.

cc.l.5.§.1. s.de cõd. cauf.dat. l.27.§.1.s. mandat.

IIII. VLPIANVS libro tertio ad Sabinum.

ET qui hac lege emptus sit, vt à viuo emptore manumittatur, statim mortuo eo competit libertas.

V. MARCIANVS libro quinto Regularum.

QVI ob necem detectam domini præmium libertatis consequitur, fit orcinius libertus.

In vulg. Si quis. Plato 9. legum. Quidã, inter quos Turnebus Grãmaticus legendum putant orciuus, per v.

VI. IDEM libro singulari ad formulam hypothecariam.

SI quis obligatum seruum hac lege emerit, vt manumittat: competit libertas ex con-

stitutione Diui Marci, licet bona omnia quis obligauerit, quæ habet habiturúsve esset. tantundem dicendum est & si lege hac emerit, ne prostituatur: & prostituerit.

VII. PAVLVS libro singulari de libertatibus dandis.

Imperator noster cum patre suo constituit in eo, qui cum posit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, vt libera esset. nihil enim interesse, ipse abducas & prostituas, an patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.

VIII. PAPINIANVS libro nono Responsorum.

Mancipia mater filiæ donauerat, vt filia curaret ea post mortem suam esse libera. cum donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia constitutionis Diui Marci libertates optingere matre consentiente respondi. quòd si ante filiam mater vita decessit, omnimodo.

VIIII. PAVLVS libro quinto Quæstionum.

Latinus Largus vēdidit ancillam ita, vt manumitteretur, non addito tēpore. quæro quando ex constitutione incipit ei libertas competere, cessante emptore in manumittendo. respondi, inspiciendum est, quid actū sit, vtrum cum primùm potuisset, vt manumitteret: an vt in potestate esset emptoris, quando vellet manumittere. priore casu facilè tempus deprehendi

di poterit. posteriore vtique moriente emptore competit libertas. si non appareat quid conuenerit, fauor priorem inducet opinionem, id est vt intra duos menses, si ambo præsto sunt, tam seruus quàm emptor eius. seruo enim absente, nisi emptor intra quatuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur.

QVI ET A QVIBVS MANVMISSI LIBERI NON fiunt[&]ad legem Aeliam Sentiam.

TIT. VIIII.

Inclusum deest in indice tit.

VLPIANVS libro primo ad Sabinum.

CELSVS *libro duodecimo digestorum vtilitatis gratia motus surdum ita natum manu mittere posse ait.*

II. IDEM libro tertio ad Sabinum.

S*Eruo competere libertas non potest, si relegatus moratus sit in vrbe.*

Electio data in testamento legatariis, impedit libertatem dari seruis.

III. GAIVS libro secundo de legatis ad Edictum vrbicum.

S*I optio hominis data sit, vel indistinctè homo legatus sit: non potest heres quosdam seruos vel omnes manumittendo, aut euertere*

aut minuere ius electionis. nam optione siue electione serui data, quodammodo singuli sub cōdicione legati videntur.

IIII. VLPIANVS libro tertio Disputationum.

l.2.ſ.de manumisſio.

SEruum pignori datum manumittere non possumus.

V. IVLIANVS libro sexagensimo quarto Digestorum.

CVM hereditas soluendo non est, quamuis heres locuples exiſtat, libertas ex testamento (non) competit. si autem is qui soluendo non est, hoc modo libertatem dederit, SI CREDITORIBVS MEIS SOLIDVM SOLVTVM FVERIT, STICHVS LIBER ESTO: *non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse iußiſſe.* ¶ 1 *Si Titius nihil amplius in bonis quàm Stichum & Pamphilum habeat, eósque stipulanti Mæuio ita promiserit,* STICHVM AVT PAMPHILVM DARE SPONDES? *deinde cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Sentiam rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Titij, vt Pamphilum daret: tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori poßit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. quòd si solum Pamphilum dari promißiſſet, non dubitarem quin Stichus ad libertatem perueniret, quamuis similiter*

liter Pamphilus mori poßit. multum enim intereſt, contineatur ipſa ſtipulatione is qui manumittitur, an extra obligationem ſit. nam & qui ob aureos quinque Stichum & Pamphilum pignori dederit, cum vterque eorum quinum aureorum ſit: neuter manumitti poteſt. at ſi Stichum ſolum pignori dederit, Pamphilum nõ videtur in fraudem creditoris manumittere.

VI. SCAEVOLA libro ſextodecimo Quæſtionum.

IVlianus de eo loquitur, qui in ſubſtantia nihil aliud habeat. nam ſi habeat, quare nõ dicetur vnum poſſe manumitti? quia & vno mortuo ſoluendo eſt, & vno manumiſſo ſoluendo eſt. nec aduenticij caſus computandi ſint. alioquin & qui vnum † & certum ex ſeruis ſuis promiſit, neminem manumittet.

Græcus interpres hãc legẽ tribuit Celſo in libris Digeſtorũ.

†*incertum*

VII. IVLIANVS libro ſecundo ad Vrſeium Ferocem.

SI quis integris facultatibus codicillos confirmauit, deinde cum conſilium creditorum fraudandorum cepiſſet, libertates codicillis dederit: optineri non poteſt, quo minus lege libertates interpellarentur. nam conſilium teſtatoris fraudulentum non eo tempore obſeruatur, quod codicilli confirmantur, sed quod libertas codicillis datur. [1] ¶ *Minor annis viginti cum ſeruum manumittere*[a] *vellet, nec iuſtam cauſam ad conſilium manumittendi haberet,*

[a] In vita. nam teſtamento poteſt. Græci hîc.

tibi eum vt manumitteres dedit. negauit eum Proculus liberum esse: quoniam fraus legi facta esset.

VIII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum.

CVM is qui sub condicione debet: manumittat fideicōmißi causa, lex Aelia Sentia locum habet. Si miles iure militari testamento facto libertates dederit in fraudem creditorum, & non soluendo moriatur: impediuntur libertates.

VIIII. MARCIANVS libro primo Institutionum.

ILle seruus liber nō erit, qui coëgerit vt eum dominus manumittat, & ille perterritus scripsit liberum eum esse. Item nec ille liber fieri potest, qui à domino non est defensus in capitali crimine, posteáque absolutus est. ¶ *Qui hac lege venierint, ne manumittantur, vel qui testamēto prohibiti sint manumitti, vel iussu præsidis prouinciæ, licet manumittantur, tamen ad libertatem non perueniunt.* 1

X. GAIVS libro primo Rerum cottidianarum siue aureorum.

IN fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore quo manumittit, soluendo non est, vel datis libertatibus desiturus est soluendo esse. sæpe enim de facultatibus suis amplius quàm in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his qui transmarinas

marinas negotiationes, & aliis regionibus quàm in quibus ipsi morantur, per seruos atque libertos exercet, quòd *sæpe *adtriti istis negotiationibus longo tempore, id ignorant, & manumittendo sine fraudis consilio indulgent seruis suis libertatem.*

*In archetyp. quid. aut legendum affirmatiuè quid: aut qui.

XI. MARCIANVS libro tertiodecimo Institutionum.

IN fraudem ciuitatium manumissi ad libertatem non veniunt, vt senatus censuit. sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere, principalibus constitutionibus cauetur. Sed Diui fratres rescripserunt, non vtique si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur: sed ita, si cum non erat soluendo, in fraudem manumisit.

Lex quæ generaliter loquitur, ex defectu rationis non restringitur, vt lucri amissio euitetur. Bart.

XII. VLPIANVS libro †quinto de Adulteriis.

†*quarto*

PRospexit legislator, ne mancipia per manumissionem quæstioni subducantur. idcircóque prohibuit ea manumitti, certúmque diem præstituit, intra quem manumittere non liceat. ipsa igitur quæ diuertit, omnes omnimodo seruos suos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, vt ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius

mulieris fuit vel in agro vel in prouincia, posſit manumittere vel alienare. quod quidem per quam durũ eſt: ſed ita lex ſcripta eſt. ¶ *Sed etſi* 1 *poſt diuortium ſeruũ mulier parauit,* **aut alia ratione adquiſit: æque, quod ad verba attinet, manumittere non poterit. & ita Sextus quoque Cæcilius adnotat.* ¶ *Pater verò, in cuius* 2 *poteſtate filia fuerit, ea tantùm mancipia prohibetur manumittere alienaréve, quæ in vſu filiæ fuerunt tributa.* ¶ *Matrem quoque prohi-* 3 *buit manumittere alienaréve ea mancipia quæ in miniſterium filiæ conceſſerat. ſed & auum & auiam prohibuit manumittere: cum horum quoque mancipia quæſtione poſtulari poſſe lex voluerit.* ¶ *Sextus Cæcilius rectè ait, anguſtiſ-* 4 *ſimum tempus legem præſtitiſſe alienandis manumittendíſve ſeruis. finge, inquit, ream adulterij intra ſexageſimum diem poſtulatam. quæ cognitio tam facilè expediri potuit adulterij, vt intra ſexageſimum diem finiatur? & tamen licere mulieri quamuis poſtulatæ adulterij, ſeruum ſuſpectum in adulterio, vel quæſtione neceſſarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. ſanè in hunc caſum ſubueniendum eſt, vt deſtinati ſerui quaſi conſcij, vel quaſi nocentes, non debeant manumitti ante finitam cognitionem. Pater mulieris vel mater, ſi intra ſexageſimum diem decedant, ex his ſeruis quos in miniſterium filiæ dederint, neque ma-*

*Sic edidit Taurell. cùm eſſet in archetypo paruit.

numit

numittere neque alienare poterunt.

XIII. PAVLVS libro tertio de Adulteriis.

QVod si intra diem sexagesimum manumiserint, erit seruus statuliber.

XIIII. VLPIANVS libro quarto de Adulteriis.

SED si maritus intra sexagesimū diem decesserit, an manumittere vel alienare iam posit suprascriptas personas, videamus. & non puto posse, quāuis accusatore mulier deficiatur 1 *marito: cum pater accusare posit.* ¶ *Et simpliciter quidem lex mulierē prohibuit intra sexagesimum diē diuortij manumittere. siue autem diuertit, siue repudio dimissa sit: manumissio impedietur. sed si morte mariti solutū sit matrimoniū, vel aliqua pœna: eius manumissio non impedietur. sed etsi bona gratia*[a] *finierit matrimonium, dicetur manumissionem vel alienatio-* 2 *nem non impediri.* ¶ *Sed & si constante matrimonio mulier dum diuortium cogitat, manumittat vel alienet, & hoc dilucidis probationibus fuerit approbatum: quasi in fraudem legis hoc factum sit, non debet alienatio valere vel manumissio. Alienationem omnem omnino accipere debemus.*

[a] Vide Nouell. 22.

XV. PAVLVS libro primo ad legem Iuliam.

QVæsitum est, an is qui maiestatis crimine reus factus sit, manumittere posit,

quoniam

quoniam ante damnationem dominus est. & imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit, ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationē iam de pœna sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum, quàm damnatione ius † datæ libertatis eum amisisse. † dandæ ¶ *Iulianus ait, si posteaquam filio permisit pater manumittere, filius ignorans patrem decessisse, manumisit vindicta: non fieri eum liberum. sed etsi viuit pater, & voluntas mutata erit: non videri volēte patre filium manumisisse.* 1

XVI. IDEM libro tertio ad legem Æliam Sentiam.

S*I cum fideicommissa libertas debeatur, minor viginti annis seruum vendat vt manu mittatur, vel quia hac lege emerat: nō impedietur alienatio.* ¶ 1 *Si partem, quam in communi seruo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat: nihil aget. sed si cum ipse causam probare posset, tradiderit: nulla fraus intellegetur.* ¶ 2 *Ne quis creditorum fraudandorum causa seruum manumittat, hac lege cauetur. creditores autem appellantur, quibus quacumque ex causa actio cum fraudatore competat.* ¶ 3 *Aristo respondit, à debitore fisci qui soluendo non erat, manumissum ita reuocari in seruitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est non minus decennio. plane ea quæ*

in

in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, reuocanda. 4 ¶ *Si sub condicione alicui pecunia debeatur,* quasi * statuliber erit à debitore manumissus. vt pendeat libertas ex condicione.* 5 ¶ *Si voluntate patris filius manumiserit, siue pater siue filius sciat soluendo patrem non esse: libertas impedietur.*

XVII. IDEM libro singulari de Libertatibus.

SI priuatus coactus à populo manumiserit, quamuis volũtatem accõmodauerit, tamen non erit liber. nam & Diuus Marcus prohibuit ex adclamatione populi manumittere. Item non fit liber si mentitus dominus, ne à magistratibus castigaretur, dixit esse liberum, si 1 *non fuit voluntatis manumittendi.* ¶ *In his quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum* " *est.*

" Itaque non erit liber.

XVIII. IDEM libro sextodecimo ad Plautium.

SI mortis tempore soluendo sit hereditas, si tamen (cum) aditur, desierit esse soluendo: libertas à testatore in fraudem creditorum relicta non competet. nam sicut aucta hereditas 1 *prodest libertatibus, ita nocet deminuta.* ¶ *Si is cui libertas relicta est, iussus sit heredi dare tantum quanti est, & liber esse: videamus an*

adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est, an verò si alius pro eo, vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus. sed si heres locuples non proficit ad libertatem, nec qui dat pecuniam, prodesse potest.

XVIIII. MODESTINVS libro primo Regularum.

NVlla[*] *competit libertas data ab eo, qui postea seruus ipse pronuntiatus est.*

[*] In vulg. edit. hæc lex incipit Cōpetit, atque illic perperā omittitur primum verbum. cum lectione Flor. consentit liber 48. βασιλ. eo. tit. vide Ant. Aug. lib. 4. c. vlt. Iunge l. matrimonij. ff. de rit. nupt.

Non confirmatur libertas aditione hereditatis, si prius non fuerit à domino relicta

XX. IDEM libro singulari de Enucleatis casibus.

SI *seruo alieno libertas non consentiente domino data est, valere ex auctoritate iuris non potest: quamuis postea manumissor domino heres extitit. nam licet eius, iure cognationis, qui manumisit, heres extitit: non ideo aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.*

XXI. IDEM libro primo Pandectarum.

MAtrimonij *causa manumitti ancilla à nullo alio potest, quàm qui eam vxorē ducturus est. quòd si alter manumiserit matrimonij causa, alter eam vxorem ducat: non erit libera. adeo vt nec si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor vxorem duxerit, liberam eam fieri Iulianus respondit. quasi de his nuptiis senatus senserit, quæ post manu*

manumißionem nullis aliis interpositis secutæ fuerunt.

XXII. POMPONIVS libro vicensimo quinto ad Quintum Mucium.

CVrator furiosi seruum eius manumittere non potest.

XXIII. IDEM libro quarto ex variis lectionibus.

SEmper in fraudem creditorum libertas datur ab eo qui sciret se soluendo non esse: quamuis vene dedisset merenti hoc.

XXIIII. TERENTIVS CLEMENS libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

*SI quis habens creditores, plures manumiserit, non omnium libertas impedietur: sed qui primi sunt, liberi erunt donec creditoribus suum soluatur. quam rationem Iulianus solet dicere velut duobus manumißis, si vnius libertate fraudentur: non vtriusque, sed alterutrius impediri libertatem: & plerumque postea scripti. nisi si quando maioris pretij sit is qui ante nominatus sit, nec sufficiat posteriorem retrahi in seruitutem: prior sufficiat. nam hoc casu sequenti loco * scriptum * solum ad libertatem peruenturum.*

cc.l.6.§.de solut.

*Olim legebatur assiduos, sed ad marginé mei manuscr. notatur Pisis legi, nouos.

XXV. PAPINIANVS libro quinto Responsorum.

IN fraudem creditorum testamento datæ libertates, prioribus creditoribus dimißis propter [illegible] " *creditores irritæ sunt.*

XXVI.

XXVI. SCAEVOLA libro quarto Responsorum.

Pignori obligatum seruum debitoris heres manumisit. quæsitum est, an liber esset. respondit, secundum ea quæ proponerentur, si pecunia etiam nunc deberetur, non esse manumißione liberum factum. Paulus: soluta ergo pecunia, ex illa voluntate liber fit.

XXVII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris epitomarum.

In vulg. est lex, Qui in fraudem.

IN fraudem creditorum manumittitur, libérque esse prohibetur, siue dies soluendæ pecuniæ iam cesſit, siue in diem vel sub condicione sit debitum. Diuersa causa est legati sub condicione relicti. nam antequam condicio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. Ex omni autem causa creditoribus in hac parte lex Aelia Sentia prospexit. inter quos fideicommissarium etiam esse placuit. ¶ 1 *Pignori datus seruus, antequam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest. sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest. sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumißioni similiter consentiat.*

XXVIII. PAVLVS libro tertio Sententiarum.

HEres seruum proprium, quem testator legauerat, manumittendo nihil agit: quia

quia scientiæ vel ignorantiæ eius nullam placuit admitti rationem.

XXVIIII. GAIVS libro primo de Manumissionibus.

GEneraliter pignori datus seruus, sine dubio pleno iure debitoris est, & iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia Sentia non impediat libertatem. id est si soluendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari.
1 ¶ Sub condicione seruus legatus, pendente condicione pleno iure heredis est. sed "*nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fieret.*

"nec latinam, nec Romanā, nec dedititiā. Aug. lib. 3. c. 7.

XXX. VLPIANVS libro quarto ad legem Æliam Sentiam.

SI quis hac lege seruum emerit, vt manumittat, & non manumittente eo seruus ad libertatē peruenerit ex constitutione Diui Marci: an possit vt ingratum accusare, videamus. & dici potest, cum non sit manumissor, hoc ius eum non habere. *1 ¶ Si filius meus ex voluntate mea manumiserit, an vt ingratum eum accusandi ius habeam, dubitari poterit: idcirco quia non manumisi, sed pro eo habendus sum, ac si manumisissem. Sed si castrensem seruum filius meus manumittat, dubio procul hoc ius non habebo: quia non ipse manumisi. ipse planè filius accusare poterit. Tamdiu.*

autem accusare quis poterit, quamdiu perseuerat patronus. ¶ *Quotiens autem patroni libertum volunt accusare, vtrum omnium consensus necessarius sit, an verò & vnus possit, videamus. & est verius, si saltē in vnum hoc cōmiserit, eum vt ingratum accusari. sed omniū consensum necessarium, si sint eiusdem gradus.* 2 ¶ *Si pater libertum vni ex filiis adsignauerit, solum eum accusare posse Iulianus scripsit. solum enim patronum esse.* 3

XXXI. TERENTIVS CLEMENS lib. quinto ad legem Iuliam & Papiam.

Quæsitum est, si libertam patronus iureiurando adegisset, ne ea liberos impuberes habens nuberet: quid iuris esset. Iulianus dicit, non videri contra legem Aeliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertæ iniunxisset.

XXXII. IDEM libro octauo ad legem Iuliam & Papiam.

Si non voluntate patroni is qui in eius potestate sit, iusiurandum adegerit: vel stipulatus fuerit ne nubat: nisi id patronus remittat, aut liberauit libertum, incidet in legem.[a] *videbitur enim id ipsum dolo malo facere.* ¶ *Non prohibentur lege Aelia Sentia patroni à libertis mercedes capere: sed obligare eos. itaque si sponte sua libertus mercedem patrono præstiterit, nullum huius legis præmium consequetur.* 1

[a] Æliam Sentiam. Græci.

tur. ❡ *Is qui operas, aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet: quoniam operas præstando potest liberari. idem Octauenus probat. & adscit, obligare sibi libertum, vt mercedem operarum capiat, is intellegitur, qui hoc solum agit, vt vtique mercedem capiat, etiam si sub titulo operarum eam stipulatus fuerit.*

cc. l. 7. & 25. ff. de oper. libert.

DE IVRE AVREORVM ANVLORVM.

TIT. X.

Non tollitur ius alimentorum liberto quæsitum, etsi meliorem suam conditionem fecerit.

PAPINIANVS libro primo Responsorum.

INter ceteros alimenta liberto relicta non idcirco non debentur, quia ius aureorum anulorum ab Imperatore libertus acceperit. diuersum in eo probatur, qui iudicatus ingenuus, conlusione per alium patronum detecta condicioni suæ redditus alimenta sibi, quæ tertius patronus reliquerat, præberi desiderat. hunc enim etiam beneficium anulorum amittere placuit.

II. IDEM libro quintodecimo Responsorum.

INtra quinque annos pro ingenuitate senten tia dicta rescissa fuerat. victum anulorum aureorum beneficium, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit, ac deposuit, non retinuisse respondi.

III. MARCIANVS libro primo Institutionum.

DIuus Commodus & ius anulorum datum ademit illis, qui inuitis aut ignorantibus patronis acceperant.

IIII. VLPIANVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

*ETiam feminæ ius anulorum aureorum impetrare *possunt. & iura ingenuitatis impetrare,* & natalibus restitui poterunt.*

V. PAVLVS libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

IS qui ius anulorum impetrauit, vt ingenuus habetur: quamuis ab hereditate eius patronus non excludatur.

VI. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

In vulg. qui ius.

LIbertinus si ius anulorum impetrauerit, quamuis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit, tamẽ ingenuus intellegitur. & hoc Diuus Hadrianus rescripsit.

DE

DE NATALIBVS RESTITVENDIS.

TIT. XI.

VLPIANVS libro secundo Responsorum.

A Principe natalibus suis restitutum eum, qui se ingenuum natum principi adfirmauit, si ex ancilla natus est, nihil videri impetrasse.

II. MARCIANVS libro primo Institutionum.

INterdum & serui nati ex post facto iuris interuētu ingenui fiunt. vt ecce si libertinus à principe natalibus suis restitutus fuerit. illis enim vtique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerūt, non in quibus ipse nascitur, cum seruus natus esset. hic enim, quātum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset: nec patronus eius potest ad successionem venire. ideóque Imperatores non facilè solent quemquam natalibus restituere, nisi consentiente patrono.

III. SCAEVOLA libro sexto Responsorum respondit.

QVæris, an ingenuitatis iure vtatur is quem sanctißimus & nobilißimus Imperator natalibus suis restituit. sed ea res nec dubitationē habet, nec vnquā habuit, quin exploratum sit, ad omnem ingenui-

tatis statum restitui eum qui isto beneficio principis vtatur.

IIII. PAVLVS libro quarto Sententiarum.

NEc filio patroni inuito libertus natalibus suis restitui potest. quid enim interest, ipsi patrono, an filiis eius fiat iniuria?

V. MODESTINVS libro septimo Regularum.

PAtrono consentiẽte debet libertus ab Imperatore natalibus restitui: ius enim patrõni hoc impetrato amittitur. Libertinus qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus medio tempore maculam seruitutis non sustinuisset.

DE LIBERALI CAVSA.

TIT. XII.

VLPIANVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

SI quãdo[a] is qui in possessione seruitutis constitutus est, litigare de condicione sua non patitur, quòd fortè sibi suóque generi vellet aliquã iniuriam inferri, in hoc casu aequum est quibusdam personis dari licentiam pro eo litigare. vt puta parenti qui dicat filium in sua potestate esse. nam etiã si nolit filius, pro eo litigavit. sed etsi in potestate non sit, parenti dabitur hoc ius: quia semper parẽtis interest, filiũ seruitutẽ non subire.

[a] In vulg. incipit Si quidé: sed perperam & mendose.

subire. versa etiam vice dicemus liberis parentium etiam inuitorum eãdem facultatem dari. neque enim modica filij ignominia est, si parentem seruum habeat. idcirco visum est, cognatis etiam hoc dari debere.

II. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

QVoniam seruitus eorum ad dolorem nostrum iniuriámque nostram porrigitur.

III. VLPIANVS libro quinquagensimo-quarto ad Edictum.

AMplius puto, naturalibus quoque hoc idem præstandum, vt parens filium in seruitute quæsitum & manumissum possit in libertatem vindicare. 1 *¶ Militi etiam pro necessariis sibi personis de libertate litigare permittitur. Cum verò talis nemo alius est qui pro eo litiget, tunc necessarium est dari facultatem etiã matri, vel filiabus, vel sororibus eius, ceterísq; mulieribus quæ de cognatione sunt, vel etiã vxori, adire pretorẽ, & hoc indicare, vt causa cognita & inuito ei succurratur. Sed & si libertum meum vel libertam dicam, idem erit dicendum.*

IIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

SEd tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus venire se passus est.

V. VLPIANVS (libro) quinquagensimoquarto ad Edictum.

INterest enim nostra libertos libertásque habere. quòd si plures ex memoratis personis existant, qui velint pro his litigare: prætoris partes interponendæ sunt, vt eligat quem potissimum in hoc esse existimat. quod & in pluribus patronis obseruari debet.

VI. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani.

BEnignius autem hoc persequendum est, vt si furiosus & infans est, qui in seruitutem trahitur, non solùm necessariis personis, sed etiam extraneis hoc permittatur.

VII. VLPIANVS libro quinquagensimoquarto ad Edictum.

LIberis etiam hominibus, maximè si maiores viginti annis venũ se dari passi sunt, vel in seruitutem quaqua ratione deduci, nihil obest quo minus possint in libertatem proclamare. nisi fortè se venum dari passi sunt, vt participauerint pretium. ¶ *Si quis minor viginti annis ad partiendum pretium venum se dari passus est, nihil ei hoc post viginti annos nocebit. sed si ante quidem se venum dedit, post vicensimum autem annum pretium partitus est: poterit ei libertas denegari.* ¶ *Si quis sciens liberum emerit, nõ denegatur vendito in libertatem proclamatio aduersus eum qui eum comparauit, cuiusque sit ætatis qui emptus est. idcirco quia nõ est venia dignus qui* 1 2

emit,

emit, etiam si scientem prudentémque se liberum emerit. sedenim si postea alius eum emerit ab hoc qui sciuit, ignorans: deneganda est
3 *ei libertas.* ¶ *Si duo simul emerint partes, alter sciens, alter ignorans: videndũ erit numquid is qui scit, non debeat nocere ignoranti. quod quidem magis est. sedenim illa erit quæstio: partem solã habebit is qui ignorauit, an totum. & quid dicemus de alia parte? an ad eum qui scit, pertineat? sed ille indignus est quid habere, quia sciens emerit. rursum qui ignorauit, non potest maiorem partem dominij habere, quàm emit. euenit igitur, vt ei prosit, qui eum comparauit sciens quod alius ignorauit.*
4 ¶ *Sunt & aliæ causæ, ex quibus in libertatem proclamatio denegatur. veluti si quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testamentum aperiri prætor vetat, quia testator à familia necatus esse dicatur. cum enim in eo sit iste, vt supplicio fortè sit adficiendus, non debet liberale iudicium ei concedi. sed etsi data fuerit, quia dubitatur vtrum nocens sit, an innocens: differtur liberale iudicium donec constet de morte eius qui necatus est. apparebit enim vtrũ*
5 *supplicio adficiendus sit, an non.* ¶ *Si quis ex seruitute in libertatẽ proclamat, petitoris partes sustinet. si verò ex libertate in seruitutem petatur, is partes actoris sustinet, qui seruum suum dicit. igitur cum de hoc incertum est, vt*

poßit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum qui de libertate cogniturus est, disceptatur, vtrum ex libertate in seruitutem, aut contra agatur. & si fortè apparuerit eum qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo fuisse: is qui se dominum dicit, actoris partes sustinevit, & necesse habebit seruũ suũ probare. quòd si pronuntiatum fuerit, eo tempore quo lis præparabatur, in libertate eum non fuisse, aut dolo malo fuisse: ipse qui de sua libertate litigat, debet se liberum probare.

VIII. IDEM libro quinquagensimoquinto ad Edictum.

COgnitio de liberali causa vsufructuario datur, etiam si dominus quoq; velit: hoc est qui se dominum dicit, mouere status controuersiam. ¶ Si plures sibi dominium serui vindicant, dicentes esse communem: ad eundem iudicem mittẽdi erunt. & ita senatus censuit. ceterum si vnusquisque suum esse insolidum, non in partem dicat: cessat senatusconsultum. neque enim timor est, ne variè iudicetur: cum vnusquisque solidum dominium sibi vindicet. ¶ Sed & si alter vsumfructum totum, alter proprietatem serui vindicet, item si alter dominium, alter pigneratum sibi dicat: idem iudex erit. & parui refert, ab eodem an ab alio ei pigneratus sit. 1 2

VIIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

Si

SI pariter aduersus eum qui de libertate litigat, consistant fructuarius & proprietarius: fieri potest, vt alteruter absit. quo casu an præsenti soli permissurus sit prætor aduersus eum agere, dubitari potest: quia non debet alterius collusione aut inertia alteri" *ius corrumpi. sed rectius dicitur, etiam alterutri eorum permittendum agere, vt alterius ius incorruptum maneat. quòd si adhuc nondum finito iudicio superuenerit, ad eundem iudicem mittetur: nisi si iustam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat: fortè si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmet. Idem dicemus & si duo pluresue domini esse dicantur, & quidam præsto sint, quidam aberint. vnde in vtroque casu dispiciamus, an si is qui prior egerit, victus sit, prosit ei, quòd posterior vicerit, vel contra: id est vt cum omnino alteruter vicerit, prosit etiam alteri; sicut prodest heredi liberti, quòd in fraudem patroni serui manumissi sint. si cui placeat prodesse, consequens est, vt cum idem petat, exceptionE rei iudicatæ obiciatur replicatio. si cui verò placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem: vtrum id in quo quis victus est, nullius erit: an eius esse debeat, cum quo actum sit: an potius eius qui vicerit: scilicet vt vtilis actio detur ei qui vicerit. minimè autem prætor pati debeat, vt pro parte quis seruus sit.*

" fortè sic declinatur, alter, alteri, altero, vt apud veteres, vel emendandū est, alterius ius. sed & in datiuo casu rectè potest retineri.

X. VLP

X. VLPIANVS libro quinquagensimoquinto ad Edictum.

QVod autem diximus, IN LIBERTATE FVISSE, *sic est accipiendum, non vt se liberum doceat is qui liberale iudicium patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse: quid sit autem sine dolo malo fuisse, videamus: nam Iulianus ait, omnes qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse: si modò se pro liberis gerant, quamuis serui sint. Varus autem scribit eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse. sed simul atq; desierit quasi fugitiuus se celare, & pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse. etenim ait eum qui scit se liberũ, deinde pro fugitiuo agit, hoc ipso quòd in fuga sit, pro seruo agere:*

XI. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

LIcet fugæ tẽpore pro libero se gesserit. dicemus enim eum in eadem causa esse.

XII. VLPIANVS libro quinquagensimoquinto ad Edictum.

IGitur sciendum est, & liberum posse dolo malo in libertate esse, & seruum posse sine dolo malo in libertate esse. ¶ Infans subreptus bona fide in seruitute fuit, cum liber esset: deinde cum de statu ignarus esset, recessit, & clam in libertate morari cœpit. hic nõ sine dolo

malo

2 *malo in libertate moratur.* ¶ *Potest & seruus sine dolo malo in libertate morari. vtputa testamento accepit libertatem, quod nullius momenti esse ignorat. vel vindicta ei imposita est ab eo quem dominum esse putauit, cum non esset.* * *vel educatus est quasi liber, cum seruus esset.* * *Et generaliter dicendum est, quotiens quis iustis rationibus ductus vel non iustis, sine calliditate tamen, putauit se liberum, & in libertate moratus est, dicendum est hunc in ea causa esse, vt sine dolo malo in libertate fuerit: ADque ideo possessoris commodo fruatur. probatio autem ad id tempus referetur, cum sine dolo malo in libertate fuerit, quo primùm in ius aditum*

3 *est.* ¶ *Si operæ alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest. Si quod damnum mihi dederit qui ad libertatem proclamat, illo tempore quo bona fide mihi seruiebat: veluti si ego bona fide dominus noxali iudicio conuentus & condemnatus, litis æstimationem pro eo optuli: in id mihi condemnavitur.*

XIII. GAIVS ad Edictum prætoris vrbani, titulo de liberali causa.

ILlud certum est, damnum hoc solum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. ideóque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen

postea

postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cum eá lege etiam culpa teneatur. Item certum est, tam res nostras quàm res alienas, quæ tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci. veluti commodatas, & locatas. certè depositæ apud nos res, quia nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

XIIII. VLPIANVS libro quinquagesimoquinto ad Edictum.

RECtißimè prætor calliditati eorum, qui cum se liberos scirent, dolo malo paßi sunt se pro seruis venum dari, occurrit. dedit enim in eos actionem. quæ actio totiens locum habet, quotiens non est in ea causa is qui se venire passus est, vt ei ad libertatem proclamatio denegetur. dolo autem non eum fecisse accipimus, qui non vltro instruxit emptorem, sed qui decepit.

XV. PAVLVS libro quinquagesimoprimo ad Edictum.

ID[a] est siue virilis sexus, siue feminini sit: dummodo eius ætatis sit, vt dolum capiat.

[a] In vulg. Idem. sed mēdosè.

XVI. VLPIANVS libro quinquagesimoquinto ad Edictum.

IMmo eum qui finxit se seruū, & sic veniit decipiendi emptoris causa. si tamē vi metúq; compulsus fuit hic qui distractus est, dicemus eum dolo carere. ¶ Tunc habet emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret. nam si scit

liberum

liberum, & sic emit: ipse se circumuenit. quare si filiusfamilias emit, si quidem ipse scit, pater ignorauit: non adquisiit patri actionem. hoc si peculiari nomine egerit. ceterum si patre mandante, hic quæritur an filij scientia noceat. & puto adhuc nocere, quemadmodum procuratoris nocet. Planè si filius ignorauit, pater scit, adhuc dico repellendum patrem etiam si peculiari nomine filius emit, si modò pater præsens fuit, potuítque filium emere probibere.

XVII. PAVLVS libro quinquagensimoprimo ad Edictum.

IN seruo, & in eo qui mandato nostro emit, tale est, vt si certum hominem mandauero emi, sciens liberum esse: licet is cui mandatum est, ignoret, idem sit. & non competet ei actio, Contra autem, si ego ignoraui, procurator scit: non est mihi deneganda.

XVIII. VLPIANVS libro quinquagensimoquinto ad Edictum.

IN tantum ergo tenetur, quantum dedit, vel in quántum obligatus est: scilicet in duplum. sed vtrum pretium tantùm, an etiam id quod pretio accessit, duplicetur, videamus. & putem, omne omnino quod propter emptionem vel dedit,

XVIIII. PAVLVS libro quinquagensimoprimo ad Edictum.

Vel

l. 76. ǳ. de verb. sig.

Vel permutauit, vel compensauit eo nomine, nam & is dedisse intellegendus est, " " "

XX. VLPIANVS libro quinquagesimoquinto ad Edictum.

Vel obligatus est: duplari debere. proinde si quid cuidam ob hanc actionem licito iure dedit, dicendum est, in hoc edictum cadere, duplarive. ¶ 1 *Obligatum, vel ipsi venditori accipere debemus, vel alij obligatum. nam quod dedit, siue ipsi venditori siue alij ex iussu eius, siue ipse siue alius dederit: æque continebitur. Obligatũ accipere debemus, si exceptione se tueri non potest. ceterum si potest, dicendum non esse obligatum.* ¶ 2 *Interdum euenit, vt is qui comparauit, habeat in quadruplum actionem. nam in ipsum quidem, qui sciens pro seruo veniit, hinc habet in duplum actionem. & præterea in venditorem, vel eum qui duplam promisit, in duplum actio est.*

XXI. MODESTINVS libro primo de Pœnis.

Vtique eius duplum, quod propter emptionem vel dedit, vel obligatus est. secundum quæ id quod alter eorum soluerit, nihil ad exonerandum alterum pertinevit: quia placuit hanc actionem pœnalem esse. & ideo post annum non datur: nec cum successoribus, cum

eum sit pœnalis, agetur. {cum) actionem quæ ex hoc edicto oritur, manumißione non extingui rectißime dicetur: quia verum est auctorem conueniri non posse, post quem ad eum qui ad libertatem proclamauit, perueniebatur.

XXII. VLPIANVS libro quinquagensimo quinto ad Edictum.

NON *solus autem emptor, sed & successores eius hac in factum actione agere poterunt. Emere sic accipiemus, etiam si per alium quis emerit, vtputa procuratorem. sed etsi plures emerint, omnes habebũt hanc actionem, sic tamen, vt si quidem pro partibus emerint, pro parte pretij habeant actionẽ. enimuero si vnusquisq; in solidũ, quisq; in solidum habeat actionẽ. nec alterius scientia alteri nocevit, vel ignorantia proderit.* ¶ 1 *Si eum liberum esse emptor nesciit, postea autem scire cœpit, hoc ei non nocevit: quia tunc ignorauit. sed si tunc sciit, postea dubitare cœpit: nihilum proderit.* ¶ 2 *Heredi & ceteris successoribus scientia sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest. sed si per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet: sicuti tutoris* [a] *quoque nocere Labeo putat.* ¶ 3 *Hæc actio post annum non datur, cum sit honoraria. est autem & pœnalis.*

In vulg. Nõ solũ.

[a] Scientiã subaudi.

XXIII. PAVLVS libro quinquagensimo ad Edictum.

SI *vsumfructum tibi vendidero liberi hominis, & cessero: seruum effici eum dicebat*

Quintus Mucius. sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem. alioquin sine domino fore. ¶ *In summa sciendum est,* 1 *quæ de venditis seruis quibus denegatur* ad libertatem proclamatio, dicta sunt: etiam ad donatos, & in dotem datos referri posse. item ad eos qui pignori se dari passi sunt.* ¶ *Si mater* 2 *& filius de libertate litigant, aut coniungenda sunt vtrorumque iudicia, aut differenda est causa filij donec de matre constet: sicut Diuus quoque Hadrianus decreuit. nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius: Augustus dixit, ante de matre constare oportere, sic dein de filio cognosci.*

*Videtur legendú, quibus nó denegatur. l. 7. & 14. 7. eod.

XXIIII. IDEM libro quinquagensimo primo ad Edictum.

ORdinata liberali causa, liberi loco habetur is qui de statu suo litigat. ita vt aduersus eum quoq;, qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascumque intendere velit. quid enim si quæ tales sint, vt tempore aut morte intereant? quare non concedatur ei litem contestando in tutum eas redigere? quin etiam Seruius ait, in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex quo lis ordinata sit. Sed si cum aliis experiri velit, non est quærendum an lis ordinata sit: ne inueniatur ratio, quemadmodum subiecto aliquo qui libertati controuersiam moueat, interim actiones*

*Ex legibus 12. tabul. & Solonis. Dionys. lib. 11

nes

nes excludantur. æque enim ex euentu iudicij liberalis aut vtilis aut inanis actio eius efficie-
1 *tur.* ¶ *Sed si quas actiones inferat dominus, quæritur an compellendus sit suscipere iudicium. & plerique existimant, si in personam agat, suscipere ipsum ad litis contestationem. sed sustinendum iudicium donec de libertate iudicetur. nec videri præiudicium libertati fieri, aut voluntate domini in libertate eum morari. nam ordinato liberali iudicio, interim pro libero habetur. & sicut ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest. ceterum ex euentu aut vtile iudicium erit, aut nullum, si contra*
2 *libertatem pronuntiatum fuerit.* ¶ *Si is qui in libertatem proclamat, furti aut damni iniuriæ ab aliquo arguatur, Mela ait, interim eum cauere debere iudicio se sisti: ne melioris condicionis sit qui dubiæ libertatis est, quàm qui certæ. sed sustinendum iudicium, ne præiudicium libertati fiat. æque si cum possessore hominis furti agi cœperit, deinde is cuius nomine agebatur, in libertatem proclamauerit: sustinendum iudicium, vt si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium. & si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam.*

XXV. GAIVS ad Edictum Prætoris vrbani titulo de liberali causa.

SI cui de libertate sua litiganti optio legata sit, quæcumque hereditate ei relicta dicun-

tur, eadem & de optione tractari possunt. Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio. veluti eius qui adfirmat ideo se primo iudicio victum, quod statuta libertas nondum ei optigerat, quam nunc dicit sibi optigisse.

¶ Licet vulgo dicatur, post ordinatum liberale iudicium hominem, cuius de statu controuersia est, liberi loco esse: tamen si seruus sit, certum est nihilo minus eum quod ei tradatur vel stipuletur, perinde domino adquirere, atque si non de libertate eius quærebatur. tantùm de possessione videvimus, cum ipsum post litem ordinatam desinat dominus posidere. sed magis est vt adquirat, licet ab eo non posideatur. & cum placuit per fugitiuum quoque nos possessionem adquirere posse: quid mirum, etiam per hunc de quo quæramus, adquiri? 1

XXVI. IDEM libro vicensimo ad Edictum prouinciale.

QVI ex libertate in seruitutem petit, si iudicij de euictione seruandi causa contra libertatem agit: iniuriarum actione non conuenitur.

XXVII. VLPIANVS libro secundo de officio consulis.

DIui fratres Proculo & Munatio rescripserunt: Cum Romulus, de cuius statu quæritur, pupillaris ætatis sit: an exigente Va-

, *ria Hedone matre, & consentiente Vario Her-*
, *mete tutore, ad tempus pubertatis causa diffe-*
, *renda sit, vestræ grauitatis est, ex fide persona-*
1 *rum, quod vtile est pupillo constituere.* ¶ *Si ea persona desit cognitioni, quæ alicui status controuersiam faciebat: in eadem causa est qui de libertate sua litigat, qua fuit priusquam de libertate controuersiam patiatur. sanè hoc lucratur, quòd is qui eam status controuersiam faciebat, amittit suam causam. nec ea res ingenuum facit eum qui non fuit. nec enim penuria aduersarij ingenuitatem solet tribuere. rectè atque ordine iudices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti: vt vbi deest is qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, vtrum malit cognitionē circumduci,*" *an audita causa sententiam proferri. & si cognouerint, pronuntiare debebunt seruum illius non videri. neque hæc res captionem vllam habet: cum non ingenuus pronuntietur, sed seruus non videri. Quòd si ex seruitute in ingenuitatem se allegat, melius fecerint, si cognitionem circunduxerint, ne sine aduersario pronuntient ingenuum videri: nisi magna causa suadeat, & euidentes probationes suggerant secundum libertatē pronuntiādum: vt etiam rescripto Hadriani continetur. Quòd si is qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor verò præsens sit: melius erit inaugeri causam eius,*

" Sic circūducere edictū l.73.§.de iudic.

sententiámque proferri. si enim liquebit, contra libertatem dabit. euenire autem potest, vt etiam absens vincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

XXVIII. POMPONIVS libro duodecimo ad Quintum Mucium.

NON videtur domini voluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse. & est hoc verum. is enim demum voluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex voluntate domini consequitur.

XXVIIII. ARRIVS MENANDER libro primo de Re militari.

QVI de libertate sua litigans necdum sententia data militiæ se dedit, in pari causa ceteris" seruis habendus est. nec exonerat eum, quòd pro libero habeatur in quibusdam. & licet liber apparuerit, exauctoratus, id est militia remotus: castris reiicietur. vtique qui ex seruitute in libertatem petitus sit, vel qui non sine dolo malo in libertate moratus est. qui verò per calumniam petitus in seruitutem est, in militia retinebitur.

"Græcismus.

¶ *Qui ingenuus pronuntiatus est, si se militiæ dedit: intra quinquennium retractata sententia nouo domino reddendus est.* 1

XXX. IVLIANVS libro quinto ex Minicio.

DVobus petentibus hominem in seruitutem pro parte dimidia separatim, si vno

indicio

udicio liber, altero seruus iudicatus est: commodissimum est eo vsque cogi iudices, donec consentiant. si id non continget, Sabinum refertur existimasse, duci seruum debere ab eo qui vicisset. cuius sententiæ Cassius quoque est, & ego sum. & sanè ridiculum est, arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. commodius autem est, fauore libertatis liberum quidem eum esse: compelli autē pretij sui partē viri boni arbitratu victori suo præstare.

XXXI. VLPIANVS libro primo Responsorum.

FIlium ob hoc quòd patri heres extitit, prohiberi à patre suum seruum manumissum in seruitutem petere.

XXXII. PAVLVS libro sexto Regularum.

DE bonis eorum, qui ex seruitute aut libertate in ingenuitatem vindicati sunt, senatusconsultum factum est, quo cauetur de his quidem qui ex seruitute defensi essent, vt id dumtaxat ferrent, quod in domo cuiusque intulissent. in eorum autem bonis qui post manumissionem repetere originem suam voluissent, hoc amplius, vt quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant. cætera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent.

XXXIII. IDEM libro singulari de Liberali causa.

QVI sciens liberum emit, quamuis & ille se pateretur venire: tamen non potest contradicere ei qui ad libertatem proclamat. sed si alij eum ignoranti vendiderit, denegabitur ei proclamatio.

XXXIIII. VLPIANVS libro singulari Pandectarum.

IMperator Antoninus constituit, non aliàs ad libertatem proclamationẽ cuiquam permittendam, nisi prius administrationũ rationes reddiderit, quas cum in seruitute esset, gessisset.

XXXV. PAPINIANVS libro nono Responsorum.

SEruos ad templi custodiam quod ædificari Titia voluit, destinatos, neque manumissos, heredis esse constitit.

Supplet quod deerat in l. Seruos. 17. ff. de alim. leg.

XXXVI. IDEM libro duodecimo Responsorum.

DOminus qui optinuit, si velit seruũ suum abducere: litis æstimationem pro eo accipere non cogetur.

XXXVII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

COnuentio priuata neque seruum quemquam neque libertum alicuius facere potest.

XXXVIII. PAVLVS libro quintodecimo Responsorum.

Paulus

PAulus respõdit, si, vt proponitur, post perfectam sine vlla condicione emptionem postea emptor ex voluntate sua litteras emisit, quibus profiteretur se post certum tempus manumissurum eum quem emerat: non videri eas litteras ad constitutionem Diui Marci pertinere. ¶ Idem respondit, constitutionem quidem Diui Marci ad libertatem eorum mancipiorum pertinere, quæ hac lege venierint, vt post tempus manumitterentur. sed eundem fauorem libertatis consequendæ causa etiam eam mereri, pro qua dominus pretium accepit, vt ancillam suam manumitteret. cum idem etiam libertam habiturus sit. ¶ Quæsitum est, an emptor seruo rectè libertatem dederit nondum pretio soluto. Paulus respondit, seruum quem venditor emptori dederit, si ei pro pretio satisfactum est: & nondum pretio soluto in bonis emptoris esse cœpisse. ¶ Gaius Seius Stichum seruum Lucio Titio vendidit ita, vt Titius Stichum post triennium manumitteret, si continuo triennio seruisset. sed nondum exacto tempore trienni Stichus fugit, & post aliquantulum temporis defuncto Titio reuertit. quæro an obstet Sticho ADsequendam ex venditione libertatem, quòd ante triennium discesserit. Paulus respondit, secundum ea quæ proponuntur, expleto tempore post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competisse.

XXXVIIII. IDEM libro quinto Sententiarum.

CVI necessitas probandi de ingenuitate sua non incumbit, vltro si ipse probare desideret, audiendus est. ¶ *Qui de ingenuitate* 1 *cognoscunt, de calumnia eius qui temere controuersiam mouit, ad modum exilij possunt ferre sententiam.* ¶ *Tutores vel curatores pu-* 2 *pillorum, quorum tutelam & res administrauerunt, postea status quaestionem facere non possunt. Maritus vxori eidémque libertae status quaestionem inferre non prohibetur.*

XL. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

CVM pacto partitionis pretij maior viginti annis venalem se praebuit, nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.

XLI. PAVLVS libro singulari de Articulis liberalis* causae.

SI in obscuro sit, in quo fuerit statu is qui pro libertate sua litigat: prior audiendus est probare volens se ipsum in libertatis esse possessionem. iudex autem qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis, damnóve magno facto cognoscere debet. fieri enim potest, vt fiducia libertatis & subripere quaedam, & corrumpere atque consumere ex bonis, quibus seruiebat, ausus sit.

* Perperã in vulga. editiõe & Haloãdrina duo haec verba cũ principio sequentis capitis cõfundun-tur. Ant. Aug. libr. 1. ca. 4.

XLII. LABEO libro quarto Posteriorum.

Si

SI seruus, quem emeras, ad libertatem proclamauit, & ab iudice perperam pro eo iudicatum est, & dominus eius serui post rem contra te iudicatam te heredem fecit, aut † alio nomine is tuus esse cœpisset: petere eum tuum esse poteris, nec tibi obstavit rei iudicatæ præscriptio." *Iauolenus: hæc vera*" *sunt.*

† alio quo

"In archetypo erat proscriptio. Taurell. & August. lib. 3 cap. 9.

"In archetyp. mendosè scriptũ erat verba, pro vera, sed b post ea expunctum. Anto. Augu.

XLIII. POMPONIVS libro tertio Senatusconsultorum.

DE his qui bona eorum, quibus seruiebant, intercepissent, deinde ad libertatem proclamabant, Hadrianus imperator rescripsit. cuius rescripti verba hæc sunt. Sicut non est æquum fiducia libertatis quæ ex fideicommissi causa præstanda est, intercipere hereditariam pecuniam: ita nec libertati præstandæ moram quæri oportet. quamprimum ergo arbitrum dare debeat, apud quem constaret, quid seruari potest heredi, antequam ad seruum manumittendum compelleretur.

XLIIII. VENVLIVS libro septimo Actionum.

LIcet dubitatum antea fuit, vtrum seruus dumtaxat, an libertus iurando patrono obligaretur in his quæ libertatis causa imponuntur: tamen verius est, non aliter quàm liberum obligari. Ideo autem solet iusiurandum à seruis exigere, vt hi religione adstricti,

postea

posteaquam suæ potestatis esse cœpissent, iurandi necessitatem haberent. dummodo in cōtinenti cum manumissus est, aut iuret, aut promitteret. Licet autem circa donum, munus, operas, etiam vxorum personas inserere. ¶ *In eum qui* 1 *impubes iurauerit, scilicet qui & iurare potuerit, danda est vtilis actio operarum nomine, cùm pubes tamen factus erit. potest tamen & impubes operas dare: veluti si nomenculator* [a] *sit, vel histrio.*

[a] vide Ant. Aug. ad Modest.

QVIBVS AD LIBERTATEM PROCLAMARE non licet. [b]

[b] In indice tit. liceat.

TIT. XIII.

VLPIANVS libro secundo de officio proconsulis.

Maiores viginti annis ita demum ad libertatem proclamare nō possunt, si pretiū ad ipsum qui veniit, peruenerit. ex ceteris autem causis, quamuis maior viginti annis se venum dari passus sit: ad libertatem ei proclamare licet. minori autem viginti annis ne quidem ex causa suprascripta debet denegari libertatis proclamatio: nisi maior annis viginti factus durauit in seruitute. tunc enim si pretium partitus sit, dicendum erit, denegari ei deberi libertatis proclamationem.

II.

II. MARCELLVS libro vicensimoquarto Digestorum.

SEruum quis per vim à Titio accepit, & testamento liberum esse iußit. quamquam soluendo decesserit, non erit ille liber. alioquin fraudabitur Titius, qui non procedēte quidem libertate cum herede eius agere potest. AD si ad libertatem seruus peruenerit, nullam actionem habiturus est: quia nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

III. POMPONIVS libro vndecimo Epistularum & variarum lectionum.

EIs qui se paßi sint venire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. quæro an & ad eos qui ex mulieribus, quæ se passæ sint venire, nascuntur, ita senatusconsulta pertinent. dubitari non potest, quin ei quoque, quæ maior annis viginti venire se passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. His quoque danda non est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt.

IIII. PAVLVS libro duodecimo Quæstionum.

LIcinnius Rufinus Iulio Paulo. is cui fideicommissa libertas debebatur, post vicensimum annum veniri se passus est. quæro denegandum sit ei ad libertatem proclamare. mouet me exemplum cuiusuis liberi hominis. nam etsi consecutus (esset) libertatem, se vendidisset: denegaretur ei ad libertatem proclamare. nec

re. nec debet meliori loco intellegi, quòd in seruitute constitutus passus est se venum dari, quàm si esset libertatem consecutus. sed è contrario mouet me, quòd in hoc de quo quæritur, venditio constitit: & est qui veneat. in libero autem homine neque venditio constitit, & nihil est, † quoniam veneat. peto itaque plenissime instruas. respondit, venditio quidem tam serui quàm liberi contrahi potest, & stipulatio de euictione contrahitur. non enim de eo loquimur, qui sciens liberum emit. nam aduersus hunc nec ad libertatem proclamatio denegatur. sed is qui adhuc seruus est, etiam inuitus veniri potest: quamuis & ipse in eo malus sit, quòd de condicione sua dissimulat: cum in sua potestate habeat, vt statim ad libertatem perueniat. quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. pone statuliberum passum se venum dari. nemo dicturus est, superueniente condicione quæ non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. Idem puto etiam si in ipsius potestate fuit condicio. Sed in proposito magis probandum est, vt denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem, & maluit se venum dari: quia indignus est auxilio prætoris fideicommissarij.

† *quod*

V. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Claudianum.

Si

SI duo liberum hominem maiorem annis viginti emerimus, vnus sciens eius condicionem, alter ignorans: an non propter eum qui scit, ad libertatem ei proclamare permittitur: sed propter eum qui ignorat, seruus efficietur? sed non etiam eius qui scit, sed tantùm alterius.

SI INGENVVS ESSE DICETVR.

TIT. XIIII.

In vulgatis, Si libertus ingenuus esse dicetur.

MARCELLVS libro septimo Digestorum.

SI libertus alterius alio agente ingenuus pronuntiatus esse dicetur: sine vlla exceptione temporis patronus eius cognitionẽ solet exercere.

II. SATVRNINVS libro primo de officio proconsulis.

QVi se venire passus esset maiorem, scilicet vt pretium ad ipsum perueniret: prohibendum de libertate contendere diuus Hadrianus constituit. sed interdum ita contendendum permisit, si pretium suum reddidisset. ¶ Qui *se ex libertinitate ingenuitati adserant, non vltra quinquennium quàm manumissi fuissent, audiětur. ¶ Qui post quinquennium repperisse instrumenta ** ingenuitatis suæ adseuerant, de ea re ipsos principes adire oportere cognituros.*

*correctũ per l. vlt. C. vbi causa stat.

**De his instrumẽtis vide Capitol. in Marco.

III. POMPONIVS libro quinto Senatusconsultorum.

HOc sermone ADGNITIS NATALIBVS, *de nullis alis intellegẽdum est senatum* * *sensisse, quàm ingenuis. Verbo autem* RELINQVERENT, *etiam hoc intellegendum est, vt quæcunque ex re eius, à quo manumißi erant, adquisita habeant, restituant. sed id quemadmodum accipiendum sit, videndum est: vtrúmne quæ ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex his adquisitum, reddere debeant: an verò etiam concessa & donata à manumissoribus amplexi sint. quod magis est.*

* Cuius sententia plenior extat in l. 1. C. de ingen. manum.

IIII. PAPINIANVS libro vicensimosecundo Quæstionum.

In vulg. Hæc oratio.

ORatio, quæ prohibet apud consules aut præsides prouinciarum post quinquennium à die manumißionis in ingenuitate proclamare, nullam causam aut personã excipit.

V. IDEM libro decimo Responsorum.

PAtronum post quinquennium sententiæ pro ingenuitate dictæ, quo ignorante res iudicata est, non esse præscriptione temporis summouendum, respondi.

VI. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Edictum.

l. Generaliter. 7. de except.

QVotiens de hoc contenditur, an quis libertus sit: siue operæ petantur, siue obsequium desideretur, siue etiam

famosa

famosa actio intendatur, siue in ius vocetur qui se patronum dicit, siue nulla causa interueniat: redditur praeiudicium. sed & quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaij Seij se negat: idem praeiudicium datur. redditur autem alterutro desiderante. sed actoris [a] *partibus semper, qui se patronum dicit fungitur: probaréque libertum suum necesse habet. aut si non probet, vincitur.*

[a] In archetypo erat, auctoris, sed mendosè. Taurell.

NE DE [b] STATV DEFVNCTORVM POST QVINQVENnium quæratur.

TIT. XV.

MARCIANVS libro singulari de Delatoribus.

De statu defunctorũ post quinquennium quaerere non licet neque priuatim neque fisci nomine. sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quaestionem praeiudicium futurum est ante quinquennium mortuo. immo nec de viui statu quaerendum est, si quaestio huius praeiudicium facit ei qui ante quinquennium decessit. & ita Diuus Hadrianus constituit. ¶ Sed interdum & intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere. nam oratione Diui Marci cauetur, vt si quis ingenuus pronuntiatus fuerit, li-

[b] In indice illud, De, includitur asteriscis.

Id à diuo Marco cõstitutum fuisse auctor est Capitolinus in eodem.

ceat ingenuitatis sententiam retractare: sed viuo eo qui ingenuus pronuntiatus est, non etiam post mortem. in tantum, vt etiam si cœpta quæstio fuit retractationis, morte eius extinguatur, vt eadem oratione cauetur. ¶ *Si quidem in* 2 *deteriorem condicionem quis statum retractaret: secundum ea quæ dixi, præscribendum est. quid ergo si in meliorem? veluti pro seruo libertus dicatur:* * *quare non admittatur? quid enim si seruus quis dicatur,* * *quasi ex ancilla natus quæ ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim* * *& pro mortua est. & Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit posse. ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.*

* Græcismus.

II. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum.

NOn esse libertatis quæstionem filiis inferendum propter matris vel patris memoriam post quinquennium à morte non retractatam, conuenit. nec in ea re, quæ publicam tutelam meruit, pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quòd quinque annorum tempus, cum tutores non haberent, excesserit. ¶ *Præscriptio quinque annorum quæ sta* 1 *tum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatæ non fit irrita, si veterem causam, desistente qui mouit, longo silentio finitam probetur.*

III.

III. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

ANte quinquennium defuncto status honestior, quàm mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. idcirco etsi quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

IIII. CALLISTRATVS libro primo de Iure fisci.

PRimus omnium Diuus Nerua edicto vetuit, post quinquennium mortis cuiusque de statu quæri. sed & Diuus Claudius Claudiano rescripsit, si per quæstionem nummariam præiudicium statui videbitur fieri, cessare quæstionem.

DE COLLVSIONE DETEGENDA.

TIT. XVI.

Qui collusionem detegit nanciscitur dominium serui, qui per collusionem effectus est ingenuus.

GAIVS libro secundo ad Edictum prætoris vrbani titulo de liberali causa.

NE quorundam dominorum erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem, eo quòd paterētur seruos suos in ingenuitatem proclamare, liberósque iudicari:

Hac de causa Alexāder Seuerus libertinos nunquam in locum equestrē redegit, vt refert Ælius Lāpridius.

senatusconsultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, vt si quis probasset per collusionem quicquam factum: si iste homo seruus sit, fieret eius seruus qui detexisset collusionem.

II. VLPIANVS libro secundo de officio consulis.

COnlusionem detegere ingenuitatis post sententiam intra quinquennium posse, Diuus Marcus constituit. quinquennium autem continuum vtique accipiemus. sicubi planè ætas eius, cuius retractatur conlusio, differendam retractationẽ in tempus pubertatis vel alterius rei suadet: quinquennium non currere dicendum est. Quinquẽnium autem non ad perficiendam retractationem, sed ad inchoandam puto præfinitum. aliter atque circa eum qui ex libertinitate se INgenuitatem *petit.* ¶ *Oratione Diui Marci cauetur, vt etiam extraneis qui pro altero postulandi ius haberent, liceret* " *detegere collusionem.* 1

"In archetyp. Flor. liqueret, sed mendosè. Taurell. in adnot.

III. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus.

CVm non iusto contradictore quis ingenuus pronuntiatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res interuenisset. idque principalibus constitutionibus cauetur.

IIII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam.

Si

SI libertinus per collusionem fuerit pronuntiatus ingenuus, conlusione detecta in quibusdam causis quasi libertinus incipit esse. medio tamen tempore, antequam collusio detegatur, & post sententiam de ingenuitate latam, vtique quasi ingenuus accipitur.

V. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

SEtentiam pro ingenuitate dictam & collusionis prætextu semel retractare permittitur. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita quis debeat admitti, comparatis omnium moribus & ætatibus, & cuius magis interest, statui oportet.

LIBER QVADRAGESIMVS-PRIMVS.

DE[a] ADQVIRENDO RERVM DOMINIO.

[a] De variis modis acquirendi dominij vide Varroné li. 2. rei rust. & quæ in vnum congessi lib. 1. disputationum.
[b] Instit. de rer. diu. §. quarundam.
[c] Pro eo Iustin. posuit, iure naturali, hoc addito, quod appellauimus ius gentium.

Præfatio generalis ad hunc & sequentes huius libri titulos.

GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum.

QVARVNDAM *rerum*[b] *dominium nanciscimur iure gẽtium*[c] *quod ratione naturali inter omnes homines peræque seruatur: quarundam iure ciuili, id est iure proprio ciuitatis nostræ. & quia antiquius ius gẽtium cum ipso genere humano proditum est, opus est vt de hoc prius referendum sit.* ¶ *Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, celo capiuntur, id est feræ vestiæ, & volucres, pisces, capientium fiunt.* 1

II. FLORENTINVS libro sexto Institutionum.

V*El quæ ex his apud nos sunt edita.*

III.

III. GAIVS libro ſecundo rerum cottidianarum ſiue aureorum.

„ *Quod enim nullius eſt, id ratione naturali occupanti conceditur. nec intereſt, quod ad feras veſtias & volucres, vtrum in ſuo fundo quiſque capiat, an in alieno. planè qui in alienũ fundum ingreditur venandi aucupandíue gratia, poteſt à domino, ſi is prouiderit, iure prohiberi ne ingrederetur. Quidquid autem eorum ceperimus, eo vſque noſtrum eſſe intellegitur, donec noſtra cuſtodia coërcetur. cum verò euaſerit cuſtodiam noſtram, & in naturalem libertatem ſe receperit: noſtrum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit.*

IIII. FLORENTINVS libro ſexto Inſtitutionum.

Niſi ſi manſuefacta emitti ac reuerti ſolita ſunt.

V. GAIVS libro ſecundo Rerum cottidianarum ſiue aureorum.

„ *Naturalem autem libertatem recipere intellegitur, cum vel oculos noſtros effugerit, vel ita ſit in conſpectu noſtro, vt difficilis ſit eius perſecutio. ¶ Illud quæſitum eſt, an fera veſtia, quæ ita vulnerata ſit vt capi poſſit, ſtatim noſtra eſſe intellegatur. Trebatio placuit, ſtatim noſtram eſſe: & eo vſque noſtram videri, donec eam perſequamur. quòd ſi deſierimus eam perſequi, deſinere noſtram eſſe, & rurſus fieri occupantis. itaque ſi per hoc tem-*

pus quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, vt ipse lucrifaceret: furtum videri nobis eum commisisse. Plerique non aliter putauerunt eam nostram esse, quàm si eam ceperimus: quia multa accidere possunt, vt eam non capiamus. quod verius[a] est.

[a]Sed lex Longobardorũ vulneratorẽ iubet expectari per 24. horas, vt refert Accursius.

Accidens non mutat materiam. Bart.

¶ *Apium quoque natura fera est. itaque quæ in arbore nostra consederint, antequam à nobis alueo concludantur, non magis nostræ esse intelleguntur, quàm volucres quæ in nostra arbore nidum fecerint. ideo si alius eas incluserit, earum dominus erit.* ¶ *Fauos quoque si quos hæ fecerint, sine furto quilibet possidere potest. Sed, vt supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur, potest à domino, si is prouiderit, iure prohiberi ne ingrederetur.* ¶ *Examen quod ex alueo nostro euolauerit, eousque nostrum esse intellegitur, donec in conspectu nostro est, nec difficilis eius persecutio est. alioquin occupantis fit.* ¶ *Pauonum & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quòd ex consuetudine auolare & reuolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Ceruos quoque ita quidam mansuetos habent, vt in syluas eant, & redeant. quorum & ipsorum feram esse naturam nemo negat. In his autem animalibus quæ consuetudine abire & redire solent, talis*

reg

„ *regula comprobata est, vt eousque nostra esse*
„ *intellegantur, donec reuertendi animum ha-*
„ *beant. quòd (si) desierint reuertendi animum*
„ *habere, desinant nostra esse, & fiant occu-*
„ *pantium. Intelleguntur autem desisse reuer-*
„ *tendi animum habere tunc, cum reuertendi*
7 *consuetudinem deseruerint.* ¶ *Gallinarum, &*
„ *anserum non est fera natura. palam est enim*
„ *alias esse feras gallinas, & alios feros anseres.*
„ *itaque si quolibet modo anseres mei & gallinæ*
„ *meæ turbati turbatæue adeo longius euolaue-*
„ *rint, vt ignoremus vbi sint: tamen nihilo mi-*
„ *nus in nostro dominio tenentur. qua de causa*
„ *furti nobis tenebitur qui quid eorum lucrandi*
8 *animo adprehenderit.* ¶ *Item quæ ex hosti-*
„ *bus capiuntur, iure gentium statim capien-*
„ *tium fiunt.*

Plutarch. de liber. educ.

VI. FLORENTINVS libro sexto Institutionum.

„ *Item quæ ex animalibus dominio nostro eo-*
„ *dem iure subiectis nata sunt.*

l. 2. ff. eod.

VII. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum.

„ *Adeò quidem, vt & liberi homines in*
„ *seruitutem deducantur. qui tamen si eua-*
„ *serint hostium potestatem, recipiunt pristinam*
1 *libertatem.* ¶ *Præterea quod per alluuionem*
„ *agro nostro flumen adicit, iure gentium nobis*
„ *adquiritur. per alluuionem autem id videtur*

adici, quod ita paulatim adicitur, vt intelligere non poßimus, quantum quoquo momẽto temporis adiciatur. ¶ *Quòd si vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit: palam est, eam tuam permanere. planè si longiore tempore fundo meo hæserit, arboresque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint: ex eo tempore videtur meo fundo adquisita esse.* ¶ *Insula quæ in mari nascitur, quòd rarò accidit, occupantis fit: nullius enim esse creditur. in flumine nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum qui ab vtraque parte fluminis prope ripam prædia poßident, pro modo latitudinis cuiusque prædij, quæ latitudo prope ripã sit. quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantùm, qui ab ea parte prope ripam prædia poßident.* ¶ *Quòd si vno latere perruperit flumen, & alia parte nouo riuo fluere cœperit, deinde infra nouus iste riuus in veterem se conuerterit: ager, qui à duobus riuis comprehensus in formam insulæ redactus est, eius est scilicet cuius & fuit. Quòd si toto naturali alueo relicto flumen aliàs fluere cœperit, prior quidem alueus eorum est, qui prope ripam prædia poßident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque prædij, quæ latitudo prope ripam sit. nouus autem alueus eius iuris esse incipit, cuius & ipsum flumen, id est publicus*

Margin: 2, 3, 4. Ibidẽ. §. quod si aliqua: paucis mutatis.

" *blicus iuris gentium. quòd si post aliquot tem-*
" *poris ad priorem alueum reuersum fuerit &*
" *flumen: rursus nouus alueus eorum esse inci-*
" *pit, qui prope ripam eius prædia possident.*
5 ¶ *Cuius tamen totum agrum nouus alueus occupauerit, licet ad priorem alueum reuersum fuerit flumen: non tamen is cuius is ager fuerat, stricta ratione quicquam in eo alueo habere potest. quia & ille ager qui fuerat desiit esse, amissa propria forma: & quia vicinum prædium nullum habet, non potest ratione vicinitatis vllam partem in eo alueo ha-*
6 *bere. sed vix est, vt id optineat.* ¶ *Aliud*
" *sanè est, si cuius ager totus inundatus fuerit.*
" *namque inundatio speciem fundi non mutat.*
" *& ob id cum recesserit aqua, palam est, eius-*
7 *dem esse cuius & fuit.* ¶ *Cum quis ex alie-*
" *na materia speciem aliquam suo nomine fece-*
" *rit, Nerua & Proculus putant hunc domi-*
" *num esse qui fecerit: quia quod factum est, an-*
" *tea nullius fuerat. Sabinus & Cassius magis*
" *naturalem rationem efficere putant, vt qui*
" *materiæ dominus fuerit, idem eius quoque*
" *quod ex eadem materia factum sit, dominus*
" *esset: quia sine materia nulla species effici pos-*
" *sit. veluti si ex auro vel argento vel ære vas ali-*
" *quod fecero: vel ex tabulis tuis nauem aut ar-*
" *marium aut subsellia fecero: vel ex lana tua*
" *vestimentum: vel ex vino & melle tuo mul-*
sum:

Prætermissum est hoc thema in Institut.

ſum: vel ex medicamentis tuis emplaſtrum aut "
collyrium: vel ex vuis aut oliuis aut ſpicis tuis "
vinum vel oleum vel frumentum. Eſt tamen "
etiam media ſententia rectè exiſtimantium, ſi "
ſpecies ad materiam reuerti poßit, verius eſſe "
quod & Sabinus & Caßius ſenſerunt. ſi non "
poßit reuerti, verius eſſe quod Neruæ & Pro- "
culo placuit. vt ecce vas conflatum ad rudem "
maſſam auri vel argenti vel æris reuerti poteſt. "
vinum verò vel oleum vel frumentum, ad vuas "
& oliuas, & ſpicas reuerti non poteſt. ac ne "
mulſum quidem ad mel & vinum: vel empla- "
ſtrum aut collyria ad medicamenta reuerti poſ- "
ſunt. ¶ *Videntur tamen mihi rectè quidam di-* 8
xiſſe, non debere dubitari, quin alienis ſpicis "
excuſſum frumentum eius ſit, cuius & ſpicæ "
fuerunt. cum enim grana quæ ſpicis continen- "
tur, perfectam habeant ſuam ſpeciem: qui ex- "
cußit ſpicas, non nouam ſpeciem facit, ſed eam "
quæ eſt, detegit. ¶ *Voluntas duorum domino-* 9
rum miſcentium materias, commune totum "
corpus efficit: ſiue eiuſdem generis ſint mate- "
riæ, veluti vina miſcuerunt, vel argentum con "
flauerunt, ſiue diuerſæ: veluti ſi alius vinum "
contulerit, alius mel: vel alius aurum, alius "
argentum: quamuis & mulſi, & electri, noui "
corporis ſit ſpecies. Sed etſi ſine voluntate do- "
minorum caſu confuſæ ſint duorum materiæ "
vel eiuſdem generis vel diuerſæ: idem iuris eſt. "
¶ *Cum*

Prætermiſ. in Inſtit.

Inſt. eo. §. ſi duorũ.

10 ❡ *Cum in suo loco aliquis aliena materia ædificauerit, ipse dominus intellegitur ædificij: quia omne quod inædificatur, solo cedit. nec tamen ideo is qui materiæ dominus fuit, desiit eius dominus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea agere: propter legem duodecim* [a] *tabularum qua cavetur ne quis tignum alienum ædibus suis iunctum eximere cogatur: sed duplum pro eo præstet. Appellatione autem tigni omnes materiæ significantur, ex quibus ædificia fiunt. Ergo si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus nunc eam vindicare,*

Ibid. §. cũ in suo.

[a] cuius verba vide apud Festũ lib. 18. in verbo tignum.

11 *& ad exhibendum agere.* ❡ *Illud rectè quæritur, an si id ædificium vendiderit is qui ædificauerit, & ab emptore longo tempore captum postea dirutum sit: adhuc dominus materiæ vindicationem eius habeat. causa dubitationis est, an eo ipso, quo vniuersitas ædificij longo tempore capta est, singulæ quoque res ex quibus constabat, captæ essent. quod non*

12 *placuit.* ❡ *Ex diuerso si quis in alieno solo sua materia ædificauerit, illius fit ædificium, cuius & solum est. & si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiæ intellegitur. itaque neque diruto quidem ædificio vindicatio eius materiæ competit. Certè si dominus soli petat ædificium, nec soluat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: poterit*

Ibid. §. ex diuerso.

per

per exceptionem doli mali repelli. vtique si nescit qui ædificauit, alienum esse solum: & tamquam in suo bona fide ædificauit. nam si scit, culpa ei obici potest, quòd temere ædificauit in eo solo quod intellegeret alienum. ¶ *Si* 13 *alienam plantam in meo solo posuero, mea erit. ex diuerso si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit. si modò vtroque casu radices egerit. antequam enim radices ageret, illius permanet, cuius & fuit. His conueniens est, quòd si vicini arborem ita terra presserim, vt in meum fundum radices egerit: meam effici arborem. rationem enim non permittere, vt alterius arbor intellegatur, quàm cuius fundo radices egisset. & ideo prope confinium arbor posita si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est,*

VIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

P*Ro regione cuiusque prædij. Sed & si in confinio lapis nascatur, & sunt pro indiuiso*[a] *communia prædia: tunc erit lapis pro indiuiso communis, si terra exemptus sit.*

[a] Quidam legẽdum putãt, pro diuiso. aduersus fidem Flo. & manuscript.

VIIII. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum.

Q*Va ratione autem plantæ quæ terra coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque quæ sata sunt, solo cedere intelleguntur. ceterum sicut is qui in alieno solo ædi-*

ficau

ficauit, si ab eo dominus soli petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali: ita eiusdẽ exceptionis auxilio tutus esse poterit qui in alienum fundum sua impensa[a] consenit.

[a] Iust. addit bona fide.

Scriptura cedit chartæ, tabula verò picturæ, quoad dominium directum, non quoad vtile.
Bart.

1 ¶ *Litteræ quoq; licet aureæ sint, perinde chartis membranísque cedunt, ac solo cedere solent ea quæ ædificantur, aut seruntur. ideóque si in chartis membranísue tuis carmen vel historiam vel orationem scripsero: huius corporis „ non ego, sed tu dominus esse intellegeris. Sed „ si à me petas tuos libros, tuásue membra- „ nas, nec impensas scripturæ soluere velis: pote- „ ro me defendere per exceptionem doli mali. „ vtique si bona fide eorum possessionem nanctus* 2 *sim.* ¶ *Sed non vti litteræ chartis membra- „ nísue cedunt, ita solent picturæ tabulis cedere. „ sed ex diuerso placuit tabulas picturæ cedere. „ vtique tamen conueniens est, domino tabula- „ rum aduersus eum qui pinxerit, si is tabulas „ poßidebat, vtilem actionem dari. qua ita effi- „ caciter experiri poterit, si picturæ impensam „ exsoluat: alioquin nocebit ei doli mali exce- „ ptio. vtique si bona fide possessor fuerit qui „ soluerit. aduersus dominum verò tabularum „ ei qui pinxerit, rectam vindicationem com-*

petere

petere dicimus: vt tamen pretium tabularum „ inferat. alioquin nocevit ei doli mali exceptio. „

¶ Hæ quoque res quæ traditione noſtræ fiunt, iure gentium nobis adquiruntur. nihil enim tam conueniens eſt naturali æquitati, quàm voluntatem domini volētis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi. Nibil autem intereſt, vtrum ipſe dominus per ſe tradat alicui rem, an voluntate eius aliquis. qua ratione ſi cui libera negotiorum adminiſtratio ab eo qui peregre proficiſcitur, permiſſa fuerit: & is ex negotiis rem vendiderit, & tradiderit: facit eam accipientis. 3

Res quæ apud me eſt ex contractu, voluntate domini fit mea ſine traditione. Bart.

¶ Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem tranſerendam. veluti ſi rem quam commodaui, aut locaui tibi, aut apud te depoſui, vendidero tibi. licet enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderim, eo tamen quòd patior eam ex cauſa emptionis apud te eſſe, tuam efficio. 4 *¶ Item ſi quis merces in horreo repoſitas vendiderit, ſimul atque claues horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.* 5 *¶ Hoc amplius, interdum & in incertam perſonam collocata voluntas domini transfert rei proprietatem. vt ecce qui miſſilia iactat in vulgus. ignorat enim* 6

quid

id eorum quisq; excepturus sit: & tamē quia ult quod quisque exceperit, eius esse, statim m dominum efficit. ¶ Alia causa est earum erum quæ in tempestate maris leuandæ nauis ausa eiciuntur. hæ enim dominorum permanent: quia non eo animo eiciuntur, quòd quis eas habere non vult: sed quòd magis cum ipsa naue periculum maris" effugiat. qua de causa si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nanctus, lucrandi animo abstulerit: furtum committit.

l.43.§.de furt.l.2.§. fin.l.qui leuādæ.§. ad leg. Rhod. Ant.Aug. lib.1.c.2.

"In archetypo erat nauis, sed rectè ita est emendatum à Taurell.

X. IDEM libro secundo Institutionum.

ADquiruntur nobis non solùm per nosmetipsos: sed etiam per eos quos in potestate habemus. item per seruos in quibus vsumfructū habemus. itē per homines liberos & seruos alienos, quos bona fide poßidemus. de quibus singulis diligentius dispiciamus. ¶ Igitur quod serui nostri ex traditione nanciscuntur, siue quid stipulentur, vel ex qualibet alia causa adquirunt: id nobis adquiritur. ipse enim qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. ideóque si heres institutus sit, nisi nostro iussu, hereditatem adire non potest. & si iubentibus nobis adierit, hereditas nobis adquiritur, perinde atque si nos ipsi heredes instituti essemus. Et his conuenienter scilicet legatum nobis per eundem adquiritur. ¶ Non

Inst. per quas personas nobis acquiritur, per totum.

l.1. C. per quas person. l.1. C. de adqui. possess.

solùm autem proprietas per eos quos in potestate habemus, adquiritur nobis, sed etiã possessio. cuiusque enim rei possessionem adepti fuerint, id nos possidere videmur. vnde etiã per eorum longam possessionem dominium nobis adquiritur. ¶ *De his autem seruis in quibus tantùm* 3 *vsumfructum habemus, ita placuit, vt quidquid ex re nostra vel ex operis suis adquirant, id nobis adquiratur. si quid verò extra eas causas persecuti* *sint*, *id ad dominum proprietatis pertinet. Itaque si is seruus heres institutus sit, legatúmve quid, aut ei donatum fuerit: non mihi, sed domino proprietatis adquiritur.* ¶ *Idem placet de eo qui nobis bona fide possidetur, siue liber sit, siue alienus seruus. quod* 4 *enim placuit de vsufructuario, idem probatur etiam de bonæ fidei possessore. Itaq; quod extra duas causas* * *adquiritur, id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum eius, si seruus est. Sed bonæ fidei possessor cum vsuceperit seruum, quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. vsufructuarius verò vsucapere seruũ non potest. primùm, quia non possidet, sed habet ius vtendi fruendi: deinde, quoniam scit seruum alienum esse.*

* Excepta possessione. l. 54. §. 2. j. eod.

XI. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

Inst. de auct. tutor.

PVpillus quantum ad adquirendum non indiget tutoris auctoritate. alienare verò null

nullam rem potest, nisi præsente tutore auctore: & ne quidem possessionem quæ est naturalis, vt Sabinianis visum est. quæ sententia vera est.

XII. CALLISTRATVS libro secundo Institutionum.

Lacus & stagna licet interdum crescãt, interdum exarescant: suos tamen terminos retinent. ideóque in his ius alluuionis non adgnoscitur. ¶ Si ære meo & argento tuo conflato aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis: quia cum diuersæ materiæ æs atque argentum sit, ab artificibus separari, & in pristinam materiam reduci solet.

XIII. NERATIVS libro sexto Regularum.

SI procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eíque sit tradita meo nomine: dominium mihi, id est proprietas adquiritur etiam ignoranti. Et tutor pupilli pupillæ, similiter vt procurator, emendo nomine pupilli pupillæ, proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

XIIII. IDEM libro quinto Membranarum.

QVod in litore quis ædificauerit, eius erit. nam litora publica non ita sunt,ª vt ea quæ in patrimonio sunt populi: sed vt ea quæ primùm à natura prodita sunt, & in nullius adhuc dominium peruenerunt. nec dissimilis condicio eorum est, atque pi-

ª Ideóque appellantur publica iurisgentium. Vide etiam Aristotelem lib. 1. Polit. c. 1. & 2.

ſcium & ferarum: quæ ſimul atque adprehenſæ ſunt, ſine dubio eius, in cuius poteſtatem peruenerunt, dominij fiunt. Illud videndum eſt, ſublato ædificio quod in litore poſitum erat, cuius condicionis is locus ſit. hoc eſt vtrum maneat eius cuius fuit ædificium, an rurſus in priſtinam cauſam reccidit, perindéque publicus ſit, ac ſi numquam in eo ædificatum fuiſſet. quod propius eſt vt exiſtimari debeat. ſi modò recipit priſtinam litoris ſpeciem.

XV. IDEM libro quinto Regularum.

QVI autem in ripa fluminis ædificat, non ſuum facit.

XVI. FLORENTINVS libro ſexto Inſtitutionum.

IN agris limitatis ius alluuionis locum non habere conſtat. idque & Diuus Pius conſtituit. Et Trebatius ait, agrum qui, hoſtibus deuictis, ea condicione conceſſus ſit, vt in ciuitatem veniret, habere alluuionem: neque eſſe limitatum. agrum autem manucaptum limitatum fuiſſe, vt ſciretur quid cuique datum eſſet, quid veniſſet, quid in publico relictum eſſet.

Vide Aggenũ Vrbicum & Frontin. de limit. &c. & Alciat. lib. 1. parerg. c. 38. & lib. 1. prætermiſs.

XVII. VLPIANVS libro primo ad Sabinum.

SI duo domini ſeruo communi rem tradiderint, adquirit alteri ab altero.

XVIII. IDEM libro quarto ad Sabinum.

PER hereditarium ſeruum quod eſt eiuſdem hereditatis, heredi adquiri non poteſt:

l. 1. §. veteres. j. tit.

st: & maximè ipsa hereditas.

XVIIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

prox. l. 43 ff. de adqui. heredit.

Iber homo, qui bona fide mihi seruit, id quod ex operis suis, aut ex re mea para-, ad me pertinere sine dubio Aristo ait. od verò quis ei donauerit, aut ex negotio ge- adquisierit, ad ipsum pertinere. Sed heredi-em legatúmve non adquiri mihi per eum: a neque ex re mea neque ex operis suis id nec vlla eius opera esset in legato, in heredi- aliquatenus: quia per ipsum adiretur. quod Varium Lucullum aliquãdo dubitasse. sed ius esse non adquiri, etiam si testator ad voluisset pertinere. Sed licet ei minimè ad-it, attamen si voluntas euidens testatoris treat, restituendam esse ei hereditatem. Sed batius, si liber homo bona fide seruiens, ius-us cui seruiet, hereditatem adisset: here- ipsum fieri. nec interesse quid senserit, sed fecerit. Labeo contra, si ex necessitate id et. quòd si ita, vt & ipse vellet: ipsum fie-redem.

cc. l. aditio. §. 1. ff. de adqui. hered.

X. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum.

Raditio nihil amplius transferre debet vel potest ad eum qui accipit, quàm est eum qui tradit. Si igitur quis dominium do habuit, id tradendo transfert. si non

habuit, ad eum qui accipit nihil transfert.

¶ Quotiens autem dominium transfertur, ad eum qui accipit, tale trãsfertur, quale fuit apud eum qui tradit. si seruus fuit fundus, cum seruitutibus transit. si liber, vti fuit. & si fortè seruitutes debebantur fundo qui traditus est, cum iure seruitutũ debitarum transfertur. Si quis igitur fundum dixerit liberum, cum traderet eum qui seruus sit: nihil iuris seruitutis fundi detrahit. verumtamen obligátque se, debebítque præstare quod dixit. 1

Si duo rem aliquam emerint, & vni eorum tanquam procuratori alterius tradita sit, ambobus acquiritur.

¶ Si ego & Titius rem emerimus, eáque Titio & quasi meo procuratori tradita sit: puto mihi quoque quæsitum dominium. quia placet per liberam personam omnium rerum possessionem quæri posse, & per hanc dominium. 2

Inst. per quas personas.

XXI. POMPONIVS libro vndecimo ad Sabinum.

SI seruus meus tibi bona fide seruirET rem emisset, traditáque ei esset: Proculus, nec meam fieri, quia seruum non poßideam: nec tuam, si non ex re tua sit parata. sed si liber bona fide tibi seruiens emerit, ipsius fieri. ¶ Si rem meam poßideas, & eam velim tuam esse: fiet tua, quamuis possesio apud me non fuerit. 1

XXII. VLPIANVS libro quadragesimo ad Sabinum.

Nemo

NEmo seruum vi poßidens aut clam au[t] precario, per hunc stipulantem, ve[l] ... m accipientem poteſt adquirere.

XXIII. IDEM libro quadragenſimo tertio ad Sabinum.

QVI bona fide alicui ſeruiat, ſiue ſeruus alienus eſt, ſiue homo liber eſt: quidquid ex re eius cui ſeruit adqui[ri]t, ei adquirit, cui bona fide ſeruit. Sed & ſi [q]uid ex operis ſuis adquiſierit, ſimili modo ei [ad]quirit. nam & operæ quodammodo ex re [ei]us cui ſeruit habentur: quia iure operas ei [pr]æbere debet, Qui bona fide ſeruit. tamdiu [au]tem adquirit, quamdiu bona fide ſeruit. ce[te]rum ſi cœperit ſcire eſſe eum alienum, vel li[be]rum: videamus an ei adquirit. quæstio in [eo] eſt, vtrum initium ſpectamus, an ſingula mo[me]nta. & magis eſt, vt ſingula momenta ſpe[ct]emus. ¶ Generaliter dicendum eſt, quod ex [re] ſua, hoc eſt eius cui bona fide quis ſeruit, ei [ad]quirere non poteſt, ſibi eum adquiſiturum. [Qu]od autem non ex [a]re eius ſibi adquirere non [po]teſt, ei adquiſiturum, cui bona fide ſer[ui]t. ¶ Si quis duobus bona fide ſeruiat, vtri[qu]e adquiret: ſed ſingulis ex re ſua. quod au[te]m ex re alterius eſt, vtrum pro parte ei cui [bo]na fide ſeruit, pro parte domino, ſi ſeruus ſit, [au]t ſi liber ſit, ei cui bona fide ſeruit, an verò debeat adquirere totum, ex cuius re eſt, vi-

[a] Hæc vera lectio & Flor. alij libri teſte Accurſ. modo addūt negatione, modo detrahūt. Ant. Aug. lib. 4. cap. vlti.

*deamus. quam speciem Scæuola quoque tractat libro secundo quæstionum. ait enim, si alienus seruus duobus bona fide seruiat, & ex vnius eorum re adquirat: rationem facere, vt ei dumtaxat in solidum adquirat, sed si adiciat eius nomen, ex cuius re stipulatur. nec dubitandum esse ait, quin ei soli adquiratur. quia & si ex re ipsius stipularetur, alteri ex dominis nominatim stipulando *solidum* ei adquiret. Et in inferioribus *probat*, vt quamuis non nominatim, nec iussu meo, ex re tamen mea stipulatus sit, cum pluribus bona fide seruiret: mihi soli adquirat. nam & illud receptum est, vt quotiens communis seruus omnibus adquirere non potest, ei soli eum adquirere, Qui potest. & hoc Iulianum quoque scribere, sæpe rettuli. eóque iure vtimur.*

XXIIII. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum.

IN omnibus, quæ ad eandem speciem reuerti {non) possunt, dicendum est, si materia manente species dumtaxat forte mutata sit: veluti si meo ære statuam, aut argento scyphum fecisses: me eorum dominum manere.

XXV. CALLISTRATVS libro secundo Institutionum.

NIsi voluntate domini alterius nomine id factum sit. propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

XXVI.

XXVI. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum.

SED si meis tabulis nauem fecisses, tuam nauem esse: quia cupressus non maneret, sicuti nec lana vestimento facto: sed cupresseum, aut laneum corpus fieret. Proculus indicat hoc iure nos vti, quod Seruio & Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas exspectaretur, si quid additum erit, toto cedit. vt statuæ pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, naui tabula, ædificio cemētum. tota enim eius sunt, Quius ante fuerant. ¶ 1 *Arbor radicitus eruta, & in alio posita, priusquam coaluerit, prioris domini est: vbi coaluit, agro cedit, & si rursus eruta sit, nō ad priorem dominium reuertitur. nam credibile est, alio terræ alimento aliam factam.* ¶ 2 *Si meam lanam † feceris purpuram, nihilo minus meam esse Labeo ait: quia nihil interest inter purpuram & eam lanam quæ in lutum aut cænum cecidisset, atque ita pristinum colorem perdidisset.*

In vulga. Sed si ex meis.

cc.l. Minucius. ff. de rei vindica.

† infeceris

XXVII. POMPONIVS libro trigensimo ad Sabinum.

QVidquid in facto argento alieni argenti addideris, non esse tuum totum argentum fatendum est. AD contra si tuum scyphum alieno plumbo plumbaueris, alienóve argento ferruminaueris: non dubitatur scyphum tuum esse, & à te rectè vindicari.

¶ *Vbi simul plura contribuuntur, ex quibus* 1 *vnum medicamentum fit, aut coctis odoribus vnguenta facimus, nihil hic suũ verè dicere potest prior dominus. quare potißimũ existimari, cuius nomine factũ sit, eius esse.* ¶ *Cum partes* 2 *duorum dominorum ferrumine cohæreant, hæ cum quæreretur vtri cedant, Caßius ait, pro portione rei æstimandum, vel pro pretio cuiusque partis. Sed si neutra alteri accesßioni est: videamus, ne aut vtriusque esse dicenda sit, sicuti massa confusa: aut eius cuius nomine ferruminata est. sed Proculus & Pegasus existimant, suam cuiusque rem manere.*

XXVIII. IDEM libro trigensimotertio ad Sabinum.

SI supra tuum parietem vicinus ædificauerit, proprium eius id quod ædificauerit, fieri Labeo & Sabinus aiunt. sed Proculus tuum proprium: quemadmodum tuum fieret quod in solo tuo alius ædificasset. quod verius est.

XXVIIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

INter eos, qui secundũ vnam ripã prædia habent, insula in flumine nata nõ pro indiuiso cõmunis fit: sed regionibus quoq; diuisis. quantũ enim ante cuiusque eorum ripam est, tantum, veluti linea in directum per insulam transducta, quisq; eorũ in ea habebit certis regionibus.

XXX. POMPONIVS libro trigensimoquarto ad Sabinum.

Ergo

ERgo si insula nata adcreuerit fundo meo, & inferiorem partem fundi vendidero, ad cuius frontem insula non respicit: nihil ex ea insula pertinevit ad emptorem: eadem ex causa, qua nec ab initio quidem eius fieret, si iam tunc cum insula nasceretur, eiusdem partis dominus fuisset. 1 ¶ *Celsus filius, si in ripa fluminis, quæ secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam esse ait: quia solum ipsum meum priuatum est, vsus autem eius publicus intellegitur. & ideo cum exsiccatus esset alueus, proximorum fit: quia iam populus eo non vtitur.* 2 ¶ *Tribus modis insula in flumine fit. vno, cum agrum qui aluei non fuit, amnis circumfluit. altero, cum locum qui aluei esset, siccum relinquit, & circumfluere cœpit. tertio, cum paulatim colluendo locum eminentem supra alueum fecit, & eum alluendo auxit. Duobus posterioribus modis priuata insula fit eius, cuius ager propior fuerit cum primum extitit. nam & natura fluminis hæc est, vt cursu suo mutato aluei causam mutet. nec quicquam interfit, vtrum de aluei dumtaxat solo mutato, an de eo quod superfusum solo & terræ sit, quæratur. vtrumque enim eiusdem generis est. Primo autem illo modo causa proprietatis non mutatur.* 3 ¶ *Alluuio agrum restituit eum, quem impetus fluminis totum abstulit. Itaque si ager, qui inter viam publicam & flumen fuit, inundatione*

Hac de re vide Plin. lib. 2. c. 88. & seq.

datione fluminis occupatus esset: siue paulatim occupatus est siue non paulatim: sed eodē impetu recessu fluminis restitutus, ad pristinum dominum pertinet. flumina enim censitorum * *vice funguntur: vt ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum. itaque sicuti hic fundus, cum alueus fluminis factus esset, fuisset publicus: ita nunc priuatus eius esse debet, cuius antea fuit.* ¶ *Si pilas in mare iactauerim, & supra eas inædificauerim: continuò ædificium meum fit. Item si insulam in mari ædificauerim, continuò mea fit: quoniam id quod nullius sit, occupantis fit.* 4

* perperā Haloāder cēsorum, quamuis enim censitores cēsoribus successere, non tamen pari auctoritate id officium gessere. Ant. Aug. lib. 3 c. 9.

XXXI. PAVLVS libro trigensimo primo ad Edictum.

N*Vnquam nuda traditio transfert dominium: sed ita, si venditio, aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequeretur.* ¶ *Thensaurus* * *est vetus quædam depositio pecuniæ, cuius non exstat memoria, vt iam dominum non habeat. sic enim fit eius qui inuenerit, quòd non alterius sit. alioquin si quis aliquid vel lucri causa vel metus vel custodiæ condiderit sub terra: non est thensaurus. cuius etiam furtum fit.* 1

* Hæc scriptura vetus est, teste Donato in Eunuch. Ter.

XXXII. GAIVS libro vndecimo ad Edictum prouinciale.

E*Tiam inuitis nobis per seruos adquiritur pæne ex omnibus causis.*

XXXIII.

XXXIII. VLPIANVS libro quarto Disputationum.

IN eo quod seruo castrensi ante aditam hereditatem filiifamilias militis legatur, vel eo quod stipulatur seruus, tractatur apud Marcellum libro vicensimo, ex cuius persona vel stipulatio vires habeat, vel legatum. & puto verius, quod & Scæuolæ videtur, & ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia vt in hereditario seruo: si adita non sit, vt in proprio patris esse spectanda. & si vsusfructus fuerit huic seruo relictus, modò patri videri delatum, modò heredi. nec à persona in personam creditur transisse. eadem distinctione quis vtetur, etiam si res fuerit subtracta. aut cessare, aut non, furti actionem dicet, si ex testamento adierit: quoniam hereditati furtum non fit. aut si non adierit, patri dabitur furti actio. nam & condictio. ¶ Quotiens seruus hereditarius stipulatur, vel per traditionem accipit, ex persona defuncti vires † consumit, vt Iuliano placet: cuius & valuit sententia, testantis personam spectandam esse opinantis.

† *assumit*

XXXIIII. IDEM libro quarto de Censibus.

HEreditas enim non heredis personam, sed defuncti sustinet: vt multis argumentis iuris ciuilis comprobatum est.

XXXV. IDEM libro septimo Disputationum.

Si

SI procurator meus vel tutor pupilli, rem suam quasi meam vel pupilli, alij tradiderint: non recessit ab eis dominium, & nulla est alienatio. quia nemo errãs rem suã† emittit.

† amittit

XXXVI. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum.

CVm in corpus quidem quod traditur, consentiamus, in causis verò dissentiamus: non animaduerto cur inefficax sit traditio. veluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, vt fundum tradam: tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi. nam & si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias: constat proprietatem ad te transire, nec impedimento esse, quòd circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus.

&c. l. Si ego. 18. ff. de reb. cred. vide Alciat. lib. 5. parer. c. 15.

XXXVII. IDEM libro quadragensimo quarto Digestorum.

PEr seruum, qui pignori datus est, creditori nec possessio adquiritur. quia nec stipulatione nec † mandatione nec vllo alio modo per eum seruum quicquam ei adquiritur: quamuis possessio penes eum sit. ¶ Si vnus ex dominis 1 seruo communi pecuniam donauit, in potestate domini est, quemadmodum seruo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, vt ea separetur à suis rationibus, & in peculio serui sit: manebit eiusdem domini proprietas. Si verò eo modo pecuniam seruo communi donauerit,

† traditione. sed rectius videtur mandatione.

quomodo

quomodo alienis seruis donare solemus: fiet sociorum communis pro portione quam in seruo habebunt. 2 *¶ Sed vt sequens quæstio locum habeat, constituamus socium ita seruo communi pecuniam donasse, vt proprietatem suam manere vellet. si ex hac pecunia seruus fundum comparauerit, erit is fundus communis sociorum pro portione dominij. nam & si furtiuis nummis seruus communis fundum comparauerit, sociorum erit pro portione dominij. neque enim vt fructuarius seruus ex re fructuarij non adquirit proprietario, ita & communis seruus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. Sed quemadmodum in his quæ aliunde adquiruntur, diuersa condicio est fructuarij & serui communis: veluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat: ita quod ex re quidem fructuarij adquisitum fuerit, ad eum solũ pertinebit. quod ex re alterius domini seruus communis adquisierit, ad vtrumque dominum pertinebit.* 3 *¶ Sicut seruus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem accipiendo, soli ei adquirit.*
4 *¶ Quod vnius seruus per traditionem accipiendo se accipere dixerit domino & Titio, partem domino adquiret, in parte nihil agit.*
5 *¶ Fructuarius seruus si dixerit se domino proprietatis per traditionem accipere ex re fructuarij, totum domino adquiret. nam & si stipulando*

pulando ex re fructuarij, domino proprietatis adquiret. ¶ *Si cum mihi donare velles, iusserim te seruo communi meo & Titij rem tradere: isque hac mente acciperet, vt rem Titij faceret: nihil agetur. nam & si procuratori meo rem tradideris, vt meam faceres: is hac mente acceperit, vt suam faceret: nihil agetur. quòd si seruus communis hac mente acceperit, vt duorum dominorum faceret: in parte alterius domini nihil agetur.* 6

XXXVIII. ALFENVS VARVS libro quarto Digestorum à Paulo epitomatorum.

In vulg. est lex, Marcius.

Attius fundum habebat secundum viam publicam: vltra viam flumen erat & ager Lucij Titij: fluit flumen paulatim: primum omnium agrum qui inter viam & flumen esset, ambedit, & viam sustulit: postea rursus minutatim recessit, & alluuione in antiquum locum rediit. respondit, cum flumen agrum & viam publicam sustulisset, eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset. postea cum paulatim retro redisset, ademisse ei cuius factus esset, & addidisse ei cuius trans viam esset: quoniam eius fundus proximus flumini esset. id autem quod publicum fuisset, nemini accessisset. nec tamen impedimento viam esse ait, quo minus ager qui trans viam alluuioni relictus est, Attij fieret.

nam

nam ipsa quoque via fundi esset.

XXXVIIII. IVLIANVS libro tertio ex Minicio.

ETiam furtiuus seruus bonæ fidei emptori adquirit quod ex re eius stipulatur, aut per traditionem accipit.

XL. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

QVæsitum est, si is cui liber homo bona fide seruiret, decesserit: eique is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat: an aliquid per eum adquirat. non esse ait, vt hic bona fide possessor videatur, quando sciẽs liberum possidere cœperit. quia & si fundum suum quis legauerit, heres qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet. & multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. & circa seruorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam: vt siue proprij, siue alieni, vel legati, vel manumissi testamento fuerint: nihil per eos heredibus, qui modò eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul hæc ferè cedere, vt quo casu fructus prædiorum consumptos suos faciat bona fide possessor, eodẽ per seruum ex opera & ex re ipsius ei adquiratur.

XLI. VLPIANVS libro nono ad Edictum.

STatuas in ciuitate positas ciuium non esse. idque Trebatius & Pegasus. dare tamen

*operam prætorem oportere, vt quod ea mente in publico positum est, ne liceret priuato auferre: nec ei qui posuerit. tuendi ergo ciues erunt & aduersus * petentem exceptione, & actione aduersus * posidentem iuuandi.*

XLII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

S*Vbstitutio quæ nondum competit, extra bona nostra est.*

XLIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

S*Eruus qui bona fide posidetur, id quod ex re alterius est, possessori non adquirit.*

¶ *Incorporales res traditionem & vsucapionem non recipere, manifestum est.* 1

Pecunia post emptionem soluta, declarat cui empta res acquiratur.

¶ *Cum seruus, in quo alterius vsusfructus est, hominem emit, & ei traditus sit: antequam pretium soluat, in pendēti est, cui proprietatem adquisierit. & cum ex peculio quod ad fructuarium pertinet, soluerit: intellegitur fructuarij homo fuisse. cum verò ex eo peculio quod proprietarium sequitur, soluerit: proprietarij ex post facto fuisse videtur.* 2

XLIIII. VLPIANVS libro nonodecimo ad Edictum.

P*Omponius tractat, cum pastori meo lupi porcos eriperent, hos vicinæ villæ colonus cum robustis canibus & fortibus, quos pecoris*

sui.

sui gratia pascebat, consecutus, lupis eripuit, aut canes extorserunt. & cum pastor meus peteret porcos, quærebatur, vtrum eius facti sint porci, qui eripuit: an nostri maneant. nam genere quodam venandi id erant nancti. cogitabat tamen quemadmodum terra maríque capta, cum in suam naturalem laxitatem peruenerant, desinerent eorum esse qui ceperunt: ita ex bonis quoque nostris capta à bestiis marinis & terrestribus, desinant nostra esse cum effugerunt bestiæ nostram persecutionem. quis deniq; manere nostrum dicit, quod auis transuolans, ex area aut ex agro nostro transtulit? aut quod nobis eripuit? si igitur desinit, si fuerit ore bestiæ liberatum, occupantis erit: quemadmodum piscis vel aper vel auis qui potestatem nostram euasit, si ab alio capiatur, ipsius fit. Sed putat potius nostrum manere tamdiu, quamdiu reciperari possit: licet in auibus & piscibus & feris verum sit quod scribit. Idem ait, etsi naufragio quid amissum sit: non statim nostrum esse desinere. denique quadruplo teneri eum qui rapuit. & sanè melius est dicere, & quod à lupo eripitur, nostrum manere quamdiu recipi possit id quod ereptum est. si igitur manet, ego arbitror etiam furti competere actionem. licet enim non animo furandi fuerit colonus persecutus, quamuis & hoc animo potuerit esse, sed etsi non hoc animo persecutus sit:

tamen cum reposcenti non reddit, supprimere, & intercipere videtur. quare & furti, & ad exhibendum teneri eum arbitror: & vindicari, exhibito, ab eo porcos posse.

XLV. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

COmmunis seruus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit. sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi diuidundo iudicio eam summã præcipere potest. nam fidei bonæ conuenit, vt vnusquisq; præcipuũ habeat, quod ex re eius seruus adquisierit. sed si aliunde seruus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte dominij hoc adquiritur.

XLVI. VLPIANVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

NOn est nouum, vt qui dominium non habeat, alij dominium præbeat. nam & creditor pignus vendendo causam dominij præstat, quam ipse non habuit.

XLVII. PAVLVS libro quinquagensimo ad Edictum.

FRuctuario hereditas adquiri non potest, quòd in operis serui hereditas non est.

Excipe nisi contemplatione eius sit institutus. l. Si serui. 5. de vsufr.

XLVIII. IDEM libro septimo ad Plautium.

BOnæ fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re, suos interim facit, non tantùm eos qui diligentia & opera eius

eius peruenerunt, sed omnes. quia quod ad fructus attinet, loco domini pæne est. denique etiam priusquam percipiat, statim vbi à solo separati sunt, bonæ fidei emptoris fiunt. nec interest, ea res quã bona fide emi, longo tempore capi possit, nec ne. veluti si pupilli sit, aut vi possessa, aut præsidi contra legem repetundarum donata, ab
1 *eóque abalienata sit bonæ fidei emptori.* ¶ *In contrarium quæritur, si eo tẽpore quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognouero alienam esse: quia perseuerat per longũ tempus capio, an fructus meos faciam. Pomponius verẽdum, ne non sit bonæ fidei possessor, quãuis capiat. hoc enim ad ius, id est capionem: illud ad factũ pertinere, vt {si) quis bona aut mala fide possideat. nec contrarium est, quòd longum tempus currit. nam è contrario is qui non potest capere propter rei vitium, fructus suos facit.*
2 ¶ *Et ouium fetus in fructu sunt. & ideo ad bonæ fidei emptorem pertinent, etiam si prægnates venierint, vel "subreptæ sint. & sanè quin lac suũ faciat, quamuis plenis vberibus venierint, dubitari non potest, idémque in lana iuris est.*

cc. l. fructus. ff. de vsur.

cc. l. qui scit. §. penult. ff. de vsur.

"Sic Flor. sed in meo manuscr. quę subreptæ sunt.

XLVIIII. IDEM libro nono ad Plautium.

Q*Vod fructuarius ex re sua donat, ex re eius est. sed si eo animo id fecerit, vt ad proprietatis dominum pertineat: dicendum est illi adquiri. si autem extraneus ei donet,*

indistincte soli proprietario adquiritur. Eadem dicemus in homine libero qui bona fide mihi seruit: vt si ei aliquid donauerim, meum sit. & ideo Pomponius scribit, quamuis donauerim ei operas suas: tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri.

L. POMPONIVS libro sexto ex Plautio.

Q*Vamuis quod in litore publico vel in mari exstruxerimus, nostrum fiat: tamen decretum prætoris adhibendum est, vt id facere liceat. immo etiam manu prohibendus est, si cum incommodo ceterorum id faciet. nam ciuilem eum actionem de faciendo nullam habere non dubito.*

LI. CELSVS libro secundo Digestorum.

T*Ransfugam iure belli recipimus. & quæ res hostiles apud nos sunt, non publicæ, sed occupantium fiunt.*

LII. MODESTINVS libro septimo Regularum.

R*Em in bonis nostris habere intellegimur, quotiens possidētes exceptionē, aut amittentes ad reciperandam eam actionē habemus.*

LIII. IDEM libro quartodecimo ad Quintum Mucium.

E*A quæ ciuiliter adquiruntur, per eos qui in potestate nostra sunt, adquirimus: veluti stipulationem. quod naturaliter adquiritur, sicuti est possessio, per quemlivet volentibus nob*

bus nob

bus nobis possidere adquirimus.

LIIII. IDEM librò trigensimo [a] primo ad Quintum Mucium.

[a] Ant. August. lib. 3. c. 9. legit XXXV.

Homo liber hereditatem nobis adquirere non potest. qui bona fide nobis seruit, adquiret: si tamen sponte sua sciens cōdicionem suam adierit. nam si iussu nostro adierit, neq; sibi neque nobis adquiret, si non habuerit animum sibi adquirendi. quòd si eam mentem habuit, sibi adquirit. Item promittendo nobis liber homo qui bona fide nobis seruit, vt emendo, vel vendundo, vel locando, vel conducendo, obligari ipso iure poterit. sed damnum dando, damni iniuriæ tenebitur: vt tamen culpam in damno dando exigere debeamus grauiorem, 1 *nec tamen leuem, quàm ab extraneo. ¶ At si iussu nostro quid in re nostra gerant, vel absentibus nobis quasi procuratores aliquid agāt: danda erit in eos actio. non solùm si eos emerimus, sed etiam si donati fuerint nobis, aut ex dotis nomine aut ex legati pertinere ad nos cœperunt, aut ex hereditate: idem præstabunt. nec solùm si nostros putauerimus, sed & si communes, aut fructuarios. vt tamen quod adquisituri non essent, si re vera communes aut vsuarij essent, id hodiéque non adquirant.* 2 *¶ Quidquid tamen liber homo, vel alienus, quíue bona fide nobis seruit, non adquirit nobis, id vel sibi liber, vel alienus seruus domino*

Aug. li. 3. c. 9.

suo adquiret. excepto eo quòd vix est, vt liber homo poßidendo vsucapere poßit: quia nec possidere intellegitur, qui ipse poßideretur. sed nec per seruum alienum, quem nos bona fide possidemus, dominus peculiari nomine ignorans vsucapere poterit. sicuti ne per fugitiuum quidem, quem non poßidet.

Quod in laqueum meum incidit, non est meum nisi manu capiatur. Bart.

LV. PROCVLVS libro secundo Epistularum.

IN laqueum, quem venandi causa posueras, aper incidit: cum eo hæreret, exemptum eum abstuli. num tibi videor tuum aprum abstulisse. & si tuum putas fuisse, si solutum eum in siluam dimißissem: eo casu tuus esse desisset, an maneret. & quam actionem mecum haberes, si desisset tuus esse: num in factum dari oporteret quæro. respondit, laqueum, videamus ne intersit, in publico an in priuato posuerim. & si in priuato posui, vtrum in meo an in alieno. & si in alieno, vtrum permissu eius cuius fundus erat, an non permissu eius posuerim. præterea vtrum in eo ita hæserit aper, vt expedire se non poßit ipse: an diutius luctando expediturus se fuerit. Summam tamen hanc puto esse, vt si in meam potestatem peruenit, meus factus sit. sin autem aprum meum

ferum

ferum in suam naturalem laxitatem demisisses, eo facto meus esse desisset actionem mihi in factum dari oportere. veluti responsum est, cum quidam poculũ alterius ex naue eiecisset.

LVI. IDEM libro octauo Epistularum.

I*Nsula est enata in flumine contra frontem agri mei, ita vt nihil excederet longitudo regionem prædij mei. postea aucta est paulatim, & processit contra frontes & superioris vicini & inferioris. quæro, quod adcreuit, vtrũ meum sit, quoniam meo adiunctum est: an eius iuris sit, cuius esset, si initio † ea nata eius longitudinis fuisset. Proculus respondit, flumen istud, in quo insulam contra frontem agri tui † eam natam esse scripsisti, ita vt non excederet longitudinem agri tui: si alluuionis ius habet, & insula initio propior" fundo tuo fuit, quàm eius qui trans flumen habebat: tota tua facta est. & quod postea ei insulæ alluuione accessit, id tuum est, etiam si ita accessit, vt procederet insula contra frontes vicinorum superioris atque inferioris: vel etiam vt propior esset fundo eius qui trans flumen habet. ¶ Item quæro, si cum propior ripæ meæ enata est insula, & postea totum flumen fluere inter me & insulam cœpit relicto suo alueo, quo maior amnis fluerat: numquid dubites, quin etiam insula mea maneat. & nihilo minus eius soli, quod flumen reliquit, pars fiat mea. rogo, quid*

† *enata*

† *enatam*

"In Arch. prior. Taure. in adnot.

sentias scribas mihi. Proculus respondit, si, cum propior fundo tuo initio fuisset insula, flumen relicto alueo maiore, qui inter eam insulam fuerat & eum fundum vicini qui trans flumen erat, fluere cœpit inter eam insulam & fundum tuum: nihilo minus insula tua manet. sed alueus, qui fuit inter eam insulam & fundum vicini, medius diuidi debet: ita vt pars propior insulæ tuæ, tua: pars autem propior agro vicini, eius esse intellegatur. intellego vt & cum ex altera parte insulæ alueus fluminis exaruerit, desisse insulam esse: sed quo facilius res intellegeretur, agrum qui insula fuerat, insulam appellant.

LVII. PAVLVS libro sexto ad Plautium.

PEr seruum donatum à marito, nec ex re quidem eius cui donatus est, adquiri quicquam posse Iulianus scribit. hoc enim in eorum persona concessum est, qui bona fide seruiunt.

LVIII. IAVOLENVS libro vndecimo ex Cassio.

QVæcumque res ex mare extracta est, non ante eius incipit esse qui extraxit, quàm dominus eam pro derelicto habere cœpit.

LVIIII. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

C. l. si procurator. 7. eod.

REs ex mandatu meo empta non prius mea fiet, quàm si mihi tradiderit qui emit.

LX. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

Titius horreum frumentarium nouum ex tabulis ligneis factũ mobile in Seij prædio posuit. quæritur vter horrei dominus sit. respondit, secundum quæ proponerentur, non esse factum Seij.

LXI. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

Hereditas in multis partibus iuris pro domino habetur. adeóque hereditati quoq; vt domino per seruum hereditarium adquiritur. in his sanè in quibus factum personæ operæue substantia desideratur, nihil hereditati quæri per seruum potest. ac propterea quamuis seruus hereditarius heres institui possit, tamen quia adire iubentis domini persona desideratur, heres exspectandus est. 1 ¶ *Vsusfructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per seruum non adquiritur.*

LXII. PAVLVS libro secundo Manualium.

Quædam quæ non possunt sola alienari, per vniuersitatem transeunt, vt fundus dotalis, ad heredem: & res cuius aliquis commercium non habet. nam etsi legari ei non possit, tamen heres institutus dominus eius efficitur.

LXIII. TRYPHONINVS libro septimo Disputationum.

Si is

SI is qui in aliena potestate est, thensaurum inuenerit: in persona eius cui adquirit, hoc erit dicendum: vt si in alieno agro inuenerit, partem ei adquirat. si verò in parentis dominiue loco inuenerit, illius totus sit. si autem in alieno, pars ¶ *Si communis seruus in alieno* 1 *inuenerit, vtrum pro dominij partibus, an semper æquis adquiret? & simile est, atque in hereditate, vel legato, vel quod ab aliis donatum seruo traditur. quia & thensaurus donum[a] fortunæ creditur. scilicet vt pars quæ inuentori cedit, ad socios pro qua parte serui quisque dominus est pertineat.* ¶ *Si communis seruus in* 2 *domini vnius fundo proprio inuenit, de parte quæ soli domino semper cedit, non est dubium quin solius domini prædij sit. verùm an aliquid ex parte ferat alter socius, videndum est. & numquid simile sit, atque cum stipulatur seruus iussu vnius domini, aut per traditionem aliquid accipit vel nominatim alteri. quod magis dici poterit.* ¶ *Quòd si seruus, in quo* 3 *vsusfructus alienus est, inuenerit in eius locum, qui seruum proprium habet: an totum illius sit? & si in alieno, an partem eidem adquirat, an verò fructuario? inspectio in illo est, num ex operis serui adquiratur. finge terram fodientem inuenisse: vt hoc dicatur fructuarij esse. quod verò subitò in abdito loco positum, nihil agens, sed aliter ambulans inuenit: proprie-* tatis

[a] Dei beneficiũ appellatur. l. 1. C. de Thensau. lib. 10. tit. 15.

tatis domini ſit. ego nec illius ad fructuarium pertinere partem arbitror. nemo enim ſeruorum opera thenſaurum quærit. nec ea propter tunc terram fodiebat, ſed alij rei operam inſumebat, & fortuna aliud dedit. itaque ſi in ipſius fructuarij agro inuenerit, puto partem ſolam vt agri dominum habiturum. alteram ad eum cuius in ſeruo proprietas eſt pertinere. 4 ¶ *Quòd ſi creditor inuenerit, in alieno videbitur inueniſſe. partem itaque ſibi, partem debitori præſtavit. nec recepta pecunia reſtituet quod iure inuentoris, non creditoris ex thenſauro apud eum* † *permanſit. Quæ cum ita ſint, & cum ex principis auctoritate creditor vt proprium agrum tenere cœpit iure dominij: intra conſtitutū luendi tempus pignoris cauſa vertitur. poſt tranſactum autem tempus thenſaurum in eo inuentum ante ſolutam pecuniam totum tenebit. oblato verò intra conſtitutum tempus debito, quoniam vniuerſa præſtantur, atque in ſimplici petitore reuocantur: reſtitui debebit, ſed pro parte ſola. quia dimidium inuentori ſemper placet relinqui.*

† *remāſit* Alexāder Seuerus thenſauros repertos inuentoribus donauit. Lamprid. in eod.

LXIIII. QVINTVS MVCIVS SCAEVOLA libro ſingulari ὅρων.

QVæ quiſque aliena in cenſum deducit, nihilo magis eius fiunt.

LXV. LABEO libro ſexto Pithanōn à Paulo epitomatorum.

Si epiſt

Verba Labeonis.

"*SI epistulã tibi misero, non erit ea tua antequam tibi reddita fuerit. Paulus: immo*" "*contra. nam si miseris ad me tabellariũ tuum, & ego rescribendi causa litteras tibi misero: simul atque tabellario tuo tradidero, tuae fient. idẽ accidet in his litteris quas tuae dũtaxat rei gratia misero. veluti si petieris à me, vti te alicui commendarem, & eas commendaticias tibi misero litteras.* ¶ *Si qua insula in flumi-* 1 Verba Labeonis. "*ne propria tua est, nihil in ea publici est. Paulus: immo in eo genere insularum, ripae flumini, & litora mari proxima publica sunt, non secus atque in continenti agro idem iuris est.*" ¶ *Si qua insula in flumine publico proxima* 2 *tuo fundo nata est, ea tua est. Paulus: videamus ne hoc falsum sit de ea insula, quae non ipsi alueo fluminis cohaeret, sed virgultis, aut alia qualibet leui máteria ita sustinetur in flumine, vt solum eius non tangat, atque ipsa mouetur. haec enim propemodum publica, atque ipsius fluminis est insula. Paulus: si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam & cõtrariam ripam alia insula nata fuerit: mensura eo nomine erit instruenda à tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit. nam quid interest qualis ager sit, cuius propter propinquitatem posterior insula cuius sit quaeratur?* ¶ *Labeo libro* 3 *eodem. Si id quod in publico innatum aut aedificat*

* Hoc loco Floré. post verbum est, sunt duo puncta & nonnihil spatij. deinde Labeonis verba scribuntur, quae omnia in vulgari edit. cõfundũtur. Ant. Aug. li. 1. c. 9.

ficatum est, publicum est: insula quoque quæ in flumine publico nata est, publica esse debet.

LXVI. VENVLEIVS libro sexto Interdictorum.

CVm prægnas mulier legata, aut vsucapta, alióue quo modo alienata pariat: eius fient partus, cuius est ea, † QUI[a] emeretur: non cuius tunc fuisset, cum conciperet.

† *quæ*
[a] Rectè sic, cui.

DE ADQVIRENDA VEL AMITTENDA[a] POSSESSIONE. TIT. II.

[a] In arch. omittéda. sed in indice titu. est amittéda, quomodo & hîc emendauit Taurellus, vt ipse in adnot. ait.

Etymologia & antiquitas.

PAVLVS libro quinquagensimoquarto ad Edictum.

POssessio appellata est, vt & Labeo ait, à sedibus, quasi positio: quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit. quam Græci κατοχὴν dicunt. dominiúmq; rerũ ex naturali possessione cœpisse Nerua filius ait. eiúsque rei vestigium remanere † de his quæ terra, mari, cælóque capiuntur. nam hæc protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint. Item bello capta, & insula in mari enata, & gemmæ, lapilli, margaritæ in litoribus inuentæ eius fiunt, qui primus eorum possessionem nanctus est.

Possessio inquit Aelius Gallus apud Festũ, est ius possidẽdi fundi, nõ ipse fundus.

† *in*

Adipiscimur possessionem per nosmetipsos maiores & sanæ mentis. Bart.

¶ *Apiſcimur autem poſſeſsionem per noſmetipſos. Furioſus & pupillus ſine tutoris auctoritate non poteſt incipere poſsidere: quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore ſuo rem contingant. ſicuti ſi quis dormienti aliquid in manu ponat. ſed pupillus tutore auctore incipiet poſsidere. Ofilius quidem & Nerua filius etiam ſine tutoris auctoritate poſsidere incipere poſſe pupillum aiunt: eam enim rem facti, non iuris eſſe. quæ ſententia recipi poteſt, ſi eius ætatis ſint, vt intellectum capiant.* 1

Ex inutili contractu transfertur poſſeſſio. Bart.

¶ *Si vir vxori cedat poſſeſsione donationis cauſa, plerique putant poſsidere eam: quoniam res facti infirmari iure ciuili nõ poteſt. & quid attinet dicere, non poſsidere mulierem, cum maritus vbi voluit poſsidere, protinus amiſerit poſſeſsionem?* 2

Per ſeruum & filium ex cauſa peculiari adquiritur nobis ignorantibus poſſeſſio, & vſucapiendi conditio. Bart.

l. 44 §. j. j. eod.

¶ *Item adquirimus poſſeſsionem per ſeruum, aut filium qui in poteſtate eſt: & quidem earum rerum quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, ſicut Sabino & Caſsio & Iuliano placuit: quia noſtra voluntate intellegantur poſsidere, qui eis peculium habere permiſerimus. Igitur ex cauſa peculiari & infans & furioſus* 3

riofus

riosus adquirunt possessionem, & vsucapiunt:
4 *& heres, si hereditarius seruus emat.* ¶ *Sed & per eum, quem bona fide possidemus, quamuis alienus sit, vel liber, possessionem adquiremus.* **quòd** *si mala fide eum possideamus, non puto adquiri nobis possessionem per eum. sed nec vero domino aut sibi adquiret, qui ab alio pos-*
5 *sidetur.* ¶ *Per communem, sicut per proprium, adquirimus etiam singuli in solidũ, si hoc agat seruus, vt vni adquirat: sicut in dominio adqui-*
6 *rendo.* ¶ *Per eum, in quo vsumfructum habemus, possidere possumus: sicut ex operis suis adquirere nobis solet. nec ad rem pertinet, quòd*
7 *ipsum non possidemus. nam nec filium.* ¶ *Ceterum & ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, vt habeat intellectum possidendi. & ideo si furiosum seruum miseris, vt possideas: nequaquam videris adprehendisse possessionem. quòd si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere: sicut pupillus maxime tutore auctore adquirit possessionem. nam per ancillam quin possis nancisci possessionem, non dubitatur. Pupillus per seruum siue puberem siue impuberem adquirit possessionem, si tutore auctore iusserit eum ire in possessionem.*

Seruum fugitiuum possidemus, vsucapimus, & per eum adquirimus. Bart.

8 ¶ *Per seruum, qui in fuga sit, nihil posse nos*

possidere Nerua filius ait. licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, à nobis eum possideri. ideóque interim etiam vsucapi. Sed vtilitatis causa receptum est, vt impleatur vsucapio, quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos quos in prouincia habemus, Cassij & Iuliani sententia est.

Per seruum à nobis pignori traditum, non acquiritur nobis possessio. Bart.

9 ¶ *Per seruum corporaliter pignori datum non adquirere nos possessionem Iulianus ait. ad vnã enim tantùm causam videri eum à debitore possideri: ad vsucapionem. nec creditori: quia nec stipulatione, nec vllo alio modo per eum adquirat, quamuis eum possideat.*[a]

10 ¶ *Veteres putauerunt, non posse nos per seruum hereditarium adquirere quod sit eiusdem hereditatis. itaque agitatur, num hæc regula longius producenda sit: vt si plures serui legati sint, per vnum an possint ceteri possideri. idem tractatus est, si pariter empti vel donati sunt. sed verius est, ex his causis posse me per vnum reliquorum adquirere possessionem.*

11 ¶ *Si ex parte heredi instituto seruus legatus sit, propter partem quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarij possessionem. Idem dicendum est, si seruum communẽ iussero adire hereditatem: quia*

[a] qualiter qualiter l. 88. ṡ. de acquir. hered. l. 38. §. vlt. ṡ. eod.

quia propter partem meam adquiro. Hæc quæ de seruis diximus, ita se habent, si & ipsi velint nobis adquirere possessionem. nam si iubeas seruum tuum possidere, & is eo animo intret in possessionem, vt nolit tibi, sed potius Titio adquirere: non est tibi adquisita possessio.

Per procuratorem nobis acquiritur possessio, si hoc agatur: aliàs secus. Bart.

12 ¶ *Per procuratorem, tutorem, curatorémve possessio nobis adquiritur. Cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente, vt operam dumtaxat suam accommodarent nobis: non possunt adquirere. alioquin si dicamus per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt: futurum vt neque is possideat cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis: neque is qui tradiderit, quoniam cesserit possessionem.*

c̄c l.13. ff. de donat.

Oculis & aspectu adquiritur possessio rei ab alio traditæ. Bart.

13 ¶ *Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in præsentia sit: videri* mihi* traditam Priscus ait. Idémque esse, si nummos debitorem iusserim alij dare. non est enim corpore & actu necesse adprehendere possessionem: sed etiam oculis & affectu. & argumento esse eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moueri non possunt: vt columnas. nam pro tra-*

ditis eas haberi, si in re praesenti consenserint. & vina tradita videri, cum claues cellae vinariae emptori traditae fuerint. ¶ *Municipes per se nihil poßidere possunt: quia vni consentire non possunt. Forum autem, & basilicam, hisque similia non poßident: sed promiscue his vtuntur. Sed Nerua filius ait, per seruum, quae peculiariter adquisierint, & poßidere & vsucapere posse. sed quidam contra putant: quoniam ipsos seruos non poßideant.* 14

II. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

SED *hoc iure vtimur, vt & poßidere & vsucapere municipes poßint. idq; eis & per seruum & per liberam personam adquiratur.*

Per ingressum partis acquiritur possessio totius. Bart.

III. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

POßideri *autem possunt quae sunt corporalia. & apiscimur possessionem corpore & animo: neque per se animo, aut per se corpore. Quod autē diximus, & corpore & animo adquirere nos debere possessionem, non vtique ita accipiendum est, vt qui fundum poßidere velit, omnes glevas circumābulet. sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire, dum mente & cogitatione hac sit, vti totum fundum vsque ad terminum velit poßidere.*

Incertam

Incerta pars ratione loci & quotæ non potest possideri. Bart.

1 ¶ *Incertam partem rei possidere nemo potest, veluti si hac mente sis, vt quidquid Titius possidet, tu quoque velis possidere.*

Thesauri possessio non quæritur, nisi per apprehensionem. Bart.

2 ¶ *Neratius & Proculus & solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. ideóque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuò me possidere, simul atque possidendi affectum habuero. quia quod desit naturali possessioni, id animus implet. Ceterum quod Brutus & Manilius putant, eum qui fundum longa possessione cepit, etiam thensaurum cepisse, quamuis nesciat in fundo esse: non est verũ. is enim qui nescit, non possidet thensaurum, quamuis fundum possideat. sed & si sciat, nõ capiet longa possessione: quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriorem esse. nec aliàs eum qui scit, possidere, nisi si loco motus sit: quia non sit sub custodia nostra. quibus consentio. Ex plurimis caussis possidere eandem rem possumus, vt quidam putant. & eum qui vsuceperit, & pro emptore & pro suo possidere. sic enim & si ei qui pro emptore possidebat, heres sim: eandem rem & pro emptore & pro herede possideo. nec enim, sicut dominium non potest*

nisi ex vna causa contingere, ita & possidere ex vna dumtaxat causa possumus.

Eadem possessio numero, non potest esse in solidum apud plures. Bart.

¶ *Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt. contra naturam* COEppe *est, vt cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. Sabinus tamen scribit, eum qui precario dederit, & ipsum possidere, & eũ qui precario acceperit. Idem Trebatius probabat, existimans posse alium iustè, alium iniustè possidere.* ⁎ *duos* ⁎ *iniustè, vel duos iustè non posse.* ' *quem* ' *Labeo reprehendit. quoniam in summa possessionis non multum interest, iustè quis, an iniustè possideat. quod est verius. non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quàm vt tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto. vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.* 3

Possessio retenta animo & corpore nostro, vel animo tantùm, sine animo nostro non perditur. Bart.

¶ *In amittenda quoque possessione affectio eius qui possidet, intuenda est. itaque si in fundo sis, & tamen nolis eum possidere: protinus amittes possessionem. Igitur amitti & animo solo potest, quamuis adquiri non potest. sed & si animo solo possideas, licet alius in fundo sit: adhuc tamen possides.* ¶ *Si quis nuntiet domum à latronibus* 4 5

&c. l. quéadmodũ. §. j cod. & l. ere. j. de reg. iur.

tronibus occupatam, & dominus timore conterritus noluerit accedere: amißisse eum possessionem placet. Quòd si seruus vel colonus, per quos corpore poßidebã, decesserint, discesserintve, animo retinebo possessionem. Et si alij tradiderim, amitto possessionem. nam constat poßidere nos, donec aut nostra voluntate discesserimus, aut vi deiecti fuerimus.

Seruus fugiens priuat me possessione, si diu in libertate moretur. Bart.

6 ¶ *Si seruus, quem poßidebam, pro libero se gerat, vt fecit Spartacus, & iudicium liberale pati paratus sit: non videbitur à domino poßideri, cui se aduersarium præparat. sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur. alioquin si ex possessione seruitutis in libertatem reclamauerit, & liberale iudicium implorauerit: nihilo minus in possessione mea est, & animo eum poßideo donec liber fuerit pronuntiatus.*

Animo meo tantum, vel animo meo & corpore alieno, vel etiam animo & corpore alieno possum possidere. Bart.

7 ¶ *Saltus hibernos æstiuósque animo poßidemus, quamuis certis temporibus eos relinquamus. ceterum animo nostro, corpore etiam alieno poßidemus, sicut diximus per colonum & seruum. nec mouere nos debet, quòd quasdam etiam ignorantes poßidemus, id est quas serui*

peculiariter parauerunt. nam videmur eas eorundem & animo & corpore poßidere.

¶ Nerua filius res moviles, excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hactenus poßideri: id est quatenus si velimus, naturalem poſſeßionem nanciſci poßimus. Nam pecus ſimul atque averrauerit, aut vas ita exciderit, vt non inueniatur: protinus deſinere à nobis poßideri, licet à nullo poßideatur. diſsimiliter atque ſi ſub custodia mea ſit, nec inueniatur. quia præſentia eius ſit, & tantùm ceſſat interim diligens inquiſitio. 8 *¶ Item feras vestias quas viuariis incluſerimus, & piſces quos in piſcinas cōiecerimus, à nobis poßideri. ſed eos piſces qui in ſtagno ſint, aut feras quæ in ſiluis circumſeptis vagantur, à nobis nō poſſideri: quoniam relictæ ſint in libertate naturali. alioquin etiam ſi quis ſiluam emerit, videri eum omnes feras poßidere. quod falſum eſt. Aues autem poßidemus, quas incluſas habemus. aut ſi quæ manſuetæ factæ custodiæ nostræ ſubiectæ ſunt.* 9 *¶ Quidam recte putant, columbas quoque quæ ab ædificiis noſtris volant, item apes quæ ex alueis nostris euolant, & ſecundum conſuetudinem redeunt, à nobis poßideri.* 10 *¶ Labeo & Nerua filius reſponderunt, deſinere me poßidere eum locum, quem flumen aut mare occupauerit.* 11

Furtum

Furtum non contrahitur animo, sed rei contrectatione, quia dominus priuatur possessione. Bart.

12 ¶ *Si rem apud te depositam furti faciendi causa contrectaueris, desino possidere. sed si eam loco non moueris, & infitiandi animum habeas: plerique veterum, & Sabinus & Cassius rectè responderunt possessorem me manere: quia furtum sine contrectatione fieri non po-*
13 *test, nec animo furtum admittatur.* ¶ *Illud quoque à veteribus præceptum est, neminem sibi ipsum causam possessionis mutare posse. Sed si is qui apud me deposuit, vel commodauit, eam rem vendiderit mihi, vel donauerit: non videbor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem.*

Quot sunt modi adquirendi tot sunt differentiæ possessionis. Bart.

14 ¶ *Genera possessionum tot sunt, quot & causæ adquirendi eius quod nostrum non sit. velut pro emptore, pro donato, pro legato, pro dote, pro herede, pro noxæ dedito, pro suo. sicut in his quæ terra, marique, vel ex hostibus capimus, vel quæ ipsi, vt in rerum natura essent, fecimus. Et in summa magis vnum genus est possidendi, species infinitæ. vel etiã potest diuidi possessionis genus in duas species; vt possideatur aut*
15 *bona fide, aut nõ bona fide.* ¶ *Quod autẽ Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei seruandæ causa,*

vel quia damni infecti non caueatur mitti, possidemus: ineptißimum est. nam qui creditorem rei seruandæ causa, vel quia damni infecti non caueatur, mittit in poßeßionem, vel ventris nomine: non poßeßionem, sed custodiam rerum & obseruationem concedit. & ideo cum damni infecti non cauente vicino in poßeßionem mißi sumus, si id longo tempore fiat: etiam possidere nobis, & per longam poßeßionem capere prætor causa cognita permittit.

Per filium etiam ab alio possessum nobis acquiritur possessio. Bart.

IIII. VLPIANVS libro sexagensimo septimo ad Edictum.

Quidquid filius peculiari nomine adprehenderit, id statim pater eius poßidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. amplius etiam si filius ab alio tamquam seruus poßideatur, idem erit probandum.

V. PAVLVS libro sexagensimo tertio ad Edictum.

Si ex stipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem nanctus fueris poßeßionem: prædo es. æque si vendidero, nec tradidero rem, si non voluntate mea nanctus sis poßeßionem: non pro emptore poßides, sed prædo es.

Inspicimus initium possessionis, quæ non mutatur de iusta in iniustam. Bart.

VI. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

CLam poßidere eum dicimus, qui furtiuè ingressus est possessionem, ignorante eo quem sibi controuersiam facturum suspicabatur, & ne faceret, timebat. Is autem qui cum poßideret non clam, se celauit: in ea causa est, vt non videatur clam poßidere. non enim ratio optinendæ possessionis, sed origo nãciscendæ exquirenda est. nec quemquam clam poßidere incipere, qui sciente aut volente eo ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei possessionem nanciscitur. Itaque, inquit Pomponius, clam nanciscitur possessionem qui futuram con trouersiam metuẽs, ignorante eo quem metuit, furtiuè in possessionem ingreditur.

Absens qui neminem domi reliquit, retinet possessionem ciuilem, naturalem perdit. Bart.

1 ¶ *Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit, & dum ille à nundinis redit, aliquis occupauerit possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit. retinet ergo possessionem is qui ad nundinas abiit. verùm si reuertentem dominum nõ admiserit, vi magis intellegi possidere, non clam.*

VII. PAVLVS quinquagensimo quarto ad Edictum.

Et si

ET si nolit in fundum reuerti, quòd vim maiorem vereatur: amißiße poßeßionem videbitur. & ita Neratius quoque scribit.

Quæ sunt necessaria ad acquirendum, sunt necessaria ad perdendum. Bart.

VIII. IDEM libro sexagensimo quinto ad Edictum.

QVemadmodum nulla poßeßio adquiri nisi animo & corpere potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque in contrarium actum est.

VIIII. GAIVS libro vicensimo quinto ad Edictum prouinciale.

GEneraliter quisquis omnino nostro nomine sit in poßeßionem, veluti procurator, hospes, amicus, nos poßidere videmur.

Duæ causæ ex quarum altera possidetur, ex altera detinetur, non concurrunt in idem, sed vltima præualet, nisi esset inualida. Bart.

X. VLPIANVS libro sexagensimo nono ad Edictum.

SI quis ante conduxit, postea precario rogauit: videbitur discesiße à conductione. quòd si ante rogauit, postea conduxit: conduxiße videvitur. potius enim hoc procedere videtur, quod nouißimè factum est. & hoc Pomponius ait. Idem Pomponius bellißime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogauit, non vt poßideret,

ret, sed vt in possessione esset? est autem longe diuersum. aliud est enim possidere, longe aliud in possessionem esse. denique rei seruandæ causa, legatorũ, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ causa. quod si factum est, vtrumque procedit. Si quis & conduxerit & rogauerit precario, vti possideret: si quidem nummo vno conduxit, nulla dubitatio est, quin ei precarium solum teneat: quia conductio nulla est, quæ est in vno nummo. sin vero pretio, tunc distinguendum, quid prius factum est.

l. si quis conduxerit. ff. locat.

XI. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

IVstè possidet, qui auctore prætore possidet.

XII. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

NAturaliter videtur possidere is qui vsumfructum habet.

Post intentatum petitorium, non prohibetur quis intentare possessorium retinendæ. Bart.

1 *¶ Nihil commune habet proprietas cum possessione. & ideo nõ denegatur ei interdictũ vti possidetis, qui cœpit rẽ vindicare. nõ enim videtur possessioni renuntiasse qui rem vindicauit.*

Rei mobilis amittitur possessio ciuilis, cum non potest adipisci naturalis, homine excepto. Bart.

XIII. IDEM septuagensimo secundo ad Edictum.

Pompo.

Pomponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio, & post tempus extracti: an dominium in integro fuit per id tempus quo erãt mersi. ego dominium me retinere puto, possessionem non puto. nec est simile fugitiuo. namque fugitiuus idcirco à nobis possideri videtur, ne ipse nos priuet possessione. at in lapidibus diuersum est.

Qui vtitur accessione sui auctoris, vtitur cum sua causa, suísque vitiis. Bart.

¶ *Cum quis vtitur adminiculo ex persona auctoris, vti debet cum sua causa, suísque vitiis. denique addimus in accessione de vi, & clam, & precario venditoris. Præterea quæritur, si quis hominem venditori redhibuerit: an accessione vti posit ex persona eius. & sunt qui putent, non posse: quia venditionis est resolutio redhibitio. alij emptorem venditoris accessione vsurum, & venditorem emptoris. quod magis probandum puto.* 1 ¶ *Si liber homo vel alienus seruus, cum bona fide seruirent, compararuerint, & alij adquisierint possessionem: neque liberum, neque serui dominum debere vti accessione.* 2

Ex possessione non continuata non datur accessio. Bart.

¶ *Quæsitum est, si heres prius non possederat, an testatoris possessio ei accedat. & quidem in* 3

emptorib

emptoribus possessio interrumpitur, sed non idẽ in heredibus plerique probant: quoniam plenius est ius successionis, quàm emptionis. sed suptilius est, quod in emptorem, & in heredem id quoque probari. Non autem ea tantùm possessio testatoris heredi procedit, quæ morti fuit iniuncta: verùm ea quoque, quæ vnquam te-4 statoris fuerit. ¶ *In dote quoque si data res fuerit, vel ex dote recepta: accessio dabitur vel ma-5 rito vel vxori.* ¶ *Si is qui precario concessit, accessione velit vti ex persona eius cui concessit: an possit quæritur. ego puto eum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione vti non posse. si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse, accedere possessionem eius tẽporis, quo precario possidebatur.*

Ex vitiosa possessione non datur accessio. Bart.

6 ¶ *Ex facto quæritur, si quis manumissus ex causa peculiari habeat rem non concesso sibi peculio, deinde dominus velit retracta possessione accessione vti: an possit. & placuit non esse dandam hanc accessionem, quæ clam habita 7 est prædone possidente.* ¶ *Si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam placuit.*

Legatario datur accessio ex persona defuncti, & ex persona heredis. Bart.

8 ¶ *Sed & legatario dandam accessionem eius*

temporis

XV. GAIVS libro vicensimo sexto ad Edictum prouinciale.

Rem quæ nobis subrepta est, perinde intellegimur desinere poßidere, atque eam quæ vi nobis erepta est. Sed si is qui in potestate nostra est, subripuerit: quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possesionē. quia per huiusmodi personas adquiritur nobis posseßio. & hæc ratio est, quare videamur fugitiuum poßidere: quòd is quemadmodum aliarum rerum possessionem interuertere non potest, ita ne suam quidem potest.

XVI. VLPIANVS libro septuagensimo tertio ad Edictum.

Quod vxor viro, aut vir vxori donauit, pro possessore poßidetur.

XVII. IDEM libro septuagensimo sexto ad Edictum.

Si quis vi de possessione deiectus sit, perinde haberi debet, ac si poßideret: cum interdicto de vi reciperandæ possessionis facultatē habeat. 1 *¶ Differentia inter dominium & posseßionem hæc est, quòd dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non vult. posseßio autem recedit, vt quisque constituit nolle poßidere. si quis igitur ea mente possessionē tradidit, vt postea ei restituatur: desinit poßidere.*

Eius quod possidemus, possumus alium facere possessorem, constituendo nos eius nomine possidere. Bart.

XVIII. CELSVS libro vicensimo tertio Digestorum.

Quod meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere. nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, & alium possessorem ministerio meo facio. nec idem est possidere, & alieno nomine possidere. nam possidet, cuius nomine possidetur. Procurator alienæ possessioni præstat ministerium. ¶ *Si furioso quem suæ mentis esse existimas, eo quòd fortè in conspectu inumbratæ quietis fuit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis. sufficit* COEPPE* *dimittere possessionem, etiam si non transferas. illud enim ridiculum est dicere, quòd non aliter vult quis dimittere, quàm si transferat. immo vult dimittere, quia existimat se transferre.* 1

¶. l. 34. §. eod.

* Ita in archetypo, pro quippe.

Per solum aspectum acquiritur possessio, interueniente traditione possessoris. Bart.

¶ *Si venditorẽ, quod emerim, deponere in mea domo iusserim: possidere me certum est, quamquam id nemo dum attingerit. aut si vicinum mihi fundum mercato* * *venditor in mea turre demonstret, vacuámque se possessionem tradere dicat: non minus possidere cœpi, quàm si pedem finibus intulissem.* ¶ *Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intrauerit: non desisse ilico possidere existimandus.* 2 3

* Græcismus. Ant. August. lib. 2. c. 1.

dus sum, facilè expulsurus finibus, simul[w] sciero. rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tãtummodo partẽ quã intrauerit optinet.

[w] Sic loquitur Cicero.

Si possessor conduxit rem à non possessore, transfert in illum possessionem quam habet. Bart.

XVIIII. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum.

QVi bona fide alienum fundũ emit, eundem à domino conduxit. quæro vtrũ desinat possidere, an non. respondi, in prõptu est, vt possidere desierit. ❡ 1 *Quod scriptum est apud veteres, neminẽ sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui & corpore & animo possessioni incumbens, hoc solum statuit, vt alia ex causa id possideret. non si quis dimissa possessione prima, eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.*

cc. l. 3. ff. eodem l. 25. §. vlt. ff. eo.

XX. IDEM libro nonodecimo Digestorum.

SI quis rem, quam vtendam dederat, vendiderit, emptoríque tradi iusserit, nec ille tradiderit: aliàs videbitur possessione dominũ interuertisse, aliàs contra. nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur. quid enim si alia quæpiam fuit iusta & rationabilis causa non reddendi, non vtique vt possessionem eius interuerteret?

Potest quis transferre possessionem, quam ante traditionem non habuit, sed in ipso actu tradendi quæsiuit. Bart.

XXI. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio.

INterdum eius possessionem, cuius ipsi non habemus, alij tradere possumus. veluti cum is qui pro herede rem possidebat, antequã dominus fieret, precario ab herede eam rogauit. 1 *¶ Quod ex naufragio expulsum est, vsucapi nõ potest: quoniam non est in derelicto, sed in deperdito. idẽ iuris esse existimo in his rebus quæ iactæ sunt: quoniam non potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis causa interim dimissum est.* 2 *¶ Qui alienam rem precario rogauit, si eandem à domino conduxit: possessio ad dominum reuertitur.*

XXII. IDEM libro tertiodecimo ex Cassio.

NOn videtur possessionem adeptus is qui ita nactus est, vt eam retinere nõ possit.

XXIII. IDEM libro primo Epistularum.

CVm heredes instituti sumus, adita hereditate omnia quidem iura ad nos transeunt. possessio tamen nisi naturaliter comprehensa ad nos non pertinet.

Fictio postliminij circa recuperandam possessionem non fingit. Bart.

1 *¶ In his qui in hostium potestatem peruenerunt: in retinendo iura rerum suarum singulare ius est. corporaliter tamen possessionem amittunt. neque enim possunt videri aliquid possidere,*

dere, cum ipsi ab alio possideãtur. sequitur ergo vt reuersis his noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possiderit.

Liber homo non potest possideri à sciente. Bart.

2 ¶ *Item quæro, si vinxero liberum hominem, ita vt eum possideam: an omnia quæ is possidebat, ego possideam per illum. respondit, si vinxeris hominem liberum: eum te possidere non puto. quod cum ita se habeat, multo minus per illum res eius à te possidebuntur. neque enim rerum natura recipit, vt per eũ aliquid possidere possimus, quem ciuiliter in mea potestate nõ habeo.*

Possessio quæsita per seruum, quæritur domino, si est iusta. aliàs secus. Bart.

XXIIII. IDEM libro quartodecimo Epistularum.

Q*Vod seruus tuus ignorante te vi possidet, id tu non possides: quoniã is qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum peruenerit, possidet. nam tum per seruum dominus quoq; possidere dicitur. summa scilicet cum ratione: quia quod ex iusta causa corporaliter à seruo tenetur, id in peculio serui est. & peculiũ, quod seruus ciuiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod verò ex maleficiis adprehenditur,*

vel quia damni infecti non caueatur mitti, possidemus: ineptißimum est. nam qui creditorem rei seruandæ causa, vel quia damni infecti non caueatur, mittit in possessionem, vel ventris nomine: non possessionem, sed custodiam rerum & obseruationem concedit. & ideo cum damni infecti non cauente vicino in possessionem missi sumus, si id longo tempore fiat: etiam possidere nobis, & per longam possessionem capere prætor causa cognita permittit.

Per filium etiam ab alio possessum nobis acquiritur possessio. Bart.

IIII. VLPIANVS libro sexagensimo septimo ad Edictum.

QVidquid filius peculiari nomine adprehenderit, id statim pater eius poßidet, quamuis ignoret in sua potestate filium. amplius etiam si filius ab alio tamquam seruus poßideatur, idem erit probandum.

V. PAVLVS libro sexagensimo tertio ad Edictum.

SI ex stipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem nanctus fueris possessionem: prædo es. æque si vendidero, nec tradidero rem, si non voluntate mea nanctus sis possessionem: non pro emptore poßides, sed prædo es.

Inspicimus initium possessionis, quæ non mutatur de iusta in iniustam. Bart.

VI

VI. VLPIANVS libro ſeptuageſimo ad Edictum.

CLam poßidere eum dicimus, qui furtiuè ingreſſus eſt poſſeßionem, ignorante eo quem ſibi controuerſiam facturum ſuſpicabatur, & ne faceret, timebat. Is autem qui cum poßideret non clam, ſe celauit: in ea cauſa eſt, vt non videatur clam poßidere. non enim ratio optinendæ poſſeßionis, ſed origo nāciſcendæ exquirenda eſt. nec quemquam clam poßidere incipere, qui ſciente aut volente eo ad quem ea res pertinet, aut aliqua ratione bonæ fidei poſſeßionem nanciſcitur. Itaque, inquit Pomponius, clam nanciſcitur poſſeßionem qui futuram controuerſiam metuēs, ignorante eo quem metuit, furtiuè in poſſeßionem ingreditur.

Abſens qui neminem domi reliquit, retinet poſſeſſionem ciuilem, naturalem perdit. Bart.

1 ¶ *Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit, & dum ille à nundinis redit, aliquis occupauerit poſſeßionem, videri eum clam poßidere Labeo ſcribit. retinet ergo poſſeßionem is qui ad nundinas abiit. verùm ſi reuertentem dominum nō admiſerit, vi magis intellegi poßidere, non clam.*

VII. PAVLVS quinquageſimo quarto ad Edictum.

Et ſi

ET si nolit in fundum reuerti, quòd vim maiorem vereatur: amisisse possessionem videbitur. & ita Neratius quoque scribit.

Quæ sunt necessaria ad acquirendum, sunt necessaria ad perdendum. Bart.

VIII. IDEM libro sexagensimo quinto ad Edictum.

QVemadmodum nulla possessio adquiri nisi animo & corpere potest: ita nulla amittitur, nisi in qua vtrumque in contrarium actum est.

VIIII. GAIVS libro vicensimo quinto ad Edictum prouinciale.

GEneraliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessionem, veluti procurator, hospes, amicus, nos possidere videmur.

Duæ causæ ex quarum altera possidetur, ex altera detinetur, non concurrunt in idem, sed vltima præualet, nisi esset inualida. Bart.

X. VLPIANVS libro sexagensimo nono ad Edictum.

SI quis ante conduxit, postea precario rogauit: videbitur discessisse à conductione. quòd si ante rogauit, postea conduxit: conduxisse videvitur. potius enim hoc procedere videtur, quod nouissimè factum est. & hoc Pomponius ait. Idem Pomponius bellissime temptat dicere, numquid qui conduxerit quidem prædium, precario autem rogauit, non vt possideret,

ret, sed vt in possessione esset? est autem longe diuersum. aliud est enim possidere, longe aliud in possessionem esse. denique rei seruandæ causa, legatorũ, damni infecti, non possident, sed sunt in possessione custodiæ causa. quod si factum est, vtrumque procedit. Si quis & conduxerit & rogauerit precario, vti possideret: si quidem nummo vno conduxit, nulla dubitatio est, quin
» *ei precarium solum teneat: quia conductio nul-*
» *la est, quæ est in vno nummo. sin vero pretio,*
» *tunc distinguendum, quid prius factum est.*

l. si quis conduxerit. ff. locat.

XI. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

IVstè possidet, qui auctore prætore possidet.

XII. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

NAturaliter videtur possidere is qui vsumfructum habet.

Post intentatum petitorium, non prohibetur quis intentare possessorium retinendæ. Bart.

1 ¶ *Nihil commune habet proprietas cum possessione. & ideo nõ denegatur ei interdictũ vti possidetis, qui cœpit rẽ vindicare. nõ enim videtur possessioni renuntiasse qui rem vindicauit.*

Rei mobilis amittitur possessio ciuilis, cum non potest adipisci naturalis, homine excepto. Bart.

XIII. IDEM septuagensimo secundo ad Edictum.

Pompo.

POmponius refert, cum lapides in Tiberim demersi essent naufragio, & post tempus extracti: an dominium in integro fuit per id tempus quo erãt mersi. ego dominium me retinere puto, possessionem non puto. nec est simile fugitiuo, namque fugitiuus idcirco à nobis possideri videtur, ne ipse nos priuet possessione. at in lapidibus diuersum est.

Qui vtitur accessione sui auctoris, vtitur cum sua causa, suísque vitiis. Bart.

¶ *Cum quis vtitur adminiculo ex persona auctoris, vti debet cum sua causa, suísque vitiis. denique addimus in accessione de vi, & clam, & precario venditoris. Præterea quæritur, si quis hominem venditori redhibuerit: an accessione vti posit ex persona eius. & sunt qui putent, non posse: quia venditionis est resolutio redhibitio. alij emptorem venditoris accessione vsurum, & venditorem emptoris. quod magis probandum puto.* 1 ¶ *Si liber homo vel alienus seruus, cum bona fide seruirent, compa-rauerint, & alij adquisierint possessionem: neque liberum, neque serui dominum debere vti accessione.* 2

Ex possessione non continuata non datur accessio. Bart.

¶ *Quæsitum est, si heres prius non possederat, an testatoris possessio ei accedat. & quidem in* 3

emptorib

emptoribus possessio interrumpitur, sed non idē in heredibus plerique probant: quoniam plenius est ius successionis, quàm emptionis. sed suptilius est, quod in emptorem, & in heredem id quoque probari. Non autem ea tantùm possessio testatoris heredi procedit, quæ morti fuit iniuncta: verùm ea quoque, quæ vnquam testatoris fuerit. 4 *¶ In dote quoque si data res fuerit, vel ex dote recepta: accessio dabitur vel marito vel vxori.* 5 *¶ Si is qui precario concessit, accessione velit vti ex persona eius cui concessit: an possit quæritur. ego puto eum qui precario concessit, quamdiu manet precarium, accessione vti non posse. si tamen receperit possessionem rupto precario, dicendum esse, accedere possessionem eius tēporis, quo precario possidebatur.*

Ex vitiosa possessione non datur accessio. Bart.

6 *¶ Ex facto quæritur, si quis manumissus ex causa peculiari habeat rem non concesso sibi peculio, deinde dominus velit retracta possessione accessione vti: an possit. & placuit non esse dandam hanc accessionem, quæ clam habita est prædone possidente.* 7 *¶ Si iussu iudicis res mihi restituta sit, accessionem esse mihi dandam placuit.*

Legatario datur accessio ex persona defuncti, & ex persona heredis. Bart.

8 *¶ Sed & legatario dandam accessionem eius temporis*

XV. GAIVS libro vicensimo sexto ad Edictum prouinciale.

Rem quæ nobis subrepta est, perinde intellegimur desinere poßidere, atque eam quæ vi nobis erepta est. Sed si is qui in potestate nostra est, subripuerit: quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionē. quia per huiusmodi personas adquiritur nobis possessio. & hæc ratio est, quare videamur fugitiuum poßidere: quòd is quemadmodum aliarum rerum possessionem interuertere non potest, ita ne suam quidem potest.

XVI. VLPIANVS libro septuagensimo tertio ad Edictum.

Quod vxor viro, aut vir vxori donauit, pro possessore poßidetur.

XVII. IDEM libro septuagensimo sexto ad Edictum

Si quis vi de possessione deiectus sit, perinde haberi debet, ac si poßideret: cum interdicto de vi reciperandæ possessionis facultatē habeat. ¶ Differentia inter dominium & possessionem hæc est, quòd dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non vult. possessio autem recedit, vt quisque constituit nolle poßidere. si quis igitur ea mente possessionē tradidit, vt postea ei restituatur: desinit poßidere.

Eius quod possidemus, possumus alium facere possessorem, constituendo nos eius nomine possidere. Bart.

XVIII. CELSUS libro vicesimo tertio Digestorum.

QVod meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere. nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere, & alium possessorem ministerio meo facio. nec idem est possidere, & alieno nomine possidere. nam possidet, cuius nomine possidetur. Procurator alienæ possessioni præstat ministerium. ¶ *Si furioso quem suæ mentis esse existimas, eo quòd fortè in conspectu inumbratæ quietis fuit constitutus, rem tradideris: licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis. sufficit* CORPPE* *dimittere possessionem, etiam si non transferas. illud enim ridiculum est dicere, quòd non aliter vult quis dimittere, quàm si transferat. immo vult dimittere, quia existimat se transferre.* 1

sic. l. 34. ff. eod.

*Ita in archetypo, pro quippe.

Per solum aspectum acquiritur possessio, interueniente traditione possessoris. Bart.

¶ *Si venditorẽ, quod emerim, deponere in mea domo iusserim: possidere me certum est, quamquam id nemo dum attingerit. aut si vicinum mihi fundum mercato* * *venditor in mea turre demonstret, vacuámque se possessionem tradere dicat: non minus possidere cœpi, quàm si pedem finibus intulissem.* ¶ *Si dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intrauerit: non desisse ilico possidere existimandus.* 2 3

* Græcismus. Ant. August. lib. 2. c. 1.

dus sum, facilè expulsurus finibus, simul[w] sciero. rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tãtummodo partẽ quã intrauerit optinet.

[w] Sic loquitur Cicero.

Si possessor conduxit rem à non possessore, transfert in illum possessionem quam habet. Bart.

XVIIII. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum.

QVi bona fide alienum fundũ emit, eundem à domino conduxit. quæro vtrũ desinat possidere, an non. respondi, in prõptu est, vt possidere desierit. ¶ Quod scriptum est apud veteres, neminẽ sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui & corpore & animo possessioni incumbens, hoc solum statuit, vt alia ex causa id possideret. non si quis dimissa possessione prima, eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit.

cc.l.3.ff.eodem l. 25. §.vlt.ff.eo.

1

XX. IDEM libro nonodecimo Digestorum.

SI quis rem, quam vtendam dederat, vendiderit, emptorique tradi iusserit, nec ille tradiderit: aliàs videbitur possessione dominũ interuertisse, aliàs contra. nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur. quid enim si alia quæpiam fuit iusta & rationabilis causa non reddendi, non vtique vt possessionem eius interuerteret?

Poteſt quis transferre poſſeſſionem, quam ante traditionem non habuit, ſed in ipſo actu tradendi quæſiuit. Bart.

XXI. IAVOLENVS libro ſeptimo ex Caſſio.

INterdum eius poſſeßionem, cuius ipſi non habemus, alij tradere poſſumus. veluti cum is qui pro herede rem poßidebat, antequã dominus fieret, precario ab herede eam rogauit. ¶ *Quod ex naufragio expulſum eſt, vſucapi nõ poteſt: quoniam non eſt in derelicto, ſed in deperdito. idẽ iuris eſſe exiſtimo in his rebus quæ iactæ ſunt: quoniam non poteſt videri id pro derelicto habitum, quod ſalutis cauſa interim dimiſſum eſt.* 1 ¶ *Qui alienam rem precario rogauit, ſi eandem à domino conduxit: poſſeßio ad dominum reuertitur.* 2

XXII. IDEM libro tertiodecimo ex Caſſio.

NOn videtur poſſeßionem adeptus is qui ita nactus eſt, vt eam retinere nõ poßit.

XXIII. IDEM libro primo Epiſtolarum.

CVm heredes inſtituti ſumus, adita hereditate omnia quidem iura ad nos tranſeunt. poſſeßio tamen niſi naturaliter comprehenſa ad nos non pertinet.

Fictio poſtliminij circa recuperandam poſſeſſionem non fingit. Bart.

¶ *In his qui in hoſtium poteſtatem peruenerunt, in retinendo iura rerum ſuarum ſingulare ius eſt. corporaliter tamen poſſeßionem amittunt. neque enim poſſunt videri aliquid poßidere,* 1

dere, cum ipsi ab alio possideãtur. sequitur ergo vt reuersis his noua possessione opus sit, etiam si nemo medio tempore res eorum possiderit.

Liber homo non potest possideri à sciente. Bart.

2 ¶ *Item quæro, si vinxero liberum hominem, ita vt eum possideam: an omnia quæ is possidebat, ego possideam per illum. respondit, si vinxeris hominem liberum: eum te possidere non puto. quod cum ita se habeat, multo minus per illum res eius à te possidebuntur. neque enim rerum natura recipit, vt per eũ aliquid possidere possimus, quem ciuiliter in mea potestate nõ habeo.*

Possessio quæsita per seruum, quæritur domino, si est iusta. aliàs secus. Bart.

XXIIII. IDEM libro quartodecimo Epistularum.

Q*Vod seruus tuus ignorante te vi possidet, id tu non possides: quoniã is qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere: sicut id quod ex peculio ad eum peruenerit, possidet. nam tum per seruum dominus quoq; possidere dicitur. summa scilicet cum ratione: quia quod ex iusta causa corporaliter à seruo tenetur, id in peculio serui est. & peculiũ, quod seruus ciuiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod verò ex maleficiis adprehenditur,*

id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculij causam adprehendit.

XXV. POMPONIVS libro vicensimo tertio ad Quintum Mucium.

SI id quod possidemus, ita perdiderimus, vt ignoremus vbi sit: desinimus possidere.

Per colonos & inquilinos sicut per seruos possidemus. Bart.

¶ Et per colonos, & inquilinos, aut seruos nostros possidemus. & si moriantur aut furere incipiant, aut alij locent: intellegimur nos retinere possessionem. nec inter colonum & seruũ nostrum, per quem possessionem retinemus, quicquam interest. ¶ Quod autem solo animo possidemus, quæritur vtrúmne vsq; eo possidemus, donec alius corpore ingressus sit, vt potior sit illius corporalis possessio. an verò, quod quasi magis probatur, vsque eo possideamus, donec reuertentes nos " *aliquis repellat. aut nos ita animo desinamus possidere, quòd suspicemur repelli nos posse ab eo qui ingressus sit in possessionem. & videtur vtilius esse.* 2

" nos, legẽdũ esse, & librarium Flor. vna litera hic errasse docet Anto. Aug. libro 1. c. 3.

Locus certus ratione loci vel quotæ potest possideri. Bart.

XXVI. IDEM libro vicensimo sexto ad Quintum Mucium.

LOcus certus ex fundo & possideri, & per longã possessionẽ capi potest. & certa pars

pro

pro indiuiso, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione, vel qualibet alia ex causa. incerta autem pars nec tradi nec capi potest: veluti si ita tibi tradam, QVIDQVID MEI IVRIS IN EO FVNDO EST. *nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum est, potest.*

Furiosus non potest desinere possidere Bart.

XXVII. PROCVLVS libro quinto Epistularum.

SI is qui animo possessionem saltus retineret, furere cœpisset: non potest dum fureret, eius saltus possessionem amittere: quia furiosus non potest desinere animo possidere.

XXVIII. TERTVLLIANVS libro primo Quæstionum.

SI aliquam rem possideã, & eandem postea conducam: an amittam possessionem? multum refert, in his quid agatur. primũ enim refert vtrum sciam me possidere, an ignorem. & vtrum quasi non meam rem conducam, an quasi meam. & sciens meam esse, vtrum quasi proprietatis respectu, an possessionis tãtùm. nam & si rem meam tu possideas, & ego emam à te possessionem eius rei, vel stipuler: vtilis erit & emptio & stipulatio. & sequitur, vt & precarium, & conductio, (si) specialiter possessionis solius conducendæ, vel precario rogandæ animus interueniat.

Pupillus non potest animo desinere possidere. Bart.

XXVIIII. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum.

Possessionem pupillum sine tutoris auctoritate amittere posse constat: non vt animo, sed vt corpore desinat possidere. quod est enim facti, potest amittere. alia causa est si fortè animo possessionem velit amittere. hoc enim non potest.

XXX. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum.

† possedit

Qui vniuersas ædes† possidet, singulas res quæ in ædificio sunt, non videtur possedisse. idē dici debet & de naue, & de armario.

Possessio perditur ab ignorante & inuito, superueniente defectu ex parte rei vel personæ. Bart.

¶ Possessionem amittimus multis modis. veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus. namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem, & pro priuato eum teneamus: sicut hominem liberum. ¶ Item cum prætor idcirco in possessionem rei" iussit, quòd damni infecti non promittebatur: possessionem inuitum dominum amittere Labeo ait. ¶ Item quod mari aut flumine occupatum sit, possidere nos desinimus. aut si is qui possidet, in alterius potestat

1 2 3

" Sic Flo. al. additur, ire. sed elegāter subauditur.

4 *testatem peruenit.* ¶ *Item quod mobile est, multis modis desinimus posidere: si aut nolimus, aut seruum, puta, manumittamus. item si quod possidebam, in aliam speciem translatum est. veluti vestimentum ex lana factum.*

Heres non acquirit possessionem, nisi eam apprehendat verè vel fictè. Bart.

5 ¶ *Quod per colonum possideo, heres meus, nisi ipse nactus possessionem, non poterit possidere. retinere enim animo possessionē possumus, apisci non possumus. sed quod pro emptore possideo, per colonum etiam vsucapiet etiā heres meus.*
6 ¶ *Si ego tibi commodauero, tu Titio, qui putet tuum esse: nihilo minus ego id possidebo. Et idem erit, si colonus meus fundū locauerit: aut is apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit: & id quamlibet per plurium personam factum obseruandum ita erit.*

Per colonum absentem retinemus possessionem naturalem. Bart.

XXXI. POMPONIVS libro trigensimosecundo ad Sabinum.

SI colonus non deserendæ possessionis causa exisset de fundo, & eò redisset: eundem locatorem possidere placet.

XXXII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum.

QVamuis pupillus sine tutoris auctoritate non obligetur, possessionem tamen per

eum retinemus.

Ficta traditio coloni, non priuat dominum possessione. Bart.

¶ *Si conductor rem vendidit, & eam ab emptore conduxit, & vtrique mercedes præstitit: prior locator possessionem per conductorem rectissimè retinet.* ¶ *Infans possidere rectè potest, si tutore auctore cœpit. nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris. vtilitatis enim causa hoc receptum est. nam alioquin nullus sensus sit infantis accipiendi possessionem. pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. item infans peculiari nomine per seruum possidere potest.* 1 2

Mandatum eius quod quis habet necesse facere, non finitur morte. Bar.

XXXIII. POMPONIVS libro trigensimosecundo ad Sabinum.

F*Vndi venditor etiam si mandauerit alicui, vt emptorem in vacuam possessionem induceret: priusquam id fieret, non rectè emptor per se in possessionē veniet. Item si amicus venditoris mortuo eo, priusquam id sciret, aut non prohibentibus heredibus id fecerit: rectè possessio tradita erit. sed si id fecerit, cum sciret dominum mortuum, aut cum sciret heredes id facere nolle: contra erit.*

Dissensus accipientis impedit perditionem possessionis. Bart.

XXXIIII.

XXXIIII. VLPIANVS libro septimo Disputationum.

SI me in vacuam possessionem fundi Corneliani miseris, ego putarem me in fundum Sempronianum missum, & in Cornelianum iero, non adquiram possessionem: nisi forte in nomine tantùm errauerimus, in corpore consenserimus. quoniam autem in corpore [a] *consenserimus, an à te tamen recedet possessio, quia animo deponere & mutare nos possessionem posse & Celsus & Marcellus scribunt, dubitari potest. & si animo adquiri possessio potest, numquid etiam adquisita est? sed non puto errantem adquirere. ergo nec amittet possessionem, qui quodammodo sub condicione recessit de possessione. Sed si non mihi, sed procuratori meo possessionem tradas: videndum est, si ego errem, procurator meus non erret: an mihi possessio adquiratur. & cum placeat ignoranti adquiri, poterit & erranti. sed si procurator meus erret, ego non errem: magis* 1 *est vt adquiram possessionem. ¶ Seruus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. nam & seruus alienus,* † *VitelLius scribit, siue à me siue à nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionẽ, si nomine meo eam adipiscatur. quod & ipsum admittendum est.*

[a] non, addunt veteres, quãuis desit Floren. & rectè addunt.

cõ.l. 18. §. 1. s. eod.

† *vt Celsus*

Possessorium retinendæ debet prius terminari, vt post hæc petitorium incipiat. Bart.

XXXV.

XXXV. IDEM libro quinto de omnibus tribunalibus.

EXitus controuersiæ possessionis hic est tantùm, vt prius pronuntiet iudex, vter possideat. ita enim fiet, vt is qui victus est de possessione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domino quæratur.

XXXVI. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum.

QVi pignoris causa fundum creditori tradit, intellegitur possidere. sed etsi eundem precario rogauerit, æque per diutinam possessionem capiet. nam cum possessio creditoris non impediat capionē, longe minus precarij rogatio impedimēto esse {non) debet: cū plus iuris in possessione habeat qui precario rogauerit, quàm qui omnino nō possidet.

XXXVII. MARCIANVS libro singulari ad formulam hypothecariam.

REs pignoris nomine data, & possessione tradita, deinde à creditore conducta. conuenit", *vt is qui hypothecam dedisset, pro colono in agro, ædibus autem pro inquilino sit. per eos creditor possidere videtur.*

" i. receptum est, placuit. vt s. de acq. her. l. 87.

Non perdit quis possessionem serui absentis, donec ad eum litteræ libertatis perueniant. Bart.

XXXVIII. IVLIANVS libro quadragensimoquarto Digestorum.

QVi absenti seruo scribit vt in libertate moretur, non eam mentem habet, vt

statim

*statim velit serui possessionem dimittere: sed magis destinationem * suam * in id tempus*
1 *conferre, quo seruus certior factus fuerit.* ¶ *Si quis possessionem fundi ita tradiderit, vt ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset: non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. hoc amplius existimandum est possessiones sub condicione tradi posse, sicut res sub condicione traduntur: neque aliter accipientis fiunt, quàm condicio exstiterit.*

Per seruum hereditarium ex alia causa habitum, res hereditariæ possunt quæri. Bart.

2 ¶ *Si is qui Titio seruum vendiderat, heredi eius eum tradiderit: poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum adprehendere. quia non seruus iure hereditario, sed actio ex empto ad eum peruenit. nam & si ex stipulatu, vel ex testamento seruus testatori debitus fuisset, & heres eum accepisset: non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.*

XXXVIIII. IDEM libro secundo ex Minicio.

INteresse puto, qua mente apud sequestrum deponitur res. nam si omittendæ possessionis causa, & hoc apertè fuerit approbatum: ad vsucapionem possessio eius partibus non procederet. at si custodiæ causa deponatur, ad vsucapionẽ eam possessionẽ victori procedere constat.

Gellius libro 20. c. 10.

Violen

Violentia serui proprij quem de possessione non priuat. Bart.

XL. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

SI de eo fundo, quem cum poßiderem, pignori tibi dedi, seruus tuus te deiciat: adhuc te poßidere ait. quoniam nihilo minus per ipsum seruum posseßionem retineas. ¶ Si fortè 1 colonus, per quem dominus poßideret, deceßisset, propter vtilitatem receptum est, vt per colonum posseßio & retineretur & contineretur. quo mortuo, non statim dicendum eam interpellari: sed tunc demum cum dominus posseßionem apisci neglexerit. aliud existimandum ait, si colonus sponte posseßione discesserit. sed hæc ita esse vera, si nemo extraneus eam rem interim possederit, sed semper in hereditate coloni manserit.

Possessio iusta vel iniusta absque noua causa extrinseca non mutatur. Bart.

¶ Seruum tuum à Titio bona fide emi, & tra 2 ditum possedi. deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare cœpi. non ideo magis hoc tempore clam poßidere videri me ait. nam retro quoque, si sciens tuum seruum non à domino emerim, & tum clam eum poßidere cœpissem, postea certiorem te fecerim: non ideo desinere me clam poßidere. ¶ Si seruũ meum 3 bonæ fidei emptori clam abduxerim, respondit, non videri me clam poßidere: quia neque precarij

carij rogatione, neque conductione suæ rei dominum teneri: & non posse causam clandestinæ possessionis ab his duabus causis separari.

Qui ingreditur fundum ratione amicitiæ, non dicitur possidere. Bart.

XLI. PAVLVS libro primo Institutionum.

QVi iure familiaritatis amici fundum ingreditur, non videtur possidere: quia non eo animo ingressus est, vt possideat, licet corpore in fundo sit.

XLII. VLPIANVS libro quarto Regularum.

COmmunis seruus etiam si ab vno ex dominis omnium nomine possideatur, ab omnibus possideri intellegitur. 1 ¶ *Procurator si quidem mandante domino rem emerit, protinus illi adquirit possessionē. quòd si sua sponte emerit, non: nisi ratam habuerit dominus emptionem.*

Eatenus impeditur vsucapio, quatenus mala fide quis possidet.

XLIII. MARCIANVS libro terio Regularum.

SI quis fundum emerit, cuius particulam sciebat esse alienam: Iulianus ait, si pro diuiso sciat alienam esse: posse eum reliquas partes longa possessione capere. sed si pro indiuiso, licet ignoret quis sit locus: æque eum capere posse. quòd sine vllius damno pars quæ putatur

tatur esse vendentis, per longam possessionem ad emptorem transit. Sed & Pomponius scripsit libro quinto variarum lectionum, si sciat vel putet alienum esse vsumfructum: bona fide diutina possessione capere posse. Idem inquit, & si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

Per obliuionem loci in quo res mobilis custodiæ causa reponitur, possessio non perditur. Bart.

XLIIII. PAPINIANVS libro vicesimo * tertio * quæstionum.

PEregre profecturus pecuniam in terra custodiæ causa condiderat. cum reuersus locum thensauri immemoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere: vel si postea recognouisset locum, an confestim possidere inciperet, quæsitum est. dixi, quoniam custodiæ causa pecunia condita proponeretur, ius possessionis ei qui condidisset, non videri peremptum. nec infirmitatem memoriæ damnum adferre possessionis quam alius non inuasit. alioquin responsuros, per momenta seruorum quos non viderimus, interire possessionem. & nihil interest, pecuniam in meo an in alieno cõdidissem: cum si alius in meo condidisset, non aliàs possiderem, quàm si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem. cum supra terrã, an infra terram possideam, nihil intersit.

Ex

Ex causa peculiari quæritur possessio domino ignoranti: ex alia, tantùm scienti. Bart.

1 ¶ *Quæsitum est, cur ex peculij causa per seruum ignorantibus possessio quæreretur. dixi, vtilitatis causa iure singulari receptum: ne cogerentur domini per momenta, species & causas peculiorum inquærere. nec tamen eo pertinere speciem istam, vt animo videatur adquiri possessio. nam si non ex causa peculiari quæratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore serui quæri possessio-* 2 *nem.* ¶ *Quibus explicitis, cum de amittenda possessione quæratur: multum interesse dicam, per nosmetipsos, an per alios possideremus. nam eius quidem quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo, vel etiam corpore: si modò eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus. eius verò quod serui vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quàm eam alius ingressus fuisset, eámque amitti nobis quoque ignorantibus. Illa quoque possessionis amittendæ separatio est, nam saltus hibernos & æstiuos, quorum possessio retinetur animo,*

XLV. IDEM libro secundo Definitionum.

L*Icet neque seruum neque colonum ibi habeamus,*

XLVI. IDEM libro vicensimo tertio Quæstionum.

Quamuis saltus proposito poßidendi fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. vt enim eodem modo vinculum obligationũ soluitur, quo quæri adsolet: ita non debet ignoranti tolli possessio quæ solo animo tenetur.

Possessio rei mobilis contrectatæ furandi gratia, perditur ab ignorante. Bart.

XLVII. IDEM libro vicensimo sexto Quæstionum.

SI rem mobilem apud te depositam, aut ex commodato tibi poßidere, neque reddere constitueris: confestim amisse me possessionem vel ignorantem responsum est. cuius rei forsitan illa ratio est, quòd rerum mobilium neglecta atque omissa custodia, quamuis eas nemo alius inuaserit, veteris possessionis damnum adferre consueuit. idque Nerua filius libris de vsucapionibus rettulit. Idem scribit, aliam causam esse hominis commodati omissa custodia. nam possessionem tamdiu veterem fieri, quamdiu nemo alius eum poßidere cœperit. videlicet ideo, quia potest homo proposito redeundi domino possessionem sui conseruare, cuius corpore ceteras quoque res possumus poßidere. igitur earum quidem rerum, quæ ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio. homines

&c.l.3.§.13.ƒ.eod.

autem

autem retinẽtur, si reuertẽdi animũ haberent.

Per instrumentum non probatur possessionis traditio. Bart.

XLVIII. IDEM libro decimo Responsorum.

Prædia cum seruis donauit, eorúmque se tradidisse possessionem litteris declarauit. si vel vnus ex seruis qui simul cum prædiis donatus est, ad eum qui donum accepit, peruenit, mox in prædia remissus est: per seruum prædiorum possessionem quæsitam ceterorúmque seruorum, constauit.

XLVIIII. IDEM libro secundo Definitionum.

Possessio quoque per seruum, cuius vsusfructus meus est, ex re mea vel ex operis serui adquiritur mihi. cum & naturaliter à fructuario teneatur, & plurimum ex iure possessio mutuetur. ¶ *Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt: habere possidere non possunt. quia possessio non tantùm corporis, sed & iuris est.*

&.l.1.§.6. s.eod.

Possessio & dominium quæritur per procuratorem: actio personalis non item, nisi cedatur. Bart.

2 ¶ *Etsi possessio per procuratorem ignoranti quæritur, vsucapio vero scienti competit, tamen euictionis actio domino contra venditorem inuito procuratore non datur: sed per actionem mandati ea cedere cogitur.*

L. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

PER eum quem iusto ductus errore filium meum, & in mea potestate esse existimo, neque possessio neque dominium nec quicquam aliud ex re mea mihi quæritur. Per seruum in fuga agentẽ, si neq; ab alio possideatur, neq; se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur.

LI. IAVOLENVS libro quinto ex Posterioribus Labeonis.

QVarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo. veluti si aceruum lignorum emero, & eum venditor tollere me iusserit: simul atque custodiam posuissem, traditus mihi videtur. Idem iuris esse vino vendito, cum vniuersæ amphoræ vini simul essent. Sed videamus, inquit, ne hæc ipsa corporis traditio sit. quia nihil interest, vtrum mihi, an & cuilibet iusserim, custodia tradatur. in eo puto hanc quæstionem consistere, an etiam si corpore aceruus aut amphoræ adprehensæ non sunt, nihilo minus traditæ videantur. nihil video interesse, vtrum ipse aceruum, an mandato meo aliquis custodiat. vtrubique animi quodam genere possessio erit æstimanda.

Possessio est res diuersa ab vsufructu, sicut à proprietate. Bart.

LII. VENVLEIVS libro primo Interdictorum.

Permisceri

PErmisceri causas possessionis & vsusfructus non oportet: quemadmodum nec possessio & proprietas misceri debent. namque[a] impediri possessionē, si alius fruatur. neque alterius fructum † computari, si alter possideat. 1 ¶ Eum qui ædificare prohibeatur, possidere quoque prohiberi manifestum est. 2 ¶ Species inducendi in possessionem alicuius rei est, prohibere ingredienti vim fieri. statim enim cedere aduersariū, & vacuam relinquere possessionē iubet. quod multo plus est, quàm restituere.

[a] Sic Floren. sed in Vaticano & nostris manuscr. est, neq; & rectius id quidē quàm Flor.

† amputari

LIII. IDEM libro quinto Interdictorum.

ADuersus extraneos vitiosa possessio prodesse solet.

DE VSVRPATIONIBVS ET[a] VSVCAPIONIBVS. TIT. III.

[a] Seu, in Indice. De hac re vide Gell. lib. 7. c. 10 & Cice. pro Cecinna.

GAIVS libro vicensimo primo ad Edictum prouinciale.

BONO publico vsucapio introducta est, ne scilicet quarundam rerum diu, & ferè semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti[a] temporis spatium.

[a] Sic mutatum à Triboniano.

II. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

Vsurpatio est vsucapionis interruptio. oratores autem vsurpationem frequentem vsum vocant.

III. MODESTINVS libro quinto Pandectarum.

Vsucapio est adiectio[a] dominij per continuationem possessionis temporis lege definiti.

IIII. PAVLVS libro quinquagesimo quarto ad Edictum.

Sequitur de vsucapione dicere. & hoc ordine eundum est, vt videamus quis potest vsucapere, & quas res, & quanto tẽpore. 1 *Vsucapere potest scilicet paterfamilias, filiusfamilias, & maxime[b] miles in castris adquisitum vsucapiet. Pupillus si tutore auctore cœperit possidere, vsucapit. si non tutore auctore possideat, & animum possidendi habeat: dicemus posse eum vsucapere. Furiosus quod ante furorem possidere cœpit, vsucapit. Sed hæc persona ita demum vsucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua vsucapio sequitur.* 2 *Seruus pro herede possidere non potest.* 3 *Fructus, & partus ancillarum, & fetus pecorum, si defuncti non fuerunt, vsucapi possunt.*

Interpretatio legis Atiniæ.

4 *Quod autem dicit lex Atinia, vt res furtiua non vsucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, reuertatur: sic acceptum est, vt in domini potestate debeat reuerti. non in eius vtique.*

[a] Dular. & Cuiacius emendare conati sunt, adeptio, auctoritate fragm. Vlp. moti, & Isidori libr. 5. etymol. ca. 25. sed nihil censeo mutandum.

[b] Additũ à Triboniano. cõ. l. vlti. §. pro solut.

vtique, cui subreptum est. igitur creditori subrepta, & ei cui commodata est, in potestatem domini redire debet.

Sufficit rem non furtiuam reuerti ad eum per quem dominus possidebat. Bart.

5 ¶ *Labeo quoque ait, si res peculiaris serui mei subrepta sit me ignorãte, deinde eam nanctus sit: videri in potestatem meam redisse. commodius dicitur, etiam si sciero redisse eam in meam potestatem. nec enim sufficit, si eam rem quam perdidit,*[a] *ignorante me seruus adprehendat, si modò in peculio eam esse volui.*[b] *nam si nolui, tunc exigendum est, vt ego facultatem eius nactus sim. Ideóque & si seruus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat: poterit vsucapi, quasi in potestatem meam redierit. vtique si nesciĳ: nam si sciui, exigimus vt redisse sciam in meam potestatem. Item si eam rem, quam seruus subripuerit, peculiari nomine teneat: nõ videri in potestatem meã reuersam Pomponius ait, nisi ita habere cœperimus, quemadmodum habuimus antequam subriperetur: aut cum resciissemus, in*

6 *peculio eum habere concessimus.* ¶ *Item Labeo, si rem, quam apud te deposueram, lucri faciendi causa vendideris: deinde ex pœnitentia redemeris, & eodem statu habeas: siue ignorante me siue sciente ea gesta sint, videri in po-*

[a] In vulg. perdidi. perperã.

[b] Perperã hæc in vulg. leguntur inuersa, nolui, nã si volui, &c. Ant. Aug. lib. 1. ca. 3.

ff. l. 1. §. si vendi. ff. deposit.

testatem meam redisse secundum Proculi sententiam, quæ & vera est.

Sufficit rem redire in potestatem legitimi administratoris. Bart.

7 ¶ *Si pupilli res subrepta sit, sufficere dicendum est, si tutor eius sciat redisse eam in domum pupilli. & si furioso, sufficere curatores scire.*

8 ¶ *Tunc in potestate domini redisse dicendum est, cum possessionẽ eius nactus sit iustè, vt auelli non possit. sed & tamquã suæ rei. nam si ignorans rem mihi subreptam, emam: non videri in potestatem meam reuersam. sed etsi vindicauero rem mihi subreptam, & litis æstimationem accepero, licet corporaliter eius non sim nactus possessionem: vsucapietur. Idem dicendum est, etiam si voluntate mea alij tradita sit.* 9 ¶ *Heres qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem ancillam furtiuam esse, conceperit ea, & pepererit: non tamen vsucapiet.*

Partus ancillæ furtiuæ, editus penes bonæ fidei possessorem, non potest vsucapi, si fur in eius potestate fuerit. Bart.

10 ¶ *De illo quæritur, si seruus meus ancillam quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit: an partum apud me conceptum vsucapere possim. Sabinus & Cassius non putãt: quia possessio, quam seruus vitiose nanctus sit, domino noceret. & hoc verum est. Sed & si vt seruum meum manumitterẽ, alius mihi furtiuam ancillam dederit, eáque apud me conceperit, &*

pepe

pepererit: vsu me non capturum. idémque fore etiam si quis eam ancillam mecum permutasset, aut in solutum dedisset: item si donasset. Si antequam pariat, alienã esse rescierit emptor: diximus non posse eum vsucapere. quòd si nescierit, posse. quòd* si cum iam vsucaperet, cognouerit alienam esse: initium vsucapionis intueri debemus, sicut in emptis rebus placuit.*

11 ¶ *Lana ouium furtiuarum si quidem apud furem detonsa est, vsucapi non potest. si verò apud bonæ fidei emptorem, contra: quoniam in fructu est, nec vsucapi debet, sed statim emptoris fit. idem in agnis dicendum, si consumpti sint. quod verum est.*

12 ¶ *Si ex lana furtiua vestimentum feceris, verius est vt substantiam spectemus. & ideo vestis furtiua erit.*

13 ¶ *Si rem pignori datam debitor subripuerit, & vendiderit: vsucapi eam posse Cassius scrivit. quia in potestate domini videtur peruenisse, qui pignori dederit: quamuis cum eo furti agi potest. quod puto rectius dici.*

cc.l.6.C. pro emp.

Res violenter possessa, etiam à malæ fidei possessore, non potest vsucapi vel præscribi, nisi vitium violentiæ sit purgatum.

14 ¶ *Si tu me vi expuleris de fundi possessione, nec adprehenderis possessionem, sed Titius in vacuam possessionem intrauerit: potest longo tempore capi res. quamuis enim interdictum*

vnde vi locum habeat, quia verum est, vi me deiectum: non tamē verum est, & vi possessum. ceterum etiam si mala fide fundum me possidentem deieceris, & vendideris: non poterit capi. quoniam verum est vi possessum esse, licet non à domino. Idem dicendum est in eo qui eum expulit, qui pro herede possidebat, quamuis sciat esse hereditarium. (Si fundum alienum bona fide possidētem quis sciens esse alienum expulerit, vsucapere non potest:) quoniam vi possidet. ¶ *Si dominus fundi possessorem vi* 15 *deiecerit, Cassius ait, non videri in potestatem eius redisse. quando interdicto vnde vi restituturus sit possessionem.*

Inclusa hæc sunt in archetyp. notis dispunctionis. nō tamen existimo delenda. rectius ea collocari posse puto post illa superiora verba, licet non à domino, vt in vno meo manuscrip.

Non vtens seruitute per legitimum tempus, perdit eam.

¶ *Si viam habeam per tuum fundum, & tu* 16 *me ab ea vi expuleris: per longum tempus non vtendo amittā viam. quia nec possideri intellegitur ius incorporale, nec de via quis id est mero iure detruditur.* ¶ *Item si occupaueris va-* 17 *cuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris: non videberis vi possedisse.* ¶ *Libertatem seruitutium vsucapi posse ve-* 18 *rius est: quia eam vsucapionem sustulit lex Scribonia, quæ seruitutem constituebat: non etiam eam quæ libertatem præstat sublata seruitute. itaque si cum tibi seruitutem deberem, ne mihi, puta, liceret altius ædificare, & per statutum*

Quidā latam putāt ann. vrb. 719.

statutum tempus altius ædificatum habuero: sublata erit seruitus.

Si præscribens cadat à possessione, præscriptio naturaliter interrumpitur.

V. GAIVS libro vicesimo primo ad Edictum prouinciale.

NAturaliter interrūpitur possessio, cum quis de possessione vi deiecitur, vel alicui res eripitur. quo casu non aduersus eum tantùm qui eripit, interrumpitur possessio: sed aduersus omnes. nec eo casu quicquam interest, is qui vsurpauerit, dominus sit, nec ne. ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat, an ex lucratiua causa.

VI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

IN[a] *vsucapionibus non à momento ad momentum, sed totum*[b] *postremum diem computamus.*

VII. IDEM libro vicesimo septimo ad Sabinum.

IDeóque qui hora sexta diei Kalendarum Ianuariarum possidere cœpit, hora sexta noctis pridie Kalendas Ianuarias implet vsucapionem.

Qui non potest vsucapere per se, nec per alium potest.

VIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

LAbeo, Neratius responderunt, ea quæ serui peculiariter nancti sunt, vsucapi posse

[a] & l. in vsucapionibus. j. de diuers. temp. præscri. l. 5. j. de oblig. & actio.

[b] Sic Florent. sed deest in vno manuscr. rectè. perperam Haloander hāc legē ediderat, vt notat Ant. Aug. lib. 4. c. 13

posse: quia hæc etiam ignorantes domini vsucapiunt. idem Iulianus scribit. sed eum qui suo nomine nihil vsucapere potest, ne per seruum quidem posse Pedius scribit.

Res quæ non sunt in commercio nostro, non possunt vsucapi. Bart.

VIIII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

a diuturnam possessioné. Græci.
b Additū à Triboniano propter seruitutes, &c.

Vsucapionem a recipiunt maxime b res corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani, & ciuitatium, item liberis hominibus.

X. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

SI aliena res bona fide empta sit, quæritur, vt vsucapio currat, vtrum emptionis initium, vt bonam fidē habeat, exigimus: an traditionis. & optinuit Sabini & Caßij sententia, traditionis initium spectantium. ¶ *Hoc iure* 1 *vtimur, vt seruitutes per se nusquam longo tempore capi poßint, cum ædificiis poßint.*

Partus conceptus & editus penes furis heredem, vsucapi potest ab extraneo. Bart.

¶ *Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit* 2 *Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit, vel apud furis heredem, pariátque apud furis heredem: vsucapi ab herede distractum iuuencum non posse. sic, inquit, quemadmodum nec ancillæ partus. Scæuola autem scribit, se putare*

„*putare vsucapere posse & partum. nec enim* l.partum.
„*esse partum rei furtiuæ partem. ceterum si esset* j.de verb.
pars, nec si apud bonæ fidei emptorem peperis- signif.
set, vsucapi poterat.

XI. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum.

NEque seruus, neque per seruum dominus qui apud hostes est, possidet.

XII. IDEM libro vicensimo primo ad Edictum.

SI ab eo emas, quem prætor vetuit alienare, idque tu scias: vsucapere non potes.

XIII. IDEM libro quinto ad Plautium.

PIgnori rem acceptā vsu non capimus: quia 1 *pro alieno possidemus.¶ Eum qui à furioso bona fide emit, vsucapere posse respōsum est.*

Qui scit se actione personali tantùm teneri, non est possessor malæ fidei. Bart.

2 *¶ Si mandauero tibi vt fundum emas, ex ea causa traditum tibi diutina possessione capis. quamuis possis videri nō pro tuo possidere: cum nihil intersit, quòd mandati iudicio tenearis.*

XIIII. IDEM libro tertiodecimo ad Plautium.

ID tempus venditoris prodest emptori, quo antequam venderet, possedit. nam si postea nactus est possessionem venditor, hæc possessio 1 *emptori non proficiet. ¶ In re legata, in accessione temporis † qua testator possedit, legata-* † quo

rius

rius quodammodo quasi heres est.

Possessore capto ab hostibus, an procedat vsucapio.

XV. IDEM libro quintodecimo ad Plautium.

Alciat. libro 6. paradox. c. 2

SI is qui pro emptore possidebat, ante vsucapionem ab hostibus captus sit: videndum est, an heredi eius procedat vsucapio. nam interrumpitur vsucapio. & si ipsi reuerso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? sed verũ est eum in sua vita desisse possidere. ideóq; nec postliminium ei prodest, vt videatur vsucepisse. Quòd si seruus eius qui in hostium potestate est, emerit: in pendenti esse vsucapionem Iulianus ait. nam si dominus reuersus fuerit, intellegi vsucaptum. si ibi decesserit, dubitari an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus, posse plenius fictionem legis accipi. quemadmodum enim postliminio reuersus plus iuris habere potest in his quæ serui egerunt, quàm his quæ per se, vel per seruum possidebat, cum ad hostes peruenit? nam hereditatem in quibusdã vice personæ fungi receptum est. ideóque in successoribus locum non [a] *habere vsucapionem.* ¶ *Si seruus, quem possidebam,* 1 *fugerit: si pro* [b] *libero se gerat, videvitur à domino possideri. sed hoc tunc intellegẽdum est, cum si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare. nam si paratus sit litigare,*

[a] Quidam expungẽdã aiũt negationem quæ etiã deest in quibusdã libris. Liber Alciati pro nõ, habet nouam. Ant. Aug. libro 1. c. 3.

[b] Sic rectè Flor. perperã autẽ in cæteris omnibus libris, nisi pro libero se gerat. Ant. Augu. libro 1. c. 2.

non

non videbitur à domino possideri, cui se aduersarium præparauit. 2 ¶ *Si quis bona fide possidens, ante vsucapionem amissa possessione cognouerit esse rem alienam, & iterum nanciscatur possessionem, non capiet vsu: quia initium* 3 *secundæ possessionis vitiosum est.* ¶ *Si ex testamento vel ex stipulatu res debita novis tradatur, eius temporis existimationem nostram intuendam, quo traditur: quia concessum est stipulari rem etiam quæ promissoris non sit.*

XVI. IAVOLENVS libro quarto ex Plautio.

SErui nomine, qui pignori datus est, ad exhibendum cum creditore non cum debitore agendum est: quia qui pignori dedit, ad vsucapionem tantùm possidet. quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit, possidet. adeo vt ADICI[a] *possit & possessio eius qui pignori dedit.*

[a] Videtur legendũ, adiici.

Auctoritas iudicis facit vt etiam in eo quod nobis traditur tanquam nostrum, transferatur vsucapiendi conditio. Bart.

XVII. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum.

SI per errorem de alienis fundis quasi de communibus iudicio communi diuidundo accepto, ex adiudicatione possidere cœperim: longo tempore capere possum.

XVIII.

XVIII. MODESTINVS libro quinto Regularum.

Quamuis aduersus fiscum vsucapio non procedat, tamē ex bonis vacantibus, nondum tamen nuntiatis, emptor prædij ex hisdem bonis extiterit: rectè diutina possessione capiet. idque constitutum est. [a]

[a] rescripto DD. Pij & Seueri atque Antonini. Inst. eod. tit. §. res fisci.

Si res redit ad venditorem ex pacto, datur ei accessio eius temporis, quo fuit apud emptorem. Bart.

XVIIII. IAVOLENVS libro primo Epistularum.

Si hominem emisti, vt si aliqua condicio extitisset, inemptus fieret, & is tibi traditus est, & postea condicio emptionem resoluit: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo: quoniam eo genere retro acta venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus eius qui redhibuerit, venditori accessurum: quoniam [b] *ea venditio proprie dici non potest.*

[b] Quidam putat hic legēdum quāquā.

XX. IDEM libro quarto Epistularum.

Possessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore à nullo possessa est.

Conductio rei suæ non valet. Bart.

XXI. IDEM libro sexto Epistularum.

Ei à quo fundum pro herede diutius possidendo capturus eram, locaui eum. an vllius momenti eam locationem existimes quæro. quòd si nullius momenti existimas, an durare nihilo

nihilo minus vſucapionẽ eius fundi putes. Item quæro, ſi eidem vendidero eum fundum: quid de his cauſis, de quibus ſupra quæſij, exiſtimes. reſpondit, ſi is qui pro herede fundum poſsidebat, domino eum locauit: nullius momenti locatio eſt. quia dominus ſuam rem conduxiſſet. ſequitur ergo, vt ne poſſeſsionem quidem locator retinuerit. ideóque longi temporis præſcriptio non duravit. in venditione idem iuris eſt, quod in locatione, vt emptio ſuæ rei conſiſtere non poſsit.

l. ſuæ rei. ff. de cõtr. empt.

XXII. IDEM libro ſeptimo Epiſtularum.

H*Eres & hereditas tametſi duas appellationes recipiunt, vnius perſonæ tamen vice funguntur.*

XXIII. IDEM libro nono Epiſtularum.

E*Vm qui ædes mercatus eſt, nõ puto aliud quàm ipſas ædes poſsidere. nam ſi ſingulas res poſsidere intellegetur, ipſas* ædes * *non poſsidevit. ſeparatis enim corporibus, ex quibus ædes conſtant, vniuerſitas ædium intellegi non poterit. accidit eo, quòd ſi quis ſingulas res poſſidere dixerit: neceſſe erit, dicat poſſeſsione ſuperficiei temporibus de mobilibus ſtatutis locum eſſe: ſolum ſe capturum eſſe ampliori. quod abſurdum, & minimè iuri ciuili conueniens eſt, vt vna res diuerſis temporibus capiatur: vt puta cum ædes ex duabus rebus conſtant, ex ſolo, & ſuperficie: & vniuerſitas earum poſ-*

sessionem temporis immobilium rerum omnium mutet. Si autem columna euicta fuerit, puto te ex empto cum venditore rectè acturum, & eo genere rem saluam habiturum. Si autem demolita domus est, ex integro res moviles possidendæ sunt: vt tempore, quod in vsucapione rerum mobilium constitutum est, vsucapiantur. & non potest rectè vti eo tempore, quo in ædificio fuerunt. nam quemadmodum eas solas & separatas ab ædificio non possedisti, sic nec penes te singulæ aut separatæ fuerunt & cohærentibus his in ædificio, depositis ædibus quæ hoc quoque ipsum continent. neque enim recipi potest, vt eadem res & vt res soli & tanquam mobilis sit possessa.

XXIIII. POMPONIVS libro vincensimo quarto ad Quintum Mucium.

VBi lex inhibet vsucapionem, bona fides possidenti nihil prodest. Interdum etiam si non fuerit inchoata vsucapio à defuncto, procedit heredi eius. veluti si vitium, quod obstabat non ex persona sed ex re, purgatum fuerit. ex re, vtputa si fisci res esse desierit, aut furtiua, aut vi possessa.

XXV. QICINNIVS RVFINVS libro primo Regularum.

SIne possessione vsucapio contingere non potest.

XXVI. VLPIANVS libro vicensimo nono ad Sabinum.

NVmquam superficies sine solo capi longo tempore potest.

Qui putat se habere titulum errore iniusto, non vsucapit: secus si iusto. Bart.

XXVII. IDEM libro trigensimo primo ad Sabinum.

CElsus libro trigensimo quarto errare eos ait, qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo vsucapere eum posse. nihil referre, emerit, nec ne, donatum sit, nec ne, si modò emptum vel donatum sibi existimauerit: quia neque pro legato, neque pro donató, neque pro dote vsucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. Idem & in litis æstimatione placet, vt nisi verè quis litis æstimationem subierit, vsucapere non poßit.

XXVIII. POMPONIVS libro septimodecimo ad Sabinum.

SI seruo furiosi vel infantis res tradita sit, vsu per eũ eas personas capere posse cõstat.

Eius quod ex causa diuisionis mihi traditur tanquam meum, vsucapiendi conditionem non habeo. Bart.

XXVIIII. IDEM libro vicensimo secundo ad Sabinum.

Cum solus heres essem, existimarem autem te quoque pro parte heredem esse, res hereditarias pro parte tibi tradidi. propius est, vt vsu eas capere non poßis: quia nec pro herede vsucapi potest, quod ab herede * possessum est: neque aliam vllam habes causam poßidendi. ita tamen hoc verum est, si non ex transactione id factũ fuerit. Idem dicimus, si tu quoque existimes te heredem esse. nam hic quoque possessio veri heredis obstavit tibi.

* Sic Flo. Martinus Vgolinus & Rogerius hunc textũ mirè deprauarant.

XXX. IDEM libro trigensimo ad Sabinum.

Rerum mixtura facta an vsucapionem cuiusque praecedentem interrumpit, quaeritur. Tria autem genera sunt corporũ. vnum, quod cõtinetur vno spiritu, & graece ἡνωμένον. i. vnitum vocatur. vt homo, tignum, lapis, & similia. alterum, quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohaerentibus constat, quod συνημμένον. i. connexum vocatur. vt aedificium, nauis, armarium. tertium, quod ex distantibus constat: vt corpora plura non soluta, sed vni nomini subiecta. veluti populus, legio, grex. primum genus vsucapione quaestionem non habet. secundum & tertium habet. ¶ Labeo * libris epistularum ait, si is cui ad tegulorum vel columnarum vsucapionem decem dies superessent, in aedificium eas coniecisset: nihilominus eum vsucapturum, si aedificium possedisset. quid ergo

* Quidam emendandũ putant Iabolenus, quia Labeo nõ scripserit epistolas. sed hoc quî sciri potest?

ergo in his quæ non quidem implicantur rebus soli, sed mobilia permanēt, vt in anulo gemma? in quo verum est & aurum & gemmam possideri, & vsucapi, cum vtrumque maneat integrum. 2 ¶ *De tertio genere corporum videndum est. non autem grex vniuersus sic capiatur vsu, quomodo singulæ res. nec sic, quomodo cohærentes. quid ergo est? etsi ea natura eius est, vt adiectionibus corporum maneat: nō* IDEM *tamen vniuersi gregis vlla est vsucapio. sed singulorū animalium sicuti possessio, ita & vsucapio. nec si quid emptum immixtum fuerit gregi augendi eius gratia, idcirco possessionis causa mutabitur: vt si reliquus grex dominij mei sit, hæc quoque ouis: sed singulæ suam causam habebunt, ita vt si quæ furtiuæ erunt, sint quidem ex grege, non tamen vsucapiantur.*

[a] Sic Floren. sed in meo manuscr. legitur factus non sit. vtraq; lectio ferri potest, sed diuersa interpretatiōe.

XXXI. PAVLVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

NVnquam in vsucapionibus iuris error possessori prodest. & ideo Proculus ait, si per errorem initio venditionis tutor pupillo auctor factus[a] sit: vel post longum tempus venditionis peractum, vsucapi non posse: quia iuris error est. 1 ¶ *In vsucapionibus mobilium[b] continuum tempus numeratur.*

[b] Idem & in immobilibus. Ideo non fat rectè id videtur à Triboniano additū. apud Paulū antea erat cōtinuus annus.

Furor superueniens ei per quem possideo, me possessione non priuat. Bart.

2 ¶ *Seruus licet in libertate moretur, nihil pos-*

ſidet, nec per eum alius. atquin ſi nomine alicuius, dum in libertate moratur, nactus fuerit poſſeßionem: adquiret ei cuius nomine nactus fuerit. ¶ *Si ſeruus meus vel filius peculiari, vel etiam meo nomine quid tenet, vt ego per eum ignorans poßideam, vel etiam vſucapiam: ſi is furere cœperit, donec in eadem cauſa res fuerit, intellegendum eſt & poſſeßionem apud me remanere, & vſucapionem procedere: ſicuti per dormientes quoque eos idem nobis con tingeret. idémque in colono & inquilino, per quos poßidemus, dicendum eſt.* ¶ *Si vi aut clam aut precario poſſeßionem nactus quis, poſtea furere cœperit: & poſſeßio & cauſa eadem durat de hoc quod precario furioſus habet. quemadmodum interdicto quoque vti poſſidetis furioſi nomine rectè experimur eius poſſeßionis nomine, quam ante furorem per ſe, vel poſt furorem per alium nactus eſt.* ¶ *Vacuum tempus, quod ante aditam hereditatem vel poſt aditam interceßit, ad vſucapionem heredi procedit. Si defunctus emit, heres autem putat eum ex donationis cauſa poſſediſſe: vſu eum capturum Iulianus ait.*

3 4 5

XXXII. POMPONIVS libro trigeſimo-ſecundo ad Sabinum.

SI fur rem furtiuam à domino emerit, & pro tradita habuerit: deſinet eam pro furtiua poßidere, & [a] incipiet pro ſuo poßidere. ¶ *Si*

[a] Sic Flo. & in pleriſque libris. in vno tamen manuſcr. deſunt hæc verba, & incipiet, &c.

1 ¶ *Si quis id quod poßidet, non putat sibi per leges licere vsucapere: dicendum est, etiam si erret, non procedere tamen eius vsucapionem: vel quia non bona fide videatur poßidere, vel quia in iure erranti non procedat vsucapio.*

2 ¶ *Incertam partem poßidere nemo potest. ideo si plures sint in fundo, qui ignorent quotam quisque partem poßideat: neminem eorum mera suptilitate* [a] *poßidere Labeo scribit.*

[a] Sed ex equitate aliud dicendum. Martinus.

Quilibet bonæ fidei possessor cum titulo, vsucapit partum ancillæ, furtiuæ apud se conceptum & editum.
Bart.

XXXIII. IVLIANVS libro quadragesimoquarto Digestorum.

N*On solùm bonæ fidei emptores, sed & omnes qui poßident ex ea causa, quam vsucapio sequi solet, partum ancillæ furtiuæ vsu suum faciunt. idque ratione iuris introductum arbitror. nam ex qua causa quis ancillam vsucaperet, nisi lex duodecim tabularum vel Atinia obstaret, ex ea causa necesse est partum vsucapi, si apud eum conceptus & editus eo tempore fuerit, quo furtiuam esse matrem eius ignorabat.* 1 ¶ *Quod vulgo respondetur, ipsum sibi causam poßeßionis mutare non poße: totiens verum est, quotiens quis sciret se bona fide non poßidere, & lucrifaciendi causa inciperet poßidere. idque per hæc pro-*

bari posse. si quis emerit fundum sciens ab eo cuius non erat, poßidevit pro possessore. sed si eundem à domino emerit, incipiet pro emptore poßidere. nec videvitur sibi ipse causam possessionis mutasse. idémque iuris erit, etiam si à non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. idem hic si à domino heres institutus fuerit, vel bonorum eius possessionem acceperit: incipiet fundum pro herede poßidere. hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi se heredem vel bonorum possessorem domino extitisse: fundum pro herede poßidevit, nec causam possessionis sivi mutare videbitur. cum hæc igitur recipiantur in eius personã, qui possessionem habet: quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec viuo nec mortuo domino vllam possessionem habet? & certè si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem eius vel bonorum possessorem esse: incipiet pro emptore poßidere.

Non sufficit quem deiectum esse, nisi prædium sit vi posses-sum. Bart.

¶ *Si dominus fundi homines armatos venientes existimauerit*[a], *atque ita profugerit: quamuis nemo eorum fundum ingressus fuerit: vi deiectus videtur. sed nihilo minus id prædium etiam antequam in potestate domini redeat, à bona fidei possessore vsucapitur: quia lex* 2

[a] Quidam emendandũ putát, extimuerit. &c. l. 3. §. si quis i. de vi arma. l. metum. i. quod metus caus.

Plau

Plautia" *& Iulia ea demum vetuit longa possessione capi, quæ vi possessa fuissent: non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset.*

" Lata an. vrb. 424. secúdum quosdam. Legis verò Iuliæ tépus certũ & posterius est

Traditio facta ab eo qui conuenitur actione personali, præstat iustam causam vsucapiendi. Bart

3 ¶ *Si mihi Titius, à quo fundum petere volebam, possessione cesserit: vsucapionis causam iustam habebo. Sed & is à quo ex stipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi possessione, si soluendi causa id fecerit: eo ipso efficiet, vt fundum longo tempore capiam.*

4 ¶ *Qui pignori rem dat, vsucapit quamdiu res apud creditorem est. si creditor eius possessionem alij tradiderit, interpellavitur vsucapio. & quantum ad vsucapionem attinet, similis est ei qui quid deposuit, vel commodauit. quos palam est desinere vsucapere, si commodata vel deposita res alij tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit. planè si creditor nuda conuentione hypothecam cõtraxerit, vsucapere debitor perseueravit.*

Rei propriæ non consistit pignus. Bart.

5 ¶ *Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse, desino vsucapere: quia non intellegitur quis suæ rei pignus contrahere. at si nuda conuentione pignus contractum fuerit, nihilo minus vsucapiam: quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur.*

Si seruus debitoris vel creditoris subripiat rem pignori traditam, vsucapio non interpellatur. Bart.

¶ *Si rem pignori datam creditoris seruus subripuerit, cum eam creditor posideret: non interpellavitur vsucapio devitoris. quia seruus dominum suum possessione non subuertit. sed etsi debitoris seruus subripuerit, quamuis creditor posidere desinat, tamen debitori vsucapio durat: non secus acsi eam creditor debitori tradidisset. nam quantum ad vsucapiones attinet, serui subtrahendo res non faciunt deteriorem dominorum condicionem. facilius optinevitur, si precario posidente debitore seruus eius subripuerit. nam conductio idem praestat, quod si apud creditorem res esset. posidet enim hoc casu creditor. sed etsi vtrumque intercesserit, & precarij rogatio, & conductio: intellegitur creditor posidere. & precarij rogatio non in hoc interponitur, vt debitor possessionem habeat, sed vt ei tenere rem liceat.* 6

XXXIIII. ALFENVS VARVS libro primo Digestorum à Paulo epitomatorum.

SI *seruus insciente*[a] *domino rem peculiarem vendidisset, emptorē vsucapere posse.*

[a] Quidam interpretãtur insciente, id est sciẽte. arg. legis Maniliae.

XXXV. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem.

Si

SI homo cuius vsusfructus legatus erat, ab herede numquam possessus subreptus fuisset: quæsitum est, quia heres furti actionem non haberet, an vsucapi posit. Sabinus respondit, nullam eius rei vsucapionem esse, cuius nomine furti agi posset. agere autem furti eum qui frui deberet, posse. quod si accipiẽdum est, vt fructuarius poterit vti frui. aliter enim homo in causa non perduceretur. sed si vtenti iam & fruenti abductus homo fuerit, non solùm ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

Error iuris qui est in persona tradentis, vsucapionem non impedit. Bart.

XXXVI. GAIVS libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum.

Inst. eo. §. sed tamẽ.

„ *POtest pluribus modis accidere, vt quis*
„ *rem alienam aliquo errore deceptus tam-*
„ *quam suam vendat fortè, aut donet: & ob id*
„ *à bonæ fidei possessore res vsucapi posit. veluti*
„ *si heres rem defuncto commodatam aut loca-*
„ *tam vel apud eum depositam, existimans here-*
1 *ditariam esse alienauerit. ¶ Item si quis ali-*
„ *qua existimatione deceptus crediderit ad se*
„ *hereditatem pertinere, quæ ad eum non perti-*
„ *neat, & rem hereditariam alienauerit: aut si*
„ *is ad quẽ vsusfructus ancillæ pertinet, partum*
„ *eius existimans suum esse, quia & fetus pecu-*
„ *dum ad fructuarium pertinet, alienauerit:*

XXXVII. IDEM libro secundo Institutionũ.

Furtum

Furtum non committitur. furtum enim sine "
affectu furandi non committitur. ¶ *Fun-* 1
di quoque alieni potest aliquis sine vi nancisci "
possessionem: quæ vel ex neglegentia domini "
vacet, vel quia dominus sine successore decesse- "
rit, vel longo tempore afuerit. "

XXXVIII. IDEM libro secundo Rerum cottidianarum siue aureorum.

In vulg. incipit Quare.

Quam rem ipse quidem non potest vsucapere: quia intellegit alienum se possidere, & ob id mala fide possidet. sed si alij bona fide accipienti tradiderit, poterit is vsucapere: quia neque vi possessum neque furtiuum possidet. abolita est enim quorundam veterum sententia existimantium etiam fundi lociue furtum fieri.

Vt Sabini in lib. de furtis, apud Gell. libro 11. c. vlt.

XXXVIIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

Si solum vsucapi non poterit, nec superficies vsucapietur.

XL. NERATIVS libro quinto Regularum.

Coeptam vsucapionem à defuncto posse & ante aditam hereditatem impleri, constitutum est.

Vitium furti vel violentiæ non purgatur, licet res veniat in potestatem procuratoris. Bart.

XLI. IDEM libro septimo Membranarum.

Alc. lib. 7. par. c. 26.

Si rem subreptam mihi procurator meus adprehendit, quamuis per procuratorem possess

possessionem apisci nos iam ferè conueniat: nihilo magis eam in potestatem meam redisse, vsúque capi posse existimandum est: quia contra statui captiosum erit.

Si venditor succedat domino rei furtiuæ vel dotalis, vitium reale purgatur. Bart.

XLII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

CVm vir prædium dotale vendidit scienti, vel ignoranti rem dotis esse: venditio non valet. quam defuncta postea muliere in matrimonio, confirmari conuenit, si tota dos lucro mariti cessit. Idem iuris est, cum is qui rem furtiuam vendidit, postea domino heres exstitit.

XLIII. IDEM libro vicensimosecundo Quæstionum.

HEres eius qui bona fide rē emit, vsu non capiet sciens alienum, si modò ipsi possessio tradita sit.† continuatione verò non impedietur heredis scientia. ¶ Patrem vsu non capturum quod filius emit, propter suam vel filij scientiam, certum est.

† continuatio

Per eum quem credimus filium, nobis non quæritur. Bart.

XLIIII. IDEM libro vicensimotertio Quæstionum.

IVsto errore ductus Titium filium meum, & in mea potestate esse existimaui, cum adrogatio

rogatio non iure interuenisset. eum ex re mea quærere mihi non existimo. non enim constitutum est in hoc, quod in homine libero qui bona fide seruit, placuit. ibi propter adsiduam & cottidianam comparationem seruorum ita constitui publicè interfuit: nam frequenter ignorantia liberos emimus. non autem tam facilis, frequens, adoptio vel adrogatio filiorum est. ¶ *Constat, si rem alienam scienti mihi vendas, tradas autem eo tempore quo dominus ratum habet: traditionis tempus inspiciendum, rémque meam fieri.* ¶ *Etsi possessionis, non contractus initium, quo ad vsucapionem pertinet, inspici placet: nonnumquam tamen euenit, vt non initium præsentis possessionis: sed causam antiquiorem traditionis, quæ bonam fidem habuit, inspiciamus. veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide cœpit posidere. non enim ideo minus capietur vsu puer, quòd alienam matrem priusquam eniteretur, esse cognouit. idem in seruo postliminio reuerso dictum est.* ¶ *Nondum aditæ hæreditati tempus vsucapioni datum est, siue seruus hereditarius aliquid comparat, siue defunctus vsucapere cœperat. sed hæc iure singulari recepta sunt.* 1 2 3

Error in facto nõ impedit vsucapionẽ. Bart.

¶ *Filiusfamilias emptor alienæ rei, cum patremfamilias se factum ignoret, cœpit rem sibi traditam* 4

traditam possidere. cur non capiat vsu, cum bona fides initio possessionis adsit, quamuis eum se per errorem esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quæsitam nec possidere possit? idem dicendum erit, & si ex patris hereditate ad se peruenisse rem emptam non leui præsumptione credat.

Vsucapio triennij non perimit ius fructuarij vel creditoris. Bart.

5 ¶ *Non mutat vsucapio superueniens pro emptore vel pro herede, quo minus pignoris persecutio salua sit. vt enim vsusfructus vsucapi non potest, ita persecutio pignoris quæ nulla societate dominij coniungitur, sed sola conuentione constituitur, vsucapione rei non peremitur.*

6 ¶ *Eum qui postea quam vsucapere cœpit, in furorem incidit, vtilitate suadente relictum*[a] *est, ne languor animi damnum etiam in bonis adferat, ex omni causa implere vsucapionem.*

[a] Sic Flor. sed rectius in manuscr. & vulg. receptū.

Quod à tempore captiuitatis ex causa peculiari emitur, præscribitur. Bart.

7 ¶ *Si cum apud hostes dominus aut pater agat, seruus aut filius emat: an & tenere incipiat? siquidem ex causa peculij possedit, vsucapionem inchoari: nec impedimento domini captiuitatem esse, cuius scientia non esset in ciuitate necessaria. si verò non ex causa peculij comparetur, vsu non capi, nec iure postliminij quæsitū intellegi: cum prius esset, vt quod vsucaptum*

ptum diceretur, possessum foret. sin autem pater ibi decesserit, quia tempora captiuitatis ex die quo capitur, morti iungerentur, potest filium dici & possedisse sibi, & vsucepisse intellegi.

&c. l. si quis quã. j. de diuers. tẽpo. pręsc.

De vsucapione loci publici.

XLV. IDEM lib. decimo Responsorum.

PRæscriptio longæ possessionis ad optinenda loca iuris gentium publica concedi non solet. quod ita procedit, si quis ædificio funditus diruto, quod in litore posuerat, aut dereliquerat [a] ædificium: alterius postea eodem loco extructo occupantis datam exceptionem opponat. vel si quis quòd in fluminis publici deuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure prohibeat. ¶ *Post mortem domini seruus hereditarius peculij nomine rem cœpit tenere. vsucapionis primordium erit tempus [b] hæreditatis aditæ. quemadmodum etenim vsucapietur quod ante defunctus non possederat?* 1

[a] Sic Flor. sed videtur sic legendũ, dereliquerat, ædificio alterius postea eodem loco extructo, occupanti, &c.

[b] cõ. l. Iusto §. nõdũ. j. eod.

XLVI. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

PRo soluto [c] vsucapit, qui rem debiti causa recipit. & non tantùm quod debetur, sed & quodlibet pro debito solutũ hoc titulo vsucapi potest.

[c] Perperã in vulg. edit. & omnibus manuscr. hîc cõstituebatur nouus titulus, PRO SOLVTO. Ant. Aug. lib. 3. c. 1.

Procurator adquirit domino ignoranti possessionem, non vsucapiendi condicionem.

*XLVII. PAVLVS libro tertio ad Neratium.

SI emptam rem mihi procurator ignorante me meo nomine adprehenderit, quamuis poßideam, eam non vsucapiam: quia vt ignorantes vsuceperimus, in peculiaribus tantùm rebus receptum est.

An titulus non verus, sed opinatus sufficiat.

XLVIII. IDEM libro secundo Manualium.

SI existimans debere tibi tradam, ita demum vsucapio sequitur, si & tu putes debitum esse. aliud, si putem me ex causa venditi teneri, & ideo tradam. hic enim nisi actio *praecedat, pro emptore vsucapio locum non habet. diuersitatis causa in illo est, quòd in ceteris causis solutionis tempus inspicitur. neque interest, cum stipulor, sciam alienum esse, nec ne. sufficit enim me putare †meum esse, cum soluis. in emptione autem & contractus tempus inspicitur, & quod soluitur. nec potest pro emptore vsucapere, qui non emit: nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.*

*Sic Flo. & manuscrip. sed in Vatica. no legitur emptio, vt & paulò post, pro cæteris legitur certis. sunt qui emendent, auctio. i. venditio. ego nihil muto. actio enim est ipse actus emptionis & tractatus.

†tuum

XLVIIII. LABEO libro quinto Pithanon à Paulo epitomatorum.

„ *SI quid est subreptum, id vsucapi non potest antequam in domini potestatem peruenerit.* ¶ *Paulus: immo forsitan & contra. nam si id quod mihi pignori dederis, subripueris: erit ea res furtiua facta. sed simul atque in meam potestatem venerit, vsucapi poterit.*

PRO EMPTORE.

TIT. IIII.

GAIVS libro ſexto ad Edictum prouinciale.

POSSESSOR qui litis æſtimationem optulit, pro emptore incipit poßidere.

II. PAVLVS libro quinquageſimo quarto ad Edictum.

PRO emptore poßidet, qui re vera emit. nec ſufficit tantùm in ea opinione eſſe eum, vt putet ſe pro emptore poßidere: ſed debet etiam ſubeſſe cauſa emptionis. ſi tamen exiſtimans me debere, tibi ignoranti tradam, vſucapies. quare ergo & ſi putem me vendidiſſe, & tradam: non capies vſu? ſcilicet quia in ceteris contractibus ſufficit traditionis tempus. ſic denique, ſi ſciens ſtipuler rem alienam, vſucapiam: ſi cum traditur mihi, exiſtimem illius eſſe. at in emptione & illud tempus inſpicitur, quo contrahitur. igitur & bona fide emiſſe debet, & poſſeßionem bona fide adeptus eſſe.

¶ Separata eſt cauſa poſſeßionis & vſucapionis. nam verè dicitur quis emiſſe, ſed mala fide. quemadmodum qui ſciens alienam rem emit, pro emptore poßidet, licet vſu non capiat. 1

Pendente conditione emptionis, non procedit vſucapio, etiamſi extitiſſe putetur.

Si

2 ¶ Si sub condicione emptio facta sit, pendente condicione emptor vsu non capit. idémque est, & si putet condicionem extitisse, quæ nondum exstitit. similis est enim ei qui putat se emisse. contra si exstitit, & ignoret: potest dici secundum Sabinum, qui potius substantiam intuetur quàm opinionem, vsucapere eum. est tamen nonnulla diuersitas: quòd ibi cum rem putat alienam, quæ sit venditoris, affectionem emptoris habeat: at cum nondum putat condicionem exstitisse, quasi nondum putat sibi emisse. quod apertius quæri potest, si cum defunctus emisset, heredi eius tradatur, qui nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi: an vsucapio cesset. Sabinus si sic empta sit, vt nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret: non vsucapturum nisi persoluta pecunia. sed videamus vtrũ condicio sit hoc, an conuentio. si conuentio est, magis resoluetur,
3 quàm implebitur. ¶ Si in diem addictio facta sit, id est nisi si quis meliorem condicionem attulerit, perfectam esse emptionem: & fructus emptoris effici, & vsucapionem procedere Iulianus putabat. alij & hanc sub condicione esse contractam. ille non contrahi, sed resolui dicebat. quæ sententia vera est. Sed & illa emptio pura est, vbi conuenit, vt si displicuerit in-
4 tra diem certum inempta sit. ¶ Cum Stichum emissem, Dama per ignorantiam mihi pro eo

traditus est. Priscus ait, vsu me eum non capturum: quia id quod emptum non sit, pro emptore vsucapi non potest. Sed si fundus emptus sit, & ampliores fines possessi sint: totum longo tempore capi. quoniam vniuersitas eius possideatur, non singulæ partes.

Mala fides venditoris nocet emptori, sicut nocet heredi.

5 ¶ *Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant. Trebatius ait, vsu te non capturum: quia empta non sint.* 6 ¶ *Tutor ex pupilli auctione rem quam eius putabat esse, emit. Seruius ait, posse eum vsucapere. in cuius opinione decursum est, eo quòd deterior causa pupilli non sit, si propius habeat emptorem. & si minoris emerit, tutelæ iudicio tenebitur, ac si alij minoris addixisset. idque & à Diuo Traiano constitutum dicitur. Procuratorem quoque, qui ex auctione quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant vtilitatis causa pro emptore vsucapturum. idem potest dici, & si negotia domini gerens ignorantis* * *emerit, propter eandem vtilitatem.* 7 ¶ *Si seruus tuus peculiari nomine emat rem, quam scit alienam: licet tu ignores alienam esse, tamen vsu non capies. Celsus scribit, si seruus meus peculiari nomine apiscatur possessionem: id etiam ignorantem me vsucapere. quòd si non peculiari nomine, non nisi scientem me. & si vitiose*

* Sic Flor. sed melius in meo manuscrip. ignorās.

tiose

tiose cœperit possidere, meam vitiosam esse possessionem. Pomponius quoque in his quæ nomine domini possideantur, domini potius quàm serui voluntatem spectandam ait. quòd si peculiari, tunc mentem serui quærendam. & si seruus mala fide possideat, eámque dominus nanctus sit, vt suo nomine possideat, adempto puta peculio: dicendum est, vt eadem causa sit possessionis: & ideo vsucapio ei non magis procedat.

In rebus peculiaribus scientiam serui inspicimus, in dominicis scientiam domini. Bart.

8 ¶ *Si seruus bona fide emerit peculiari nomine, ego vbi primum cognoui, sciam alienam: processuram vsucapionem Celsus ait. initium enim possessionis sine vitio fuisse. sed si eo*ipso* tempore quo emit, quamquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam: vsu me non*
9 *capturum.* ¶ *Etsi quod non bona fide seruus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit: non ideo me magis vsucapturum. durare enim primam causam possessionis idem Celsus ait.*

Error iustissimus præstat causam vsucapiendi: secus si sit iniustus. Bart.

10 ¶ *Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem: dicimus vsucapio-*

nem sequi. vt[u] hic plus sit in re quàm in existimatione. quòd si scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non capies vsu: quia iuris error nulli prodest. ¶ Si à furioso, quem putem sanæ mentis, emero: constitit vsucapere vtilitatis causa me posse, quamuis nulla esset emptio. & ideo neque de euictione actio nascitur mihi, nec[x] Publiciana competit, nec accessio possessionis. 11

Bona fides auctoris non prodest singulari successori habenti scientiam rei alienæ. Bart.

¶ Si eam rem, quam pro emptore vsucapiebas, scienti mihi alienam esse vendideris: non capiam vsu. Etiam heredi vlteriori defuncti possessio proderit, quamuis medius heres possessionem eius nanctus non sit. ¶ Si defunctus bona fide emerit, vsucapietur res, quamuis heres scit alienam esse. hoc* & * in bonorum † possessione, & in fideicommissariis quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, ceterísque prætoriis successoribus obseruatum est. ¶ Emptori[u] tempus venditoris ad vsucapionem procedit. 12 13 14

Per litis contestationem non interrumpitur vsucapio triennij. Bart.

Si rem alienam emero, & cum vsucaperem, eandem rem dominus à me petierit: non interpellari vsucapionem meam litis contestatione. sed si litis æstimationem sufferre maluerim, ait

[u] Sic reperiri in manuscr. cõuerte ordiné ita, vt plus sit in æstimatione quã in re. recté.

[x] Sic Flor. quidã tamé ait ea esse suppolititia, & contra l. Sed etsi. §. Marcellus. 7. de publi.

† possessore

[u] Addita à Triboniano.

Iulianus causam possessionis mutari ei qui litis æstimationem sustulerit. idémque esse si dominos ei qui rem emisset à non domino, donasset. eáque sententia vera est.

III. VLPIANVS libro septuagensimo quinto ad Edictum.

LItis æstimatio similis est emptioni.

IIII. IAVOLENVS libro secundo ex Plautio.

EMptor fundi partem eius alienam non[a] esse ignorauerat. respõsum est, nihil eum ex eo fundo longa possessione capturum. quod ita verum esse existimo, si quæ pars aliena esset in eo fundo, emptor ignorauerat. quòd si certum locum esse sciret, reliquas partes longa 1 *possessione capi posse non dubito. ¶ Idem iuris est, si is qui totum fundum emebat, pro indiuiso partem aliquam alienam esse scit. eam enim dumtaxat non capiet. ceterarum partium non impedietur longa possessione capio.*

[a] Sic Flor. sed libri manuscr. habẽt inuersam lectionem ita, alienã esse non ignorauerat. vtraq; defendi potest.

V. MODESTINVS libro decimo Pandectarum.

SI rem quam tibi pigneraui, subripuero, eámque distraxero: de vsucapione dubitatum[a] est. & verius est, vtiliter cedere tempora vsucapionis.

[a] Inter Cassianos & Proculianos. L. Sequitur. 3. tit. proxim.

Qui ab alio rogat precario quod possidet, incipit possidere ex noua causa, & desinit ex antiqua. Bart.

VI. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

QVI cũ pro herede vel pro emptore vsucaperet, precario rogauit, vsucapere non potest. quid porrò inter eas res interest, cum vtrubique desinat ex prima causa possidere, qui precario vult habere? ¶ 1 *Si ex decem seruis quos emerim, aliquos putem alienos, & qui sint sciam: reliquos vsucapiam. quòd si ignorem qui sint alieni, neminem vsucapere possum.* ¶ 2 *Post mortem eius qui hominem emerit, expleto tempore quod defuisset ad vsucapionem, quamuis eum hominem heres possidere non cœpisset: fiet tamen eius. sed ita hoc, si nemo eum possedisset.*

Ad vsucapionem sufficit sola ciuilis possessio. Bart.

VII. IVLIANVS libro quadragensimo quarto Digestorum.

QVI fundum pro emptore possidebat, antequam diutinam possessionem impleret, decessit. serui qui in possessionem relicti fuerant, discesserunt relinquendæ eius gratia. quæsitum est an nihilo minus heredi tempus longæ possessionis procedere potest. respondit, etiam discedentibus seruis hoc tempus heredi procedere.

&.l.40.§.1.ſ.de acquir.possess.

In parte addita fundo noua emptione, noua præscriptione opus est. Bart.

¶ 1 *Si fundum Cornelianum pro emptore longa possess*

possessione capiam, & partem ex vicini fundo ei adiciam: vtrum eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam, an integro statuto tempore? respondi, partes quæ emptioni fundi adiciuntur, propriam ac separatam condicionem habent. & ideo possessionem quoq; earum separatim nancisci oportere, & longam possessionem earum integro statuto tempore im-
2 *pleri. ¶ Seruus meus Titio mandauit, vt fundum ei emeret: eique manumisso Titius possessionem tradidit. quæsitum est, an longa possessione caperet. respondit si seruus meus mandauerit Titio, vt fundum emeret, & manumisso ei Titius fundum tradiderit, cum putaret & peculium ei concessum esse, vel etiam cum ignoraret peculium concessum non esse: nihilo minus" seruũ diutina possessione capere. quia aut scit seruus peculium sibi concessum non esse, aut scire debet. & per hoc similis est ei qui se creditorem esse simulat. quòd si scierit Titius peculium manumisso concessum non esse, donare potius quàm indebitum fundum soluere*
3 *intellegendus est. ¶ Si tutor rem pupilli subripuerit, & vendiderit: vsucapio non contingit prius quàm res in potestatem pupilli redeat. nam tutor in re pupilli tunc domini" loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat.*

"Sic Flor. in vet. nihilo magis, ait Taurell. sic & in meo.

"Paulus ad Galatas. c. 4.

Eo tempore quo possessio recuperatur, debet quis esse bonæ fidei: aliàs non procedit præscriptio. Bart.

4 *¶ Qui bona fide alienũ fundum emit, & possessionem eius amisit, deinde eo tẽpore adpræhẽdisset, quo scit rem alienã esse: non capiet longo tẽpore. quia initium secũdæ possessionis vitio non caret. nec similis* est ei qui emptionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed cum traditur, scit alienũ esse. cum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus reciperatæ possessionis spectari oportet. quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse: vsucapio non cõtingit. quamuis antequam venderet, in ea causa fuerit, vt vsucaperet. idẽ iuris est in eo, qui de fundo deiectus possessionem per interdictum reciperauit, sciẽs iam alienum esse.*

*Sic Flor. sed rectius dissimilis, vel absimilis. Taurell. in adnotat.

5 *¶ Qui sciens emit ab eo quem prætor vt suspectum heredẽ deminuere vetuit, vsu non capiet.*

Malitia procuratoris non nocet emptori bonæ fidei: secus si procurator colludat. Bart.

6 *¶ Procurator tuus si fundum, quem centum aureis vendere poterat, addixerit triginta aureis in hoc solùm vt te damno adficeret, ignorante emptore, dubitari non oportet quin emptor longo tempore capiat. nam & cum sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio. Quòd si emptor cum procuratore collusit, & eum præmio corrupit,*

corrupit, quo vilius mercaretur: non intellegetur bonæ fidei emptor, nec longo tẽpore capiet. & si aduersus petentem dominum vti cœperit exceptionem rei voluntate eius venditæ: repli- 7 *cationem doli vtilem futuram esse.* ¶ *Furtiua res non intellegitur redisse in domini potestatẽ, quamuis possideret eam: si modò ignorauerit subreptam sibi esse. si igitur seruum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum* esse, *pignori dedero, & soluta pecunia eum Titio ven-* 8 *didero: Titius vsucapere non poterit.* ¶ *Liber homo qui bona fide nobis seruit, hisdem modis ex re nostra adquirit nobis, quibus per seruum nostrum adquirere solemus. quare sicut traditione, ita vsucapione rem nostram faciemus, interueniente libera persona. & si peculij nomine quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit: etiam ignorantes vsucapiemus.*

Dominus poteſt vſucapere partum ancillæ à ſeruo manumiſſo ſubtractæ, & ſibi traditæ. Bart.

VIII. IDEM libro ſecundo ex Minicio.

SI quis cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, seruos ab eo emisset: plerique responderunt, eum nihilo minus bona fide emptorem esse. ídque verius est. quomodo enim mala fide emisse videtur, qui à domino emit? nisi fortè & is qui à luxurioso[a] *& protinus scorto*

[a] i. prodigo. vide Ant. Aug. lib. 4. c. 11.

scorto daturo pecuniam, seruos emit, non vsucapiet.

VIIII. IDEM libro tertio ad Vrseium Ferocem.

QVi ob pactionem libertatis ancillam furtiuam à seruo accepit, potest partum eius quasi emptor vsucapere.

X. IDEM libro secundo ad Minicium.

SEruus domino ancillam quam subripuerat, pro capite suo dedit: ea concepit. quæsitum est, an dominus eum partũ vsucapere possit. respondit, hic dominus quasi emptor partum vsucapere potest. namque res ei abest pro hac muliere, & genere quodammodo venditio inter seruum & dominum contracta est.

XI. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

QVod volgo traditũ est, eum qui existimat se quid emisse, nec emerit, non posse pro emptore vsucapere: hactenus verum esse ait, si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat. nam si fortè seruus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse, atque ita tradiderit: magis esse, vt vsucapio sequatur.

XII. PAPINIANVS libro decimo Responsorum.

MIsso legatario in possessione, res pro emptore vsucapiuntur, salua prætorij pignoris causa.

Nuntia

Nuntiatio noui operis non interrumpit præſcriptionem ſoli. Bart.

XIII. SCAEVOLA libro quinto Reſponſorum.

ALienam aream bona fide emit, & ante impletam diutinam poſſeſſionẽ ædificare cœpit: ei denuntiante domino ſoli intra tempora diutinæ poſſeſſionis perſeuerauit. quæro vtrum interpellata ſit, an cœpta durauerit. reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non eſſe interpellatum.

Qui emit ab aliquo tanquam à neg. geſtore, vel coniuncta perſona, eſt malę fidei, niſi credat eum habere mandatum. Bart.

XIIII. IDEM libro vicenſimo quinto Digeſtorum.

INteſtatæ ſororis hereditas obuenit duobus fratribus, quorum alter abſens erat, alter præſens. præſens etiam abſentis cauſam agebat. ex qua hereditate ſuo & fratris ſui nomine fundum in ſolidum vendidit Lucio Titio bona fide ementi, quæſitum eſt, cum ſcierit partem fundi abſentis eſſe, an totum fundum longa poſſeſſione ceperit. reſpondit, ſi credidiſſet mandatu fratris veniſſe: per longum tempus cepiſſe.

PRO

[a] In indice titul. &c.

PRO HEREDE VEL[a] PRO POSSESSORE.

TIT. V.

POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

PRo herede ex viui bonis nihil vsucapi potest, etiam si possessor mortui rem fuisse existimauerit.

Missio ex primo decreto præscriptionem non interrumpit.

II. IVLIANVS libro quadragensimo quarto Digestorum.

QVi legatorum seruandorum causa in possessionem mittitur, non interpellat possessionem eius qui pro herede vsucapit: custodiæ enim causa rem tenet. quid ergo est? etiam impleta vsucapione ius pignoris retinevit, vt non prius discedat, quàm si solutũ ei legatum fuerit, aut eo nomine satisdatum.

¶ Quod volgo respondetur, causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est: vt possessio non solùm ciuilis: sed etiam naturalis intellegatur. & propterea responsum est, neque colonum, neque eum apud quem res deposita aut cui commodata est, lucri faciendi causa pro herede vsucapere posse. Filium quoq; donatam rem à patre pro herede negauit vsucapere Seruius. scilicet qui existimabat naturalem posses

possessionem penes eum fuisse viuo patre. cui consequens est, vt filius à patre heres institutus res hereditarias à patre sibi donatas pro parte coheredum vsucapere non possit.

III. POMPONIVS libro vicensimo tertio ad Quintum Mucium.

PLerique putauerunt, si heres sim, & putem rem aliquam ex hereditate esse quæ non sit: posse me vsucapere.

IIII. PAVLVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

COnstat eum qui testamenti factionem habet, pro herede vsucapere posse.

PRO DONATO.

TIT. VI.

PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

PRo donato is vsucapit, cui donationis causa res tradita est. nec sufficit opinari: sed & donatum esse oportet. 1 *¶ Si pater filio, quem in potestate habet, donet, deinde decedat: filius pro donato non capiet vsum. quoniã nulla donatio fuit.* 2 *¶ Si inter virum, & vxorem donatio facta sit, cessat vsucapio. Item si vir vxori rem donauerit, & diuortium intercesserit: cessare vsucapionem Caßius respondit. quoniam non poßit causam possesionis sibi ipsa mutare. aliàs ait post*

diuortium ita vsucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intellegatur. possidere autem vxorem rem à viro donatam Iulianus putat.

Contestatio facta quoad vnum, interrumpit præscriptionem quoad alium. Bart.

II. MARCELLVS libro vicensimo secundo Digestorum.

SI is qui alienam rem donauerit, reuocare constituerit donationem: etiam si iudicium ediderit, rémque cœperit vindicare: curret vsucapio.

III. POMPONIVS libro vicensimo quarto ad Quintum Mucium.

SI vir vxori, vel vxor viro donauerit, si aliena res donata fuerit: verum est quod Trebatius putabat, si pauperior is qui donasset, non fieret: vsucapionem possidenti procedere.

Si concurrit error iuris cum errore facti, non impeditur vsucapio. Bart.

IIII. IDEM libro trigensimo secundo ad Sabinum.

SI pater filiæ donauerit, quæ in potestate eius erat, & eam exheredauerit: si id heres eius ratum habeat: exinde ea vsucapiet donationem, qua ex die ratam heres donationem habuerit.

V. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

Qui

QVi pro donato cœperat vſucapere, manumittendo nihil egit: quia nec dominium nanctus fuerit. quæſitū eſt an vſucapere deſierit. reſpōdi, eum de quo quæritur, omiſiſſe videri poſſeſſionem. & ideo vſucapionem interruptam.

VI. HERMOGENIANVS libro ſecundo Iuris epitomarum.

DOnationis cauſa facta venditione, non pro emptore, ſed pro donato res tradita vſucapitur.

PRO DERELICTO.

TIT. VII.

VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

SI res pro derelicto habita ſit, ſtatim noſtra eſſe deſinit, & occupātis ſtatim fit: quia hiſdem modis res deſinunt eſſe noſtræ, quibus adquiruntur.

II. PAVLVS libro quinquageſimo quarto ad Edictum.

PRo derelicto rem à domino habitā ſi ſciamus, poſſumus adquirere. ſed Proculus nō deſinere eam rem domini eſſe, niſi ab alio poſſeſſa fuerit. Iulianus, deſinere quidem omittentis eſſe, non fieri autem alterius, niſi poſſeſſa fuerit. & rectè.

Quod iuris est de toto quoad totum, idem iuris est de parte quoad partem. Bart.

III. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

AN pars pro derelicto haberi poßit, quæri solet. & quidem si in re communi socius partem suam reliquerit, eius esse desinit. vt hoc sit in parte, quod in toto. atquin totius rei dominus efficere non potest, vt partem retineat, partem pro derelicto habeat.

IIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum.

ID quod pro derelicto habitum est, & haberi putamus, vsucapere possumus, etiã si ignoramus à quo derelictum sit.

V. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

SI id quod pro derelicto habitũ poßidebas, ego sciens in ea causa esse, abs te emerim: me vsucapturum constat. nec obstare quòd in bonis tuis non fuerit. nam & si tibi rem ab vxore donatam sciens emero, quia quasi volente & concedente domino id faceres, idem iuris est.

¶ *Id quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit. sicuti cum quis æs sparserit, aut aues amiserit: quamuis incertæ personæ voluerit eas esse, tamen eius fierent, † q̃ui casus tulerit. eáque cum quis pro derelicto habeat, simul intellegitur voluisse alicuius fieri.* 1

† *qui eas sustulerit*

VI.

VI. IVLIANVS libro tertio ad Vrseium Ferocem.

Nemo potest pro derelicto vsucapere, qui falsò existimauerit rem pro derelicto habitam esse.

VII. IDEM libro secundo ex Minicio.

SI quis merces ex naue iactatas inuenisset, num ideo vsucapere non possit, quia non viderentur derelictæ, quæritur. sed verius est, eum pro derelicto vsucapere non posse.

Qui negat alimenta, & alij tradi mandauit, pro derelicto videtur habere. Bart.

VIII. PAVLVS libro octauodecimo Responsorum.

SEmpronius Thetidi status quæstionem facere temptabat, quasi de serua sua nata sit. qui iam testato conuentus à Procula nutrice Thetidis in soluendis alimentis, respondit non se habere vnde alimenta eiusdem exsoluat: sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio. idque ea illa in testationem redegisset, vt post ea nullam quæstionẽ pateretur ab eodem Sempronio, Lucius Titius Seiæ Proculæ solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. quæro, an possit rescindi libertas Thetidis. Paulus respondit, quoniam dominus ancillæ, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur; potuisse eam à Lucio Titio ad libertatem perduci.

PRO LEGATO.

TIT. VIII.

I. VLPIANVS libro ſexto Diſputationum.

LEgatorum nomine is videtur poßidere, cui legatũ eſt. pro legato enim poſſeßio & vſucapio nulli alij, quàm cui legatum eſt, competit.

II. PAVLVS libro quinquagenſimoquarto ad Edictum.

SI poßideam aliquam rem quam putabam mihi legatam, cum non eſſet: pro legato non vſucapiam.

III. PAPINIANVS libro vicenſimo tertio Quæſtionum.

NOn magis quàm ſi quis emptum exiſtimet, quod non emerit.

IIII. PAVLVS libro quinquagenſimo quarto ad Edictum.

PRo legato poteſt vſucapi, ſi res aliena legata ſit. aut teſtatoris quidem ſit, ſed adempta codicillis ignoratur. in horum enim perſona ſubeſt iuſta cauſa, quæ ſufficit ad vſucapionem. idem poteſt dici, & ſi in nomine erit dubitatio. veluti ſi Titio legatum ſit, cum ſint duo Titij, vt alter eorum de ſe cogitatum exiſtimauerit.

V. IAVOLENVS libro ſeptimo ex Caſſio.

EA res, quæ legati nomine tradita eſt, quãuis dominus eius viuat, legatorum tamen nomine vſucapietur:

VI. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

SI is cui tradita est, mortui esse existimauerit.

VII. IAVOLENVS libro septimo ex Cassio.

NEmo potest legatorum nomine vsucapere, nisi is cum quo testamenti factio est: quia ea possessio ex iure testamēti proficiscitur.

VIII. PAPINIANVS libro vicensimo tertio, Quæstionum.

SI non traditam possessionem ingrediatur sine vitio legatarius, legatæ rei vsucapio competit.

VIIII. HERMOGENIANVS libro quinto Iuris epitomarum.

PRo legato vsucapit, cui rectè legatum relictum est. sed etsi non iure legatum relinquatur, vel legatum ademptum est, pro legato vsucapi post magnas varietates optinuit.

PRO DOTE.

TIT. VIIII.

Si res detur in dotem in genere, vel specie, matrimonio contracto vsucapitur pro dote: ante contractum verò, pro suo. Bart.

VLPIANVS libro trigensimoprimo ad Sabinum.

Titulus est vsucapionis, & quidem iustissimus, qui appellatur pro dote. vt qui in dotem rem accipiat, vsucapere possit spatio sollemni, quo solent qui pro emptore vsucapiunt. & nihil refert, singulæ res, an pariter vniuersæ (in) dotem darentur. Et primum de tempore videamus, quando pro dote quis vsucapere possit. vtrum post tempora nuptiarum, an verò & ante nuptias. ¶ Est quæstio volgata, an sponsus possit, hoc est qui nondum maritus est, rem pro dote vsucapere. & Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, vt non ante eius fieri vellet, quàm nuptiæ secutæ sint: vsus quoque capio cessavit. si tamen non euidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Iulianus ait, vt statim res eius fiant. & si alienæ sint, vsucapi possint. quæ sententia mihi probavilis videtur. ante nuptias autem non pro dote vsucapit, sed pro suo. constante autem matrimonio pro dote vsucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium. ceterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare vsucapionem: quia ei dos nulla sit. Idem scribit, etsi putauit maritus esse sibi matrimonium, cum non esset: vsucapere eum non posse, quia nulla dos sit. quæ sententia habet rationem.

1

II. PAVLVS libro quinquagesimo-
quarto ad Edictum.

SI æstimata res ante nuptias tradita sit, nec pro emptore nec pro suo ante nuptias vsucapietur.

Res præscripta vel vsucapta in iudicium diuisorium non venit. Bart.

III. SCAEVOLA libro vicesimo-
quinto Digestorum.

DVæ filiæ intestato patri heredes exstiterunt, & mancipia communia singulæ in dotem dederunt, & post aliquot annos morte patrisfamiliæ hercifcundæ iudicium inter eas dictatum est. quæsitum est, cum mariti bona fide mancipia in dotem accepta vt dotalia multis annis possiderunt: an vsucepisse videantur, si qui accipiebant, dantis credidissent esse. respondit nihil preponi, cur non vsucepissent.

PRO SVO.

TIT. X.

Pro suo possidet, qui possidet ex causis ex quibus de iure gentium dominium quæritur. Bart.

VLPIANVS libro quintodecimo
ad Edictum.

PRo suo possessio talis est, cum dominium nobis adquiri putamus, & ex ea causa possidemus, ex qua adquiritur, & præterea pro suo.

vtputa ex causa emptionis, & pro emptore & pro suo poßideo. item donata, vel legata, vel pro donato, vel pro legato, etiam pro suo poßideo. Sed si res mihi ex causa iusta, puta emptionis, tradita sit, & vsucapiam: incipio quidem & ante vsucapionem pro meo poßidere. Sed an desinam ex causa emptionis post vsucapionem, dubitatur. & Mauricianus dicitur existimasse, non desinere.

II. PAVLVS libro quinquagensimo-quarto ad Edictum.

E*St species possesionis, quæ vocatur pro suo. hoc enim modo poßidemus omnia quæ mari, terra, cœlo capimus. aut quæ alluvione fluminum nostra fiunt. item quæ ex rebus alieno nomine possesis nata poßidemus. veluti partum hereditariæ aut emptæ ancillæ pro nostro poßidemus. similiter fructus rei emptæ, aut donatæ, aut quæ in hereditate inuenta est.*

III. POMPONIVS libro vicensimosecundo ad Sabinum.

H*Ominem, quem ex stipulatione te mihi debere falsò existimabas, tradidisti mihi. si scissem mihi nihil debere, vsu eum non capiam. quia si nescio, verius est vt vsucapiam. quia ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendũ, vt id quod mihi traditum est, pro me poßideam. & ita Neratius scripsit, idque verum puto.*

IIII.

IIII. IDEM libro trigensimosecundo ad Sabinum.

SI ancillam furtiuam emisti fide bona, ex ea natum & apud te conceptũ est. ita possedisti, vt intra constitutum vsucapioni tempus cognosceres matrem eius furtiuã esse. Trebatius omni modo, quod ita possessum esset, vsucaptum esse. ego sic puto distinguendum, vt si nescieris intra statutum tempus, cuius id mancipium esset: aut si scieris, neque potueris certiorem dominum facere: aut si potueris quoque, & feceris certiorem: vsucaperes. sin verò cum scires & posses, non feceris certiorem: contra esse. tum enim clam possedisse videberis. neque idem & pro suo, & clã possidere potest. 1 ¶ *Si pater cum filiis bona quæ habebat, partitus sit, & ex ea causa post mortem patris ea teneant, quòd inter eos conueniret, vt ea diuisio rata esset: vsucapio his procedat pro suo in his rebus, quæ alienæ in bonis patris inueniuntur.* 2 ¶ *Quod legatum non sit, ab herede tamen perperam traditum sit: placet à legatario vsucapi. quia pro suo possidet.*

cc. l.1.2.3. & 4. & vl. S. pro leg.

V. NERATIVS libro quinto Membranarum.

VSucapio rerum etiam ex aliis causis concessa, interim propter ea quæ nostra existimantes possideremus, constituta[a] est, vt aliquis litium finis esset. Sed id quod quis, cum

[a] In hanc sententiã multa dicit Cic. 2. Offic. de Arato Sicyonio.

ſuum eſſe exiſtimaret, poſſederit: vſucapiet etiam ſi falſa fuerit eius exiſtimatio. quod tamen ita interpretandum eſt, vt probavilis error poſsidentis vſucapioni non obſtet. veluti ſi ob id aliquid poſsideam, quod ſeruum meum aut eius, cuius in locum hereditario iure ſucceſsi, emiſſe id falsò exiſtimen. quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error eſt.

*

In indice titulorum ſequebatur titulus ια. Communia de acceſſionibus poſſeſſionum. Sed putandum eſt librarij eſſe mendum, quia talis titulus continetur ſub titulo, de diuerſ.temp. pręſcrip.& acceſſionib.poſſeſſionum.

Explicit liber ex ordine Digeſtorum quadragenſimusprimus.

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-SECVNDVS.

DE RE IVDICATA ET DE EFFECTV SENTENtiarum & de interlocutionibus.

MODESTINVS libro ſeptimo Pandectarum.

RES *iudicata dicitur, quæ finem controuerſiarum pronuntiatione iudicis accipit. quod vel condemnatione vel abſolutione contingit.*

Iudex poteſt in ſententia cauſa cognita tempus exequutionis prorogare, vel minuere. Bart.

II. VLPIANVS libro ſexto ad Edictum.

Q*Vi pro tribunali cognoſcit, non ſemper tempus iudicati ſeruat. ſed nonnumquam artat, nonnunquam prorogat pro cauſæ qualitate & quantitate, vel perſonarum obſequio, vel contumacia. ſed perraro intra ſtatu-*

tum

tum tempus sententiæ exsequentur: veluti si alimenta constituantur, vel minori viginti-quinque annis subuenitur.

III. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum.

QVi damnare potest, is absoluendi quoque potestatem habet.

Actio iudicati non datur procuratori, qui se liti non obtulit, nisi sit in rem suam. Bart.

IIII. VLPIANVS quinquagésimooctauo ad Edictum.

SI se non optulit procurator, iudicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur. si se optulit, in ipsum dabitur. optulisse autem se liti videtur, non is qui in rem suam procurator datus sit: nam hic alia ratione recusare iudicati actionem non potest. quia hic non in alienam, sed in suam rem procurator factus est. Tutor quoque vel curator in ea condicione sunt, vt non † videantur videri se liti optulisse, idcircóque debet denegari in eos iudicati actio. Actor municipum potest rem iudicatam recusare. in municipes enim iudicati actio dabitur. ¶ Ait prætor, CONDEMNATVS, VT 1 PECVNIAM SOLVAT. * *à iudicato ergo hoc exigitur, vt pecuniam soluat.* * "*quid ergo si soluere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit? quid dicimus? & ait Labeo, debuisse hoc quoque adici,* NEQVE EO NO-

† debeant

"Inclusa asteriscis desunt in vulgatis, sed in meo manuscri. ad marginé notatur ea Pilis có tineri.

MINE

MINE SATISFACIAT. *fieri enim posse, vt idoneum expromissorem habeat. sed ratio pecuniæ exigendæ hæc fuit, quòd noluerit prætor obligationes ex obligationibus fieri. idcirco ait, vt pecunia soluatur. ex magna tamẽ & idonea causa accedendũ erit ad Labeonis sententiam.*

Sententia habet exequutionem paratam, nisi sit nouata. Bart.

2 ¶ *Si ex conuentione litigantium cautum sit post rem iudicatam ei cui quis condemnatus est: eueniet, vt hic & retendatur. si modò nouatio intercessit. ceterum si non nouandi causa id factum est, manebit ordo exsecutionis. Sed etsi pignora accepta sint, vel fideiussores in rem iudicatam: consequens erit dicere, non cessare exsecutionem. quippe cum accesserit aliquid rei iudicatæ, non sit à re iudicata recessum. Idem obseruandum est in eo, cuius procurator condemnatus est.*

3 ¶ *Si quis condemnatus sit, vt intra certos dies soluat: vnde ei tempus iudicati actionis computamus? vtrum ex quo sententia prolata est, an verò ex eo ex quo dies statutus præteriit? sed si quidem minorem diem statuerit iudex tempore legitimo, repleatur ex lege, quod* SENTIæ *iudicis deest. sin autẽ ampliorem numerũ dierum sua definitione iudex amplexus est, computabitur reo & legitimum tempus, & quod supra id iudex præstitit.*

4 ¶ *Condemnatum accipere debemus eum qui*

qui ritè condemnatus est, vt sententia valeat. ceterum si aliqua ratione sententia nullius momenti sit, dicendum est condemnationis verbum non tenere. ¶ *Soluisse accipere debemus,* 5 *non tantùm eum qui soluit: verùm omnem omnino, qui ea obligatione liberatus est, quæ ex causa iudicati descendit.*

Qui seruum noxæ traditum,non facit perfectè accipientis,potest ex prima sententia conueniri.Bart

¶ *Celsus scribit, si noxali condemnatus eum* 6 *seruum, in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedisti: posse tecum adhuc agi iudicati.sed si vsusfructus interierit,liberari ait.*

V. IDEM libro quinquagensimonono ad Edictum.

A*It prætor,* CVIVS DE EA RE IVRISDICTIO EST. *melius scripsisset,* CVIVS DE EA RE NOTIO EST. *etenim notionis nomen etiam ad eos pertineret, qui iurisdictionem non habent: sed habent de quauis alia causa notionem.* ¶ *Si iudex ali-* 1 *quem sic condemnet, vt quod habet ex testamento vel codicillis Mæuij, restitueret Titio: sic accipiendum est, quasi quantitatem nominauit, quæ testamento vel codicillis relicta est. sed & si fideicommissum sine scriptura pronuntiatum, idem erit probandum.*

Miles habet beneficium vt non exigatur ab eo,nisi inquantum facere potest.Bart.

VI. IDEM libro sexagensimosexto ad Edictum.

„ *Miles qui sub armata militia stipēdia me-*
„ *ruit, condemnatus, eatenus qua facere*
„ *potest, cogitur soluere.*

Li8.j.eod. repetitur.

Si vnum est in solutione, aliud in obligatione, illud petetur quod est in obligatione. Bart.

1 ¶ *Decem aut noxæ dedere condemnatus, iudicati in decem tenetur. facultatem enim noxæ dedendæ ex lege accipit. At is qui stipulatus est decem, aut noxæ dedere, non potest decem petere: quia in stipulatione singula per se veniunt, eáque singula separatim stipulari possumus. at iudicium solius noxæ deditionis nullum est, sed pecuniariam condemnationem sequitur. & ideo iudicati decē agitur. his enim solis condemnatur: noxæ deditio in solutione est,*
2 *quæ è lege tribuitur.* ¶ *Qui iudicati bona auctoritate sua distraxit, furti actione & vi bo-*
3 *norum raptorum ei tenetur.* ¶ *Iudicati actio perpetua est, & rei persecutionē continet. item heredi & in heredem competit.*

Intra tempus quod datur iudicatis, potest quis soluere, vel aliter se liberare. Bart.

VII. GAIVS libro ad Edictum prætoris vrbani titulo de re iudicata.

Intra dies constitutos quamuis iudicati agi non posit, multis tamen modis iudicatum liberari posse, hodie non dubitatur. quia

constitutorum dierũ spatium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est.

VIII. PAVLVS lib. quinto ad Plautium.

SI homo ex stipulatu petitus, post litem contestatam decesserit; absolutionem non faciendam, & fructuum rationem habendam placet.

VIIII. POMPONIVS libro quinto ex Plautio.

FVrioso sentẽtia à iudice vel ab arbitro dici non potest.

Propter dolum quis perdit beneficium, ne conueniatur nisi inquantum facere potest. Bart.

X. MARCELLVS libro secundo Digestorum.

QVi cum se pro patrefamilias fingeret, mutuam pecuniam accepit, & exheres à patre, vel emancipatus sit: quamuis facere non possit, debet condemnari.

XI. CELSVS lib. quinto Digestorum.

SI Kalendis fieri aliquid stipulatus sum, nempe quandocumque post Kalendas accepto iudicio, tanti tamen æstimanda lis est, quanti interfuit mea Kalendis id fieri. ex eo enim tempore quidquid æstimatur, quod nouissimè solui poterit.

Ei qui conuenitur ex cõtractu, licet dolo desierit possidere, ceduntur actiones. Bart.

XII.

XII. MARCELLVS libro quarto Digeſtorum.

IN depoſiti vel cõmodati iudicio, quamquam dolo aduerſarij res abſit, condemnato ſuccurri ſolet, vt ei actionibus ſuis dominus cedat.

XIII. CELSVS libro ſexto Digeſtorum.

SI quis ab alio decem, ab alio ſatiſdari ſtipulatus eſt: æſtimandum erit quantum ſtipulatoris interſit ſatiſdari. idque aut tantundem erit, aut minus, aut interdum etiam nihil. neque enim vani timoris vlla æſtimatio eſt. verùm ſorte ſoluta nullum iam pretium æſtimationis eſt: aut quantum ex ſorte fuerit ſolutum, tantundem ex æſtimatione decedet.

l.vlt.§.de reb.dub.

l.184.§.de reg.iur.

In obligationibus faciendi, poſt moram ſuccedit obligatio ad id quod intereſt. Bart.

1 ¶ *Si quis promiſerit prohibere ſe, vt aliquid damnum ſtipulator patiatur & faciat: neque ex ea re dãnum ſtipulator patietur & faciat: ita habeatur facit quod promiſit. ſi minus, quia non facit quod promiſit: in pecuniam numeratam condemnatur. ſicut euenit in omnibus faciendi obligationibus.*

XIIII. IDEM libro vicenſimo quinto Digeſtorum.

QVod iuſſit, vetuítve prætor, contrario imperio tollere & † repetere licet. de ſENTiis contra.

†remittere

XV. VLPIANVS libro tertio de officio consulis.

A Diuo Pio rescriptum est, magistratus populi Romani vt iudicum à se datorum, vel arbitrorum sententiam exsequantur, hi qui eos dederunt.

Potest vnus iudex alterius iurisdictionis iudicem requirere vt eius sententiam exequatur. Bart.

Goueanus hanc lectionẽ mutare conatur, sed nullo exemplari fretus.

¶ *Sententiam Romæ dictam etiam in prouinciis posse præsides, si hoc iussi fuerint, ad finem persequi, Imperator noster cum patre rescripsit.* 1

In executione primo debent capi mobilia, secundo immobilia, tertio nomina. Bart.

¶ *In venditione itaque pignorum captorum facienda primò quidem res mobiles animales pignori capi iubent: mox distrahi. quarum pretium si suffecerit, bene est. si non suffecerit, etiam soli pignora capi iubent, & distrahi. quòd si nulla mouentia sint, à pignoribus soli initium faciunt. sic denique interloqui solent, si mouentia non sint, vt soli quoque capiantur. nam à pignoribus soli initium faciendum non est. quòd si nec quæ soli sunt, sufficiant, vel nulla sint soli pignora: tunc peruenietur etiam ad iura. exsequuntur itaque rem iudicatam præsides isto modo.* 2

Si pi

Si pignus datur creditori in solutum simpliciter, præsumitur datum pro toto debito. Bart.

3 ¶ *Si pignora quæ capta sunt, emptorem non inueniant: rescriptum est ab Imperatore nostro & Diuo patre eius, vt addicantur ipsi, cui quis condemnatus est. addicantur autem vtique ea quantitate quæ debetur. nam si creditor maluerit pignora in creditum possidere, isque esse contentus: rescriptum est, non posse eum quod amplius sibi debetur petere. quia velut pacto transegisse de credito videtur, qui contentus fuit pignora possidere. nec posse eum in quantitatem certam pignora tenere, & superfluum petere.* 4 ¶ *Si rerum, quæ pignoris iure captæ sunt, controuersia fiat: constitutum est ab Imperatore nostro, ipsos qui rem iudicatam exsequuntur, cognoscere debere de proprietate. & si cognouerint eius fuisse, qui condemnatus est: rem iudicatam exsequentur. Sed sciendum est, summatim eos cognoscere debere. nec sententiam eorum posse debitori præiudicare, si fortè hi dimittendam eam rem putauerint, quasi eius sit qui controuersiam mouit, non eius cuius nomine capta est. nec eum cui restituta est, statim habere per sententiam debere, si fortè iure ordinario cœperit ab eo res peti. sic euenit, vt omnibus integris tantùm capioni res iudicata proficiat. Sed illud debet dici, vbi contro-*

uersia est de pignore: id dimitti debere, & capi aliud si quod est sine controuersia. ¶ *Quòd* 5 *si res sit pignerata, quæ pignori capta est: vidẽdum est an sic distrahi possit, vt dimisso creditore superfluum in causam iudicati cõuertatur. & quamquam nõ cogatur creditor rem quam pignori accepit, distrahere: tamen in iudicati exsecutionem seruatur, vt si emptorem inuenerit res quæ capta est, qui dimisso priore creditore superfluum soluere sit paratus: admittenda sit huius quoque rei distractio. nec videtur deterior condicio creditoris fieri suum consecuturi, nec prius ius pignoris dimissuri, quàm si ei fuerit † satisdatum.*

† *satisfactum.*

Post rem venditam & in solutum datam, cessat summaria cognitio iudicum exequentium. Bart.

¶ *Si post addictum pignus aliqua controuersia* 6 *emptori moueatur, an sit cognitio eiusdem iudicis qui sententiam exsecutus fuerit, videndum est. & cum semel emptio perfecta sit, eiúsque qui comparauit, periculum vertatur: non puto locum esse cognitioni. certè posteaquam inductus est emptor in possessionem, nónne cessabunt partes eorundem iudicum? idémque & si ipsi, cui quis iudicatus est, res fuerit addicta.* ¶ *Sed si emptor, cui pignora sunt addicta, ex-* 7 *sequente iudice pretium non soluat: vtrum aduersus emptorem porrigere manus debeãt idem*

iudices:

iudices qui ſententiam exſequuntur, videndum eſt. & non puto eos vltra procedere. Ceterum longe res abivit. quid enim dicemus? condemnabunt emptorem, & ſic exſequentur aduerſus eum ſententiam? an ſtatim pro iudicato habebunt? & quid ſi neget ſe emiſſe, aut exſoluiſſe contendat? melius igitur erit, ſi non ſe interponant. maxime cum nec habeat actionem aduerſus eum is cui iudicatum fieri deſideratur, nec iniuria adficietur. oportet enim res captas pignori, & diſtractas præſenti pecunia diſtrahi: non ſic, vt poſt tempus pecunia ſoluatur. certè ſi ſe interponant: hactenus debebunt interuenire, vt ipſam rem addictam capiant & diſtrahant, quaſi nō vinculo pignoris liberatā.

Vbi aliæ res non ſunt, nomina capiuntur eorum qui confitentur. Bart.

8 ¶ *Sic quoque iudices exſequentur iudicatum, vt nomina iure pignoris capiant, ſi nihil aliud ſit quod capi poßit. poſſe enim nomen iure pignoris capi Imperator noſter reſcripſit. Sed vtrum confeſſum nomen tantùm capi poßit, an etiam ſi neget quis ſe debere, videamus. & magis eſt, vt id dumtaxat capiatur, quod confitetur. ceterum ſi negetur, æquißimum erit diſcedi à nomine. niſi fortè quis exemplum ſecutus corporalium pignerum vltra proceſſerit, dixerítq;*

ipsos debere iudices de nomine cognoscere, vt cognoscunt de proprietate. sed contra rescriptum est. Item quid dicemus? vtrum ipsi iudices conuenient nomen, exigéntque id quod debetur, & in causa iudicati conuertent: an verò vendent nomen, vt pignora corporalia solent? & necesse est, vt quod eis facilius videatur ad rem exsequendam, hoc faciant.

Si creditor habet pecuniam debitoris, vel debitori destinatã, ipsa pecunia capitur, non debitoris nomen. Bart.

¶ *Sed & si pecunia penes argentarios sit, æque capi solet. hoc amplius & si penes alium quem, destinata tamen ei qui condemnatus est: solet pignoris iure capi, & conuerti in causam iudicati.* 9 ¶ *Præterea pecuniam quoque depositam nomine condemnati, vel in arcam reclusam solet capere, vt iudicato satisfiat. hoc amplius & si pupillaris pecunia in arcam reposita sit ad prædiorum comparationem: & citra permissum prætoris ab eo qui exsequitur iudicatum solet capi, & in causam iudicati conuerti.* 10

XVI. IDEM libro sexagesimo tertio ad Edictum.

SVnt qui in id quod facere possunt, conueniuntur, id est non deducto ære alieno: & quidem sunt hi ferè, qui pro socio cõueniuntur: socium autem omnium bonorum accipiendum est: item parens,

XVII. IDEM libro decimo ad Edictum.

Patronus

Patronus, patrona, liberíque eorum, & parentes: item maritus de dote in id quod facere potest conuenitur.

XVIII. IDEM libro sexagensimosexto ad Edictum.

» *Item miles qui sub armata militia stipendia*
» *meruit, condemnatus, eatenus quatenus*
» *facere potest, cogitur soluere.*

l.6.§.eod. Errore Triboniani bis hoc positum esse ait Anto. Augu. libro 1.c.7.

XVIIII. PAVLVS libro sexto ad Plautium.

Inter eos quibus ex eadem causa debetur, occupantis melior condicio est. nec deducitur quod eiusdem condicionis hominibus debetur, sicuti fit in de peculio actione, nam & hic occupantis melior est causa. Sed & si cum patre patronóue agetur, non est deducendum æs alienum: maximè quod eiusdem condicionis personis debebitur, vt liberis, libertis. ¶ Is quoq;
» *qui ex causa donationis conuenitur, in quantum facere potest condemnatur. & quidem is*
» *solus deducto ære alieno. & inter eos quibus*
» *ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. immo nec totũ quod habet,*
» *extorquendum ei puto. sed & † ipsi ratio habenda est, ne egeat.*

l.41.§.vlt. j.eod.
* l.73.§. de regu. iur. quæ videtur ostendere hæc verba, nec totum quod habet, &c. etiã pertinere ad alias personas. Ant. Aug. li. 1. c.7.
† ipsius

Potest esse iudicium inter virum & vxorem constante matrimonio ex alia causa quàm ex causa dotis.

XX. MODESTINVS libro secundo Differentiarum.

NON tantùm dotis nomine maritus in quantum facere poßit condemnatur: sed ex aliis quoque contractibus ab vxore iudicio conuentus, in quantum facere potest condemnandus est ex Diui Pij constitutione. quod & in persona mulieris æqua lance seruari æquitatis suggerit ratio. »

l.12.14. & 15.ff.solut.matrim.

XXI. PAVLVS libro sexto ad Plautium.

SIcut autem cum marito agitur, ita & cum socero, vt non vltra facultates damnetur. an si cum socero ex promißione dotis agatur, in id quod facere potest, damnandus sit? quod & id æquum esse videtur. sed alio iure vtimur, vt & Neratius scribit. »

Verba Plautij, quæ postea reprehendit Paulus.

XXII. POMPONIVS libro vicensimoprimo ad Quintum Mucium.

SED hoc ita accipiendum est, si à socero dos ex promißione petatur soluto matrimonio. verùm si manente matrimonio dos ab eo petatur, succurrendum vtique est, vt ne maioris summæ condemnetur, quàm quantum facere potest.

Qui mentitur in eo quod est causa beneficij, perdit beneficium. Bart.

¶ Quod autem de sociis dictum est, vt & hi in quantum facere poßint condemnentur: causa cognita se facturum prætor edicit. causæ cognitio autem in hoc erit, vt neganti se socium esse, aut ex doli clausula obligato non succurratur. »

l.67.ff.ult.ff.pro soc.

XXIII.

XXIII. PAVLVS libro ſexto ad Plautium.

» *SI cum procuratore mariti de dote actum*
» *fuerit, ſi quidem viuo marito condemnatio*
» *fiet: in quantum facere poteſt fiet damnatio.*
» *nam & defenſor mariti in id quod ille facere po*
» *teſt, damnatur. mortuo verò marito, in ſolidum.*

XXIIII. POMPONIVS libro quarto ex Plautio.

» *ETſi fideiuſſor acceptus ſit rei vel actionis,*
» *non proderit*ei*ſi perſona pro qua fide-*
» *iuſſit, inquantum facere poteſt, condemnanda*
1 eſt. ¶ Si maritus ſoluendo non fuerit, licet ip-
ſi marito proſit quod facere non poſſit, id enim
perſonæ mariti præſtatur, heredi eius hoc non
prodeſt.

XXV. PAVLVS libro ſexagenſimo ad Edictum.

SCiendum eſt, heredes earum perſonarum non in id quod facere poſſunt: ſed in integrum teneri.

XXVI. VLPIANVS libro ſeptuagenſimo ſeptimo ad Edictum.

SI conuenerit inter litigatores, quid pronuntietur: non ab re erit, iudicem huiuſmodi ſententiam proferre.

Appellatio non ritè interpoſita, non retardat exequutionem. Bart.

XXVII. MODESTINVS libro primo Reſponſorum.

PRæses prouinciæ vsuras vsurarum condemnauit contra leges & sacras constitutiones. ideóque Lucius Titius contra prolatam sententiam iniustam præsidis appellauit. quæro, cum non secundum legem hic* Titius prouocasset: an exigi poßit pecunia secundum condemnationem. Modestinus respondit, si sententiæ certa quantitas continetur: nihil proponi, cur iudicati agi non poßit.*

XXVIII. IDEM libro duodecimo Responsorum.

DVO iudices dati diuersas sententias dederunt. Modestinus respondit, vtramque sententiam in pendenti esse, donec competens iudex vnam† eorum confirmauerit.

†earum

XXVIIII. IDEM libro septimo Pandectarum.

TEmpus quod datur† iudicati, etiam heredibus eius, ceterísque qui in locum eius succedunt, tribuitur: videlicet quod ex tempore deest. quia causæ magis quàm personæ beneficium præstituitur.

†iudicato
Ex lege 12.tabul. Gell.libr. 20.c.1.vide l.2. & 3.C. de vsur.rei iudic.

XXX. POMPONIVS libro septimo Variarum lectionum.

CVM ex causa donationis promissa pecunia est, si dubium sit, an ea res eo vsque donatoris facultates exhaurire poßit, vt vix quicquam ei in bonis relictum sit: actio in id quod facere poßit danda est. ita vt & ipsi donatori aliquid sufficiẽs relinquatur. quod maxime

" xime inter liberos & parentes obseruandũ est.

Condemnatis & confessis datur tempus ad soluendum, & ex causa prorogatur. Bart.

XXXI. CALLISTRATVS libro secundo Cognitionum.

DEbitoribus non tantùm petentibus dies ad soluendum dandi sunt: sed & prorogandi, si res exigat. si qui tamen per contumaciam magis quàm quia non poßint explicare pecuniam, differant solutionem: pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam Caßio proconsuli Diuus Pius in ' hæc verba rescripsit. his qui fatebuntur debere, ' aut ex re iudicata necesse habebũt reddere: tem' pus ad soluendum detur, quod sufficere pro fa' cultate cuiusque videbitur. eorum, qui intra ' diem vel ab initio datũ, vel ex ea causa postea ' prorogatum sibi non reddiderint, pignora capi. ' eáque, si intra duos menses non soluerint, ven' dantur. si quid ex pretiis supersit, reddatur ' ei cuius pignora vendita erant.

c.l.2.C. de vsur. rei iudic.

XXXII. IDEM libro tertio Cognitionum.

CVM prolatis constitutionibus contra eas pronuntiat iudex, eo quòd non existimat causam, de qua iudicat, per eas iuuari: non videtur contra constitutiones sententiam dedisse. ideóque ab eiusmodi sententia appellandum est. alioquin rei iudicatæ stabitur.

XXXIII.

XXXIII. IDEM libro quinto Cognitionum.

Diuus Hadrianus aditus per libellum à Iulio Tarentino, & † iudicante eo falsis testimoniis, conspiratione aduersariorum testibus pecunia corruptis religionẽ iudicis circumuentam esse: in integrum causam restituẽdam in hæc verba rescripsit. Exemplum libelli dati mihi à Iulio Tarentino mitti tibi iussi. tu, si tibi probauerit conspiratione aduersariorum & testibus pecunia corruptis oppressum se: & rẽ seuere vindica, & si qua à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt, in integrum restitue.

† indicante

XXXIIII. LICINNIVS RVFINVS libro tertiodecimo Regularum.

SI victum vel stratum inferri quis indicato non patiatur, vtilis in eum pœnalis actio danda est: vel, vt quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit.

In caußis publicis retractatur sententia propter instrumenta de nouo reperta. Bart.

XXXV. PAPIRIVS IVSTVS Constitutionum libro secundo.

IMperatores Antoninus & Verus rescripserunt, quamquam sub obtentu nouorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat: tamen in negotio publico ex causa permittere se huiusmodi instrumentis vti.

XXXVI.

XXXVI. PAVLVS libro ſeptimo decimo ad Edictum.

Pomponius libro trigenſimo ſeptimo [a] *ad edictum ſcribit, ſi vni ex pluribus iudicibus de liberali cauſa cognoſcenti de re non liqueat, ceteri autem conſentiant: ſi is iurauerit ſibi non liquere, eo quieſcente ceteros qui conſentiant, ſententiam proferre: quia etſi diſſentiret, plurium ſententia optineret.*

[a] ſ. pag. 53. lib. 33. citatur idem Pomponius li. 6. ad edictū.

XXXVII. MARCELLVS libro tertio Digeſtorum.

Tunc autem vniuerſi iudices intelleguntur iudicare, cum omnes adſunt.

XXXVIII. PAVLVS libro ſeptimodecimo ad Edictum.

Inter pares numero iudices ſi diſſonæ ſententiæ proferantur, in de liberalibus quidē cauſis, ſecundum quod à Diuo Pio conſtitutum eſt, pro libertate ſtatutum optinet. in aliis autem cauſis, pro reo. quod & in iudiciis publicis optinere oportet. ¶ 1 *Si diuerſis ſummis condemnent iudices, minimam ſpectandam eſſe Iulianus ſcribit.*

l. lege Iunia. ſ. de manumiſ. Ariſt. in problemat. ſect. 19. hoc diſputat, & Cic. pro Cluent. & Cœlius ep. ad Cic. lib. 8. ep. Cic.

Non valet ſententia plurium vno abſente: licet ſi adſit & contra ſentiat, efficax ſit. Bart.

XXXVIIII. CELSVS libro tertio Digeſtorum.

Duo ex tribus iudicibus vno abſente iudicare nō poſſunt. quippe [b] *omnes iudicare iuſſi.*

[b] l. 18. ſ. de recept. Gell. li. 5. c. 6.

iussi sunt. sed si adsit, & contra sentiat: statur duorum sententiæ. quid enim minus verum est, omnes iudicasse?

XL. PAPINIANVS libro decimo Responsorum.

&.l. 4. C. de execu. rei iudic.

Commodis præmiorum, quæ propter coronas sacras præstantur, condemnato placuit interdici, & eam pecuniam iure pignoris in causam iudicati capi.

Exceptio mere personalis non obstat ei cui facta est delegatio ex causa lucratiua vel onerosa, licet obstaret deleganti. Bart.

XLI. PAVLVS libro quartodecimo Quæstionum.

Nesennius. Apollinaris: si te donaturum mihi delegauero creditori meo, an in solidum conueniendus sis? & si in solidum conueniendus, an diuersum putes, si non creditori meo, sed ei cui donare volebam, te delegauero? & quid de eo, qui pro muliere cui donare vole bat, marito eius dotem promiserit? respondit, nulla creditor exceptione summoueretur: licet is qui ei delegatus est, poterit vti aduersus eum cuius nomine promisit. cui similis est maritus: maxime si constante matrimonio petat. & sicut heres donatoris in solidum condemnatur, & ipse fideiussor quem in donãdo adhibuit: ita & ei cui non donauit, in solidum cõdemnatur. ¶ *Fundum quis donauit. si non restituat, vt* 1 *quiuis*

quiuis possessor damnandus est. si autem fundum restituit, fructuum nomine, si nō eos consumpsit, in solidum condemnandus est. potuit enim non periclitari, si statim restituisset. si dolo desiit possidere, in litem iurabitur, & tanti
2 *sequetur condemnatio.* ¶ *In solidum condemnatus donator actione iudicati, nisi inquantum facere potest, non tenetur beneficio constitutionis.*

XLII. IDEM libro tertio Responsorum.

P*Aulus respondit, rescindere quidem sententiam suam præcedentem prætorem non posse: reliqua autem quæ ad consequentiā quidem iam statutorum pertinent, priori tamen sententiæ desunt: circa condemnandum reum vel absoluendum debere supplere, scilicet eodem die.*

Hac de re vide Sueton. in Iulio.

XLIII. IDEM libro sextodecimo Responsorum.

P*Aulus respondit eos, qui vna sententia in vnam quantitatē condemnati sunt, pro portione virili ex causa iudicati conueniri. & si ex sententia aduersus tres dicta Titius portionem sibi competentem exsoluit, ex persona ceterorum ex eadem sententia conueniri eum non posse.*

Ius exequendi sententi[a]m transit contra eum qui in locum condemnati succedit. Bart.

XLIIII.

XLIIII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

Eadem ferè species in l. pen. ☞ de auth. tut.

EX contractu paterno actum est cum pupilla tutore auctore, & condemnata est. postea tutores abstinuerunt eam bonis paternis, & ita bona defuncti ad substitutum vel ad coheredes peruenerunt. quaeritur, an hi ex causa iudicati teneantur: rescripsit, dandam in eos actionem, nisi culpa tutorum pupilla condemnata est.

Acta non possunt destrui sine consensu partis & iudicis. Bart.

XLV. PAVLVS libro primo Sententiarum.

ACta apud se habita, si partes consentiant, & iudex hoc permiserit, potest iubere ea die circumduci: nisi vel negotium vel lis terminata est. ¶ *De amplianda vel minuenda poena damnatorum post sententiam dictam sine principali auctoritate nihil est statuendum.* ¶ *Contra indefensos minores tutorem vel curatorem non habentes nulla sententia proferenda est.*

1 ☞ l. 1. §. ad Turpil.

2

XLVI. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum.

ACtorum verba emendare tenore sententiae perseuerante non est prohibitum.

XLVII. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

DE vnoquoque negotio praesentibus omnibus, quos causa cõtingit, iudicari oportet. aliter enim iudicatum tantùm inter praesentes tenet. ¶ *Qui apud fiscum causam defendere*

1

dere sæpius conuenti neglexerint, rebus iudicatis subiciendi sunt. quod eo apparet si sæpe conuenti præsentiam suam facere noluerint.

XLVIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum.

DEcreta à prætoribus latine interponi debent.

Val. Max. lib. 2. tit. 1. & l. iudices. C. de sentent.

XLVIIII. PAVLVS libro secundo Manualium.

ET exheredatum, vel eum qui se paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu, nisi id quod facere potest, condemnandum. quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est, vtrum deducto omni ære alieno, vt is qui ex donatione conuenitur: an vt maritus & patronus, nullo deducto ære alieno. & indubitati iuris est, ad similitudinem viri & patroni eum detrahendum. [a] *pinguius enim donatori succurrere debemus, quàm ei qui verum debitum persoluere compellitur.*

[a] Videtur legẽdum, non condemnandum.

L. TRYPHONINVS libro duodecimo Disputationum.

NE liberalitate sua inops fieri periclitetur.

Græcismus. Ant. Aug. libro 2. c. 1.

LI. PAVLVS libro secundo Manualium.

1 *SI quis dolo fecerit, vt bona eius venirent: in solidum tenetur. ¶ Si quis creditorem missum in possessionem rei seruandæ causa non admiserit, si venditor præstiterit creditori quanti eius interfuerit: quæsitum est an debitor libe-*

& l. 7. §. de rei vind.

retur. & puto improbum esse eum, qui velit iterum consequi quod accepit.

In actionibus descendentibus à delicto, cessat beneficium ne quis conueniatur nisi inquantum facere potest. Bart.

LII. TRYPHONINVS libro duodecimo Disputationum.

SI rerum amotarũ cum viro agatur, quamquam videatur ea quoque actio praecedentis societatis vitae causam habuisse, in solidum condemnari debet: quoniam ex male contractu & delicto oritur.

LIII. HERMOGENIANVS libro primo Iuris epitomarum.

COntumacia eorum, qui ius dicenti non obtemperant, litis damno coërcetur.

¶ Contumax est, qui tribus edictis propositis, vel vno pro tribus quod volgo peremptorium appellatur, litteris euocatus praesentiam sui facere contemnet. Poenam contumacis non patitur, quem aduersa valetudo, vel maioris causae occupatio defendit. Contumaces non videntur, nisi qui cum obedire deberent, non obsequuntur: id est qui ad iurisdictionẽ eius, cui negant obsequi, pertinent. 1

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

COntra pupillum indefensum, eúmque qui reipublicae causa abest, vel minorem viginti quinque annis propositum peremptorium

nihil

I nihil momenti habet. ¶ *Is qui ad maius audito rium vocatus est, si litem inchoatam deseruit, contumax non videtur.*

Iudex non potest suam sententiam definitiuam corrigere.

L V. VLPIANVS libro quinquagensimo primo ad Sabinum.

IVdex posteaquam semel sententiam dixit, postea iudex esse desinit. & hoc iure vtimur, vt iudex qui semel vel pluris vel minoris condemnauit, amplius corrigere sententiam suam non poßit. semel enim male seu bene officio functus est.

Hoc nomine Verré arguit Cic.3.Verrin. vide Plutar. in apophth. de Philip.

Sententia iusiurandum & confessio in iudicio habent exequutionem paratam. Bart.

LVI. IDEM libro vicensimo septimo ad Edictum.

*POst rem iudicatam, *vel* iureiurando decisam, vel confeßionem in iure factam, nihil quæritur post oratione Diui Marci: quia in iure confeßi pro iudicatis habentur.*

Maior decem & octo annis potest esse iudex delegatus & ordinarius. Bart.

LVII. IDEM libro secundo Disputationum.

QVidam consulebat, an valeret sententia à minore vigintiquinque annis iudice data. * *& æquißimum est tueri sententiam ab eo dictam, nisi minor decem & octo annis sit. certe si magistratum minor*

* Ex lege Iulia iudiciorũ & edicto D. Augusti, de quo Plin. lib. 10.epist.

gerit, dicendum est iurisdictionem eius non improbari. Et si fortè ex consensu iudex minor datus sit, scientibus his qui in eum consentiebant: rectissimè dicitur valere sententiam. proinde si minor prætor, si cõsul ius dixerit, sententiámve protulerit: valebit. princeps enim, qui ei magistratum dedit, omnia gerere decreuit.

LVIII. * IDEM libro septimo Disputationum.

*SI cum nulla sententia præcessisset, capta sunt & distracta pignora: possunt reuocari.**

Sufficit si in sententia exprimatur verbum condemno, vel æquipollens. Bart.

LVIIII. IDEM libro quarto de omnibus tribunalibus.

In vulg. edit. est lex, In summa.

IN SENTENTIIS sufficiet, si expresserit iudex summam in sententia, soluíque iusserit, vel præstari, vel quo alio verbo hoc significauerit. amplius est rescriptum, etsi in sententia non sit summa adiecta: si tamen is qui petit, summam expresserit, & iudex ait, SOLVE QVOD PETITVM EST, *vel* QVANTVM PETITVM EST: *valere sententiam.* ¶ *Qui sortis*[1] *quidem condemnationem faciunt, de vsuris autem ita pronuntiant,* VSVRAE SI QVAE COMPETVNT, *vel* QVAE COMPETVNT, VT PRAESTENTVR: *non rectè pronuntiant. debent enim de vsuris quoque cognoscere, & certam facere condemnationem.*

Senten

Sententia lata contra mortuum est ipso iure nulla. Bart.

2 ¶ *Si quis ex edicto peremptorio post mortem sit condemnatus, non valet sententia: quia morte rei peremptorium soluitur. ideóque vt in re integra de causa notio præstavitur, & quod optimum patuerit, statuetur.*

Febricitans non tenetur expectare, vel in peremptorio comparere. Bart.

LX. IVLIANVS libro quinto Digestorum.

QVæsitum est cum alter ex litigatoribus febricitans discessisset, & iudex absente eo pronuntiasset: an iure videretur pronuntiasse. respondit, morbus sonticus etiam inuitis litigatoribus ac iudice diem differt. sonticus autem existimandus est, qui cuiusque rei agendæ impedimento est. * *litiganti porro quid magis impedimento est, quàm motus corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur si rei iudicandæ tempore alter ex litigatoribus febrem habuit, res non videtur iudicata. potest tamen dici, esse aliquam & febrium differentiam. nam si quis sanus aliàs ac robustus, tempore iudicandi leuißima febre correptus fuerit: aut si quis tam veterem quartanam habeat, vt in ea omnibus negotiis superesse soleat: poterit dici morbum sonticum non habere.*

Gell. libro 20. c. 1. l. 113. §. de verb. sig.

* rectè sic dispungendum ait Ant. Aug. lib. 1. c. 9. cótra Haloandrú.

LXI. IDEM libro quadragesimo quinto Digestorum.

IN iudicati actione non prius ratio haberi debet eius, cui prior reus condemnatus fuerit.

LXII. ALFENVS VARVS libro sexto Digestorum à Paulo epitomatorum.

& l. Paulus. 7. eod.

CVm quærebatur, index si perperam iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare: respondit non posse.

Sententia lata contra vnum, alteri non præiudicat qui eum prohibere non poterat, vel ab eo causam non habebat. Bart.

LXIII. MACER libro secundo de Appellationibus.

SAepe constitutum est, res inter alios iudicatas aliis non præiudicare. quod tamen quandam distinctionem habet. nam sententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam scientibus obest: quibusdam verò, etiam si contra ipsos iudicatum sit, nihil nocet. Nam scientibus nihil præiudicat, veluti si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur. nam alteri integra defensio est, etiam si cum coherede suo agi scierit. Item si ex duobus petitoribus alter victus adquieuerit, alterius petitioni non præiudicatur. idque ita rescriptum est. Scientibus sententia quæ inter alios data est obest, cum quis de ea re, cuius actio vel defensio primùm sibi

sibi competit, sequenti agere patiatur. veluti si creditor[a] *experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris, aut maritus socerum vel vxorem de proprietate rei in dote acceptæ, aut possessor venditorem de proprietate rei emptæ. & hæc ita ex multis constitutionibus intellegenda sunt. Cur autem his quidem scientia nocet, superioribus verò non nocet, illa ratio est: quòd qui scit coheredem suum agere, prohibere eum, quo minus vti velit, propria actione vel defensione vtatur, non potest. is verò qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam præscriptione rei quamuis inter alios iudicatæ summouetur, quia ex voluntate eius de iure quod ex persona agentis habuit, iudicatum est. nam & si libertus meus me interueniente seruus vel libertus alterius iudicetur, mihi præiudicatur. diuersa causa est, si fundum à te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titij, ad me pertinere dico. nam quamuis contra Titium me sciente iudicatum sit, nullum tamen præiudicium patior: quia neque ex eo iure, quo Titius victus est, vindico: neq; potui Titio intercedere, quo minus iure suo vtatur. sicuti & de coherede supra diximus.*

[a] Sic Flo. rectè & in manuscr. ergo fallitur Zasius qui legit, creditorem debitor.

Pendente appellatione frustratoria currunt vsuræ. Bart.

LXIIII. SCAEVOLA libro vicensimoquinto Digestorum.

l. 24. §. de appel.

Negotiorum gestorum condemnatus appellauit, & diu negotium tractum est. " quæsitum est, appellatione eius iniusta pronuntiata, an quo tardius iudicatum sit, vsuræ " pecuniæ in condemnatum deductæ medij tem " poris debeantur. respondit, secundum ea quæ " proponentur, dandam vtilem actionem. "

DE CONFESSIS.

TIT. II.

PAVLVS lib. quinquagesimosexto ad Edictũ.

Confessus pro iudicato est. qui quodammodo sua sentẽtia damnatur.

II. VLPIANVS lib. quinquagesimo octauo ad Edictũ.

Non fatetur qui errat, nisi ius ignorauit.

III. PAVLVS libro nono ad Plautium.

Iulianus ait, confessum certum se debere legatum, omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non fuisset; etsi iam à natura recessit. ita tamen, vt in æstimationem eius damnetur: quia confessus pro iudicato habetur.

IIII. IDEM libro quintodecimo ad Plautium.

Si is cum quo lege Aquilia agitur, confessus est seruum occidisse: licet non occiderit, si tamen occisus sit homo, ex confesso tenetur.

V.

V. VLPIANVS libro vicensimoseptimo ad Edictum.

Qui Stichum debere se confessus est, siue mortuus iam Stichus erat, siue post litis contestationem decesserit: condemnandus est.

VI. IDEM libro quinto de Omnibus tribunalibus.

Certum confessus, pro iudicato erit: incertum, non erit. 1 *¶ Si quis incertum confiteatur vel corpus sit confessus, Stichum vel fundum dare se oportere: vrgueri debet, vt certum confiteatur. item eum qui rem confessus est, vt certam quantitatem fateatur.* 2 *¶ Sed & si fundum vindicem meum esse, túque confessus sis: perinde habearis, atque si dominij mei fundum esse pronuntiatum esset. & si alia quacumque actione ciuili vel honoraria, vel interdicto exhibitorio vel restitutorio vel prohibitorio dum quis conuenitur, confiteatur: dici potest, in his omnibus subsequi prætorem voluntatem orationis Diui Marci debere. & omne omnino, quod quis confessus est, pro iudicato habere. dabitur igitur ex his actionibus, ex quibus dies datur ad restituendam rem, confesso tempus ad restitutionem. & si non restituatur, lis æstimavitur.* 3 *¶ Si quis absente aduersario confessus sit, videndum numquid non debeat pro iudicato habere: quia nec qui iurat de operis, obligatur, nec soleat quis absenti con-*

l. debitoribus. 7. de re iudic. l. post ré. ibid.

demnari. certè procuratorem, tutorem, curatorémue præsentem esse sufficit. Sed an & ipsos procuratores, vel tutores, vel curatores fateri sufficiat videamus. & non puto sufficere. ¶ *In pupillo tutoris auctoritatem exigimus.* 4 *minorem à confessione sua restituemus.* ¶ *Con-* 5 *fessi vtique post cõfessionem tempora*[a] *quasi ex causa iudicati habebunt.*

[a] 4. mensium.

Arbiter post confessionem datus, an confessum possit absoluere.

VII. AFRICANVS lib. quinto Quæstionum.

CVm fideicommissum peteretur, heres confessus est debere. arbiter ad restituendum datus comperit nihil deberi. quæsitum est, an posit absoluere. respondi, posse interesse qua ex causa nihil debeatur. nam si ob id quòd nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absoluere.[b] *si verò quia testator forte soluendo non erat, aut quòd heres omne solutum esse apud prætorem dixerat, & cum cõtrouersia & computatio difficilior esset, arbiter datus fuerit: saluo officio eum absoluturum. has enim partes eius esse, vt si in computatione nihil inueniatur, posit absoluere. sed & ex superiore casu ad prætorem remittere debeat, vt absoluatur.*

[b] Sed ad prætorem remittere vt absoluatur.

VIII. PAVLVS lib. quarto ad Sabinum.

NOn omnimodo confessus cõdemnari debet rei nomine, quæ an in rerum natura esset, incertum sit.

DE CESSIONE BONORVM. TIT. III.

VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

Creditori qui ob restitutionem ædificiorum crediderit, priuilegium exigendi datur.

II. IDEM libro vicensimoprimo ad edictum.

IN personalibus actionibus qui postea quidem contraxerunt, verùm vt pecunia eorum ad priores creditores perueniat, in locum eorum succedunt.

III. IDEM libro quinquagensimooctauo ad Edictum.

IS qui bonis cessit, ante rerum venditionem vtique bonis suis non caret. quare si paratus fuerit se defendere, bona eius non veneunt.

IIII. IDEM libro quinquagensimonono ad Edictum.

IS qui bonis cessit, si quid postea adquisierit: in quantum facere potest, conuenitur. Sabinus & Cassius putabãt eũ qui bonis cessit, ne quidẽ ab aliis quibus debet, posse inquietari.

V. PAVLVS lib. quinquagensimosexto ad Edictum.

QVem pænitet bonis cessisse, potest defendendo se consequi ne bona eius veneãt.

VI. VLPIANVS libro sexagensimoquarto ad Edictum.

Qui

QVi bonis suis cessit, si modicum aliquid post bona sua vẽdita adquisiuit: iterum bona eius non veneunt. vnde ergo modum hunc æstimavimus? vtrum ex quantitate eius quod adquisitum est, an verò ex qualitate? & putem ex quantitate id æstimandum esse eius quod quæsiit. dummodo illud sciamus, si quid misericordiæ causa ei fuerit relictum, puta menstruum vel annuum alimentorum nomine, non oportere propter hoc bona eius iterato venundari. nec enim fraudandus est alimentis cottidianis. Idem & si vsusfructus ei sit concessus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine satis est.

VII. MODESTINVS libro secundo Pandectarum.

SI debitoris bona venierint, postulantibus creditoribus permittitur rursum eiusdem debitoris bona distrahi donec suum consequantur: si tales tamen facultates adquisitæ sunt debitori, quibus prætor moueri possit.

Non auditur volens bonis cedere antequàm confiteatur debitum vel sit condemnatus. Bar.

VIII. VLPIANVS libro vicensimosexto.

QVi cedit bonis antequam debitum adgnoscat: condemnetur, vel in ius confiteatur: audiri non[a] debet.

[a] In quibusdã deest nõ. vt ait glo. & in meis veterib. est additum.

VIIII. MARCIANVS libro quintodecimo Institutionum.

Bonis

Bonis cedi non tantùm in iure, sed etiam extra ius potest. & sufficit & per nũtium vel per epistulam id declarari.

QVIBVS EX CAVSIS IN POSSESSIONEM EATVR. TIT. IIII.

Hæc de re vide orat. Cice. pro Quintio.

VLPIANVS lib. duodecimo ad Edictum.

Tres ferè causæ sunt, ex quibus in possessionẽ mitti solet. rei seruandæ causa, item legatorum seruandorum gratia, & ventris nomine. damni enim infecti nomine si non caueatur, non in vniuersorum nomine fit missio: sed rei tantùm de qua damnum † tuetur.

† *timetur.*

II. IDEM libro quinto ad Edictum.

Prætor ait, IN BONA EIVS, QVI IVDICIO SISTENDI CAVSA FIDEIVSSOREM DEDIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIET NEQVE DEFENDERETVR, IRI IVBEBO. *Potestatem autem sui non facit, qui id agit, ne aduersarius eius copiam sui habeat. ergo latitantis bona iubet possideri. quid si non latitet, sed absens non defendatur? nónne videtur potestatem sui non facere? Defendi autem videtur, qui per absentiam suam in nullo deteriorẽ causam aduersarij faciat.* 1 ¶ *Hæc verba* DEFENDERETVR

παρα

παρατατικῶς, id est extensiuè, cum tractu temporis, *scripta sunt. vt neque sufficiat vnquam defendisse, si non duret defensio: neq; obsit, si nunc offeratur.*

Alciat. libro 2. dispunc. c. 12

Si contractus vel quasi descendit ex persona maioris, etiam contra pupillum potest fieri missio & venditio. Bart.

III. IDEM libro quinquagensimonono ad Edictum.

Apud Iulianũ quæritur, si cõmunem rem cum Titio pater pupilli habuerit, & communi diuidundo iudicio pupillus non defendatur, nihilque erit, cuius nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: vtrum venire bona patris oporteat, an verò rei seruandæ causa poßideantur. & ait Iulianus si quidem pater aliquos fructus percepit, aut fecerit rem deteriorem: bona eius venire poßunt. si verò nihil sit, propter quod patris bona veneant: pupilli poßideri. Marcellus autem notat: perquam iniquum esset, eum qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem. quæ sententia habet rationem. ideóque cum contractus ex persona patris descendat, dicendum erit, non esse expectandam pupilli pubertatem. ¶ Contractum cũ pupillo potest dici, & si cum seruo eius contractum sit. competit enim aduersus eum de peculio actio. vnde probandum est, ex omnibus causis ex quibus aduersus pupillum actio

actio datur, hoc idem seruandum. & facilius erit hoc probãdum in seruo qui in rem domini vertit, aut iussu eius, aut si institoria cum eo agi possit. ego puto, & si cum tutore eius contractum est, ex qua causa actio in pupillum datur, magis est vt edicto locus sit, quasi cum eo 2 *contractum sit.* ¶ *Si pupillus heres extiterit alicui, éxque ea causa legata debeat: videndum est, an huic edicto locus sit. magísque est, vt Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri. essêque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant. etenim videtur impubes contrahere, cum adiit hereditatem.*

IIII. PAVLVS libro quinquagensimo-octauo ad edictum.

SEd & is qui miscuit se, contrahere videtur.

V. VLPIANVS libro quinquagensimo-nono ad Edictum.

HAEc autem locum habent, quotiens pupillus non defendatur à quocumque, siue à tutore vel curatore: siue habeat tutorem pupillus, siue non habeat. ceterum si existat aliquis qui defendere sit paratus, cessabit rei ser- 1 *uandæ causa possessio.* ¶ *Non defendi pupillum constare debet, liqueréque prætori, vt sic permittat bonorum possessionẽ. hoc autem constare debet sic: euocandi sunt ad prætorem tutores pupilli, vt defendãt. si autem nõ habet tutores,*

tores, requirendi cognati vel adfines, & si qui alij fortè sunt, quos verisimile est defensionem pupilli pupillæ non omisuros vel propter necessitudinem, vel propter caritatem, vel qua alia ratione. liberti etiam, si qui sunt idonei, euocandi, exquirendáque defensio. si aut negent se defendere, aut non negent, sed taceant, tunc prætor possessionem dabit: tamdiu scilicet, quoad non defendatur. si defendi cœperit pupillus vel pupilla, desinet possideri. idem est & in furioso. ¶ *Ait Prætor,* SI IS PVPILLVS IN SVAM TVTELAM VENERIT, EAVE PVPILLA VIRIPOTENS FVERIT, ET RECTE DEFENDETVR: EOS QVI BONA POSSIDENT, DE POSSESSIONE DECEDERE IVBEBO. *Rectè defendi quid sit, videamus: vtrum tantùm copiam sui facere, & ad suscipiendum iudicium paratum esse: an verò & satisdare omnimodo. & quidem nõ solùm ipsis se defendere volentibus hoc edictum scriptum est, sed in rem. & rectè defendetur, hoc est vel à se vel ab alio quocumque. sed si alius defendat, erit necessaria satisdatio. si ipse, non puto necessariam satisdationem. ergo oblata defensione deici poterit interdicto reddito.* [2]

VI. PAVLVS libro quinquagensimo*septimo*ad Edictum.

IN *possessionem mitti solet creditor, etsi sub condicione ei pecunia promissa sit.* ¶ *Cum* [1] *dicitur,*

dicitur, ET EIVS CVIVS BONA POSSESSA SVNT A CREDITORIBVS VENEANT, PRAETERQVAM PVPILLI ET EIVS QVI REIPVBLICAE CAVSA SINE DOLO MALO AFVIT: *intellegimus eius qui dolo malo afuerit, posse venire. Si ab hostibus quis captus sit, creditores eius in possessionem mittēdi sunt. vt tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur.*

VII. VLPIANVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

FVlcinius existimat, creditores rei seruandæ causa missos in possessionem ex his rebus ali non debere. 1 ¶ *Prætor ait,* QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITAVIT, SI BONI VIRI ARBITRATV NON DEFENDETVR, EIVS BONA POSSIDERI VENDIQVE IVBEBO.

Sic ferè Cic. recitat edictū in orat. pro Quintio.

Quando lex requirit actum & limitationem, non sufficit actus sine limitatione, nec limitatio sine actu. Bart.

Cum hoc edictum locum habeat, non sufficit latitare, sed & necesse est fraudationis causa id fieri. neque quod fraudationis causa sine latitatione fit, satis est ad possessionem & venditionem. sed oportet fraudationis causa latitare. & est frequentissima hæc causa possessionis. nam in vsu latitantium bona possidentur. 2 ¶ *Si quis possederit bona alicuius quasi latitantis, qui*

non latitabat, & vendiderit: consequens erit dicere, venditionem bonorũ secutam nullius momenti esse. ¶ *Quid sit autẽ latitare, videamus.* 3 *Latitare est, non, vt Cicero definit, turpis occultatio sui. potest enim quis latitare non turpi de causa: veluti qui tyranni crudelitatem timet, aut vim hostium, aut domesticas seditiones.* ¶ *Sed is qui fraudationis causa latitet, non tamen propter creditores, & si hæc latitatio creditores fraudet: in ea tamen erit causa, ne hinc possidere bona eius possint. quia non hoc animo latitet, vt fraudentur creditores. animus enim latitantis quæritur, quo animo latitet: vt fraudet creditores, an alia ex causa. quid ergo si duas causas latitandi habuit, vel plures, inter quas etiam fraudandi creditores? an venditio rectè procedat? & puto probandum, si plures causæ sint latitationis, inter quas est & fraudationis causa: nocere debere, posséque hinc bona vendi. Quid si aduersus quosdam occultare se consilium nõ est, aduersus quosdam est? quid dicemus? & rectissimè Pomponius scribit, non aduersus omnes latitationem exigendam: sed aduersus eum, quem quis decipere & fraudare latitatione destinat.* ¶ [a] *Vtrum ergo omnes bona eius vendere possunt, quia latitat: hoc est etiam hi aduersus quos non latitat, quia verum est eum latitare: an verò is solus, aduersus quem latitat? & quidem verum est eum latitare,*

[a] Hic §. erat mendosus in omnibus edit. Ant. Aug. lib. 3 cap. 9.

latitare, & fraudationis causa latitare, etsi non aduersus me latitet. Sed illud † tractãdum Pomponius putat, an aduersus me. cúmque solum posse hinc venditionem impetrare, aduersus quem latitetur. Latitare autem est, cum tractu aliquo latere: quemadmodum factitare, frequenter facere. ¶ *Adeo autem latitatio animum & affectum † latitantis desiderat, vt rectè dictum sit, furiosum hinc venditionem pati non posse: quia non se occultat qui suus non est. planè si non defendatur furiosus, curatorem ei dandum, aut bona eius vt possideantur nominatim permittendum est. Labeo autem scribit, si non inueniatur curator vel defensor furiosi, sed etsi curator datus eum non defendat: tunc remouendum eum, & oportere prætorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, vt non amplius quàm necesse est, ex bonis furiosi veneat. eáque seruanda Labeo ait, quæ solent seruari cum venter in possessionem mittitur. Planè interdum bona eius causa cognita vendenda erunt, si vrgeat æs alienum, & dilatio damnum sit allatura creditoribus: ita autem vendenda, vt quod supersit furioso detur: quia hominis eius status & habitus à pupilli condicione non multum abhorret. quod quidem non est sine ratione. Idémque & in prodigo dicendum est, ceterísque qui curatorum ope iuuantur. nec enim quisquam propriè lati-*

† *spectandum*

5

† *occultantis*

tare eos dixerit. ¶ Illud sciendum est, posse quem in eadem ciuitate esse, & latitare. & in alia ciuitate, & nō latitare. etenim qui in alia ciuitate sit, copiámque sui faciat in publico, ibíque pareat: an latitet videamus. & hodie hoc iure vtimur, vt siue quis eodem loci agat, siue alio, siue peregrè agat, si tamen occursum creditoris euitet: latitare videatur. deniq; eum quoq; qui in foro eodem agat, si circa columnas aut stationes* se occultet: videri latitare veteres responderunt. & posse quem aduersus alterum latitare, aduersus alterum non. constat autem vt ipse eius poßit bona vendere, aduersus quem latitat. ¶ Si in diem vel sub condicionem debitor latitet: antequam dies vel condicio veniat, non possunt bona eius venire. quid enim interest, debitor quis non sit, an nondum conueniri poßit? nam etsi non sit debitor, idem dicemus. idem erit dicendum, & si quis habeat quidem actionem, sed talem quæ per exceptionem repellitur. ¶ Si quis actione de peculio filij vel serui nomine conueniri poßit: si latitet, eo iure vtimur, vt poßint bona eius poßideri & venire, tametsi nihil fuerit in peculio: quia esse potest. & rei iudicatæ tempus spectamus, vtrum sit, an non sit: & quòd teneat actio, etiam si nihil in peculio fuerit. ¶ Item videamus, si quis aduersus in rem actionem latitet: an bona eius poßideri venúmque dari poßint. extat Neratij senten-

6 7 8 9

*Statuas legēdum esse contēdit Cuiac. libr. 1. obseru. quā emēdationem plerique reiiciūt.

ſententia exiſtimãtis bona eſſe vendẽdá. & * hoc reſcripto Hadriani continetur. quo iure*
10 *vtimur.* ¶ *Celſus autem Sexto reſpondit, ſi fundum quem petere volo, Titius poßideat, neque abſens defendatur: commodius ſe exiſtimare in fundum poſſeßione mittendum, quàm bona eius poßideri. hoc adnotandum eſt, Celſum conſultum non de latitante: ſed de abſente.*
11 ¶ *Idem Celſus exiſtimat, ſi is à quo hereditatem petere velim, latitat: commodißime fieri poſſe, vt in poſſeßionem mittar rerum, quas pro herede vel pro poſſeſſore poßidet. ſed ſi dolo fecit, quo minus poßideret: bona eius poßidenda & vendenda ſunt.*

Propter nimiam contumaciam, poteſt prætor decernere vt ex primo decreto miſſus, fructus lucretur. Bárt.

12 ¶ *Diuus quoque Pius in perſona eius qui hereditatem poßidens copiam ſui non faciebat, reſcripſit, in poſſeßionem rerũ hereditariarum aduerſarium inducendum. in quo reſcripto & fructum percipere iußit eum qui per nimiam contumaciam poſſeſſoris hereditatis, vt lucro eius cedat, in poſſeßionem inductus eſt rerum hereditariarum.*

*Hæc lex pertinet ad illa verba edicti, CVI HERES NON EXTABIT, quæ à Cic. in hoc edicto poſita, ſuperius in edicti recitatione omiſſa ſunt.

VIII. IDEM libro ſexageſimo ad Edictum.

*SI * diu incertum ſit, heres extaturus, nec ne ſit: cauſa cognita permitti oportebit bona rei ſeruandæ cauſa poßideri. & ſi ita res vr-*

guat, vel condicio: bonum etiam hoc erit concedendum, vt curator constituatur.

VIIII. PAVLVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum.

VNus ex creditoribus. ¶ Si alter ex heredibus intra tempora sibi præstituta deliberet adire hereditatẽ, alter verò neget se aditurum: videndum est, quid creditoribus agendum sit. & placet interim eos in possessionem mittendos custodiæ causa, donec appareat is qui deliberat, vtrum adgnoscat partem suam, an non adgnoscat.

X. VLPIANVS libro octagensimo primo ad Edictum.

SI pupillus præsens sit, tutorem autem non habeat, pro absente habendus est.

XI. PAVLVS libro octauo ad Plautium.

SI filiosamilias legatum vel fideicommissum sub condicione relictum sit, dicendum est, tam ipsum quàm patrem in possessionẽ mittendos esse: quia ambo spem commodi habent.

XII. POMPONIVS libro vicensimo tertio ad Quintum Mucium.

CVM legatorum vel fideicommissi seruandi causa, vel quia damni infecti nobis non caueatur, bona possidere prætor permittit, vel ventris nomine in possessionem nos mittit, non possidemus: sed magis custodiam rerum, & obseruationem nobis concedit.

XIII. PAPINIANVS libro quartodecimo Responsorum.

AD cognitionem imperatorum à præside prouinciæ remissus, etsi in ceteris litibus Romæ defendere se non cogitur: tamen in prouincia defendendus est. nam & exilio temporario puniti, si defensor non exiſtat, bona veneunt.

Pertinet ad verba edicti quæ refert Cic. QVI EXILII CAVSA SOLVM VERTERIT.

XIIII. PAVLVS libro secundo Quæstionum.

SI quis creditorem prohibuerit bona debitoris ingredi, datur in eum actio quãti ea res sit. sed & si quis legatorum seruandorum causa missus in possessionem admissus non est, si legati condicio pendeat, licet possit deficere: æstimetur tamen id quod legatum est. quia interest eius cautum habere. Creditor autem condicionalis in possessionem non mittitur: quia is mittitur, qui potest bona ex edicto vendere.

XV. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum.

IS qui rem permutatam accepit, emptori similis est. item is qui rem in solutum accepit, vel qui lite æstimata retinuit, vel ex causa stipulationis, non ob liberalitatem est consecutus.

*In vulg. edit. De bonis, &c. In indice tit. nulli sunt asterisci.

DE REBVS* AVCTORITATE IVDICIS POSsidendis * seu vendundis.*

TITVLVS V.

GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

VENIRE *bona ibi oportet, vbi quisque defendi debet. id est*

II. PAVLVS libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

V*BI domicilium habet:*

III. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

A*VT vbi quisque contraxerit. Contractum autem non vtique eo loco intellegitur, quo negotium gestum sit: sed quo soluenda est pecunia.*

Instituto sub conditione, statuitur tempus intra quod condicionem impleat & adeat. Bart.

IIII. PAVLVS libro quinquagesimo septimo ad Edictum.

S*I seruus sub condicione heres institutus sit, aut dubium sit, an is heres libérque futurus sit: non est iniquum, postulantibus creditoribus ita decerni, vt si ante certum tempus is heres non extiterit: proinde omnia obseruentur, ac si*

ac si is heres ita institutus non esset. quod plerumque accidere, si sub condicione dãdæ alicui pecuniæ heres institutus sit, nec dies adpositus sit. sed hoc quantum ad bona ita obseruandum. ceterum libertas ei quandoque competet, & à prætore conseruanda est, etiam si certum sit neque heredem neque bonorum possessorem futurum. Si quis tamen heredem se †spondendo, vel actiones patiendo defunctum defendat: bona defuncti venire non poterunt.

†respondendo

V. VLPIANVS libro sexagesimo ad Edictum.

SI minor vigintiquinque annis qui habet curatores, à curatoribus non defendatur, nec alium defensorem inueniat: bonorum venditionem patitur etsi non latitet. licet non fraudationis causa latitare videtur, qui sui non est idoneus defensor.

Sic Flor. sed alij legendũ putant, nec fraudationis, &c.

VI. PAVLVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

SI non expedierit pupillo hereditatẽ parẽtis retinere, prætor bona defuncti venire permittit: vt quod superauerit, pupillo restituatur.

Gesta per pupillum obseruantur, licet postea se abstineat. Bart.

Si pupillus antequam abstineret, aliquid gesserit: seruãdum est, vtique si bona fide gessit. quid ergo si quibusdam creditoribus soluit, deinde bona venierint? si quæratur, an repetitio sit: ex causa id statuendum Iulianus ait. ne alterius

aut neglegentia aut cupiditas huic qui diligens fuit, noceat. quòd si vtroque instante tibi gratificatus tutor soluit, æquum esse, aut prius eandem portionē mihi quæri, aut cōmunicandum quod accepisti. & hoc Iulianus ait. apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. Quid ergo, si aliunde pupillus soluerit? reddi ei debebit, nec ne? & vtrū à creditore, an ex hereditate? Scæuola noster ait, si aliquid sit in bonis: deducendum ex hereditate solidum, exēplo eius qui gessit negotia. sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum aduersus creditorem dandam repetitionem quasi indebiti soluti.

VII. CAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

HEreditarium æs alienum intellegitur etiā id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti quod is cum moreretur, daturum se promisisset. item quod is qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius soluit.

VIII. VLPIANVS libro sexagesimo primo ad Edictum.

IN venditionem bonorum etiam vsusfructus veniat: quia appellatione domini fructuarius quoque continetur. ¶ Si quis fructus ex prædio debitoris capi poterit, hunc creditor qui in possessionem prædij missus est, vendere vel locare debet. sed hoc ita demum, si ante neque venierit, neque locatus erit. nam si iam à debitore*

*Quia & id maxime dicitur cuiusque propriū, quo quis vtitur & fruitur. Cic. lib.8. episto. ad Curium.

tore vel locatus erat, vel venierat: seruabit prætor venditionem & locationem à debitore factam, etsi minoris distractum est, vel locatum. nisi si in fraudem creditorum hoc fiat. tũc enim prætor arbitrium dat creditoribus, vt ex integro locationem vel venditionem faciant. De ceterarum quoque rerum fructibus idem erit dicendum, vt si qui locari poßint, locentur. puta mercedes seruorum, vel iumentorum, ceterorúmque quæ possunt locari. 2 *¶ De tempore locationis nihil prætor locutus est. & ideo liberum arbitrium creditoribus datum videtur, quanto tempore locent. quemadmodum illud est in arbitrio eorum, vendant, vel locent, scilicet sine dolo malo. ex culpa autem rei non fiunt.*

3 *¶ Si vnus sit qui poßideat bona, expeditum erit de locatione. quòd si non vnus, sed plures sint; quis eorum debeat locare vel vendere, quæritur. & si quidem conuenit inter eos, expeditißimum est. nam & omnes possunt locare, & vni hoc negotium dare. si verò non conuenit, tunc dicendum est, prætorem causa cognita eligere debere, qui locet vel vendat.*

VIIII. IDEM libro sexagensimo secundo ad Edictum.

P*Rætor ait*, SI QVIS CVM IN POSSESSIONE BONORVM ESSET, QVOD EO NOMINE FRVCTVS CEPERIT,

RIT, EI, AD QVEM EA RES PERTINET, NON RESTITVAT: SIVE QVOD IMPENSAE SINE DOLO MALO FECERIT, EI NON PRAESTABITVR: SIVE DOLO MALO EIVS DETERIOR CAVSA POSSESSIONIS FACTA ESSE DICETVR: DE EA RE IVDICIVM IN FACTVM DABO. ¶ *Quod de fructibus ait, etiam de ceteris, quæcumque ex re debitoris peruenerunt, intellegendum est. & sanè debuit hoc ita esse. quid enim si ex compromisso, vel alio casu pœnam consecutus est? nam eam pœnam quam consecutus est, præstare debet.* 1

¶ *Quod ait prætor,* SIVE QVOD IMPENSAE NOMINE SINE DOLO *MALO* FECIT, EI NON PRAESTABITVR: *hoc eò spectat, vt si quid ipse erogauit creditor, si modò sine dolo malo erogauit, hoc ei præstetur. sufficit igitur sine dolo erogasse, etiam si nihil profuit erogatio eius rei debitori.* 2

¶ *His verbis,* AD QVEM EA RES PERTINET, *etiam curator bonis distrahendis datus continebitur, & ipse debitor, si contigerit ne bona eius veneant. & ipsi itaque creditori aduersus hos dabitur actio, quos enumerauimus, siue quid in fructibus percipiendis erogauit, siue in familia alenda curandáve, prædiis fulciendis vel reficiendis, vel damno* 3

infecto

infecto promittendo, vel seruo noxali iudicio defenso: si modò non magis eum expedit dedere quàm retinere. quòd si dedere expedit, consequens erit repetere eum non"debere. 4 ¶ *Generaliter etiam dicendum est, quidquid impendit in rem, si modò sine dolo malo impendit, repetere eum posse. nam negotiorum gestorum agere nō magis potest, quàm si socius cõmune ædificium fulsit. quia hic quoq; creditor cõmune non alienum negotium gessisse videtur.* 5 ¶ *Est præterea quæsitum, si deteriora prædia facta fuerint sine dolo malo creditoris, vel iura eorum amissa, vel ædificia diruta, vel exusta: item familiæ pecorúmque acta cura non sit, aut possessio alij tradita, sine dolo tamen malo: an teneatur. & apparet eum nō teneri: quia dolo malo caret. erítque melior eius condicio, quàm in pignore creditoris, qui non tantùm dolum malum, verùm culpam quoque debet. Eadem causa est curatoris bonorum. nam & is tenetur vt creditores.* 6 ¶ *In eum quoque, qui neque locauit fructum prædij, neque vendidit, in factum actionẽ dat prætor: & in hoc condemnabitur, quanto minus propter hoc perceptum est, quia neque vendidit, neque locauit. Ceterum si tantum perceptum est, quantum perciperetur, si locatus vel distractus fructus esset: nihil ei imputabitur. præstat autem per id tantùm temporis, quo in possessionem fuit vel ipse, vel iussu eius alius,*

"In archetypo deest non in veteribus est additum, rectè. Taurell. in adnot.

quoad

quoad inde de possessione discessum est: nam neque hoc imputatur creditori, cur in possessionē non venerit: neque illud, cur de possessione decesserit: cum voluntarium & suum potius negotium creditor gerat. æstimatio autē fit, quantum interest eius qui experitur. ¶ *Hæ actiones* 7 *neq; temporariæ sunt: & tam heredibus, quàm in heredes dabuntur, ceterósque successores.* ¶ *Si possessionis causa deterior facta esse dicetur* 8 *dolo eius qui in possessionē missus sit: actio in eum ex dolo datur, quæ neque post annum, neque in heredes ceteróſque successores dabitur: cum ex delicto oriatur, pœnæq; nomine concipiatur.*

X. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

N*Isi quatenus ad eum peruenit.*

XI. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

H*Eredi autem dabitur: quia & rei continet persecutionem.*

XII. PAVLVS libro quinquagesimo nono ad Edictum.

C*Vm vnus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti: quæritur, vtrum solus is qui petit, possidere potest: an cum vnus petit, & prætor permisit: omnibus creditoribus aditus sit. & commodius dicitur, cum prætor permiserit, non tā personæ solius petentis, quàm credit*

creditoribus, & in rem [a] *permissum videri. quod & Laveo putat. nec videbitur libera persona adquirere alij: quia nec sibi quicquã adquirit, cui prætor permittit: sed aliquid ex ordine facit. & ideo ceteris quoque prodest. Planè si is postulauerit, qui creditor non est: minime dicendum est, vel eum qui creditor est, possidere posse: quia nihil egit talis postulatio. aliter atque si creditor, cui permisum est possidere, postea recepit debitum suum. ceteri enim poterunt peragere bonorum venditionem.*

[a] Idcirco hinc possessionem Græci vocant τὴν καθόλου νομὴν τῶν δανειστῶν.

Simplex iudicis præceptum vltra eius iurisdictionem non extenditur Bart.

1 ¶ *Is qui possidere iubetur, eo loco iussus videtur, cuius cura ad iubentem pertinet.*

Paria sunt rem nõ posse reperiri, vel non posse possideri. Bart.

2 ¶ *Si propter naturam rei, veluti si prædium inundatum sit, aut propter latronum potentiam non potest possideri: rectè dicitur, non esse quod possideatur.*

XIII. GAIVS libro vicesimo tertio ad Edictum prouinciale.

QVamuis possessa non sint bona, quia fortè nihil fuerit quod possideatur, aut sine cõtrouersia non possideatur: creditor, qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent.

XIIII. PAVLVS libro quinquagensimo nono ad Edictum.

Credit

CReditore in possessionem rerum debitoris misso, curator constitui debet, si quædam actiones perituræ sunt. ¶ *Datur in creditorem* 1 *actio, qui in possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum peruenit. si nondum sit aliquid consecutus, actiones suas præstavit. datur autem in factum actio aduersus eum: & omne quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi: restituendum à creditore.*

Creditoribus missis in possessionem, permittitur facere inuentarium. Bart.

XV. VLPIANVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

CVm plures creditores in possessionem rerum debitoris mittantur, nec corrumpantur rationes, vni hoc negotium à creditoribus esse dandum, quem maior pars creditorum elegerit. ego puto creditoribus instrumentorum etiam ἀναγραφὴν. i. descriptionem [a] *facere: non vt describant ipsa corpora instrumentorum, sed quot sint, de qua re sint, subnotent sibi, & quasi inuentarium faciant. quod etiam vniuersorum facere eis erit permittendum. Præterea nonnunquam prætor causa cognita etiam describere aliquid ex instrumentis creditoribus debevit permittere, si qua idonea causa interueniat.* ¶ *Vtrum semel an etiam sæpius* 1 *recognitio, dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus. & ait Labeo, amplius quàm semel*

[a] Sic Cic. loquitur, vel vt nostri inuentariũ. Vide Ant. Aug. lib. 4. c. 3. vbi reprehendit Alcia.

*ſemel non eſſe*concedendam*. ſi quis tamen, inquit, iurauerit non calumniæ cauſa ſe poſtulare, neq; habere quæ diſpunxerit: iterũ ei faciẽdam poteſtatem ait, nec amplius quàm* VIS.

XVI. GAIVS libro viceſimo quarto ad Edictum prouinciale.

CVm bona veneunt debitoris, in comparationem extranei & eius qui creditor cognatúsve ſit, potior habetur creditor cognatúsve. magis tamen creditor quàm cognatus. & inter creditores potior is cui maior pecunia debebitur.

Perperã in omnibus manuſcr. & vulgatis hic nouus Tit. inſcribebatur, De priuilegiis creditorum. Ant. Aug. lib. 3. c. 1.

Funeraria actio priuilegio ſubnixa eſt, ſiue funeratus ſit is de cuius bonis agitur, ſiue alius cuius onus funerandi ad eum ſpectabat, Bart

XVII. VLPIANVS libro ſexageſimo tertio ad Edictum.

QVæſitum eſt, vtrum ita demum priuilegium habet funeraria, ſi is cuius bona veneũt, funeratus ſit: an etiam ſi proponas alium eſſe funeratum. & hoc iure vtimur, vt quicumq; ſit funeratus: id eſt ſiue is cuius de bonis agitur, ſiue quid is debuit, quod reddere eum, ſi viueret, funeraria actione cogi oporteret: priuilegio locus ſit, paruíque referre dicamus, qua actione hic ſumptus repetatur, funeraria, an familiæ herciſcundæ, an qua alia: dũmodo ſumptus funeris cauſa factus ſit. quacumq; igitur actione ob funeris ſumptum vta-

tur: etiam funerariam ei competere. quare si in stipulatum funeris inpensa deducta est, dicendum est locum esse priuilegio, si modò quis non abiciendi priuilegij causa stipulatus est. ¶ *Si* 1 *sponsa dedit dotem, & nuptiis renuntiatum est:* " *tametsi ipsa dotem condicit, tamen æquum est* " *hanc ad priuilegium admitti, licet nullum ma-* " *trimonium contractum est. Idem puto dicen-* " *dum, etiam si minor duodecim annis in domum* " *quasi vxor deducta sit, licet nondum vxor sit.* "

l. 74. §. de iur. dot.

XVIII. PAVLVS libro sexagesimo ad Edictum.

INterest enim reipublicæ, & hanc solidum consequi, vt ætate permittente nubere poßit.

XVIIII. VLPIANVS libro sexagesimotertio ad Edictum.

DAbimúsque ex his causis ipsi mulieri priuilegium. ¶ *Si quis cum tutor non* 1 *esset, pro tutore negotia geßit: priuilegio locum esse manifestum est. nec interest, ipse debeat qui geßit, siue heres eius, ceteríque successores. ipse autem pupillus habet priuilegium: sed eius successores non habent. sed æquißimum erit, ceteros quoque quibus curatores quasi debilibus vel prodigis dantur,*

Sic distinguēda esse hæc capita docet Aug. libro 3. c. 1.

XX. PAVLVS libro sexagesimo ad Edictum.

VEl surdo, muto,

XXI. GAIVS libro viceſſimo quarto ad Edictum prouinciale.

Vel [a] fatuo,

[a] In vulg. non ex. Lex.

XXII. VLPIANVS libro ſexageſimo tertio ad Edictum.

1 *Idem priuilegium competere.* ¶ *Sed ſi bonis curator datus ſit vel abſentis vel ab hoſtibus capti, vel dum deliberant ſcripti heredes de adeunda hereditate: non oportebit priuilegium dari. non enim in eadem cauſa eſt.*

XXIII. PAVLVS libro ſexageſimo ad Edictum.

SI negotium impuberis aliquis ex officio amicitiæ geſſerit, debet bonis eius venditis priuilegium pupillo conſeruari. & ita accepi.

XXIIII. VLPIANVS libro ſexageſimo tertio ad Edictum.

SI ventri curator datus ſit, nec partus edi-
1 *tus: priuilegium ceſſabit.* ¶ *Diuus Marcus » ita edixit. creditor, qui ob reſtitutionem ædifi- » ciorum crediderit, in pecunia quæ credita erit, » priuilegium exigendi habebit. quod ad eum » quoque pertinet, qui redemptori domino man-*
2 *dante pecuniam ſubminiſtrauit.* ¶ *In bonis menſularij vendundis poſt priuilegia potiorem eorum cauſam eſſe placuit, qui pecunias apud menſam fidem publicam ſecuti depoſuerunt. ſed enim qui depoſitis nummis vſuras à menſulariis acceperunt, à ceteris creditoribus non*

l. 25. ff. de reb. cred.

separantur. & meritò. aliud est enim credere, aliud deponere. si tamen nummi extent, vindicari eos posse puto à depositariis. & futurum eum qui vindicat, ante priuilegia. ¶ *Eorum* 3 *ratio prior est creditorum, quorum pecunia ad creditores priuilegiarios peruenit. Peruenisse autem quemadmodum accipimus? vtrum si statim profecta est ab inferioribus ad priuilegiarios; an verò & si per debitoris personam? hoc est si ante ei numerata sit, & sic debitoris facta creditori priuilegiario numerata est? quod quidem potest benignè dici. si modo non post aliquod interuallum id factum sit.*

XXV. IDEM libro sexagesimo quarto ad Edictum.

A *It prætor,* QVOD POSTEA CONTRACTVM ERIT, QVAM IS CVIVS BONA VENIERINT, CONSILIVM RECEPERIT FRAVDARE, * SCIENTE EO QVI CONTRAXERIT: NE ACTIO EO NOMINE DETVR.

* Græcismus, pro fraudādi. Ant. Aug. lib. 2. c. 1.

XXVI. PAVLVS libro sextodecimo breuis Edicti.

Q *Vi in nauē exstruendam vel instruendam credidit, vel etiam emendam: priuilegium habet.* 1

Idem in l. 34. §. eod. plenius.

XXVII. VLPIANVS lib. primo de officio cōsulis.

S *I magistratus fideicommissi seruandi causa in possessionem miserint, dare arbitrum*

possunt

possunt ad ea distrahenda, quæ mora deteriora futura sunt: ita vt pretiũ ex his redactũ apud fideicommissarium in causa depositi sit, donec de fideicommisso quod ei debetur constet.

Si impubes ab hereditate paterna se abstinet ipso iure, vel per restitutionem, paternis creditoribus non tenetur. Bart.

XXVIII. IAVOLENVS libro primo Epistularum.

P*Aterfamilias impuberi filio, si ante pubertatem decessisset, substituit heredem. is filius paterna hereditate se abstinuit, ideóque bona patris venierunt. postea filio hereditas obuenit, qua adita decessit. quæro cum prætor in ipsum pupillum, quamuis postea hereditas obuenisset, creditoribus tamen patris actionem non daret: an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quæ scilicet ad creditores missos ad bona pertinent, nihil adquirat: & cum creditores nihil iuris in bonis pupilli habuerint, eorúmque nihil interfuerit, adiretur nec ne pupilli hereditas, cum ea bona † admissa à substituto hereditate ad creditores non pertinebant. me illud maxime mouet, quòd præceptoribus tuis placet vnum esse testamentum. respondit, quod prætor filio qui à paterna hereditate se abstinet, præstat ne bonis patris eius venditis in eum actio detur, tametsi posteà ei hereditas obuenit, cre-*

† *emissa*

ditoribus non reddat: idem in substituto filio herede seruandum non[a] *est. quoniam filij pudori parcitur, vt potius patris quàm eius bona veneant. itaque in id quod postea ei obuenit, actio creditoribus denegatur: quia id ex aduenticio adquisitum est, non per patrem ad eum peruenit. At cum substitutus filio hereditatem adiit postquã pupillus se paternæ miscuerit hereditati: tunc hereditas & patris & filij vna est, & in omni ære alieno, quod aut patris aut filij fuerit, etiam inuitus heres obligatur. & quemadmodum liberum ei non est post obligationem, vt non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant: ita ne separare quidem æs alienum patris & filij poterit. quo casu efficietur, vt creditoribus in eum actio dari debeat. quòd si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id quod pupillus reliquit, actio dari non debet: quoniam neque pupilli bona venire debent propter æs alienum patris, neque in bonis patris est, quod pupillus adquisiit.*

[a] Sic Flo. aliàs deest negatio, rectè vt opinor, ne discrepet cũ l. 42. §. de acquir. her.

XXVIIII. PAVLVS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

F*Vfidius refert, statuas in publico positas, bonis distractis eius cuius in honorem positæ sunt, non esse emptoris bonorum eius: sed aut publicas, si ornandi municipij causa positæ sint: aut eius, cuius in honorem positæ sint. & nullo*

In vulg. Aufidius. in aliis Fulcinius

nullo modo eas detrahi posse.

Non debet à principe impetrari, quod de iure communi conceditur. Bart.

XXX. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt eos, qui * *bona sua negant iure venisse, præiudicio experiri debere, & frustra principem desiderare rescindi venditionẽ.*

* Quidam ita emendandũ putar, qui bona sua negant iure venisse per iudicem experiri debere, & frustra per principẽ desiderare rescin. &c. sed hanc lectionem nusquam reperi. Val. Max. lib. 4. c. 4.

Heres suspectus cogitur satisdare causa cognita. Bart.

XXXI. VLPIANVS libro secundo de omnibus tribunalibus.

SI creditores heredem suspectum putent, satisdationem exigere possunt pro suo debito reddendo. cuius rei gratia cognoscere prætorem oportet, nec statim eum satisdationis necessitati subicere debet: nisi causa cognita constiterit, prospici debere his qui suspectum eum postulauerunt. sed suspectus heres non isdem modis quibus suspectus tutor æstimatur. siquidem tutorem non facultates, sed fraudulenta in rebus pupillaribus, sed callida conuersatio suspectum commendet: heredem verò solæ facultates. Planè in recenti aditæ hereditatis audiendi erunt qui suspectum postulant. ceterum si probentur passi eum in hereditate morari, nec quicquam possint obicere criminis, quasi dolosè versato eo: non debebit post mul-

*tum temporis ad hanc necesśitatem compelli. Quòd si *quasi* suspectus satisdare iussus decreto prætoris non obtēperauerit:tunc bona hereditatis posśidere, venúmq; dari ex edicto suo permittere iubevit. Planè si doceatur nihil ex bonis alienasse,nec sit quod ei iustè præter paupertatem obiciatur:contentus esse prætor debet, vt iubeat eum nihil minuere.quòd si nec inopia laborantem eum creditores ostendere poterint, iniuriarum actione ei tenebuntur,*

XXXII. PAVLVS libro singulari Regularum.

P*Riuilegia non ex tempore æstimantur,sed ex causa. & si eiusdem tituli fuerunt, concurrunt, licet diuersitates temporis in his fuerint.*

XXXIII. VLPIANVS lib.tertio Regularū.

S*I pupillus ex contractu suo non defendatur,ideóque bona eius creditores posśidere cœperint: deminutio ex his bonis fieri debet vescendi pupilli causa.* ¶ *Defendere debitorem sicut antequam bona eius posśiderentur, licet: ita post bonorum quoque possesśionem eius, siue ipse sui, siue alius defensionem eius suscipiat, debet satisdare: vt satisdatione interposita iudicium accipiatur, & à possesśione discedatur.*

Qui credit pecuniam in refectionem vel instructionem rei, habet priuilegium primum post fiscum.

XXXIIII.

XXXIIII. MARCIANVS libro quinto Regularum.

Qvod quis nauis fabricandæ, vel emendæ, vel armandæ, vel instruendæ causa, vel † quoq; modo crediderit, vel ob nauem venditam petat, habet priuilegium post fiscum.

† quoquo

XXXV. IDEM libro singulari ad Formulam hypothecariam.

EVM qui in possessionem missus sit eius, qui reipublicæ causa afuit, si apparuerit eum dolo malo reipublicæ causa abesse: iure in possessione esse placet, donec solidum soluatur. eum autem qui rerum eius, qui sine dolo malo reipublicæ causa afuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere, & ideo discedere oportere de possessione.

XXXVI. VLPIANVS libro quadragesimoquinto ad Sabinum.

EVm qui circa columnas[a] se occultet, vt creditorem euitet, latitare placet. nam & eum qui recedit, hoc est vt supterfugit, ne secum aliqua actio moueatur, latitare placet. tam & qui in vrbe profugit, vtique fraudandi causa. nec enim interest, quod attinet ad latitandum, vtrum quis profugerit, an verò Romæ agens copiam sui non facit.

[a] In foro Romano. d. Ambr. lib. de Tobia. Sidonius Apollinaris epistola ad Montiū.

XXXVII. PAPINIANVS libro decimo Responsorum.

Antiochensium Cælæ[a] Syriæ ciuitati, quòd lege sua priuilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris durare constitit.

[a] Plin. lib. 5. c. 23.

XXXVIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

Bonis venditis excipiuntur concubina, & liberi naturales. ¶ Respublica creditrix 1 omnibus chirographariis creditoribus præfertur.

XXXVIIII. IDEM libro quinto Sententiarum.

Pupillus si non defendatur, in possessione creditoribus constitutis, minoribus ex his vsque ad pubertatem alimenta præstanda sunt. ¶ Eius qui ab hostibus captus est, bona veni- 1 re non possunt quandiu reuertatur.

DE SEPARATIONIBVS.

TIT. VI.

VLPIANVS libro sexagensimoquarto ad Edictum.

Sciendum est, separationem solere impetrari decreto prætoris. Solet autem separatio permitti creditoribus ex his causis. vtputa debitorem quis Seium habuit: hic decessit: heres ei extitit Titius: hic non est soluendo: patitur bonorum vendit

venditionem: creditores Seij dicunt bona Seij sufficere sibi, creditores Titij contentos esse debere bonis Titij: & sic quasi duorum fieri bonorum venditionem. fieri enim potest, vt Seius quidem soluendo fuerit, potuerítque satis creditoribus suis vel ita semel, etsi non in assem, in aliquid tamen satisfacere: admissis autem commixtísque creditoribus Titij, minus sint consecuturi, quia ille non est soluendo: aut minus consequātur, quia plures sunt. hic est igitur æquissimum, creditores Seij desiderantes separationem, audiri: impetraréque à prætore, vt separatim quantum cuiusque creditoribus præstetur.

1 ¶ Ex contrario autem creditores Titij nō impetrabūt separationē. nam licet alicui, adijciendo sibi creditorem, creditoris sui facere deteriorem condicionem. atqui igitur adiit hereditatem debitoris mei, non faciet meam deteriorem condicionem adeundo: † qua" licet mihi separationem impetrare. suos verò creditores onerauit, dum adiit hereditatem quæ soluendo non est. nec poterunt creditores eius separationem impetrare.

† quia
" Græcismus. Ant. Aug. li. 2. c. 2.

2 ¶ Sciendum est autem, etiam si obligata res esse proponatur ab herede iure pignoris vel hypothecæ, attamen si hereditaria fuit, iure separationis hypothecario creditori potiorem esse eum qui separationem impetrauit, & ita Seuerus & Antoninus rescripserunt. Sed etiam aduersus fiscum, &

munic

municipes impetraretur separatio. ¶ *Quæsitum est, an interdum etiam heredis creditores possunt separationem impetrare, si fortè ille in fraudem ipsorum adierit hereditatem. sed nullum remedium est proditum. sibi enim imputent, qui cum tali contraxerunt. nisi si extra ordinem putamus prætorem aduersus calliditatem eius subuenire, qui talem fraudem commentus est. quod nõ facilè admissum est.* ¶ *Sed si quis suspectam hereditatem dicens, compulsus fuerit adire, & restituere hereditatem: deinde non sit cui restituat, ex quibus casibus solet hoc euenire: & ipsi quidem desideranti succurri sibi aduersus creditores hereditarios, subueniemus. hoc & diuus Pius rescripsit, vt perinde testatoris bona venirent, atque si adita hereditas non fuisset. creditoribus quoque huiusmodi heredis desiderantibus hoc idem præstandum puto, licet ipse non desiderauit: vt quasi separatio quædam præstetur.* ¶ *Item videamus, si quis heres parenti extiterit, cum esset impubes: deinde intra pubertatem decesserit, & substituti bona veneant, qui impuberis hereditatem adiit: an patris creditores poßint separationem impetrare. & puto posse. hoc amplius puto etiam impuberis creditores posse separationem aduersus creditores heredis eius impetrare.* ¶ *Secundum hæc videamus, si Primus Secundum heredem scripserit, Secundus*

3 4 5 6

cundus Tertium, & Tertij bona veneant: qui creditores poßint separationem impetrare. & putem, si quidem Primi creditores petant: vtiq; audiendos & aduersus Secundi & aduersus Tertij creditores. si verò Secundi creditores petant, aduersus Tertij vtiq; eos impetrare posse, aduersus Primi autem non posse. In summa Primi quidem creditores aduersus omnes impetrare possunt separationem; Secundi creditores aduersus Primi non possunt, aduersus
7 *Tertij possunt.* ¶ *Si filiifamilias bona veneant, qui castrense peculium habet: an separatio fiat inter castrẽses creditores ceterósq;, videamus. simul ergo admittentur, dummodo si qui cum eo contraxerunt, antequam militaret, fortasse debeãt separari. quod puto probandum. ergo qui ante contraxerunt, si bona castrensia distrahantur: non possunt venire cum castrensibus creditoribus. Item si quid in rem patris versum est, fortè poterit & creditori contradici, ne castrense peculium inquietet, cum*
8 *poßit potius cum patre experiri.* ¶ *Illud sciendum est, eos demum creditores posse impetrare separationem, qui non nouandi animo ab herede stipulati sunt. ceterum si eum hoc animo secuti sunt, amiserunt separationis commodum. quippe cum secuti sunt nomen heredis, nec possunt iam se ab eo separare, qui quodammodo eum elegerunt. sed etsi vsuras ab eo ea mente,*
quasi

quasi cum eligendo, exegerunt: idem erit probandum. ¶ *Item quæritur, si satis acceperunt ab eo, an impetrent separationem. & non puto. hi enim secuti sunt eum. fortè quem mouebit. quid ergo si satis non idoneũ acceperunt? & sibi imputent, cur minus idoneos fideiussores accipiebant.* ¶ *Præterea sciendum est, posteaquã bona hereditaria bonis heredis mixta sunt, non posse impetrari separationem. confusis enim bonis & vnitis separatio impetrari non poterit. quid ergo si prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod separari potest? hic vtique poterit impetrari separatio. nec ferendus est qui causatur bona cõtributa, cum prædia contribui non possint. nisi ita coniunctæ possessiones & permixtæ propriis, vt impossibilem separationem effecerint. quod quidem perrarò contingere potest.* ¶ *Quod dicitur post multum temporis separationem impetrari non posse, ita erit accipiendum, vt vltra quinquennium post aditionem numerandum separatio non postuletur.* ¶ *De his autem omnibus, an admittenda separatio sit, necne, prætoris erit vel præsidis notio: nullius alterius. hoc est eius, qui separationẽ indulturus est.* ¶ *Si quis pignus ab herede accceperit, non est ei concedenda separatio, quasi cum secutus sit. neque enim ferendus est, qui qualiterqualiter eligendis tamen mente heredis personã secutus est.* ¶ *Quæsitum*

9 10 11 12 13 14

situm est, si fortè sint plures creditores, quidam secuti heredem, quidam non secuti: & hi qui heredem secuti non sunt, impetrauerint separationem: an eos secum admittant, qui secuti sunt. & putem, nihil eis prodesse. hos enim
15 cum creditoribus heredis numerandos. ¶ Item sciendum est vulgo placere, creditores quidem heredis, si quid superfuerit ex bonis testatoris: posse habere in suum debitum. creditores verò testatoris ex bonis heredis nihil. cuius rei ratio illa est, quòd qui impetrauit separationem, sibi debet imputare suam facilitatem, si cum essent bona idonea heredis, illi maluerint bona potius defuncti sibi separari. heredis autem creditoribus hoc imputari non possit. At si creditores defuncti desiderent, vt etiam in bonis heredis substituantur: non sunt audiendi. separatio enim, quam ipsi petierunt, eos ab istis bonis separauit. si tamen temere separationem petierunt creditores defuncti, impetrare veniā possunt, iustissima scilicet ignorantiæ causa alle-
16 gata. ¶ † Ita sciendum est, necessarium heredem seruum cum libertate institutum impetrare posse separationem. scilicet vt si non attigerit bona patroni, in ea causa sit, vt ei quidquid postea adquisierit, separetur. sed & si quid ei à testatore debetur.

† item.

II. PAPINIANVS libro vicensimoquinto Quæstionum.

Ab

AB herede vendita hereditate separatio frustra desiderabitur. vtique si nulla fraudis incurrat suspicio. nam quæ bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conseruari solent.

Cum fideiussor principali succedit, extinguitur obligatio fideiussoria, si ad incommodum creditoris non cedit: aliàs secus. Bart.

III. IDEM libro vicensimoseptimo Quæstionum.

DEbitor fideiussori heres extitit, eiúsque bona venierunt. quamuis obligatio fideiussionis extincta sit, nihilo minus separatio impetravitur petente eo, cui fideiussor fuerat obligatus, siue solus sit hereditarius creditor, siue plures. neque enim ratio iuris, (quæ) causam fideiussionis propter principalem obligationem, quæ maior fuit, exclusit, damno debet adficere creditorem, qui sibi diligenter prospexerat. quid ergo si bonis fideiussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non poßit? vtrũ portio cum ceteris heredis creditoribus ei quærenda erit? an contentus esse debebit bonis, quæ separari maluit? sed cum stipulator iste, non adita fideiussoris à reo hereditate, bonis fideiussoris venditis in residuum promisceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur eum in proposito summoueri. Sed in quolibet alio creditore qui separationem impetrauit

trauit, probari commodius est, vt si solidum ex hereditate seruari non poßit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprij creditores heredis fuerint dimißi. quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis dimißis hereditariis.

Creditores condicionales, & in diem, & etiam legatarij, possunt impetrare separationem. Bart.

IIII. IDEM libro duodecimo Responsorum.

Creditoribus, qui ex die, vel sub condicione debentur, & propter hoc nondum pecuniam potere possunt, æque separatio dabitur. quoniam & ipsis cautione communi consuletur. legatarios autem in ea tantùm parte, quæ de bonis seruari potuit, habere pignoris causam conuenit.

Qui separationem impetrauerunt, non possunt cum creditoribus heredis concurrere. Bart.

V. PAVLVS libro tertiodecimo Quæstionum.

SI creditores hereditarij separationem bonorum impetrauerunt, & inueniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reuerti ad heredem. sed eo quod semel postulauerunt, stare debent. sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit, si quidem ex hereditate: admitti debebunt ad id quod adquisitum est illis qui separationẽ impe-

trauerunt. sed si illis satisfactum fuerit, quod superest, tribuetur propriis heredis creditoribus. at si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarij creditores. Quòd si proprij ad solidum peruenerunt, id quod superit, tribuendum hereditariis quidam putant. mihi autem id non videtur. cum enim separationem petierunt, recesserunt à persona heredis, & bona secuti sunt, & quasi defuncti bona vendiderunt, quæ augmenta non possunt recipere. Idémque existimo dicendum, etiam si circa separationem bonorum decepti minus consecuti sunt, quàm proprij heredis creditores. proprij autem heredis creditores habent propria eius bona, & personam, quæ potest donec viuit adquirere.

VI. IVLIANVS libro quadragesimo sexto Digestorum.

Quotiens heredis bona soluẽdo non sunt, non solùm creditores testatoris, sed etiam eos quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem æquum est. ita vt cum in creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatariis vel solidũ, vel portio quæratur. ❡ Si liberta heres instituta bonorum possessionem secundum tabulas petisset eius, qui soluendo non erat: quæsitum est, an bona eius separari ab hereditariis debent. respondit, non est iniquum succurri patrono, ne oneraretur

ære

ære alieno, quod liberta † retinendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit. † petendo

VII. MARCIANVS libro secundo Regularum.

QVI iudicium dictauerunt heredi, separationem quasi hereditarij possunt impetrare: quia ex necessitate hoc fecerunt.

DE CVRATORE BONIS DANDO. TIT. VII.

PAVLVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum.

SI QVIS *sub condicione heres institutus est, cogendus est condicioni parere, si potest. aut si responderit se non aditurum etiam si condicio*[a] *extiterit, vendenda erunt bona defuncti. Quod si nihil facere potest, curator bonis constituendus erit, aut bona vendenda. sed si graue æs alienum sit, quod ex pœna crescat: per curatorem soluendum æs alienum: sicuti cum venter in possessione sit, aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet.*

In vulg. Si sub.

[a] Potestatiua.l.70. ff.de acq. hered.

II. VLPIANVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

DE[a] *curatore constituendo hoc iure vtimur, vt prætor adeatur, isque curatorem curatorésque constituat ex consensu ma-*

[a] Vide Theoph. inst. de success. sublatis.

ioris partis creditorum: vel præses prouinciæ, si bona distrahenda in prouincia sunt. quæq; per eum eósve, qui ita creatus creatíve essent, acta facta gestáque sunt, rata habebuntur. eísque actiones, & in eos vtiles competunt. & si quem curatores mitterent ad agendum vel defendendum vti ius esset, nec ab eo satis, neque de rato, neque iudicatum solui nomine eius cuius bona veneant exigetur: sed nomine ipsius curatoris qui eum misit. ¶ 1 *Si plures autem constituantur curatores, Celsus ait, in solidum eos & agere & conueniri, non pro portionibus. quòd si per regiones fuerint constituti curatores, vnus fortè rei Italicæ, alius in prouincia: puto regiones eos suas conseruare debere.* ¶ 2 *Quæritur, an inuitus curator fieri potest. & Cassius scribit, neminem inuitum cogendum fieri bonorum curatorem. quod verius est. voluntarius itaque quærendus est. nisi & magna necessitate, & Imperatoris arbitrio hoc procedat, vt & inuitus crearetur. nec omnimodo creditorem esse oportet eum qui curator constituitur: sed possunt & non creditores.* ¶ 3 *Si tres curatores fuerint, & vnus ex his nihil attigerit: an in eum qui nihil tetigit, actio danda est? & Cassius existimat, modum actori non debere constitui. posséque eum cum quo vult experiri. Puto Cassij sententiam veriorem. spectandum enim quid redactum*

dactum est, non quid ad curatorem vnum peruenerit. & ita vtimur, nisi inuitus factus est. nam si ita est, dicendum non eum conueniendum.

III. CELSVS libro vicensimo quarto Digestorum.

SI plures eiusdem bonorum curatores facti sunt, in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio, tamquam quiuis eorum in solidum aget.

IIII. PAPIRIVS IVSTVS libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus Augusti rescripserunt, bonis per curatorem ex senatusconsulto distractis, nullam actionem ex ante gesto fraudatori competere.

V. IVLIANVS libro quadragensimo septimo Digestorum.

SI debitor foro cesserit, & creditores priuato consilio coierint, & elegerint vnum[a] *per quem bona distrahantur, & portio ipsis, quæ ex redacto fieret, solueretur: mox exstiterit alius qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem aduersus curatorem habebit, sed bona debitoris vnà cum curatore vendere poterit. ita vt quæ à curatore & à creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione præstarentur.*

[a] quẽ magistrũ ap pellari ait Theoph. in sti. de success. sublatis.

QVAE IN FRAVDEM CREDITORVM FACTA sunt vt restituantur.

TIT. VIII.

VLPIANVS libro sexagensimo sexto ad Edictum.

AIT *prætor*, QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT CVM EO QVI FRAVDEM NON IGNORAVERIT, DE HIS CVRATORI BONORVM, VEL EI CVI DE EA RE ACTIONEM DARE OPORTEBIT, INTRA ANNVM QVO EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, ACTIONEM DABO: IDQVE ETIAM ADVERSVS IPSVM, QVI FRAVDEM FECIT, SERVABO. *Necessariò prætor hoc edictum proposuit: quo edicto consuluit creditoribus, reuocando ea, quæcumque in fraudem eorum alienata sunt.* ¶ *Ait ergo prætor*, QVAE FRAVDATIONIS CAVSA GESTA ERVNT. *hæc verba generalia sunt, & continent in se omnem omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcumque contractum. quodcumque igitur fraudis causa factum est, videtur his verbis reuocari, qualecumque fuerit. nam late ista verba patent. siue ergo rem alienauit, siue acceptilatione vel pacto aliquem liberauit,*

II. IDEM libro septuagesimo tertio ad Edictum.

IDem erit probandum. Et si pignora liberet, vel quem alium in fraudem creditorum præponat,

III. IDEM libro sexagesimo sexto ad Edictum.

VEL ei præbuit exceptionem, siue se obligauit fraudandorum creditorum causa, siue numerauit pecuniam, vel quodcumque aliud fecit in fraudem creditorum: palam est edictum locum habere. ¶ Gesta fraudationis causa accipere debemus non solùm ea, quæ contrahens gesserit aliquis: verumetiam si fortè data opera ad iudicium non adfuit, vel litem mori patiatur, vel à debitore non petit, vt tempore liberetur, aut vsumfructum vel seruitutem amittit. Et qui aliquid fecit, vt desinat habere quod habet: ad hoc edictum pertinet.

IIII. PAVLVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

IN fraudem facere videri etiam eum qui non facit quod debet facere, intellegendum est. id est, si non vtatur seruitutibus.

V. GAIVS libro vicensimo sexto ad Edictum prouinciale.

SED etsi rem suam pro derelicto habuerit, vt quis eam suam faciat.

Qui negligit acquirere, non potest dici hoc facere in fraudem creditoris.

VI. VLPIANVS libro sexagensimo sexto ad Edictum.

*QVod autem cum possit aliquid quærere, non id agit, vt adquirat, ad hoc edictum non pertinet. pertinet * enim * edictum ad deminuentes patrimonium suum: non ad eos qui id agunt, ne locupletentur. Vnde si quis ideo condicioni non paret, ne committatur stipulatio: in ea condicione est, ne faciat huic edicto locum. Proinde & qui repudiauit hereditatem vel legitimam vel testamentariam, non est in ea causa, vt huic edicto locum faciat. noluit enim adquirere, non suum proprium patrimonium deminuit. Simili modo dicendum est, & si filium suum emancipauit, vt suo arbitrio adeat hereditatem: cessare hoc edictum. Sed & illud probandum, si legatum repudiauit, cessare edictum. quod Iulianus quoq; scribit.* ¶ *Si seruum suum heredem institutum alienauit, vt iussu emptoris adeat: si quidem in venditione nulla fraus est, sed in hereditate sit: cessat edictum. quia licuit ei etiam repudiare hereditatem. at si in ipsa serui alienatione fraus est, reuocabitur: quemadmodum si eum in fraudem manumisisset.* 1 ¶ *Apud Labeonem scriptum est eum qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere. hoc est eum, qui quod sibi debetur receperat. eum enim, quem præses inuitum soluere cogat, impune non soluere iniquum esse.* 2

esse. totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se prætor non interponit. 3 vtputa pignora venditionésque. ¶ Sciendum Iulianum scribere, eóque iure nos vti, vt qui debitam pecuniam recepit antequam bona debitoris possideantur, quamuis sciens prudénsque soluendo non esse, recipiat: non timere hoc edictum. sibi enim vigilauit. qui verò post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum, exæquandúmque ceteris creditoribus. neque enim debuit præripere ceteris post bona possessa, cum iam par condicio om- 4 nium creditorum facta esset. ¶ Hoc edictum eum coërcet, qui sciens eum in fraudem creditorum hoc facere, suscepit quod in fraudem creditorum fiebat. quare si quid in fraudem creditorum factum sit, si tamen is qui cepit, ignora- 5 uit: cessare videntur verba edicti. ¶ Præterea illud sciendum est, eum, qui consentientibus creditoribus aliquid à fraudatore vel emit vel stipulatus est, vel quid aliud contraxit, non vide- ,, ri in fraudẽ creditorum fecisse. nemo enim vi- ,, detur fraudare eos qui sciunt, & consentiunt. 6 ¶ Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum, Labeo ait omnimodo reuocandum, si fraudati sint creditores. quia pupilli ignorantia, quæ per ætatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus, & ipsi lucrosa. eóque 7 iure vtimur. ¶ Simili modo dicimus, & si cui

l.145.ſ.de reg.iur.
Arist.5. Ethic.c.9 & 11.

donatum est, non esse quærendum an sciente eo cui donatum, gestum sit: sed hoc tantùm, an fraudentur creditores. nec videtur iniuria adfici is qui ignorauit: cum lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo qui soluendo non sit, liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti sunt: vltra non. ¶ *Simili modo quæritur, si seruus ab eo qui soluendo non sit, ignorante domino ipse sciens rem acceperit: an dominus teneretur. & ait Labeo, hactenus eum teneri, vt restituat quod ad se peruenit: aut dumtaxat de peculio damnetur, vel si quid in rem eius versum est. eadem in filiofamilias probanda sunt. sed si dominus scit, suo nomine conuenietur.* 8 ¶ *Item si necessarius heres legata præstiterit, deinde eius bona venierint: Proculus ait, etiam si ignorauerint legatarij, tamen vtilem actionem dandam. quod nequaquam dubium est.* 9 ¶ *Huius actionis annum computamus vtilem, quo experiundi potestas fuit, ex die factæ venditionis.* 10

l.10.§.13. j.eod.

Cum res vendita reuocatur, pretium emptori non restituitur, nisi in vtilitatem debitoris appareat esse conuersum. Bart.

VII. PAVLVS libro sexagensimo secundo ad Edictum.

Si de

SI debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de reuocando eo actio datur, eum petant: quæsitum est, an pretium restituere debent. Proculus existimat, omnimodo restituendum esse fundum, etiam si pretium non soluatur. & rescriptum est secundum Proculi sententiam.

VIII. VENVLEIVS SATVRNINVS libro sexto Interdictorum.

EX his colligi potest, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio. posse tamen dici, eam rem apud arbitrũ ex causa animaduertendã: vt si nummi soluti in bonis exstẽt, iubeat eos reddi. quia ea ratione nemo fraudetur.

VIIII. PAVLVS libro sexagesimo secundo ad Edictum.

IS qui à debitore, cuius bona possessa sunt, sciens rem emit, iterum alij bona fide ementi vendidit. quæsitum est, an secundus emptor conueniri potest. sed verior est Sabini sententia, bona fide emptorẽ non teneri: quia dolus ei dumtaxat nocere debeat, qui eum admisit. quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit. is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in solidum pretium rei, quod accepit, tenebitur.

In vulg. Qui à

X. VLPIANVS libro septuagesimo tertio ad Edictum,

Ait

Hoc appellatur interdictú fraudatorium l. 96. §. de solut.
[u] Græcismus.

AIt prætor, QVAE LVCIVS TITIVS FRAVDANDI CAVSA SCIENTE TE IN BONIS, QVIBVS DE (EA RE) AGITVR, FECIT: EA ILLIS, SI EO NOMINE QVO DE AGITVR, ACTIO EI[u] EX EDICTO MEO COMPETERE, ESSEVE OPORTET: EI SI NON PLVSQVAM ANNVS EST, CVM DE EA RE, QVA DE AGITVR, EXPERIVNDI POTESTAS EST: RESTITVAS. INTERDVM CAVSA COGNITA, ETSI SCIENTIA NON SIT, IN FACTVM ACTIONEM PERMITTAM.

Creditores præteriti habent reuocatoriam, non postea secuti, nisi in locum priorum successerint. Bart.

Ita demum reuocatur quod fraudandorum creditorum causa factum est, si euentum fraus habuit. scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, & alios sortitus est: si quidem simpliciter dimissis prioribus quos fraudare voluit, alios postea sortitus est: cessat reuocatio. si autem horum pecunia quos fraudare noluit, priores dimisit quos fraudare voluit: Marcellus dicit reuocationi locum fore. secundum hanc distinctionē & ab Imperatore Seuero & Antonino rescriptum est. eóque iure vtimur. ¶ Quod ait prætor,

prætor, SCIENTE, *sic accipimus, te conscio & fraudem participante. non enim si simpliciter scio illum creditores habere, hoc sufficit ad contendendum teneri eum in factum actione: sed si particeps fraudis est.*

Non potest videri fraude carere, qui emit contempta denuntiatione ne emeret à debitore in fraudem alienante. Bart.

2 ¶ *Si quis particeps quidem fraudis non fuit, verumtamen vendente debitore testato conuentus est à creditoribus, ne emeret: an in factum actione teneatur, si comparauerit? & magis est, vt teneri debeat. non enim caret fraude, qui conuentus testato perseuerat. aliàs autem qui scit aliquem creditores habere, si cum eo contrahat simpliciter sine fraudis conscientia: non videtur hac actione teneri.* 3 ¶ *Ait prætor,* SCIENTE, *id est eo qui conuenietur hac actione. quid ergo si fortè tutor pupilli scit, ipse pupillus ignorauit? videamus an actioni locus sit, vt scientia tutoris noceat. idem & in curatore furiosi & adulescentis. & putem hactenus istis nocere conscientiam tutorum siue curatorum,* 4 *quatenus quid ad eos peruenit.* ¶ *Præterea sciendum est, posse quæri, quod dicitur, in fraudem creditorum alienatum reuocari posse: si idem sint creditores. etsi vnus creditor sit ex illis qui fraudati sunt, siue solus tunc fuit, siue cum ceteris,*

teris satisfactum est, hic solus remansit, probandum esse, adhuc actioni fore locum. Illud certè sufficit, etsi vnum scit creditorem fraudari, ceteros ignorauit: fore locum actioni. Quid ergo si ei quem quis scit, satisfactum est? numquid deficiat actio, quia qui supersunt, non sunt fraudati? & hoc puto probandum. non tamen si dicat aliquis, OFFERO QVOD DEBETVR EI QVEM SCIO CREDITOREM : *audiendus erit, vt actionem eludat.* ¶ *Si fraudator heredem habuit, & heredis bona venierint: non est in bonis, quibus de agitur, factum. & ideo cessat hæc actio.* ¶ *Si quid in fraudē creditorum fecerit filius qui se poterat abstinere, & in integrum sit restitutus, quòd se miscuerat: vel si quis fecit voluntarius etiam, vel per ætatem, vel quam aliam causam iustam in integrum meruit restitutionē: dicendum erit vtilem actionem competere. idem & in seruo necessario. Sanè cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit, vt si quidem protinus bona vendiderūt creditores: vel absentibus vel paciscentibus creditoribus se necessarius miscuit: vtriusque fraus reuocetur, id est testatoris, & ipsius. Si verò paßi sunt necessarium creditores, & quasi in creditum habuerunt nomen eius, vel dulcitudine vsurarum, vel qua alia ratione secuti sunt: dicēdum est nihil reuocari ex his quæ testator alienauit.* ¶ *Si impubes patri heres* 7 *extiter*

5

6

extiterit, eiúsque mortui bona veneant: separatione impetrata, vtriusque fraus erit reuocanda, pupilli, vel etiam tutoris, item curatoris.

Si quis in fraudem citius soluerit quàm debuerit, competit hæc actio propter commodum repræsentationis pecuniæ.

8 ¶ *Si cum in diem* * *mihi* * *deberetur, fraudator præsens soluerit: dicendum erit { quòd) in eo quod sensi commodum in repræsentatione, in factum actioni locum fore. nam prætor fraudem* 9 *intellegit etiam in tempore fieri.* ¶ *Si cui solutum quidem non fuerit, sed in vetus creditum pignus acceperit: hac actione tenebitur, vt est sæpissime constitutum.*

l. 16. in fi. j. eod.

Liberatio à debito facta ab vxore ipsi marito causa dotis constituendæ, facit huic edicto locum.

10 ¶ *Si cum mulier fraudandorum creditorum consilium inisset, marito suo eidémque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit dotis constituendæ causa: locum habet hæc actio. & per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur. nec mulier de dote habet actionem. neque enim dos in fraudem creditorum constituenda est. & hoc certo certius est, & sæpissime constitutum. Exitus autem actionis erit, vt stipulatio quæ accepta facta* 11 *fuerat, ex integro interponatur.* ¶ *Per hanc actionem & vsusfructus, & huiusmodi stipulatio,*

latio, IN ANNOS SINGVLOS DENA DARE SPONDES? *exigi poteſt.*

Qui pecuniam à debitore fugiente abſtulit, communicare non cogitur aliis creditoribus ante bona poſſeſſa.

*ex leg. 12. tab. Si caluitur, pedemve ſtruit, manũ endo iacito.

l. 6. §. ſciẽdum. ī. eo.

¶ *Si debitorem* " *meum, & complurium creditorum conſecutus eſſem fugientem, ſecum ferentem pecuniam, & abſtuliſſem ei id quod mihi debeatur: placet Iuliani ſententia dicentis, multum intereſſe, antequam in poſſeſsionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum ſit, an poſtea. ſi ante, ceſſare in factum actionem. ſi poſtea, huic locum fore.* 12

¶ *Si ex conſtitutione Diui Marci bona ſint addicta alicui libertatium conſeruandarum cauſa: dicendum erit actionem ceſſare. ita enim ſuccedunt, vt rata ſint quæ paterfamilias geſſerat. Annus huius in factum actionis computabitur ex die venditionis bonorum.* 13

¶ *Per hanc actionem* * *res* * *reſtitui debet cum ſua ſcilicet cauſa. & fructus non tantùm qui percepti ſunt, verumetiam hi qui percipi potuerunt à fraudatore, veniunt. ſed cum aliquo modo, ſcilicet vt ſumptus facti deducantur. nam arbitrio iudicis non prius cogendus eſt rem reſtituere, quàm ſi impenſas neceſſarias conſequatur. idémque erit probandum & ſi quis alius ſumptus ex voluntate fideiuſſorum creditorúmq; fecerit. Partum quoq;* 14

in

in hanc actionem venire puto verius esse.

15 ¶ *Præterea generaliter sciendum est, ex hac actione restitutionem fieri oportere in pristinum statum: siue res fuerunt, siue obligationes. vt perinde omnia reuocentur, ac si liberatio facta non esset. propter quod etiam medij temporis commodum, quod quis consequeretur liberatione non facta, præstandum erit: dum vsuræ non præstentur, si in stipulatum deductæ non fuerunt. aut si talis contractus fuit, in quo vsuræ deberi potuerunt etiam non deductæ.*

16 ¶ *Si conditionalis fuit obligatio, cum sua condicione: si in diem, cum sua die restauranda est. si tamen ea erat, cuius dies finitur: potest dici restitutionem intra id tempus posse postulari, quod tempus supererat obligationi. non vtique intra annum.*

17 ¶ *Hæc actio post annum de eo quod ad eum peruenit, aduersus quem actio mouetur, competit. iniquum enim prætor putauit in lucro morari eum qui lucrum sensit ex fraude idcirco lucrum ei extorquendum putauit. siue igitur ipse fraudator sit, ad quem peruenit, siue alius quiuis: competit actio in id quod ad eum peruenit, dolóve malo eius factū est, quo minus perueniret.*

18 ¶ *Hæc actio heredi, ceterísque successoribus competit. sed & in heredes, similésque personas datur.*

XI. VENVLEIVS SATVRNINVS libro sexto Interdictorum.

CAssius actionem introduxit in id quod ad heredem peruenit.

In generali concessione non videtur concessa fraus. Bart.

XII. MARCELLVS libro octauodecimo Digestorum.

SI pater filiofamilias liberam peculij administrationem dederit, nō videtur ei & hoc concessisse, vt in fraudem creditorum alienaret. talem enim alienationem nōn habet. at si hoc quoque concessit filio pater, vt vel in fraudem creditorum facere posit: videbitur ipse fecisse, & sufficient competentes aduersus eum actiones. etenim filij creditores etiam patris sunt creditores: cum eius generis videlicet habebunt actionem, vt his de peculio præstari necesse sit.

XIII. PAVLVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

ILlud constat, eum qui pignus tenet, hac actione non teneri. suo enim iure & vt pignus, non rei seruandæ causa posidet.

XIIII. VLPIANVS libro sexto Disputationum.

HAc in factum actione non solùm dominia reuocantur, verumetiam actiones restaurantur. ea propter competit hæc actio & aduersus eos qui res non possident, vt restituāt: & aduersus eos quibus actio cōpetit, vt actione cedant. proinde si interposuerit quis personam Titij, vt ei fraudator res tradat: actione

mandati

mandati cedere debet. ergo & si fraudator pro filia sua dotem dedisset scienti fraudari credito res: filia tenetur, vt cedat actione de dote aduer sus maritum.

Qui scit se habere creditores, & facultates suas non sufficere, videtur alienare in fraudem creditorum.

XV. IVLIANVS libro quadragensimo nono Digestorum.

SI quis cum haberet Titium creditorem, & sciret se soluendo non esse, libertates dederit testamēto: deinde dimisso Titio postea Sempronium creditorem habere cœperit, & eodem testamento manente decesserit: libertates datæ ratæ esse debent, etsi hereditas soluendo non sit. quia libertates vt rescindantur, vtrumque in eorumdē personam exigimus, & consilium & euentum. & si quidem creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur: aduersus eum qui fraudatur, consilium initum non est. libertates itaque ratæ sunt:

XVI PAVLVS libro quinto Responsorum Papiniani.

NIsi priores pecunia posteriorum dimissi probentur.

XVII. IVLIANVS libro quadragensimo nono Digestorum.

OMnes debitores qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem reuocantur in pristinam obligationem.

In donatione omnium bonorum præsumitur fraus. Bart.

¶ Lucius Titius cum haberet creditores, libertis suis hisdémque filiis naturalibus vniuersas res suas tradidit. respondit, quamuis non proponatur consilium fraudandi habuisse: tamẽ qui creditores habere se scit, & vniuersa bona sua alienauit, intellegendus est fraudandorum creditorum cõsilium habuisse. ideóque etsi filij eius ignorauerunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur. 1 *¶ Si vir vxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstavit, quanti creditorum intererat dotem suo tempore reddi. nam prætor fraudem etiam in tempore fieri intellegit.* 2

XVIII. PAPINIANVS lib. vicensimo sexto Quæstionum.

In vulg. Si pignus.

ETsi pignus vir vxori, vel vxor viro remiserit: verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione vtili reuocabitur. idémque est & si quiuis devitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

XVIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum.

PAtrem, qui non exspectata morte sua fideicommissum hereditatis maternæ filio so-

luto potestate restituit omissa ratione Falcidiæ, plenam fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi non creditores fraudasse.

XX. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

DEbitorem, qui ex senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem quam retinere potuisset: sed magis fideliter facere.

XXI. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

DEbitor in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. quæsitum, an is qui à creditore emit, de finibus agere poßit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quòd debitor ignorante creditore pactus esset.

Si debitor habens multos creditores, dat vni eorum pignus, non reuocatur, nisi in fraudem aliorum datum sit. Bart.

XXII. IDEM libro quinto Responsorum.

CVm in vetus creditum vnus creditor pignora accepisset, quæro an in fraudem ceterorum creditorum factum nullius momenti esset. respondit, creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quòd in

vetus creditum vt obligaretur pactus esset: nisi id in fraudem ceterorum creditorum factum sit, & ea via iuris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

* Flo. additū est, & , & in fraudem, &c. Ant. Aug. li.3. c.9.

Pactum factum inter creditores & heredes; non nocet libertatibus & legatariis. Bart.

XXIII. IDEM libro trigensimosecundo Digestorum.

PRimo gradu scripti heredes cum animaduerterent bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ defuncti conseruandæ gratia ex consensu creditorum auctoritate præsidis prouinciæ secundum constitutionem ea condicione adierunt hereditatem, vt creditoribus dumtaxat partem præstarent. quæsitum est, an manumißi testamento & libertates & alimenta consequi poßint. respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere. legata verò, si soluendo hereditas non esset, non deberi.

Quod vni ex creditoribus est solutum per gratificationem, communicatur cæteris. Idem si extorserit. Bart.

XXIIII. IDEM libro singulari Quæstionum publicè tractatarum.

PVpillus patri heres extitit, & vni creditorum soluit: mox abstinuit hereditate paterna: bona patris veneunt. an id quod accepit cred

pit creditor, reuocandum sit, ne melioris condicionis sit, quàm ceteri creditores? an distinguimus, per gratificationem acceperit an non? vt si per gratificationem tutorum, reuocetur ad eandem portionem quam ceteri creditores fuerint laturi. sin verò iustè exegerit, ceteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit vel mortalitate, vel subductis rebus movilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest, quoniam alij creditores suæ neglegentiæ expensum ferre debeant. Quid ergo si cum in eo essent, vt bona debitoris mei venirent, soluerit mihi pecuniam: an actione reuocari ea poßit à me? an distinguendum est, is optulerit mihi, an ego illi extorserim inuito? † & si extorserim inuito, reuocetur: si non extorserim, non reuocetur? sed vigilaui, meliorem meam condicionem feci, ius ciuile vigilantibus scriptum" est: † ideo quoque non reuocatur id quod percepi.

†vt " & Dij faciẽtes adiuuant. Varr. 1. de re rust. & optima nomina nõ appellãdo fiunt mala. Colu. dictũ Alphij fœneratoris esse ait libro 1. c. 7. † ideóque

XXV. VENVLEIVS libro sexto Interdictorum.

SI fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit, si & reus non ignorauerit, vterque tenebitur. si minus, is qui scierit. si tamen ille cui acceptum factum est, soluendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignorauerit, actio danda sit: quia ex donatione capit. con-

tra si reo sciente acceptum latum sit, fideiussor quoque, si & ipse scierit, tenevitur. si verò ignorauerit, numquid non æque actio in eum dari debeat, quoniam magis detrimentum non patitur, quàm lucrum faciat? In duobus autem reis par vtriusque causa est.
¶ *Si à socero fraudatore sciens gener accepit* 1 *dotem: tenebitur hac actione. & si restituerit eam, desinit dotem habere. nec quicquam emancipatæ diuortio facto restituturum Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur. ideóque absolui solet reus, si restituerit. Sed si prius quàm creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem: iudicio dotis nomine conuentus nihilo minus eum hac actione teneri Labeo ait, nec vllum regressum habiturum ad mulierem. sin verò sine iudice, videndum, an vlla repetitio competat ei. quòd si is ignorauerit, filia autem scierit: tenebitur filia. si verò vterque scierit, vterque tenebitur. at si neuter scierit, quidam existimant, nihilo minus in filiam dandam actionem: quia intellegitur quasi ex donatione aliquid ad eam perueniße. aut certè cauere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. In maritum autem qui ignorauerit, non dandam actionem: non magis quàm in creditorẽ, qui à fraudatore quod ei deberetur acceperit, cum is indotatam vxorem ducturus*

non

2 *non fuerit.* ¶ *Item si extraneus filiæfamiliæ nomine fraudandi causa dotem dederit: tenebitur maritus, si scierit. æque mulier, nec minus & pater, si non ignorauerit. ita vt caueat, si ad* 3 *se dos peruenerit, restitui eam.* ¶ *Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem eius fraudandi cepisse consilium, iussit seruo ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non* 4 *dominus.* ¶ *Non solùm autẽ ipsam rem alienatam restitui oportet, sed & fructus qui alienationis tempore terræ cohærent: quia in bonis fraudatoris fuerunt. item eos qui post inchoatum iudicium recepti sint. medio autem tempore perceptos in restitutionem non venire. item partum ancillæ per fraudem alienatæ medio tempore editum in restitutionem non venire:* 5 *quia in bonis non fuerit.* ¶ *Proculus ait, si mulier post alienationem conceperit, & antequam ageretur, pepererit: nullam esse dubitationem quin partus restitui non debeat. si verò cum alienaretur, prægnas fuerit: posse dici partum quoque restitui oportere. Fructus autem fundo cohæsisse non satis intellegere se Labeo ait, vtrum dumtaxat qui maturi, an etiam qui inmaturi fuerint, prætor significet. ceterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilo magis possessionẽ restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructúsque eius attineret, vnam quandam rem*

l. videamus. 2. §. in Fauiana. 7. de vsur.

fuisse, id est fundum: cuius omnis generis alienationem fructus sequi nec eum qui hiberno[a] *habuerit fundum centum, si sub tempus messis vindemiæue fructus eius vendere possit decem: idcirco duas res, id est fundum centum, & fructus decem eum habere intellegendū: sed vnam, id est fundum centum. sicut is quoque vnam rem haberet, qui separatim solum ædium vendere possit.*

[a] Subaudi, tempore. Græcismus est. Ant. Aug. lib. 2. c. 1.

Hæc actio non tantùm in eos datur, qui rem alienatam per fraudem tenent, sed etiam in debitorem qui fraudulenter alienauit. Bart.

6 ¶ *Hæc actio etiam in ipsum fraudatorem datur: licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandam, quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur. & iniquum esset, actionem dari in eum cui bona ablata essent. Si verè quædam dispérdidisset, si nulla † restitutione reciperari possent: nihilo minus actio in eum dabitur. & prætor non † tantum emolumentum actionis intueri videtur in eo qui exutus est bonis, quàm pœnam.*

† ratione

† tam

Explicit ex ordine Digestorum quadragensimus secundus.

INCIP

INCIPIT EX ORDINE

LIBER QVADRAGENSIMVS-TERTIVS.

DE INTERDICTIS [SIVE EXTRAORDINARIIS actionibus quæ pro his competunt.]

Inclusa non sunt in indice titulorũ. Respondet lib.58. βασιλ. tit.14. c.1. & seq.

Variæ diuisiones interdictorum.

VLPIANVS libro sexagensimoseptimo ad Edictum.

VIDEAMVS de quibus rebus interdicta competũt. & sciendum est, interdicta aut de diuinis rebus, aut de humanis competere. diuinis, vt de locis sacris, vel de locis religiosis. de rebus hominum interdicta redduntur, aut de his quæ sunt alicuius, aut de his quæ nullius sunt. quæ sunt nullius hæc sunt, liberæ personæ, de quibus exhibendis, ducendis interdicta competunt. quæ sunt alicuius, hæc sunt aut publica, aut singulorum. publica, de locis

locis publicis, de viis, déque fluminibus publicis. quæ autem singulorum sunt, aut ad vniuersitatem pertinent, vt interdictum quorum bonorum: aut ad singulas res, vt est interdictum vti poßidetis, de itinere actúque. ¶ *Interdictorũ autem tres species sunt, exhibitoria, prohibitoria, restitutoria. sunt tamen quædam interdicta & mixta, quæ & prohibitoria sunt & exhibitoria.* 1 ¶ *Interdictorum quædam in præsens, quædam in præteritum † regeruntur. in præsens, vt vti poßidetis. in præteritum, vt de itinere actúque, de aqua æstiua. Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt. Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua.* 2

† *referuntur.*

II. PAVLVS lib. sexagésimotertio ad Edictũ.

I*Nterdictorum quædam duplicia sunt, quædam simplicia. duplicia dicuntur, vt* VTI POSSIDETIS. *simplicia sunt ea, veluti exhibitoria & restitutoria, item prohibitoria* DE ARBORIBVS CAEDENDIS, & DE ITINERE ACTVQVE. ¶ *Interdicta autem competunt vel hominum causa, vel diuini iuris, aut de religione: sicut est* NE QVID IN LOCO SACRO FIAT, *vel* QVOD FACTVM EST RESTITVATVR: & DE MORTVO INFERENDO, *vel* SEPVLCHRO AEDIFICANDO. *Hominũ cau-* 1

competunt

sa competũt vel ad publicam vtilitatem pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officij tuendi causa, vel rei familiaris. Publicæ vtilitatis causa competit interdictum, VT VIA PVBLICA VTI LICEAT, ET FLVMINE PVBLICO, *&* NE QVID FIAT IN VIA PVBLICA. *Iuris sui tuendi causa,* DE LIBERIS EXHIBENDIS, *item* DE LIBERTO EXHIBENDO. *Officij causa,* DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO. *reliqua*

2 *interdicta rei familiaris causa dantur.* ¶ *Quædam interdicta rei persecutionem continẽt, veluti* DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO. *nam proprietatis causam continet hoc interdictum. sed & illa interdicta, quæ de locis sacris & de religiosis proponuntur, veluti proprietatis causam continent. item illa de liberis exhibendis quæ iuris tuendi causa diximus competere. vt non sit mirum, si quæ interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis, non*

3 *possessionis causam habeant.* ¶ *Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem spectant, aut apiscendæ sunt possessionis, aut reciperandæ, aut retinendæ. Apiscendæ possessionis sunt interdicta, quæ competunt his qui ante non sunt nancti possessionem. sunt autem interdicta apiscendæ possessionis,* QVORVM BONORVM. *Saluianum quoque interdictum quod est de pignoribus, ex hoc genere est. &*

QVO

QVO ITINERE VENDITOR VSVS EST, QVO MINVS EMPTOR VTATVR, VIM FIERI VETO. *Reciperandæ possessionis causa proponuntur sub rubrica* VNDE VI. *aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt. Retinendæ possessionis sunt interdicta,* VTI POSSIDETIS. *Sunt interdicta, vt diximus, duplicia tam reciperandæ quàm apiscendæ possessionis.*

III. VLPIANVS libro sexagesimonono ad Edictum.

IN interdictis exinde ratio habetur fructuũ, ex quo edita sunt, non retro.

IIII. PAVLVS libro sexagesimoseptimo ad Edictum.

EX quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum cum quo agitur peruenit, post annum iudicium dandum Sabinus respondit.

V. IDEM lib. tertiodecimo ad Sabinum.

INterdicta noxalia ea sunt, quæ ob delictum eorum, quos in potestate habemus, dantur. veluti cum vi deiecerunt, aut vi aut clam opus fecerunt. sed officio iudicis continetur, vt dominum sua inpensa opus restituentem absoluat. patientiam tollendo operi præstantem noxæ dedere iubeat, & absoluat. si nõ dedat, quãtum impensæ in tollẽdo opere erogatũ sit, tanti condẽnet. si neq; patientiã præstet, neq; ipse tollat, cum possit: in tantum condemnet, in quantum iudex æstimauerit, atque si ipse fecisset.

QVOR

QVORVM BONORVM.

TIT. II.

I VLPIANVS libro sexagensimoseptimo ad Edictum.

AIT PRAETOR QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO HEREDE AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET: QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE: ID ILLI RESTITVAS. *Hoc interdictum restitutorium est, & ad vniuersitatem bonorum, non ad singulas res pertinet. & appellatur quorum bonorū, & * est * apiscendæ possessionis vniuersorum bonorum.*

II PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

INterdicto quorum bonorum debitores hereditarij non tenentur: sed tantùm corporum possessores.

QVOD* LEGATORVM

TIT. III.

* In vulg. QVORVM.

Form

Formula interdicti: Quod legatorum nomine possides, non ex voluntate eius ad quem res pertinet, si per eum non steterit quo minus tibi satisfdetur, restituas.

VLPIANVS libro sexagensimoseptimo ad Edictum.

Hoc interdictum volgo quod legatorum appellatur. est autem & ipsum apiscendæ possessionis. & continet hanc causam, vt quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis occupauit, id restituat heredi. etenim æquissimum prætori visum est, vnumquemque non[a] sibi ipsum ius dicere occupatis legatis, sed ab herede petere. Redigit igitur ad heredes per hoc interdictum ea quæ legatorum nomine possidentur. vt perinde legatarij possint eum conuenire. ¶ 1 *Hoc interdictum & heredem heredis, bonorúmque possessoris habere, propter vtilitatem huius dicendũ est. nec nõ ceteros quoq; successores.* ¶ 2 *Quia autem nonnumquam incertum est, vtrum quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat, bellissimè Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, & hoc interdictum reddendum, vt siue quis pro herede, vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere quotiens incertum est,*

[a] Aristot. hoc confirmat libro 3. Polit. c 6.

est, quæ potius actio teneat. nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit.

Si donatarius rem sibi donatam causa mortis sua auctoritate accipit, reuocatur per hoc interdictum in eo quod est vltra Falcidiam. Bart.

3 ¶ *Si quis ex mortis causa donatione possideat, vtique cessavit interdictum: quia portio legis Falcidiæ apud heredem ipso iure remanet, etsi corporaliter res in solidum translatæ sunt. Qui verò ex causa præceptionis, vtique tenetur hoc interdicto. sed pro ea scilicet parte quam iure legati habet, nō etiam pro ea quam quasi heres habet. Idémque erit dicendum, & si alio genere legati vni ex heredibus legatum sit. nam & hic dicendum est, pro ea parte qua heres est, cessare interdictum.* 4 ¶ *Quod ait prætor,* AVT DOLO DESIIT POSSIDERE, *sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi. Vnde est quæsitum, si vsusfructus vel vsus fuerit alicui relictus, cúmque occupauerit: an hoc interdicto restituere sit compellendus. mouet, quòd neque vsusfructus neque vsus possidetur: sed magis tenetur. potest tamē defendi competere interdictum. Idem dicendum est & in seruitute relicta.* 5 ¶ *Quæsitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionē: an hoc interdicto te-*

i. legato per præceptionē relicto. de quo Vlp. in fragm. & Paulus in senten.

c.l.19.ff. de pet. hered.

In donatione omnium bonorum præsumitur fraus. Bart.

¶ Lucius Titius cum haberet creditores, libertis suis hisdémque filiis naturalibus vniuersas res suas tradidit. respondit, quamuis non proponatur consilium fraudandi habuisse: tamẽ qui creditores habere se scit, & vniuersa bona sua alienauit, intellegendus est fraudandorum creditorum cõsilium habuisse. ideóque etsi filij eius ignorauerunt hanc mentem patris sui fuisse, hac actione tenentur. 1 *¶ Si vir vxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio præsentem dotem reddidisset, quam statuto tempore reddere debuit: hac actione mulier tantum præstavit, quanti creditorum intererat dotem suo tempore reddi. nam prætor fraudem etiam in tempore fieri intellegit.* 2

XVIII. PAPINIANVS lib. vicensimo sexto Quæstionum.

In vulg. Si pignus.

ETsi pignus vir vxori, vel vxor viro remiserit: verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione vtili reuocabitur. idémque est & si quiuis devitorum in fraudem creditorum pignus omiserit.

XVIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum.

PAtrem, qui non exspectata morte sua fideicommissum hereditatis maternæ filio so-

luto potestate restituit omissa ratione Falcidiæ, plenam fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi non creditores fraudasse.

XX. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum.

DEbitorem, qui ex senatusconsulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem quam retinere potuisset: sed magis fideliter facere.

XXI. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

DEbitor in fraudem creditoris cum vicino de finibus pignori dati fundi pactus est. quæsitum, an is qui à creditore emit, de finibus agere posit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, non idcirco minus agere posse, quòd debitor ignorante creditore pactus esset.

Si debitor habens multos creditores, dat vni eorum pignus, non reuocatur, nisi in fraudem aliorum datum sit. Bart.

XXII. IDEM libro quinto Responsorum.

CVm in vetus creditum vnus creditor pignora accepisset, quæro an in fraudem ceterorum creditorum factum nullius momenti esset. respondit, creditorem non idcirco prohibendum à persecutione pignorum, quòd in

vetus creditum vt obligaretur pactus esset: nisi id in fraudem ceterorum creditorum factum sit, & ea via iuris occurratur, qua creditorum fraudes rescindi solent.

* Flo. additũ est, &, & in fraudem, &c. Ant. Aug. li.3. c.9.

Pactum factum inter creditores & heredes, non nocet libertatibus & legatariis. Bart.

XXIII. IDEM libro trigesimosecundo Digestorum.

PRimo gradu scripti heredes cum animaduerterent bona defuncti vix ad quartam partem æris alieni sufficere, famæ defuncti conseruandæ gratia ex consensu creditorum auctoritate præsidis prouinciæ secundum constitutionem ea condicione adierunt hereditatem, vt creditoribus dumtaxat partem præstarent. quæsitum est, an manumissi testamento & libertates & alimenta consequi possint. respondit, libertates quidem, si in fraudem creditorum datæ non essent, competere. legata verò, si soluendo hereditas non esset, non deberi.

Quod vni ex creditoribus est solutum per gratificationem, communicatur cæteris. Idem si extorserit. Bart.

XXIIII. IDEM libro singulari Quæstionum publicè tractatarum.

PVpillus patri heres extitit, & vni creditorum soluit: mox abstinuit hereditate paterna: bona patris veneunt. an id quod accepit cred

pit creditor, reuocandum sit, ne melioris condicionis sit, quàm ceteri creditores? an distinguimus, per gratificationem acceperit an non? vt si per gratificationem tutorum, reuocetur ad eundem portionem quam ceteri creditores fuerint laturi. sin verò iustè exegerit, ceteri creditores neglexerint exactionem, interea res deterior facta sit vel mortalitate, vel subductis rebus movilibus, vel rebus soli ad irritum perductis: id quod acceperit creditor, reuocari nullo pacto potest, quoniam alij creditores suæ neglegentiæ expensum ferre debeant. Quid ergo si cum in eo essent, vt bona debitoris mei venirent, soluerit mihi pecuniam: an actione reuocari ea possit à me? an distinguendum est, is optulerit mihi, an ego illi extorserim inuito? † & si extorserim inuito, reuocetur: si non extorserim, non reuocetur? sed vigilaui, meliorem meam condicionem feci, ius ciuile vigilantibus scriptum" est: † ideo quoque non reuocatur id quod percepi.

† vt " & Dij faciētes adiuuant. Varr. 1. de re rust. & optima nomina nō appellādo fiunt mala. Colu. dictū Alphij fœneratoris esse ait libro 1. c. 7. † *ideóque*

XXV. VENVLEIVS libro sexto Interdictorum.

Si fraudator fideiussori suo scienti acceptum tulerit, si & reus non ignorauerit, vterque tenebitur. si minus, is qui scierit. si tamen ille cui acceptum factum est, soluendo non sit: videndum est, an in reum, etiam si ignorauerit, actio danda sit: quia ex donatione capit. con-

tra si reo sciente acceptum latum sit, fideiussor quoque, si & ipse scierit, tenevitur. si verò ignorauerit, numquid non æque actio in eum dari debeat, quoniam magis detrimentum non patitur, quàm lucrum faciat? In duobus autem reis par vtriusque causa est. ¶ Si à socero fraudatore sciens gener accepit dotem: tenebitur hac actione. & si restituerit eam, desinit dotem habere. nec quicquam emancipatæ diuortio facto restituturum Labeo ait: quia hæc actio rei restituendæ gratia, non pœnæ nomine daretur. ideóque absolui solet reus, si restituerit. Sed si prius quàm creditores cum eo experirentur, reddiderit filiæ dotem: iudicio dotis nomine conuentus nihilo minus eum hac actione teneri Labeo ait, nec vllum regressum habiturum ad mulierem. sin verò sine iudice, videndum, an vlla repetitio competat ei. quòd si is ignorauerit, filia autem scierit: tenebitur filia. si verò vterque scierit, vterque tenebitur. at si neuter scierit, quidam existimant, nihilo minus in filiam dandam actionem: quia intellegitur quasi ex donatione aliquid ad eam peruenisse. aut certè cauere eam debere, quod consecuta fuerit, se restituturam. In maritum autem qui ignorauerit, non dandam actionem: non magis quàm in creditorē, qui à fraudatore quod ei deberetur acceperit, cum is indotatam vxorem ducturus

non

2 *non fuerit.* ¶ *Item si extraneus filiæfamiliæ nomine fraudandi causa dotem dederit: tenebitur maritus, si scierit. æque mulier, nec minus & pater, si non ignorauerit. ita vt caueat, si ad*
3 *se dos peruenerit, restitui eam.* ¶ *Si procurator ignorante domino, cum sciret debitorem eius fraudandi cepisse consilium, iussit seruo ab eo accipere: hac actione ipse tenebitur, non*
4 *dominus.* ¶ *Non solùm autẽ ipsam rem alienatam restitui oportet, sed & fructus qui alienationis tempore terræ cohærent: quia in bonis fraudatoris fuerunt. item eos qui post inchoatum iudicium recepti sint. medio autem tempore perceptos in restitutionem non venire. item partum ancillæ per fraudem alienatæ medio tempore editum in restitutionem non venire:*
5 *quia in bonis non fuerit.* ¶ *Proculus ait, si mulier post alienationem conceperit, & antequam ageretur, pepererit: nullam ẽsse dubitationem quin partus restitui non debeat. si verò cum alienaretur, prægnas fuerit: posse dici partum quoque restitui oportere. Fructus autem fundo cohæsisse non satis intellegere se Labeo ait, vtrum dumtaxat qui maturi, an etiam qui inmaturi fuerint, prætor significet. ceterum etiam si de his senserit, qui maturi fuerint: nihilo magis possessionẽ restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructúsque eius attineret, vnam quandam rem*

l. videamus. 2. §. in Fauiana. 3. de vsur.

INCIPIT EX ORDINE

LIBER QVADRAGENSIMVS-TERTIVS.

DE INTERDICTIS [SIVE EXTRAORDINARIIS actionibus quæ pro his competunt.]

Inclusa non sunt in indice titulorũ. Respondet lib. 58. βασιλ. tit. 14. c. 1. & seq.

Variæ diuisiones interdictorum.

VLPIANVS libro sexagensimoseptimo ad Edictum.

V IDEAMVS *de quibus rebus interdicta competũt. & sciendum est interdicta aut de diuinis rebus, aut de humanis competere. diuinis, vt de locis sacris, vel de locis religiosis. de rebus hominum interdicta redduntur, aut de his quæ sunt alicuius, aut de his quæ nullius sunt. quæ sunt nullius hæc sunt, liberæ personæ, de quibus exhibendis, ducendis interdicta competunt. quæ sunt alicuius, hæc sunt aut publica, aut singulorum. publica, de*

locis

locis publicis, de viis, déque fluminibus publicis. quæ autem singulorum sunt, aut ad vniuersitatem pertinent, vt interdictum quorum bonorum: aut ad singulas res, vt est interdictum vti possidetis, de itinere actúque. ¶ *Interdictorũ autem tres species sunt, exhibitoria, prohibitoria, restitutoria. sunt tamen quædam interdicta & mixta, quæ & prohibitoria sunt & exhibitoria.* ¶ *Interdictorum quædam in præsens, quædam in præteritum † regeruntur. in præsens, vt vti possidetis. in præteritum, vt de itinere actúque, de aqua æstiua. Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipsa personalia sunt. Interdictorum quædam annalia sunt, quædam perpetua.*

1 2

† referuntur.

II. PAVLVS lib. sexagésimotertio ad Edictũ.

I*Nterdictorum quædam duplicia sunt, quædam simplicia. duplicia dicuntur, vt* VTI POSSIDETIS. *simplicia sunt ea, veluti exhibitoria & restitutoria, item prohibitoria* DE ARBORIBVS CAEDENDIS, & DE ITINERE ACTVQVE. ¶ *Interdicta autem competunt vel hominum causa, vel diuini iuris, aut de religione: sicut est* NE QVID IN LOCO SACRO FIAT, *vel* QVOD FACTVM EST RESTITVATVR: & DE MORTVO INFERENDO, *vel* SEPVLCHRO AEDIFICANDO. *Hominũ cau-*

1

competunt

sa competũt vel ad publicam vtilitatem pertinentia, vel sui iuris tuendi causa, vel officij tuendi causa, vel rei familiaris. Publicæ vtilitatis causa competit interdictum, VT VIA PVBLICA VTI LICEAT, ET FLVMINE PVBLICO, *&* NE QVID FIAT IN VIA PVBLICA. *Iuris sui tuendi causa,* DE LIBERIS EXHIBENDIS, *item* DE LIBERTO EXHIBENDO. *Officij causa,* DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO. *reliqua*

2 *interdicta rei familiaris causa dantur.* ¶ *Quædam interdicta rei persecutionem continẽt, veluti* DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO. *nam proprietatis causam continet hoc interdictum. sed & illa interdicta, quæ de locis sacris & de religiosis proponuntur, veluti proprietatis causam continent. item illa de liberis exhibendis quæ iuris tuendi causa diximus competere. vt non sit mirum, si quæ interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis, non*

3 *possessionis causam habeant.* ¶ *Hæc autem interdicta, quæ ad rem familiarem spectant, aut apiscendæ sunt possessionis, aut recipe-randæ, aut retinendæ. Apiscendæ possessionis sunt interdicta, quæ competunt his qui ante non sunt nancti possessionem. sunt autem interdicta apiscendæ possessionis,* QVORVM BONORVM. *Saluianum quoque interdictum quod est de pignoribus, ex hoc genere est. &*

QVO

QVO ITINERE VENDITOR VSVS EST, QVO MINVS EMPTOR VTATVR, VIM FIERI VETO. *Reciperandæ possessionis causa proponuntur sub rubrica* VNDE VI. *aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt. Retinendæ possessionis sunt interdicta,* VTI POSSIDETIS. *Sunt interdicta, vt diximus, duplicia tam reciperandæ quàm apiscendæ possessionis.*

III. VLPIANVS libro sexagesimonono ad Edictum.

IN interdictis exinde ratio habetur fructuũ, ex quo edita sunt, non retro.

IIII. PAVLVS libro sexagesimoseptimo ad Edictum.

EX quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum cum quo agitur peruenit, post annum iudicium dandum Sabinus respondit.

V. IDEM lib. tertiodecimo ad Sabinum.

INterdicta noxalia ea sunt, quæ ob delictum eorum, quos in potestate habemus, dantur. veluti cum vi deiecerunt, aut vi aut clam opus fecerunt. sed officio iudicis continetur, vt dominum sua inpensa opus restituentem absoluat. patientiam tollendo operi præstantem noxæ dedere iubeat, & absoluat. si nõ dedat, quãtum impensæ in tollẽdo opere erogatũ sit, tanti condẽnet. si neq; patientiã præstet, neq; ipse tollat, cum possit: in tantum condemnet, in quantum iudex æstimauerit, atque si ipse fecisset.

QVOR

QVORVM BONORVM.

TIT. II.

VLPIANVS libro sexagensimoseptimo ad Edictum.

AIT PRAETOR QVORVM BONORVM EX EDICTO MEO ILLI POSSESSIO DATA EST: QVOD DE HIS BONIS PRO HEREDE AVT PRO POSSESSORE POSSIDES, POSSIDERESVE, SI NIHIL VSVCAPTVM ESSET: QVOD QVIDEM DOLO MALO FECISTI, VTI DESINERES POSSIDERE: ID ILLI RESTITVAS. *Hoc interdictum restitutorium est, & ad vniuersitatem bonorum, non ad singulas res pertinet. & appellatur quorum bonorũ, & * est * apiscendæ possessionis vniuersorum bonorum.*

II PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

INterdicto quorum bonorum debitores hereditarij non tenentur: sed tantùm corporum possessores.

QVOD[*] LEGATORVM

TIT. III.

* In vulg. QVORVM.

Form

Formula interdicti: Quod legatorum nomine possides, non ex voluntate eius ad quem res pertinet, si per eum non steterit quo minus tibi satisdetur, restituas.

VLPIANVS libro sexagensimoseptimo ad Edictum.

Hoc interdictum volgo quod legatorum appellatur. est autem & ipsum apiscendæ possessionis. & continet hanc causam, vt quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis occupauit, id restituat heredi. etenim æquissimum prætori visum est, vnumquemque non sibi ipsum ius dicere occupatis legatis, sed ab herede petere. Redigit igitur ad heredes per hoc interdictum ea quæ legatorum nomine possidentur. vt perinde legatarij possint eum conuenire. ¶ *Hoc interdictum & heredem heredis, bonorúmque possessoris habere, propter vtilitatem huius dicendũ est. nec nõ ceteros quoq; successores.* ¶ *Quia autem nonnumquam incertum est, vtrum quis pro legato, an pro herede, vel pro possessore possideat, bellissimè Arrianus scribit, hereditatis petitionem instituendam, & hoc interdictum reddendum, vt siue quis pro herede, vel pro possessore, siue pro legato possideat, hoc interdicto teneatur: quemadmodum solemus facere quotiens incertum est,*

[margin: * Aristot. hoc confirmat libro 3. Polit. c 6.]

[margin: 1] [margin: 2]

est, quæ potius actio teneat. nam duas dictamus, protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit.

Si donatarius rem sibi donatam causa mortis sua auctoritate accipit, reuocatur per hoc interdictum in eo quod est vltra Falcidiam. Bart.

3 ¶ *Si quis ex mortis causa donatione possideat, vtique cessavit interdictum: quia portio legis Falcidiæ apud heredem ipso iure remanet, etsi corporaliter res in solidum translatæ sunt. Qui verò ex causa præceptionis, vtique tenetur hoc interdicto. sed pro ea scilicet parte quam iure legati habet, nō etiam pro ea quam quasi heres habet. Idémque erit dicendum, & si alio genere legati vni ex heredibus legatum sit. nam & hic dicendum est, pro ea parte* 4 *qua heres est, cessare interdictum.* ¶ *Quod ait prætor,* AVT DOLO DESIIT POSSIDERE, *sic accipere debemus, desiit facultatem habere restituendi. Vnde est quæsitum, si vsusfructus vel vsus fuerit alicui relictus, eúmque occupauerit: an hoc interdicto restituere sit compellendus. mouet, quòd neque vsusfructus neque vsus poßidetur: sed magis tenetur. potest tamē defendi competere interdictum. Idem* 5 *dicendum est & in seruitute relicta.* ¶ *Quæsitum est, si quis legatorum seruandorum causa missus sit in possessionē: an hoc interdicto te-*

i. legato per præceptionē relicto. de quo Vlp. in fragm. & Paulus in senten.

&c. l. 19. §. de pet. hered.

neatur ad restitutionem. monet illud primum, quòd non possidet is qui missus est in possessionem legatorum causa: sed potius custodit. deinde quòd prætorem habet huius rei auctorem. tutius tamen erit dicendum, hoc interdictum competere. maxime sit satisdatum sit iam legatorum nomine, nec recedat. tunc enim etiam possidere videtur. ¶ *Legatorum nomine non* 6 *tantum possidere dicemus, cui legatum est: verùm heredem quoque eius, ceteró sque successores.* ¶ *Quod ait prætor,* VOLVNTATE EIVS, 7 AD QVEM EA RES PERTINET, *ita erit interpretandum, vt si post aditam hereditatem, vel bonorum possessionem adgnitam voluntas accommodata est legatario, vt possideret: interdictum cesset. quòd si ante aditam hereditatem, bonorúmve possessionē adgnitam hoc factū est: rectius dicetur, eā volūtatem non nocere debere.* ¶ *Si duæ res legatæ sint, altera* 8 *ex voluntate occupata, altera nō ex voluntate: eueniet vt altera reuocari possit, altera nō. Ideóq; erit probādum & in vna re, cuius pars ex voluntate, altera pars non ex voluntate occupata est. nam pars sola per interdictum auferetur.* ¶ *Illud tenendum, siue à te, siue ab eo, in cu-* 9 *ius locum successisti, possideri aliquid cœptum est: interdicto hoc locum fore. In locum successisse accipimus, siue per vniuersitatem, siue in rem his sit successum.* ¶ *Prodest autem* 10 *possedisse,*

possedisse, quotiens voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possideri cœptum est. sed etsi postea voluntas accessit eius, ad quem ea res pertinebat: tamen prodesse possessori debere. vnde si quis cœpit quidem ex voluntate eius, ad quem ea res pertinet, possidere: postea verò voluntas non perseuerat: nihil noceat. quia semel possideri cœpit ex voluntate.

11 *¶ Si alter ex heredibus, iisve ad quos ea res pertinet, voluerit rem à legatario possideri, alter non: ei qui noluit,* [a] *interdictum competet: ei qui voluit, non competere palam est.*

12 *¶ Quod ait prætor,* NISI SATISDATVM SIT, *accipere debemus, si perseueret satisdatum, scilicet vt si non perseueret cautum, mittatur in possessionem legatorum seruandorum causa. Satisdatum sic arbitror, si sic satisdatum sit, vt legatario vel ipso iure adquisita sit idonea cautio, vel per mandati actionem adquiri posit. & tunc interdicto locum fore.*

13 *¶ Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum: earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est: ceterarum non poterit.*

[a] Sic edidit Taurell. quāuis in archetypo esset, voluit, vt ipse adnotauit.

II. PAVLVS libro sexagensimo tertio ad Edictum.

D*Iuersum est, si postea pars legato adcreuerit. nam hoc nomine tenentur fideiussores in totum.*

2 *¶ Quod ait prætor,* SI PER

BONORVM POSSESSOREM NON STAT; VT SATISDETVR: *sic accipimus, si paratus sit satisdare. non ergo offerre debet satisdationem, sed petenti satis moram non facere.* ¶ *Ex* 2 *hoc interdicto qui non restituit, in id quod interest, debet condemnari.* ¶ *Si legatarius repro-* 3 *missione retentus fuit, dandum est interdictum. idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi caueri. Si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur: licet cautum non sit, tenetur interdicto. Sed si fortè factum sit per legatarium, quo minus satisdetur: eo autem tempore quo editur interdictum, satis accipere paratus sit: non competit interdictum, nisi satisdatum sit.* ¶ *Item si per bonorum possesso-* 4 *rem stetit, quo minus satisdaret, sed modò paratus est cauere: tenet interdictum. illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur.*

NE VIS FIAT EI QVI IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT.

TITVLVS IIII.

VLPIANVS libro septuagensimo secundo ad Edictum.

AIT PRAETOR; SI QVIS DOLO MALO FECERIT, QVO MINVS QVIS PERMISSV MEO, EIVSVE CVIVS

CVIVS EA IVRISDICTIO FVIT, IN POSSESSIONEM BONORVM SIT: IN EVM IN FACTVM IVDICIVM, QVANTI EA RES FVIT OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, DABO. *Hoc edictum summa prouidentia prætor proposuit. frustra enim in possessionem mitteret rei seruandæ causa, nisi missos tueretur, & prohibentes venire in possessionem coërceret.* 1 *¶ Est autem generale hoc edictum: pertinet enim ad omnes qui in possessionem à prætore missi sunt. conuenit enim prætori, omnes, quos ipse in possessionem misit, tueri. Sed siue rei seruandæ causa, siue legatorum, aut ventris nomine in possessionem missi fuerint: habent ex hoc edicto in factum actionem, siue"* doli, siue aliter prohibuerint. 2 *¶ Hæc actio non tãtùm eum tenet qui prohibuit quem venire in possessionem: sed etiam eum qui possessione pulsus est, cum venisset in possessionem. nec exigitur vt vi fecerit qui prohibuit.* 3 *¶ Si quis ideo possessione arcuerit, quia rem suam putabat, vel sibi nexam, vel certè non esse debitoris: consequens est, vt hoc edicto non teneatur.* 4 *¶ Hæc verba* QVANTI EA RES ERIT, OB QVAM IN POSSESSIONEM MISSVS ERIT, *continent vtilitatem creditoris. vt quãtum eius interest possessionem habere, tantum ei qui prohibuit, condemnetur. Proindè si ob*

"Sic Flor. sed subaudiendum via, vel aliud nomen.

falsum creditum, vel ob falsam petitionem missus est in possessionem, vel si exceptionè summoueri potuit: nihil ei debet prodesse hoc edictum. quia propter nullam causam in possessionem missus est. ¶ *Hoc edicto neque pupillum neque furiosum teneri constat: quia affectu carent. Sed pupillum eum debemus accipere, qui doli capax non est. ceterum si iam doli capax sit, contra erit dicendum. ergo etsi tutor dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem: si modo soluendo sit tutor. sed & ipsum tutorem posse conueniri Iulianus scribit.* ¶ *Si domini vel patris voluntate prohibitus quis sit à possessione, in ipsos dabitur actio: quasi per alios hoc fecerint.* ¶ *Hanc actionem, excepta legatorum missione, intra annum competere & non postea sciendum est: cum sit pœnalis. nec in heredes, similésque personas dabitur, nisi in id quod ad eas peruenit. sed heredi, similibúsque personis dabitur. Nam cum prohibitus quis est legatorum vel fideicommissorum causa possessionem adipisci, tunc actio & perpetua est, & in heredē dabitur. quia est in potestate successorum euitare interdictum, satisdatione oblata.*

5 6 7

Prohibitus, siue suo nomine intrauit, siue alieno, habet locum hoc interdictum.

II. PAVLVS libro quinquagensimo nono ad Edictum.

Suo

SVO quis an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest. hæc enim verba QVANTI EA RES EST, *referenda sunt ad personam domini. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quàm qui alieno nomine prohibuit.*

III. VLPIANVS libro sexagesimo octauo ad Edictum.

SI quis missus fuerit in possessionem fideicommissi seruandi causa, & non admittatur: potestate eius inducendus est in possessionem, qui eum misit. aut si quis volet vti interdicto, consequens erit dicere interdictum locum habere. sed melius erit dicere, extra ordinem ipsos iure suæ potestatis exsequi oportere decretum suum: nonnumquam etiam per manum militarem. 1 ¶ *Constitutum est ab Antonino, vt etiam in bona heredis quis admittatur certis modis. si quis igitur in his bonis non admittatur, dicendum est, actionem hanc vtilem competere. ceterum poterit vti & extraordinaria exsecutione.* 2 ¶ *Prætor ventrem in possessionem mittit. & hoc interdictum prohibitorium & restitutorium est. Sed si mulier velit in factum actione vti, ad exemplum creditorum magis quàm interdicto posse eam experiri, sciendum est.* 3 ¶ *Si mulier dicatur calumniæ causa in possessionem venisse, quòd non sit prægnas, vel non ex eo prægnas [illegible] ... aliquid dicatur; ex epistula Diui*

Hadriani ad exẽplũ præsumptionis Carboniani edicti ventri prætor pollicetur possessionem.

IIII. IDEM libro sexagensimo nono ad Edictum.

PER interdictum etiam ei subuenit prætor, qui damni infecti ab eo in possessionem missus est, ne ei vis fiat. ¶ *Pœna autem eius* 1 *qui non promittit, vel satis non dat, hæc est, vt in possessionem mittatur aduersarius. siue ergo promittat, siue per eum non fiat, quo minus promittat: non tenebit interdictum, repulso per exceptionem eo qui experitur.* ¶ *Prætor in* 2 *eum, qui neque cauit, neque possidere passus est eum qui missus est, iudicium pollicetur in tantum, quantum præstare eum oporteret, si de ea re cautum fuerat. Sed & ex alia causa hoc iudicium proposuit, si eo tempore, quo in possessionem mitti desiderabat, prætoris adeundi potestas non fuerit. scilicet vt si cum potestas prætoris adeundi non esset, damnum interim datum est, haberet iudicium qui damnum passus est.* ¶ *Item subiectum, si ex alia causa in* 3 *possessionem missus prohibitus esse dicetur: habere in factum actionem.*

DE TABVLIS EXHIBENDIS. TIT. V.

VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

Prætor

PRAETOR *ait*, QVAS TABVLAS LVCIVS TITIVS AD CAVSAM TESTAMENTI SVI PERTINENTES RELIQVISSE DICETVR, SI HAE PENES TE SVNT, AVT DOLO MALO TVO FACTVM EST, VT DESINERENT ESSE: ITA EAS ILLI EXHIBEAS. ITEM SI LIBELLVS, ALIVD VE QVID RELICTVM ESSE DICETVR, DECRETO COMPREHENDAM.

Ant. Aug. lib. 3. c. 9.

1 ¶ *Si quis fortè confiteatur penes se esse testamentum, iubendus est exhibere. & tempus ei dandum est, vt exhibeat, si non potest in præsentiarũm exhibere. sed si neget se exhibere posse, vel oportere: interdictum hoc competit.* 2 ¶ *Hoc interdictum pertinet non tantùm ad testamenti tabulas, verùm ad omnia quæ ad causam testamenti pertinent. vtputa & ad codicillos pertinet.* 3 ¶ *Siue autem valet testamentum, siue non: vel quòd ab initio inutiliter factum est, siue ruptum sit, vel in quo alio vitio: sed etiam si falsum esse dicatur, vel ab eo factum qui testamenti factionem non habuerit: dicendum est interdictũ valere.* 4 ¶ *Siue supremæ tabulæ sint, siue non sint, sed priores: dicendum interdictum hoc locum habere. itaque dicendum est ad omnem omnino scripturam testamenti, siue perfectam siue imperfectam, interdictum hoc pertinere. Proinde & si plures tabulæ sint te-*

stamenti, quia sæpius fecerat: dicendum est interdicto locum fore. est enim quod ad causam testamenti pertineat, quidquid quoquo tempore factum exhiberi debeat. Sed etsi de statu disceptetur, si testator filiusfamilias, vel seruus hoc fecisse dicatur: & hoc exhibebitur. Item si filiusfamilias fecerit testamentum, qui de castrensi peculio testabatur: habet locum interdictum. idem est & si is qui testamentum fecit, apud hostes decessit. ¶ 5 *Hoc interdictum ad vim tabulas non pertinet: quia verba prætoris* RELIQVERIT *fecerunt mẽtionem.* ¶ 6 *Sed & si deletum*[a] *sine dolo sit testamentum,*

[a] Ita legitur Flor. & ita legit Accursius. perperã Haloãder legit affirmatiuè, Si dolo deletum, &c.

II. PAVLVS libro sexagensimo quarto ad Edictum.

V*EL totum, vel pars eius,*

III. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

L*Ocum habet hoc interdictum.* ¶ 1 *Si tabulæ in pluribus codicibus scriptæ sint, omnes interdicto isto continentur: quia vnum testamentum est.* ¶ 2 *Si tabulæ testamenti apud aliquem depositæ sunt à Titio, hoc interdicto agendum est & cum eo qui detinet, & cum eo qui deposuit. proinde & si custodiam tabularum æditunus vel tabularius suscepit, dicendum est teneri eum interdicto. Si penes seruum tabulæ fuerint, dominus interdicto tenebitur*

3 tur. ¶ Si ipse testator dum viuit, tabulas suas esse dicat, & exhiberi desideret, interdictum hoc locum non habebit: sed ad exhibendum erit agendum, vt exhibitas vindicet. quod in omnibus, qui corpora sua esse dicunt instrumētorum, 4 probādum est. ¶ Si quis dolo malo fecerit, quo minus penes eum tabulæ essent: nihilo minus hoc interdicto tenevitur, nec præiudicatur aliquid legi Corneliæ testamentariæ, quasi dolo malo testamentum suppresserit. nemo enim ideo impune retinet tabulas, quòd maius facinus admisit: cum exhibitis tabulis admissum eius magis manifestetur. & posse aliquem dolo malo facere, vt in eam legem non incidat: vtputa si neque amouerit, neque celauerit tabulas: sed idcirco alij tradiderit, ne eas interdicenti exhiberet: hoc est, si nō supprimendi animo vel consilio fecit: sed ne huic exhiberet.

&c. l. interdum. §. de pub. iudic.

5 ¶ Hoc interdictum exhibitorium est. Quid sit exhibere videamus. exhibere hoc est, materiæ ipsius adprehendendæ copiā facere. Exhibere autem apud prætorē oportet, vt ex auctoritate eius signatores admoniti venirēt ad recognoscenda signa. & si fortè non optemperēt testes, Labeo scribit coërceri eos à prætore debere. Solent autem exhiberi tabulas desiderare omnes omnino, qui quid in testamento adscriptum habent.

&c. l. Sed & si quis. §. quemadmod. test. aper.

6 ¶ Condemnatio autē huius iudicij, quāti interfuit, æstimari debet. quare si heres scriptus hoc inter-

interdicto experiatur, ad hereditatem referenda est æstimatio. & si legatum sit, tantum venit in æstimationem, quantum sit in legato. & si sub condicione legatum sit, quasi condicione existente, sic æstimandum est. nec compelli debebit ad cauendum vt se restituturum caueat quidquid consecutus est, si condicio defecerit: quia pœna cõtumaciæ præstatur ab eo qui non exhibet. ¶ Inde quæritur, si hinc consecutus æstimationem legatarius, postea legatum petat: an sit audiendus. & putem, si heres idem præstitit: exceptione doli repeliendum. si alius, repelli non oportere. & ideo & si heres sit, qui interdicto vsus est æstimationem consecutus, eadem est distinctio. 7 *¶ Interdictũ hoc & post annum competere constat. sed & heredi, ceterisque successoribus competit.* 8

ẽ Paulus lib. 4. sen. tit. 7.

IIII. PAVLVS libro sexagensimo nono ad Edictum.

SI sint tabulæ apud pupillum, & dolo tutoris desierint esse: in ipsum tutorem competit interdictum. æquum enim est, ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum.

V. IAVOLENVS libro tertiodecimo ex Cassio.

DE tabulis proferendis interdictum competere non oportet, si hereditatis controuersia ex his pendet, aut si ad publicam quæstionem pertinet. itaque in æde sacra interim deponendæ sunt, aut apud virum idoneum,

NE

NE QVID IN LOCO SACRO FIAT.

TIT. VI.

VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

AIT PRAETOR, IN LOCO SACRO FACERE, INVE EVM IMMITTERE QVID VETO. *Hoc interdictum de sacro loco, non de sacrario*[*] *competit. Quod ait prætor, ne quid in loco sacro fiat: non ad hoc pertinet, quod ornamenti causa fit: sed quod deformitatis vel incommodi. Sed & cura ædium, locorúmq; sacrorum mandata est his qui ædes sacras curant.*

In indice titul. Ne quid in loco sacro vel itinere fiat. Lib. 58. βασιλ. tit. 15. c. 1. & seq.

[*] i. profano Græci vertunt Nomocā. tit. 2. c. 1. secūdum Theodorum Balsamoné.

II. HERMOGENIANVS libro tertio iuris Epitomarum.

IN muris itémque portis & aliis sanctis locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

III. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

NEque muri neque portæ habitari sine permissu principis propter fortuita incendia possunt.

DE LOCIS ET ITINERIBVS PVBLICIS.

TIT. VII.

POMPONIVS libro trigensimo ad Sabinum.

Vil bet in publicum petere permittendũ est id quod ad vsum omniũ pertineat. veluti vias publicas, itinera publica. & ideo quolibet postulante, de his interdicitur.

II. VLPIANVS libro quadragensimo octauo Digestorum.

NEmini licet in via publica monumentum exstruere.

III. VLPIANVS libro trigensimo tertio ad Sabinum.

VIæ vicinales, quæ ex agris priuatorum collatis factæ sunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero sunt. sed inter eas, & ceteras vias militares hoc interest, quòd viæ militares exitum ad mare, aut in vrbes, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent. harum autem vicinalium viarum dissimilis condicio est: nam pars earum in militares vias exitum habent, pars sine vllo exitu intermoriuntur.

NE QVID IN LOCO PVBLICO VEL ITINERE FIAT.

TIT. VIII.

PAVLVS libro sexagensimo quarto ad Edictum.

IN LOCO publico prætor prohibet ædificare, & interdictum proponit.

II. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

PRætor ait, NE QVID IN LOCO PVBLICO FACIAS, INVE EVM LOCVM IMMITTAS, QVA EX RE QVID ILLI DAMNI DETVR, PRAETERQVAM QVO LEGE, SENATVSCONSVLTO, EDICTO, DECRETOVE PRINCIPVM TIBI CONCESSVM EST, DE EO QVOD FACTVM ERIT, INTERDICTVM NON DABO. *Hoc interdictum probibitorium est. & tam publicis vtilitatibus quàm priuatorum per hoc prospicitur. Loca enim publica vtique priuatorum vsibus deseruiunt, iure scilicet ciuitatis, non quasi propria cuiusq;. & tantum iuris habemus ad optinendum, quantum quilibet ex populo ad probibendum habet. propter quod si quod fortè opus in publico fiet, quod ad priuati damnum redundet: probibitorio interdicto potest conueniri, propter quam rem hoc interdictum propositum est.* 1 *¶ Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit. vt & ad areas, & ad insulas, & ad agros, & ad vias publicas, itineráque publica pertineat.* 2 *¶ Hoc interdictũ ad ea loca quæ sunt in fisci patrimonio non puto pertinere. in his enim neq; facere quicquam, neque probibere priuatos potest. res enim fiscales quasi propriæ & priuatæ principis sunt. igitur si*

tur si quis in his aliquid faciat, nequaquã hoc interdictũ locum habebit. sed si fortè de his sit controuersia, præfecti eorum iudices sunt. Ad ea igitur loca hoc interdictum pertinet, quæ publico vsui destinata sunt: vt si quid illic fiat, quod priuato noceret, prætor intercederet interdicto suo. ¶ *Cum quidam velum in mæniano immissum haberet, qui vicini luminibus officiebat: vtile interdictum competit,* NE QVID IN PVBLICO IMMITTAS, QVA EX RE LVMINIBVS GAII SEII OFFICIAS. 3

Sicut prohibetur prætoris interdicto nequid noui in loco publico fiat, ita etiam prohibetur ne iam factum restauretur.

¶ *Si quis quod in publico loco positum habuit, reficere voluit, hoc interdicto locum esse Aristo ait ad prohibendum eum reficere.* 4 ¶ *Aduersus eum qui molem in mare proiecit, interdictum vtile competit ei cui fortè hæc res nocitura sit. si autem nemo damnum sentit, tuendus est is qui in litore ædificat, vel molem in mare iacit.* 5 ¶ *Si quis in mari piscari, aut nauigare prohibeatur: non habebit interdictum. quemadmodum nec is qui in campo publico ludere, vel in publico balineo lauare, aut in theatro spectare arceatur. sed in omnibus his casibus iniuriarum actione vtendum est.* 6 ¶ *Meritò ait prætor,* QVA EX RE QVID ILLI 7

DAMNI

DAMNI DETVR. *nam quotiensque aliquid in publico fieri permittitur: ita oportet permitti, vt sine iniuria cuiusquam fiat. & ita solet princeps, quotiens aliud noui operis instituendum petitur, permittere. Damnum autem pati videtur, qui commodum amittit quod ex publico consequebatur, qualequale sit. proinde si cui prospectus, si cui aditus sit deterior, aut* 8 *angustior: interdicto opus est. ¶ Si quid in loco publico ædificauero, vt ea quæ ex meo ad te nulloiure defluebant, desinant fluere: interdicto me non teneri Labeo putat. Planè si ædificium hoc effecerit, vt minus luminis insula tua ha-*9 *beat: interdictum hoc competit. ¶ Idem ait si in publico ædificem, deinde hoc ædificium ei obstet, quod tu in publico ædificaueras: cessare hoc interdictum, cum tu quoque illicitè ædificaueris. nisi fortè tu iure tibi concesso ædificaueras.*

In rescripto principis videntur concessa, quæ aliis incommodum non afferunt. Bart.

10 *¶ Si quis à principe simpliciter impetrauerit vt in publico loco ædificet: non est credendus sic ædificare, vt cum incommodo alicuius id fiat: neque sic conceditur, nisi fortè quis hoc impe-*11 *trauerit. ¶ Si quis nemine probibente in publico ædificauerit, non esse eum cogendum tollere, ne ruinis vrbs deformetur: & quia probibito-*

rium est interdictum, non restitutorium. si tamen obstet id ædificium publico vsui, vtique is qui operibus publicis procurat, debebit id deponere. aut si non obstet, solarium ei imponere. vectigal enim hoc sic appellatur, solarium, ex eo quòd pro solo pendatur. si tamen adhuc nullum opus factum fuerit, officio iudicis continetur, vti caueatur non fieri. & ea omnia etiam in persona heredum ceterorúmque successorum erunt cauenda. Locorum sacrorum diuersa causa est: in loco enim sacro non solùm facere vetamur, sed & factum restituere[a] iubemur. hoc propter religionem. ¶ *Ait prætor,* IN VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACERE, IMMITTERE QVID, QVO EA VIA IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, VETO. *Viam publicam eam dicimus, cuius etiam solum publicum est. non enim sicuti in priuata via, ita & in publica accipimus. viæ priuatæ solum alienum est, ius tantum eundi & agendi novis competit. viæ autem publicæ solum publicum est, relictum ad directum certis finibus latitudinis ab eo qui ius publicandi habuit, vt ea publicè iretur, commearetur.* ¶ *Viarum quædam publicæ sunt, quædam priuatæ, quædam vicinales. Publicas vias dicimus, quas Græci βασιλικὰς,[b] nostri prætorias, alij consulares vias appellant. Priuatæ sunt, quas*

12

13

[a] i. diruere. Photius in Nomocanone.

[b] i. regias. Alciat. libro 2. prætermiss.

agrarias quidam dicunt. Vicinales sunt viæ, quæ in vicis sunt, vel quæ in vicos ducunt. has quoque publicas esse quidam dicunt. quod ita verum est, si non ex collatione priuatorum hoc iter constitutum est. aliter atque si ex collatione priuatorum reficiatur. nam si ex collatione priuatorum reficiatur, non vtique priuata est. refectio enim idcirco de communi fit, quia vsum vtilitatémque communem habet. Priuatæ viæ dupliciter accipi possunt: vel hæ quæ sunt in agris, quibus imposita est seruitus, vt ad agrum alterius ducant: vel hæ quæ ad agros ducunt, per quas omnibus † permeare liceat, in quas exitur de via consulari: & sic post illam excipit via, vel iter, vel actus ad villam ducens. has ergo, quæ post consularem excipiunt in villas vel in alias colonias ducentes, putem etiam ipsas publicas esse. 14 *¶ Hoc interdictum tantùm ad vias rusticas pertinet, ad vrbicas verò non. harum enim cura pertinet ad magistratus. Si viæ publicæ exemptus commeatus sit, vel via coartata: interueniunt magistratus.* 15 *¶ Si quis cloacam in viam publicam immitteret, éxque ea re minus habilis via per cloacam fiat: teneri eum Labeo scribit. immisisse enim eum videri. Proinde & si fossam quis in fundo suo fecerit, vt ibi aqua collecta in viam decurrat, hoc interdicto tenebitur. immissum enim habere etiam hunc videri.* 16 *¶ Idem Labeo scri-*

† *commeare*

bit si quis in suo ita ædificauerit, vt aqua in via collecta restagnet, non teneri eum interdicto: quia non immittat aquam, sed non recipit. Nerua autem melius scribit, vtrumque teneri. Planè si fundus viam publicam contingat, & ex eo aqua deriuata deteriorem viam faciat, quæ tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, interdictum locum habebit aduersus vicinum tuum. si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri. eum enim videri factum habere, qui vsum eius aquæ habeat. ¶ *Idem Nerua scribit, si tecum interdicto agatur, nihil vltra te facere cogendum, quàm vt arbitratu eius cui tecum experitur, cùm vicino experiaris. ceterum aliter obseruantibus futurum vt tenearis, etiam si iam bona fide cum vicino egeris, neque per te stet quo minus arbitratu actoris cum vicino experiaris. Idem ait si odore solo locus pestilentiosus fiat, non esse ab* RE *de ea interdicto vti.* ¶ *Hoc interdictum etiam ad ea quæ pascuntur in via publica, itineréve publico, & deteriorem faciant viam, locum habet.* ¶ *Deinde ait prætor,* QVO EA VIA, IDQVE ITER DETERIVS SIT, FIAT. *hoc, siue statim deterior via sit, siue postea. ad hoc enim pertinent hæc verba* SIT, FIAT. *etenim quædam sunt talia, vt statim facto suo noceãt: quædam*

17 18 19

dam talia, vt in præsentiarum quidem nihil noceant: in futurum autē nocere debeant. Deteriorem autem viam fieri sic accipiendum est, si vsus eius ad commeandum corrumpatur, hoc est ad eundum, vel agendum, vt cum planè fuerit, cliuosa fiat, vel ex molli aspera, aut angustior ex latiore, aut palustris ex sicca.

20 ¶ Scio tractatum, an permittendum sit specus & pontem per viam publicam facere. & plerique probant, interdicto eum teneri. non enim oportere eum deteriorem viam facere.

21 ¶ Hoc interdictum perpetuum, & populare est. condemnatióque ex eo facienda est, quanti actoris interfit.

22 ¶ Prætor ait, QVOD IN VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO FACTVM, IMMISSVM HABES, QVO EA VIA IDVE ITER DETERIVS SIT, FIAT, RESTITVAS. Hoc interdictum ex eadem causa proficiscitur, ex qua & superius: & tantùm interest, quòd hoc restitutorium, illud prohibitorium est.

23 ¶ Hoc interdicto non is tenetur, qui in via publica aliquit fecit: sed is qui factum habet. proinde si alius fecit, alius factum habet: is tenetur qui factum habet. & est hoc vtilius: quia is potest restituere, qui factum, immissum habet. Habere eum dicimus, qui vtitur, & iure possessionis fruitur: siue ipse opus fecit, siue ex causa emptionis vel conductionis, vel legato, vel

hereditate, vel quo alio modo adquisiit. Vnde Ofilius putat eum, qui pro derelicto reliquit id opus quod fecit: si viam publicam corrupit, & reliquit: non teneri hoc interdicto. non enim habet quod fecit. Sed an in eum actio debeat dari, videbimus. & puto vtile interdictum competere: vt quod in via publica ædificauit, restituat. ¶ *Si ex fundo tuo arbor in via* 24 *publica sic ceciderit, vt itineri sit impedimento, eámque pro derelicto habeas: non teneri Labeo scribit. si tamen, inquit, actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, rectè tecum acturum interdicto de via publica reficienda. sed si pro derelicto non habeas, rectè tecum agi hoc interdicto.* ¶ *Idem Labeo scribit, si vicinus* 25 *meus viam opere corruperit: quãuis opus quod fecit, tam mihi quàm ipsi vtile sit, tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me tamen non posse hoc interdicto conueniri si autem communiter hoc opus fieri curauerimus, vtrumque nostrum teneri.* ¶ *Hoc interdictum locum habet* 26 *etiam aduersus eum qui dolo malo fecit, quo minus possideret, vel haberet. etenim parem esse condicionem oportet eius qui quid possideat, vel habeat; atque eius cuius dolo malo factum sit, quò minus possideret, vel haberet. & mihi videtur vera Labeonis sententia.* ¶ RESTITVAS *inquit. restituere videtur, qui in* 27 *pristinum statum reducit quod fit: siue quis*

tollit id quod factum est, vel reponat quod sublatum est. & interdum suo sumptu. nam si ipse, quo qui interdixit, fecerit, vel iussu eius alius, aut ratum habitum sit quod fe[illegible]: ipse suis sumptibus debet restituere. si verò nihil horum interuenit, sed habet factum: tunc dicemus patientiam solam eum præstare debere. ¶ Interdictum hoc non esse temporarium, sciendum est. pertinet enim ad publicam vtilitatem. condemnatióque ex eo facienda est, quanti actoris interſit tolli quod factum est. ¶ Prætor ait,

28

29

QVO MINVS ILLI VIA PVBLICA ITINEREVE PVBLICO IRE AGERE LICEAT, VIM FIERI VETO.

III. CELSVS libro trigensimonono Digestorum.

Litora in quæ populus Romanus imperiū habet, populi Romani esse arbitror.

1 ¶ Maris cōmunem vsum omnibus hominibus, vt aëris: iactásq; in id pilas eius esse qui iecerit. sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisue vsus eo modo futurus sit.

ææ. l. 14. ſ de acqui. rer. dom.

IIII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum respondit.

IN litore iure gentium ædificare licere, nisi vsus publicus impediret.

V. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

SI per publicum locum riuus aquæductus priuato nocebit, erit actio priuato ex

lege duodecim tabularum, vt noxa domino caueatur.

VI. IVLIANVS libro quadragesimo tertio Digestorum.

EI qui hoc interdicto experitur, ne quid in loco publico fiat, quo damnum priuato detur: quamuis de loco publico interdicat, nihilo minus procuratoris dandi facultas est.

VII. IDEM libro quadragesimo octauo Digestorum.

SIcut is qui nullo prohibente in loco publico ædificauerat, cogendus non est demolire, ne ruinis vrbs deformetur: ita qui aduersus edictum prætoris ædificauerit, tollere ædificium debet. alioquin inane & lusorium prætoris imperium erit.

DE LOCO PVBLICO FRVENDO. TIT. VIIII.

VLPIANVS libro sexagesimooctauo ad Edictum.

PRætor ait, QVO MINVS LOCO PVBLICO, QVEM IS CVI LOCANDI IVS FVERIT, FRVENDVM ALICVI LOCAVIT: EI QVI CONDVXIT, SOCIOVE EIVS E LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT, VIM FIERI VETO. *Interdictum hoc publicæ vtilitatis causa proponi*

proponi palam est. tuetur enim vectigalia publica, dum prohibetur quis vim facere ei qui id fruendum conduxit. sed si simul veniant ad interdictum mouendum ipse qui conduxerit, & socius eius: magis est vt ipse conductor præferatur. ¶ *Ait prætor,* QVO MINVS E LEGE LOCATIONIS FRVI LICEAT. *meritò ait* E LEGE LOCATIONIS. *vltra legem enim, vel contra legem non debet audiri qui frui desiderat.*

II. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

Concedi solet, vt imagines & statuæ, quæ ornamenta reipublicæ sunt futuræ, in publicum ponantur.

DE* VIA PVBLICA ET SI QVID IN EA FACTVM ESSE DICATVR.

TIT. X.

Ἐκ τοῦ ἀστυνομικοῦ μονοβίβλου τοῦ Παπινιανοῦ.

Οἱ ἀστυνομικοὶ ἐπιμελείσθωσαν τῶν κατὰ τὴν πόλιν ὁδῶν, ὅπως ἂν ὁμαλισθῶσιν, καὶ τὰ ῥεύματα μὴ βλάπτῃ τὰς οἰκίας, καὶ γέφυραι ὦσιν, οὗ ἂν δέῃ. ἐπιμελείσθωσαν δὲ ὅπως οἱ ἴδιοι τοῖχοι ἢ τῶν ἄλλων, ἢ τῶν περὶ τὰς οἰκίας,

*In vulg. edit. perperã huic titulo præponebatur titul. qui hunc sequitur, cũ hac inscriptione, De via publica & itinere publico refi. expuncto hoc tit. & eius Latina interp. vni eidẽque titul. subdita. Ant. Aug. lib. 3. c. 1. sed vidi aliquot manuscri. in quibus recte hi titu li sunt distincti.

ἃ εἰς τὴν ὁδὸν φέρει μὴ σφαλερὰ ᾖ, ἵνα ὡς δεῖ, καθαίρωσιν οἱ δεσπόται τῶν οἰκιῶν, καὶ ἐπισκευάζωσιν. ἐὰν δὲ μὴ καθαίρωσιν, μηδὲ ἐπισκευάζωσιν, ζημιούτωσαν αὐτοὺς, ἕως ἂν ἀσφαλῆ ποιήσωσιν. ἐπιμελείτωσαν δὲ ὅπως μηδεὶς ὀρύσσῃ τὰς ὁδοὺς, μηδὲ χωννύῃ, μηδὲ κτίσῃ εἰς τὰς ὁδοὺς μηδέν. εἰ δὲ μὴ, ὁ μὲν δοῦλος ὑπὸ τοῦ ἐντυχόντος μαστιγούσθω, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἐνδεικνύσθω τοῖς ἀστυνόμοις. οἱ δὲ ἀστυνόμοι ζημιούτωσαν κατὰ τὸν νόμον, καὶ τὸ γεγονὸς καταλυέτωσαν. ἐπισκευάζειν δὲ τὰς ὁδοὺς, † τὰς δημοσίας κατὰ τὴν αὐτοῦ οἰκίαν ἕκαστον, καὶ τὰς ὑδρορρόας ἐκκαθαίρειν τὰς ἐκ τοῦ ὑπαιθρίου, καὶ ἐπισκευάζειν οὕτως, ὡς ἂν μὴ κωλύῃ ἁμάξαν ἐπιέναι. ὅσοι δὲ μισθωσάμενοι οἰκοῦσιν, ἐὰν μὴ ἐπισκευάσῃ ὁ δεσπότης, αὐτοὶ ἐπισκευάσαντες ὑπολογιζέσθωσαν τὸ ἀνάλωμα κατὰ τὸν μισθόν. ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ ὅπως πρὸ τῶν ἐργαστηρίων μηδὲν προκείμενον ᾖ, πλὴν ἐὰν κναφεὺς ἱμάτια ψύχῃ, ἢ τέκτων τροχοὺς ἔξω τιθῇ. τιθέτωσαν δὲ καὶ οὗτοι, ὥστε μὴ κωλύειν ἁμάξαν βαδίζειν. μὴ ἐάτωσαν δὲ μηδὲ μάχεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς, μηδὲ κόπρον ἐκβάλλειν, μηδὲ νεκρὰ, μηδὲ δέρματα ῥίπτειν. id est,

Ex ædilium singulari libro Papiniani.

Aediles studeant eas quæ secundum ciuitatem vias vt vtique adæquentur, & effluxiones non noceant domibus, & pontes fiant, vbicunque oportet. studeant

deant autē vt proprij parietes, vel aliorum, vel qui circa domos,quæ ad viam ducunt, non labiles sint, quatenus vt oportet eos emendent" domini ædium & instaurent. Si autem non emendauerint,neque construxerint, mulctent eos quousque illabiles faciant. Curam autem habeant vt nullus effodiat vias, neque subruat,neque construat in viis aliquid. Sin minus, seruus quidem ab obuiante fustigetur, liber autem demonstretur Aedilibus, Aediles autē damnificent [eum] secundum legem,& quod factum est dissoluant. Construat autem vias publicas secundnm propriam domum vnusquisque,& aquæductus purget qui sub diuo, & construat ita vt non prohibeat vehiculum transire. Quicunque autē mercede habitant, si non construat dominus, ipsi construentes,computent dispendiū in mercede. Studeant autem & vt ante ergasteria nihil proiectum sit,præterquam si fullo vestimenta siccet,aut tector trochos exterius ponat. Ponant autem & hi, vt non prohibeant vehiculum ire. non permittant autem in viis neque pugnare, neque stercora proiicere,neque morticina,neque coria iacere.

" al. eas emundent.

DE

DE VIA PVBLICA ET ITINERE PVBLICO REFICIENDO.

TIT. XI.

VLPIANVS libro sexagensimooctauo. ad Edictum.

PRætor ait, QVO MINVS ILLI VIAM PVBLICAM, ITERVE PVBLICVM APERIRE REFICERE LICEAT, DVM NE EA VIA IDVE ITER DETERIVS FIAT: VIM FIERI VETO. *Viam aperire est, ad veterem altitudinem latitudinémque restituere. sed & purgaRE fectionis portio est. Purgari autem propriè dicitur ad libramentum proprium redigere, sublato eo quod super eam esset. reficit enim & qui aperit, & qui purgat, & omnes omnino qui in pristinum statum reducunt.* ¶ 1 *Si quis in specie refectionis deteriorem viam facit, impune vim patietur. propter quod neque latiorem neque longiorem neque altiorem neq; humiliorem viam sub nomine refectionis is qui interdicit, potest facere: vel in viam terrenam glaream inicere, aut sternere viam lapide quæ terrena sit: vel contra lapide stratam terrenam facere.* ¶ 2 *Interdictum hoc perpetuò dabitur, & omnibus, & in omnes. & habet cõdemnationem*

tionem in id quod actoris intererit.

II. IAVOLENVS libro decimo ex Caſſio.

*VIam publicam populus non vtendo amittere * non * poteſt.*

III. PAVLVS libro primo Sententiarum.

SI in agrum vicini viam publicam quis reiecerit, tantũ in eum viæ receptæ actio dabitur, quanti eius intereſt, cuius fundo iniuria irrogata eſt. Qui viam publicam exarauerit, ad munitionem eius ſolus compellitur.

DE FLVMINIBVS NE QVID IN FLVMINE PVBLICO ripáue eius fiat quo pe- ius nabigetur.[a]

[a] In indicetit. nauigetur.

TIT. XII.

VLPIANVS libro ſexageſimo octauo ad Edictum.

AIT prætor, NE QVID IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACIAS: NE QVID IN FLVMINE PVBLICO NEVE IN RIPA EIVS IMMITTAS, QVO STATIO ITERVE NAVIGIO DETERIOR SIT, FIAT. ¶ *Flumen à riuo magnitudine diſcernendum eſt, aut exiſtimatione circumcolentium. Item fluminum quædam ſunt perennia*

ennia, quædam torrentia. perenne est, quod semper fluat ἀέννα@: id est semper fluens. torrens ὁ χειμάῤῥυς, i. hyeme fluens. Si tamen aliqua æstate exaruerit quod alioquin perenne fluebat: non ideo minus perenne est. Fluminum quædã publica sunt, quædam non. publicum flumen esse Caßius definit, quod perenne sit. hæc sententia Caßij, quam & Celsus probat, videtur esse probabilis. Hoc interdictum ad flumina publica pertinet. si autem flumen priuatum sit, cessabit interdictum. nihil enim differt à ceteris locis priuatis flumen priuatum. ¶ Ripa autem ita rectè definietur, id quod flumen continet naturalem rigorem cursus sui tenens. ceterũ si quando vel imbribus vel mari vel qua alia ratione ad tempus excreuit: ripas non mutat. nemo denique dixit Nilum, qui incremento suo Ægyptum operit, ripas suas mutare, vel ampliare. nam cum ad perpetuam sui mensuram redierit, ripæ aluei eius muniendæ sunt. Si tamen naturaliter creuerit, vt perpetuum incrementum nanctus sit vel alio flumine admixto, vel qua alia ratione: dubio procul dicendum est ripas quoq; eum mutasse. quemadmodum si alueo mutato alia cœpit currere. ¶ Si insula in publico flumine fuerit nata, inque ea aliquid fiat: non videtur in publico fieri. Illa enim insula aut occupantis est, si limitati agri fuerunt: aut eius cuius ripam contingit:

2

Huius incrementi causas tradit Diodorus Sicul. lib. I. antiquit. c. 3.

3

tingit: aut si in medio alueo nata est, eorum est
4 *qui prope vtrasque ripas possident.* ¶ *Simili modo & si flumen alueum suum reliquit, & alia fluere cœperit: quidquid in veteri alueo factum est, ad hoc interdictum non pertinet. non enim in flumine publico factum erit, quod est vtriusque vicini. Aut si limitatus est ager, occupātis alueus fiet. certè desinit esse publicus: Ille etiam alueus, quem sibi flumen fecit, etsi priuatus ante fuit, incipit tamen esse publicus: quia impossibile est, vt alueus fluminis publici*
5 *non sit publicus.* ¶ *Si fossa manu facta sit, per quam fluit publicum flumen: nihilo minus publica fit. & ideo si quid ibi fiat, in flumine publico factum videtur. aliter atque si flumē aliquam terram inundauerit, non alueum sibi fecerit. tunc enim non fit publicum quod aqua*
6 *opertum est.* ¶ *Item si amnis aliquid circumeat, sciendum est eius manere cuius fuit. si quid igitur illic factum est, non est factum in publico flumine. nec pertinet ad hoc interdictū, si quid in priuato factum sit. ne quidem si in priuato flumine fiat. nam quod fit in priuato flumine,*
7 *perinde est atq; si in alio priuato loco fiat.* ¶ *In flumine publico factū accipere debemus, quidquid in aqua fiat. nam si quid extra factum sit, non est in flumine factum. & quod in ripa*
8 *fiat, non videtur in flumine factum.* ¶ *Non autem omne quod in flumine publico, ripáue,*

fit,

fit, coërcet prætor. ſed ſi quid fiat, quo deterior ſtatio, & nauigatio fiat. Ergo hoc interdictum ad ea tantum flumina publica pertinet, quæ ſunt nauigabilia: ad cetera non pertinet. Sed Labeo ſcribit, non eſſe iniquum, etiam ſi quid in eo flumine quod nauigabile non ſit, fiat, vt exareſcat, vel aquæ curſus impediatur: vtile interdictum competere, ne vis ei fiat, quo minus id opus, quod in alueo fluminis ripáue ita factum ſit, vt iter, curſus fluminis deterior ſit, fiat: tollere demoliri, purgare, reſtituere viri boni arbitratu poſſit. Stationẽ dicimus à ſtatuendo. is igitur locus demonſtratur, vbicumque naues tutò ſtare poſſunt. ¶ 9 *Ait prætor,* ITERQVE NAVIGII DETERIVS FIAT. *hoc pro nauigatione poſitum eſt. immo nauigium ſolemus dicere etiam ipſam nauem. Iter ergo nauigiò poteſt & ſic accipi, iter naui deterius fiat. Nauigij appellatione etiam rates continentur: quia plerumque & ratium vſus neceſſarius eſt. Si pedeſtre iter impediatur, non ideo minus iter nauigio deterius fit.* ¶ 10 *Deterior ſtatio, itémque iter nauigio fieri videtur, ſi vſus eius corrumpatur, vel difficilior fiat, aut minor vel rarior, aut ſi in totum auferatur. Proinde ſiue deriuetur aqua, vt exiguior facta minus ſit nauigabilis: vel ſi dilatetur, aut diffuſa breuem aquam faciat: vel contra ſic coanguſtetur, & rapidius flumen faciat: vel ſi* 6

quid

quid aliud fiat quod nauigationem incommodet, difficiliorem faciat, vel prorsus impediat: interdicto locus erit. 11 ¶ *Labeo scribit, non esse dandam exceptionem ei qui interdicto conuenitur,* AVT NISI RIPAE TVENDAE CAVSA FACTVM SIT: *sed ita excipiendum ait,* EXTRA QVAM SI QVID ITA FACTVM SIT, VTI DE LEGE FIERI LICVIT. 12 ¶ *Si in mari aliquid fiat, Labeo ait competere tale interdictum,* NE QVID IN MARI INVE LITORE, QVO PORTVS, STATIO, ITERVE NAVIGIO DETERIVS FIAT. *sed & si in flumine publico, non tamen nauigabili fiat: idem putat.* 13 ¶ *Deinde ait prætor,* QVOD IN FLVMINE PVBLICO, RIPAVE EIVS FIAT:[a] SIVE QVID IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES, QVO STATIO, ITERVE NAVIGIO DETERIOR SIT, FIAT: RESTITVAS. *Superius interdictum prohibitorium est, hoc restitutorium, ad eandem causam pertinens. Iubetur autem is qui factum vel immissum habet, restituere quod habet. si modò id quod habet, statione vel nauigium deterius faciat.* 14 ¶ *Hæc verba* FACTVM HABES VEL IMMISSVM HABES, *ostendunt non eum teneri qui fecit vel immisit: sed qui factum, immissum habet. denique Labeo scribit, si auctor tuus aquam deriuauerit: & hoc*

[a] Duarenus putat legendũ factũ, argumento sequentium verborum.

interdicto, * *si ea tu vtaris.*

* Eleganter subauditur, teneri. l.1.§.permittitur. ff.de aqu. quotid.

II. POMPONIVS libro trigensimo quarto ad Sabinum.

QVO *minus ex publico flumine ducatur aqua, nihil impedit, nisi Imperator, aut senatus vetet. si modò ea aqua in vsu publico non erit. sed si aut nauigabile est, aut ex eo aliud nauigabile fit: non permittitur id facere.*

III. PAVLVS libro sextodecimo ad Sabinum.

F*Lumina publica quæ fluunt, ripæq; eorum publicæ sunt. Ripa ea putatur esse, quæ plenissimum flumen continet.* ¶ *Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, cum ripæ cedant ex quo primùm à plano vergere incipit vsque ad aquam.* 1

IIII. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

Q*Væsitum est, an is qui in vtraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem priuati iuris facere potest. respondit non posse.*

NE QVID IN FLVMINE PVBLICO FIAT QVO ALITER aqua fluat atque vti* priore æstate fluxit.

* Vt in indic.tit.

TITVLVS XIII.

VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

Ait

AIT prætor, IN FLVMINE PVBLICO, INVE RIPA EIVS FACERE, AVT IN ID FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMITTERE, QVO ALITER AQVA FLVAT QVAM PRIORE AESTATE FLVXIT, VETO. *hoc interdicto prospexit prætor, ne deriuationibus minus concessis flumina excrescant, vel mutatus alueus vicinis iniuriam aliquam adferat. pertinet autem ad flumina publica, siue nabigabilia sunt, siue non sunt.*

1 ¶ *Ait prætor,* QVO ALITER AQVA FLVAT QVAM PRIORE AESTATE FLVXIT. *non omnis ergo qui immisit, vel qui fecit, tenetur: sed qui faciendo, vel immittendo efficit aliter quàm priore æstate fluxit, aquam fluere. Quod autem ait,* ALITER FLVAT, *non ad quantitatem aquæ fluentis pertinet, sed ad modum & ad rigorem cursus aquæ referendum est. Et generaliter dicendum est, ita demum interdicto quem teneri, si mutetur aquæ cursus per hoc quòd factum est, dum vel depreßior vel artior fiat aqua, ac per hoc rapidior sit cum incommodo accolentium. Et si quod aliud vitij accolæ ex facto eius qui conuenitur, sentient: interdicto locus erit.*

2 ¶ *Si quis ex riuo tecto per apertum ducere velit, vel cōtra qui ante aperto*

duxit, nunc operto velit: interdicto teneri placuit, si modò hoc factum eius incommodum circa colentibus adferat. Simili modo & si incile ducat, aut alio loco † fiat, aut si alueum fluminis mutet: hoc interdicto tenebitur. † faciat

¶ Sunt qui putent, excipiendum hoc interdicto, QVOD EIVS RIPAE MVNIENDAE CAVSA NON FIET: *scilicet vt si quid fiat, quo aliter aqua fluat, si tamen muniendæ ripæ causa fiat, interdicto locus non sit. sed nec hoc quibusdam placet. neque enim ripæ cum incommodo accolentium muniendæ sunt. hoc tamen iure vtimur, vt prætor ex causa æstimet, an hanc exceptionem dare debeat. plerumque enim vtilitas suadet exceptionem istam dari. sed etsi alia vtilitas vertatur eius, qui quid in flumine publico fecit: pone enim grande damnum flumen ei dare solitum, prædia eius depopulari: si fortè aggeres, vel quam aliam munitionem adhibuit vt agrum suum tueretur, eáque res cursum fluminis ad aliquid immutauit: cur ei non consulatur? plerosque scio prorsus flumina auertisse, alueósque mutasse dum prædiis suis consulunt. oportet enim in huiusmodi revus vtilitatem & tutelam facientis spectari, sine iniuria vtique accolarum.* 3

¶ Is autem hoc interdicto tenetur, qui aliter fecit fluere quàm priore æstate fluxit. & idcirco aiunt pretorem priorem æstatem comprehendisse, quia semper 4

certior

tertior est naturalis cursus fluminum æstate potius quàm hieme. nec ad instantem æstatem, sed ad priorem interdictum hoc refertur: quia 5 *illius æstatis fluxus indubitatior est.* ❡ *Aestas ad æquinoctium autumnale refertur. & si fortè æstate interdicetur, proxima superior æstas erit intuenda. si verò hieme, tunc non proxima* 6 *hieme æstas, sed superior erit inspicienda.* ❡ *Hoc interdictum cuiuis ex populo competit, sed non aduersus omnes: verùm aduersus eum qui deneget vt aliter aqua flueret, cum ius non haberet. Hoc interdictum & in heredes competit.* 7 ❡ *Deinde ait prætor,* QVOD IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS FACTVM, SIVE QVID IN FLVMEN RIPAMVE EIVS IMMISSVM HABES: SI OB ID ALITER AQVA FLVIT, ATQVE VTI PRIORE AESTATE FLVXIT: RESTITVAS. *Hoc interdictum restitutorium proponitur. superius enim prohibitorium est, & pertinet ad ea quæ nondum facta sunt. Si quid igitur iam factum est, per hoc interdictum restituetur. si quid ne fiat, prospicitur: superiore interdicto erit vtendum. & si quid post interdictum redditum fuerit factum, coërcebi-* 8 *tur.* ❡ *In hoc interdicto restitutorio non est iniquum, vt Labeo ait, venire etiam quod dolo factum est, quo minus haberes.*

VT IN FLVMINE PVBLICO NAVIGARE LICEAT. TIT. XIIII.

VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

PRAETOR *ait*, QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO NAVEM, RATEM AGERE: QVOVE MINVS PER RIPAM ONERARE, EXONERARE LICEAT: VIM FIERI VETO. ITEM VT PER LACVM, FOSSAM, STAGNVM PVBLICVM NAVIGARE LICEAT, INTERDICAM. *Hoc interdicto prospicitur, ne quis flumine publico nauigare prohibeatur. sicuti enim et qui via publica vti prohibeatur, interdictum supra propositũ est: ita hoc quoq; proponendum prætor putauit. Si priuata sunt suprascripta, interdictum cessat.* ¶ *Lacus est,* 1 *quod perpetuam habet aquam. Stagnum est, quod temporalem contineat aquam ibidem stagnantem, quæ quidem aqua plerumque hieme cogitur. Fossa est receptaculum aquæ, manu facta. Possunt autem etiam hæc esse publica.** *Publicano planè qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, vtile interdictum competere Sabinus consentit.* & *ita Labeo.*

*Sic emẽdanda & dispungẽda est vel giris lectio, antea cõturbata. Anton. Aug. lib. 1. c. 9.

beo. ergo & si à municipibus conductum habeat, æquissimum erit, ob vectigalis fauorem 2 *interdicto eum tueri.* ¶ *Si quis velit interdictum tale mouere, vt locus deprimatur pecoris appellendi gratia: non debet audiri. & ita Mela scribit. Idem ait, tale interdictum competere, ne cui vis fiat, quo minus pecus ad flumen publicum ripámve fluminis publici appelletur.*

DE RIPA MVNIENDA.

TITVLVS XV.

Vide in hunc titulum Aggenũ Vrbicũ titu. de controuersiis & tit. de alluuionibus.

VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum.

PRAETOR *ait*, QVO MINVS ILLI IN FLVMINE PVBLICO RIPAVE EIVS OPVS FACERE, RIPAE AGRIVE QVI CIRCA RIPAM EST TVENDI CAVSA, LICEAT: DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT, SI TIBI DAMNI INFECTI IN ANNOS DECEM VIRI BONI ARBITRATV VEL CAVTVM VEL SATISDATVM EST, AVT PER ILLVM NON STAT, QVO MINVS VIRI BONI ARBITRATV CAVEATVR VEL SATISDETVR: VIM FIERI VETO. *Ripas fluminum publicorum reficere, munire, vtilissi-*

mum est. Sicuti igitur de via publica reficienda interdictum propositum est, ita etiam de ripa fluminis munienda proponendum fuit. ¶ *Meritò adicit,* DVM NE OB ID NAVIGATIO DETERIOR FIAT. *illa enim sola refectio toleranda est, quæ nauigio non est impedimento. Is autem qui ripam vult munire, de damno futuro debet vel cauere vel satisdare secundum qualitatem personæ. & hoc interdicto expressum est, vt dãni infecti in annos decem viri boni arbitratu vel caueatur vel satisdetur.* °*Dabitur autem satis vicinis. sed & his qui trans flumen possidebunt. etenim curandum fuit, vt eis ante opus factum caueretur. nam post opus factum persequendi hoc interdicto nulla facultas superest, etiam si quid damni postea datum fuerit. sed lege Aquilia experiendum est. Illud notandum est, quòd ripæ lacus, fossæ, stagni muniendi nihil prætor hic cauit. sed idem erit obseruandum, quod in ripa fluminis munienda.*

°Rectè sic inscribitur Flor. nec admitto eorũ emendationẽ qui ita mutãt, vnde vi & de vi armata, quia interdictũ illud vnde vi, simpliciter appellatur, interdictũ de vi. l. Si quis vi. ff. de adqu. possess.

DE° VI ET DE VI ARMATA. TIT. XVI.

VLPIANVS libro sexagensimo° nono° ad Edictum.

PRAETOR *ait,* VNDE TV ILLVM VI DEIECISTI, AVT FAMILIA TVA DEIECIT: DE EO, QVAE-

QVE

QVE ILLE TVNC IBI HABVIT, TANTVMMODO INTRA ANNVM: POST ANNVM DE EO QVOD AD EVM QVI VI DEIECIT, PERVENERIT, IVDICIVM DABO. *Hoc interdictum proponitur ei qui vi deiectus est. etenim fuit æquißimum, vi deiecto subuenire. propter quod ad reciperãdam possessionem interdictum hoc proponitur. Ne quid autem per vim admittatur, etiam legibus Iuliis prospicitur publicorum & priuatorum, necnon & constitutionibus principum.*

Hoc interdictum non habet locum pro violentia compulsiua, sed expulsiua. Bart.

1 ¶ *Hoc interdictum non ad omnem vim pertinet, verùm ad eos qui de possessione deiciuntur. Ad solam autem atrocem vim pertinet hoc interdictum. & ad eos tantùm qui de solo deiciuntur, vtputa de fundo, siue ædificio. ad alium autem non pertinet. Et si quis de area deiectus sit, sine dubio interdicto locus est.*
2 ¶ *Et generaliter ad omnes hoc pertinet interdictum, qui de re solo cohærenti deiciuntur. qualis qualis enim fuerit locus, vnde quis vi deiectus est, interdicto locus erit. Proinde etsi superficiaria insula fuerit, qua quis deiectus est: apparet interdicto fore locum.* 3 ¶ *Illud vtique in dubium non venit, interdictum hoc ad res moviles non pertinere. nam ex causa furti, vel*

vi bonorum raptorum actio competit. potest & ad exhibendum agi. Planè si quæ res sint in fundo vel in ædibus, vnde quis deiectus est: etiã earum nomine interdictum competere non est ambigendum. ¶ *Si quis de naue vi deiectus* 4 *est, hoc interdicto locus non est: argumento eius qui de vehiculo detractus est, quem nemo dixit interdicto hoc vti posse. Planè si quis de ligneis ædibus deiectus fuerit, nemo ambigit interdicto locum fore: quia qualequale sit quod solo cohæreat, inde qui vi deiectus est, habet interdictũ.* ¶ *Deiecitur is qui poßidet, siue ciuiliter siue* 5 *naturaliter poßideat. nam & naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet. Denique & si maritus vxori donauit, eáque deiecta sit: poterit interdicto vti. non tamen si colonus.*

¶ *Ait prætor,* DEIECISTI, AVT 6 FAMILIA DEIECIT. *meritò familiæ mẽtio habita. nam cum* DEIECISTI *verbum refertur ad personam eius qui deiecit, nec pertineat ad eum cuius familia deiecit: nec enim ego videor deiecisse, si familia mea deiecerit: consequens fuit addere,* AVT FAMILIA TVA DEIECIT.

Hoc interdicto tenetur tam mandans quàm mandatarius: vno tamen satisfaciente, alter liberatur.

L. 152. §. 1. *Deiecisse autem etiam is videtur, qui manda-* "

uit

„ *uit vel iußit vt aliquis deieceretur. parui enim* 7.de reg. iur.
„ *referre visum est, suis manibus quis deiciat, an*
„ *verò per alium. quare & si familia mea ex voluntate mea deiecerit, ego videor deiecisse.*

7 ¶ *Quotiens verus procurator deiecerit, cum vtrolibet eorũ, id est siue domino siue procuratore, agi posse Sabinus ait, & alterius nomine* †*alteri eximi: sic tamen, si ab altero eorum litis æstimatio fuerit præstita. non enim excusatus est, qui iussu alicuius deiecit. nõ magis quàm si iussu alicuius occidit. Cum autem falsus est procurator, cum ipso tantùm procuratore in-*
„ *terdici debere. Sabini sententia vera est. Sed*
„ *& si quod alius deiecit, ratum habuero: sunt*
„ *qui putent secundum Sabinum & Caßium,*
„ *qui ratihabitionem mandato comparant, me*
„ *videri deiecisse, interdictóque isto teneri. &*
„ *hoc verum est. rectius enim dicitur in maleficio*
8 *ratihabitionem mandato comparari.* ¶ *Quod igitur additur,* AVT FAMILIA TVA DEIECIT: *meritò scriptum est in eum casum, in quem familia mea vi deiecit. ceterum si iußit, ipse deiecit. nec grauari debet dominus qui non iußit, si seruorum suorum factum præstaret, etsi non iussu eius deiecerunt. nam non grababitur hoc nomine. quippe cum aut peruenit ad eum aliquid, & restitueret: aut non peruenit, & ipsos seruos maleficij causa noxæ dedendo indemnis erit. quòd enim noxæ dedere*

†alterum

l.152. §.1. & 2.j.de reg.iur.

compel

compellitur, in damno debet reputare: cum seruus hoc poßit domini deteriorē condicionem facere. ¶ *Familiæ autem appellatio seruos continet. Sed quæritur quem numerum seruorum contineat: vtrum plurium, an verò & duum vel trium. sed verius est in hoc interdicto, etiã si vnus seruus vi deiecerit: familiam videri deiecisse. Familiæ appellatione & eos quos loco seruorum habemus, contineri oportere dicendum est.* 9 ¶ *Si quis tamen neget se seruum vel familiam defendere: cogendus est pati hoc interdictum, ad hoc scilicet, vt quod ad eum peruenit, restituat.* 10 ¶ *Si filiusfamilias vel mercennarius vi deiecerit, vtile interdictum competit. Si aduersus eum, qui in libertatem ex seruitute, vel contra petitur, post inchoatum liverale iudicium vtar interdicto, & liver iudicatus fuerit, & apparuerit ignorante eo à seruis eius vi me deiectum: in poßeßionem restituar.* 11 ¶ *Quod seruus vel procurator vel colonus tenent, dominus videtur poßidere. & ideo his deiectis ipse deici de poßeßione videtur, etiam si ignoret eos deiectos, per quos poßidebat. Et si quis igitur alius, per quem poßidebam, deiectus fuerit: mihi competere interdictum nemini dubium est.* 12 ¶ *Interdictum autem hoc nulli competit, nisi ei qui tũc cum deiceretur poßidebat. nec alius deieci visus est, quàm qui poßidet. Siue autem corpore siue animo poßidens quis deiectus est,* 13

palam

palam est eum vi deiectum videri. Idcircóque si quis de agro suo, vel de domo processisset nemine suorum relicto: mox reuertens prohibitus sit ingredi vel ipsum prædium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit, & ipse possederit: vi deiectus videatur. ademisti enim ei possessionem quam animo retinebat, etsi non corpore.

14 ¶ *Quod volgo dicitur, æstiuorum hibernorúmque saltuum nos possessiones animo retinere: id exempli causa didici Proculum dicere. nam ex omnibus prædiis, ex quibus non hac mente recedemus, vt omisse possessionem vellemus, idem est.*

Non videtur deiici, qui possessionem adhuc non apprehendit.

15 ¶ *Eum, qui neque animo neque corpore possidebat, ingredi autem & incipere possidere prohibeatur: non videri deiectum verius est. deiicitur enim qui amittit possessionem, nō qui non*

16 *accipitur.* ¶ *Vim * vi * repellere licere Cassius scribit, idque ius natura comparatur. apparet autem, inquit, ex eo, arma armis repellere lice-*

17 *re.* ¶ *Vi possidere eum definiendum est, qui expulso vetere possessore adquisitam per vim possessionem optinet. aut qui in hoc ipsum aptatus & præparatus venit, vt contra bonos mores, auxilio ne prohiberi possit ingrediens in possessionem facit. Sed qui per vim possessionē suam*

Cic. pro Milone. Draco apud Demosth. cōtra Aristogiton.

retinuer

retinuerit, Labeo ait, non vi possidere. ¶ *Idem* 18 *Labeo ait eum qui metu turbæ perterritus fugerit, videri deiectum. Sed Pomponius ait, vim sine corporali vi locum non habere. Ego etiam eum qui fugatus est superuenientibus quibusdam, si illi vi occupauerunt possessionem, videri vi deiectum.* ¶ *Qui à me vi possidebat, si ab* 19 *alio deiciatur: habet interdictum. Qui vi deiectus est, quidquid damni senserit ob hoc quòd deiectus est, reciperare debet. pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus.*

Non liberatur violentus deiector restituto fundo, nisi & restituantur alia ablata ab ipso fundo. Bart.

¶ *Si fundus, à quo vi expulsus sim, mihi resti-* 20 *tutus esset: ceteræ verò res quæ vi ablatæ sunt, non restituãtur: hic dicendum est interdictum nihilo minus tenere. quia verum est, vi esse deiectũ. Planè si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus verò mobilibus ad exhibendum actione: potest hoc suo arbitrio habere. & ita Iulianus scribit. Idem scribit, & si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri.* ¶ *Quod au-* 21 *tem ait prætor,* QVAEQVE IBI HABVIT, *sic accipimus, vt omnes res contineantur, non solùm quæ propriæ ipsius fuerunt, verumetiã si quæ apud eum depositæ, vel ei com-*

modatæ,

modatæ, vel pigneratæ, quarúmque vsum vel vsumfructum vel custodiam habuit, vel si quæ ei collocatæ sunt. cum enim dicat prætor HABVIT, *omnia hæc habendi verbo continentur. Rectißimè autem prætor addidit,* TVNC IBI HABVIT. TVNC *sic accipimus, cum deiceretur. & ideo & si quid postea desiit illic esse, dicendum erit in interdictum venire. sic fit, vt etiam si homines, vel pecora demortua sint post deiectionem, interdicto locus*

22 *sit.* ¶ *Denique scribit Iulianus eum qui vi deiecit ex eo prædio in quo homines fuerant, propius esse, vt etiam sine culpa eius mortuis hominibus æstimationem eorum per interdictum restituere debeat: sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur. huic consequens esse ait, vt villæ quoque, & ædium incendio consumptarum pretium restituere cogatur. vbi enim quis, inquit, deiecit, per eum stetisse videtur, quo minus restitueret. idcirco constare ait, eum qui vi deiecit, quíque vi sine dolo malo desierit poßi-*

23 *dere, interdicto teneri.* ¶ IBI *autem ait prætor, vt ne quis & quæ illic non habuit, complectatur. Sanè quod ait prætor* IBI, *quomodo accipimus? vtrum in eo loco, vnde quis vi deiectus est: an verò in omni poßeßione? & melius dicetur, non ad angulum referendum, vel locum in quo fuerit, verumetiam ad omnem partem poßeßionis, qua quis caruit cum deicitur.*

tur. ¶ *Annus in hoc interdicto vtilis est. Ex* 24 *die, quo quis deiectus est, fructuum ratio habetur: quamuis in cæteris interdictis ex quo edita sunt, non retro computantur. Idem est & in rebus movilibus quæ ibi erant. nam & eorum fructus computandi sunt, ex quo quis vi deiectus est.* ¶ *Non solùm autem fructuum ratio in* 25 *hoc interdicto habetur, verùm ceterarũ etiam vtilitatium habenda est. nam & Viuianus refert, in hoc interdicto omnia quæcumque habiturus vel adsecuturus erat is qui deiectus est, si vi deiectus non esset, restitui, aut eorum litem à iudice æstimari debere. eûmque tantum consecuturum, quanti sua interesset, se vi deiectum non esse.* ¶ *Ex interdicto* VNDE VI 26 *etiam is qui non possidet, restituere cogetur. Interdictum hoc quia atrocitatem facinoris in se habet, quæsitum est, an liberto in patronum, vel liberis aduersus parentes competit. & verius est, nec liberto in patronum, nec in parentes liberis dandum esse. meliúsque erit in factum actionem his competere. aliter atque si vi armata vsus sit aduersus libertum patronus, vel aduersus liberos parens. nam hic interdictum competit.* ¶ *Hoc interdictum & heredi* 27 *& ceteris successoribus competit.*

Retinenti possess. per suos, licet ipse deiectus sit, non datur hoc interdictum.

Non

Non alij autem quàm ei qui possidet, interdictum vnde vi competere, argumentum præbet quod apud Viuianum relatum est, si quis me vi deiecerit, meos non deiecerit, non posse me hoc interdicto experiri: quia per eos retineo pos- 28 *sessionem, qui deiecti non sunt.* ¶ *Idem Viuianus refert, seruos quosdam vi depulit, alios retinuit, & vinxit, aut etiam eis imperauit. vi te deiectum intellegi. desisse enim possidere, cum serui ab alio possideantur. Et quod in parte seruorum dictum est, idem in omnibus dici ait, si fortè nemo depulsus esset, sed possideri ab eo cœpissent, qui ingressus in possessionem esset.*

29 ¶ *Quid dicturi essemus, tractat, si aliquo possidente ego quoq; ingressus sum in possessionem, & non deiciam possessorem, sed vinctum opus facere cogam: quatenus res, inquit, esset? ego verius puto, eum quoq; deiectum videri, qui illic* 30 *vinctus est.* ¶ *Ex causa huius interdicti in heredem, & bonorum possessorem, ceteró̆sque successores in factum actio competit in id quod ad eos peruenit.*

II. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

Dolóue malo eorum factum est, quo minus perueniret.

III. VLPIANVS libro sexagensimo nono ad Edictum.

Quod est, & si quis armis deiectus est: quia ex facinoribus defunctorum de eo In vulg. incipit, Idem est.

quod ad heredem peruenit, actio datur. sufficit enim non in lucro versari eum heredem, non etiam damnum subire. ¶ *Hæc actio quæ aduersus heredem ceterósque successores pertinet, perpetuo competit: quia in ea rei persecutio continetur.* 1 ¶ *Armis deiectum quomodo accipimus? arma sunt omnia tela. hoc est, & fustes, & lapides, non solùm gladij, hastæ, frameæ, id est rhomphææ. Planè & si vnus vel alter fustem vel gladium tenuit, armis deiectus possessor videtur. Plus dicitur, etsi inermes venerant, si in ipsa concertatione qui inermes venerant, eo processerunt, vt fustes aut lapides sumerent: vis erit armata. Qui armati venerunt, etsi armis non sunt vsi ad deiiciendum, sed deiecerũt: armata vis facta esse videtur. sufficit enim terror armorum, vt videantur armis deiecisse.* 2

Fugienti & relinquenti possess. suam vano metu, non succurritur hoc interdicto. Bart.

¶ *Si quis autem visis armatis qui alibi tendebant, metu hoc deterritus profugerit: non videtur deiectus. quia non hoc animo fuerunt qui armati erant: sed aliò tendebant. Proinde & si cum armatos audisset venire, metu decesserit de possessione: siue verum, siue falsum audisset: dicendum est, non esse eum armis deiectum, nisi possessio ab his fuerit occupata.* 3 ¶ *Si autem cum dominus veniret in possessionem, armati* 4

eum

eum prohibuerũt, qui inuaserant possessionem: videri eum armis deiectum.

Vim vi repellere licet incontinenti, non autem ex interuallo. Bart.

5 ¶ *Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere. sed hoc cõfestim,*" *non ex interuallo. dummodo sciamus, non solùm resistere permissum, ne deiciatur: sed etsi deiectus quis fuerit, eundem deiecere non ex interuallo, sed ex continenti.*

" Intra duas horas, vt in libro 60. βασιλ. dicitur.

Imputatur domino, si procurator deiecit aliquem, vtique si mandauit vel ratum habuit. Bart.

6 ¶ *Cum procurator armatus venit, & ipse dominus armis deiecisse videtur, siue mandauit, siue, vt Iulianus ait, ratum habuit. hoc & in familia dicendum est. nam cum familia sine me armata venit, ego non videor venisse, sed familia: nisi iussi, vel ratum habui.* 7 ¶ *Hoc interdictum etiam aduersus eum proponitur, qui dolo malo fecit, quo quis armis deieceretur. & post annum reddetur in id quod peruenit ad eum qui prohibuit.* 8 ¶ *Vnde vi interdictum necessarium fuisse fructuario apparet, si prohibeatur vti frui vsufructu fundi. vti frui autem prohibuisse is videtur, qui vi deiecit vtentẽ & fruentem: aut non admisit, cum ex fundo exisset non vsusfructus deserendi causa. Ceterum si quis ab initio volentem incipere vti frui prohibuit: hoc*

interdictum locum non habet. quid ergo est? debet fructuarius vsumfructum vindicare.

¶ *Pertinet autem hoc interdictum ad eum* 9 *qui fundo vti frui prohibitus est. pertinevit etiam ad eum, qui ædificiis vti frui prohibetur. Consequenter autem dicemus ad res moviles hoc interdictum non pertinere, si quis vti frui prohibitus est re mobili. nisi si rei soli accedebant res moviles. si igitur ibi fuerunt, dicẽdum est etiam ad eas referri hoc interdictum debere. Item si non vsusfructus sed vsus sit relictus, competit hoc interdictum. ex quacunque enim causa constitutus est vsusfructus vel vsus, hoc interdictum locum habebit.* ¶ *Qui vsusfructus* 10 *nomine qualiterqualiter fuit quasi in possessione, vtetur hoc interdicto. sed si quis posteaquã prohibitus est, capite minutus sit, vel mortuus: rectè dicitur, heredibus & successoribus competere hoc interdictum, non vt in futurum constituatur vsusfructus: sed vt præterita causa & damnum præteritum sarciatur. Heres quoque simili modo debebit in factum actionem suscipere in id quod ad se peruenit.*

IIII. IDEM libro decimo ad Edictum.

SI vi me deiecerit quis nomine municipum, in municipes mihi interdictum reddẽdum Pomponius scribit, si quid ad eos peruenit.

V. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

Si

*SI rerum tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius vnde vi interdictum cessare: quoniam non est * vi * deiectus, qui compulsus est in possessionem inducere.*

VI. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum.

IN interdicto vnde vi tanti condemnatio facienda est, quanti intersit possidere. & hoc iure nos vti Pomponius scribit. id est tanti rem videri, quanti actoris intersit. quod aliàs minus esse, aliàs plus. nam sæpe actoris pluris interesse hominem retinere, quàm quanti is est. veluti cum quæstionis habendæ, aut rei probandæ gratia, aut hereditatis adeundæ intersit eius eum possideri.

VII. IDEM libro vicensimo quarto ad Edictum.

CVm à te vi deiectus sim, si Titius eandem rem possidere cœperit: non possum cum alio quàm tecum interdicto experiri.

VIII. IDEM libro quinquagensimo quarto ad Edictum.

FVlcinius dicebat vi possideri, quotiens vel non dominus, cum tamen possideret, vi deiectus est.

Secundum commoda quæ quisque sentit, ita onus subire tenetur. Bart.

VIIII. IDEM libro sexagensimo quinto ad Edictum.

SI plures heredes sunt, vnusquisque non in amplius quàm ad eum peruenerit, tenetur. qua de causa interdum in solidum tenebitur is ad quem totum peruenerit, quamuis ex parte heres sit. ¶ *Deiectum ab vsufructu in eandem* 1 *causam prætor restitui iubet: id est in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaque si tempore vsusfructus finitus fuerit, postquam deiectus est à domino: nihilo minus cogēdus erit restituere, id est vsumfructum iterum constituere.*

X. GAIVS lib. secundo ad Edictū prætoris vrbani titulo de liberali causa.

SI de fundo proprietarium & fructuarium prædo expulerit, atque ob id fructuarius constituto tempore nō vsus, perdiderit ius suum: nemo dubitat quin dominus, siue experiatur cum fructuario aduersus prædonē, siue non experiatur, retinere debeat reuersum ad se vsumfructum. & quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius pertineat, cuius facto periit.

XI. POMPONIVS lib sexto ex Plautio.

VIm facit, qui non sinit possidentem eo quod possidevit, vti arbitrio suo. siue inserendo, siue fodiēdo, siue arando, siue quid ædificando, siue quid omnino faciendo, per quod liberam possessionem aduersarij non relinquit.

Colonus non admittens emptorem fundi, habet interdictū contra deiicientem, si deiectus sit. Bart

XII. MARCELLVS libro nonodecimo Digestorum.

COlonus eum cui locator fundum vendiderat, cum is in possessionem missus esset, non admisit. deinde colonus vi ab alio deiectus est. quærebatur quis haberet interdictum vnde vi. dixi nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem probibuisset, an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisit. Igitur interdictum vnde vi colono competiturum: ipsúmque simili interdicto locatori obstrictum fore, quem deiecisse tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit. nisi fortè propter iustam & probavilem causam id fecisset.

XIII. VLPIANVS libro octauo ad Sabinum.

NEque vnde vi, neque aliud interdictum famosum est.

Etiam vi vel clam posſidens, si deiectus sit, est restituendus. Bart.

XIIII. POMPONIVS libro vicensimonono ad Sabinum.

SEd si vi armata deiectus es, sicut ipsum fundum recipis, etiã si vi aut clã aut precario eum posſideres: ita res quoq; mobiles omnimodo recipies.

Non liberatur deiiciens, licet posſesſionem perdat sine dolo. Bart.

XV. PAVLVS lib. tertiodecimo ad Sabinũ.

SI vi me deieceris, vel vi aut clam feceris: quamuis sine dolo & culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es quanti mea intersit. quia in eo ipso culpa tua praecessit, quòd omnino vi deiecisti, aut vi aut clam fecisti.

XVI. VLPIANVS libro vicensimonono ad Edictum.

IN interdicto vnde vi dicendum est, vt eius causa quod ad patrẽ peruenit, ipse teneatur.

XVII. IVLIANVS libro quadragensimooctauo Digestorum.

*QVi possessionem vi ereptam vi in ipso congressu reciperat, in pristinam causam reuerti potius quàm vi possidere intellegendus est. ideóque si te * vi * deiecero, ilico tu me, deinde ego te: vnde vi interdictum tibi vtile erit.*

" i. nõ repelleris hac exceptione, nisi à me vi possidebas, &c.

Interdictum recuperandae possessionis, concurrit cum petitorio. Bart.

XVIII. PAPINIANVS libro vicensimosexto Quaestionum.

CVM fundum qui locauerat, vendidisset: iussit emptorem in vacuam possessionem ire, quem colonus intrare prohibuit. postea emptor vi colonum expulit. interdictis vnde vi quaesitum est. placebat colonum interdicto venditori teneri: quia nihil interesset, ipsum, an aliũ ex voluntate eius missum intrare prohibuerit. neque enim ante omissam possessionem videri,

quàm

quàm si tradita fuisset emptori: quia nemo eo animo esset, vt possessionem omitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, & ipsum interdicto colono teneri. non enim ab ipso, sed à venditore per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. Quæsitum est, an emptori succurri debeat, si voluntate venditoris colonum postea vi expulisset. dixi non esse iuuandum qui mãdatum illicitũ susceperit.

1 ¶ *Eũ qui fundũ vindicauit ab eo, cum quo interdicto vnde vi potuit experiri: pendẽte iudicio nihilo minus interdicto rectè agere placuit.*

Ad violentum expulsorem pertinet periculum interitus indistinctè. Bart.

XVIIII. TRYPHONINVS libro quintodecimo Disputationum.

MEritò Iulianus respondit, si me de fundo vi deieceris, in quo res mouẽtes fuerunt, cum interdicto vnde vi restituere debeas non solùm possessionem soli, sed & ea quæ ibi fuerunt: quamquam ego moram fecero, quo minus interdicto te conuenirem: subtractis tamen mortalitate seruis, aut pecoribus, aliísue rebus casu intercidentibus, tuum tamen onus nihilo minus in eis restituẽdis esse. quia ex ipso tẽpore delicti plus quàm frustrator debitor cõstitutus est.

XX. LABEO libro tertio Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI colonus tuus vi deiectus est, ages vnde vi interdicto. Idem si inquilinus tuus vi deiectus fuerit. Paulus: idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

Lib. 58. βασιλ. tit. 17.

VTI POSSIDETIS.

TIT. XVII.

Interdictum retinendæ possessionis.

VLPIANVS libro sexagensimonono ad Edictum.

Festus in verb. possessio, paulò aliter recitat hoc interdictum.

AIT prætor, VTI EAS AEDES QVIBVS DE AGITVR, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS: QVO MINVS ITA POSSIDEATIS, VIM FIERI VETO. DE CLOACIS HOC INTERDICTVM NON DABO: NEQVE PLVRIS QVAM QVANTI RES ERIT, INTRA ANNVM QVO PRIMVM EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, AGERE PERMITTAM. *Hoc interdictum de soli possessore scriptum est, quem potiorem prætor in soli possessione habebat. & est prohibitorium ad retinendam possessionem.* ¶ 1 *Huius autem interdicti proponendi causa hæc fuit, quòd separata esse debet possessio à proprietate. fieri etenim potest, vt alter possessor sit, dominus non sit: alter dominus quidem sit, possessor verò non sit. fieri*

potest

poteſt, vt & poſſeſſor idem & dominus ſit.

2 ¶ *Inter litigatores ergo quotiens eſt proprietatis controuerſia, aut conuenit inter litigatores vter poſſeſſor ſit, vter petitor: aut non conuenit. ſi conuenit, abſolutum eſt. ille poſſeſſoris commodo, quem cõuenit poſsidere, ille petitoris onere fungetur. ſed ſi inter ipſos contendatur vter poſsideat, quia alteruter ſe magis poſsidere adfirmat: tunc ſi res ſoli ſit, in cuius poſſeſsione contenditur: ad hoc interdictum remittentur.*

3 ¶ *Eſt igitur hoc interdictum, quod volgo* VTI POSSIDETIS *appellatur, retinendæ poſſeſsionis. nã huius rei cauſa redditur, ne vis fiat ei qui poſsidet. & conſequenter proponitur poſt interdictum* VNDE VI. *illud enim reſtituit vi amiſſam poſſeſsionem, hoc interdictum tuetur ne amittatur poſſeſsio. deniq; prætor poſsidenti vim fieri vetat. & illud quidem interdictum obpugnat poſſeſſorẽ, hoc tuetur. &, vt Pedius ait, omnis de poſſeſsione controuerſia aut eò pertinet, vt quod non poſsidemus, nobis reſtituatur: aut ad hoc, vt retinere nobis liceat quod poſsidemus. Reſtitutæ poſſeſsionis ordo aut interdicto expeditur, aut per actionem. Retinendæ itaque poſſeſsionis duplex via eſt: aut exceptio, aut interdictum. exceptio datur ex multis cauſis ei qui poſsidet.*

Vide Iulium Frõtinũ de limitibus, & Aggenum Vrbicum.

4 ¶ *Perpetuò autem hoc interdicto inſunt hæc,* QVOD NEC VI NEC CLAM NEC PRE-

CAR

CARIO AB ILLO POSSIDES. ¶ *Interdictum autem possessorem prædij tuetur, quod est* VTI POSSIDETIS. *actio enim numquam vltro possessori datur. quippe sufficit ei quòd posideat. Hoc interdictum locum habet siue quis totum fundum posidere se dicat, siue pro certa parte, siue pro indiuiso posideat. Hoc interdictum in omnibus etiam possesionibus quæ sunt soli, sine dubio locum habevit, dummodo posideri posit.* ¶ *Quod ait prætor in interdicto,* NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, *hoc eò pertinet, vt si quis posidet vi aut clam aut precario: si quidem ab alio, prosit ei possesio. si verò ab aduersario suo, non debeat eum propter hoc quòd ab eo posidet, vincere. has enim possesiones non debere proficere palam est.* 5 6

II. PAVLVS libro sexagensimoquinto ad Edictum.

I*VSta enim an iniusta aduersus ceteros possesio sit, in hoc interdicto nihil refert. qualiscumque enim possessor hoc ipso quòd possessor est, plus iuris habet, quàm ille qui non posidet.*

Ex duobus possessoribus ille succumbit, qui ab altero possidet iniustè: sed si vterque iniustè possideat, neuter vincit. Bart.

III. VLPIANVS lib. sexagésimonono ad Edictũ.

*SI duo poßideant in solidum, videamus quid sit dicendum. quod qualiter procedat, tractemus. si quis proponeret possessionem iustam & iniustam: ego poßideo ex iusta causa, tu vi, aut clam. si à me poßides, superior sum interdicto. si verò non à me, neuter nostrum vincetur: nam & tu poßides, & 1 ego. ¶ Hoc interdictum duplex est. & hi quibus competit, & actores & rei sunt. Hoc interdictum sufficit ei qui ædificare in suo prohibetur. etenim videris mihi possessionis controuersiam facere, qui prohibes me vti mea pos-2 sessione. ¶ Cum inquilinus dominum ædes reficere volentem prohiberet: æque competere interdictum vti poßidetis placuit. testaríque dominum, non prohibere inquilinum, ne ha-3 bitaret: sed ne poßideret. ¶ Item videamus si auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. & ait Pomponius, posse te ei denuntiare, & vites præcidere. ídque & Labeo scribit. aut vti eum debere interdicto vti poßidetis de eo loco quo radices continentur vitiũ. nam si tibi * vim * fecerit, quo minus eas vites vel præcidas, vel trãsducas: vim tibi facere videtur, quo minus poßideas. etenim qui colere fundum prohibetur, 4 poßidere prohibetur, inquit Pomponius. ¶ Itẽ videamus, si proiectio supra vicini solum non*

iure

iure haberi dicatur: an interdictum vti posidetis sit vtile alteri aduersus alterũ. & est apud Caßium relatum, vtrique esse inutile. quia alter solum poßidet, alter cum ædibus superficiem. ¶ *Labeo quoque scribit, ex ædibus meis* 5 *in ædes tuas proiectum habeo. interdicis mecum, si eum locum poßideamus, qui proiecto tegetur. an quo facilius poßim retinere possesionem eius proiectionis interdico tecum, sicuti nunc poßidetis eas ædes ex quibus* † *proiectus est? Sed si supra ædes quas poßideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur: interdicto vti poßidetis me vti posse Labeo ait, non eum qui in cenaculo moraretur. semper enim superficiem solo cedere. Planè si cenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo videri nõ ab eo ædes poßideri qui* κρύπτας[a] *poßideret: sed ab eo cuius ædes supra* κρύπτας *essent. verum est hoc in eo, qui aditum ex publico habuit. Ceterum superficiarij proprio interdicto, & actionibus à prætore vtentur. dominus autem soli tam aduersus alium, quàm aduersus superficiarium potior erit interdicto vti poßidetis: sed prætor superficiarium tuebitur secundum legem locationis. & ita Pomponius quoque probat.* ¶ *Creditores missos in pos-* 6 *seßionem rei seruandæ causa interdicto vti posidetis vti non posse. & merito: quia non poßident. Idémque & in ceteris omnibus qui custodiæ*

† proiectum

[a] i. refugia, vt Vlpianus appellat, vel loca in terra excauata.

stodiæ causa missi sunt in possessionem, dicen-
7 *dum est.* ¶ *Si vicinus meus in parte mea te-ctoria habeat, & in parte sua: vti possidetis mihi efficax est, vt ea tollere compellatur.*
8 ¶ *Non videor vi possidere, qui ab eo quem scirem vi in possessionem esse, fundum accipiam.*
9 ¶ *In hoc interdicto condemnationis summa refertur ad rei ipsius æstimationem.* QVANTI RES EST *sic accipimus, quanti vniuscuiusque interest possessionem retinere. Seruij autem sententia est, existimantis tanti possessionem æstimandam, quanti ipsa res est. sed hoc nequaquam opinandum est. longe enim aliud est rei pretium, aliud possessionis.*

IIII. IDEM libro septuagensimo ad Edictum.

IN summa puto dicendum, & inter fructuarios hoc interdictum reddendum, & si alter vsumfructum, alter possessionem sivi defendat. idem erit probandum, & si vsusfructus quis sibi defendat possessionem. & ita Pomponius scribit. proinde & si alter vsum, alter fructum sibi tueatur: & his interdictũ erit dandũ.

DE SVPERFICIEBVS.[a] TIT. XVIII.

[a] In ipso titu. indice, De superficiis.

VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

AIT

AIT prætor, VTI EX LEGE LOCATIONIS SIVE CONDVCTIONIS SVPERFICIE QVA DE AGITVR, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO FRVEMINI: QVO MINVS FRVAMINI, VIM FIERI VETO. SI QVA ALIA ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO.

Licet pro ſuperficie competant actiones ciuiles, tamen vtile eſt hoc interdictum, cum pro poſſeſſione competat. Bart.

1 ¶ *Qui ſuperficiem[a] in alieno ſolo habet, ciuili actione ſubnixus eſt. nam ſi conduxit ſuperficiem, ex conducto: ſi emit, ex empto agere cum domino ſoli poteſt. Etenim ſi ipſe eum prohibeat, quod intereſt, agendo conſequetur. ſin autem ab alio prohibeatur, præſtare ei actiones ſuas debet dominus & cedere. Sed longè vtile viſum eſt, quia & incertum erat, an locati exiſteret, & quia melius eſt poßidere potiùs quàm in perſonam experiri: hoc interdictum proponere, & quaſi in rem actionem polliceri.* *2* ¶ *Proponitur autem interdictum duplex, exemplo interdicti vti poßidetis. Tuetur itaque prætor eum qui ſuperficiem*

[a] In archetyp. erat ſuperficiũ, vt ait Tau. itaq; miror eũ emẽdaſſe hîc ſuperficiẽ, cum in l. Si lapidicinas. ſ. de iur. do. verbũ ſuperficij reliquerit.

ciem petit, velVTI possidetis interdicto. neq; exigit ab eo, quam causam possidendi habeat. vnum tãtùm requirit, num fortè vi, clam, precario aduersario possideat. Omnia quoque, quæ in vti possidetis interdicto seruantur, hic quoque seruabũtur. 3 ¶ *Quod ait prætor,* SI ACTIO DE SVPERFICIE POSTVLABITVR, CAVSA COGNITA DABO. *sic intellegendum est: vt si ad tempus quis superficiem conduxerit, negetur ei in rem actio. Et sanè causa cognita et qui non ad modicum tempus conduxit superficiem, in rem actio competet.* 4 ¶ *Is autem, in cuius solo superficies est, vtique non indiget vtili actione. sed habet in rem, qualem habet de solo. Planè si aduersus superficiarium velit vindicare, dicendum est, exceptione vtendum in factum data. nam cui damus actionem, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.* 5 ¶ *Si soli possessori superficies euincatur, æquissimum erit subuenire ei, vel ex stipulatu de euictione, vel certe ex empto actione.* 6 ¶ *Quia autem etiam in rem actio de superficie dabitur, petitori quoque in superficiem dari, & quasi vsumfructum siue vsum quendam eius esse, & constitui posse per vtiles actiones credendum est. sed & tradi posse intellegendum est, vt & legari & donari possit. & si duobus sit communis, etiam vtile communi diuidundo iudicium dabimus.* 7 ¶ *Serui-*

l.156.§. de reg. iur.

tutes quoque prætorio iure constituentur. & ipsæ ad exemplum earum quæ ipso iure constitutæ sunt, vtilibus actionibus petentur. sed & interdictum de his vtile competet.

II. GAIVS libro vicensimo quinto ad Edictum prouinciale.

SVperficiarias ædes appellamus, quæ in conducto solo positæ sint, quarum proprietas & ciuili & naturali iure eius est, cuius & solum.

DE ITINERE ACTVQVE PRIVATO. TIT. XVIIII.

VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

PRAETOR *ait*, QVO ITINERE ACTVQVE PRIVATO, QVO DE AGITVR, VEL VIA, HOC ANNO NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. ¶ *Hoc interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo seruitutes.* 1 ¶ *Hoc interdicto prætor non inquirit, vtrum habuit iure seruitutem impositam, an non: sed hoc tantùm, an itinere actúq; hoc anno vsus sit non vi non clam non precario. & tuetur eum, licet eo tempore quo interdictum* 2

reddi

redditur, vsus non sit. siue igitur habuit ius viæ, siue non habuit: in ea condicione est, vt ad tuitionem prætoris pertineat: si modò anno vsus est vel modico tempore, id est non minus quàm triginta diebus. neque ad præsens tempus refertur vsus, quia plerumq; itineribus vel via non semper vtimur, nisi cum vsus exegerit. ita annui temporis spatio conclusit vsum. Annum ex die interdicti retrorsum cõputare debemus.

3 ¶ *Si quis hoc interdicto vtatur, sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum in vsu habuisse. Iulianus ait, quoad vsque ingressus est, eo vsque ei interdictum competere. quod verum est.*

4 ¶ *Viuianus rectè ait eum, qui propter incommoditatem riui aut propterea quia via publica interrupta erat, per proximi vicini agrum iter fecerit: quamuis id frequenter fecit, non videri omnino vsum. itaque inutile esse interdictum, non quasi precario vsum, sed quasi nec vsum. ergo secundum (hoc) nec vtra vsus videtur. multo enim minus illo vsus est, per quẽ non iit propter incommoditatem riui, aut propterea quia via prærupta erat. Idem erit dicendum, & si non erat via publica, sed iter priuatum. nam & hic eadem quæstio est.*

5 ¶ *Is cuius colonus, aut hospes, aut quis alius iter ad fundum fecit: vsus videtur itinere vel actu vel via. & idcirco interdictum habebit. & hæc ita Pedius scribit. & adicit, etiam si ignorauit cu-*

ius fundus esset, per quem iret: retinere eum seruitutem. ¶ *Si quis autem, cum putaret fundum ad se pertinere, suo nomine iter fecerit amicus meus: vtique sibi, non mihi interdictum adquisisse intellegitur.* ¶ *Si quis propter inundationem vsus non sit itinere actúque hoc anno, cum superiore vsus sit: potest repetita die hoc interdicto vti per in integrum restitutionem ex illa parte,* SI QVA MIHI IVSTA CAVSA ESSE VIDEBITVR. *sed etsi per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere Marcellus probat. Præterea & aliis casibus interdictum repetita die competit, ex quibus in integrum quis restitutionem impetrare solet.* ¶ *Præterea sciendum est, si dilatione data aduersario, futurum est vt causa interdicti mei deterior fiat: æquissimum esse, repetita die reddi interdictum.* ¶ *Si tibi fundum precario concessero, cui via debebatur: deinde tu à domino fundi precario rogaueris, vt ea via ad eum fundum vtaris: an noceat tibi exceptio, si aduersus eum velis interdicere, à quo precario viam rogasti? & magis est, vt noceat. idque colligi potest ex eo quod Iulianus scribit in specie huiusmodi. quærit enim, si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur: & tu rogaueris precario, vt ea via vtaris. nihilo minus vtile interdictum mihi esse: quia sicuti me precarium rei meæ non tenet, ita nec per te precario possidere*

6 7 8 9

intelle

intellegor. quotiens enim colonus meus, aut is cui precario fundum dedi, via vtitur: ego ire intellegor. propter quod & rectè dico, me itinere vsum. quæ ratio, inquit, efficit, vt & si ego viam precario rogauero, & tibi fundum precario dedero: quamuis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur: inutile esse interdictum. & precario eo itinere vsus esse videar non immeritò. non enim opinio tua, sed mea quærenda est. tu tamen, credo, poteris interdicto vti, etsi 10 *de hoc nihil scribat Iulianus.* ¶ *Si quis supradicto tempore anni non vi non clam non precario itinere vsus sit, verùm postea non sit vsus: sed clam, precarióve: videndum est an ei noceat. & magis est, vt nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum.*

II. PAVLVS libro sexagensimo sexto ad Edictum.

NEC enim corrumpi, aut mutari quod rectè transactum est, superueniente delicto potest.

III. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

INde etiam illud Labeo scribit, si cum à me rectè via vtebaris, fundum vendidero, per quem vtevaris: deinde emptor te prohibuit: licet clam videaris ab eo vti, nam qui prohibitus vtitur, clam vtitur, tamen interdictum tibi competere intra annum: quia hoc anno non

vi non clam nō precario vsus es. ¶ *Item sciendum est, non tantùm eum clam via vti, qui ipse prohibitus vtitur: verùm eum quoq; per quem quis id ius retinebat, si eo prohibito, per quem retinebat, vtatur. Planè si ignoraui prohibitum, & perseuero vti: nihil mihi nocere dicendum est.* ¶ 2 *Si quis ab auctore meo vi aut clam aut precario vsus est: rectè à me via vti prohibetur, & interdictum ei inutile est: quia à me videtur vi vel clam vel precario possidere, qui ab auctore meo vitiosè possidet. Nam & Pedius scribit, si vi aut clam aut precario ab eo sit vsus, in cuius locum hereditate, vel emptione, alióve quo iure successi: idem esse dicendum. cum enim successerit quis in locū eorū, æquum non est nos noceri hoc quod aduersus eum non nocuit, in cuius locum successimus.* ¶ 3 *In hoc interdicto examinatur, quanti eius interesse, via non prohiberi, siue itinere.* ¶ 4 *Vti videmur seruitutibus etiam per seruos, vel colonos, vel amicos, vel etiam hospites. & ferè per eos omnes qui nobis retinent seruitutes. sed enim per fructuarium quidèm seruitùs retinetur. per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere Iulianus ait.* ¶ 5 *Idem Iulianus scribit, si meus vsusfructus, in fundo tuo, proprietas verò tua fuerit, & vterque nostrum per vicini fundum ierit: vtile interdictum de itinere vos habere. & siue fortè ab extraneo fructuarias*

l. inuitus. 156. §. de reg. iur.

rias

rius prohibeatur, siue etiam à domino: sed & si dominus à fructuario: competet. nam & si quilibet prohibeat ire, interdictum aduersus
6 *eum competit.* ¶ *Hoc interdictũ & ei competit qui donationis causa fundi vacuam possessio-*
7 *nem adeptus est.* ¶ *Si quis ex mandatu meo fundum emerit, æquissimum est, mihi hoc interdictum dari, vt ille vsus est, qui mandatu meo emit. Sed & si quis vsumfructum emit, vel vsum, vel cui legatus est & traditus: vti hoc interdicto poterit. Hoc amplius & is cui dotis causa fundus traditus est, experiri hoc interdicto poterit. Et generaliter ex omnibus causis, quæ instar habẽt venditionis vel ex alterius contractus: dicendũ est hoc interdicto locũ fore.*
8 ¶ *Ait prætor,* QVI ITINERE ACTVQVE HOC ANNO NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ALIO VSVS ES, QVO MINVS ID ITER ACTVMQVE, VT TIBI IVS ESSET, REFICIAS, VIM FIERI VETO. QVI HOC INTERDICTO VTI VOLET, IS ADVERSARIO DAMNI INFECTI, QVOD PER EIVS VITIVM DATVM SIT, CA-
9 VEAT. ¶ *Vtilitas suasit hoc quoque interdictum proponerere. namque consequens erat, eum qui itinere vtitur, interdictum proponere. vt refici iter possit. quemadmodum enim aliàs vti potest itinere vel actu commodè, quàm si*

refecerit? corrupto enim itinere, minus commode frui aut agi potest. ¶ *Hoc autem à superiore* 10 *distat, quòd illo quidem interdicto omnes vti possunt, qui hoc anno vsi sunt. hoc autem interdicto eum demum vti posse, qui hoc anno vsus est, & ius sibi esse reficiēdi, oporteat. Ius autem esse videtur ei cui seruitus debetur. Itaque qui hoc interdicto vtitur, duas res debet docere: & hoc anno se vsum, & ei seruitutem competere. Ceterum si desiit alterutrū, deficit interdictum. nec immeritò. qui enim vult ire agere tantisper quoad de seruitute constet, non de iure suo docere. quid enim perdit, qui eum patitur hoc facere, qui hoc anno fecit? Enimuero qui vult reficere, aliquid noui facit. neque debet ei in alieno permitti id moliri, nisi verè habet seruitutem.* ¶ *Fieri autem potest, vt qui ius eundi habeat & agendi, reficiendi ius non habeat: quia in seruitute constituenda cautum sit, ne ei reficiendi ius sit. aut sic, vt si velit reficere: vsque ad certum modum reficiēdi ius sit. meritò ergo ad refectionem se prætor rettulit.* VT TIBI, *inquit,* IVS EST, REFICIAS. VTI IVS EST, *hoc est, sicuti per seruitutem impositam licet. Reficere sic accipimus, ad pristinam formam iter & actum reducere: hoc est, ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret. & aliud est enim reficere, longè aliud facere.* ¶ *Apud Labeonem quæritur, si pontem* 12 *quis*

quis nouum velit facere viæ muniendæ causa: an ei permittatur. & ait permittendum, quasi pars sit refectionis huiusmodi munitio. & ego puto veram Labeonis sententiam, si modò sine hoc commeari non posit.

IIII. VENVLEIVS libro primo Interdictorum.

VEteres nominatim adiciebāt, vt ea quoque, quæ ad refectionem vtilia essent, adportanti vis non fieret. quod superuacuum est: quoniam qui adportari non patitur ea, sine quibus refici iter non posit, vim facere videtur quo minus reficiatur. Si quis autem, cum posset compendiaria adportare quæ refectioni necessaria sunt, longiori itinere velit adportare, vt deteriorem causam eundi faciat: impunè ei vis fiet. quia ipse sibi impedimento sit, quo minus reficiat.

V. VLPIANVS libro vicensimo ad Edictum.

APparet ergo eum qui non patitur hæc congeri, vim facere, quo minus quis perficiat. 1 *¶ Planè si quis cum posset alia parte agri sine incommodo domini fundi impensam adportare, id egit, vt alia parte adportet: impunè ei vim fieri rectè placuit.* 2 *¶ Hoc interdictum non solum ipsi, verùm successoribus quoque esse dandum, non est ambigendum. emptori quoque dabitur, & in emptorem.*

¶ Si quis seruitutem iure impositā nō habeat, habeat autē velut longæ possessionis prærogatiuam ex eo quòd diu vsus est seruitute: interdicto hoc vti potest. 3 *¶ Qui hoc interdicto vsurus est, de vitio operis cauere aduersario debet.* 4

VI. PAVLVS libro sexagensimo sexto ad Edictum.

SIcut non [*] *nocet ei qui sine vitio vsus est, quòd eodem anno vitiose vsus est: ita emptori heredíque non nocevit, quòd ipsi vitiose vsi sunt, si testator, venditórve rectè vsi sunt.*

[*] Perperā Haloander detraxerat negationē contra fidē Florē. & manuscrip. Anto. Aug.

VII. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum.

SI per fundum tuum nec vi nec clam nec precario commeauit aliquis: non tamen tamquam id suo iure faceret, sed si prohiberetur, non facturus: inutile est ei interdictum de itinere actúque. nam vt hoc interdictum competat, ius fundi possedisse oportet.

DE AQVA COTTIDIANA ET AESTIVA.

TIT. XX.

VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

AIT *prætor*, VTI HOC ANNO AQVAM, QVA DE AGITVR, NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ILLO DVXISTI:

STI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum prohibitorium, & interdum restitutorium est, & pertinet ad aquam cottidianam. Cottidiana autem aqua non illa est,*" *quæ cottidie ducitur: sed ea qua quis cottidie posit vti, si vellet. quã quam cottidianã interdum hieme ducere non expediat, etsi posit duci.* 1 ¶ *Duo*" *autẽ sunt genera aquarum. est cottidiana, est & æstiua. cottidiana ab æstiua vsu differt, non iure. Cottidiana ea est, quæ duci adsiduè solet vel æstiuo tempore vel hiberno, etiam si aliquando ducta non est. ea quoque dicitur cottidiana, cuius seruitus intermissione temporis diuisa est. Aestiua autem ea est, qua æstate sola vti expedit. sicuti dicimus vestimenta æstiua, saltus æstiuos, castra æstiua, quibus interdum etiam hieme, plerumque autem æstate vtamur. Ego puto probandum ex proposito vtentis, & ex natura locorum aquam æstiuam à cottidiana discerni. nam si sit ea aqua, quæ perpetuò duci posit, ego tamen æstate sola ea vtar: dicendum est hanc aquam esse æstiuam. Rursum si ea sit aqua, quæ non nisi æstate duci posit: æstiua dicetur. & si ea sint loca, quæ natura non admittant aquam, nisi æstate: dicendum erit, rectè æstiuam dici.* 2 ¶ *Quod autem scriptum est in interdicto* VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, *hoc est: non cottidie, sed hoc*

anno,

" Græcismus, subaudi tantum. Ant. Aug. libro 2. c. 1.

" Cælius Rhodiginus li. 14. c. 14.

anno, vel vna die, vel nocte. Ergo cottidiana quidem aqua alia est, quæ cottidie duci poßit, vel hieme vel æstate, etsi aliquo momento temporis ducta sit. Aestiua ea quæ cottidie quidem duci poßit, vel sola æstate: ducatur autem æstate tantùm, non & hieme. non quia non poßit & hieme: sed quia non solet. ¶ 3 *Loquitur autem prætor in hoc interdicto de ea aqua sola quæ perennis est. nulla enim alia aqua duci potest, nisi quæ perennis est. Quamquam * autem * ad perennes aquas dixerimus hoc interdictum pertinere, ad eas tamen perennes pertinet, quæ duci possunt. Ceterum sunt quadam, quæ etsi perennes sunt, duci tamen non possunt. vtputa puteales, & quæ ita sunt summersæ, vt defluere extra terram & vsui esse non poßint. sed huiusmodi aquis, quæ duci non poßint, haustus seruitus imponi potest.* ¶ 4 *Hæc interdicta de aqua, item de fonte, ad eam aquam pertinere videntur, quæ à capite ducitur, non aliunde. harum enim aquarum etiam seruitus iure ciuili constitui potest.* ¶ 5 *Caput aquæ illud est, vnde aqua nascitur. si ex fonte nascatur, ipse fons. si ex flumine, vel lacu: prima incilia, vel principia fossarum, quibus quæ* [a] *ex flumine vel ex lacu in primum riuum † communem pelli solent. Planè si aqua sudoribus manando, in aliquem primùm locum effluere, atq; ibi apparere incipit: eius hoc caput dicemus,* vbi

[a] Quidam emendat aquæ.
† *compelli*

vbi primùm emergit. Et qualiter ſit conſtitutum ius aquæ, dicendum eſt hoc interdictum locum habere. ſed etſi iure aqua non debetur alicui, ſi tamen iure ducere ſe putauit: cum non in iure, ſed in facto errauit: dicendum eſt, eóque iure vtimur, vt interdicto hoc vti poßit. ſufficit enim ſi iure ſe ducere putauit, nec vi nec clam
6 *nec precario duxit.* ¶ *Illud quæritur, vtrum ea tantùm aqua his interdictis contineatur, quæ ad agrum irrigandum pertinet: an verò omnis, etiam ea quæ ad vſum quoque & commodum noſtrum. & hoc iure vtimur, vt hæc quoque contineatur. propter quod etiam ſi in vrbana prædia quis aquam ducere velit: hoc interdi-*
7 *ctum locum habere poteſt.* ¶ *Præterea Labeo ſcribit, etſi quidam ductus aquarum non ſit fundi, quia quocumque duci poßint: tamen ad*
8 *hoc interdictum pertinere.* ¶ *Idem Labeo ſcribit, etiam ſi prætor hoc interdicto de aquis frigidis ſentiat: tamen de calidis aquis interdicta non eſſe deneganda. namque harum quoque aquarum vſum eſſe neceſſarium. nonnunquam enim refrigeratæ vſum irrigandis agris præſtant. his accedit, quòd in quibuſdam locis & cum calidæ ſunt, irrigandis tamen agris neceſſariæ ſunt, vt Hierapoli. conſtat enim apud Hierapolitanos in Aſia agrum aqua calida rigari. & quamuis ea ſit aqua, quæ ad rigandos non ſit neceſſaria: tamen nemo ambiget his*

De his aquis vide Plin. lib. 2. c. 106.

interd.

interdictis locum fore. Siue autem intra vrbem sit aqua, siue extra vrbem: hoc interdicto locus erit. ❡ *Illud tamen hic intellegendum est, eodem modo prætorem duci aquam iußisse, quo ducta est hoc anno. Proinde neque amplioris modi, neq; alià permißisse potest videri. quare si alia aqua sit, quam quis velit ducere, quàm hoc anno duxit, vel eadem, per aliam tamen regionem velit ducere: impunè ei vis fiet.* 9

❡ *Illud Labeo dicit, omnes partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, eiusdem numero esse. Ergo & si fortè actor confinem agrum emerit, & ex agro in quem hoc anno aquam duxerit, postea fundi empti nomine velit aquã ducere: ita demum eum rectè hoc interdicto vt de itinere actúque vti putant: vt semel in suum ingressus inde egredi qua velit poßit: nisi ei nocitum sit ex quo aquam ducit.* 10

❡ *Item quæritur, si quis aquæ quã hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit: an impunè prohibeatur. & extat Ofilij sentẽtia existimantis rectè eum prohiberi, sed eo loci, in quo primùm aquam aliam in riuum admittit. & Ofilius in tota aqua rectè eum prohiberi ait. ego Ofilio adsentio, non posse diuidi: quia non potest ita in parte vis fieri, vt non in tota aqua fiat.* 11

❡ *Trebatius, cum amplior numerus pecoris ad aquam appelletur, quàm debet appelli: posse vniuersum pecus impunè prohiberi. quia iunctum pecus ei* 12

pecori

pecori cui adpulsus debeatur, totum corrumpat pecoris adpulsum. Marcellus autem ait, si quis ius habens pecoris ad aquam appellendi, plura pecora adpulserit: non in omnibus pecoribus eum prohibendum. quod est verum:
13 *quia pecora separari possunt.* ¶ *Aristo putat eum demum interdictum hoc habere, qui se putat suo iure vti. non eum qui scit se nul-*
14 *lum ius habere, & vtitur.* ¶ *Idem ait eum, qui hoc anno aquam duxerit nec vi nec clam nec precario, & eodem anno vitiose vsus est: rectè tamen hoc interdicto vsurum. quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit. esse enim verum, hoc anno non vi non clam non*
15 *precario vsum.* ¶ *Quæsitum est, si quis ante annum aquam duxit, deinde sequenti tempore, hoc est intra annum, aqua influxerit ipsa sibi, me non ducente: an hoc interdicto locus sit. & refert Seuerus Valerius competere hoc ei interdictum, quasi duxisse videatur. licet penitus prospicientibus non videtur iste duxisse.*
16 ¶ *Item quæsitum est, si quis dum putat tertio quoque die habere se ius aquæ ducendæ, duxerit vna die: an rectè, & sine captione possessoris rectè duxisse videatur, vt hoc interdictum habeat. ait enim prætor,* VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI, *id est alternis diebus. Illud autem nihil interest, vtrum quinto die aqua debeatur, an alternis diebus,*

an cottidie ei qui hoc interdicto vti velit. nam cum sufficiat vel vno die hoc anno aquam duxisse: nihil refert qualem aquæ ductum habens duxerit, dum si quis, cum quinto quoque die vteretur, quasi alternis diebus ducens interdixerit, nihil ei prodesse videtur. ¶ *Præterea illud sciendum est, si cum aquam duxisses, aduersarius te prohibuerit, deinde tu interim ius aquæ ducendæ amiseris: in restitutionem hoc venire, vt tibi præstetur per hoc interdictum quod amisisti. & hoc verum puto.* ¶ *Si fundum, ad quem aquam ducebas, vendideris, & tradideris: nihilo minus interdictum tibi vtile est.* ¶ *Competit hoc interdictum aduersus eum qui prohibet me aquam ducere. & nihil interest, vtrum quis dominium fundi habeat, an non. idcircóque is tenetur interdicto. nam etsi seruitus cœpit, aduersus quemuis posse vindicari.* ¶ *Si inter riuales, id est qui per eundem riuum aquam ducunt, sit contentio de aquæ vsu, vtroque suum vsum esse contendente: duplex interdictum vtrique competit.* ¶ *Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat, fodiat, serat, succidat, putet, ædificet, quare ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur, vitietur, corrumpatur, deteriórve fiat. & similiter de æstiua aqua debere interdici ait. Si quis hoc cesserit, ne liceat sibi*

17 18 19 20 21

aquam

22 *aquam quærere: ea cessio valet.* ¶ *Deinde ait prætor,* VTI PRIORE AESTATE AQVAM, QVA DE AGITVR, NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO DVXISTI: QVO MINVS ITA DVCAS, VIM FIERI VETO. INTER HEREDES EMPTORES ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. *Hoc interdictum de aqua æstiua proponitur. Quia autem diximus æstiuam aquam aliquod distare ab aqua cottidiana: sciendum est, etiam interdictis distare. quòd qui de aqua cottidiana interdicit, ita interdicit,* VTI HOC ANNO AQVAM DVXISTI. *at qui de æstiua sic,* VTI PRIORE AESTATE. *nec immeritò. nam quia hieme non vtitur, referre se non ad præsentem æstatem, sed ad priorem debuit.*

23 ¶ *Aestatem incipere sic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio verno, & finiri æquinoctio autumnali. & ita senis mensibus æstas atque hiemps diuiditur. Priorem æstatem ex cõparatione duarum æstatium accipi. propter hoc si æstate interdicatur: nonnunquam annum & sex menses continere. quod ita contingit, si initio verni æquinoctij ducta sit aqua, & sequenti æstate pridie æquinoctium autumnale interdicatur. & proinde si hieme interdicatur,*

Plin. li. 2. c. 19.

24 *etiam in biennium hæc res extendetur.* ¶ *Si*

quis hieme tantùm aquam ſolitus fuit ducere, æſtate non fuit ſolitus: vtile interdictum ei competit. Qui hac æſtate duxit, non ſuperiore: vtile interdictum habet. ¶ *Ait prætor,* INTER HEREDES, ET EMPTORES, ET BONORVM POSSESSORES INTERDICAM. *hæc verba non ſolùm ad æſtiuam aquam, verumetiam ad cottidianam quoque referenda eſſe, ſciendum eſt. nam ſicuti de itinere actúque & ſucceſſoribus dantur interdicta, & emptori: ita hæc quoq; danda prætor putauit.* ¶ *Ait prætor,* QVO EX CASTELLO ILLI AQVAM DVCERE AB EO CVI EIVS REI IVS FVIT, PERMISSVM EST: QVO MINVS ITA VTI PERMISSVM EST, DVCAT, VIM FIERI VETO. QVANDOQVE DE OPERE FACIENDO INTERDICTVM ERIT, DAMNI INFECTI CAVERI IVBEBO. *Hoc interdictum neceſſariò propoſitum eſt. namque ſuperiora interdicta ad eos pertinent, qui à capite ducunt, vel impoſita ſeruitute, vel quia putant impoſitam: æquiſſimum viſum eſt, ei quoq; qui ex caſtello ducit, interdictum dari: id eſt ex eo receptaculo, quod aquam publicam ſuſcipit, caſtellum accipe. ſi ex caſtello permiſſum eſt, dandum erit interdictum.* ¶ *Permittitur autem aquam ex caſtello, vel ex riuo, vel ex*

25 26 27

qua

quo alio loco publico ducere. idque à principe conceditur. alij nulli competit ius aquæ dandæ. & datur interdum prædiis, interdum personis. quod prædiis datur, extincta persona non extinguitur. quod datur personis, cum personis amittitur. ideóque neq; ad alium dominum prædiorum, neque ad heredem, vel qualemcumq; successorem transit. Planè ei ad quẽ dominium transit, impetravile est. nam si docuerit prædiis suis aquam debitam, & si nomine eius fluxisse, à quo dominium ad se transiit: indubitatè impetrat ius aquæ ducẽdæ. nec est hoc beneficium:

28 *sed iniuria, si quis fortè nõ impetrauerit. ¶ Meminisse autẽ debemus, in hoc interdicto totam quæstionem finiri adsignationis.*[*] *non enim præparat hoc interdictum causam, vt superiora interdicta, nec ad possessionem temporariam pertinet: sed aut habet ius adsignatũ sibi, aut non habet, & interdictum totum finitur.*

[*] subaudi, iure.

II. POMPONIVS libro trigensimo secundo ad Sabinum.

SI diurnarum aut nocturnarum horarum aquæductum habeam: non possum alia hora ducere, quàm qua ius habeam ducendi.

III. IDEM libro trigensimo quarto ad Sabinum.

HOc iure vtimur, vt etiam non ad irrigandum, sed pecoris causa vel amœnitatis aqua duci poßit.

1 *¶ Ex flumine aquam ducere*

plures possunt:ita tamen, vt vicinis non noceat, vel si angustus amnis sit, etiam ei qui in alia ripa sit. ¶ *Si aquam ex flumine publico duxeris, & flumen recesserit: non potes subsequi flumen. quia ei* loco* seruitus imposita non sit, quamuis is locus meus sit. sed si alluuione paulatim accesserit fundo tuo, subsequi potes: quia locus totus fluminis seruiat ductioni. sed si circumfluere cœperit mutato alueo, non potes: quia medius locus non seruiat, interruptáque sit seruitus.* ¶ *Aqua quæ in riuo nascitur, tacite lucrisit ab eo qui ducit.* ¶ *Ductus aquæ cuius origo memoriam excesßit, iure constituti loco habetur.* ¶ *Is qui aquæ cottidianæ (ius) habet, vel fistulam in riuo ponere, vel aliud quodlibet facere potest: dummodo ne fundum domino, aut aquagium riualibus deterius faciat.* ¶ *Si aqua ducatur, supra eam alia aqua per pontem, qui supra riuum factus sit, iure ducitur: dum inferiori riuo non noceatur.*

2 3 4 5 6

Ex vno fonte potest pluribus concedi vt aquam ducant: & si inter se dissentiunt, possunt agere communi diuidundo.

IIII. IVLIANVS libro quadragensimo primo Digestorum.

L*Vcio Titio ex fonte meo vt aquam duceret, cesßi. quæsitum est, an & Mæuio cedere posßim, vt per eundem aquæductū aquam ducat.* &* si putaueris posse cedi per eundem*

aquæ

aquæductum duobus: quemadmodum vti debeant. respondit, sicut iter, actus, [illegible] pluribus cedi vel simul vel separatim potest, [illegible] aquæ du cendæ ius rectè cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non conuenit quemadmodũ vtantur: non erit iniquum vtile iudicium reddi. sicut inter eos ad quos vsusfructus pertinet, vtile communi diuidundo iudicium reddi plerisque placuit.

V. IDEM libro quarto ex Minicio.

CVm constet, non solùm temporibus, sed etiam mensuris posse aquam diuidi, potest eodem tempore alius cottidianam, alius æstiuam aquam ducere: ita vt æstate diuidatur inter eos aqua: hieme solus ducat is qui cottidianæ ius habeat. 1 *¶ Inter duos, qui eodẽ riuo aquam certis horis separatim ducebant, conuenit vt permutatis inter se temporibus aqua vterentur. quæro, cum amplius tempore seruitutibus præfinito ita duxissent, vt neuter eorũ suo tempore vsus esset: num ius vtendi amisissent. negauit amisisse.*

VI. NERATIVS libro tertio Membranarum.

DE interdicto de aqua æstiua, item cottidiana quærentes, primum constituendum existimabamus, quæ esset aqua æstiua, de qua proprium interdictum ad prioris æstatis tempus relatum reddi solet. hoc est æstiua aqua

vtrum ne ex iure æstiuo dumtaxat tempore vtendi diceretur, an ex mente propositóque † quod *ducentis, quòd quæ æstate eam ducendi consilium haberet: an ex natura ipsius aquæ, quòd æstate tantùm duci potest: an ex vtilitate locorũ in quæ duceretur. Placebat igitur, aquam ob has duas res, naturam suam, vtilitatémque locorum in quæ deducitur, proprie appellari: ita vt siue eius natura erit, vt nisi æstate duci non poßit, etiam si hieme quoq; desideraretur: siue omni tẽpore anni duci eam ipsius natura permitteret, si vtilitas personis in quam ducitur, æstate dumtaxat vsum eius exigeret: æstiua rectè diceretur.*

VII. PAVLVS libro quinto Sententiarum.

SI de via, itinere, actu, aquæductu agatur: huiusmodi cautio præstanda est, quamdiu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. quòd si neget ius esse aduersario agendi, aquæ ducendæ: cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debebit, donec quæstio finietur non se vsurum.

VIII. SCAEVOLA libro singulari ὅρων.

CVI per fundum iter aquæ debetur, quacumq; vult, in eo riuum licet faciat, dum ne aquæductum interuerteret.

DE RIVIS.

TIT. XXI.

VLPIANVS lib. septuagésimo ad Edictum.

Prætor ait, RIVOS, SPECVS, SEPTA REFICERE, PVRGARE AQVAE DVCENDAE CAVSA, QVO MINVS LICEAT ILLI: DVM NE ALITER AQVAM DVCAT, QVAM VTI PRIORE AESTATE NON VI NON CLAM NON PRECARIO A TE DVXIT: VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum vtilißimum est. nam nisi permittatur alicui reficere, alia ratione vsu incõmodabitur.* 1 ¶ *Ait ergo prætor* RIVVM, SPECVS. *Riuus est locus per longitudinem depressus, quo aqua decurrat, cui nomen est* ἀπὸ τοῦ ῥεῖν. *Specus autem est locus, ex quo despicitur. inde spectacula sunt dicta. Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ deriuandæ compellendæue ex flumine causa, siue ea lignea sunt, siue lapidea, siue qualibet alia materia sint ad continendam transmittendámque aquam excogitata. Incile est autem locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus quòd incidatur. inciditur enim vel lapis vel terra, vnde primùm aqua ex flumine agi poßit. Sed & fossæ & putei hoc interdicto continentur.* 2 ¶ *Deinde ait prætor* REFICERE, PVRGARE. *Reficere est,*

quod corruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo reficiendi tegere, substruere, sarcire, ædificare, item aduehere, adportaréque ea quæ ad eandẽ rem opus essent, continentur. Purgandi verbum plerique quidem putant ad eum riuum pertinere, qui integer est. & palam est & ad eum pertinere, qui refectione indiget. plerumque enim vt refectione & purgatione indigent. ¶ AQVAE, *inquit*, DVCENDAE CAVSA. *meritò hoc additur, vt ei demum permittatur & reficere & purgare riuum, qui aquæ ducendæ causa id fecit. Hoc interdictum cõpetit etiam ei qui ius aquæ ducendæ non habet. si modò aut priore æstate, aut eodem anno aquam duxerit. cum sufficiat, non vi, non clam, non precario duxisse.* ¶ *Si quis terrenum riuum signinũ id est lapideum facere velit: videri eum non rectè hoc interdicto vti. nõ enim reficit qui hoc facit, & ita Ofilio videtur. Proinde etsi per alium locum velit ducere, impunè prohibetur. sed & si eundem riuum deprimat, vel adtollat, aut dilatet, vel extendat, vel operiat apertum, vel contra. Ego ceteros quidem impune prohiberi puto. at enim eum qui operiat apertum, vel contra: eum non puto prohibendum, nisi si quam maiorem vtilitatem suam aduersarius ostendat.*

3

4

Plin. lib. 35. c. 12. in fine.

II. PAVLVS libro sexagensimosexto ad Edictum.

Labeo

Labeo non posse ait ex aperto riuo terrenum fieri: quia commodum domino soli auferetur appellēdi pecus, vel auriēdi aquam. quod sibi non placere Pomponius ait: quia id domino magis ex occasione, quàm ex iure contingere. nisi si ab initio in imponenda seruitute id actum esset.

III. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

Seruius autem scribit, aliter duci aquam quæ ante per specus ducta est, si nunc per apertum ducatur. nam si operis aliquid faciat quis, quo magis aquam conseruet, vel cōtineat: non impune prohiberi. ego & in specu contra, 1 *si nō maior vtilitas versetur aduersarij. ¶ Seruius & Labeo scribunt, si riuum qui ab initio terrenus fuit, qui aquam non continebat, cementicium velit facere: audiendum esse. Sed & si eum riuum qui structilis fuit, postea terrenum faciat, aut partem riui: æque non esse probibendum. mihi videtur vrguēs & necessa-*2 *ria refectio esse admittenda. ¶ Si quis nouum canalem vel fistulas in riuo velit collocare, cum id numquam habuerit: vtile ei hoc interdictum futurum Labeo ait. nos & hic opinamur vtilitatem eius qui ducit, sine incommoditate eius* 3 *cuius ager est, spectandam. ¶ Si aqua in vnum lacum conducatur, & inde per plures ductus ducatur: hoc interdictum vtile erit vo-*

lenti reficere ipsum lacum. ¶ *Hoc interdictum ad omnes riuos pertinet, siue in publico siue in priuato sint constituti. Sed etsi calidæ aquæ riuus sit, de hoc reficiendo competit interdictum. Aristo & de cuniculo restituendo, per quem vapor trahitur in valneariis vaporibus, putat vtilem actionem competere. & erit dicendum, vtile interdictum ex hac causa competere.* ¶ *Isdem autem personis, & in easdem interdictum hoc datur, quibus & in quas & de aqua interdicta redduntur, quæ supra sunt enumerata.* ¶ *Si quis riuum reficienti opus nouum nuntiat, belle dictum est posse contemni operis noui nuntiationem. cum enim prætor ei vim fieri vetet, absurdum est per operis noui nuntiationem eum impediri. Planè per in rem actionem dicendum est, posse aduersus eum vindicari, ius ei non esse. dubium non est. De damno quoque infecto cauere eum debere, minime dubitari oportet.* ¶ *Si quis eum exportare, vehere quæ refectioni necessaria sunt, prohibeat: hoc interdictum ei competere Ofilius putat. quod est verum.*

4 5 6 7

IIII. VENVLEIVS libro primo Interdictorum.

*DE riuis reficiendis * ita * interdicetur, vt non quæratur an aquam ducere actori liceret. non enim tam necessariam refictionem itinerum quàm riuorum esse. quando non*

non refectis riuis omnis vsus aquæ auferetur, & homines siti necarentur. & sanè aqua peruenire nisi refecto riuo nō potest. at non refecto itinere difficultas tantùm eundi agendíque fieret, quæ temporibus æstiuis leuior esset.

DE FONTE.

TIT. XXII.

VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

P*Rætor ait*, VTI DE EO FONTE QVO DE AGITVR, HOC ANNO AQVAM NEC VI NEC CLAM NEC PRECARIO AB ILLO VSVS ES: QVO MINVS ITA VTARIS, VIM FIERI VETO. DE LACV, PVTEO, PISCINA, ITEM INTERDICAM. *Hoc interdictum proponitur ei qui fontana aqua vti prohibetur. seruitutes enim non tantùm aquæ ducendæ esse solent: verum etiam hauriendæ. & sicut discretæ sunt seruitutes ductus aquæ, & haustus aquæ: ita interdicta separatim redduntur.*

1 ¶ *Hoc autem interdictum locum habet, si quis vti probibeatur aqua: hoc est, siue aurire prohibeatur, siue etiam pecus ad aquam appellere. & eadem sunt hic dicenda, quæ ad personā attinent, quæcumq; in superioribus interdictis diximus.*

2 ¶ *Hoc interdictum de cisterna*

sterna non competit. nam cisterna non habet perpetuam causam, nec viuam aquam. ex quo apparet, in his omnibus exigendum, vt viua aqua sit. cisternæ autem imbribus concipiuntur. Denique constat interdictum cessare, si lacus, piscina, puteus viuam aquam non habeat. Planè si quis ire ad haustum prohibeatur, æque interdictum sufficiet. ¶ *Deinde ait prætor,* QVO MINVS FONTEM QVO DE AGITVR, PVRGES, REFICIAS, VT AQVAM COERCERE, VTIQVE EA POSSIS: DVM NE ALITER VTARIS, ATQVE VTI HOC ANNO NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ILLO VSVS ES: VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum eandem habet vtilitatem, quam habet interdictum de riuis reficiendis. nisi enim purgare & reficere fontem licuerit, nullus vsus eius erit. purgandus autem, & reficiendus est ad aquam coërcendam, vt vti quis aqua possit, dummodo non aliter vtatur, quàm si vti hoc anno vsus est. Coërcere aquam est continere sic ne diffluat, ne dilabatur. dummodo non permittatur cui nouas quærere, vel aperire. hic enim innouat aliquid præter id quàm præcedenti anno vsus est.* 3

¶ *Sed & de lacu, puteo, piscina reficiendis, purgandis interdictum competit. & omnibus personis dabitur, quibus permittitur interdictum de aqua æstiua.* 4

DE CLOACIS.

TIT. XXIII.

VLPIANVS libro septuagesimoprimo ad Edictum.

PRætor ait, QVO MINVS ILLI CLOACAM, QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET, QVA DE AGITVR, PVRGARE, REFICERE LICEAT: VIM FIERI VETO. DAMNI INFECTI, QVOD OPERIS VITIO FACTVM SIT, CAVERI IVBEBO. *Sub hoc titulo duo interdicta prætor subiecit, vnum prohibitorium, alterum restitutorium. & primum prohibitorium. Curauit autẽ prætor per hæc interdicta vt cloacæ & purgentur & reficiantur. quorum vtrumque & ad salubritatem ciuitatium, & ad tutelam pertinet. nam & cælum pestilens, & ruinas minantur immunditiæ cloacarum: * item * si non reficiantur.* 1 *¶ Hoc autem interdictum propositum est de clocis priuatis. publicæ enim cloacæ publicam curam merentur. Cloaca autem est locus cauus, per quem colluuies quædam fluat.* 2 *¶ Hoc interdictum, quod primum proponitur, prohibitorium est. quo prohibetur vicinus vim facere, quo minus cloaca purgetur & reficiatur.* 3 *¶ Cloacæ appellatione & tubus, & fistula*

fistula continetur. Quia autem cloacarum refectio * *& purgatio ad publicã vtilitatem spectare videtur, idcirco placuit non esse in interdicto addendum,* QVOD NON VI NON CLAM NON PRECARIO AB ILLO VSVS. *vt etiam si quis talem vsum habuerit, tamen non probibeatur volens cloacam reficere vel purgare.* ¶ *Deinde ait prætor,* QVAE EX AEDIBVS EIVS IN TVAS PERTINET: *ædes hic accipere debes pro omni ædificio. hoc est ex ædificio eius in tuũ ædificium. Hoc amplius Labeo putabat hoc interdicto locum esse, & si area ab vtralibet parte ædium sit. & si forte, inquit, cloaca ducta sit ex vrbano ædificio in proximũ agrum.* ¶ *Idem Labeo etiam eum qui priuatam cloacam in publicam immittere velit, tuendum, ne ei vis fiat. Sed & si quis velit talem cloacam facere, vt exitum habeat in publicam cloacam: non esse eum impediendum Pomponius scribit.* ¶ *Quod ait prætor* PERTINET, *hoc significat, quod ex ædibus eius in tuas pertinet: hoc est derigitur, extenditur, peruenit. & tam ad proximum vicinum hoc interdictum pertinet, quàm aduersus vlteriores, per quorum ædes cloaca currit. Vnde Fauius Mela scribit, competere hoc interdictum, vt in vicini ædes veniat, & rescindat pauimenta purgandæ cloacæ gratia. verendum tamen esse Pomponius scribit, ne eo casu* 4 5 9

*Rectè sic Flor. alij libri habent refectio.

damni

damni infecti stipulatio committatur. sed hæc stipulatio nõ committitur, si paratus sit restaurare id quod ex necessitate reficiendæ cloacæ
7 *causa resciderat.* ¶ *Si quis purganti mihi cloacam vel reficienti, opus nouum nuntiauerit: rectissimè dicetur, contempta nuntiatione me posse reficere id quod institueram. Sed & damni infecti cautionem pollicetur, si quid operis vitio factũ est. nam sicuti reficere cloacas & purgare permittendum fuit, ita dicen-*
8 *dum, ne damnum ædibus alienis detur.* ¶ *Deinde ait prætor,* QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE EA IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT: RESTITVAS. ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM. *Hoc interdictum ad publicas cloacas pertinet. ne quid ad cloacam immittas, néue facias, quò vsus deterior sit, néue fiat.*

II VENVLEIVS libro primo Interdictorum.

Qvamquam de reficienda cloaca, non etiam de noua facienda hoc interdicto comprehendatur: tamen æque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat: quia eadem vtilitas sit. prætorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico facere liceret. idq; Ofilio & Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, vt ne factam cloacam

purgare

purgare & restituere permittendũ sit per interdictum. nouam verò facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit.

QVOD VI AVT CLAM.

TIT. XXIIII.

VLPIANVS libro septuagensimo-primo ad Edictum.

PRætor ait, QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, QVA DE RE AGITVR, ID CVM EXPERIENDI POTESTAS EST, RESTITVAS. *Hoc interdictum restitutorium est, & per hoc occursum est calliditati eorũ qui vi aut clã quædam moliuntur. iubẽtur enim ea restituere. & parui refert, vtrum ius habuerit faciendi, an non. siue enim ius habuit, siue non: tamen tenetur interdicto, propter quod vi aut clã fecit. tueri enim ius suum debuit, non iniuriam comminisci.*

¶ *Denique est quæsitum, an hoc interdicto vienti exceptionem possit obicere,* QVOD NON IVRE MEO RECEPERIM. *& magis est ne possit. nam aduersus vim, vel quod clam factum est, nulla iusta exceptione se tueri potest.* ¶ *Hoc interdictum ad ea sola opera pertinet, quæcumque in solo vi aut clam fiunt. Quid sit vi factũ vel clam factum, videamus.*

Vi fa

Vi factum videri Quintus Mucius scripsit, si quis contra quàm prohiberetur, fecerit. & mihi videtur plena esse Quinti Mucij definitio. Sed & si quis iactu vel minimi lapilli prohibitus facere, perseuerauit facere: hunc quoque vi fecisse videri Pedius & Pomponius scribunt. eóque iure vtimur. Sed & si contra testationem, denuntiationémque fecerit: idem esse Cascellius & Trebatius putant. quod verum est. Sed & Aristo ait, eum quoque vi facere, qui cum sciret se prohibere, per vim molitus est, ne prohiberi posßit.

3 *¶ Item Labeo dicit si quem facientem prohibuero, ísque destituerit in præsentiarum, rursúsque postea facere cœperit: vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere cœperit, vel qua alia iusta causa accedente. Si quis tamen inbecillitate impeditur, vel etiã ne offenderet vel te vel eum qui te magnificiebat, ideo non venerit ad prohibendum: non videbitur aduersarius vi fecisse. & ita Labeo scribit.*

Vis facta aduersario meo per alium, mihi non debet imputari, si non consentio violentiam inferenti.

4 *¶ Idem ait, & si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis, armis fortè, sine vllo dolo malo meo, ac propter hoc non veneris: non videri me vim fecisse.*

II. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

NE in aliena potestate, condicionem meam

nihil delinquentis deteriorem facere.

III. VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

PRohibere autem non vtique per semetipsum necesse est: sed & si quis per seruum suum, vel procuratorem prohibuerit, rectè videtur prohibuisse. idem etiam si mercennarius meus prohibuerit. Nec quem moueat, quòd per liberam personam actio adquiri non solet. nam prohibitio hæc demonstrat vi te facere. Quid mirum, cum etsi clam tu me feceris, habeam actionem? ergo facto magis tuo delinquentis, quàm alieno adquiritur mihi actio. ¶ *Illud sciendum est, non omnibus momentis* 1 *vim esse faciendam: sed semel inter initia facta perseuerat. Sed si permiserit, aduersus eum qui vtatur interdicto, exceptio erit necessaria.* ¶ *Non tantùm autem si ego permisero: sed &* 2 *si procurator meus, vel tutor qui tutelam administrat, vel curator pupilli, furiosi, siue adulescentis: dicendum erit exceptioni locum fore.* ¶ *Planè si præses, vel curator reipublicæ per-* 3 *miserit in publico facere: Nerua scribit exceptionem locum nõ habere. quia etsi ei locorum, inquit, publicorum procuratio data est: cõcessio tamen data non est. Hoc ita verum est, si nõ lex municipalis curatori reipublicæ amplius concedat. Sed & si à principe, vel ab eo cui princeps hoc ius concedendi dederit: idẽ erit probãdum.*

¶ *Si*

4 ¶ *Si quis paratus sit se iudicio defendere aduersus eos qui interdicendum putant ne opus fiat: an videatur desinere vi facere? & magis est vt desinat: si modo satis offerat, & defendere paratus est, si quis agat. & ita Sabinus scribit.*

5 ¶ *Sed & si quis damni infecti paratus sit cauere, cum propter hoc tantùm esset prohibitus, vel quia non defendebat, vel damni infecti non repromittebat: consequens est dicere, desinere*

6 *eum vi facere.* ¶ *Clam facere videri Cassius scribit eum qui celauit aduersarium, neque ei denuntiauit: si modò timuit eius controuersiam, aut debuit timere.* IDEM *Aristo putat eũ quoque clam facere, qui celãdi animo habet eum, quem prohibiturum se intellegerit: & id existimat, aut existimare debet se prohibitum iri.*

IIII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

SEruius etiam eum clam facere, qui existimare debeat sibi controuersiam futuram. quia non opinionem cuius, & resupinam existimationem esse oporteat. ne melioris condicionis sint stulti quàm periti.

V. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

AVT qui aliter fecit, quàm denuntiauit: vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere: vel consultò tum denuntiat aduersario, cum eum scit non posse prohibere:

vel tam sero pronuntiat, vt vbire probibiturus prius quàm fiat, non possit. & hæc ita Labeonem probare Aristo ait. ¶ *Si quis se denuntiauerit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit. debebit enim, & ita Labeo, & diem & horam denuntiatione complecti, & vbi, & quod opus futurum sit. neque perfusorie, aut obscurè dicere, aut denuntiare. neque tam artare aduersarium, vt intra diem occurrere ad prohibendum non possit. Et si fortè non sit cui denũtietur, neque dolo malo factum sit, ne sit: amicis denique, aut procuratori, aut ad domum denuntiandum est. Sed & Seruius rectè ait, sufficere feminæ viro notum facere opus se facturum, vel denique sciente eo facere. quamquam etiam illud sufficiat, celãdi animum non habere. Item ait, si quis in publico municipij velit facere: sufficere ei si curatori rei publicæ denuntiet.* 1

¶ *Si quis dum putat locum tuum esse qui est meus, celandi tui, non mei causa fecerit: mihi interdictum competere.* ¶ *Idem dicit, & si serui mei, vel procuratoris cælandi causa factum sit: mihi interdictum competere.* ¶ *Si quis cum non* * *denuntiasset opus se facturum, eique denuntiatum esset ne faceret, fecerit: vtilius puto, probandum vi eum fecisse.* ¶ *Hæc verba,* QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, *ait Mucius ita esse, quod tu, aut tuorum* 2 3 4 5

* Deest in vulga. edit. perperãnec videtur in Accurs. libro defuisse. Ant. Aug. libr. 1. ca. 3.

quis,

*quis, aut tuo iussu factum est. Labeo autem ait plures personas contineri his verbis. nam ecce primùm heredes eorum quos enumerat Mucius, contineri putat. Idem ait & aduersus procuratorem, tutorem, *curatorem* municipúmve syndicum, alieno nomine interdici posse.* 6 *¶ Si quid seruus meus fecit, non ob id mecum actio est: sed (si) id meo nomine, aut suo fecit. nam si tuum seruum mercennarium habuero, quidquid ab eo factum fuerit meo nomine, ob id non tecum, sed mecum, cuius iussu aut nomine id opus à seruo tuo factum fuerit, agendũ erit hoc interdicto. Similiter quod iussu cuius factum erit, ob id non cum eo, sed cuius nomine iusserit, hæc actio est. Nam si procurator, tutor, curator, duumuir municipij, quòd eius nomine ageret cuius negotium procuraret, fieri iusserit: ob id agendum erit cum eo cuius nomine factum quid erit: non cum eo qui ita iusserit. & si tibi mandauero vt opus fieri iuberes, & in ea re mihi parueris: mecum, inquit, non tecum erit actio. Et cum interdictum sic sit scriptum,* QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, *non ita,* QVOD VI AVT CLAM FECISTI: *latius porrigi quàm ad has personas, quas supra numerauimus, Labeo putat. & hoc iure vtimur, vt siue ego fecissem, siue fieri iußi, interdicto quod vi aut clam tenear.*

VI. PAVLVS libro sexagensimo*septimo* ad Edictum.

SI ego tibi mandauero opus nouum facere, tu alij: non potest videri meo iussu factum. teneberis ergo tu & ille. an & ego tenear, videamus. & magis est & me, qui initium† ei præstiterim, teneri. sed vno ex his satisfaciente ceteri liberantur.

† rei

VII. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

SI alius fecerit me inuito: tenebor ad hoc vt patientiam præstem. ¶ *Neratius quoque scribit eum, cuius seruus vi aut clam fecit: aut sua impensa ex interdicto opus restituere debere, aut patientiam restituendi præstare, & seruum noxæ dedere. planè si mortuo alienatóve seruo interdiceretur: patientiam dumtaxat præstare debere ait. ita vt & emptor eo interdicto possit conueniri, vt impensam præstet, aut noxam det. dominóque operis sua impensa restituente, aut damnato quia non restitueret, emptorem liberari. Eadem & si contra dominus serui vel opus restituisset, vel litis æstimatione damnatus esset. quòd si tantum noxæ dedisset, aduersus dominum operis vtiliter interdici.* ¶ *Ait Iulianus: qui ante remissionem nuntiationis contra quàm prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus interdictis teneuitur. vno, quod ex operis noui nuntiatione competit:*

1

2

petit:

petit: altero, quod vi aut clam. Remißione autem facta intellegendus non erit vi aut clam facere, quamuis prohibeatur. licere enim debet ædificare ei qui satisdederit, cum possessor hoc ipso constituatur. clámque facere, nec ante remißionem nec postea existimandus est: cum is qui opus nouum nuntiat, non poßit videri celatus, & præoccupatus, antequam controuersiam faceret. 3 *¶ Bellißimè apud Iulianũ quæritur, an hæc exceptio noceat in hoc interdicto,* QVOD NON TV VI AVT CLAM FECERIS? *vtputa vtor aduersus te interdicto quod vi aut clam. an poßis obicere mihi eandem exceptionem,* QVOD NON TV VI AVT CLAM FECISTI? *& ait Iulianus æquißimum esse, hanc exceptionem dare. nam si tu, inquit, ædificaueris vi aut clam: ego idem demolitus fuero vi aut clam, & vtaris aduersus me interdicto: hanc exceptionem profuturam. quod non aliter procedere debet, nisi ex magna & satis necessaria causa. alioquin hæc omnia officio iudicis celebrari oportet.*

Domus vicini potest impunè destrui timore ignis, si vsque illuc peruenit.

4 *¶ Est & alia exceptio, de qua Celsus dubitat, an sit obicienda. vtputa si incendij arcẽdi causa vicini ædes intercidi, & quod vi aut clam mecum agatur, aut damni iniuria. Gallus enim*

In arche typ. Flo. est excipi. teste Taurel.

dubitat, an effici oporteret, QVOD INCENDII DEFENDENDI CAVSA FACTVM NON SIT? *Seruius autem ait, si id magistratus fecisset: dandam esse. priuato non esse idem concedendum. si tamen quid vi aut clam factum sit, neq; ignis vsque eo peruenisset: simpli litem æstimandam. si peruenisset, absolui eum oportere. Idem ait esse, si damni iniuria actum foret. quoniam nullã iniuriam aut damnum dare videtur æque perituris ædibus. Quòd si nullo incendio id feceris, deinde postea incendium ortum fuerit: non idem erit dicendum. quia non ex postfacto, sed ex præsenti statu damnum factum sit, necne, æstimari oportere Labeo ait.* ¶ *Notauimus supra, quòd quamuis verba interdicti latè pateant: tamẽ ad ea sola opera pertinere interdictum placere, quæcumque fiant in solo. eum enim qui fructum tangit, non teneri interdicto quod vi aut clam. nullum enim opus in solo facit. At qui arbores succidit, vtique tenebitur. & qui harundinem, & qui salictum. terræ enim, & quodammodo solo ipsi corrupendo manus infert. Idem & in vineis succisis. Ceterum qui fructum aufert, furti debet conueniri. Itaque si quid operis in solo fiat, interdictum locum habet. In solo fieri accipimus, & si quid circa arbores fiat, non si quid circa fructum arborum.* ¶ *Si quis aceruum stercoris circa agrum pinguem disiecerit, cum eo* 5 6

quod

quod vi aut clam factum est agi potest. & hoc verum est: quia solo vitium adhibitum sit. Planè si quid agri colendi causa factum sit, interdictum quod vi aut clam locum non habet, si melior causa facta sit agri, quamuis prohibitus
7 *quis vi vel clam fecerit.* ¶ *Præterea si fossam feceris in silua publica, & bos meus in eam inciderit, agere possum hoc interdicto: quia in*
8 *publico factum est.* ¶ *Si quis ædificium demolitus fuerit, quamuis non vsque ad solum: quin interdicto teneatur, dubitari desiit. Proinde & si tegulas de ædificio sustulerit, magis est vt interdicto teneatur.*

VIII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

NAM origo huius rei à solo proficiscitur. Ceterum per se tegulæ non poßidentur: sed cum vniuersitate ædificij. nec ad rem pertinet, adfixæ sunt, an tantùm positæ.

VIIII. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

NAM & si ramos quis de arboribus abstulerit, adhuc interdictum hoc admittimus. hæc ita, si de ædificio tegulas sustulerit. ceterum si non de ædificio, sed seorsum positas: cessat hoc interdictum. Si tamen serra vel clauis vel cancellus vel specularium sit ablatum: quod vi aut clam agi non poterit. Sed si quis aliquid ædibus adfixum euellerit, statuam fortè, vel quid aliud, quod vi aut clam interdi-

cto tenebitur. ¶ *Si quis clam aut vi agrum* 1 *inarauerit,* [a] *vel fossam fecerit: hoc interdicto tenebitur. & si aceruum succēderit, vel disperserit sic vt non ad vsum agri conuertat: interdicto locus non erit.*

[a] Sic recte. nam id solo cohæret. factũ in archetyp. tamen erat, intrauerit, vt ait Taurell. qui ita mutauit.

X. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

Quia aceruus solo non cohæret, sed terra sustinetur. ædificia autem solo cohærēt.

XI. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

Is qui in puteum vicini aliquid effuderit, vt hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo interdicto quod vi aut clam eum teneri: portio enim agri videtur aqua viua. quemadmodum si quid operis in aqua fecisset. ¶ *Quæsitum est,* 1 *si statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi vel clam: an hoc interdicto teneatur. & exstat Cassij sentētia, eum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse: quia interfuerit eius eam non tolli. municipes autē etiam furti acturos: quia res eorum sit quasi publicata. si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt. & hæc sententia uera est.* ¶ *Si quis de monumento statuam sustulerit: an ei ad quem ius sepulchri pertineret, agere permittitur? & placet & in his interdicto locum esse. Et sanè dicendum est, si qua sepulchri ornandi causa adposita sint: sepulchri* 2

esse

esse videri. Idem est & si ostium auellet vel ef-
3 *fringat.* ¶ *Si quis in vineas meas venerit, & inde ridicas abstulerit: hoc interdicto tenebi-*
4 *tur.* ¶ *Quod ait prætor,* QVOD VI AVT CLAM FACTVM EST, *ad quod tempus referatur, videamus: vtrum ad præteritum, an ad præsens. quæ species apud Iulianum exposita est. ait enim, in hoc interdicto præsentis temporis significationem accipi debere. si tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit: aut dominus, aut is cuius fundo nocitum erit, sua impensa id sustulerit: vtilius probari, quod Iulianus temptat, vt & damnum sarciatur,*
5 *& impendia restituantur.* ¶ *Interdictum complectitur id quodcumque aut vi aut clam factum est. Sed interdum euenit, vt quid & vi & clam fiat partim, & partim in eodem opere. vtputa cum probiberem, fundamenta posuisti. postea cum conuenissem ne reliquũ opus fieret, absente & ignorãte me reliquum opus perfecisti. vel contra, fundamenta clam iecisti, deinde cetera probibente me ædificasti. hoc iure vtimur, vt etsi vi & clam factum sit, interdictum hoc sufficiat.*

[a] Quid hoc sit, vi de Alciat. lib. 2. parerg. c. 27

Si tutor vel curator aliquid vi vel clam fecerit, nõ tenetur pupillus vel furiosus de dolo ipsorum, sed tantùm ad patientiam tollendi operis.

6 ¶ *Si tutoris iussu aut curatoris factum sit, cum*

placeat

placeat quod Caßius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri: eueniet, vt in ipsum tutorem curatorémq; aut vtilis actio competat, aut etiam vtile interdictum. Certè ad patientiam tollendi operis vtique tenebuntur pupillus & furiosus, & ad noxam. an ignoscitur seruo, qui obtemperauit tutori aut curatori? Nam ad quædam quæ non habent atro " citatem facinoris vel sceleris, ignoscitur seruis si " vel dominis, vel his qui vice dominorum sunt, " obtemperauerint. quod & in hoc casu admit- " tendum est. ¶ *Si posteaquam vi aut clam fa-* 7 *ctum est, venerit fundus: an venditor nihilo minus hoc interdicto experiri poßit, videamus. & extat sententia existimātium nihilo minus competere ei interdictum, nec finiri venditione. sed nec ex empto actione quicquam ei præstandum emptori ex eo opere quod ante venditionem factum est. satis enim esse, quòd vtique propter hoc opus viliori prædium distraxerit. Certè etsi non viliori vendidit, idem erit probandum. Planè si post venditionem fundi opus factum est. etsi ipse experiatur vēditor, quia nondum traditio facta est: tamen ex empto actione emptori tenebitur. omne enim & commodum & incommodum ad emptorem pertinere debet.* ¶ *Si fundus in diem addictus sit, cui* 8 *competat interdictum? & ait Iulianus inter-* " *dictum quod vi aut clam ei competere, cuius* " *interf*

l. 157. de reg. iu.

l. 4. §. 1. ff. de in diē addict.

„ *interfuit opus non fieri. fundo enim in diem ad-*
„ *dicto, & commodum & incommodum omne*
„ *ad emptorem, inquit, pertinet antequam vendi*
„ *tio träsferatur. & ideo si quid tunc vi aut clam*
„ *factum est, quamuis melior condicio allata fue-*
„ *rit, ipse vtile interdictũ habebit. sed eam actio-*
„ *nem, sicut fructus medio tempore perceptos, ven*
„ *diti iudicio præstare cogendum ait.* ¶ *Aristo*
autem scribit, non possessori esse denuntian-
dum. nam si quis, inquit, fundum mihi vendi-
derit, & necdum tradiderit: & vicinus cum
opus facere vellet, & sciret me emisse, & in fun
do morari, mihi denuntiauerit: esse eum tutum
futurum, quod ad suspicionem clam facti ope-
ris pertinere. quod sanè verum est. Ego si post
in diem addictionem factam fundus precario
traditus * *sit, putem emptorem interdictũ quod*
vi aut clam habere. si verò aut nondum tradi-
tio facta est, aut etiam facta est precarij roga-
tio: non puto dubitandum, quin venditor inter-
dictum habeat. ei enim competere debet, etsi
res ipsius periculo non sit: nec multum facit
quòd res emptoris periculo est. nam & statim
post venditionem contractam periculum ad
emptorem spectat. & tamen antequam vlla
traditio fiat, nemo dixit interdictum ei compe-
tere. si tamen precario sit in possessionem, videa
mus ne, quia interest ipsius, qualiter qualiter
possidet, iam interdicto vti possit. ergo & si
condux

* Deesse hîc negationé quidam contédunt, argumento sequentium.

conduxit, multo magis. nam & colonum posse interdicto experiri, in dubium non venit. Planè si posteaquam melior cōditio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit: nec Iulianus dubitaret interdictum venditori competere. nam inter Cassium & Iulianū de illo quod medio tempore accidit, quæstio est: non de eo opere quod postea contigit. ¶ *Si ita prædium* 10 *venierit, vt si displicuisset, inemptum esset: facilius admittimus interdictum emptorem habere, si modo est in possessione. Et si rescissio emptionis in alterius arbitrium conferatur; idem erit probandum. Idémque & si ita venisset, vt si aliquid euenisset, inemptum esset prædium. Et si fortè commissoria venierit, idem dicendum est.* ¶ *Idem Iulianus scribit, interdictum* 11 *hoc non solùm domino prædij, sed etiam his quorum interest opus factum non esse, competere.*

XII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

QVamquam autem colonus & fructuarius fructuum nomine in hoc interdictū admittantur, tamen & domino id competet, si quid præterea eius intersit.

XIII. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

DEnique si arbores in fundo, cuius vsusfructus ad Titium pertinet, ab extraneo vel

vel à proprietario succisæ fuerint: Titius & lege Aquilia & interdicto quod vi aut clam
1 *cum vtroque eorum rectè experietur.* ¶ *Labeo scribit, si filio prohibente opus factum sit: & te habere interdictum, ac si te prohibente opus factum est: & filium tuum nihilo minus. Idem ait, aduersus filiumfamilias in re peculiari neminem clam videri fecisse. namque si scit eum filiumfamilias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum a-*
2 *ctionem habere.* ¶ *Si ex sociis communis fundi vnus arbores succiderit, socius cum eo hoc interdicto experiri potest: cum ei competat cuius interest. vnde apud Seruium amplius relatum est, (si) mihi concesseris vt ex fundo tuo arbores cædam, deinde eas alius vi aut clã ceciderit, mihi hoc interdictum competere. quia ego sim cuius interest. quod facilius erit admittendum, si à te emi, vel ex aliquo contractu hoc consecutus sim, vt mihi cædere li-*
3 *ceat.* ¶ *Quæsitum est, si cum prædium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit: an postea dominio ad aliquem deuoluto, interdicto locus sit. vtputa hereditas iacebat: postea adiit hereditatem Titius. an ei interdictum competat? & est apud Viuianum sæpissime relatum, heredi competere hoc interdictum eius quod ante aditam hereditatem factum sit. nec referre Labeo ait, quòd non scierit*

qui heredes futuri essent. hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem. ne illud quidem obstare Labeo ait, quòd eo tempore nemo dominus fuerit. nam & sepulchri nemo dominus fuit, & tamen si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam. Accedit his quòd hereditas dominæ locum optinet. & rectè dicetur, heredi quoque competere & ceteris successoribus, siue antequam successerit siue postea, aliquid sit vi aut clam admissum. ¶ *Si colonus meus opus fecerit, si quidem me volente vel ratum habente: perinde est, atque si procurator meus fecisset. in quo placet, siue ex voluntate mea fecerit, teneri me: siue ratum habuero quod procurator fecit.* ¶ *Iulianus ait, si colonus arborem de qua controuersia erat, succiderat, vel quid aliud opus fecerit: si quidem iussu domini id factum sit: ambo tenebuntur. non vt* [a] *patientiam præstent, sed vt impensam quoque ad restituendum præbeant. si autem dominus non iusserit, colonus quidem tenebitur vt patientiam & impensam præstet. dominus verò nihil amplius quàm patientiam præstare cogendus erit.*

4 5

Græcismus. subaudi, tantũ. Augu. lib. 2. c. 1.

XIII. IVLIANVS libro sexagensimo octauo Digestorum.

N*Am & si seruus meus ignorante me opus fecerit, eúmque vendidero, vel manumis*

manumisero: mecum in hoc solum agi poterit, vt patiar opus tolli. cum emptore autem serui, vt aut noxæ dedat, aut impensam, quæ in restitutione facta fuerit, præstet. sed & cum ipso manumisso rectè agi poterit.

XV. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

SEmper aduersus possessorem operis hoc interdictum competit. idcircóque si quilibet inscio vel etiam inuito me opus in fundo meo fecerit, interdicto locus erit.

Locator non tenetur de eo quod conductor vi vel clam fecit, nisi ad solam patientiam operis restituendi.

1 ¶ *Is cui fundum pastinandum [a] locaueras, lapides sustulit, & in vicini proiecit prædium. ait Labeo, te vi aut clam non teneri, nisi iussu tuo id factum sit. ego puto conductorem teneri. locatorem autem, non aliàs, nisi aut patientiam præstare posit, aut aliquam actionem habeat, quam præstet. ceterum teneri non oportere.* 2 ¶ *Si in sepulchro alieno terra congesta fuerit iussu meo, agendum esse quod vi aut clam mecum, Labeo scribit. & si communi consilio plurium id factum sit, licere vel cum vno vel cum singulis experiri. opus enim, quod à pluribus pro indiuiso factum est, singulos in solidum obligare. si tamen proprio quis eorum consilio*

[a] Quid hoc significet vide Columel. li.4. c.18.

hoc fecerit, cum omnibus esse agendum: scilicet in solidum. Itaque alter conuentus alterum non liberavit. quinimo perceptio ab altero. superiore etenim casu alterius conuentio alterum liberat. Præterea sepulchri quoque violati agi potest. ¶ *Hoc interdictum in heredem ceterósque successores datur in id quod ad eos peruenit. & post annum nō competit. Annus autem cedere incipit, ex quo id opus factum perfectum est, aut fieri desiit, licet perfectum non sit. alioquin si à principio operis cœpti annum quis numeret: necesse est cum his qui opus tardissimè facerēt, sæpius agi. Sed si is sit locus, in quo opus factum est, qui facilè non adiretur, vtputa in sepulchro vi aut clam factum est: vel in abdito alio loco, sed etsi sub terra fieret opus, vel sub aqua, vel cloaca aliquid factum sit: etiam post annum causa cognita competit interdictum de eo quod factum est. nam causa cognita annuam exceptionem remittendam: hoc est magna & iusta causa ignorātiæ interueniente.* ¶ *Si quis reipublicæ causa afuisset, deinde reuersus interdicto quod vi aut clam vti vellet, verius est non excludi anno eum: sed reuersum annum habere. nam & si minor vigintiquinque annis reipublicæ causa abesse cœpisset, deinde maior effectus sit, dum abest reipublicæ causa: futurum vt ex quo redit, annus ei computetur, non ex quo impleuit vicensimum quintum annum. &*

3

4

ita Diuus Pius, & deinceps omnes principes
5 *rescripserunt.* ¶ *Hoc interdicto tanti lis æstima tur, quanti actoris interest id opus factum esse. Officio autem iudicis ita oportere fieri restitutionem iudicandum est: vt in omni causa eadem condicio sit actoris, quæ futura esset, si id opus de quo actum est, neque vi neque clam factum esset. ergo nonnunquam etiam dominij ratio habenda est. vtputa si propter hoc opus quod factum est, seruitutes amittantur, aut vsusfructus intereat. quod non tantùm tunc eueniet, cum quis opus ædificauerit: verumetiam si diruisse opus proponatur, & deteriorem condicionem fecisse vel seruitutium vel vsusfructus vel ipsius proprietatis. sed quod interfuit, aut per iusiurãdum quod in litem actor iurauerit: aut si iurare non possit, iudicis officio æstimandum*
6 *est.* ¶ *Eum autem, qui dolo malo fecerit quo minus possit restituere, perinde habendum, ac si posset. culpam quoque in hoc interdicto venire erit probandum. quæ tamen arbitrio iudicis*
7 *æstimanda erit.* ¶ *Quia autem hoc interdictum id quod interest continet: si quis alia actione fuerit consecutus id quod interfuit opus non esse factum: consequens erit dicere, ex interdicto nihil eum consequi oportere.*

XVI. PAVLVS libro sexagensimo septimo ad Edictum.

Competit hoc interdictum etiam his qui non poßident: si modo eorum intereſt. ¶ *Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupreſſos: domino dumtaxat competit interdictum. ſed ſi amœnitas quædam ex huiuſmodi arboribus præſtetur: poteſt dici, & fructuarij intereſſe propter voluptatem & geſtationem, & eſſe huic interdicto locum.* 1 ¶ *In ſumma qui vi aut clam fecit, ſi poßidet, patientiam & impenſam tollendi operis: qui fecit, nec poßidet, impenſam: qui poßidet, nec fecit, patientiam tantùm debet.* 2

XVII. IDEM libro ſexageſimo nono ad Edictum.

Interdictum [a] *quod vi aut clam per quemuis domino adquiritur, licet per inquilinum.*

[a] In vulg. eſt §. legis præcedentis.

XVIII. CELSVS libro viceſimo quinto Digeſtorum.

Si immaturam ſiluã cæduam cæcidit quis, interdicto quod vi aut clam tenetur. ſi maturam ſimiliter cæduam, neque damno dominus adfectus eſt: nihil præſtavit. ¶ *Non abſurde reſponſum eſt, ſi magiſtratum rogaſſes, vt aduerſarium tuum adeſſe ad iudicium iuberet, ne opus nouum tibi nuntiaret: clam videris opus feciſſe quod interim feceris.* 1

XVIIII. VLPIANVS libro quinquageſimo ſeptimo ad Edictum.

Interd

INterdictum quod vi aut clam competere filiofamilias colono arboribus succensis, Sabinus ait.

XX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum.

VI facit tam is qui prohibitus fecit, quàm is qui quo minus probibeatur, consecutus est. periculo, puta, aduersario denuntiante: aut ianua, puta, præclusa. Prohibitus autem intellegitur, quolibet prohibentis actu: id est vel dicentis se prohibere, vel manum opponentis, lapillúmve iactantis prohibendi gratia. Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanevit. nam si postea conuenerit cum aduersario, desinit vi facere. Item si probibiti heres, vel is qui ab eo emerit, ignorãs causam præcedentem, fecerit: dicendum esse Pomponius ait, non incidere eum in interdi-1 ctum. ¶ Quod in naue fit, vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen: non contine-2 tur hoc interdicto. ¶ Siue in priuato, siue in publico opus fiat, siue * in loco sacro, siue * in religioso: interdictum competit.

In vulg. vim facit. perperã.

XXI. POMPONIVS libro vicensimo nono ad Sabinum.

SI opus quod quis iussus est à iudice, qui ex hoc interdicto sumptus esset, restituere, alius quis vi aut clam sustulisset: nihilominus idem ille omnimodo iubetur opus restituere.

¶ Si iussero seruum meum opus facere, cum, quantum ad me pertinet, in clandestini suspicionem non veniret, seruus autem meus putauerit, si resciisset aduersarius, prohibiturum eum: an tenear? & non puto: cum mea persona sit intuenda. 1 *¶ In opere nouo tam soli quàm cæli mensura facienda est.* 2 *¶ Si quis propter opus factum ius aliquod prædij amisit, id restitui ex hoc interdicto debet.* 3

XXII. VENVLEIVS libro secundo Interdictorum.

SI vitē meam ex fundo meo in fundū tuum deprehēderis, eaque in fundo tuo coaluerit: vtile est interdictum quod vi aut clam intra annum. sed si annus præterierit, nullam remanere actionem. radices quæ in fundo meo sint, tuas fieri: quia his accessiones sint. 1 *¶ Si[a] quis vi aut clam arauerit, puto eum teneri hoc interdicto perinde ADque si fossam fecisset. non enim ex qualitate operis huic interdicto locus est: sed ex opere facto quod cohæret solo.* 2 *¶ Si[b] ad ianuam meam tabulas[b] fixeris, & ego eas prius quàm tibi denuntiarem, refixero, deinde inuicem interdicto quod vi aut clam † exegerimus: nisi remittas mibi vt absoluar condemnandum te, quasi rem non restituas, quanti mea intersit: aut exceptionem mihi profuturam,* SI NON VI NEC CLAM NEC PREC

[a] l.9.§. eo.
[b] σανίδας. Nouel. de mandat. princ. & Nou. de moderato re Helenoponti, & Nou. de prætore Paphlag. & lib.2. c.15. Alci. lib.4. parerg. c.20.
† egerimus

3 PRECARIO FECERIS. ¶ *Si stercus per fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem: quamquam nihil damni feceris mihi, nec fundi mei mutaueris: tamen teneri te quod vi aut clam Trebatius ait. Labeo contra. ne etiam is qui duntaxat iter per fundum meum fecerit, aut auem egerit, venatúsve fuerit sine vllo*

4 *opere, hoc interdicto teneatur.* ¶ *Si quis proiectum aut stillicidium in sepulchrum immiserit: etiam si ipsum monumentum non tangeret, rectè cum eo agi, quòd in sepulchro vi aut clam factum sit: quia sepulchri sit non solum is locus qui recipiat humationem, sed omne etiam supra id cælum. eóque nomine etiam sepulchri*

5 *violati agi posse.* ¶ *Si is qui denuntiauerit se opus facturum, confestim opus fecerit: clam fecisse non intellegitur. nam si post tempus, videbitur clam fecisse*

DE REMISSIONIBVS.

TIT. XXV.

VLPIANVS libro septuagensimo-primo ad Edictum.

Iunge l. f. 5. de oper. no. nunc. & de varietate scripturę vide ibi & hîc Accursium.

AIT *prætor,* QVOD IVS SIT ILLI PROHIBERE NE SE INVITO FIAT: IN EO NVNTIATIO TENEAT. CETERVM NVNTIATIONEM MISSAM FACIO.

Sub hoc titulo remiſsiones proponũtur. & verba prætoris oſtendunt remiſsionem ibi demum factam, vbi nuntiatio non tenet. & nuntiationem ibi demum voluiſſe prætorem tenere, vbi ius eſt nuntianti prohibere, ne ſe inuito fiat. Ceterùm ſiue ſatiſdatio interueniat ſiue non: remiſsio facta hoc tantùm remittit, in quo nõ tenuit nuntiatio. Planè ſi ſatiſdatum eſt, exinde remiſsio facta eſt: non eſt neceſſaria remiſsio. ¶ *Ius habet opus nouum nuntiandi, qui aut dominium aut ſeruitutem habet. Item Iuliano placet, fructuario vindicãdarum ſeruitutium ius eſſe. ſecundum quod opus nouum nuntiare poterit vicino, & remiſsio vtilis erit. ipſi autem domino prædij ſi nuntiauerit, remiſsio inutilis erit. neque ſicut aduerſus vicinum, ita aduerſus dominum agere poteſt, ius ei non eſſe inuito ſe altius ædificare. ſed ſi hoc facto vſusfructus deterior fiat, petere vſumfructum debebit. Idem Iulianus dicit de ceteris quibus aliqua ſeruitus à vicino debetur. Ei quoque qui pignori fundum acceperit, ſcribit Iulianus non eſſe iniquum detentionem[a] ſeruitutis dari.* 1

[a] Quidam emendãt petitioné arg. l. ei. 7. de ſeruit.

DE PRECARIO.

TIT. XXVI.

VLPIANVS libro primo Inſtitutionum.

Precar

PRecarium est quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. & distat à donatione, eo quòd qui donat, sic dat, ne recipiat. at qui precario concedit, sic dat, quasi tunc recepturus, cum sivi libuerit precarium soluere. & est simile commodato: nam & qui commodat rem, sic commodat, vt non faciat rem accipientis: sed vt ei vti re commodata permittat.

II. IDEM libro septuagensimo primo ad Edictum.

A*IT prætor*, QVOD PRECARIO AB ILLO HABES, AVT DOLO MALO FECISTI VT DESINERES HABERE, QVA DE RE AGITVR, ID ILLI RESTITVAS. *Hoc interdictum restitutorium est, & naturalem habet in se æquitatem. namque precarium reuocare volenti competit. est enim natura æquum, tamdiu te liberalitate mea vti, quamdiu ego velim: & vt possim reuocare, cum mutauero voluntatem. Itaque cum quid precario rogatum est, non solùm hoc interdicto vti possumus: sed etiã præscriptis verbis actione quæ ex bona fide oritur.* 1 *¶ Habere precario videtur, qui possessionem vel corporis vel iuris adeptus est ex hac solummodo causa, qđ preces adhibuit, & impetrauit vt sibi possi-*

dere aut vti liceat.

III. GAIVS libro vicenſimoquinto ad Edictum prouinciale.

VEluti ſi me precario rogaueris, vt per fundum meum ire vel agere tibi liceat: vel vt in tectum vel in aream ædium mearum ſtillicidium, vel tignum in parietem immiſſum habeas.

IIII. VLPIANVS libro ſeptuagenſimoprimo ad Edictum.

IN rebus etiam mobilibus precarij rogatio conſtitit. ¶ Meminiſſe autem nos oportet, 1 eum qui precario habet, etiā poſſidere. ¶ Te- 2 netur hoc interdicto non vtique ille qui precario rogauit: ſed qui precario habet. etenim fieri poteſt, vt quis non rogauit, ſed habeat precario: vtputa ſeruus meus rogauit: mihi adquiſiit precarium. vel quis alius qui iuri meo ſubiectus eſt. Item ſi rem meam precario rogauero, rogaui quidem precario, ſed non habeo precario: idcirco quia receptum eſt, rei ſuæ precarium non eſſe. ¶ Item qui precario ad tem- 3 pus rogauit: finito tempore, etiam ſi ad hoc temporis non rogauit: tamen precario poſſidere videtur. intellegitur enim dominus, cum patitur eum qui precario rogauerit poſſidere, rurſus precario concedere.

V. POMPONIVS libro vicenſimonono ad Sabinum.

Sed

Sed si manente adhuc precario tu in vlterius tēpus rogasti: prorogatur precarium. nam nec mutatur causa possessionis, & non constituitur eo modo precariū: sed in longius tempus profertur. Si verò præterita die rogas, propius est vt soluta iam causa precarij non redintegretur: sed noua constituatur.

VI. VLPIANVS libro septuagensimoprimo ad Edictum.

Certè si interim dominus furere cœperit, vel decesserit: fieri non posse Marcellus ait, vt precarium redintegretur. & hoc verum est. Si procurator meus me mandante vel ratum habente precario rogauerit, ego precario habere proprie dicor. 1 ¶ *Is qui rogauit vt precario in fundo moretur, non possidet: sed possessio apud eum qui concessit remanet. nam & fructuarius, inquit, & colonus, & inquilinus sunt in prædio: & tamen non possident.* 2 ¶ *Iulianus ait eum qui vi alterum deiecit, & ab eodem precario rogauit, desinere vi possidere, & incipere precario. neque existimare, sibi ipsum causam possessionis mutare, cum voluntate eius quem deiecit, cœperit precario possidere. nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse dominium capere.* 3 ¶ *Quæsitum est, si quis rem suam pignori mihi dederit, & precario rogauerit: an hoc interdictum locum habeat. quæstio in eo est, vt precarium consist*

consistere rei suæ possit. mihi videtur verius precarium consistere in pignore: cum possessionis rogetur, non proprietatis. & est hæc sententia etiam vtilissima. cottidie enim precario rogantur creditores ab his qui pignori dederunt: & debet consistere precarium.

VII. VENVLEIVS libro tertio Interdictorum.

SEd etsi eam rem, cuius possessionem per interdictũ vti possidetis retinere possim, quãuis futurũ esset vt tenear de proprietate, precario tibi concesserim: teneberis hoc interdicto.

VIII. VLPIANVS libro septuagensimoprimo ad Edictum.

QVæsitum est, si Titius me rogauerit vt re Sempronij vtatur: deinde ego Sempronium rogauero vt concederet: & ille, dum mihi vult præstitum, concesserit. Titius à me habet precario, & ego cum eo agam interdicto de precario. Sempronius autem non aget cum eo: quia hæc verba AB ILLO PRECARIO HABES, *ostendunt ei demum competere interdictum, à quo quis precario rogauit, non cuius res est. an tamen Sempronius mecum, quasi à me rogatus, interdictum habeat? & magis est ne habeat: quia non habeo precario, cum non mihi, sed alij impetraui. mandati tamen actionem potest aduersus me habere: quia me mandante dedit tibi. aut si quis dexerit,*

non

non mandatu meo, sed magis mihi credentem hoc fecisse: dicendum est in factum dandam actionem & aduersus me. 1 ¶ *Quod à Titio precario quis rogauit, id etiam ab herede eius precario habere videtur. & ita & Sabinus & Celsus scribunt, eóque iure vtimur. ergo & à ceteris successoribus habere quis precario videtur. idem & Labeo probat, & adicit etiam si ignoret quis heredem: tamen videri eum ab herede precario habere.* 2 ¶ *Illud tamen videamus quale sit, si à me precario rogaueris, & ego eam rem alienauero: an precarium duret re ad alium translata. & magis est, vt si ille non reuocet: posse interdicere, quasi ab illo precario habeas, non quasi à me. & si passus est aliquo tempore à se precario habere: rectè interdicet, quasi à se precario habeas.* 3 ¶ *Eum quoque precario teneri voluit prætor, qui dolo fecit vt habere desineret. Illud adnotatur, quòd culpam non præstat is qui precario rogauit: sed solum dolum præstat. quamquam is qui commodatum suscepit, non tantùm dolum, sed etiam culpam præstat. nec immeritò dolum solum præstat is qui precario rogauit: cum totum * hoc * ex liberalitate descendat eius qui precario concessit: & satis sit, si dolus tantùm præstetur. culpam tamen dolo proximam contineri quis meritò dixerit.* 4 ¶ *Ex hoc interdicto restitui debet in pristinam*

nam causam. quod si non fuerit factum, condemnatio in tantum fiet, quanti interfuit actoris ei rem restitui ex eo tempore ex quo interdictum editum est. ergo & fructus ex die interdicti editi praestabuntur. ¶ *Si seruitute vsus* 5 *nō fuit is qui precario rogauit, ac per hoc amissa sit:: videamus an interdicto teneatur. ego arbitror non aliàs, quàm si dolo fecerit. Et generaliter erit dicendum, in restitutionem venire dolum & culpam latam dumtaxat. cetera non venire. Planè post interdictū editum oportevit & dolum & culpam & omnem causam venire. nam vbi morā quis fecit precario, omnem causam debebit constituere.* ¶ *Interdictum* 6 *hoc & post annum competere Labeo scribit, eóque iure vtimur. cum enim nonnumquam in longum tempus precarium concedatur, absurdum est dicere, interdictum locum non habere post annum.* ¶ *Hoc interdicto heres eius qui* 7 *precario rogauit, tenetur, quemadmodum ipse: vt siue habet, siue dolo fecit quo minus haberet, vel ad se perueniret, teneatur. ex dolo autē defuncti hactenus quatenus ad eum peruenit.*

Precarium poteſt conſtitui inter præſentes & inter abſentes.

VIIII. GAIVS libro vicenſimoſexto ad Edictum prouinciale.

P*Recario possessio consisti potest vel inter praesentes, vel inter absentes; veluti per*

epist

epistulam vel per nuntium.

X. POMPONIVS libro quinto ex Plautio.

QVamuis ancillam quis precario rogauerit, id actum videtur, vt etiam quod ex ancilla natū esset, in eadē causa haberetur.

XI. CELSVS libro septimo Digestorum.

SI debitor rem pigneratā precario rogauerit, soluta pecunia precariū soluitur. quippe id actum est, vt vsque eò precarium teneret.

Pactum contra substantiam contractus est nullum. Bart.

XII. IDEM libro vicensimoquinto Digestorum.

CVm precario aliquid datur, si conuenit vt in Kalendas Iulias precario poßideat: numquid exceptione adiuuandus est, ne ante vi possessio[a] auferatur? sed nulla vis est huius conuentionis, vt rem alienam domino inuito 1 poßidere liceat. ¶ *Precario rogatio & ad heredem eius qui conceßit, transit. ad heredem autem eius qui precario rogauit, non transit. quippe ipsi dumtaxat, non etiam heredi concessa possessio est.*

[a] Accidit enim sæpe vt cū domos locare non potuimus, gratis eas postremis mensibus concedamus habitandas in eumdiem quo migrandum est. Anto. Aug. lib. 4. c. 14.

XIII. POMPONIVS libro trigensimotertio ad Quintum Mucium.

SI seruus tuus tuo mandato precario rogauerit, vel ratum habueris quod ille rogauit tuo nomine: teneberis quasi precario habeas. sed si te ignorante suo nomine vel seruos

vel

vel filius rogauerit, non videris tu precario habere : sed illi erit actio de peculio, vel de in rem verso.

XIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum.

INterdictum de precariis meritò introductum est : quia nulla eo nomine iuris ciuilis actio esset. magis enim ad donationes, & beneficij causam, quàm ad negotij contracti spectat precarij condicio.

XV. POMPONIVS libro vicensimonono ad Sabinum.

ET habet summam æquitatem, vt eatenus quisque nostro vtatur, quatenus ei tribuere velimus. ¶ *Hospites, & qui gratuitam habitationem accipiunt, non intelleguntur precario habitare.* 1 ¶ *Precario habere etiã ea quæ in iure cõsistunt, possumus. vt immissa vel protecta.* 2

Prouisio hominis tollit prouisionem legis. Bart.

¶ *Cum quis de re sibi restituenda cautum habet, precarium interdictum ei non competit.* 3

¶ *Eum, qui precario rogauerit vt sibi possidere liceat: nancisci possessionem non est dubium. An is quoque possideat, qui rogatus sit, dubitatum est, placet autem penes vtrumq; esse eum hominem, qui precario datus esset. penes eum qui rogasset, † qua possiderat corpore. penes dominum, quia non discesserit animo* 4

possess

cõ. l.3. §. ex cõtrario. ff. de acq. pos. † *quia*

5 possessione. ¶ Quo quis loco precario aut possideat, aut cœperit possidere, nihil refert, quod ad hoc interdictum pertinet.

XVI. IDEM libro trigensimo secundo ad Sabinum.

SI adoptauero eum qui precario rogauerit, ego quoque precario possidebo.

XVII. IDEM libro vicesimo tertio ad Sabinum.

QVI precario fundum possidet, is interdicto vti possidetis aduersus omnes, præter eum quem rogauit, vti potest.

XVIII. IVLIANVS libro tertiodecimo Digestorum.

VNusquisque potest rem suam, quamuis non possideat, precario dare ei qui possideat.

XVIIII. IDEM libro quadragensimo nono Digestorum.

DVO in solidum precario habere non magis possunt, quàm duo in solidum vi possidere aut clam. nam neque iustæ neque iniustæ possessiones duæ concurrere possunt. Qui seruum meum precario rogat, videtur à me precario habere, si hoc ratum habuero. & ideo precario interdicto mihi tenevitur. 1 ¶ Cum quid precario rogatum est, non solùm interdicto vti possumus: sed & incerti condictione id est præscriptis verbis.

XX. VLPIANVS libro secundo Responsorum.

EA quæ distracta sunt, vt precario penes emptorem essent quoad pretium vniuersum persolueretur, si per emptorem stetit quo minus persolueretur: venditorem posse consequi.

XXI. VENVLEIVS libro quatto Actionum.

CVM precario quis rogat vt ipsi in eo fundo morari liceat, superuacuum est adici IPSI SVISQVE. *nam per ipsum suis quoque permissum vti videtur.*

XXII. IDEM libro tertio Interdictorum.

SI is qui pro possessore possideret, precario dominum rogauerit, vt sibi retinere rem liceret: vel is qui alienam rem emisset, dominum rogauerit: apparet eos precario possidere. nec existimandos mutare sibi causam possessionis, quibus à domino concedatur precario possidere, nam & si id quod possideas, alium precario rogaueris; videri te desinere ex prima causa possidere, & incipere ex precario habere. & contra si possessorē precario rogauerit, qui rem auocare ei posset; teneri eum precario. quoniam aliquid ad eum per hanc precarij rogationem peruenit, id est possessio quæ aliena sit. ¶ Si pupillus sine tutoris auctoritate precario rogauerit, Labeo ait habere eum precariam possessionem, & hoc interdicto teneri. nam quo magis naturaliter possideretur, nullum locum esse

tutoris

tutoris auctoritate. rectéque dici QVOD PRECARIO HABES: *quia quod possideat, ex ea causa possideat, ex qua rogauerit. nihilque noui (per) prætorem constituendum: quoniam siue habeat rem, officio iudicis teneretur: siue non habeat, non teneatur.*

DE ARBORIBVS CAEDENDIS. TIT. XXVII.

Arbores cædi vetuit lex 12. tabul. Plin. lib. 17. c. 1.

VLPIANVS libro septuagesimo primo ad Edictum.

AIT prætor, QVAE ARBOR EX AEDIBVS TVIS IN AEDES ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS EAM ADIMAS: TVNC QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE, SIBIQVE HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum prohibitorium est.* 1 ¶ *Si arbor ædibus alienis impendeat, vtrum totam arborem iubeat prætor adimi: an verò id solum quod superexcurrit, quæritur. & Rutilius ait à stirpe excindendam: idque plerisque videtur verius. & nisi adimet dominus arborem, Labeo ait permitti ei cui arbor officeret, vt si vellet succideret eam, lignáque tolleret. Arboris appellatione etiam vites continentur.* 2 ¶ *Non solum autem domino ædium, sed etiam ei qui vsumfructũ habet, cõpetit hoc*

interdictum. quia & ipsius interest arborem istam non impendere. Præterea probandum est, si arbor communibus ædibus impendeat: singulos dominos habere hoc interdictum, & quidem in solidum. quia & seruitutium vindicationẽ singuli habeant. ¶ *Ait prætor,* SI PER TE STAT QVO MINVS EAM ADIMAS: QVO MINVS ILLI EAM ARBOREM ADIMERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Prius itaque tibi datur adimendi facultas. si tu non facias, tunc vicino prohibet vim fieri adimere volenti.* ¶ *Deinde ait Prætor,* QVAE ARBOR EX AGRO TVO IN AGRVM ILLIVS IMPENDET, SI PER TE STAT QVO MINVS PEDES QVINDECIM A TERRA EAM ALTIVS COERCEAS: TVNC QVO MINVS ILLI ITA COERCERE, LIGNAQVE SIBI HABERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Quod ait prætor, & lex duodecim tabularum efficere voluit, vt quindecim pedes altius rami arboris circuncidantur. & hoc idcirco effectum est, ne vmbra arboris vicino prædio noceret. Differẽtia duorum capitum interdicti hæc est, si quidem arbor ædibus impendeat, succidi eam præcipitur. si verò agro impendeat, tantùm vsque ad quindecim pedes à terra coërceri.* 3 4

Descendit hoc interdictum ex duodecim tabulis.

II. POMPONIVS libro trigesimo quarto ad Sabinum.

Si ar-

SI arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege duodecim tabularum de adimenda ea rectè agere potes, ius ei non esse ita arborem habere.

DE GLANDE LEGENDA. TIT. XXVIII.

VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

AIT *prætor*, GLANDEM QVAE EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADAT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE, AVFERRE LICEAT: VIM FIERI VETO. *Glandis nomine omnes fructus continentur.*

Hoc Interdictũ descẽdit ex 12.tab. Plin.lib. 16.ca.5.

DE HOMINE LIBERO EXHIBENDO.

TITVLVS XXVIIII.

VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

AIT *prætor*, QVEM LIBERVM DOLO MALO RETINES, EXHIBEAS. *Hoc interdictum proponitur tuendæ libertatis causa. videlicet ne homines liberi retineantur à quoquam.*

II. VENVLEIVS libro quarto Interdictorum.

NIhil enim multũ à specie seruientium differũt, quibus facultas nõ datur recedẽdi.

III. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

Lata ann. vrb. 571.

QVod & lex Fauia prospexit. neque hoc interdictum aufert legis Fauiæ exsecutionem. nam & hoc interdicto agi poterit, & nihilo minus accusatio legis Fauiæ institui. & versa vice qui egit Fauia, poterit nihilo minus etiam hoc interdictum habere. præsertim cum alius interdictum, alius Fauiæ actionem habere poßit. ¶ Hæc verba 1 QVEM LIBERVM ad omnem liberum pertinent: siue pubes sit, siue impubes, siue masculus, siue femina, siue plures, siue sui iuris sit, siue alieni. hoc enim tantùm spectamus, an liber sit. Is tamen qui in potestate habet, boc interdicto non tenebitur: quia dolo malo non videtur habere qui suo iure vtitur. ¶ Si quis eum quem 2 ab hostibus redemit, retineat: in ea causa est, vt interdicto non teneatur. non enim dolo malo facit. planè si offertur pretium, interdictum locum habet. sed & si eum remisit pretio non accepto, dicendum est interdicto locum fore, si postea quam semel remisit, velit retinere. ¶ Si 3 eum quis retineat filium, quem non habet in potestate: plerumq; sine dolo malo facere videvitur. pietas enim genuina[a] efficit sine dolo malo reti

[a] Alciat. lib. 10. parerg. c. 20 contẽdit emẽdãdũ gemina. sed alij post Accursium putant retinendam vulga. hanc & Flor. lectionem.

retineri: nisi si euidens dolus malus intercedat. Proinde & si libertum suum, vel alumnum, vel noxæ deditum adhuc impuberem: idem erit dicendum. Et generaliter, qui iustam causam habet hominis liberi apud se retinēdi, non videtur dolo malo facere. 4 ❡ *Si quis volentem retineat, non videtur dolo malo retinere. sed quid si volentem quidem retineat, non tamen sine calliditate circumuentum, vel seductum, vel sollicitatum, neque bona vel probavili ratione hoc facit? rectè dicetur dolo malo retinere.*

5 ❡ *Is qui nescit apud se esse hominem liberum, dolo malo caret. sed vbi certioratus retinet, dolo* 6 *malo non caret.* ❡ *Planè si dubitat vtrum liber an seruus sit, vel facit status controuersiam: recedendum erit ab hoc interdicto, & agenda causa libertatis. etenim rectè placuit, tunc demum hoc interdictum locum habere, quotiens quis pro certo liber est. Ceterum si quæratur de statu, non oportet præiudicium fieri alienæ co-* 7 *gnitioni.* ❡ *Ait prætor* EXHIBEAS. *exhibere est in publicum producere, & videndi tangendíque hominis facultatem præbere. proprie autem exhibere est extra secretum habere.*

8 ❡ *Hoc interdictum omnibus competit, nemo enim prohibendus est libertati fauere. Planè ex causa suspectæ personæ remouendæ sunt, si fortè talis persona sit, quam verisimile est colludere, vel calumniari. Sed & si mulier, vel pupillus*

hoc interdictũ desideret, pro cognato, vel parente, vel adfine suo solliciti: dandũ esse eis interdictum dicendum est. nã & publico iudicio reos facere possunt, dum suas suorúmq; iniurias exsequuntur. ¶ *Si tamen plures sunt qui experiri volent, eligendus est à prætore, ad quem maximè res pertinet, vel is qui idoneor est. & est optimum, ex coniunctione, ex fide, ex dignitate actorem hoc interdicto eligendum. Si tamen postea quàm hoc interdicto actum est, alius hoc interdicto agere desideret: palam erit, postea alij non facilè dandum, nisi si de perfidia prioris potuerit aliquid dici. Itaque causa cognita amplius quàm semel interdictum hoc erit mouendum. Nam nec in publicis iudiciis permittitur amplius agi, quàm semel actum est, quàm si præuaricationis fuerit damnatus prior accusator. Si tamen reus condemnatus malit litis æstimationem sufferre, quàm hominem exhibere: non est iniquum, sæpius in eum interdicto experiri, vel eidem sine exceptione, vel alij.* 9

¶ *Hoc interdictum & in absentem esse rogandum Labeo scribit. sed si non defendatur, in bona eius eundum ait. Hoc interdictum perpetuum est.* 10

IIII. VENVLEIVS libro quarto Interdictorum.

SI quis liberum hominem ignorãtem suum statum retineat, tamen si dolo malo retinet:

net: cogitur exhibere. Trebatius quoque ait, non teneri eum qui liberum hominem pro seruo bo-
1 *na fide emerit, & retineat.* ¶ *Nullo tempore dolo malo retineri homo liber debet. adeo vt quidã putauerint, nec modicum tẽpus ad eum exhibendum dandum. quoniam præteriti facti*
2 *pœna præstanda est.* ¶ *Creditori non competit interdictum, vt debitor exhiberetur. nec enim debitorem latitantem exhibere quisquam cogitur. sed in bona eius ex edicto prætoris itur.*

DE LIBERIS EXHIBENDIS ITEM DVCENDIS.
TIT. XXX.

VLPIANVS libro sepuagensimo primo ad Edictum.

AIT *prætor*, QVI QVAEVE IN POTESTATE LVCII TITII EST, SI IS EAVE APVD TE EST, DOLOVE MALO TVO FACTVM EST QVO MINVS APVD TE ESSET: ITA EVM EAMVE EXHIBEAS. *Hoc interdictum proponitur aduersus eum, quem quis exhibere desiderat eum quem in potestate sua esse dicit. & ex verbis apparet, ei cuius in potestate est, hoc interdictum conpetere.*
1 ¶ *In hoc interdicto prætor non admittit causam, cur apud eum sit is qui exhiberi debet, quemadmodum in superiore interdicto. sed om-*

nimodo restituendum putauit, si in potestate est. Si verò mater sit, quæ retinet, apud quam interdum magis quàm apud patrem morari filium debere, ex iustissima scilicet causa & Diuus Pius decreuit, & à Marco & à Seuero rescriptum est: æque subueniendum ei erit per exceptionem. ¶ *Pari modo si iudicatum fuerit* 2 *non esse eum in potestate, etsi per iniuriam iudicatum sit: agenti hoc interdicto obiicienda erit exceptio rei iudicatæ: ne de hoc quæratur, an sit in potestate: sed an sit iudicatum.* ¶ *Si quis filiam suam quæ mihi nupta sit, velit abducere,* 3 *vel exhiberi sibi desideret: an aduersus interdictum exceptio danda sit, si fortè pater concordans matrimonium, fortè & liberis subnixum velit dissoluere? & certo iure patriæ potestatis turbentur. quod tamen sic erit adhibendum, vt patri persuadeatur ne acerbè patriam potestatem exerceat.*

l. 11. §. licet. 7. ad l. Iul. de adult. Genes. ca. 2. in fin.

II. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

Immo magis de vxore exhibenda ac ducenda pater etiam qui filiam in potestate habet, à marito rectè conuenitur.

III. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

Deinde ait prætor, SI LVCIVS TITIVS IN POTESTATE LVCII TITII EST: QVO MINVS EVM

EVM LVCIO TITIO DVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Superiora interdicta exhibitoria sunt, hoc est, pertinent ad exhibitionem liberorum, ceterorúmque de quibus supra diximus. hoc autem interdictum pertinet ad ductionem: vt ducere quis possit eos, in quos habet ius ductionis. Itaque prius interdictum quod est de liberis exhibendis, præparatorium est huius interdicti. quo magis enim quis duci possit, exhibendus fuit. Ex hisdem causis hoc interdictum tribuendum est, ex quibus causis de exhibendis liberis competere diximus. itaque quæcumque ibi diximus, eadem hic quoque dicta accipienda sunt.*

1 *¶ Hoc autem interdictum competit non aduersus ipsum filium quem quis ducere vult: sed vtique esse debet is qui eum interdicto defendat. Ceterum cessat interdictum, & succedere poterit notio prætoris: vt apud eum disceptetur, vtrum quis in potestate sit, an non sit.*

2 *¶ Iulianus ait, quotiens id interdictum mouetur de filio ducendo, vel cognitio: & is de quo agitur, impubes est: aliàs differri oportere rem in tempus pubertatis, aliàs repræsentari. ídque ex persona eorum, inter quos controuersia erit, & ex genere causæ constituendum est. nam si is qui se patrem dicit, auctoritatis, prudentiæ, fidei exploratæ esset: vsque in diem litis impuberem apud se habebit. is verò*

verò qui controuersiam facit, humilis, calumniator, notæ nequitiæ: [a] *repræsentanda cognitio est. Item si is qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento vel à prætore datus: pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur. is verò qui patrem se dicit, suspectus est quasi calumniator: differri litem non oportebit. Si verò vtraque persona suspecta est aut tamquam infirma, aut tamquam turpis: non erit alienum, inquit, disponi apud quem interim puer educeretur, & controuersiam in tempus pubertatis differri: ne per collusionem vel imperitiam alterutrius contẽdentium, aut alienæ potestati paterfamilias addicatur, aut filius alienus patrisfamiliæ loco constituatur.*

3 *Etiam si maximè autem probet filium pater in sua potestate esse: tamen causa cognita mater in retinendo eo potior erit. ídque decretis Diui Pij quibusdam continetur. optinuit enim mater ob nequitiam patris, vt sine deminutione patriæ potestatis apud eam filius moretur.*

4 *In hoc interdicto, donec res iudicetur, feminam, prætextatum, eúmque qui proximè prætextati ætatem accedet, interim apud matremfamilias deponi prætor iubet. Proximè ætatem* [b] *prætextati accedere eum dicimus, qui puberem ætatẽ nunc ingressus est. Cum audis matrẽfamilias, accipe notæ auctoritatis feminam.*

[a] i. prodigalitatis, luxuriæ.

Plato lib. 11. leg.

[b] Prætexta toga puerile vestimẽtum est l. vestis. 7. de aur. & argẽ. leg. inde dicta, quòd pur pura esset prætexta, qua vtebãtur vsque ad pubertatem. Macrob. lib. 1. Saturn. c. 8. Ant. Aug. lib. 3. c. 9. Inst. de iniur. §. 1.

IIII. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

Si eum qui se patremfamilias dicat, ego in mea potestate esse, & iussu meo adisse hereditatem dicam: tam de hereditate agi oporte re, quàm ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

V. VENVLEIVS libro quarto Interdictorum.

Si filius sua sponte apud aliquem est, inutile hoc interdictũ erit: quia filius magis apud se, quàm apud eum est in quem interdicetur, cum liberam facultatem abeundi vel remanendi haberet: nisi si inter duos qui se patres dicerent, controuersia esset, & alter ab altero exhiberi eum desideraret.

DE VTRVBI.

TIT. XXXI.

In indice tit. & vul. editione VTRVBI.

VLPIANVS libro septuagensimo secundo ad Edictum.

PRAETOR *ait*, VTRVBI HIC HOMO QVO DE AGITVR, MAIORE PARTE HVIVSCE ANNI FVIT: QVO MINVS IS EVM DVCAT, VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum de possessione rerum mobilium locum habet. sed optinuit,* " *vim eius exæquatam fuisse vti possidetis interdicto, quod de rerũ soli competit:*

"Fortè addi tum à Tribonia no.

petit: vt is & in hoc interdicto vincat, qui nec vi nec clam nec precario, dum ſuper hoc ab aduerſario inquietatur, poſſeſſionem habet.

Ant. Aug. li. 4. c. 14.

DE MIGRANDO.

TIT. XXXII.

VLPIANVS libro ſeptuageſimo tertio ad Edictum.

PRAETOR *ait*, SI IS HOMO QVO DE AGITVR, NON EST EX HIS REBVS, DE QVIBVS INTER TE ET ACTOREM CONVENIT VT QVAE IN EAM HABITATIONEM QVA DE AGITVR, INTRODVCTA, IMPORTATA, IBI NATA, FACTAVE ESSENT, EA PIGNORI TIBI PRO MERCEDE EIVS HABITATIONIS ESSENT: SIVE EX HIS REBVS ESSET EA MERCES TIBI SOLVTA, EOVE NOMINE SATISFACTVM EST, AVT PER TE STAT QVO MINVS SOLVATVR: ITA QVO MINVS EI QVI EVM PIGNORIS NOMINE INDVXIT, INDE ABDVCERE LICEAT, VIM FIERI VETO. *Hoc interdictum proponitur inquilino qui ſoluta penſione vult migrare. nam colono non competit. cui rei etiam extra ordinem ſubueniri poteſt. ergo infrequens eſt hoc interdictũ.*

Si

*Si tamen gratuitã quis habitationem habeat, 1 hoc interdictum vtile ei competet. ¶ Si pensio nondum debeatur, ait Labeo interdictum hoc cessare: nisi paratus sit eam pensionem soluere. Proinde si semenstrem soluit, sexmenstris debeatur: inutiliter interdicet, nisi soluerit & sequentis sexmenstris: ita tamen, si cõuentio specialis facta est in conductione domus, vt nõ liceat ante finitum annum vel certũ tempus migrare. Idem est & si quis in plures annos conduxerit, & nondum præterierit tempus. nam cum in vniuersam conductionem pignora sunt obligata, consequens erit dicere, interdicto locum (non) fore, nisi liberata fuerint. 2 ¶ Illud notandũ est, prætorem hic non exegisse, vt in bonis fuerit conductoris: nec vt esset pignori res illata, sed si pignoris nomine inducta sit. Proinde etsi aliena sint, & sint alia, quæ pignoris nomine teneri non potuerint, pignoris tamẽ nomine introducta sint: interdicto hoc locus erit. quòd si nec pignoris nomine inducta sint: nec retineri poterint à locatore. 3 ¶ Hoc interdictum perpetuum est, & in successores * & * successoribus dabitur.*

II. GAIVS libro vicesimo sexto ad Edictum prouinciale.

H*Oc interdictum inquilino etiam de his rebus quæ non ipsius sint: sed fortè cõmodatæ ei, vel locatæ, vel apud eum depositæ sunt, vtile esse non dubitatur.*

*Sic fortè appellato à Saluio Iuliano cōpolito-re edicti.

DE SALVIANO* INTERDICTO.

TIT. XXXIII.

IVLIANVS libro quadragensimo nono Digestorum.

SI colonus ancillam in fundo pignoris nomine duxerit, & eam vendiderit: quod apud emptorem ex ea natum est, eius adpræhēdendi gratia vtile interdictū reddi oportet. ¶ *Si colonus* 1 *res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita vt vtrique in solidum obligatæ essent: singuli aduersus extraneum Saluiano interdicto rectè experientur. inter ipsos verò si reddatur hoc interdictum, possidētis condicio melior erit. At si id actum fuerit, vt pro partibus res obligaretur: vtilis actio & aduersus extraneos, & inter ipsos dari debevit, per quā dimidias partes possessionis singuli adprehēdent. Idē seruari cōueniet & si colonus rem quā cum alio cōmunē habebat, pignoris nomine induxerit. scilicet vt pro parte dimidia pignoris persecutio detur.*

II. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

IN Saluiano interdicto, si in fundum communem duorū pignera sint ab aliquo inuecta, possessor vincet: & erit eis descendendum ad Seruianum iudicium.

LIBER

LIBER QVADRAGESIMVS-QVARTVS.

DE EXCEPTIONIBVS PRAESCRIPTIONIBVS ET PRAEIVDICIIS.

De his tractat Quintil. lib. 5. c. 2.

VLPIANVS libro quarto ad Edictum.

AGERE *etiā is videtur, qui exceptione vtitur. nam reus in exceptione actor est.*

Exceptio est actionis exclusio: sed replicatio est exclusio exceptionis.

II. IDEM libro septuagensimo quarto ad Edictum.

E*Xceptio dicta est quasi quædam exclusio, quæ {inter) opponi actioni cuiusque rei solet ad cludendum*"*id quod in intentionem* 1 *condemnationémve deductum est.* ¶ *Replicationes nihil aliud sunt quàm exceptiones. & à parte actoris veniunt. quæ quidē ideo necessariæ sunt, vt exceptiones excludant. semper enim replicatio idcirco obijcitur, vt exceptionem op-* 2 *pugnet.* ¶ *Illud tenendum est, omnem exceptio-*

"Sic in archetypo Flor. fortè pro cludendū. in manuscriptis est excludēdū.

nem vel replicationem exclusoriam esse. exceptio actorem excludit, replicatio reum. sed & contra replicationem solet dari triplicatio, & contra triplicationem rursus. & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus aut actor obicit. ¶ *Sanè solemus dicere, quasdam exce-* 3 *ptiones esse dilatorias, quasdam peremptorias. vtputa dilatoria est exceptio quæ differt actionem. veluti procuratoria exceptio dilatoria est: nam qui dicit non licere procuratorio nomine agi, non prorsus litem infitiatur, sed personam euitat.*

III. GAIVS libro primo ad Edictum prouinciale.

E*Xceptiones aut perpetuæ & peremptoriæ sunt, aut temporales & dilatoriæ. Perpetuæ atque peremptoriæ sunt quæ semper locum habent, nec euitari possunt: qualis est doli mali, & rei iudicatæ, & si quid contra legem senatusve consultum factũ esse dicetur. item pacti conuenti perpetui, id est ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ non semper locum habent, sed euitari possunt: qualis est pacti conuenti temporalis, id est ne fortè intra quinquennium ageretur. Procuratoriæ quoque exceptiones dilatoriæ sunt, quæ euitari possunt.*

Cum quæritur an agens sit effectus locupletior, inspicitur tempus litis contestatæ.

IIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

IN pupillo cui soluta est debita pecunia sine tutoris auctoritate, si quæratur an doli exceptione summoueri debeat: illud tempus inspicitur, an pecuniam vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

V. IDEM libro octauodecimo ad Edictum.

IS qui dicit se iurasse, potest & aliis exceptionibus vti cum exceptione iurisiurandi, vel aliis solis. pluribus enim defensionibus vti permittitur.

VI. IDEM libro septuagensimo primo ad Edictum.

SI rem legatam petat legatarius, vt de dolo testatoris excipitur. nam sicut heres qui in vniuersum ius succedit, summouetur exceptione: ita & legatarius debet summoueri, quasi vnius rei successor.

VII. IDEM libro tertio ad Plautium.

EXceptiones quæ personæ cuiusque cohærēt, non transeūt ad alios. veluti ea quam socius habet exceptionem quod facere possit: vel parens, patronúsve: non competit fideiussori. sic mariti fideiussor post solutum matrimoniū datus, in solidum dotis nomine condemnatur.

1 *¶ Rei autem cohærentes exceptiones etiam fideiussoribus competunt. vt rei iudicatæ, doli mali, iurisiurandi, quod metus causa factum est.*

*igitur etsi reus pactus sit in rem, omnimodo cōpetit exceptio fideiussori. Intercessionis quoque exceptio, item quod libertatis onerandæ causa petitur, etiam fideiussori competit. Idem dicitur & si pro filiofamilias contra senatusconsultum quis fideiusserit, aut pro minore vigintiquinque annis circumscripto. quòd si deceptus sit in re,** *tunc nec ipse ante habet auxilium, quàm restitutus fuerit, nec fideiussori danda est exceptio.*

* i. non ab alio deceptus. Sic Flor. rectè. Ant. Aug. li. 1. c. 2. perperam vulg. editio, quia si deceptus nō sit, &c.

VIII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium.

NEmo prohibetur pluribus exceptionibus vti, quamuis diuersæ sunt.

Qui excipit, non videtur confiteri quod actor proponit in libello.

VIIII. MARCELLVS libro tertio. Digestorum.

NOn vtique existimatur confiteri de intentione aduersarius, quo cum agitur, quia exceptione vtitur.

X. MODESTINVS libro duodecimo Responsorum.

MOdestinus respondit, res inter alios iudicata aliis nō obest: nec si is contra quem iudicatum est, heres exstiterit ei contra quem nihil pronuntiatum est, hereditariam ei litem inferenti præscribi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequàm heres extiterit, excepit.

XI. IDEM libro tertiodecimo Responsorum.

Qui

QVi agnitis instrumentis quasi vera essent, soluit post sententiam iudicis: quæro, si postea cognita rei veritate, & repertis falsis instrumentis accusare velit, & probare falsa esse instrumẽta ex quibus conueniebatur: cum instrumentis subscripserat ex præcepto siue interlocutione iudicis, an præscriptio ei opponi possit: cum & principalibus constitutionibus manifestè cauetur, etsi res iudicata esset ex falsis instrumentis, si postea falsa inueniantur, nec rei iudicatæ præscriptionem opponi. Modestinus respondit, ob hoc quòd per errorem solutio facta est, vel cautio de soluendo interposita proponitur ex his instrumentis quæ nunc falsa dicuntur: præscriptioni locum non esse.

XII. VLPIANVS libro trigesimo octauo ad Edictum.

GEneraliter in præiudiciis is actoris partes substinet, qui habet intentionem secundum id quod intendit.

Quidam negãt hãc legem rectè sub hoc titulo collocatam.

XIII. IVLIANVS libro quinquagensimo Digestorum.

SI post litem de hereditate contestatam res singulæ petantur: placet non obstare exceptionem QVOD PRAEIVDICIVM HEREDITATI NON FIAT. *futuri enim iudicij, non facti nomine huiusmodi exceptiones comparatæ sunt.*

XIIII. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum.

Filiusfamilias peculiarem seruum vēdidit, pretium stipulatus est. is homo redhibitus & postea mortuus est, & pater eius pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat. placuit æquum esse, in factum exceptionē eum obicere QVOD PECVNIA, OB HOMINEM ILLVM EXPROMISSA EST, QVI REDHIBITVS EST.

Aduersus exceptionem iurisiurandi non admittitur replicatio de periurio.

XV. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem.

ADuersus exceptionem iurisiurandi replicatio doli mali non debet dari: cum prætor id agere debet, ne de iureiurando cuiusquam quæratur.

XVI. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

FVndum Titianum poßides, de cuius proprietate inter me & te cōtrouersia est. & dico præterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi. si viam petam, exceptionem QVOD PRAEIVDICIVM PRAEDIO NON FIAT, *vtilem tibi fore putauit: videlicet quòd nō aliter viam mihi deberi probaturus sim, quàm prius probauerim fundum Titianum meum esse.*

XVII. PAVLVS libro septuagesimo ad Edictum.

Sed si ante viam, deinde fundum Titianum petat: quia & diuersa corpora sunt, & causæ restitutionum dispares: non nocebit exceptio.

Quidam etiã hanc legé aiũt pertinere ad exceptionem rei iudicatæ, & ideò malè hîc locatã. Item verba eius esse trãspositã, & sic reducenda, Sed si ante fundũ, deinde viã petet, &c.

XVIII. AFRICANVS libro nono Quæstionum.

Fundi quem tu proprium tuum esse dicis, partem à te peto, & volo simul iudicio quoque communi diuidundo agere sub eodem iudice. Item si eius fundi quem tu possideas, & ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim: quæsitũ est, an exceptio QVOD PRAEIVDICIVM FVNDO, PARTIVE EIVS NON FIAT, *obstet: an deneganda sit. & vtrubique putat interuenire prætorem debere: nec permittere petitori, priusquam de proprietate constet, huiusmodi iudicia experiri.*

XVIIII. MARCIANVS libro tertiodecimo Institutionum.

Omnes exceptiones quæ reo competunt, fideiussori quoq; etiã inuito reo cõpetunt.

XX. PAVLVS libro singulari de Conceptione formularum.

Exceptiones opponuntur aut quia factum sit quod fieri oportet, aut quia factum sit quod fieri non oportuit, aut quia factum non sit quod fieri debuerat. quia factum est quod

fieri oportuit, datur exceptio rei venditæ & traditæ, * *& rei iudicatæ* * *quia factum est quod fieri non oportuit, datur exceptio doli mali. quia non factum est quod fieri debuit, vt bonorum possessionis non datæ.*

XXI. NERATIVS libro quarto Membranarum.

R*Ei maioris pecuniæ præiudicium fieri videtur, cum ea quæstio in iudicium deducitur, quæ vel tota vel ex aliqua parte communis est quæstioni de re maiori.*

XXII. PAVLVS libro singulari de Variis lectionibus.

E*Xceptio est condicio, quæ modò eximit reum damnatione, modò minuit damnationem. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.*

XXIII. LABEO libro sexto Pithanon à Paulo epitomatorum.

P*Aulus: si quis statuam in municipio ea mente posuit, vt ea municipij esset, & eam petere vult: excludi eum oportet præscriptione in factum data.*

XXIIII. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

F*Iliusfamilias exceptionem iurisiurandi patri quærit, si eum dare non oportere iurauerit.*

DE

DE EXCEPTIONE REI IVDICATAE TIT. II.

VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

CVM res inter alios iudicatæ nullum aliis præiudicium faciant, ex eo testamento vbi libertas data est, vel legato, agi potest: licet ruptum, vel irritum, aut non iustum dicatur testamentum. nec si superatus fuerit legatarius, præiudicium libertati fit.

cc. l. 8. §. vlti. ff. de inoff. test.

II. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum.

QVI cum herede eius egit, qui filium præterierat, & exceptione summotus est, AC SI NON IN EA CAVSA SINT TABVLAE TESTAMENTI, VT CONTRA EAS BONORVM POSSESSIO DARI POSSIT: *omittente emancipato filio bonorum possessionem, non iniquè restituetur vt agat cum herede. & ita Iulianus libro quarto digestorum scripsit.*

Superuacuè repetitur in l. 15. ff. de oblig.

III. IDEM libro quintodecimo ad Edictum

IVlianus libro tertio digestorum respondit, exceptionem rei iudicatæ obstare quotiens eadem quæstio inter easdem personas reuocatur. & ideo & si singulis rebus petitis hereditatem petat, vel contra: exceptione summouebitur.

l. 7. §. & generaliter. ff. eod. repetitur.

IIII. IDEM libro ſeptuageſimoſecundo ad Edictum.

REi iudicatæ exceptio tacitè continere videtur omnes perſonas, quæ rem in iudicium deducere ſolent.

V. IDEM libro ſeptuageſimoquarto ad Edictum.

DE eadem re agere videtur & qui non eadem actione agat, qua ab initio agebat: ſed etiam ſi alia experiatur, de eadem tamen re. vtputa ſi quis mandati acturus, cum ei aduerſarius iudicio ſiſtẽdi cauſa promiſiſſet, propter eandem rem agat negotiorum geſtorum, vel condicat: de eadem re agit. rectéque ita definietur, eum demum de re non agere, qui prorſus rem ipſam nõ perſequitur. ceterum cum quis actionem mutat, & experitur: dummodo de eadem re experiatur, etſi diuerſo genere actionis quàm inſtituit, videtur de ea re agere.

VI. PAVLVS libro ſeptuageſimo ad Edictum.

SIngulis controuerſiis ſingulas actiones, vnúmque iudicati finem ſufficere, probabili ratione placuit: ne aliter modus litium multiplicatus ſummam atque inexplicabilem faciat difficultatem. maximè ſi diuerſa pronuntiarentur. parere ergo exceptionem rei iudicatæ frequens eſt.

Qui petit totum & succumbit, obstat exceptio rei iudicatæ, si postea vult petere partem ex eadem causa.

VII. VLPIANVS libro septuagensimo-quinto ad Edictum.

SI quis cum totum petisset, partem petat: exceptio rei iudicatæ nocet. nam pars in toto est. eadem enim res accipitur, etsi pars petatur eius quod totum petitum est. nec interest, vtrum in corpore hoc quæratur, an in quantitate, vel in iure. proinde si quis fundum petierit, deinde partem petat vel pro diuiso vel pro indiuiso: dicendum erit exceptionem obstare. proinde etsi proponas mihi certum locum me petere ex eo fundo quem peti: obstavit exceptio. Idem erit probandum, & si duo corpora fuerint petita, mox alterutrum corpus petatur. nam nocebit exceptio. Item si quis fundum petierit, mox arbores excissas ex eo fundo petat: aut insulam petierit, deinde aream vel tigna vel lapides petat. Item si nauem petiero, postea singulas tabulas vindicem. 1 ¶ *Si ancillam prægnatem petiero, & post litem contestatam conceperit, & pepererit, mox partum eius petam: vtrum idem petere videor, an aliud, magnæ quæstionis est. & quidem ita definiri potest, totiens eandem rem agi, quotiens apud iudicem posteriorem id quæritur, quod apud priorem quæsitum est. In his igitur ferè omnibus exce-*

ptio

ptio nocet. Sed in cementis & tignis diuersum est. nam is qui insulam petit, si cementa, vel tigna, vel quid aliud suum petat: in ea condicione est, vt videatur aliud petere. etenim cuius insula est, non vtique & cementa sunt. denique ea quæ iuncta sunt ædibus alienis, separata dominus vindicare potest. ¶ *De fructibus eadem* 2 *quæstio est, & de partu. hæc enim nondũ erant in rebus humanis. sed ex ea re sunt, quæ petita est. magísque est, vt ista exceptio non noceat. Planè si in restitutionem vel fructus, vel etiam partus venerunt, æstimatíque sunt: consequens erit dicere exceptionem obiciendam. Et gene-* " *raliter, vt Iulianus definit, exceptio rei iudicatæ* " *obstat, quotiens inter easdẽ personas eadẽ quæ-* " *stio reuocatur, vel alio genere iudicij. & ideo si* " *hereditate petita singulas res petat, vel singulis* " *rebus petitis hereditatẽ petat: exceptione sum-* " *mouebitur.* ¶ *Idem erit probandum, & si quis* 3 *debitum petierit à debitore hereditario: deinde hereditatem petat. vel contra, si ante hereditatem petierit, & postea debitum petat. nam & hic obstabit exceptio. nam cum hereditatem peto, & corpora & actiones omnes, quæ in hereditate sunt, videntur in petitionem deduci.*

l. 3. §. eod. repetitur.

VIII. IVLIANVS libro quinquagensimo primo Digestorum.

I*Tem parte fundi petita, familiæ herciscundæ, vel communi diuidundo agit. a que exceptio*

ceptione submouebitur.

VIIII. VLPIANVS libro septuagensimo-quinto ad Edictum.

SI à te hereditatem petam, cum nihil poßideres: deinde vbi cœperis aliquid poßidere, hereditatem petam: an noceat exceptio ista? & putem siue fuit iudicatum hereditatẽ meam esse, siue aduersarius, quia nihil poßidebat, absolutus est: non nocere exceptionem. 1 ¶ *Si quis fundum, quem putabat se poßidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitorem iudicata, an restituere cogatur? & ait Neratius, si actori iterum petenti obiciatur exceptio rei iudicatæ: replicare eum oportere de re secundum se iudicata.*

Exceptio competens contra auctorem, transit cõtra singularem successorem, non è conuerso.

2 ¶ *Iulianus scribit, exceptionem rei iudicatæ à persona auctoris ad emptorem transire solere. retro autem ab emptore ad auctorem reuerti non debere. quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptionem* AT SI EA RES IVDICATA NON SIT INTER ME ET EVM CVI VENDIDISTI.

X. IVLIANVS libro quinquagensimo-primo Digestorum.

ITem si victus fuero, tu aduersus me exceptionem non habebis.

XI. VLPIANVS libro septuagesimo-quinto ad Edictum.

SI mater filij impuberis defuncti ex senatusconsulto bona vindicauerit idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum: victáque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat: postea autem apertis pupillaribus tabulis apparet non esse ei substitutũ: si peteret rursus hereditatẽ, obstaturum exceptionẽ rei iudicatæ Neratius ait. ego exceptionem obesse ei rei iudicatæ non dubito. sed ex causa succurrendum erit ei quæ vnam tantùm causam egit rupti testamenti.

In actione reali si est petitio generalis, & persequutio specialis, obstat exceptio in omnibus casibus. Bart.

Denique & Celsus scribit, si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimaui, quòd mihi traditus ab alio est, cum is ex hereditaria causa meus esset: rursus petẽti mihi obstaturum exceptionem. ¶ 1 *Si quis autem petat fundum suum esse, eo quòd Titius eum sibi tradiderit: si postea alia ex causa petat, causa adiecta non debet summoueri exceptione.* ¶ 2 *Item Iulianus scribit, cum ego & tu heredes Titio exstitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, à Sempronio petieris, & victus fueris, mox eandem partem à Sempronio emero: agenti tibi mecum famil*

milie hercifcundæ, exceptio obſtabit: quia res iudicata ſit inter te & vẽditorem meum. nam & ſi ante eandem partem petiſſem, & agerem familiæ hercifcundæ: obſtaret exceptio QVOD RES IVDICATA SIT INTER ME ET 3 TE. ¶ Eandem cauſam facit etiam origo petitionis. Ceterum ſi forte petiero fundum vel hominem, mox alia cauſa noua poſt petitionem mihi acceſſerit, quæ mihi dominium tribuat: non me repellet iſta exceptio. niſi fortè intermiſſum dominium in medio tẽpore rediit quodam poſtliminio. quid enim ſi homo, quem petieram, ab hoſtibus fuerit captus, mox poſtliminio receptus? hic exceptione ſummouebor: quia eadem res eſſe intellegitur. at ſi ex alia cauſa dominiũ fuerim nactus, non nocebit exceptio. & ideò ſi fortè ſub condicione res legata mihi fuerit, deinde medio tempore adquiſito dominio petam, mox exiſtente condicione legati rurſus petam: putem exceptionem non obſtare. alia enim cauſa fuit prioris dominij, hæc noua nunc acceſſit. itaque adquiſitum quidem poſtea dominium aliam cauſam facit: mutata autem opinio petitoris non facit. vtputa opinabatur ex cauſa hereditaria ſe dominium habere: mutauit opinionem, & cœpit putare ex cauſa donationis. hæc res non parit petitionem nouam. nam qualecumque, & vndecumque dominium adquiſitum habuit, vindicatione prima in iudicium deduxit,

deduxit. ¶ *Si quis iter petierit, deinde actum petat: puto fortius defendendum, aliud videri tunc petitum, aliud nunc. atque ideo exceptionem rei iudicatæ cessare.* 4 ¶ *Hoc iure vtimur, vt ex parte actoris in exceptione rei iudicatæ hæ personæ continerentur, quæ rem in iudicium deducunt. inter hos erunt procurator cui mandatum est, tutor, curator furiosi vel pupilli, actor municipum. ex persona autem rei etiam defensor numerabitur: quia aduersus defensorē qui agit, litem in iudicium deducit.* 5 ¶ *Si quis hominem à filiofamilias petierit, deinde eundē à patre petat: locū habet hæc exceptio.* 6 ¶ *Si ego cum vicino aquæ pluuiæ arcendæ, deinde alteruter nostrum prædium vendiderit, & emptor agat, vel cum eo agatur: hæc exceptio nocet. sed de eo opere, quod iam erat factum cum iudicium acciperetur.* 7 ¶ *Item si rem, quam à te petierat, Titius pignori Seio dederit, deinde Seius pigneraticia aduersus te vtatur: distinguendum erit quando pignori dedit Titius. & si quidem antequam peteret, non oportet ei nocere exceptionem. nam & ille petere debuit, & ego saluam habere debeo pigneraticiam actionem. sed si posteaquam petit, pignori dedit: magis est vt noceat exceptio rei iudicatæ.* 8

XII. PAVLVS lib. septuagesimo ad Edictū.

CVM quæritur, hæc exceptio noceat, necne: inspiciendum est an idem corpus sit,

XIII. VLPIANVS libro ſeptuageſimo quinto ad Edictum.

Q Vantitas eadem, idem ius.

XIIII. PAVLVS libro ſeptuageſimo ad Edictum.

ET an eadem cauſa petēdi, & eadem condicio perſonarum. quæ niſi omnia concurrunt, alia res eſt. Idem corpus in hac exceptione non vtique omni priſtina qualitate vel quantitate ſeruata, nulla adiectione deminutionéve facta: ſed pinguius pro communi vtilitate accipitur. 1 *¶ Qui cum partem vſusfructus haberet, totū petit, ſi poſtea partem adcreſcentē petat, non ſummouetur exceptione: quia vſusfructus non portioni, ſed homini adcreſcit.*

Actio perſonalis ſimpliciter propoſita, reſtringitur ad cauſam, quam quis in iudicio eſt proſequutus. Bart.

2 *¶ Actiones in perſonam ab actionibus in rem hoc differunt, quòd cum eadem res ab eodem mihi debeatur, ſingulas obligationes ſingulæ cauſæ ſequuntur, nec vlla earum alterius petitione vitiatur. at cum in rem ago non expreſſa cauſa ex qua rem meam eſſe dico: omnes cauſæ vna petitione adpræhendūtur. neque enim amplius quàm ſemel res mea eſſe poteſt. ſæpius autem deberi poteſt.* 3 *¶ Si quis interdicto egerit de poſſeßione, poſtea in rem agens non repelli-*

l. non vt ex pluribus. j. de reg. iur.

tur per exceptionẽ. quoniam in interdicto possessio, in actione proprietas vertitur.

XV. GAIVS libro trigensimo ad Edictum prouinciale.

SI inter me & te controuersia de hereditate sit, & quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat, & me à te, & inuicem te à me hereditatem petere. quòd si post rem iudicatam à me petere cœperis: interest vtrum meam esse hereditatem pronuntiatum sit, an contra. si meam esse, nocebit tibi rei iudicatæ exceptio: quia eo ipso, quo meam esse pronuntiatum est, ex diuerso pronuntiatum videtur tuam non esse. si verò meam non esse, nihil de tuo iure iudicatum intellegitur: quia potest nec mea hereditas esse, nec tua.

XVI. IVLIANVS libro quinquagensimo primo Digestorum.

EVidenter enim iniquissimum est, proficere rei iudicatæ exceptionem ei contra quem iudicatum est.

XVII. GAIVS libro trigensimo ad Edictum prouinciale.

SI rem meam à te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quòd probaueris sine dolo malo te desisse possidere: deinde postea cœperis possidere: & ego à te petam: non nocebit mihi exceptio rei iudicatæ.

XVIII. VLPIANVS libro octogensimo ad Edictum.

Si quis

SI quis ad exhibendum egerit, deinde absolutus fuerit aduersarius quia non poßidebat, & dominus iterum agat nancto eo possessionem, rei iudicatæ exceptio locum non habebit: quia alia res est.

XVIIII. MARCELLVS libro nonodecimo Digestorum.

DVobus diuersis temporibus eandem rem pignori dedit: egit posterior cum priore pigneraticia, & optinuit: mox ille agere simili actione instituit. quæsitum est, an exceptio rei iudicatæ obstaret. si opposuerat exceptionem rei sibi ante pigneratæ, & nihil aliud nouum & validum adiecerit: sine dubio obstabit. eandem enim quæstionem reuocat in iudicium.

XX. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum.

SI ex testamento actum sit cum herede ab eo, qui cum totum argentum ei legatum erat, mensas dumtaxat sibi legatas putaret, earúmque dumtaxat æstimationem in iudicio fecisset: postea eundem petiturũ de argento quoque legato Trebatius ait. nec obstaturam ei exceptionem quòd non sit petitum quod nec actor petere putasset, nec iudex in iudicio sensisset.

XXI. IDEM libro trigesimo primo ad Sabinum.

SI cum argentum mihi testamento legatum esset, egerim cum herede, & postea codi-

Vulg. Si cum testaméto.

†legatam *cillis prolatis vestem quoque mihi † legatum esse appareat: non est deducta in superius iudicium vestis causa. quia neque litigatores neque iudex de alio quàm de argento actum intellegant.* ❡ *Si petiero gregem, & vel aucto vel minuto numero gregis, iterum eundem gregem petam: obstabit mihi exceptio. sed etsi speciale corpus ex grege petã: si adfuit in eo grege, puto obstaturam exceptionem.* 1 ❡ *Si Stichum & Pamphilum tuos esse petieris, & absoluto aduersario Stichum tuum esse petas ab eodem: exceptionem obstare tibi constat.* 2

Qui petiit fundum, & succubuit, non admittitur ad petendum vsumfructum eius, quia videtur petere idem ex eadem causa.

❡ *Si fundum meum esse petiero, deinde postea vsumfructum eiusdem fundi petam, qui ex illa causa ex qua fundus meus erat, meus sit: exceptio mihi obstabit. quia qui fundum habet, vsumfructum suum vindicare non potest. Sed si vsumfructum, cũ meus esset, vindicaui, deinde proprietatem nanctus, iterum de vsufructu experiar, potest dici alia res esse: quoniam postquam nanctus sum proprietatem fundi, desinit meus esse prior vsusfructus,* ª *& iure proprietatis quasi ex noua causa rursus meus esse cœpit.* 3 ❡ *Si pro seruo meo fideiusseris, & mecum de peculio actum sit: si postea tecum eo nomi-* 4

ª Per consolidationem.

ne

ne agatur: excipiendum est de re iudicata.

Siue mutetur persona, siue causa petendi, censetur alia quæstio esse & diuersa.

Quia non liberaris ipso iure. l.38. §.2. ff. de solut.

XXII. PAVLVS libro trigensimo* primo* ad Edictum.

SI cum vno herede depositi actum sit, tamen & cum ceteris heredibus rectè agetur: nec exceptio rei iudicatæ eis proderit. nam etsi eadem quæstio in omnibus iudicIS vertitur: tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. & si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur: exceptio rei iudicatæ non nocebit. quia de alia re agitur.

Absolutoria lata super vsuris, non parit exceptionem rei iudicatæ super sorte.

XXIII. VLPIANVS libro tertio Disputationum.

SI in iudicio actum sit, vsuræque solæ petitæ sint: non est verendum, ne noceat rei iudicatæ exceptio circa sortis petitionem. quia enim non competit, nec opposita nocet. eadem erunt, & si quis ex bonæ fidei iudicio velit vsuras tantùm persequi. nam nihilo minus futuri temporis cedunt vsuræ. quamdiu enim manet contractus bonæ fidei, current vsuræ.

XXIIII. IVLIANVS libro nono Digestorum.

SI quis rem à non domino emerit, mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit, & à domino petierit: aduersus exceptionem, SI NON EIVS SIT RES, *replicatione hac adiuuabitur,* AT SI RES IVDICATA NON SIT.

Ex causa de nouo superueniente, qui primò succubuit, admittitur ad agendum.

XXV. IDEM libro quinquagésimo primo Digestorum.

SI is qui heres non erat, hereditatem petierit, & postea heres factus eandem hereditatem petet: exceptione rei iudicatæ non summouebitur. ¶ *Est in potestate emptoris, intra* 1 *sex menses redhibitoria agere mallet, an ea quæ datur* QVANTI MINORIS HOMO, CVM VENIRET, FVERIT. *nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale vitium in homine est, vt eum ob id actor empturus non fuerit. quare verè dicetur, eum qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei iudicatæ exceptione summoueri.* ¶ *Si te* 2 *negotiis meis optuleris, & fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandauero tibi, vt ex integro eundem fundum peteres: exceptio rei iudicatæ non obstabit. alia enim res facta est interueniente mandatu. Idem est, si non in rem, sed in personam actum fuerit.*

XXV. AFRICANVS libro nono Quæſtionum.

EGI tecum ius mihi eſſe ædes meas vſque ad decem pedes altius tollere: poſt ago ius mihi eſſe vſque ad viginti pedes altius tollere. exceptio rei iudicatæ proculdubio obſtavit. ſed & ſi rurſus ita agam, ius mihi eſſe altius ad alios decem pedes tollere, obſtabit exceptio: cum aliter ſuperior pars iure haberi nõ poſſit, quàm ſi inferior quoque iure habeatur. ¶ Item ſi fundo petito, poſtea inſula quæ è regione eius in flumine nata erit, petatur: exceptio obſtatura eſt.

Exceptio quæ obſtat venditori, obſtat etiam emptori qui poſtea cauſam habuit.

XXVII. NERATIVS libro ſeptimo Membranarum.

CVM de hoc, an eadẽ res eſt, quæritur, hæc ſpectanda ſunt. perſonæ: idipſum de quo agitur: cauſa proxima actionis. nec iam intereſt, qua ratione quis eam cauſam actionis competere ſibi exiſtimaſſet. perinde ac ſi quis poſteaquam contra eum iudicatum eſſet, noua inſtrumenta cauſæ ſuæ repperiſſet.

XXVIII. PAPINIANVS libro vicenſimo ſeptimo Quæſtionum.

EXceptio rei iudicatæ nocebit ei, qui in dominium ſucceſſit eius qui iudicio expertus eſt.

Sententia lata pro libertate danda contra vnum ex heredibus, alteri coheredi non nocet mero iure.

XXVIIII. IDEM libro vndecimo Responsorum.

*IVdicatæ quidem rei præscriptio coheredi qui non litigauit, obstare non potest. nec in seruitutem videtur peti post rem pro libertate iudicatam nondum*ex*causa fideicommißi manumissus. sed prætoris oportet in ea re sententiam seruari, quam pro parte victi præstare non potest. nam & cum alterum ex coheredibus inofficiosi quæstio tenuit, aut etiam duobus separatim agentibus alter optinuit, libertates competere placuit. ita tamen, vt officio iudicis indemnitati victoris futuríque manumissoris consulatur. ¶ Si debitor de dominio rei quam pignori dedit, non admonito creditore causam egerit, & contrariam sententiam acceperit, creditor in locum victi succeßisse non videbitur: cum pignoris conuentio sententiam præcesserit.* 1

XXX. PAVLVS libro quartodecimo Quæstionum.

EX sextante heres institutus, qui intestato legitimus heres esse potest, cum de iure testamenti faceret quæstionem, ab vno ex institutis dimidiam partem hereditatis petit, nec optinuit. videtur in illa petitione etiam partem sextãtis vindicasse. & ideo si cœperit ab eodem ex testamento eandẽ portionem petere: obstabit

ei exceptio rei iudicatæ. ¶ Latinus Largus: Cum de hereditate inter Mæuium ad quē pertinebat, & Titium qui controuersiam mouerat, transigeretur: traditio rerum hereditariarum Mæuio heredi à Titio facta est. in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos auo eiusdem Mæuij heredis obligauerat, quémque alij postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titij creditor ius suum persecutus est, & optinuit. post hoc iudicium Mæuius heres repperit in†rebus auitis chirographum eiusdem Titij ante multos annos conscriptum: per quod apparuit eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam auo suo ab eodem Titio fuisse obligatum. cum ergo constet prius auo Mæuij heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Mæuius superatus est: quæro an ius aui sui, quod tunc cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita, exsequi posit. respondi, si de proprietate fundi litigatur, & secundum actorem pronuntiatum fuisse diceremus, petenti ei qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatæ exceptionem. quoniam de eius quoque iure quæsitum videtur, cum actor petitionem implet. quòd si possessor absolutus, amissa possessione eundem ab eodem qui prius non optinuit, peteret: non obesset ei exceptio. nibil

†bonis

enim in suo iudicio de iure eius statutum videretur. cum autem pigneraticia actum est aduersus priorem creditorem, potest fieri, vt de iure possessoris non sit quæsitum: quia non vt in proprietatis quæstione, quod meum est, alterius non est: ita in obligatione vtique consequens est, vt non sit alij obligatum, quod hic probabit sibi teneri. & probabilius dicitur non obstare exceptionem: quoniam de iure possessoris quæsitum non est, sed de sola obligatione. in proposita autem quæstione magis me illud mouet, numquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito. neque enim potest pignus perseuerare domino constituto creditore. actio tamen pigneraticia competit. verum est enim & pignori datam, & satisfactum non esse. quare puto non obstare rei iudicatæ exceptionem.

Qui egit rei vindicatione, & succubuit, non prohibetur eandem rem petere actione personali.

XXXI. IDEM libro tertio Responsorum.

PAulus respondit, ei qui in rem egisset, nec tenuisset,[a] postea condicenti non obstare exceptionem rei iudicatæ.

[a] i. obtinuisset. Sic in l. eũ qui. C. de inoff. test.

DE

DE DIVERSIS TEMPORALIBVS[a] PRAESCRIPTIONIBVS & de acceſſionibus poſſeſſionum.

[a] In indice tit. De diuerſis temporibus, præſcriptionibus, &c.

TIT. III.

VLPIANVS libro ſeptuageſimo quarto ad Edictum.

QVia tractatus de vtilibus diebus frequens eſt, videamus quid ſit, experiundi poteſtatem habere. & quidem in primis exigendum eſt, vt ſit facultas agendi. neque ſufficit reo experiundi ſecum facere poteſtatem, vel habere eum qui ſe idoneè defendat, niſi actor quoque nulla idonea cauſa impediatur experiri. proinde ſiue apud hoſtes ſit, ſiue reipublicæ cauſa abſit, ſiue in vinculis ſit, aut ſi tempeſtate in loco aliquo vel in regione detineatur, vt neque experiri, neque mandare poſſit: experiundi poteſtatem non habet. planè is qui valitudine impeditur vt mandare poſſit, in ea cauſa eſt, vt experiundi habeat poteſtatem. Illud vtique neminem fugit, experiundi poteſtatẽ non habere eum, qui prætoris copiam nõ habuit. proinde hi dies cedunt, quibus ius prætor reddit.

II. MARCELLVS libro ſexto Digeſtorum.

In

IN tempore constituto iudicatis, an intercalaris dies proficere iudicato necne debeat, quæritur. item de tempore quo lis perit, sic sine dubio existimandum est, vt auctum litis tempus intercalari die existimetur. veluti si de vsucapione sit quæstio, quæ tempore constituto expleri solet: aut de actionibus quæ certo tempore finiuntur, vt ædiliciæ pleræque actiones: & si quis fundum ea lege vendiderit, vt nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus: dies intercalaris proficiet tempori. mihi contra videtur.

III. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

LOngæ possessionis præscriptionem tam in prædiis quàm in mancipiis locum habere manifestum est.

IIII. IAVOLENVS libro septimo Epistularum.

SI seruus hereditarius, aut eius qui in hostiũ potestate sit satis acceperit: continuò dies satisdationis cedere incipiet. intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit aduersus eum qui obligatus est. non an is agere poterit, qui rem in obligationem deduxerit. alioquin erit iniquissimum ex condicione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quo minus cum his agi possit.

V. VLPIANVS libro tertio Disputationum.

An

AN vitium auctoris, vel donatoris, eiúsve qui mihi rem legauit, mihi noceat, si fortè auctor meus iustum initium posidendi non habuit: videndum est. & puto neque nocere neque prodesse. nam denique & vsucapere possum quod auctor meus vsucapere non potuit.

1 ¶ *Ex facto propositum est quendam, cum rem pignori dedisset, eandem distraxisse, heredémque eius redemisse. quæritur an heres aduersus pignoris persecutionem exceptione longæ possessionis vti posit. dicebam hunc heredem, qui pignus ab extraneo redemit, posse exceptione vti: quia in extranei locum successit, non in eius qui pignori dederat. quemadmodum si ante redemisset, sic deinde heres extitisset.*

VI. AFRICANVS libro nono. Quæstionum.

SI duobus eandem rem separatim vendiderim, ea ª possessio quæ vtramque venditionem præcesserit, soli priori emptori, cui & tradita sit, proficit. denique & si quam rem tibi vendiderim, rursus à te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam possessionem Titio accessurum. videlicet quòd & tu mihi, & ego ei possessionem præstare debemus.

ª legendũ mea, quia litera M. præcedés geminari debet, vt mos est librarij Florét. quod ostendũt Græcorum libri libro 51. βασιλικ. tit. 3.

1 ¶ *Vendidi tibi seruum, & conuenit vt nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset. quod cum euenerit, quæsitum est quid de accessione*

tui

tui temporis putares. respondit, id quod seruetur, cum redhibitio sit facta. hunc enim perinde haberi, ac si retrorsus homo mihi venisset. vt scilicet si venditor possessionem postea nactus sit, & hoc ipsum tempus, & quod venditionem praecesserit, & amplius accessio haec ei detur cum eo quod apud eum fuit, à quo homo redhibitus sit.

VII. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

& l.vlt.§. de vsuca.

SI quisquam in fluminis publ: i deuerticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure vti prohibet.

VIII. VLPIANVS libro primo Regularum.

IN accessione temporis & id tempus, quo in fuga sit seruus, domino eius procedere verum est.

VIIII. MARCIANVS libro quinto Reg: larum.

REscriptis quibusdam Diui Magni Antonini cauetur, vt in rebus movilibus locus sit praescriptioni diutinae possessionis.

X. PAPINIANVS libro tertiodecimo Responsorum.

INtra quattuor annos vacantium bonorum delator facta denuntiatione destitit. post quattuor annos secundo delatori venienti prior nuntiatio, quo minus praescriptione temporis summoueatur, non proderit: nisi prioris praeuaricatio

ricatio detegetur. quo declarato, præscriptio, sed & negotij quæstio peremetur. ¶ *Quadriennij tempus, quod bonis vacantibus nuntiandis præscriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia vacantium bonorum dinumeratur. Quattuor autem anni post irritum testamentum factum, & intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere potuerunt, vel temporis finem quod singulis præstitum est, computabuntur.*

Quod defunctus non potuit vsucapere, nec heres poterit, licet ignoret vitium defuncti.

XI. IDEM libro secundo Definitionum.

CVm heres in ius omne defuncti succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit. veluti cum sciens alienum illum, illo, vel precario possedit. quamuis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec interdicto rectè conueniatur: tamen vsucapere non poterit quod defunctus non potuit. Idem iuris est, cum de longa possessione quæritur. neque enim rectè defendetur, cum exordium ei bonæ fidei ratio non tueatur.

XII. PAVLVS libro sextodecimo Responsorum.

CReditor qui præscriptione longæ possessionis à possessore pignoris summoueri possit, pignus distraxit. quæro an possessori salua sit.

ſit exceptio aduerſus emptorem. Paulus reſpondit, etiam aduerſus emptorem eandem exceptionem competere.

XIII. HERMOGENIANVS libro ſexto Iuris epitomarum.

*IN omnibus fiſci quæſtionibus, exceptis cauſis in quibus minora tempora ſeruari ſpecialiter conſtitutum eſt, viginti annorum præſcriptio cuſtoditur. ¶ Reipublicæ rationes ſubſcriptæ & expunctæ, aduerſus eum quidē qui adminiſtrauit, vltra viginti: aduerſus heredem verò vltra decē annos retractari *nō* poſſunt.* 1

XIII. SCAEVOLA libro ſingulari Quæſtionum publicè tractatarum.

DE acceſſionibus poſſeſſionū nihil in perpetuum, neque generaliter definire poſſumus: conſiſtunt enim in ſola æquitate. planè tribuuntur his qui in locum aliorum ſuccedunt ſiue ex contractu ſiue voluntate. heredibus enim, & his qui ſucceſſorum loco habentur, datur acceſſio teſtatoris. itaque ſi mihi vendideris ſeruum, vtar acceſſione tua. & ſi mihi pignori dederis, & ego eandem rem alij pigneraui: meus creditor vtetur acceſſione tui temporis tam aduerſus extraneum quàm aduerſus teipſum, quamdiu pecuniam mihi non exſolueris. nam qui me potior eſt, cum ego te ſuperaturus ſim: multo magis aduerſus te optinere debet. ſed ſi pecuniam mihi ſolueris, hoc

caſu

1 *casu accessione tua non vtetur.* ¶ *Item si absente te is qui negotia tua videbatur administrare, seruum mihi vendiderit, túque reuersus ratum habueris: omnimodo accessione vtar.*

2 ¶ *Item si mihi pignori dederis, & conuenerit, nisi pecuniam soluisses, licere ex pacto pignus vendere, ídque vendiderim: emptori accessio tui temporis dari debebit, licet inuito te pignora distracta sint. iam enim illo in tempore quo contrahebas, videri concessisse venditioni, si pecuniam non intulisses.*

XV. VENVLEIVS libro quinto Interdictorum.

IN vsucapione ita seruatur, vt etiam si minimo momento nouissimi diei possessa sit res: nihilo minus repleatur vsucapio. nec totus dies exigitur ad explendum constitutum tempus.

1 ¶ *Accessio possessionis fit non solùm temporis quod apud eum fuit, vnde is emit: sed & qui ei vendidit, vnde tu emisti. sed si medius aliquis ex auctoribus non possederit, præcedentium auctorum possessio nō proderit: quia cōiuncta non est. sicut nec ei qui non possidet, auctoris possessio accedere potest.*

2 ¶ *Item adiciendum est vnde emisti, aut vnde is emit, cui tu emendum mandaueras: & quod apud eum qui[a] vendendam mandauit. quòd si is quoque cui mandatum erat, alij vendendum mandauerit: non aliter huius qui postea mandauerat, dandam ac-*

[a] quidam legēdum aiūt, cui.

cessionem Labeo ait, quàm si idipsum dominus ei permiserit. ¶ *Sed etsi à filio vel seruo* 3 *rem emero, accessio temporis, & quo apud patrem aut dominum fuit, ita danda est mihi, si aut voluntate patris dominive, aut cum administrationem peculij haveret, vendidit.* ¶ *Item* 4 *danda est accessio cum eo quod apud pupillum fuit, à cuius tutore, cum is tutelam eius administraret, emisti. idémque in eo qui à curatore pupilli furiosíve emerit, seruandum est. & si ventris nomine, aut eius quæ rei seruandæ causa in possessione esset, dotis suæ nomine deminutio facta sit. nam id quoque temporis accedit.* ¶ *Hæ autẽ accessiones non tam latè accipien-* 5 *dæ sunt, quàm verba earum patent: vt etiam si post venditionem traditionémque rei traditæ apud venditorem res fuerit, proficiat id tempus emptori. sed illud solum quod ante fuit, licet venditionis tempore eam rem venditor non habuerat.* ¶ *Ei cui heres rem hereditariam vendi* 6 *dit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere.*

XVI. PAVLVS, libro tertio ad Sabinum.

A*Ccessio sine nostro tempore nobis prodesse non potest.*

DE DOLI MALI ET METVS EXCEPTIONE.

TIT. IIII.

PAVLVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

QVo lucidius intellegi posśit hæc exceptio, prius de cauſa videamus, quare propoſita ſit. deinde quemadmodum dolo fiat. per quæ intellegemus, quando obſtet exceptio. deinde aduerſus quas perſonas locum habeat. nouiśsime inſpiciemus intra quæ tempora competit exceptio. Ideo autem hanc exceptionem prætor propoſuit, ne cui dolus ſuus per occaſionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem proſit. Sed an dolo quid factum ſit, ex facto intellegitur. & quidem dolo fit tam in contractibus, quàm in teſtamentis, quàm in legibus.

II. VLPIANVS libro ſeptuagenſimo ſexto ad Edictum.

PAlam eſt autem hanc exceptionem ex eadem cauſa propoſitam, ex qua cauſa propoſita eſt de dolo malo actio. ¶ Sequitur vt videamus in quibus cauſis locum habeat exceptio, & quibus perſonis obiciatur. Et quidem illud adnotandum eſt, quòd ſpecialiter exprimendum eſt, de cuius dolo quis queratur, non

in rem, SI IN EA RE DOLO MALO FACTVM EST: *sed sic*, SI IN EA RE NIHIL DOLO MALO ACTORIS FACTVM EST. *docere igitur debet is qui obicit exceptionem, dolo malo actoris factum. nec sufficiet ei ostendere in re esse dolum. aut si alterius dicat dolo factum, eorum personas specialiter debebit enumerare: dummodo hæ sint, quarum dolus noceat.* ¶ *Planè* 2 *ex persona eius qui exceptionem obicit, in rem opponitur exceptio. neque enim quæritur aduersus quem commissus sit dolus: sed an in ea re dolo malo factum sit à parte actoris.* ¶ *Circa* 3 *primam speciem, quibus ex causis exceptio hæc locum habeat, hæc sunt quæ tractari possunt. Si quis sine causa ab aliquo fuerit stipulatus, deinde ex ea stipulatione experiatur: exceptio vtique doli mali ei nocebit. licet enim eo tempore quo stipulabatur, nihil dolo malo admiserit: tamen dicendum est eum, cum litem contestatur, dolo facere, qui perseueret ex ea stipulatione petere. & si cum interponeretur, iustam causam habuit, tamen nunc nullam idoneam causam habere videtur. proinde & si crediturus pecuniam stipulatus est, nec credidit: etsi certa fuit causa stipulationis, quæ tamen aut non est secuta, aut finita est: dicendum erit nocere exceptionē.* ¶ *Item quæritur, si quis* 4 *pure stipulatus sit certam quãtitatem, quia hoc*

actum

actum sit: sed post stipulationem interpositam pactus sit ne interim pecunia vsque ad certum diem petatur: an noceat exceptio doli. & quidem & de pacto conuento excipi posse, nequaquam ambigendum est. sed etsi hac quis exceptione vti velit nihilo minus poterit. dolo enim facere eum qui cõtra pactum petat, negari non
5 *potest.* ¶ *Et generaliter sciendum est, ex omnibus in factum exceptionibus doli oriri exceptionem: quia dolo facit quicumque id quod quaqua exceptione elidi potest, petit. nam etsi inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit dolosè: nisi si talis sit ignorantia in*
6 *eo, vt dolo careat.* ¶ *Non malè dictum est, si creditor vsuras in futurum acceperit, deinde pecuniam nihilo minus petat, antequam id tempus prætereat, cuius temporis vsuras accepit: an doli exceptione repellatur. & potest dici, dolo eum facere. accipiendo enim vsuras, distulisse videtur petitionem in id tempus quod est post diem vsurarum præstitarum: & tacitè con-*
7 *uenisse interim se non petiturum.* ¶ *Item quæritur, si statuliberum mercatus quis fuerit iussum decem dare, cùm hoc ignoraret, & duplam stipulatus fuerit, deinde decem acceperit: euicto eo in libertatem, agere ex duplæ stipulatione potest. sed nisi decem quæ implendæ condicionis causa acceperit, deduxerit: exceptione summouendus erit. & hæc ita Iulianus quoque*

scribsit. Si tamen ex re emptoris, vel ex peculio quod ad emptorem pertinebat, pecuniam dederit statuliber, potest dici exceptionem non nocere: quia dolo non faceret.

III. PAVLVS libro septuagensimo * primo * ad Edictum.

ITem si ob id quòd antequam dominium ad me transferatur, venditori dederit decem, & agam ex empto vt decem recipiam: ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex duplæ stipulatione eum liberare.

IIII. VLPIANVS libro septuagensimosexto ad Edictum.

APud Celsum quæritur, si cum Titio mandassent creditores hereditarij, vt adiret hereditatem, vnus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat: an exceptione repellatur. & ait Celsus doli eum exceptione repellendum. ¶ Iulianus scribsit, si quis cum 1 *æger esset, centum aureos vxoris suæ consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem peruenire, deinde conualuerit: an exceptione vti possit, si conueniatur. & refert Labeoni placuisse, doli mali vti eum posse.*
¶ Si in arbitrum compromisserimus, deinde 2 *cum non stetissem ob aduersam valitudinem, pœna commissa est: an vti possim doli exceptione? & ait Pomponius, prodesse mihi doli exceptionem.*

3 *ptionem. ¶ Item quæritur, si cum eo, à quo tibi sexaginta deberentur, compromiſſeris: deinde per imprudentiam pœnam centum ſtipulatus fueris. Labeo putat conuenire officio arbitri, iubere tantum tibi dari, quãtum re vera debeatur. & ſi non fiat, non vetare ne quid amplius petatur. ſed etiam ſi id omiſſum fuerit, peti poſſe quod debetur, Labeo dicit. & ſi fortè pœna petatur, doli mali exceptionem profuturam.*

Qui locupletior factus eſt ſolutione ſibi facta, ſi iterum petat, ſummouetur doli exceptione.

4 *¶ Si quis pupillo ſoluerit ſine tutoris auctoritate id quod debuit, éxque ea ſolutione locupletior factus ſit pupillus, rectiſsimè dicitur, exceptionem petentibus nocere. nam etſi mutuam acceperit pecuniam, vel ex quo alio contractu locupletior factus ſit: dandam eſſe exceptionem. Idémque & in ceteris erit dicendum, quibus non rectè ſoluitur. nam ſi facti ſint locupletiores, exceptio locum habebit. ¶ Item*
5 *Labeo ſcribit, ſi quis fugitium eſſe ſciens emerit ſeruum, etſi ſtipulatus fuerit fugitiuum non eſſe, deinde agat ex ſtipulatu: non eſſe eum exceptione repellendum. quoniam hoc conuenit, quamuis ex empto actionem non haberet. ſed ſi non conueniſſet, exceptione repelletur.*

6 *¶ Quòd ſi is cui pecunia debeatur, cum debitore decidit, & nomen eius vendidit Seio,*

cui debitor mandauerat vt nomen emeret, déq; ea re emptor stipulatus est: deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit: an emptor ex stipulatu posit experiri? & Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere quantum ab emptore acceperit: non nocituram exceptionem doli mali. & puto sententiam Ofilij veram. ¶ *Labeo ait, si de* 7 *homine petito secundum actorem fuerit iudicatum, & iussu iudicis satisdatum sit, hominem intra certum diem tradi: & si traditus non fuisset, pœnámque stipulatus sit: petitorem, qui & hominem vindicat, & pœnam petit, exceptione esse repellẽdum. iniquum enim esse & hominem posidere, & pœnam exigere.* ¶ *Item quæritur si vniones tibi pignori de-* 8 *dero: & conuenerit vt soluta pecunia redderentur: & hi vniones culpa tua perierint, & pecuniam petas. exstat Neruæ & Atilicini sententia, dicentium ita esse excipiendum,* SI INTER ME ET TE NON CONVENIT, VT SOLVTA PECVNIA VNIONES MIHI REDDANTVR. *sed est verius, exceptionem doli mali nocere debere.* ¶ *Si minor mihi infantem donauerit,* 9 *deinde eum vindicet: exceptione doli mali repellendus est, nisi alimenta reddat, & si quis alius sumptus probabilis in eum factus sit.* ¶ *Præterea sciendum est, si quis quid ex testa-* 10 *mento*

mento contra voluntatem petat: exceptione eũ doli mali repelli solere. & ideo heres qui non habet voluntatem, per exceptionem doli re-
11 *pellitur.* ¶ *Si quis ex vncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit: deinde propter hoc legatum in quo centum erant, prætulit, ne molestius hereditariis implicaretur: an si legatum petat, exceptione doli mali summoueatur? & ait Iulianus non esse eum summouendum. quòd si à substituto pretium accepit, vel quod pretij loco haberi posset, ne adeat hereditatem: petens legatum, dolo, inquit, facere intellegetur: ac per hoc doli exceptione repelle-*
12 *tur.* ¶ *Quæsitum est, si cum fundi vsumfructum haberem, eum fundum volente me vendideris: an vindicanti mihi vsumfructum exceptio sit obiicienda. & hoc iure vtimur, vt exceptio doli noceat. Marcellus ait, aduersus doli*
13 *exceptionem non dari replicationẽ doli.* ¶ *Labeo quoque in eadem opinione est. ait enim iniquum esse, communem malitiam petitori quidem præmio esse: ei verò cum quo ageretur, pœnæ esse: cum longè æquum sit, ex eo quod perfidè gestum est, actorem nihil consequi. Contra senatusconsulti quoque Macedoniani exceptionem de dolo dandam replicationem, ambigendum non esse, eámque nocere debere, etiam constitutionibus, & sententiis auctorum*
14 *cauetur.* ¶ *Labeo, etsi ex stipulatu actio com-*

petat propter doli clausulam, tamẽ nocere doli exceptionem ait. SI ADVERSVS EA, *inquit,* FACTVM ERIT. *posse enim petitorem antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse: & tunc facere, cum petat. propter quod exceptionem esse necessariam.*

Parentibus & patronis non obiicitur exceptio doli, siue ex suo contractu agant, siue ex alieno.

¶ *Aduersus parentes patronósque neque doli exceptio, neque alia quidem quæ patroni parentísue opinionem apud bonos mores suggillet, competere potest. in factum tamen erit excipiendum. vt si fortè pecunia non numerata dicatur, obiciatur exceptio pecuniæ non numeratæ. nihil autem interest, vtrum patronus ex suo contractu, an verò ex alieno conueniatur. semper enim reuerentia ei exhibenda est tam viuo quàm defuncto. si autem cum herede liberti patronus agat, puto excipere debere de dolo patroni heredem liberti. libertũ autem de dolo patroni, etsi ab herede eius conueniatur, minime exceptionem obiecturum. namque conuenit, tam viuo quàm Mortuo patrono à liberto honorẽ exhiberi. In stipulatione planè doli clausula non erit detrahenda: quia ex doli clausula non de dolo actio intenditur, sed ex stipulatu.* 15

¶ *In hac exceptione & de dolo serui, vel alterius personæ iuri nostro subiectæ excipere possumus* 16

sumus. & de eorum dolo, quibus adquiritur. sed de seruorum & filiorum dolo, si quidem ex peculiari eorum negotio actio intendatur: in infinitum exceptio obiicienda est. si autem non ex peculiari causa, tum de eo duntaxat excipi oportet, quia admissus sit in ipso negotio quod geritur: non etiam si postea aliquis dolus interuenisset. neque enim esse æquum, serui dolum amplius domino nocere, quàm in quo

17 *opera eius esset vsus.* ¶ *Quæsitum est, an de procuratoris dolo, qui ad agendum tantùm datus est, excipi posit. & puto rectè defendi, si quidem in rem suã procurator datus sit: etiam de præterito eius dolo, hoc est, si ante acceptum iudicium dolo quid fecerit, esse excipiendum. si verò non in rem suam: dolum præsentem in exceptione conferendum. si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est: tunc de omni dolo eius excipi posse*

18 *Neratius scribit.* ¶ *Mandaui Titio, vt à te stipularetur: deinde Titius Seio, & stipulatus à te Seius est, & iudicium edidit. ait Labeo excipiendum esse tam de meo quàm &*

19 *Seij dolo.* ¶ *Item quæritur, si debitor meus te circumueniebat, téque mihi reum dederit, egóque abs te stipulatus fuero, deinde petam: an doli mali exceptio obstet. & magis est, vt non tibi permittatur de dolo debitoris mei aduersus me excipere: cum nõ ego te circumuenerim.*

rim. aduersus ipsum autem debitorem meum poteris experiri. Sed & si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegauerit: idem probandum erit, de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne indotata fiat. ¶ *Apud Iulianum quæsitum* 20 *est, si heres soceri, à quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti & mulieris, cui pecunia quæreretur: an obstatura esset exceptio ex persona mulieris. & ait Iulianus, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, & heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur: exceptionem obstare. dos enim quam maritus ab herede soceri petit, intellegitur, inquit, filiæ adquiri: cùm per hoc dotem sit habitura. Illud non explicat Iulianus, an & de dolo mariti excipi posit. puto autem eum hoc sentire, vt etiã de dolo mariti noceat exceptio: licet videatur nulla dos filiæ, vt ait, quæri.* ¶ *Illa* 21 *etiam quæstio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat. & ego puto vtilius, etsi per eas personas pupillis fauetur: tamen dicendum esse, siue quis emerit à tutore rem pupilli, siue contractum sit cum eo in rem pupilli, siue dolo quid tutor fecerit, & ex eo pupillus locupletior factus est: pupillo nocere debere. nec illud esse distinguendum, cautum sit ei an non: soluendo sit an non tutor: dummodo rem administret. vnde*

enim

enim diuinat is qui cum tutore contrahit? planè si mihi proponas collusisse aliquem cum tu-
22 *tore, factum suum ei nocebit.* ¶ *Si quis non tu-*
„ *tor, sed pro tutore negotia gerat: an dolus ip-*
„ *sius noceat pupillo, videamus. & putem non*
„ *nocere. nam si is qui pro tutore negotia gere-*
„ *bat, rem vendiderit, &* [a] *vsucapta sit: exce-*
„ *ptionem non nocere pupillo rem suam perse-*
„ *quenti, etiam si ei cautum sit. quia huic rerum*
„ *pupilli administratio concessa non fuit. secun-*
„ *dum hæc magis opinor de dolo tutoris exceptio-*
23 *nem pupillo esse obiciendam.* ¶ *Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt. sed & in prodigi, vel minoris vigintiquinque annis. de dolo autem ipsius minoris vigintiquinque annis exceptio vtique locum habebit. nam & de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est ex ea ætate quæ dolo non careat. De- nique Iulianus quoq; sæpissimè scribsit, doli pupillos qui prope pubertatem sunt, capaces esse. quid enim si debitor ex delegatu pupilli pecuniam creditori eius soluit? fingendus est, inquit, pubes esse, ne propter malitiæ ignorantiam bis eandē pecuniam cōsequatur. Idem seruandū in furioso ait, si cum existimaretur compos mentis esse, iusserit debitorem creditori soluere. vel si*
24 *quod exigit, domi habeat.* ¶ *De auctoris dolo exceptio emptori nō obicitur. si autem accessio-*

ne

l.2.ff.de eo qui pro tutore.

[a] Quidam hîc emendat hanc Flor. lect. ita vt legat, nec vsucapta sit, quæ emendatio ferri potest.

ne auctoris vtitur, æquißimum visum est ei, qui ex persona auctoris vtitur acceßione, pati dolum auctoris. & peræque traditur, rei quidem cohærentem exceptionem etiam emptori nocere. eam autem quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere. ¶ *Si cum legitima hereditas* 25 *Gaij Seij ad te perueniret, & ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum, ne adeam hereditatem: & posteaquam ego repudiaui hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto: isque à me petat hereditatem: exceptionem doli mali eius qui ei ceßit, non potest pati.*

Obstat exceptio authoris ei qui causam lucratiuam habet.

¶ *Si quis autem ex causa legati vindicet, aut* 26 *is cui ex causa donationis res præstita est, vindicet: an de dolo exceptionem patiatur ex causa eius in cuius locum successerit? & magis putat Pomponius summouendum. & ego puto exceptione eos esse repellendos: cum lucratiuam causam sint nancti. aliud {autem) est enim emere, aliud ex his causis succedere. Idem tractat Pomponius & in eum qui pignori accepit, si Seruiana, vel hypothecaria actione experiatur. nam & hunc putat Pomponius summouendum: quia res ad eum qui dolo fecit, reuersura est.* ¶ *Auctoris autem dolus, sicut* 27 *diximus, emptori non obicitur. sed hoc in emptore*

solo seruabimus. item in eo qui permutauerit, vel in solutum accepit. item in similibus qui vicem emptorum continent. ceterum si noxæ deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur qui noxæ dedit. proinde ex quacumq; alia causa, quæ propè lucratiuã habet adquisitionẽ, quæsisse quis videatur: patietur exceptionem doli ex persona eius in cuius locũ successit. sufficit enim si is qui pretium dedit, vel vice pretij, cum sit bona fide emptor, vt non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris. vtique si ipse dolo caret. ceterum si ipse dolo non careat, peruenietur ad doli exceptionẽ, & patietur de dolo suo exceptionem.

28 ¶ *Si à Titio fundum emeris, qui Sempronij* „ *erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto: de*„ *inde Titius Sempronio heres extiterit, & eun*„ *dem fundum Mæuio vendiderit, & tradide*„ *rit: Iulianus ait, æquius esse prætorem te tueri.* „ *quia & si ipse Titius fundum à te peteret, ex*„ *ceptione in factum comparata, vel doli mali* „ *summoueretur. & si ipse eum posideret, & Pu*„ *bliciana peteres: aduersus excipientem* SI NON „ SVVS ESSET, *replicatione vtereris. ac per hoc* „ *intellegeret, eum fundum rursum vendidisse,* „ *quem in bonis non haberet.*

l. 72. ff. de rei vend. l. pen. ff. de excep. rei vend.

De exceptione metus.

29 ¶ *Metus causa exceptionem Caßius non proposuerat, contentus doli exceptione quæ est generalis.*

neralis. sed vtilius visum est, etiam de metu opponere exceptionem. etenim distat aliquid doli exceptione: quòd exceptio doli personam complectitur eius qui dolo fecit. enimuero metus causa exceptio in rem scripta est, SI IN EA RE NIHIL METVS CAVSA FACTVM EST: *vt non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecit aliquid: sed an omnino metus causa factum est in hac re à quocumque, non tantùm ab eo qui agit. Et quamuis de dolo auctoris exceptio nõ obiciatur, verumtamen hoc iure vtimur, vt de metu non tantùm ab auctore, verùm à quocumque adhibito exceptio obici possit. ¶ Illud sciendum est, hanc exceptionem de* 30 *metu eum obicere debere, qui metum non à parente passus est, in cuius fuit potestate. ceterum parenti licere deteriorem condicionem liberorum in rebus peculiaris facere. sed si se abstinuerit hereditate paterna, succurrendum ei erit, vt alioquin succurritur.*

V. PAVLVS libro septuagensimoprimo ad Edictum.

cæ.l.pecuniam.§.de reb. cred.

PVrè mihi debes decem. ea tibi sub condicione legaui. interim heres si petat, doli exceptione non est summouẽdus: cum poßit etiam deficere condicio. itaque legatorum stipulationem interponere debebit. sed si non caueat heres, doli exceptione summouebitur. expedit enim legatario retinere summam, quàm[a] mitti in

[a] Græcismus. Ant. Aug. li.4. c.8.

1 *in possessionem rerum hereditariarum.* ¶ *Si cui legata sit via, & is lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non oblata æstimatione quartæ partis: summoueri eum doli exceptione Marcellus ait. quoniam suo commodo*
2 *heres consulit.* ¶ *Si donaui alicui rem, nec tradidero: & ille cui donaui non tradita possessione, in eo loco ædificauerit me sciente: & cum ædificauerit, nanctus sim ego possessionem, & petat à me rem donatam, & ego excipiam, quòd supra legitimum modum facta est: an de dolo replicandum est? dolo enim feci qui passus sum eum ædificare, & non reddo*
3 *impensas.* ¶ *Actoris, qui exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet. Si seruus veniit ab eo cui hoc dominus permisit, & redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis: licet etiam is qui vendidit, domino pretium soluerit. etiam mercis non traditæ exceptione summouetur & qui pecuniam domino iam soluit. & ideo is qui vendidit, agit aduersus dominum. eandem causam esse Pedius ait eius qui negotium nostrum gerens vendidit.*
4 ¶ *Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegauero creditori meo: non poterit aduersus petentem vti exceptione. quoniam creditor suum petit. In eadem causa est maritus. nec hic enim debet exceptione sum-*

moueri, qui suo nomine agit. Numquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit aduersus maritum qui dotem petit, non ducturus vxorem, nisi dotem accepisset, nisi iam diuertit? itaque condictione tenetur debitor qui delegauit, vel mulier, vt vel liberet debitorem, vel si soluit, vt pecunia ei reddatur. ¶ *Non sicut de dolo* 5 *actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est. nam hæc perpetuò competit. cum actor quidem in sua potestate habeat, quando vtatur suo iure. is autem cum quo agitur, non habeat potestatem quando conueniatur.*

VI. GAIVS libro trigensimo ad Edictum prouinciale.

SI opera creditoris acciderit, vt debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet: exceptione doli mali creditor remouebitur. idem est & si creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

VII. VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

IVlianus ait, si pecuniam quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim cui donare volebas; exceptione doli mali potero me tueri. & præterea condictio mihi aduersus stipulatorem competit, vt me liberet. ¶ *Idem Iulianus ait, si ei quem creditorē tuum* 1 *putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi de-*

bere existimabam, promisero: petentem doli mali exceptione summoueri debere. & amplius agendo cum stipulatore consequar, vt mihi acceptam faciat stipulationem. & habet hæc sententia Iuliani humanitatem, vt etiam aduersus hunc vtar exceptione & condictione, cui sum obligatus.

VIII. PAVLVS libro sexto ad Plautium.

» *DOlo facit, qui petit quod redditurus est. sic si heres damnatus sit non petere à debitore, potest vti exceptione doli mali debitor, & agere ex testamento.*

l. In condénatione. § vlt. ff. de reg. iur.

In pari causa turpitudinis, potior est causa possidentis.

VIIII. IDEM libro trigensimo secundo ad Edictum.

SI procurator rei pecunia accepta damnari se passus sit, & cum domino iudicati agatur: tuebitur, sed doli mali exceptione. nec hoc quod acceperit procurator, auferri ab eo potest. nam turpiter accepta pecunia iustius penes eum est, qui deceptus sit, quàm qui decepit.

X. MARCIANVS libro tertio Regularum.

CVM vir aut vxor in area sibi donata aliquid ædificasset, plerisque placet doli mali exceptione posita rem seruari posse.

Dolus procuratoris commissus ante litem contestatam, non nocet domino. Bart.

XI. NERATIVS libro quarto Mébranarum.

Vulg. Si procurator.

PRocurator agit. de dolo eius excipi non debet: quia aliena lis est, ísque rei extraneus: neque alienus dolus nocere alteri debet. Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium obiicienda sit, dubitari potest: quia litis contestatione res procuratoris fit, eámque suo iam quodammodo nomine exequitur. & placet, de procuratoris dolo excipiendum esse. Idem de tutore, qui pupilli nomine aget, dicendum est. ¶ In vniuersum autem hæc in ea re regula sequenda est, vt dolus omnimodò puniatur, etsi non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit. r

XII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

QVI æquitate defensionis infringere actionem potest, doli exceptione tutus est.

XIII. PAVLVS libro quartodecimo Quæstionum.

LIberis exheredatis, qui nihil ex patris iudicio meruerunt, rupto testamento ius suum conseruandum est. nec opponetur doli mali exceptio. quod non solùm in persona eorum, sed in heredibus: in persona liberorum quoque eorum optinendum est.

XIIII. IDEM libro tertio Responsorum.

PAulus respondit, eum qui in alieno solo ædificium extruxerit, non aliàs sumptus consequi posse, quàm possideat; & ab eo dominus

minus soli rem vindicet: scilicet opposita doli mali exceptione.

XV. SCAEVOLA libro quinto Responsorum.

Fideiussor euictionis nomine condemnatus, id prædium quod †*euictus est, & omnia præstare paratus est, quæ iure empti continentur. quæro an agentem emptorem exceptione ex causa iudicati doli mali summouere potest. respondit, exceptionem quidem opponi posse. iudicem autem æstimaturum, vt pro damnis*[a] *emptoris satisfiat.*

†*euictum*

[a] .i. sumptibus litis.

XVI. HERMOGENIANVS libro sexto Iuris epitomarum.

SI debitor à furioso delegatus creditori eius soluat, quem compotem mentis esse existimabat, & ita cum eo agatur: exceptione doli in id quod in rem furiosi processit, defenditur.

Alens filiam suam, quam nuptui tradidit, non tenetur ad vsuras dotis tardius solutæ, licet per errorem promiserit.

XVII. SCAEVOLA libro vicensimo*septimo*Digestorum.

PAter pro filia dotem promiserat, & pactus erat, vt ipse aleret filiam suam eiúsque omnes. idem homo rusticanus genero scripsit quasi vsuras præteritas ex dotis promissione. quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit, & maritus nullam impensam fecerit: an

ex chirographo ex stipulatu agēti genero ex ceptio obstare debeat: respondit, si, vt proponatur, pater cum exhiberet, per errorem promisisset: locum fore doli mali exceptioni.

Verba enuntiatiua in modum causæ prolata, exceptionem inducunt. Bart.

¶ *Auus nepotibus ex filia legauit singulis centena, & adiecit hac verba:* IGNOSCITE, NAM POTVERAM VOBIS AMPLIVS RELINQVERE, NISI ME FRONTO PATER VESTER MALE ACCEPISSET: CVI DEDERAM MVTVA QVINDECIM QVAE AB EO RECIPERE NON POTVI. POSTREMO HOSTES, QVI MIHI FERE OMNEM SVBSTANTIAM ABSTVLERVNT. *quæsitum est, an si aui heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim: contra voluntatem defuncti facere videatur, & doli mali exceptione summoueatur. respondit, exceptionem obstaturam.* 1

Pendente lite de re empta, non potest emptor cogi ad pretium soluendum. Bart.

¶ *Ex quadrante heres scriptus, à coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario vti daret, stipulanti spopondit. defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cœpit, & hereditatem ab emptore petit: & ne quid ex ea minueret.* 2

niret, impetrauit. quæsitum est, cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes doli exceptione summouētur. respondit, heredes venditoris, si ante euentum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoueri.

Conditio apposita in institutione, in legatis & fideicommissis intelligitur repetita. Bart.

3 ¶ *Marito & filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit:* MAEVIA FILIA MEA EX SEX VNCIIS HERES MIHI ESTO, SI CVM COHEREDIBVS TVIS PAREM RATIONEM FECERIS PRO MEA PORTIONE IN DIEM MORTIS MEAE EIVS ACTVS QVI PENDET EX TVTELA TVA, QVAM TITIVS PATER MEVS, AVVS TVVS ADMINISTRAVIT. *quæsitum est, an quia sub condicione instituta filia esset, si omitteret hereditatem, vti saluam tutelæ actionem haberet: legata sibi à matre data consequi possit. respondit, secundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæreretur, contra voluntatem petere. & ideo exceptionem doli obstaturam.*

XX 4

QVARVM RERVM ACTIO NON DATVR.*

TIT. V.

*In vulg. edit. & manuscr. additur, & de exceptione iurisiurandi. rectè.

Varij casus, in quibus competit exceptio: atque ideo dicitur actio non dari, quia maius redditur.

VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

IVSIVRANDVM *vicem reiudicatæ optinet. non immeritò: cum ipse quis iudicem aduersarium suum de causa sua fecerit, deferẽdo ei iusiurandum.* ¶ *Si pupillus sine tutoris auctoritate detulerit iusiurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in iudicio delatio facta sit.* ¶ *Si petitor fundi iusiurandum detulerit aduersario, vt si auctor eius iurasset suum fundum se tradidisse, ab ea controuersia discessurum se: exceptio possessori fundi dabitur.* ¶ *Si fideiussor iurauit, si quidem de sua persona tantùm iurauit, quasi se non esse obligatum: nihil reo proderit. si verò in rem iurauit, dabitur exceptio reo quoque.* ¶ *Si manumissero eum seruum qui negotia mea gesserat in seruitute, deinde stipulatus ab eo fuero, quòd negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari: deinde ex stipulatu agam: non summoueri me exceptione. neque enim*

oueratum

1 2 3 4

oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat.
5 ¶ *Quæ onerandæ libertatis causa stipulatus sum, à liberto exigere non possum. onerandæ autem libertatis causa facta bellissimè ita definiuntur, quæ ita imponuntur, vt si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, sempérque sit metu exactionis ei subiectus, propter quem metum quoduis sustineat patrono præcipiente. In summa si in continenti impositum quid sit liberto, quod* ἐπιωρούμενον* *oneret eius libertatem: dicendum est, exceptioni locum facere. sed si post interuallum, habet quidem dubitationem: quia nemo eum cogebat hoc promittere. sed idem erit probandum & hic, tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo, vel nimia patrono reuerentia ita se subiecisse, vt vel pœnali quadam stipulatione se*
6 *subiceret.* ¶ *Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, & patronus cum liberto pro socio agat: an hæc exceptio sit necessaria? & puto ipso iure tutum esse libertum*
7 *aduersus exactionem patroni.* ¶ *Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut & ceteras, fideiussori non esse denegandas sciendum est. nec ei quidem qui rogatu liberti reus factus est. sed & ipsi liberto, siue procurator ad defendendum à reo datus fuerit, siue heres ei exstiterit. cum enim propositum sit prætori, in hu-*

*.i. immi-nens. in vulga.edit. omissum est hoc verbum.

iusmodi obligationbus reo succurrere: non seruaturum propositum suum, nisi fideiussorem quoque, & eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, aduersus patronum defenderit. etenim parui refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per interpositam fideiussoris vel rei personam. ¶ *Siue autem ipsi patrono sit promissum, siue alij voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum. & ideo hæc exceptio locum habebit. quòd si patronus libertum suum delegauerit creditori, an aduersus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandæ, exceptione ista vti possit, videamus. & Caßius existimasse Vrseium refert, creditorem quidem minimè esse submouendum exceptione, quia suum recepit. verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controuersiæ gratia id fecit.* ¶ *Item si libertus debitorem suum patrono delegauerit, nulla exceptione summouendus est patronus: sed libertus à patrono per condictionem hoc repetet.* ¶ *Hæc exceptio non tantùm ipsi liberto, verùm successoribus quoque liberti danda est. & versa vice heredem patroni summouendum, si hæc persequatur, sciendum est.*

8

9

10

II. PAVLVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

SI filiofamilias delatum sit iusiurandum, & iurauerit patrem suum dare non oportere: danda est patri exceptio. ¶ Si in alea rem vendam, vt ludam, & euicta re conueniar, exceptione summouebitur emptor. ¶ Si seruus promittat domino pecuniam, vt manumittatur, cum aliàs non esset manumissurus dominus, eámque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat. non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est. alioquin iniquum est, dominum & seruo carere, & pretio eius. totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit: & propterea velit libertum pecuniam promittere, vt non exigat eam, sed vt libertus eum timeat, & obtemperet ei.

1 2 (margin)

DE LITIGIOSIS.[a]

TITVLVS VI.

VLPIANVS libro septuagensimo sexto ad Edictum.

LITIGIOSAM rem non facit denuntiatio quæ impediendæ venditionis causa fit. Si inter Primum & Secundum sit lis contestata, & ego à Tertio emero, qui nullam controuersiam patiebatur: videamus an exceptioni locus sit. & putem subueniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam

[a] i. exceptione litigiosi. cõiunge Nouell. 112.

lam litem habuit. & quòd fieri potest, vt duo in necem eius litem inter se iungant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoréve alicuius iudicium acceptum sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur, ita eum ad exceptionẽ pertinere.

II. IDEM libro sexto Fideicommissorum.

SI seruus cum emerit, scit, ignorauit autem dominus, vel contra: videndum est, cuius potius spectanda sit scientia. & magis est vt scientia inspiciẽda sit eius qui comparauit, non eius cui adquiretur. & ideo pœna litigiosi competit. sic tamen, si non mandatu domini emit. nam si mandatu, etiam si scit seruus, dominus autem ignorauit: scientia non nocet. & ita Iulianus in re litigiosa scribit.

Patitur pœnã dupli, qui rem litigiosam consecrat, vel dedicari facit.

III. GAIVS libro sexto ad legem duodecim tabularum.

REm de qua controuersia est, prohibemur[a] in sacrum dedicare. alioquin dupli pœnam patimur. nec immeritò: ne liceat eo modo duriorem aduersarij condicionem facere. sed duplum vtrum fisco, an aduersario præstandum sit, nihil exprimitur. fortaßis autem magis aduersario: vt id veluti solacium habeat pro eo quòd potentiori aduersario traditus est.

[a] per leg. 12. tab. vt docet hęc inscriptio. Photius in Nomoc. tit. 2. c. 1. rationẽ reddit, quia tunc rem tradimus aduersario potentiori, nempe Deo aut religioni.

DE

DE OBLIGATIONIBVS ET ACTIONIBVS.

TIT. VII.

Variæ diuisiones obligationum.

GAIVS libro secundo Aureorum.

Rectè sic Flor. perperam in vulg.edit. & manus. De act.& obli. Ant. Aug. li.3. c.9.

» *OBligationes aut ex contractu nascun-*
» *tur, aut ex maleficio, aut proprio quo-*
» *dam iure ex variis causarum figuris.*

Inst.de oblig. §.1. quibusdã mutatis.

1 ¶ *Obligationes ex contractu, aut re contra-*
» *huntur, aut verbis, aut consensu. Re contra-*
» *hitur obligatio mutui datione. Mutui autẽ da-*
» *tio consistit in his rebus quæ pondere, numero,*
» *mensurâve constant: veluti vino, oleo, frumen-*
» *to, pecunia numerata. quas res in hoc damus,*
» *vt fiant accipientis, postea alias recepturi eius-*
» *dem generis & qualitatis. Is quoque cui rem*
» *aliquam commodamus, re nobis obligatur. sed*
» *is de ea ipsa re quam acceperit, restituenda te-*
» *netur. & ille quidem qui mutuum accepit, si*
» *quolibet casu quod accepit amiserit: nihilo mi-*
» *nus obligatus permanet. is verò qui vtendum*
» *accepit, si maiore casu cui humana infirmitas*
» *resistere non potest, veluti incendio, ruina, nau-*
» *fragio rem quam accepit, amiserit: securus est.*
» *aliàs tamen exactissimam diligentiam custo-*
» *diendæ rei præstare compellitur. nec sufficit ei*
» *eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus*
adhibet,

Inst.quib. mod. re contrah. oblig.

ibid.§.2.

adhibet, si alius dilige͂tior custodire poterit. sed & in maioribus casibus si culpa eius interueniat, tenetur. veluti si quasi amicos ad cenã inuitaturus arge͂tum quod in eam rem vtendum acceperit, peregre proficiscens secum portare voluerit, & id aut naufragio, aut prædonũ hostiúmve incursu amiserit. Is quoq; apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur. qui & ipse de ea re quam acceperit, restituenda tenetur. sed is etiam si neglege͂ter rem custoditam amiserit, securus est. quia enim non sua gratia accipit, sed eius à quo accipit, in eo solo tenetur, si quid dolo perierit. neglegentiæ verò nomine ideo non tenetur, quia qui neglegenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet. magnam tamen neglegentiam placuit in doli crimine cadere. Creditor quoq; qui pignus accepit, re tenetur. qui & ipse de ea ipsa re quã accepit, restituenda tenetur. ¶ *Verbis obligatio co͂trahitur ex interrogatione & responsu, cum quid dari, fierive nobis stipulemur. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno. qui autem alieno nomine obligatur, fideiussor vocatur. & plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus qui eadem obligatione teneantur, dum curamus vt quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur.* ¶ *Si id quod dari stipulemur, tale sit, vt dari non possit: palã est, naturali ratione inutilem*

ibid. §. 3.

ibid. §. 4.

Instit. de verb. obl. Inst de fideiuss. in princ. verbis mutatis.

Instit. de inutil. stipul. §. 1.

esse

esse stipulationem. veluti si de homine libero, vel iam mortuo, vel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos qui ignorauerint eum hominẽ liberum esse, vel mortuum esse, vel ædes deustas esse. Idem iuris est, si quis locũ sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam, ignorans suam esse, stipulatus fuerit. Item sub impossibili condicione factam stipulationem constat inutilem esse.

Inst. de inutil. stipulat.

4 ¶ *Furiosum, siue stipulatur, siue promittat, nihil agere, natura manifestum est. Huic proximus est, qui eius ætatis est, vt nõdum intellegat quid agatur. sed quod ad hunc, benignius acceptum est. nam qui loqui potest, creditur & stipulari & promittere rectè posse.*

Inst. de inutil. stipul. §. mutum.

5 ¶ *Mutum nihil pertinere ad obligationem verborum, natura manifestum est. Sed & de surdo idem dicitur: quia etiam si loqui possit, siue promittit, verba stipulantis exaudire debet: siue stipuletur, debet exaudire verba promittentis. vnde apparet, non de eo nos loqui qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.*

II. IDEM libro tertio Institutionum.

Inst. de oblig. ex consens.

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque verborum neque scripturæ

vlla

vlla proprietas desideratur: sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire. vnde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epistulam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterũ alteri ex bono & æquo præstare oportet. "

III. PAVLVS lib. secundo Institutionum.

OBligationum substantia non in eo consistit, vt aliquod corpus nostrum, aut seruitutem nostrã faciat: sed vt alium nobis obstringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum. ¶ *Non satis autẽ est dantis esse nummos, & fieri accipientis, vt obligatio nascatur. sed etiam hoc animo dari, & accipi, vt obligatio constituatur. itaque si quis pecuniam suam donãdi causa dederit mihi: quamquam & donantis fuerit, & mea fiat, tamen non obligabor ei: quia non hoc inter nos actum est.* ¶ *Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur. nec enim* * *si* * *per iocum* * *puta, vel demonstrandi intellectus causa ego tibi dixero,* SPONDES? *& tu responderis* SPONDEO: * *nascetur obligatio.*

* vel etiã paciscẽdi tantũ causa. l. 7. §. quod ferè. ff. de pact.

* Id etiam colligit Varro ex etymologia verb. spondeo enim à spõte, i. voluntate.

IIII. GAIVS libro tertio * rerum cottidianarum siue * aureorum.

EX maleficio nascuntur obligationes, veluti ex furto, ex dãno, ex rapina, ex iniuria. quæ omnia vnius generis sunt. nam hæ re tantùm

tantùm consistunt, id est ipso maleficio: cum alioquin ex cõtractu obligationes non tantùm re consistant, sed etiam verbis, & consensu.

V. IDEM libro tertio Aureorum.

SI quis absentis negotia gesserit, si quidẽ ex mandatu: palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus inuicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona fide præstare oportet. si verò sine mandatu, placuit quidem sanè eos inuicẽ obligari, eóque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum: quibus æque inuicem experiri possunt de eo quod ex bona fide alterum alteri præstare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur. neque enim is qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse: neque vllum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem. longe magis is cuius negotia gesta sunt: ignorans aut contraxisse, aut delinquisse intelligi potest? sed vtilitatis causa receptum est, inuicem eos obligari. Ideò autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id vlli curam negotiorum suorum mandant. deinde nouis causis interuenientibus ex necessitate diutius absunt: quorum negotia desperire iniquum erat: quæ sanè desperirent, si vel is qui

In quib. manuscr. & Hal. est §. legis superioris. Inst. de oblig. ex quasi contract.

obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionē de eo quod vtiliter de suo impendisset: vel is cuius gesta essent, aduersus eum qui inuasisset negotia eius, nullo iure agere posset. ¶ *Tutelæ quoque iudicio qui tenentur, non proprie ex contractu obligati intelleguntur: nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur. sed quia sanè non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. & hoc autem casu mutuæ sunt actiones. non tantùm enim pupillus cum tutore, sed & contra tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditori eius obligauerit.* ¶ *Heres quoque qui legatum debet, neque ex contractu neque ex maleficio obligatus esse intellegitur. nam neque cum defuncto neque cum herede contraxisse quicquam legatarius intellegitur. maleficium autem nullum in ea re esse, plus quàm manifestum est.* ¶ *Is quoque qui non debitum accipit per errorem soluentis, obligatur quidem quasi ex mutui datione, & eadem actione tenetur qua debitores creditoribus: sed non potest intellegi is qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse: qui enim soluit per errorē, magis is distrahendæ obligationis animo, quàm contrahendæ dare videtur.* ¶ *Si iudex litem suam fecerit, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque*

Inst. ibid. §. tutores.

l. vlt. ff. de extraord. cogn. instit. de obligat. ex quasi delicto.

*ex contractu obligatus est, vtique peccasse aliquid intellegitur, licet per imprudentiam, ideo 5 videtur quasi ex maleficio teneri. ¶ Is quoque, ex cuius cenaculo vel proprio ipsius vel conducto, vel in quo gratis habitabat, deiectum effusúmve aliquid est, ita vt alicui noceret: quasi ex maleficio teneri videtur. ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut serui, aut liberi. Cui similis est is qui ea parte qua volgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ceciderit, alicui nocere. ideo si filiusfamilias seorsum à patre habitauerit, & quid ex cenaculo eius deiectũ effusúmve sit, síve quid positum suspensúmve habuerit, cuius casus periculosus est, Iuliano placuit, in patrẽ neque de peculio neque noxalem dandam esse actionem: sed cum ipso filio agendum. 6 ¶ Itẽ exercitor nauis, aut caupone, aut stabuli, de dãno aut furto quod in naue, aut caupona, aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum quorum opera nauem, aut cauponam, aut stabulum exerceret. cum enim neque ex contractu sit aduersus eum constituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera * malorum hominum vteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.*

*Cic. 4. in Verr. non solũ nos, sed etiam nostros comites abstinẽtes præstare debere, si innocentes haberi volumus. Idẽ & epist. ad Quint. Fratr.

VI. PAVLVS lib. quarto ad Sabinum.

IN omnibus temporalibus actionibus, nisi nouissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

VII. POMPONIVS libro quintodecimo ad Sabinum.

ACtiones aduersus patrem filio præstari nõ possunt, dũ in potestate eius est filius.

VIII. IDEM libro sextodecimo ad Sabinum.

l. 17. §. tit. prox.

SVb hac condicione SI VOLAM *nulla fit obligatio. pro non dicto enim est, quod dare nisi velis, cogi non possis. nam nec heres promissoris eius qui nunquam dare voluerit, tenetur: quia hæc condicio in ipsum promissorem nunquam exstitit.*

VIIII. PAVLVS lib. nono ad Sabinum.

FIliusfamilias suo nomine nullã actionem habet, nisi iniuriarum, & quod vi aut clam, & depositi, & commodati, vt Iulianus putat.

† *Vlpianus*

X. † IDEM libro quadragensimo septimo ad Sabinum.

pars l. fideiussor obligari. §. fideiussor. §. de fideiuss.

NAturales obligationes non eo solo æstimantur, si actio aliqua eorum nomine competit: verumetiam eo, si soluta pecunia repeti non possit. "

† *Paulus*

XI. † IDEM libro duodecimo ad Sabinum.

QVæcumque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra

persona

persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt. & ideo neque stipulari, neque emere, vendere, contrahere, vt alter suo nomine rectè agat, possumus.

Quãdocunque dolus purgatur per actionem descendentem ex contractu vel quasi, tenetur heres sicut defunctus. Bart.

XII. POMPONIVS libro vicensimo nono ad Sabinum.

EX depositi, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres in solidum tenetur.

c. Inst. de perpet. temp. act. §. vlt.

XIII. VLPIANVS libro primo Disputationum.

IN factum actiones etiam filiifamiliarum possunt exercere.

XIIII. IDEM libro septimo Disputationum.

SErui ex delictis quidem obligantur: & si manumittantur, obligati remanent. ex contractibus autem ciuiliter quidem non obligantur: sed naturaliter & obligantur & obligant. denique si seruo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso soluam, liberor.

XV. IVLIANVS libro quarto Digestorum.

l. 2. §. de except. rei iudic. Vlpianus hanc Iuliani sent. ad verb. recitat.

„ *QVi cum herede egit, exceptione summotus est,* AC SI NON IN EA
„ CAVSA TABVLAE TESTAMENTI SINT, VT CONTRA EAS EMAN-

CIPATO BONORVM POSSESSIO DARI " POSSIT. *emancipato omittente bonorum pos- " sessionem, non inique postulavit creditor resti- " tui sibi actionē aduersus scriptum heredē. nam " quamdiu bonorum possessio cōtra tabulas filio " dari potest, heres quodāmodo debitor non est.* "

XVI. IDEM libro tertiodecimo Digestorum.

Q*Vi à seruo hereditario mutuam pecuniam accepit, & fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, & precario rogauit: precario possidet. nam seruus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo proprietatem hereditati adquirit: ita precario dando efficit ne res vsucapi posit. nam & si commodauerit, vel deposuerit rem peculiarem: commodati, & depositi actionem hereditati adquiret. hæc ita, si peculiare negotium contractum est. nam ex hac causa etiam possessio adquisita intellegi debet.*

XVII. IDEM libro trigensimo tertio Digestorum.

O*Mnes debitores qui speciem ex causa lucratiua debent, liberantur, cū ea species ex causa lucratiua ad creditores peruenisset.*

XVIII. IDEM libro quinquagensimo quarto Digestorum.

S*I is qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres extiterit ei cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum petierit*

tierit, non consumet stipulationem. & contra, si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento saluam habebit: quia initio ita constiterint hæ duæ obligationes, vt altera in iudicium deducta altera nihilo minus integra remaneret.

XVIIII. IDEM libro septuagensimotertio Digestorum.

EX promißione dotis non videtur lucratiua causa esse: sed quodammodo creditor aut emptor intellegitur qui dotẽ petit. porro cum creditor vel emptor ex lucratiua causa rẽ habere cœperit: nihilo minus integras actiones retinent. sicut ex contrario qui non ex causa lucratiua rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex lucratiua causa petere.

Seruus in leuibus excusatur propter domini iussum: in atrocibus verò non.

XX. ALPHENVS libro secundo Digestorum.

SEruus non in omnibus rebus sine pœna domino dicto audiens esse solet. sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere seruum iußisset. quare quãuis domini iussu seruus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. & quodcumque vi fecisset, quæ vis à maleficio non abesset: ita oportet pœnas eum pendere. sed si aliqua rixa ex litibus & contentione nata esset, aut aliqua vis iuris retinendi causa facta esset; & ab his re-

Gel. lib. 2. c. 7. Arist. 5. Ethic. c. 9. l. ad ea. ʃ. de regu. iu. l. is dam nũ. ibi.

bus facinus abesset: tum non conuenit prætorem, quòd seruus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

XXI. IVLIANVS libro tertio ex Minicio.

Contraxisse vnusquisque in eo loco intelligitur, in quo vt solueret se obligauit.

XXII. AFRICANVS lib. tertio Quæstionum.

Cum quis in diem mercem stipulatus, fideiussorem accepit: eius temporis æstimatio spectanda est, quo satis acceperit.

XXIII. IDEM libro septimo Quæstionum.

Traiectitiæ pecuniæ nomine, si ad diem soluta non esset, pœna, vti adsolet, ob operas eius qui eam pecuniam peteret, in stipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat, parte exacta petere desierat: deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit, eius quoque temporis quo interpellatus non esset, pœnam peti posse. amplius etiam si omnino interpellatus nõ esset. nec aliter non committi stipulationem, quàm si per debitorem non stetisset, quo minus solueret. alioquin dicendum est, si is qui interpellare cœpisset: valetudine impeditus interpellare desisset: pœnam non committi. De illo sanè potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit: an quamuis pecuniam postea offerat, nihilo minus pœna committatur. & hoc rectius dicitur.

dicitur. Nam & si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare iusserit, neque per eum qui dare iussus sit, steterit: non commiti pœnam respondit. adeo vt & illud Seruius rectissimè existimauerit, si quando dies qua pecunia daretur, sentẽtia arbitri conprehensa non esset, modicum spatium datum videri. hoc idem dicendum & cum quid ea lege venierit, vt nisi ad diem pretium solutũ fuerit, inempta res fiat.

Vbi non requiritur consensus tacitus vel expressus, furiosus potest obligari. Bart.

XXIIII. POMPONIVS libro singulari Regularum.

» *SI à furioso, cum eum compotem mentis esse* » *putarem, pecuniam quasi mutuam acce-* » *perim, eáque in rem meam versa fuerit: con-* » *dictio furioso adquiritur. nam ex quibus causis* » *ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex* » *hisdem etiam furiosi nomine incipit agi posse.* » *veluti cum seruus eius stipulatur, cum furtum* » *ei fit, aut damnum ei dando in legem Aqui-* » *liam committitur: aut si fortè, cum creditor fue-* » *rat, fraudandi eius causa debitor alicui rem* » *tradiderit. idémque erit, si legetur ei vel fidei-* 1 *commissum ei relinquatur.* ¶ *Item si is qui ser-* » *uo alieno crediderat, furere cœperit: deinde* » *seruus in rem domini id quod mutuum accepe-* » *rat, verterit: furioso condictio adquiritur.*

l. Si à furioso.7.de rebus credit.

Ibid.

¶ Item si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde compos mentis esse desierit: postea consumpta ea furioso condictio adquiritur. & qui negotia furiosi gesserit, negotiorum gestorum ei obligatur. 2

XXV. VLPIANVS libro singulari Regularum.

Actionum genera sunt duo: in rem, quæ dicitur vindicatio: & in personam, quæ condictio appellatur. in rem actio est, per quam rem nostram, quæ ab alio possidetur, petimus: & semper aduersus eum est, qui rem possidet. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad faciendum aliquid, vel dandum. & semper aduersus eundem locum habet. ¶ Actionum autẽ quædam ex contractu, quædam ex facto, quædam in factum sunt. 1 Ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit: veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, & ceteris similibus. Ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: veluti furtum vel iniuriam commisit, vel damnum dedit. In factum actio dicitur, qualis est, exempli gratia, actio quæ datur patrono aduersus libertum, à quo contra edictum prætoris in ius vocatus est. ¶ Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur, aut honorariæ. 2

XXVI. IDEM lib. quinto de Censibus.

Omnes

OMnes pœnales actiones post litē inchoatam & ad heredes transeunt.

XXVII. PAPINIANVS libro vicensimoseptimo Quæstionūm.

OBligationes quæ non propriis viribus consistunt, neque officio iudicis, neque prætoris imperio, neque legis potestate cōfirmantur.

XXVIII. IDEM libro primo Definitionum.

ACtio in personam infertur, petitio in rem, persecutio in rem, vel in personā rei persequendæ gratia.

XXVIIII. PAVLVS libro quarto Responsorum.

LVcio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur, & eidem debitori aliam pecuniam crederet: in cautione pecuniæ creditæ non adiecit sibi præter eam pecuniam debitam sibi ex causa iudicati. quæro an integræ sint vtræque Lucio Titio petitiones. Paulus respondit, nihil proponi, cūr non sint integræ.

XXX. SCAEBOTA libro primo Responsorum.

SEruus effectus, non idcirco quòd postea indulgentia principali libertatem consecutus est; redisse dicitur in obligationem creditorum.

Impossibilis conditio vitiat omnem contractum.

XXXI. MAECIANVS libro secundo Fideicommissorum.

Non

NOn solùm stipulationes impoßibili condicione adplicatæ nullius momenti sunt: sed etiam ceteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impoßibili condicione interposita, æque nullius momenti sunt. quia in ea re, quæ ex duorum pluriúmue consensu agitur, omnium voluntas spectetur. quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, vt nihil agi existiment adposita ea condicione quam sciant esse impoßibilem.

XXXII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum.

CVm ex vno delicto plures nascũtur actiones, sicut euenit cum arbores furtim cæsæ dicuntur, omnibus experiri permitti, post magnas varietates optinuit.

XXXIII. PAVLVS libro tertio Decretorum.

COnstitutionibus quibus ostenditur heredes pœna non teneri, placuit, si viuus conuentus fuerat, etiam pœnæ persecutionem trãsmissam videri: quasi lite cõtestata cum Mortuo.*

XXXIIII. IDEM libro singulari (de) Concurrentibus actionibus.

QVi seruum alienum iniuriosè ververat, ex vno facto incidit & Aquiliam, & actionem iniuriarum. iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa. & ideo possunt † vtræ competere. sed quidam altera electa alteram

* Sic aliquãdo Fl. fuit. Ant. Augu st. lib. 1. c. 2. sed putat rectius legi, eo mortuo, quomodo nũc legia t Flo. & apud Halo. sed in manuscript. est, cũ mortuo, vt & in vulgat.
†*vtræque*

consumi. alij per legis Aquiliæ actionem iniuriarum consumi: quoniam desiit bonum & æquum esse, condemnari eum qui æstimationem præstitit. sed si ante iniuriarum actum esset, teneri eum ex lege Aquilia. sed & hæc sententia per prætorem inhibenda est: nisi in id quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur. rationabilius itaque est eam admitti sententiam, vt liceat ei quam voluerit actionem prius exercere. quod autem amplius in altera 1 *est, etiam hoc † exsequi.* ¶ *Si is cui rem commodauero, eam subripuerit: tenebitur quidem & commodati actione, & condictione. sed altera actio alteram peremit aut ipso iure, aut per exceptionem. quod est t*[illegible]*tius. Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum condictione, & furti: quin etiam ex locato. & pœna quidem furti non confunditur; illæ autem inter se miscentur. & hoc in legis Aquiliæ actione dicitur, si tibi commodauero vestimenta, & tu ea ruperis. vtræque enim actiones rei persecutionem continent. & quidem post legis Aquiliæ actionem vtique commodati finietur. post cõmodati an Aquiliæ remaneat in eo quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur. sed verius est remanere:* ᵃ *quia simplo accedit, & simplo subducto locum non habet.*

† consequi

ᵃ al. non remanere, vt not. Accurs. malè. Anton. Aug. lib. 1. c. 3. sed & Bar. ait se libr. antiquos inspexisse, nec reperisse negationem ad l. si vt certo. cõmod. in 13 opposito.

XXXV. IDEM lib. primo ad Edictũ prętoris.

In

IN honorariis actionibus sic esse definiendum Cassius ait, vt quæ rei persecutionem habeãt: hæ etiam post annum darẽtur. ceteræ intra annum. Honorariæ autem, quæ post annum non dantur, nec in heredem dãdæ sunt: vt tamen lucrum ei extorqueatur. sicut fit in actionem doli mali, & interdicto vndę vi, & similibus. Illæ autem rei persecutionem cõtinent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest. vt cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri: item Publiciana quæ ad exemplum vindicationis datur. sed cũ rescissa vsucapione redditur, anno finitur: quia contra ius ciuile datur. ¶ *In duumuiros & rempublicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.* 1

XXXVI. VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

CEssat ignominia in cõdictionibus, quamuis ex famosis causis pendeant.

XXXVII. IDEM libro quarto ad Edictum prætoris.

ACtionis verbo continetur in rem, in personam, directa, vtilis, præiudicium, sicut ait Pomponius. stipulationes etiam quæ prætoriæ sunt: quia actionsim instar obtinent. vt damni infecti, legatorum, & si quæ similes sunt. Interdicta quoque actionis verbo continentur. ¶ *Mixtæ sunt actiones, in quibus vterq; actor est. vtputa finium regundorum, familiæ erciscundæ,* 1

cundæ, communi dEBidundo, interdictum vti possidetis, vtrubi.

XXXVIII. PAVLVS libro tertio ad Edictum.

NOn figura litterarum, sed oratione quam exprimunt litteræ, obligamur. quatenus placuit nō minus valere quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figoratis significaretur.

XXXVIIII. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale.

FIliusfamilias ex omnibus causis tãquam paterfamilias obligatur. & ob id agi cum eo tamquam cum patrefamilias potest.

XL. PAVLVS lib. vndecimo ad Edictum.

HEreditariarum actionum loco habentur & legata, quamuis ab herede cœperint.

XLI. IDEM libro vicensimosecundo ad Edictum.

QVotiens lex obligationem introducit, nisi si nominatim cauerit, vt sola ea actione vtamur: etiam veteres eo nomine actiones competere. ¶ Si eodem facto duæ competant actiones, postea iudicis potius partes esse, vt quo plus sit in reliqua actione, id actor ferat. si tantundem, aut minus: id consequatur.*

* Sic in Vatic. & manuscr. nostris: sunt tamē qui emendēt, nihil cōsequatur.

XLII. VLPIANVS libro vicesimoprimo ad Edictum.

IS cui sub condicione legatum est, pendente condicione non est creditor: sed tunc cum exstiterit condicio, quamuis eum qui stipulatus est sub

sub condicione, placet etiam pendente condicione creditorem esse. ¶ *Creditores eos accipere* 1 *debemus, qui aliquam actionem vel ciuilem habent, sic tamen ne exceptione submoueātur, vel honorariam actionem, vel in factum.*

XLIII. PAVLVS libro septuagensimosecundo ad Edictum.

OBligari potest paterfamilias, suæ potestatis pubes, compos mentis. pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur iure ciuili. seruus autem ex contractibus non obligatur.

XLIIII. IDEM libro septuagensimoquarto ad Edictum prætoris.

OBligationum ferè quattuor causæ sunt: aut enim dies in his est, aut condicio, aut modus, aut accessio. Circa diem duplex inspectio est: nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. ex die, veluti KALENDIS MARTIIS DARE SPONDES? *cuius natura hæc est, vt ante diem non exigatur. ad diem autem,* VSQVE AD KALENDAS DARE SPONDES? *Placet* † *etiam ad tempus obligationem constitui non posse: non magis quàm legatum. nam quod alicui deberi cœpit, certis modis desinit debere. planè post tempus stipulator vel pacti conuenti vel doli mali exceptione summoueri poterit. Sic & in tradendo si quis dixerit se solum sine superficie tradere: nihil proficit quo minus & superficies transeat, quæ natura*

† *autem*

solo

1 *solo cohæret.* ¶ *Condicio verò efficax est, quæ in constituenda obligatione inseritur, non quæ post perfectam eam ponitur. veluti* CENTVM DARE SPONDES, NISI NAVIS EX ASIA VENERIT? *sed hoc casu existente condicione locus erit exceptioni pacti conuenti, vel doli*
2 *mali.* ¶ *Modus obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem. namque alterius solutio totam obligationẽ interemit, nec alter peti po-*
3 *test vtique quamdiu vtrumq; est.* ¶ *Accessio verò in obligatione aut personæ aut rei fit. personæ, cum mihi aut Titio stipulor. rei, cum mihi decem, aut Titio hominem stipulor. vbi quæritur, an ipso iure fiat liberatio homine so-*
4 *luto Titio.* ¶ *Si ita stipulatus sim,* SI FVNDVM NON DEDERIS, CENTVM DARE SPONDES? *sola centum* in* stipulatione sunt in exsolutione fundus. Sed si nauem fieri stipulatus sum, & si non feceris, centum: videndum, vtrũ duæ stipulationes sint, pura, & condicionalis, & existens sequentis condicio non tollat priorẽ: an verò transferat in se, & quasi nouatio prioris fiat. quod magis verum est.*

XLV. IDEM libro quinto ad Plautium.

IS *qui ex stipulatu Stichum debeat, si eum ante moram manumiserit: & is priusquam super eo promissor conueniretur, decesserit: non tenetur. non enim per eum stetisse videtur, quo minus eum præstaret.*

XLVI. IDEM libro septimo *ad Plautium.*

FVriosus & pupillus, vbi ex re actio venit, obligantur etiam sine curatore, vel tutoris auctoritate. veluti si communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero, vel damnum in eo pupillus dederit. nam iudicio communi diuidundo obligabuntur.

Promptiores debemus esse ad liberandum, quàm ad obligandum.

XLVII. IDEM ex libro quartodecimo *ad Plautium.*

ARrianus ait, multum interesse, quæras, vtrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur. vbi de obligando quæritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum. vbi de liberando, ex diuerso, vt facilior sis ad liberationem.

XLVIII. IDEM libro sextodecimo *ad Plautium.*

IN quibuscumque negotiis sermone opus non est, sufficiente consensu, is etiam surdus interuenire potest: quia potest intellegere & consentire. veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, & ceteris.

XLVIIII. IDEM libro octauodecimo *ad Plautium.*

EX contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque versetur. veluti cum tutor in tutela gerenda dolo

fecerit,

fecerit,aut is apud quem depositũ est.quo casu etiam cum filiusfamilias aut seruus quid tale commisit,de peculio actio datur,non noxalis.

L. POMPONIVS libro septimo ex Plautio.

QVod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei potestas est quolibet eius anni die dandi.

LI. CELSVS libro tertio Digestorum.

NIhil aliud est actio,quàm ius, quod sibi debeatur iudicio persequendi.

LII. MODESTINVS libro secundo Regularum.

OBligamur aut re,aut verbis,aut simul vtroq;,aut consensu, aut lege,aut iure honorario,aut necessitate, aut ex peccato.Re obligamur,cũ res ipsa intercedit. Verbis,cum praecedit interrogatio, & sequitur congruens responsio. Re & verbis pariter obligamur, cum & res interrogationi intercedit. Consentientes in aliquam rem, ex consensu obligari necessario ex voluntate nostra videmur. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum praeceptum legis,aut contra facimus. Iure honorario obligamur ex his quae edicto perpetuo,vel magistratu fieri praecipiuntur, vel fieri prohibentur. Necessitate obligantur,quibus non licet aliud facere, quàm quod praeceptum est. quod euenit in necessario herede. Ex peccato obligamur, cum in facto quaestionis

l. certi. ff. de reb. cred.

summa constitit. ¶ *Etiam nudus consensus sufficit obligationi, quamuis verbis hoc exprimi possit. Sed & nutu solo pleraque consistunt.* I

LIII. IDEM libro tertio Regularum.

PLura delicta in vna re plures admittunt actiones. sed non posse omnibus vti, probatum est. nam si ex vna obligatione plures actiones nascantur, vna tantummodo, non omnibus vtendum est. Cum generaliter adicimus, EIVE AD QVEM EA RES PERTINEBIT: *& adrogati, & eorum qui iure nobis succedunt, personas comprehendimus.*

LIIII. IDEM libro quinto Regularum.

COntractus imaginarij etiam in emptionibus iuris vinculum non optinent, cum fides facti simulatur non intercedente veritate.

LV. IAVOLENVS libro duodecimo Epistularum.

IN omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex vtraque parte contrahentium. nam siue ea venditio, siue donatio, siue conductio, siue qualibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus vtriusque consentit, perduci ad effectum, in quod inchoatur, non potest.

LVI. POMPONIVS libro vicesimo ad Quintum Mucium.

Quæ

Quacumque actiones serui mei nomine mihi cœperunt competere vel ex duodecim tabulis, vel ex lege Aquilia, vel iniuriarum, vel furti: eadem durant etiam si seruus postea vel manumissus, vel alienatus, vel mortuus fuerit. sed & condictio ex furtiua causa competit: nisi si nactus possessionem serui, aut alienauero aut manumissero eum.

LVII. IDEM libro trigesimo sexto* ad Quintum Mucium.*

In omnibus negotiis contrahendis, siue bona fide sint, siue non sint, si error aliquis interuenit, vt aliud sentiat, puta, qui emit aut qui conducit, aliud qui cum his contrahit: nihil valet quod acti sit. & idem in societate quoque coëunda respondendum est. vt si dissentiant, aliud alio existimante, nihil valet ea societas quæ in consensu consistit.

LVIII. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorij.

Sciendũ est ex omnibus causis lites cõtestatas & in heredẽ similésq; personas trãsire.

LVIIII. *LICINNIVS RVFINVS libro octauo Regularum.

*Pupillus mutuam pecuniam accipiendo ne quidem iure naturali obligatur.**

LX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

" *Nunquã actiones pœnales de eadem pe-*
" *cunia concurrentes alia aliã consumit.*

l. 130 ff. de reg. iur.

LXI. SCAEVOLA libro vicensimo octauo Digestorum.

Alciat. lib. 1. dispunc. c. 25.

* In libris manuscr. desunt hæc Græca, sed & corũ falsa & aliena interpretatio in his addebatur, ex quibus & Accursius elegit deterrimam.

P*Rocurator Seij admisit subscriptionẽ ad argẽtarium vascularium in verba infrascripta.* Λούκι*ος Καλάνδιος ἐπέγνων καθὼς προγέγραπται ὅτι λοιπὰ παρ' ἡμῖν ὀφειλόμενα τῷ δεῖνι τόσα. Lucius Kalandius agnoui quemadmodum scriptum est. Sunt reliqua apud nos quæ debentur tali, tot. *quæro an Gaium Seium obligare potuit. respondit. Seium, si alioquin obligatus non esset, non propter quod ea scriptura quæ proponeretur, interposita sit, obligatum esse.*

1 ¶ *Seia cum salarium constituere vellet, ita epistulam emisit.* LVCIO TITIO SALVTEM. SI IN EODEM ANIMO ET EADEM AFFECTIONE CIRCA ME ES, QVI SEMPER FVISTI: EX CONTINENTI ACCEPTIS LITTERIS MEIS, DISTRACTA RE TVA VENI. HOC TIBI QVAMDIV VIVAM PRAESTABO, ANNVOS DECEM. SCIO ENIM QVIA VALDE ME BENE AMES. *quæro, cum & rem suam distraxerit Lucius Titius, & ad eam profectus sit, & ex eo cum ea sit: an ei ex his epistulis salarium annuum debeatur. respondit, ex personis causisq; ũ cuius notio sit, æstimaturũ an actio dãda sit.*

Explicitus est liber ex ordine Digestorum quadragensimus quartus.

image
not
available